ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΤΟΜΟΣ 9.

1924-25

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ"
1927

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΤΟΜΟΣ 9.

1924-25

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ,,

1927

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

*Πᾶσα ἀποστολὴ πρὸς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον γίνεται **πρὸς τὸν Διευθυντὴν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.***

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ 1924-25

Σελίς

Σέμνης Παπασπυρίδη, Ἐλευσινιακὰ Ἀγγεῖα . . . . 1 - 52
Σπυρ. Μαρινάτου, Μεσομινωϊκὴ οἰκία ἐν Κάτω Μεσσαρᾷ . . . . 53 - 78
» » Ἐπιγραφὴ ἐκ Βριτόμαρπιν ἐκ Χερσονήσου . . . . 79 - 84
Χ. Καρούζου, Κλασσικιστικὴ κεφαλὴ τοῦ Μουσείου Βόλου . . . . 85 - 94
Βασ. Θεοφανίδη, Ἐπιγραφὴ Σάμου . . . . 95 - 104
Κ. Κουρουνιώτη, Ἄγαλμα Ἀσκληπιοῦ ἐξ Ἐλευσῖνος . . . . 105 - 117
Frans Milner, Ἐπιγραφὴ ἐξ Ἐφέσου . . . . 118 - 120
Σ. Πελεκίδη, Ὁ τύπος τῆς Ἀθηνᾶς τῶν Μεδίκων . . . . 121 - 144
Κ. Ρωμαίου, Ὁ ἔφηβος τοῦ Μαραθῶνος . . . . 145 - 187
Ἀν. Κ. Ὀρλάνδου, Προστομιαῖον τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου . . . . 188 - 191
» » » Φραγκικὴ Σφραγὶς ἐκ Δαφνίου 192

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ

Σελίς

Κ. Α. Ρωμαίου, Εἰδήσεις ἐκ τῆς 8ης Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας . . . . . . 1 - 12
Σπ. Μαρινάτου, 10η Ἀρχαιολογικὴ Περιφέρεια . . . . 12 - 14
Ν. Κυπαρίσση, Ἀνασκαφαὶ ἐν Κάτω Γουμενίτση τῶν Καλαβρύτων . . . . . . 14 - 18
Π. Καστριώτη, Νέα προσκτήματα Ἐθνικοῦ Μουσείου . . . . 18 - 35
Σ. Πελεκίδη, Περὶ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν Βραστινῶν Καλυβιῶν . . . . 36 - 40
Δ. Εὐαγγελίδη, 12η Ἀρχαιολογικὴ Περιφέρεια 1) Ἀνασκαφαὶ ἐν Λέσβῳ, 2) Τοπογραφικὰ καὶ ἄλλα ἀρχαῖα ἐκ Μυτιλήνης . . . . 41 - 54
Α. Κ. Ὀρλάνδου, Ἀνασκαφαὶ ἐν Μολυκρείῳ τῆς Αἰτωλίας . . . . 55 - 64
Α. Ξυγγόπουλος, Ἐφορεία Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας . . . . 64 - 67
Ν. Κυπαρίσση, Αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν Βασιλικῶν Στάβλων . . . . 68 - 72

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ΕΛΕΥΣΙΝΙΑΚΑ ΑΓΓΕΙΑ

Α') ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΑ ΚΑΙ ΛΕΥΚΑ[1]

Ἂν ξεφυλλίσῃ κανεὶς παλαιοὺς τόμους τῶν «Πρακτικῶν», ὅσους περιέχουν ἐκθέσεις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ἐλευσῖνος, ματαίως θὰ ζητήσει νὰ γίνεται λόγος κάπως πλατὺς διὰ τὰ ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα. Δύο μόνον φορὰς μανθάνομεν ἀπὸ τὸν ἐρευνητήν· Πρακτικὰ 1895 (Σκιᾶς): «Ἐνιαχοῦ τῆς νοτίας αὐλῆς εὑρέθησαν ἀξιόλογα τεμάχια μενανομόρφων καὶ ἐρυθρομόρφων ἀγγείων, ἐν οἷς καί τινα ἀληθῶς πολύτιμα, ὡς ὁ μέγας πίναξ τῆς Νιννίου», ἢ Πρακτικὰ 1888: «Ἀλλὰ καὶ ὄστρακα, ἤτοι ἀγγείων θραύσματα πολλὰ καὶ διάφορα ἦλθον εἰς φῶς».

Λεπτομερεστέρα ὅμως περιγραφὴ τῶν «ὀστράκων» πουθενὰ δὲν γίνεται, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὴν ἐπιμελῆ δημοσίευσιν ὑπὸ τοῦ Σκιᾶ τῶν ἐρυθρομόρφων πινάκων καὶ ἰδίως τῆς Νιννίου, καθὼς καὶ ὑπὸ τοῦ Hartwig εἰς Ath. Mitth. 1896 τοῦ ἀγγείου μὲ τὴν παράστασιν ἁρπαγῆς τῆς Κόρης.

Ἐν τούτοις, τὰ «ἀξιόλογα» αὐτὰ τεμάχια μικρὰν τοὐλάχιστον συμβολὴν θὰ ἠδύναντο νὰ προσφέρουν διὰ τὴν μελέτην τῶν ἐρειπίων. Διότι πολλὰ ἀσφαλῶς θὰ εὑρέθησαν μεταξὺ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων καὶ ἂν ἐγνωρίζομεν ἀκριβέστερον τὸν τόπον καὶ τὰς συνθήκας τῆς εὑρέσεώς των σήμερον, ὁπότε ἡ μελέτη τῆς τεχνοτροπίας ἔχει βοηθήσει τόσον τὴν χρονολόγησιν τῶν ἀγγείων, θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ βοηθηθῶμεν διὰ τὸν ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τῆς χρονολογίας λ. χ. τῶν διαφόρων Τελεστηρίων.

Προσωπικὴν ὅμως εὐθύνην δὲν πρέπει, βεβαίως, νὰ καταλογίσωμεν εἰς τοὺς παλαιοὺς ἐρευνητάς. Ἦσαν μόνον ὄργανα ἐποχῆς, ἥτις ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα κυρίως ἀρχαιογνωσίαν ἐζήτει· ἡ μελέτη τῆς τεχνοτροπίας, ἂν καὶ πολὺ παλαιότερον εἰσήχθη, ἐπεκράτησεν ὅμως ἀργότερον καὶ σήμερον προσέχομεν τὰ ἀγγεῖα κυρίως διὰ τὴν αἰσθητικήν των ἀξίαν, ἐνῷ οἱ πολυμερέστεροι προχωροῦν ἀκόμη περισσότερον· τὰ θεωροῦν δηλαδὴ ὄχι μόνον ὡς μέσον αἰσθητικῆς ἱκανοποιήσεως, ἀλλ' ὡς βοηθητικὸν εἰς τὸ νὰ γνωρίσωμεν τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνίαν καὶ τὰς ἱκανότητάς της, ἄποψις ἥτις ἀσφαλῶς εἶναι ἡ εὐρυτέρα.

[1] Τὰ ἀγγεῖα τῆς Ἐλευσῖνος εἶχε μελετήσει ὁ ἀλησμόνητος συνάδελφος Ν. Λάσκαρης, ὅστις ἐπρόφθασε νὰ συντάξῃ ἐπιστημονικὸν κατάλογον τῶν προϊστορικῶν, γεωμετρικῶν καὶ μέρους τῶν μελανομόρφων. Μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου, ὁ κ. Κουρουνιώτης ἀνέθεσεν εἰς ἐμὲ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἐρυθρομόρφων καὶ λευκῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Κάποιας προσοχῆς ἠξιώθησαν τελευταῖον τὰ ἐρυθρόμορφα τῆς. Ἐλευσῖνος ἐκ μέρους τοῦ Beazley, ὅστις εἰς τὸ τελευταῖον του βιβλίον «Attische Vasenmaler des rotfigurigen Stils» ἀναφέρει πολλὰ ἐκ τούτων διὰ νὰ τ᾽ ἀποδώσῃ εἰς διαφόρους τεχνίτας. Ὁμολογῶ ὅμως ὅτι ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Beazley τεμάχια δὲν κατώρθωσα νὰ τὰ ταυτίσω, ἔφθασα μάλιστα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀναγωγὴ μερικῶν εἰς ἓν ἀγγεῖον συχνὰ δὲν δικαιολογεῖται οὔτε ἀπὸ τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ οὔτε ἀπὸ τὸ σχῆμα, ἐνῶ ἀφ᾽ ἑτέρου ὀλίγα τοὐλάχιστον εἶναι τόσον ἀποσπασματικά, ὥστε καὶ ἡ τεχνοτροπία νὰ μὴ δύναται νὰ στηρίξῃ τὴν ἀπόδοσιν.

Εἰς τὸν «τεχνίτην τοῦ Εὐχαρίδου» λ. χ. (Att. Vasenm. σελ. 96) ἀποδίδει πολλὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα ἂν καὶ παραδέχεται ὅτι προέρχονται ἀπὸ περισσότερα τοῦ ἑνὸς ἀγγεῖα, δὲν κατώρθωσα νὰ συνδέσω μεταξύ των. Ἐκτὸς τῶν 4 τεμαχίων τῶν εἰκ. 36-37 κανὲν ἄλλο δὲν δύναται μὲ βεβαιότητα νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὸν ἀνωτέρω τεχνίτην, διότι κανὲν δεδομένον δὲν ἔχομεν.

Τὸ τεμάχιον, ἀφ᾽ ἑτέρου, τῆς εἰκ. 22 ἐχρειάζετο, νομίζω, πολλὴ καλὴ θέλησις διὰ νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν «ζωγράφον τοῦ Χαιρίππου» (Attische Vasenm. σελ. 106)· διότι τίποτε ἰδιαίτερον δὲν παρουσιάζουν τὰ ὑπολείμματα τῶν γυμνῶν αὐτῶν μορφῶν, κανὲν προσωπικὸν στοιχεῖον δὲν διακρίνεται, ὥστε νὰ στηρίζεται ἀναγωγή των εἰς ἕνα κάποιον τεχνίτην. Ἀνάλογον παρετήρησα καὶ διὰ τὸ τεμάχιον τῆς εἰκ. 20.

Ἀφοῦ λοιπὸν ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, εἶναι ἀδύνατον νὰ συγκρατήσῃ κανεὶς μίαν ἐρώτησιν: Εἰς τί ἠμπορεῖ νὰ ὠφελήσῃ ἡ ἀπόδοσις ἑνὸς ἱματίου ἢ ὀλίγων κνημῶν εἰς ὡρισμένον, συχνὰ μετριώτατον, τεχνίτην; Ἀναβιβάζεται μήπως ἔτσι αὐτὸς εἰς τὴν ἐκτίμησίν μας ἢ μήπως συμβάλλουν τὰ θραύσματα αὐτὰ εἰς τὴν καλυτέραν γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης; Ἀσφαλῶς ὄχι.

Ἀλλὰ καιρὸς εἶναι, ἀφοῦ ἀναμετρήσωμεν τὸν δρόμον ποὺ ἔχομεν πάρει, νὰ προσέξωμεν ἐκεῖνο ποὺ ἄλλοι, περισσότερον συγχρονισμένοι ἀπὸ ἡμᾶς, οἱ ἱστορικοὶ τῆς νεωτέρας τέχνης, ἔχουν ἀρχίσει σοβαρῶς ν᾽ ἀναλογίζωνται, καὶ ν᾽ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι «ἔπρεπε νὰ εὕρωμεν μίαν ὁλόκληρον βιβλιογραφικὴν ἐπιστήμην διὰ νὰ ἠμποροῦμεν νὰ συγκρατήσωμεν τὸ κεφάλι μας ἐπάνω ἀπὸ τὸ νερό. Ἔτσι ἔχομεν τόσο ἐπηρεασθῆ ἀπὸ βιβλία, περιοδικὰ καὶ ἄρθρα, ὥστε κανεὶς καιρὸς δὲν μᾶς μένει διὰ νὰ μελετήσωμεν τὰ ἴδια τὰ καλλιτεχνήματα» (Kingsley Porter εἰς «Kunstwissenschaft der Gegenw.», herausg, von J. Jahn).

Καὶ ἂν βεβαίως τὸ νὰ ἀπαλλαγῶμεν τελείως ἀπὸ τὰ βιβλία οὔτε εὔκολον εἶναι, ἴσως δὲ οὔτε καὶ φρόνιμον, ὅμως κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἔχομεν τόσον πολὺ στρέψει τὴν προσοχήν μας τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς τὴν προσπάθειαν ἀπομνημονεύσεως ὀνομάτων τεχνιτῶν — μερικῶν μάλιστα ἐλάχιστα εὐήχων, ὅπως

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

λ. χ. «Tyszkiewiczmaler» ἢ «Maler der Scheurleerschen Augenschale» — ὥστε νὰ ἀποστρέφωμεν τὴν προσοχήν μας ἀπὸ ζητήματα τῶν ὁποίων ἡ μελέτη θὰ ἔφερε πολλὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν γνῶσιν, ὄχι μόνον τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ· ἡ σχέσις λ. χ. τῶν ἀγγειογράφων μὲ τὴν μεγάλην τέχνην καλὰ-καλὰ δὲν ἔχει ἐξερευνηθῇ, ἀκόμη δὲ ὀλιγώτερον ὁ τρόπος ἐργασίας εἰς τὸν Κεραμεικόν, ἂν καὶ θαυμάσια θὰ ἠμποροῦσαν αὐτὰ νὰ ἐξαχθοῦν ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ ἀγγεῖα. Ἀλλ' ἀκόμη περισσότερον: ***Σοβαρὰ αἰσθητικὴ καὶ μορφικὴ σπουδὴ*** τῶν ἀγγείων ἀσφαλῶς δὲν ἔχει γίνει ἀκόμη καὶ τοῦτο διότι ἐξακολουθοῦμεν καὶ τὰ τελευταῖα ἀκόμη ἔτη νὰ εἴμεθα τελείως ἀπορροφημένοι ἀπὸ τὴν μανίαν τῆς ἀνωφελοῦς πολλάκις γνώσεως τῆς προσωπικότητος.

*

Τὰ δημοσιευόμενα κατωτέρω ἀγγεῖα ἐξελέγησαν κατὰ πρῶτον βέβαια λόγον μεταξὺ τῶν ἀρτίων τεχνικῶς, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τὸ περιεχόμενον, ὁσάκις τοῦτο εἶχε σχέσιν μὲ τὴν λατρείαν τῶν Ἐλευσινιακῶν θεοτήτων. Μερικὰ ἀσήμαντα τεμάχια, τὰ ὁποῖα θὰ ἠμποροῦσαν νὰ λείπουν ἀπὸ ἄλλην δημοσίευσιν, ἐδῶ ἐθεωρήθη καλὸν νὰ συμπεριληφθοῦν, ἕνεκα τῆς σπουδαιότητος τοῦ χώρου ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχονται.

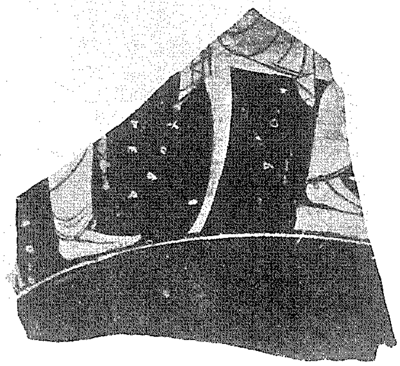

Εἰκ. 1.

Μία σχετικὴ χρονολογικὴ σειρὰ ἐτηρήθη, ὅπως γίνεται ἀμέσως ἀντιληπτόν, εἰς τὴν κατάταξιν τῶν θραυσμάτων.

Εἰκ. 1. Μέρος σκύφου.

Εἶναι τὸ ἀρχαιότερον ἀπὸ τὰ ἐρυθρόμορφα. Ὅπως δείχνει ἡ τελεία σχεδὸν ἔλλειψις πτυχῶν εὑρισκόμεθα εἰς τὴν πρὸ τοῦ Ὄλτου καὶ Ἀνδοκίδου ἐποχήν, πρὸ τοῦ 520 δηλαδή. Σύγχρονοι τοῦ ἀγγειογράφου τεχνῖται μελανομόρφων πρέπει νὰ ἦσαν ὁ Νέαρχος ἢ ὁ Σκύθης, ὁ ἀφιερώσας δὲ τὸ τεμάχιον εἰς τὰς θεάς, ἂν ἦτο μύστης, θὰ ἐμυήθη εἰς τὸ Πεισιστράτειον Τελεστήριον.

Τὸ σχεδίασμα βεβαιώνει ὅτι ὁ τεχνίτης ἐφαντάσθη τὴν ἀνθρωπίνην μορφὴν ὡς σιλουέτταν, ὡς ὄγκον καὶ ὄχι ὡς περίγραμμα, πρᾶγμα φυσικὸν διὰ μαθητεύσαντα εἰς ἐργαστήρια μελανομόρφων ἀγγείων.

Σώζεται δεξιὰ τὸ σῶμα καθημένης μορφῆς, οἱ πόδες τῆς ὁποίας πατοῦν ἐπὶ σκίμποδος· ἡ κάτωθεν τῆς ἕδρας ἐπιγραφὴ μᾶς τὴν παρουσιάζει: ***Κόρη.*** Πολὺ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ὀλιγώτερον κατανοητὴ εἶναι ἡ ὄπισθεν τῆς Κόρης μορφή, πρὸ τῆς ὁποίας διακρίνεται ἡ ἐπιγραφή: ***Χορωδός.*** Ὄνομα τοιοῦτον δὲν φαίνεται νὰ εἶναι γνωστὸν ἐξ ἄλλης πηγῆς ὡς κύριον ὄνομα. Ἀφοῦ ὅμως ὑπῆρχε ὡς ἐπίθετον, δὲν ἐχρειάζετο μεγάλη προσπάθεια διὰ νὰ μεταφερθῇ εἰς τὰ κύρια. Διὰ μίαν σύντροφον, ἄλλωστε, τῶν Ἐλευσινιακῶν θεοτήτων, ποὺ εἶχαν ἀπὸ παλαιοὺς χρόνους καὶ καλλίχορον φρέαρ, θὰ ἦτο πλεονέκτημα ὄχι μικρὸν νὰ εἶχε καὶ τὸ χάρισμα τῆς χορωδοῦ (= ἡ ἐν χορῷ ᾄδουσα). Ἡ συλλαβὴ Δε, ἡ διακρινομένη πλησίον τῆς Χορωδοῦ,

Εἰκ. 2.

δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἐξακριβωθῇ ποίας λέξεως τὸ τέλος ἀποτελεῖ· πάντως δὲν ἀποτελεῖ τέλος κυρίου ὀνόματος, ἀφοῦ ἄλλη μορφή, εἰς τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ ἀνῆκε, δὲν διακρίνεται. Δὲν μοῦ φαίνεται ἐντελῶς ἀπίθανον ὅτι ἡ ὅλη φράσις θὰ ἦτο: ***Εδε*** (= ἧδε) ***Χορωδός,*** αὐτὴ ἐδῶ εἶναι ἡ Χορωδός, ὁπότε ἔχομεν πλήρη τὸν τύπον τῆς παρουσιάσεως εἰς τὸν θεατὴν μιᾶς μορφῆς, ἥτις χωρὶς τὴν ἐπιγραφὴν θὰ τοῦ ἦτο ἄγνωστος.

Ἔχομεν ὅμως εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον καὶ ἄλλης ἐπιγραφῆς ὑπόλοιπον: (α) ***ρετώ,*** ὅπως νομίζω ὅτι διαβάζεται. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾶ εἰς ἐπιγραφὴν Πελ. 1560,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ἀρέτη δὲ ἦτο ἡ κόρη τοῦ ἀρχαιοτέρου Διονυσίνου. Πλάτ. Δίων 6, 21, 58, ὥστε πολὺ καλὰ ἠμποροῦσε νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἐδῶ.

Ἀπὸ τὴν ἀπεικόνισιν τῆς Κόρης καθιστῆς θὰ ἦτο πολὺ παρακεκινδυνευμένον ἂν ἐζητούσαμεν νὰ ἐξαγάγωμεν συμπεράσματα διὰ τὸν τόπον τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχήν. Διὰ τὴν ὅλην παράστασιν πρότυπον ἐχρησίμευσαν αἱ συνειθισμέναι σκηναὶ γυναικωνίτου, τὸ ***κάθισμα*** δὲ ἦτο φυσικὴ τιμητικὴ θέσις διὰ μίαν θεάν. (Möbius, das Sitzen).

Εἰκ. 2. Τεμάχιον πινακίου. Πρόκειται, ὅπως φαίνεται ἀμέσως, περὶ τῆς γνωστῆς πάλης μεταξὺ Πηλέως καὶ Θέτιδος.

Θὰ παρατηρήσῃ ἴσως κανεὶς ὅτι πουθενὰ δὲν διακρίνεται ἓν ἀπὸ τὰ ζῷα εἰς τὰ ὁποῖα μετεμορφώνετο ἡ Θέτις. Ἓν βλέμμα ὅμως εἰς τὰ σύγχρονα ἀγγεῖα πείθει ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν πολὺ συχνὰ παριστάνεται ἓν μόνον ζῷον καὶ αὐτὸ δὲ εἰς τὸν ὦμον τοῦ Πηλέως ἢ τῆς Θέτιδος. Ἔτσι λ. χ. εἰς τὰ ἀγγεῖα τοῦ Λούβρου (Pottier, Vases du Louvre pl. 84 F 301 κ. ξ.), εἰς ἄλλα δέ, ὅπως λ. χ. εἰς τὴν κύλικα τοῦ Μονάχου (Furtw. Reichhold πίν. 155) μὲ τὴν ἐπιγραφὴν Ἐπιλειὸς καλὸς μόνον λέων ὑπάρχει, ὄχι δράκων, ὁ ὁποῖος ἐδῶ θὰ ἠμποροῦσε θαυμάσια νὰ ἐξοικονομηθῇ εἰς τὸ ἐλλεῖπον μέρος τῆς κύλικος. Εἰς τὴν μελανόμορφον λήκυθον τοῦ Ἐθν. Μουσείου ***(Εἰκ. 3)*** σύγχρονον μὲ τὸ πινάκιον τῆς Ἐλευσῖνος φαίνεται ἀρκετὰ πῶς περίπου θὰ ἦτο ἡ πλήρης παράστασις τοῦ τελευταίου.

Εἰκ. 3.

Τὸ κυμάτιον ποὺ περιβάλλει τὴν παράστασιν δὲν εἶναι πολὺ συνειθισμένον εἰς τὰ πινάκια καὶ κύλικας τοῦ αὐστηροῦ ῥυθμοῦ, ὅμως ἀπαντᾷ ἐνίοτε. Πρόχειρον παράδειγμα ἔχω ν' ἀναφέρω τὴν κύλικα τοῦ Σικανοῦ (Röm. Mitt. III, πίν. 1) ἥτις ὑπὸ τοῦ Beazley (Vasenmaler σελ. 12) ἀποδίδεται εἰς τὸν ἀγγειογράφον Ὄλτον, καθὼς καὶ ἓν λευκὸν πινάκιον ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν (Ἀρχ. Ἐφημ. 1886 πίν. 8, 6). Ἀρκετὰ συχνὰ τὸ κόσμημα αὐτὸ ἀποτελεῖ εἰς τὰ πινάκια καὶ κύλικας τὴν ὁριζοντίαν γραμμήν, ἐπὶ τῆς ὁποίας βαίνει ἡ παράστασις καί, ἐναλλασσόμενον μὲ τὸν περιβάλλοντα αὐτὴν μαίανδρον, φέρει καλὸν διακοσμητικὸν ἀποτέλεσμα.

Ὅπως φαίνεται καὶ εἰς τὴν εἰκόνα, ἡ διασκορπισμένη εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πινακίου ἐπιγραφὴ δὲν διαβάζεται, ἁπλούστατα διότι συνέβη κἄτι ὄχι σπάνιον, ὁ φιλοτιμηθεὶς δηλαδὴ νὰ γράψῃ νὰ μὴν ἠξεύρῃ γράμματα.

Τὸ πινάκιον δὲν ἀργεῖ κανεὶς ν' ἀντιληφθῇ ὅτι ἀνήκει εἰς τὰ παλαιότερα ἐρυθρόμορφα· πρῶτον τὸ σχῆμα τοῦ πινακίου γενικῶς δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὴν προχωρημένην ἀρχαϊκὴν ἐποχήν, ἥτις διαδέχεται αὐτὴν τοῦ ἀγγείου, ἀλλὰ καὶ αἱ πτυχαὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τῶν φορεμάτων, αἱ συγκεντρούμεναι εἰς τὸ μέσον, φανερώνουν ὅτι ἡ τεχνοτροπία αὐτὴ εἶναι ἡ ἄμεσος ἐξέλιξις ἄλλης παλαιοτέρας ποὺ ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὸ ἀγγεῖον τῆς εἰκ. 1. Συγκεκριμένως, τοιαῦται πτυχαὶ βλέπομεν νὰ ἐμφανίζωνται διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὰ νεώτερα ἔργα τοῦ Ἀνδοκίδου καὶ τοῦ Ὄλτου, ἐνῶ εἰς τὸν Εὐφρόνιον καὶ Ἐπίκτητον ματαίως θὰ τὰς ἀναζητήσωμεν.

Ἂν δὲ πιστεύσωμεν τὸν Langlotz, ὅστις (Zeitbestimmung, σελ. 35) μὲ πολλὴν πιθανότητα ἐσχέτισε τὰ ἀγγεῖα τοῦ κύκλου Ὄλτου - Ἀνδοκίδου μὲ τὰ γλυπτὰ τοῦ νεωτέρου Ἑκατομπέδου, ἔχομεν τότε καὶ τὴν χρονολογίαν τοῦ ἀγγείου μας προσδιωρισμένην, κατὰ προσέγγισιν φυσικὰ πάντοτε: θὰ ἔγινε εἰς τοὺς χρόνους τῶν Πεισιστρατιδῶν, δηλαδὴ περίπου μεταξὺ 520 - 510.

Ἂν συγκρίνωμεν τώρα τὸ πινάκιον τῆς εἰκ. 2 μὲ ἄλλην ὀλίγον νεωτέραν κεραμογραφίαν, ἔχουσαν τὴν αὐτὴν παράστασιν, τὴν κύλικα τοῦ Πειθίνου (Pfuhl, εἰκ. 417), δὲν θὰ ἀργήσωμεν ν' ἀντιληφθῶμεν πόσον πτωχότερον εἶναι τὸ ἰδικόν μας.

Εἰκ. 4.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι καὶ ἐδῶ τὸ σύμπλεγμα ἔχει τοποθετηθεῖ μὲ ἀρκετὴν ἐπιτυχίαν, ὥστε νὰ στέκωνται αἱ μορφαὶ ἀνέτως ἐντὸς τοῦ πλαισίου. Εἴπομεν νὰ «στέκωνται» κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν πίνακα τοῦ Πειθίνου, ὅπου τὸ πᾶν εἶναι ***κίνησις.*** Αἱ πλούσιαι λεπτόταται πτυχαί, τὰ ἄστρα ποὺ στολίζουν τὰ ἐνδύματα, οἱ ὄφεις ποὺ γλυστροῦν εἰς τὰ σώματα τῶν παλαιόντων δίδουν μίαν ἀσύγκριτον ἐντύπωσιν ἐναλλαγῆς, κινήσεως καὶ διακοσμητικῆς τελειότητος. Ὅλα εἶναι διακόσμησις, ἀκόμη καὶ οἱ ὄφεις ποὺ ἔχουν περιβάλλει χεῖρας καὶ πόδας φαίνονται μᾶλλον σὰν ὀφιοειδῆ ψέλλια. Δὲν θὰ ἔπρεπε ὅμως νὰ παραλείψωμεν καὶ μίαν ἄλλην διαφοράν: Εἰς τὸ Ἐλευσινιακὸν πινάκιον τὰ σώματα εἶναι τοποθετημένα χωριστὰ τὸ ἓν ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἔτσι ὥστε βλέπει κανεὶς πρῶτον τὸ σῶμα τῆς Θέτιδος καὶ ἔπειτα τοῦ Πηλέως. Ὁ ἔμπειρος ὅμως τεχνίτης τοῦ προχωρημένου ἐρυθρομόρφου ῥυθμοῦ, ὁ Πειθίνος, τὰ ἐζωγράφισε μὲ ἄλλον τρόπον, πολὺ ἀριστοτεχνικώτερον καὶ ἔτσι συντελοῦν εἰς τὴν ἐντύπωσιν τοῦ μεταβλητοῦ, τοῦ μὴ συλληπτοῦ, τοῦ ἀδιαχωρήτου.

Εἰκ. 4. Κάτω μέρος ἀλαβάστρου μὲ λευκοκίτρινον βάθος. Σώζεται πόδι (μὴ διακρινόμενον εἰς τὴν φωτογραφίαν), μία παράξενος κοντὴ μορφὴ καὶ τέλος πόδες καὶ ἱμάτιον γυναικὸς τρεχούσης δεξιά.

Τὸ ἀλάβαστρον αὐτὸ ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν τὴν μεταβατικὴν ἀπὸ τὸν μελανόμορφον εἰς τὸν ἐρυθρόμορφον ῥυθμόν. Δύο μορφαὶ ἔχουν σχεδιασθεῖ μὲ τὸν περιγραφικὸν τρόπον, ἐνῶ ἡ μικροτέρα εἶναι ἀκόμη μαύρη σιλουέττα. Τὸν μεταβατικὸν αὐτὸν ῥυθμὸν ἠμπορεῖ νὰ τὸν σπουδάσῃ κανεὶς πολὺ καλὰ εἰς μερικὰς ληκύθους (Fairbanks, White Ath. Lek. VI, εἰκ. 18, 20, 22).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Τὸ μικρὸν ὂν ποὺ φαίνεται νὰ χορεύῃ, ἢ μᾶλλον νὰ κάμνῃ μίαν στροφὴν τοῦ χοροῦ, φαίνεται νὰ εἶναι μικρὸς Σειληνός, τότε δὲ πρέπει αἱ δύο ἄλλαι μορφαὶ νὰ εἶναι Μαινάδες.

Εἶναι κρῖμα ὅτι δὲν ἐσώθη περισσότερον μέρος τοῦ ἀλαβάστρου αὐτοῦ, διότι ἀσφαλῶς θὰ εἴχομεν ἓν ὡραῖον μικροτέχνημα, ὅπου ἡ ἐλευθερία τοῦ σχεδίου,

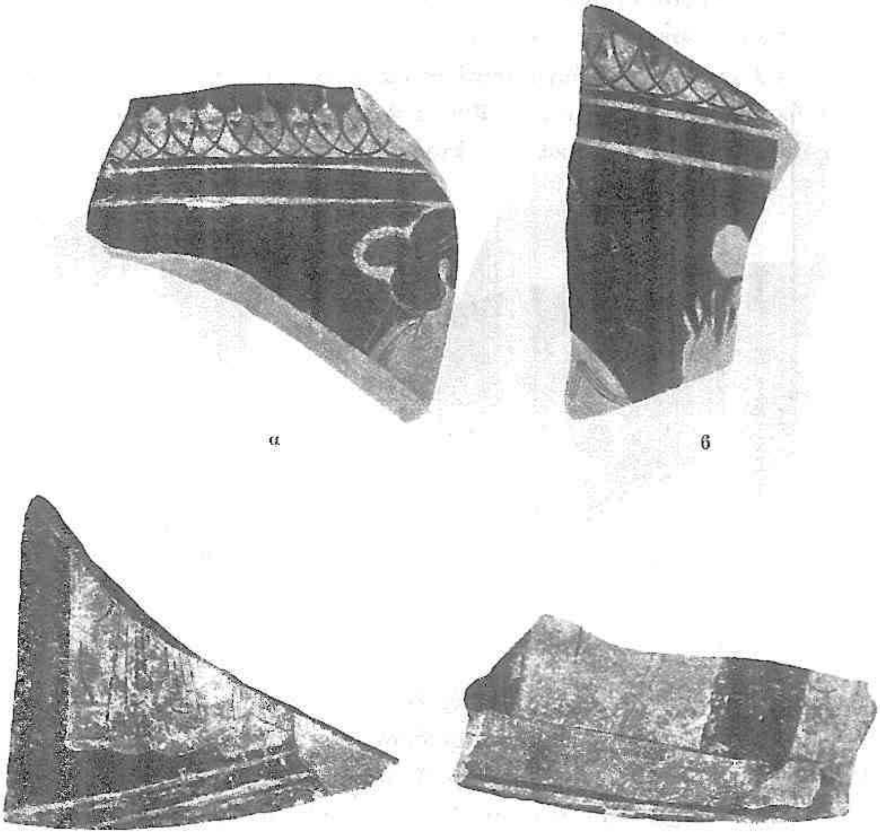

α β

γ *Εἰκ. 5.* δ

μαζὺ μὲ τὸ κιτρινόλευκον χρῶμα τοῦ βάθους, θὰ ἐπροξένουν ἐντύπωσιν ἐξαιρετικῶς εὐχάριστον. Δὲν ἠμποροῦν ὅμως βεβαίως νὰ παραβληθοῦν τὰ ἀρχαιότερα λευκὰ ἀγγεῖα μὲ τὰ προχωρημένα πολύχρωμα, ἀφοῦ τὰ χρώματα ἀποτελοῦν τὸν σπουδαιότερον παράγοντα ἀρτίου διακοσμητικοῦ συνόλου.

Χρονολογικῶς πρέπει νὰ καταταχθῇ τὸ ἀλάβαστρον αὐτὸ ὅπου καὶ τὸ προηγούμενον πινάκιον.

Ἡμερομηνία εὑρέσεως γραμμένη ἐντός: 24/8/85.

Εἰκ. 5 α - δ. Τέσσαρα θραύσματα τοῦ ἰδίου, πιθανώτατα, ἀγγείου. Τὸ γ´

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

μας δίδει τὸ κλειδὶ διὰ νὰ ἐννοήσωμεν περὶ τίνος πρόκειται. Ἔχομεν ἐπὶ μιᾶς βαθμίδος στήλην καὶ ἐπ᾽ αὐτῆς τοὺς θυσάνους τῶν ταινιῶν, μὲ τὰς ὁποίας ἦτο στολισμένη, ἑκατέρωθεν δὲ δύο γυναῖκας, ποὺ θὰ ἐστόλιζαν τὸν τάφον μὲ τὰς ταινίας αὐτάς. Πρέπει λοιπὸν νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι πρόκειται περὶ ἐπισκέψεως εἰς τάφον, ὁπότε τὸ ἀγγεῖον θὰ ἦτο ***λουτροφόρος,*** ἀφοῦ λήκυθος ἀποκλείεται νὰ εἶναι, διὰ τὸν λόγον ὅτι θὰ ἦτο μοναδικὸν παράδειγμα ἐμφανίσεως νεκρικῆς παραστάσεως εἰς τόσον πρώϊμον ἐποχήν.

Αἱ «οὐραὶ χελιδονιοῦ», διατεταγμέναι εἰς ἀραιὰ διαστήματα, πείθουν ὅτι τὸ ἀγγεῖον ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Φιντία καὶ Εὐθυμίδη. Τὰ μελανὰ στίγματα τῶν ἐνδυμάτων εἶναι ἐνισχυτικὰ τῆς ἀποδόσεως τῶν τεμαχίων εἰς ἓν ἀγγεῖον,

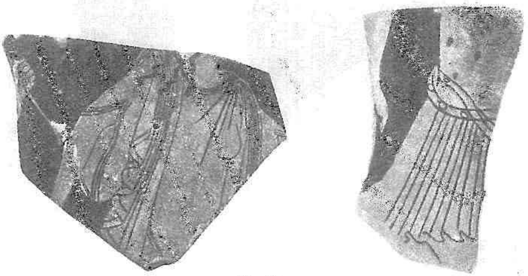

Εἰκ. 6.

ὄχι δὲ ὀλιγώτερον τὰ φύλλα, συνήθη εἰς λουτροφόρους τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἐνῷ ἀργότερον ἀντικαθίστανται ὑπὸ τοῦ μαιάνδρου.

Μία ἐξέτασις τῶν τεμαχίων ἀπὸ τὴν ἄποψιν τοῦ σχήματος δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἀπετέλουν μέρος τοῦ ***λαιμοῦ*** τῆς λουτροφόρου, τῆς ὁποίας ἡ κοιλία θὰ εἶχε χωρὶς ἄλλο παράστασιν προθέσεως, ἄνω δὲ εἰς τὸν λαιμὸν τὴν συνήθη ἐπίσκεψιν τοῦ τάφου.

Τὸ περίγραμμα τῶν κεφαλῶν ἔχει δηλωθῆ μὲ ἐρυθρὰν γραμμήν, «ἐξῃρημένην». Τὸ β´ τεμάχιον εἶναι φαιὸν ἀπὸ ἐπίδρασιν πυρᾶς.

Ἡμερομηνίαι εὑρέσεως γραμμέναι ἐντός: εἰς τὸ α´ καὶ δ´ 16/7/87, εἰς τὸ γ´ 27/8/87.

Εἰκ. 6. Τὰ δύο αὐτὰ τεμάχια δὲν φαίνονται νὰ προέρχωνται ἀπὸ ἓν ἀγγεῖον, ἂν καὶ ἡ παράστασις εἶναι τοῦ ἰδίου κύκλου. Οἱ ὄφεις ποὺ περιβάλλουν τὴν ὀσφὺν τῆς δευτέρας μορφῆς καὶ ὁ θύρσος τὸν ὁποῖον κρατεῖ ἡ χεὶρ ποὺ διακρίνε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ται εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ πρώτου τεμαχίου δίδουν τὴν βάσιμον ὑπόνοιαν ὅτι πρόκειται περὶ Μαινάδων, ἀποτελουσῶν μέλη Διονυσιακοῦ θιάσου.

Τὰ παχέα μελανὰ στίγματα ποὺ στολίζουν τὸ στῆθος τῆς μιᾶς Μαινάδος ἐχρησιμοποιήθησαν, καθὼς φαίνεται, διὰ νὰ ἀποδοθῇ τὸ δέρμα, τὸ ὁποῖον, κατὰ συνήθειαν ὄχι σπανίαν, φοροῦν αὗται.

Τὸ πρῶτον τεμάχιον τεχνοτροπικῶς ἀνήκει ἐκεῖ ὅπου καὶ τὰ τῆς προηγουμένης εἰκόνος. Ἡ γυνὴ φέρει τὸν Ἰωνικὸν χιτῶνα, ἐπὶ τῶν ὤμων δὲ καὶ πέριξ τοῦ τραχήλου τὸ ἱμάτιον. Ὁ εἷς μαστὸς ἔχει σχεδιασθῇ κἄπως χαμηλότερον ἀφ᾽ ὅτι θὰ ἀπήτει καλυτέρα αἰσθητικὴ ἀντίληψις, ἡ παράλειψις δὲ τοῦ ἄλλου δὲν δικαιολογεῖται ἀπὸ τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἱματίου, τὸ ὁποῖον θὰ ἔπρεπε τότε νὰ εὑρίσκετο ὀλίγον ἀριστερώτερα.

Ὀλίγαι γραμμαὶ ἀπὸ ἀραιωμένον βερνίκι ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ διὰ τὴν δήλωσιν τῶν πτυχῶν τοῦ ἱματίου.

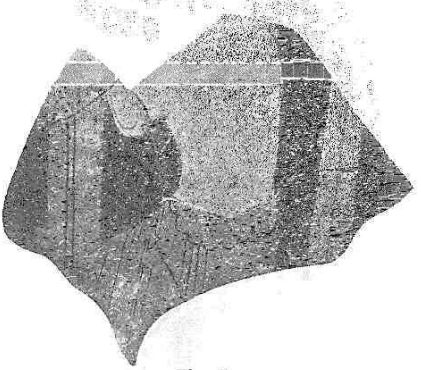

Εἰκ. 7.

Εἰκ. 7. Ἂν καὶ ὁμοίας τέχνης μὲ τὰ προηγούμενα τῶν εἰκ. 5-6, δὲν ἀνήκει ὅμως τὸ τεμάχιον αὐτὸ εἰς τὰ ἴδια ἀγγεῖα. Καὶ τοῦτο διότι ἡ παράστασις δὲν συμφωνεῖ οὔτε μὲ τὰς νεκρικὰς σκηνάς, οὔτε μέλος Διονυσιακοῦ θιάσου ἠμπορεῖ ν᾽ ἀποτελῇ μία καλὴ οἰκοκυρὰ ἥτις κάθηται πρὸ τῆς θύρας της καὶ γνέθει· διότι ἔτσι πρέπει, νομίζω, νὰ ἑρμηνεύσωμεν τὴν γυναῖκα τῆς εἰκόνος 7. Ὄπισθεν διακρίνονται αἱ δύο κάθετοι δοκοὶ τῆς θύρας, αἵτινες ἐντοπίζουν τὴν μορφὴν ἢ μέσα εἰς τὸν οἶκον της ἢ ἔξω ἀπὸ αὐτόν, εἰς τὴν αὐλήν.

Ὁ χιτὼν ἄνω στερεῖται τελείως πτυχῶν, ὅπως ὄχι σπανίως συμβαίνει εἰς τὰ ἀγγεῖα τοῦ Εὐφρονιακοῦ κύκλου. Τὸ περὶ τὸν ὀσφὺν φεστονοειδὲς κέντημα μοῦ φαίνεται ὅτι ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ ἐκληφθῇ ὡς τρόπος προοπτικῆς ἀποδόσεως τοῦ ἄκρου τοῦ ἀποπτύγματος.

Εἰκ. 8. Τεμάχιον πινακίου.

Ὁ εἰκονιζόμενος Σάτυρος κρατεῖ πιθανώτατα ἀσκόν. Εἶναι φαλακρὸς καὶ μὲ παχείας ὀφρῦς. Μία γραμμὴ ἀπὸ μαῦρον βερνίκι δηλώνει τὸ περίγραμμα τῆς κεφαλῆς, διὰ τὸ ὁποῖον ὅμως ἔχει χρησιμοποιηθεῖ καὶ μία ἐρυθρὰ γραμμὴ «ἐξηρημένη», συνέχεια τοῦ φαλακροῦ μέρους τῆς κεφαλῆς. Τέσσαρες βόστρυχοι ἀποτελοῦν τὸ τέρμα τῆς κόμης του. Ἀνάγλυφοι γραμμαὶ ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν τόνωσιν τοῦ περιγράμματος προσώπου καὶ οὐρᾶς, ἄλλαι δὲ ἀπὸ ἀραιωμένον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

βερνίκι δι᾽ ἀπόδοσιν τῶν ὀλίγων ῥυτίδων τοῦ μετώπου καὶ παρειῶν. Ἡ ῥὶς ὀξεῖα καὶ ἐλαφρὰ σιμή, εἶναι ὁ κύριος συντελεστὴς τῆς ἀρκετὰ κτηνώδους ἐκφράσεως, ὅπως τὴν ἤθελαν διὰ τὸν Σάτυρον οἱ τεχνῖται τοῦ αὐστηροῦ ῥυθμοῦ.

Εἰκ. 8.

Ἡ τεχνοτροπία ἐνθυμίζει Ἐπίκτητον. Αἱ εἰς τὴν βάσιν τοῦ ἀγγείου δύο ὀπαὶ φανερώνουν ὅτι ἐχρησίμευε τοῦτο καὶ πρὸς ἀνάρτησιν καὶ ἐπομένως διακόσμησιν τοῦ τοίχου.

Εἰκ. 9. Τεμάχιον μικροῦ πινακίου. Τὸ μακρὸν ἱμάτιον, κινούμενον ἀντιθέτως ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὴν κίνησιν τοῦ σώματος, πείθει ὅτι πρόκειται περὶ κιθαρῳδοῦ ἢ αὐλητοῦ. Ὡραῖαι μαῦραι γραμμαὶ καὶ ἄλλαι ἀπὸ ἀραιωμένον βερνίκι ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὸ σχέδιον.

Εἶναι προφανῶς ἡ μορφὴ ἀπόσπασμα ἀπὸ παράστασιν κώμου ἢ θυσίας.

Εἰκ. 10. Τεμάχιον πινακίου.

Ἁπλῆ ἐρυθρὰ γραμμὴ περιβάλλει τὴν παράστασιν· τὸ πρόσωπον ὅμως δὲν πατεῖ κατ᾽ εὐθεῖαν ἐπάνω εἰς αὐτήν, ὥστε ἀποτελεῖται ἔτσι καὶ ἄλλη μελανὴ γραμμὴ διακρινομένη πλησίον τοῦ ἀριστερὰ ἀντικειμένου.

Ἡ παράστασις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῇ ἀμέσως. Ἔχομεν μίαν γυναῖκα, φέρουσαν χιτῶνα μὲ πτυχὰς πιπτούσας καθέτως εἰς τρία συμπλέγματα, ἀπασχολημένην ἄγνωστον μὲ τί. Ἀριστερὰ ἔχομεν ἓν εἶδος τραπέζης, τὸ ὁποῖον πιθανώτατα εἶναι βάσις Ἑρμοῦ, στολισμένον μὲ ταινίαν, ποὺ τὸ ἄκρον της εἶναι πεσμένον δεξιά. Ἡ ἀνώμαλος κίνησις τῆς γυναικὸς καθὼς καὶ ἡ βάσις δίδουν ἀφορμὴν εἰς τὴν ὑπόνοιαν ὅτι πρόκειται περὶ Διονυσιακῆς παραστάσεως. Ἔχομεν ἴσως ἀριστερὰ τὸ ξόανον τοῦ Διονύσου, στολισμένου μὲ ταινίας, ἴσως ὅμως καὶ ἁπλούστερον σύμβολόν του, ἕνα κρατῆρα, πρὸ τοῦ ὁποίου μία Μαινὰς τελεῖ κάποιαν ὑποχρέωσιν λατρευτικήν, ἓν ἀπόσπασμα δηλαδὴ ἀπὸ παράστασιν ἀνάλογον μὲ τὸ ἀγγεῖον τῆς Νεαπόλεως Pfuhl, εἰκ. 582). ἢ μὲ τὸ ἄλλο τοῦ τεχνίτου τῆς Villa Giulia (Pfuhl, εἰκ. 516).

Εἰκ. 9.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ἡ διαίρεσις τῶν πτυχῶν εἰς τρεῖς «οὐρὰς χελιδονιῶν», ἐξέλιξις τοῦ τύπου τῆς εἰκ. 2, μᾶς φέρει εἰς τὸν κύκλον τοῦ Βρύγου καὶ Δούριδος. Τὸ σχέδιον ὅμως εἶναι ἀρκετὰ πρόχειρον. Ἐπὶ τοῦ πυθμένος ἡ ἡμερομηνία τῆς εὑρέσεως: / 8// 8 (sic).

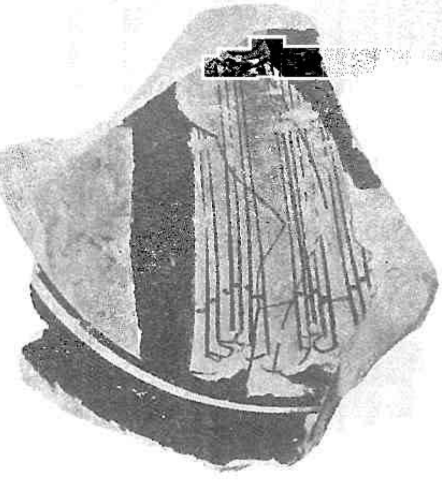

Εἰκ. 10.

Εἰκ. 11. Ἕνας νέος, ἀφοῦ ἐγυμνάσθη ἀρκετά, πλύνεται εἰς τὴν λεκάνην τῆς παλαίστρας· ἰδοὺ θέμα συνειθισμένον εἰς τὴν ἀγγειογραφίαν τοῦ αὐστηροῦ ῥυθμοῦ. Διὰ τεχνίτην μάλιστα μὲ μικρὰν φιλοδοξίαν ἦτο εὔκολος τρόπος ζωγραφίσεως τοῦ ἀγγείου. Ἀπὸ τοιοῦτον προχειρογράφον φαίνεται νὰ προέρχεται ἡ κύλιξ, τῆς ὁποίας τὸ σωθὲν τεμάχιον ἀπεικονίσθη ἐδῶ. Τὸ σχέδιον εἶναι γρήγορον, χωρὶς ἐπιμέλειαν καὶ αἴσθημα. Ἀνατομικαὶ λεπτομέρειαι λείπουν ἐντελῶς.

Μὲ τὰ προϊόντα τοῦ Σκύθου ἔχει πολλὰς ὁμοιότητας ἡ Ἐλευσινιακὴ κύλιξ, ἐκτὸς τοῦ σχεδίου καὶ τὸ ἀδικαιολογήτως ἀνοικτὸν στόμα πολὺ ἐνθυμίζει ἰδικάς του μορφάς. Πλησιέστερον ὅμως εὑρίσκεται μὲ τὰς κύλικας Λούβρου G 90-91 (Pottier, Album, pl. 98) τῶν ὁποίων τὸ δεύτερον ἔχει ὁμοίαν παράστασιν.

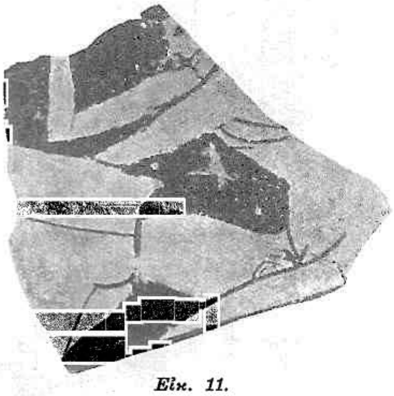

Εἰκ. 11.

Εἰκ. 12. Διάφορα μικρὰ τεμάχια μὲ ἀνδρικὰς κεφαλὰς καὶ μίαν γυναικείαν.

Αἱ δύο πρῶται εἶναι πολὺ περισσότερον ἐνδιαφέρουσαι τῶν ἄλλων καὶ προέρχονται ἀσφαλῶς ἀπὸ καλοὺς τεχνίτας.

α΄. Μία ἀνάγλυφος δυνατὴ γραμμὴ δίδει τὸ περίγραμμα τοῦ προσώπου. Ὁ μύσταξ ἀρχίζει πολὺ ὑψηλά, ἄνω τοῦ ῥώθωνος, πρᾶγμα ποὺ δὲν ἠξεύρω ἂν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς ἀμέλειαν τοῦ τεχνίτου ἢ εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ ζωγραφίσῃ ἰδιαίτερον τρόπον ξυρίσματος τοῦ μύστακος, ἀδιάφορον ἂν τὸν ἐπέτυχε ἢ ὄχι.

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν τεχνοτροπίαν, τὸ ἀγγεῖον ἀνήκει εἰς τὸν κύκλον τοῦ Ἐπικτήτου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

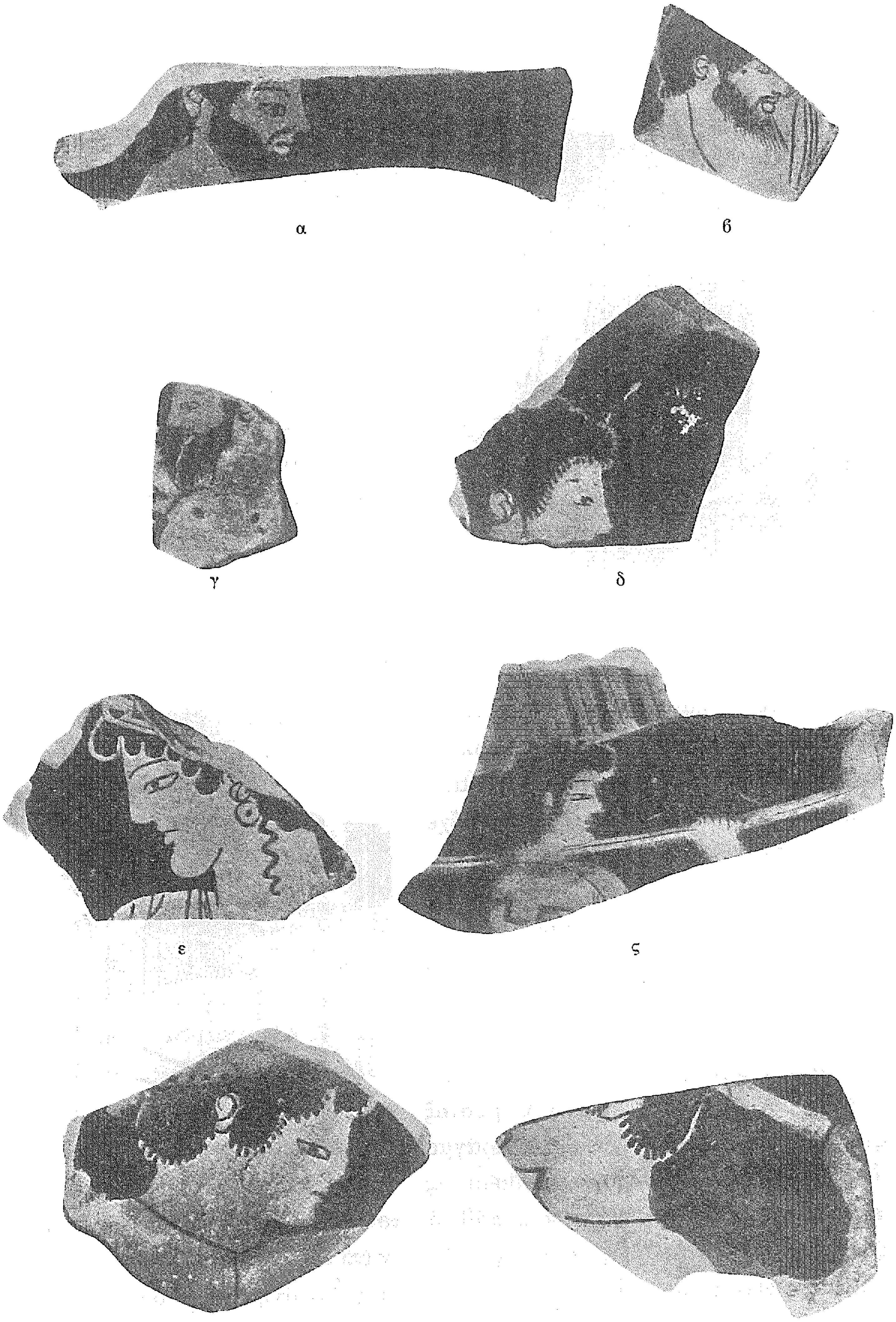

Εἰκὼν 12.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

β΄. Καὶ ἐδῶ τὸ σχέδιον εἶναι ἄρτιον· μὲ ἰδιαιτέραν ἐπιμέλειαν παρεστάθη ὁ πώγων, ὄχι μὲ ὄγκον χρώματος, ὅπως εἰς τὸ προηγούμενον, ἀλλὰ μὲ λεπτοτάτας, ἀπὸ ὡραῖον βερνίκι, γραμμάς. Ἡ ὅλη φυσιογνωμία ἐνθυμίζει Βρύγον, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχῃ τὴν ζωτικότητα τῶν μορφῶν ἐκείνου.

Ὄπισθεν ἡμερομηνία εὑρέσεως: 1895, Νοτία αὐλή.

Ἀπὸ τὰς ἄλλας κεφαλὰς ἐνδιαφέρουσα κἄπως εἶναι ἡ ε΄. Ἡ τεχνοτροπία ξενίζει ἀρκετά, ἂν καὶ τὸ ἐργαστήριον πιθανώτατα θὰ ἦτο Ἀττικόν, ὅπως βεβαιώνει τὸ Ἀττικώτατον προφὶλ τῆς γυναικός. Τὸ σχέδιον ὅμως εἶναι τόσον παρημελημένον, ἡ ἔκφρασις ἀναξία προσοχῆς, ὥστε νὰ δικαιολογεῖται εἷς δισταγμὸς περὶ τοῦ ἂν ἔχωμεν ἐδῶ προϊὸν του Κεραμεικοῦ.

Ἡ τεχνοτροπία ἐνθυμίζει τὴν ἀρκετὰ λεπτοτέρας τέχνης μορφὴν μιας λευκῆς ληκύθου μὲ μαῦρον περίγραμμα (Perrot, hist. X, εἰκ. 381), διὰ τὴν ὁποίαν δὲν γνωρίζω ἂν ἐμελετήθη τὸ ἐργαστήριον, ποὺ τὴν παρήγαγε

Πίναξ 1α. Τρίτων. Θραῦσμα λευκῆς κύλικος. Σώζεται τὸ πόδι καὶ μέρος τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς, μελαμβαφές, χωρὶς παράστασιν.

Ἔχομεν τὸν Τρίτωνα, τοῦ ὁποίου τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἀλλάζει ἀμέσως μετὰ τὸ στῆθος εἰς τὸ φολιδωτόν. Μακρὰ γενειὰς καὶ κόμη τοῦ δίδουν σοβαρὸν πατριαρχικὸν ὕφος, πρὸς τὸ ὁποῖον δὲν συμβιβάζεται ὁ καλλωπισμὸς τῆς κόμης μὲ τὸν κλάδον τὸν τελειώνοντα εἰς λοφιοειδὲς ἄνθος. Δεξιὰ ἕνα ψάρι ποὺ βουτᾶ εἰς τὴν θάλασσαν, μᾶς ὁρίζει τὸν τόπον. Ἔχομεν τὸν Τρίτωνα μέσα εἰς τὸ σπίτι του, τὴν θάλασσαν, περιστοιχιζόμενον ἀπὸ τοὺς ἀφώνους συντρόφους του.

Ἐπειδὴ εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον τῆς κύλικος ἀκριβῶς, φαίνεται ἀδύνατον νὰ ὑπῆρχε καὶ δευτέρα μορφή, Ἡρακλῆς λ. χ. ἢ Θησεὺς ἢ Ποσειδών. Πρέπει νὰ τὸν φαντασθῶμεν ὅπως καὶ εἰς τὴν μελανόμορφον κύλικα τοῦ Βερολίνου (Furtw. 1755), μόνον του εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς κύλικος, κρατοῦντα εἰς τὴν χεῖρα ψάρι ἢ στέφανον (ὅπως εἰς Gerhard. Auserl. Vasenb. 317).

Τὸν Τρίτωνα εἰς τὴν ἀγγειογραφίαν τὸν γνωρίζομεν κυρίως ἀπὸ τοὺς Κορινθιακοὺς πίνακας (Ant. Denkm. πίν. 7) ὅπου συνοδεύει μὲ τρόπον ὑπασπιστοῦ τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὴν Ἀμφιτρίτην, ἀργότερον ἀπὸ τὸ ἀγγεῖον τοῦ Τιμαγόρα (Pfuhl, εἰκ. 246), κυρίως ὅμως ἀπὸ τὴν κύλικα τοῦ Λούβρου μὲ τὸν Θησέα καὶ Ἀμφιτρίτην (Pfuhl, εἰκ. 398), καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ νεώτερον ἀγγεῖον μὲ τὴν ἰδίαν παράστασιν (Pfuhl, εἰκ. 590). Εἰς κανὲν ὅμως ἀπ᾿ αὐτὰ δὲν ἔχει ὁ Τρίτων τὴν θεϊκότητα ποὺ βλέπομεν εἰς τὸ Ἐλευσινιακόν. Ἐδῶ τοῦ ἔδωσεν ὁ καλλιτέχνης ἔκφρασιν, τὴν ὁποίαν δὲν θὰ ἐπεριμέναμεν εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχήν, διότι ἔχει πολὺ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς Φειδιακῆς τέχνης.

Εἶναι, ἀλήθεια, Θεὸς αὐτὸς ὁ Τρίτων, μία ἀνωτέρα ὕπαρξις, ποὺ ἔμαθε πολλὰ εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης, χωρὶς τίποτε νὰ θέλῃ νὰ ἐξωτερικεύσῃ. Σὰν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ἑλληνικὸς Θεὸς ὅμως γνωρίζει καὶ νὰ τιμωρῇ, ὅπως προδίδει ἡ αὐστηρότης του, ἥτις δὲν ἀργεῖ νὰ ξεσπάσῃ. Γίνεται τότε ὁ φόβος τῶν ναυτικῶν, ποὺ ἔχουν μάθει νὰ τὸν μισοῦν, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν ἀποφεύγουν:

> Ἔρροις, ὦ δύσπλωτε, κακόξενε· σοῖο δὲ τηλοῦ
> πλώοιμι, στυγεροῦ ὅσον ἀπ' Ἀΐδεω·
> ('Ανθ. Παλατ. VII, 699).

Μία παραβολὴ τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Τρίτωνος — τὸν ὁποῖον θεωροῦμεν ὡς χαρακτηριστικὸν τῆς μεταβατικῆς ὡρίμου ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς — μὲ τὸ θαυμαστὸν δημιούργημα τῆς Ἑλληνιστικῆς τέχνης, τὸν Τρίτωνα τοῦ Βατικανοῦ (Amelung, Vatik. Katalog, πίν. 46, Salis, Kunst der Gr. εἰκ. 60) εἶναι ἀναπόφευκτος. Τὸ πνευματικὸν στοιχεῖον εἶναι φανερὸν εἰς τὸν Τρίτωνα τῆς Ἐλευσῖνος, ὅσον εἰς τὸν ἄλλον τὸ ψυχικόν. Ὁ πρῶτος εἶναι Θεὸς - πνεῦμα, μὲ τὴν βεβαιότητα καὶ τὸ ἀμείλικτον τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ἐνῶ ὁ Ἑλληνιστικὸς ἐκφράζει τὴν ἀγωνίαν ποὺ τοῦ μετέδωσε τὸ ἄπειρον μὲ τὸ ὁποῖον γειτονεύει.

Νὰ προτιμήσωμεν τὸν ἕνα ἀπὸ τοὺς δύο τύπους ἢ νὰ θεωρήσωμεν τὸν ἕνα ἀνώτερον τοῦ ἄλλου, αὐτὸ θὰ ἦτο ἀσυγχώρητος ἀφέλεια. Ἓν ὅμως δὲν ἠμπορεῖ νὰ παραγνωρισθῇ, ἡ ὑπερτέρησις τῆς Ἑλληνιστικῆς τέχνης ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα εἰς τὸ φολιδωτόν. Οἱ ἀρχαϊκοὶ Τρίτωνες τῶν ἀετωμάτων τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπως καὶ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἄσσου ἀλλάζουν ἀμέσως μετὰ τὸ στῆθος εἰς τὸ θαλασσινὸν στοιχεῖον καὶ ἔτσι ὑστερεῖ εἰς αὐτοὺς ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἀπέναντι τῆς φύσεως τοῦ ψαριοῦ, εἶναι περισσότερον ἰχθύες παρὰ ἄνθρωποι, εἶναι πραγματικὰ «στοιχειά». Εἰς τοὺς Ἑλληνιστικοὺς ὅμως τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, διατηρούμενον μέχρι καὶ τῆς κοιλίας ἔχει τὸν πρωτεύοντα ῥόλον, ἀλλὰ συγχρόνως δίδεται ἔτσι ἀφορμὴ εἰς τὸν σχηματισμὸν περὶ τὴν ὀσφὺν τῆς θελκτικῆς ἐκείνης καμπύλης.

Ὡς σύνολον ***γραμμῶν*** λοιπὸν καὶ κινήσεως εἶναι ἀσφαλῶς ὡραιότερος ὁ Ἑλληνιστικὸς Τρίτων, τὸν ὁποῖον, ἄλλωστε ὁ Böcklin μᾶς ἔχει τόσον ζωντανεύσει.

Ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς τεχνικῆς, ἡ κύλιξ τοῦ πίν. 1 εἶναι σπανίας ἀρτιότητος· ἡ κόμη καὶ τὸ γένειον δὲν ἀπεδόθησαν μὲ συμπαγὲς μαῦρον βερνίκι, ἀλλὰ μὲ κυματοειδεῖς γραμμάς, ὄχι πολὺ πυκνάς, ποὺ δίδουν τὴν ἰδέαν τῆς ῥευστότητος. Ἀραιωμένου βερνικίου ἔγινε χρῆσις δι' ὀλίγας λεπτομερείας, καθὼς καὶ διὰ τὸ ὑπόστρωμα τῆς κόμης. Τὸ μάτι, ἀμυγδαλωτόν, ὀρθάνοικτον μὲ μικρὰς βλεφαρίδας εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ Εὐφρονίου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχεται τὸ θαυμαστὸν τοῦτο ἀγγεῖον.

Τοῦ Εὐφρονίου εἶπα, διαφωνοῦσα πρὸς τὸν Beazley, ὅστις (Att. Vasenm. σελ. 166) τὸ ἔχει ἀποδώσει, καθὼς καὶ τὸ τῆς εἰκ. 14 εἰς τὸν «ζωγράφον τοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Παναιτίου», τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ ἀνάδοχος. Διότι, καθὼς εἶναι γνωστόν, ἤδη ὁ Furtwängler, παρατηρήσας τεχνοτροπικὰς διαφορὰς μεταξὺ μερικῶν ἀγγείων μὲ τὴν ὑπογραφὴν «Εὐφρόνιος ἐποίησεν» καὶ ἄλλων μὲ «Εὐφρόνιος ἔγραψεν» ἐδιχοτόμησε τὸν Εὐφρόνιον, ὀνομάσας τὸν δεύτερον ὑποθετικὸν τεχνίτην «ζωγράφον τοῦ Παναιτίου», ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ καλοῦ, ὅστις ἐξυμνεῖται συχνὰ εἰς τὰ ἀγγεῖα αὐτά. Μὲ τὸν Furtwängler συνεφώνησε τελευταῖον, ἐκτὸς τοῦ Beazley καὶ ὁ Buschor (εἰς Furtw. Reichold text. III σελ. 123), ἀντιθέτως πρὸς τὴν παλαιὰν γνώμην του (Griech. Vasenm. σελ. 163) καὶ ἄλλοι νεώτεροι, ἐνῶ ὁ Pfuhl (Malerei I, § 481) δεικνύεται ἐπιφυλακτικός, φρονῶν ὅτι τὰ ἀγγεῖα μὲ τὴν διαφορετικὴν τεχνοτροπίαν ἠμποροῦν θαυμάσια ν' ἀντιπροσωπεύουν τὴν ὑστερωτέραν ἐξέλιξιν τοῦ Εὐφρονίου.

Εἰκ. 13. Ἀκροπόλεως.

Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα καὶ ἡμεῖς μὲ τὴν σειράν μας δύο ἀγγεῖα ποὺ θεωροῦνται ὅτι ἀνήκουν εἰς δύο διαφορετικοὺς τεχνίτας: Τὸ Ἐλευσινιακόν, ποὺ ἀντιπροσωπεύει κατὰ τὸν Beazley τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ «ζωγράφου τοῦ Παναιτίου» καὶ ἓν ἄλλο τῆς Ἀκροπόλεως (τμῆμα εἰς ***εἰκ. 13***), ἀποδοθὲν πρὸ πολλοῦ εἰς τὸν Εὐφρόνιον, ἀφοῦ ὅλα πείθουν ὅτι ἡ ἡμιτελὴς σωζομένη ἐπιγραφὴ πρέπει νὰ συμπληρωθῇ: (Εὐφρόν)***ιος ἔγραψεν*** [1].

Ἂν παραβάλωμεν τὰς κεφαλὰς Τρίτωνος καὶ Ἥρας, ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴν ὁμολογήσωμεν τὴν καταφανῆ συγγένειαν· ἡ γραμμὴ τοῦ μετώπου ἐλαφρῶς ἀποκλίνουσα πρὸς τὰ ἀριστερὰ σχηματίζει τὴν ῥῖνα, ποὺ εἶναι ἀκριβῶς ἡ αὐτὴ καὶ εἰς τὰ δύο τεμάχια. Τὸ ἄνω καὶ κάτω χεῖλος δείχνουν τὸν ἴδιον γραφικὸν χαρακτῆρα, τὸ δὲ μάτι πρέπει ν' ἀναγνωρισθῇ ὅτι σχεδὸν καθόλου δὲν διαφέρει, ἔστω καὶ ἂν σημειωθῇ ἡ ὀλίγον διαφορετικὴ παράστασις τοῦ βολβοῦ.

Αἱ ὁμοιότητες αὐταί, καθὼς καὶ ἡ συνολικὴ ἐντύπωσις, βεβαιώνουν, νομίζω, πόσον περιττὴ εἶναι ἡ διχοτόμησις τοῦ Εὐφρονίου.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ Ἐλευσινιακὸν θραῦσμα δὲν ἔχει τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Εὐφρονίου, ἀλλὰ μόνον ἀπεδόθη εἰς τὸν «ζωγράφον τοῦ Παναιτίου». Ἐπειδὴ

---

[1] Ἕως τώρα ἦσαν γνωστὰ τὰ θραύσματα ταῦτα, ποὺ φέρουν ὡς παράστασιν τὸν γάμον τῆς Θέτιδος καὶ Πηλέως, ἀπὸ τὴν ἡμιτελῆ δημοσίευσιν εἰς Jahrb. 1888 pl. 2 καὶ Hoppin, Handb. σελ. 379). Εἰς τὴν εἰκ. 13 πρώτην φορὰν δημοσιεύονται μὲ τὰς συγκολληθείσας κεφαλὰς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ὅμως, διὰ νὰ γίνῃ τοῦτο, σημαίνει ὅτι ἀντιπροσωπεύει τὴν Παναιτιακὴν τεχνοτροπίαν, ἡ ἀποδειχθεῖσα συγγένειά του μὲ τὸ τῆς Ἀκροπόλεως συντελεῖ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ὑποθέσεως ὅτι τὸ ζήτημα Εὐφρονίου - Παναιτίου πρέπει νὰ ἀναθεωρηθῇ καὶ νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὸν πρῶτον τὰ θεωρούμενα ὡς ἔργα τοῦ δευτέ-

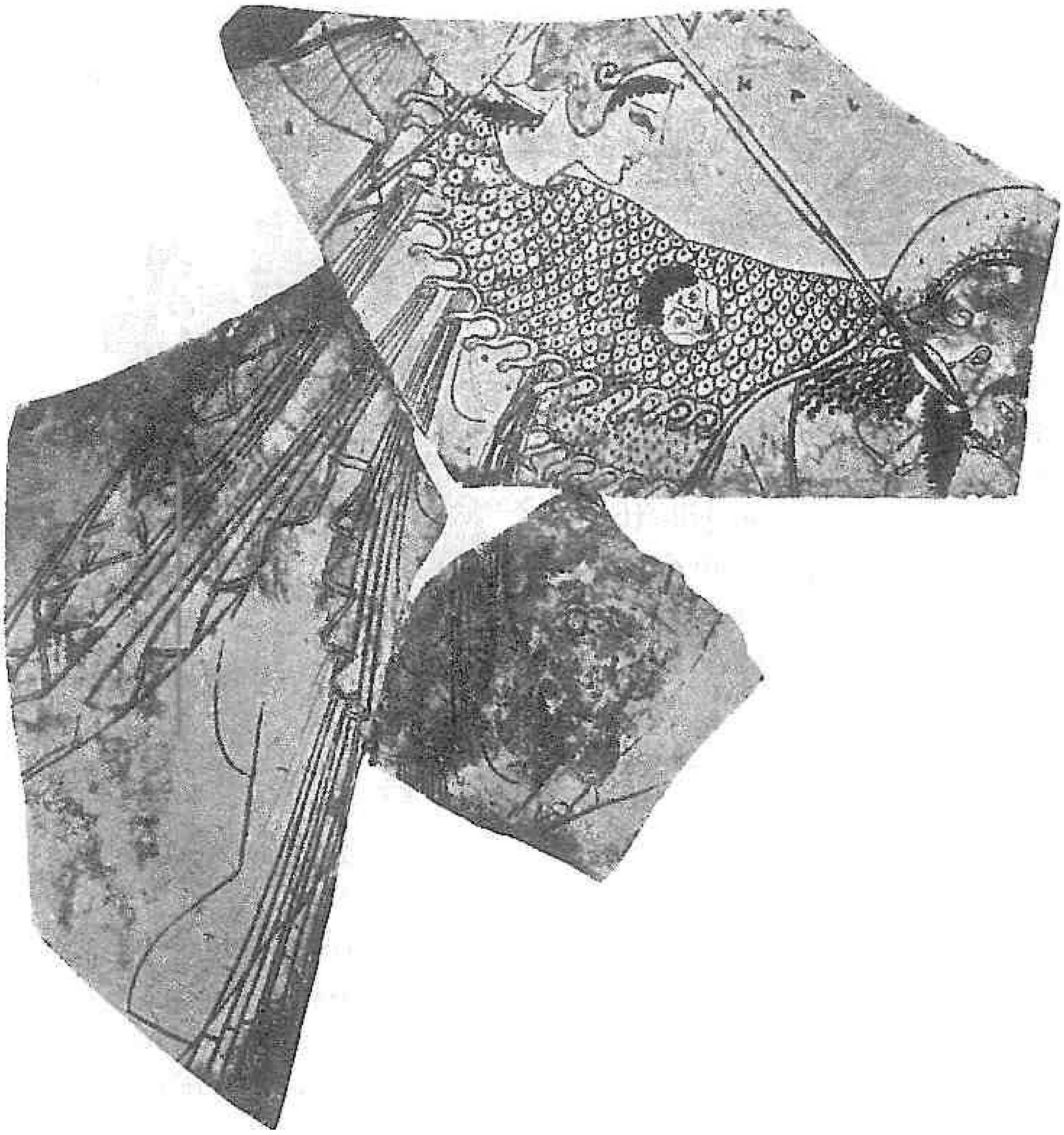

Εἰκὼν 14.

ρου, ἀφοῦ μάλιστα ὁμολογεῖται γενικῶς ὅτι ἀντιπροσωπεύουν νεωτέραν φάσιν. Δὲν ἔχομεν ἄλλον, δεύτερον, ζωγράφον, ἀλλὰ τὸν ἴδιον τὸν Εὐφρόνιον, ποὺ ἠκολούθησε τὴν ὑπαγορευθεῖσαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴν καὶ ἀπὸ τὴν ζωντανὴν ἰδιοσυγκρασίαν του ἐξέλιξιν.

Ὄχι ὀλιγώτερον σπουδαία εἶναι ἡ ἄλλη κύλιξ μὲ τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Γίγαντα τῆς *εἰκ. 14.*

Ἡ Ἀθηνᾶ, μὲ ὅλην τὴν ἐπισημότητά της — χιτῶνα, ἱμάτιον, αἰγίδα ποὺ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἁπλώνεται ἀπειλητική, καθὼς καὶ τὸ Ἀττικὸν κράνος — ἐπιτίθεται ἐναντίον τοῦ Γίγαντος, ποὺ ἀνίσχυρος πλέον ἔχει γύρει τὸ σῶμα, ἕτοιμος νὰ πέσῃ διὰ ν' ἀποδειχθῇ πόσον ἄγρια τιμωροῦνται οἱ αὐθάδεις πρὸς τοὺς θεούς. Ἡ στάσις του δὲν συμβιβάζεται μὲ ἐκείνην τῆς Θεᾶς. Ἀφοῦ αὐτὴ ὁρμᾷ τώρα ἐναντίον του, φυσικώτερον εἶναι ν' ἀγωνίζεται ἀκόμη ὁ Γίγας· μὲ τὸ νὰ εἶναι ὅμως ἑτοιμοθάνατος, σημαίνει ὅτι ἡ πάλη ἔληξεν, ἄρα ἡ Ἀθηνᾶ ἔπρεπε νὰ εἶχε πλέον ἐγκαταλείψει τὸ ἐλάχιστα γυναικεῖον ἔργον της. Μόνη διέξοδος εἶναι νὰ πιστεύσωμεν ὅτι, μὴ βλέπουσα αὐτὸν ἐντελῶς ἀποτελειωμένον, θέλει νὰ τοῦ δώσῃ τὸ τελευταῖον κτύπημα. Ἔτσι δὲ δημιουργεῖται ἀκόμη δυνατωτέρα δραματικὴ ἀτμόσφαιρα, ποὺ εἶναι γνωστὸν πόσον καλὰ τὴν κατορθώνει ὁ Εὐφρόνιος.

Πόσον δραματικὴ εἶναι ἡ στιγμὴ εἶναι φανερόν, ἀξιοπαρατήρητον δὲ ὅτι ἡ δραματικότης αὐτὴ εἶναι ἡ συνισταμένη μιᾶς ἀντιθέσεως. Ἡ Ἀθηνᾶ, ἀμείλικτος, αὐστηρά, δὲν χορταίνει αἷμα, ἐνῶ ὁ Γίγας, ἀνίσχυρος πλέον, εἶναι ἕτοιμος ἀπὸ τὸ ἀνοιγμένον στόμα του νὰ παραδώσῃ τὴν τελευταίαν πνοήν, χωρὶς τίποτε τὸ πολεμικὸν νὰ διατηρεῖται πλέον ἐντός του, ἀφοῦ καὶ τὸ τελευταῖον ὅπλον του, ἡ σπάθη, τῆς ὁποίας τὴν λαβὴν κρατεῖ μὲ τὸ δεξιὸν χέρι, ματαίως ἔχει χρησιμοποιηθεῖ.

Ὄχι ὀλίγον τονωτικὸν τῆς ἐντυπώσεως τραγικῆς στιγμῆς εἶναι τὸ μικρὸν γοργόνειον, ποὺ δὲν παρελείφθη ἀπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Θεᾶς. Θὰ τὸ ἐπεριμέναμεν μὲ μεγάλον ἀνοικτὸν στόμα, τόσον τερατωδῶς ἄσχημον, ὥστε νὰ παγώνῃ μὲ μόνην τὴν θέαν του· ἐδῶ ὅμως βλέπομεν ἓν ἄθλιον ὑπόλοιπον ὄντος, ποὺ μόνον οἶκτον ἠμπορεῖ νὰ προξενήσῃ. Οἱ ἄλλοι τεχνῖται προσεπάθουν πάντοτε νὰ παρουσιάσουν μίαν πραγματικὴν «κεφαλὴν δεινοῖο πελώρου», ἐνῶ ὁ μὲ πλούσια δραματικὰ χαρίσματα προικισμένος Εὐφρόνιος ἐπροτίμησε ἀντὶ νὰ μᾶς φοβίσῃ, νὰ μᾶς συγκινήσῃ, παριστάνων κεφαλήν, ἥτις μὲ τὴν ἐξέχουσαν σὰν διψασμένην γλῶσσαν, τὸ ῥυτιδωμένον πρόσωπον καὶ τὰ ὁλοάνοικτα ἀγωνιώδη μάτια δίδει τὴν ἐντύπωσιν μιᾶς κολασμένης ψυχῆς.

Ἡ κεφαλὴ τοῦ Γίγαντος καὶ εἰς ποῖον δὲν ἐνθυμίζει τὴν κύλικα τοῦ Σωσίου μὲ τὸν Ἀχιλέα καὶ Πάτροκλον (Buschor, Griech. Vasenm., Titelvignette), ἢ τὴν ἀκρινὴν ἀριστερὰν μορφὴν τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος τῆς Αἰγίνης; Πρὸς τὸ τελευταῖον, ἄλλως τε, χρονολογικῶς εἶναι πολὺ πλησίον ἡ Ἐλευσινιακὴ κύλιξ καὶ ἔτσι φυσικὴ εἶναι ἡ χρησιμοποίησις τοῦ κοινοῦ μοτίβου, τοῦ ὁποίου ἀπομένει ἀκόμη νὰ εὕρωμεν τὴν ἀρχήν. Ὁ Γίγας ὅμως ἐδῶ δὲν εἶναι ἐξηπλωμένος, ὅπως ὁ πολεμιστὴς τοῦ Αἰγινητικοῦ ἀετώματος, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὸν φαντασθῶμεν μᾶλλον εἰς τὴν στιγμὴν τὴν πρὸ τῆς πτώσεως (Furtwängler, Aegina εἰκ. 272 - 277 ὅπου ἀνάλογα παραδείγματα ἀπὸ τὴν ἀγγειογραφίαν).

Τὸ ὅλον δὲ σύμπλεγμα δὲν εἶναι ἀνώφελον νὰ παραβληθῇ μὲ τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Γίγαντα τοῦ νεωτέρου Ἑκατομπέδου (Dickins, Catalogue σελ. 169, Schra-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

der, Auswahl, text, εἰκ. 19), ὁπότε ἀμέσως βεβαιωνόμεθα ὅτι ἡ Ἐλευσινιακὴ κύλιξ ἀνήκει εἰς ὡριμοτέραν ἐποχήν, πρᾶγμα ἄλλωστε τὸ ὁποῖον ἐξάγεται καὶ ἀπὸ ἄλλα δεδομένα (διὰ τὴν χρονολογίαν τοῦ Εὐφρονίου βλ. κατωτέρω).

Ἡ Ἀθηνᾶ τῆς Ἀκροπόλεως μὲ τὸ ἀρχαϊκὸν χαμόγελόν της δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πολὺ ἐλαφρὰ ἔχει ἀντιληφθεῖ τὸν ῥόλον της, τὸν ὁποῖον ἡ Ἐλευσινιακὴ ἐκτελεῖ μὲ τόσον ἀπηνῆ ἀποφασιστικότητα. Εἰς τὴν ἐντύπωσιν ὅμως πραγματικῆς μάχης καὶ ὄχι θεατρικῆς παραστάσεως συντελεῖ καὶ τὸ ἱμάτιον ποὺ ἐδῶ ἀνεμίζεται πίσω ζωηρά, ἀκολουθοῦν τὴν διεύθυνσιν τοῦ σώματος, ἐνῶ εἰς τὸ ἀέτωμα τῆς Ἀκροπόλεως, στερεὰ προσκεκολλημένον εἰς τὸ σῶμα καὶ ἀδρανές, εἶναι στοιχεῖον ποὺ ἔμεινε νεκρόν, ἐνῶ ἠμποροῦσε κάλλιστα νὰ χρησιμοποιηθῇ διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς κρισιμότητος, τοῦ ***στιγμιαίου,*** διὰ νὰ εἴπω ἔτσι, τῆς στιγμῆς.

Διακοσμητικῶς ἡ κύλιξ αὐτὴ πρέπει ν᾽ ἀναγνωρισθῇ ὅτι ἔχει τὴν μονοτονίαν τῆς πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς πολυχρωμίας τεχνικῆς· πόσον ὅμως ᾐσθάνοντο ἀπὸ τώρα τὴν ἀνάγκην της οἱ τεχνῖται φαίνεται ἀπὸ τὴν χρῆσιν ἀφθόνου ἀραιωμένου βερνικίου ποὺ ἔγινε κίτρινον χρῶμα, διὰ τὸ κράνος, μερικὰς ἐκ τῶν πτυχῶν καὶ ἰδίως τὴν δεξιὰν χειρίδα. Ὁ τρόπος τῆς παραστάσεως τῆς κόμης, τοῦ ὀφθαλμοῦ, καθὼς ἡ ὅλη τεχνοτροπία βεβαιώνουν ὅτι ἔγινε συγχρόνως μὲ τὴν κύλικα τοῦ πίν. 1α, ἑπομένως ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον καὶ τὸν χρωστῆρα τοῦ ἀσυγκρίτου Εὐφρονίου. Ἡ πρὸ τοῦ προσώπου τῆς Θεᾶς ἐπιγραφὴ εἶναι εὐανάγνωστος: καλ(ός). Τὸ γράμμα ποὺ διακρίνεται κάτω ἀπὸ τὸ χέρι τῆς Θεᾶς καὶ τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς εἶναι λ, φαίνεται σχεδὸν βέβαιον ὅτι ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴν τοῦ γνωστοῦ μας Λεάγρου· τὸ ὄνομα θὰ ἐγράφη ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, μὲ διεύθυνσιν δηλαδὴ ἀντίστροφον πρὸς τὸ καλός.

Ὅπως καὶ τῆς προηγουμένης, σῴζεται καὶ αὐτῆς τῆς κύλικος τὸ πόδι καὶ μέρος τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας, μελαμβαφὲς καὶ ἑπομένως χωρὶς παράστασιν.

Εἰκ. 15. Τεμάχιον κύλικος.

Ἀπὸ τὰ καλύτερα Ἐλευσινιακὰ εἶναι τὸ μικρὸν αὐτὸ τεμάχιον, ποὺ δὲν ἀργεῖ νὰ γοητεύσῃ. Ἕνας νέος, πιθανῶς καθήμενος κρατεῖ λύραν, τὴν ὁποίαν φαίνεται ὅτι χορδίζει μὲ τὸ δεξιὸν χέρι. Ἐλαφρῶς ἀνάγλυφοι γραμμαὶ ἔχουν ἀποδόσει τὸ περίγραμμα τοῦ σώματος, ὀλίγαι δὲ λεπτότεραι ἀπὸ ἀραιωμένον βερνίκι ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἀνατομικῶν λεπτομερειῶν. Μὲ ἀραιωμένον ἐπίσης βερνίκι ἔγινε ἡ ξανθὴ κόμη καὶ ἡ κάτωθεν τοῦ κροτάφου παραγναθίς, συνειθισμένος εἰς τὸν αὐστηρὸν ῥυθμὸν τρόπος κάπως ῥεαλιστικωτέρου χαρακτηρισμοῦ, ὅστις δὲν πρέπει νὰ ἐκπλήττῃ, ἀφοῦ ἔρχεται ἀπὸ τεχνίτας ἀνήκοντας εἰς λαὸν διὰ τὸν ὁποῖον «ὁ ἔφηβος εἶναι τὸ ᾆσμα ᾀσμάτων» (Buschor).

Τὸ εὐγενικώτατον προφίλ, μὲ τὴν σοβαρὴν ἔκφρασιν καὶ τὸν ὀφθαλμὸν ἀρκετὰ φυσικὰ παρασταθέντα, φανερώνει ὅτι ἔχει γίνει ἤδη συνειδητὴ εἰς τοὺς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τεχνίτας ἡ ἀνάγκη ἀντιδράσεως κατὰ τοῦ ἀρχαϊκοῦ μειδιάματος, ποὺ δεικνύει ἐξάρτησιν τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμον. Ἡ συγκέντρωσις, ἡ αὐτοπεποίθησις, ἡ αὐστηρότης τοῦ ἤθους εἶναι ἡ ἔκφρασις τοῦ ἰδανικοῦ τῆς νέας γενεᾶς. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐκφράζει ὁ ξανθὸς νεανίας τῆς εἰκ. 15, ὁ ὁποῖος δὲν ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸν «ξανθὸν ἔφηβον» τῆς Ἀκροπόλεως. Ἂν καὶ ὀλιγώτερον σοβαρὸς ἐκείνου, εἶναι ὅμως καὶ αὐτὸς ἕνας «καλὸς» ποὺ δὲν σκέπτεται πλέον ἀποκλειστικῶς τὸ πῶς θ' ἀρέσει εἰς τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ πῶς θὰ δυνηθῇ νὰ γίνῃ ἕνας ἡρωϊκὸς ἀνήρ.

Τὸ τεμάχιον αὐτὸ τὸ ἀπέδωσεν ὁ Beazley (Att. Vasenm. σελ. 169) εἰς τὸν «ζωγράφον τοῦ Παναιτίου», τὸν ὁποῖον ἡμεῖς, ὕστερα ἀπὸ τὰ εἰπωθέντα ἀνωτέρω εἰς σελ. 14 κξ., θὰ ἐπιμένομεν νὰ ὀνομάζωμεν Εὐφρόνιον. Εἰς τὴν ἀπόδοσιν αὐτὴν ἔδωσεν ἀφορμήν, ὅπως εἶναι φανερόν, ἡ καταπληκτικὴ ὁμοιότης τοῦ Ἐλευσινιακοῦ νεανίου μὲ τὸν ὡραῖον Λέαγρον τὸν κυνηγοῦντα λαγωὸν τῆς κύλικος τοῦ Λονδίνου (Pfuhl εἰκ. 413, Buschor, Gr. Vasenm. εἰκ. 115). Κόμη, παραγναθίς, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἡ ὅλη ἔκφρασις ἐπιβάλλουν νὰ θεωρήσωμεν τοὺς δύο νέους ὡς ἔργα τοῦ ἰδίου ζωγράφου. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὅτι εἰς τὸ Ἐλευσινιακὸν τὸν Λέαγρον ἐξυμνεῖ ἡ ἐπιγραφή· θὰ ἔπρεπεν ὅμως μετὰ τὸν συγχρονισμὸν τῶν δύο ἀγγείων, νὰ ἐξετάσωμεν ἀκόμη μὲ ποῖα ἔργα τοῦ Εὐφρονίου ὀφείλομεν νὰ τὰ κατατάξωμεν, μὲ τὰ ἀντιπροσωπεύοντα τὴν παλαιοτέραν φάσιν ἢ μὲ τὰ νεώτερα;

Εἰκ. 15.

Ἤδη ὁ Buschor (Gr. Vasenm. σελ. 168) ἔχει παραβάλει τὴν κύλικα τοῦ Λονδίνου, τὴν ὁποίαν ἐθεωρήσαμεν σύγχρονον τῆς Ἐλευσινιακῆς, μὲ τὸν κρατῆρα τοῦ Ἀνταίου τοῦ Εὐφρονίου καὶ ἔχει ἀναγνωρίσει πόσον περισσότερον προχωρημένη εἶναι αὕτη, ἐνῷ συγχρόνως (ἔ. ἀ. σελ. 149), μὲ τὴν παρατήρησίν του ὅτι ὁ ἁπλοῦς μαίανδρος τῆς Λονδινείου εἶναι ὅμοιος μὲ τὸν μαίανδρον τῆς μοναδικῆς ἐρυθρομόρφου κύλικος τοῦ τύμβου τῶν Μαραθωνομάχων, ἀφίνει νὰ μὴ θεωρήσωμεν ἀπομεμακρυσμένην τὴν μίαν ἀπὸ τὴν ἄλλην.

Τὸ ἐνωρίτερον λοιπὸν τὸ 500 ἢ 490 πρέπει νὰ ἔγινε καὶ τὸ Ἐλευσινιακὸν ἀγγεῖον· ἡ ἔλλειψις ἐδῶ τοῦ μαιάνδρου, ἀφοῦ κατὰ τὰ ἄλλα ἡ τεχνοτροπία εἶναι τόσον προωδευομένη, δὲν ἠμπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι τυχαῖον γεγονός. Εἶναι γνωστόν, ἄλλωστε, ὅτι οἱ νεώτεροι τοῦ Εὐφρονίου Δοῦρις καὶ Βρύγος ἐνίοτε ἀπαρνοῦνται τὸν μαίανδρον, διὰ νὰ μεταχειρισθοῦν ἁπλουστέραν διακόσμησιν, ὁμοίαν μὲ τοῦ Ἐλευσινιακοῦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Μὲ τὴν χρονολογίαν, ποὺ μᾶς δίδει ἡ παραβολὴ μὲ τὴν κύλικα τοῦ Μαραθῶνος, συμφωνεῖ καὶ ἡ ἀκμὴ τοῦ καλοῦ Λεάγρου, ὅστις «ἡλικιώτης» ὢν τοῦ Θεμιστοκλέους πρέπει νὰ ἐξυμνεῖτο ὑπὸ τῶν ἀγγειογράφων μεταξὺ 510-5 κατὰ τὸν Langlotz (Zeitbest. σελ. 48 κξ.), διατί ὅμως ὄχι καὶ μέχρι τοῦ 500; Διότι ἡ προϋπόθεσις τοῦ τελευταίου ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ «Λέαγρος» ἀφιερώνεται εἰς αὐτὸν τὸν παριστανόμενον, εἶναι ἀρκετὰ ἀπίθανος (ὅπως δικαίως παρατηρεῖ ὁ Pfuhl I, σελ. 554) καὶ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ στηρικτικὸν σημεῖον. Ἀλλὰ καὶ ἂν αὐτὸ συνέβαινε, ἂν δηλαδὴ ὁ ἐξυμνούμενος Λέαγρος εἶναι καὶ ὁ παριστανόμενος, εἶναι ἀπολύτως ἀπίστευτον ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην τοῦ κατ᾽ ἐξοχὴν ἰδεαλισμοῦ ἐφρόντισεν ὁ τεχνίτης νὰ τὸν παραστήσῃ ἀκριβῶς εἰς τὴν ἡλικίαν ποὺ τότε θὰ εἶχε.

Εἰκ. 16.

Μεταξὺ λοιπὸν 500-495 φαίνεται πιθανὸν ὅτι θὰ ἔγινε ἡ Ἐλευσινιακὴ κύλιξ, ὀλίγον νεωτέρα βεβαίως τῶν λευκῶν τοῦ πίν. 1 καὶ εἰκ. 14, αἵτινες ὅμως χαρακτηρίζουν τὸν Εὐφρόνιον πολὺ περισσότερον παρ᾽ ὅσον αὐτη.

Δὲν εἶναι πολὺ κατανοητὴ ἡ ἐπιγραφή, τῆς ὁποίας μέρος σώζεται ὄπισθεν τῆς ῥάχεως τοῦ νεανίου. Ἔχομεν, ἂν τὴν ἀναγνώσωμεν ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω καὶ ἐκ δεξιῶν πρὸς τ᾽ ἀριστερά, ὅπως δηλαδὴ ἐγράφη, «***ουκολός***». Ὁ Reazley ἀναγινώσκει (β)ουκόλος.

Εἰκ. 16. Εἰς τὸν «ζωγράφον τοῦ Παναιτίου» δηλ. τὸν Εὐφρόνιον, ἔχει ἀποδοθεῖ ἀπὸ τὸν Beazley (Att. Vasenm. σελ. 169) καὶ τὸ τεμάχιον αὐτό, ὅπου σώζεται μικρὸν μέρος τοῦ σώματος ἀνδρικῆς μορφῆς. Ὄχι δὲ χωρὶς σοβαρὸν λόγον, ὅπως θὰ ὑπέθετε κανεὶς ἐκ πρώτης ὄψεως· διότι ἡ πτυχογραφία τοῦ Ἐλευσινιακοῦ τεμαχίου ὁμοιάζει πολὺ μὲ ἐκείνην τοῦ ἀγγείου τοῦ Βερολίνου (Langlotz, Gr. Vasenb. taf. 12), ὅπου ἡ ἐπιγραφὴ «Παναίτιος» διαπιστώνει τὸ ἀπὸ τὴν τεχνοτροπίαν ἄλλωστε φανερωνόμενον ὅτι πρόκειται περὶ προϊόντος τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Εὐφρονίου.

Διὰ νὰ γίνῃ ὅμως πιστευτὸν αὐτό, θὰ ἔπρεπε ν᾽ἀποκλεισθῇ προηγουμένως ἡ πιθανότης ὅτι καὶ ἄλλος ἀγγειογράφος ἦτο δυνατὸν νὰ παραστήσῃ πτυχὰς καθ᾽ ὅμοιον τρόπον. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι εὔκολον, διότι καὶ ἀπὸ τοῦ Πειθίνου λ. χ. τὴν χεῖρα ἔχομεν ἱμάτια μὲ ἐντελῶς ὁμοίας πτυχὰς (Harwig, Meistersch. XXV), δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον καὶ ἀπὸ ἄλλου νὰ ὑπάρχουν.

Ἡ ἀπόδοσις λοιπὸν εἰς ὡρισμένον τεχνίτην τοῦ τεμαχίου τούτου δὲν εἶναι ἀναγκαία, ἀφοῦ ἡ τέχνη του δὲν ἠμπορεῖ ν᾽ ἀποδειχθῇ ὅτι εἶναι ἀποκλειστικὸν προνόμιον ἑνός.

Αἱ πτυχαὶ δείχνουν καλὰ τὴν προσπάθειαν προοπτικῆς ἀποδόσεως, τὸ ὅτι δὲ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

αὕτη δὲν κατωρθώθη δὲν εἶναι πρὸς ζημίαν τῆς καλῆς διακοσμητικῆς ἐντυπώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὄχι ὀλίγον συντελοῦν αἱ ἰσχυρῶς ἀνάγλυφοι γραμμαί.

Τῆς παραστάσεως ἡ συμπλήρωσις δὲν εἶναι βεβαία. Ἡ σῳζομένη μορφὴ ἀποτελεῖ, ὅπως φαίνεται, τὸ κέντρον τῆς παραστάσεως· ἂν πρὸ αὐτῆς εἶναι ἄλλη, πιθανῶς δὲ ἔφηβος, τότε ἀριστερὰ θὰ πρέπει νὰ ἔχωμεν διὰ συμμετρικοὺς λόγους ἄλλο ἀντικείμενον, λ. χ. κάνιστρον ἢ λύραν ἀνηρτημένα. Ἀντὶ ὅμως συνομιλίας μεταξὺ ἐφήβων ἢ ἐφήβου μὲ ὥριμον ἄνδρα, δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔχωμεν ἐνώπιόν μας κωμαστήν, ὁπότε ἡ παράστασις εἶναι ἀπόσπασμα ἀπὸ ἄλλην πληρεστέραν, μὲ περισσότερα πρόσωπα.

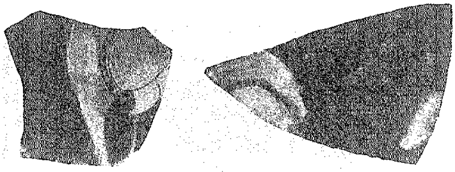

Εἰκ. 17.

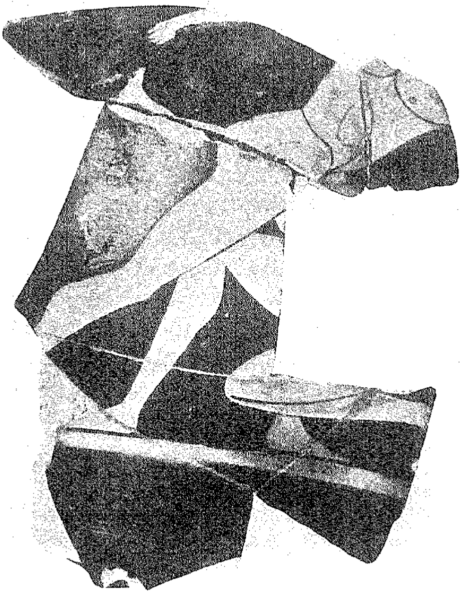

Εἰκ. 18.

Εἰκ. 17. Εἰς τὸν ἴδιον κύκλον ἀνήκουν καὶ τὰ δύο αὐτὰ τεμάχια λεπτοῦ ἀγγείου, κύλικος προφανῶς. Τὸ μικρότερον εἶναι φαιὸν ἀπὸ ἐπίδρασιν πυρᾶς. Σῴζεται μόνον τμῆμα τριῶν κρανῶν. Σημαντικωτέρα εἶναι ἡ σῳζομένη ἐπιγραφὴ ***Λέα***(γρος), ἥτις δεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ προϊόντος τοῦ ἐργοστασίου τοῦ Εὐφρονίου.

Ὄπισθεν ἡ ἡμερομηνία εὑρέσεως: 29/8/87.

Εἰκ. 18. Τεμάχιον ἀγγείου, πιθανῶς ἀμφορέως. Δύο παλαισταί, ὅπως φαίνεται, εἶναι ἀντιμέτωποι εἰς τὴν παλαίστραν. Ὁ εἷς νικᾷ μέχρι τῆς στιγμῆς, χωρὶς ὅμως νὰ παύῃ τὴν ἐπίθεσιν. Πῶς δὲν ἀπεδόθησαν καὶ οἱ ἱμάντες μὲ τοὺς ὁποίους οἱ παλαισταὶ ἔδενον τὰς χεῖράς των εἶναι περίεργον, ὄχι ὅμως καὶ πρωτοφανές.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ἐντελὴς σχεδὸν ἔλλειψις ἀνατομικῶν λεπτομερειῶν εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τῶν μορφῶν τούτων. Ἡ κατενώπιον παράστασις τοῦ στήθους ὑποχρεώνει νὰ τὸ κατατάξωμεν εἰς τὴν παλαιοτέραν ἀρχαϊκὴν ἐποχήν. Τὸ περίγραμμα ὅμως ἔχει σχεδιασθῆ μὲ ἀρκετὴν ἐλευθερίαν καὶ ἡ ὅλη παράστασις δὲν εἶναι ξένη πρὸς τὴν πραγματικότητα. Χρῶμα πηλοῦ ζωηρὸν ἐρυθρόν, τοίχωμα τοῦ ἀγγείου ἀρκετὰ λεπτόν. Ἀπὸ τὸν Beazley ἔχει ἀποδοθῆ εἰς τὸν «ζωγράφον τοῦ Χαιρίππου» (βλ. ἀνωτέρω σελ. 2).

Εἰκόνες 19 - 22. Διάφορα ἀσήμαντα τεμάχια ἀγγείων. Τὸ 19 εἶναι ἐσωτερικὸν κύλικος μὲ κακοσχεδιασμένον ἵππον καὶ ἱππέα γυμνόν. Εἰς τὸ τεμάχιον τῆς εἰκόνος 20, ποὺ δύσκολα μαντεύεται τὸ σχῆμά του, δίδει κἄποιαν σημασίαν ὁ στάχυς ποὺ διακρίνεται ἀριστερὰ τῆς τρεχούσης γυναικός. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ παραστάσεως ἐχούσης σχέσιν μὲ τὴν Ἐλευσινιακὴν λατρείαν, πληρεστέρα ὅμως κατανόησίς της εἶναι ἀδύνατος. Εἰς τὴν εἰκ. 22 διακρίνεται πόδι μὲ πτερωτὸν πέδιλον· φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ μορφῆς τρεχούσης πρὸς δεξιὰ κατὰ τὸ ἀρχαϊκὸν σχῆμα τοῦ ὁρμητικοῦ δρόμου. Πρέπει νὰ θεωρηθῆ βέβαιον ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Περσέως ἢ τοῦ Ἑρμοῦ. Τοῦ ἑνὸς ἐκ τούτων ὀνόματος τὸ τέλος ἀποτελεῖ τὸ δεξιὰ ὀλίγον κατωτέρω τοῦ γόνατος διακρινόμενον τρισκελὲς σῖγμα. Τὸ περίγραμμα ἔχει ἀχθῆ μὲ θαυμαστὴν βεβαιότητα μὲ ὄχι ὀλιγωτέραν δὲ καὶ αἱ ἀνατομικαὶ λεπτομέρειαι. Τὸ τεμάχιον εἶναι φαιὸν ἀπὸ ἐπίδρασιν πυρᾶς.

Ἐσωτερικῶς ἡμερομηνία εὑρέσεως: 23 7/βρίου.

Εἰκ. 23 - 24 καὶ ***παρένθετος πίναξ 1α.*** Πρέπει νὰ ἦτο ἐξαιρετικῶς ὡραῖον τὸ ἀγγεῖον, τοῦ ὁποίου μικρά, ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα ἔχομεν ἐδῶ. Ἡ τεχνοτροπία ἠνάγκασε τὸν Beazley νὰ παραδεχθῆ ὅτι ὀφείλονται εἰς τὸ ἐπιδέξιον χέρι τοῦ «τεχνίτου τοῦ Κλεοφράδου» (Att. Vasenm. σελ. 75). Ἔχομεν προφανῶς ἕνα Διονυσιακὸν θίασον. Ὁ Διόνυσος (Εἰκ. 23) ποὺ πρέπει νὰ εὑρίσκετο εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀγγείου — ἐνεψύχωνε τοὺς πιστούς του. Ἔχει σοβαρὰν ἱερατικὴν ἔκφρασιν καί, ἐνῶ προχωρεῖ, στρέφει ὀπίσω διὰ νὰ μεταδώσῃ μὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ κανθάρου του νέαν ὁρμήν. Φορεῖ τὸν ἰωνικὸν χιτῶνα μὲ τὰς πλατείας ψευδοχειρίδας καὶ τὸ ἱμάτιον, ποὺ ἀφίνει ἀκάλυπτον ὅλον σχεδὸν τὸ στῆθος. Ἓξ κυματοειδεῖς βόστρυχοι πίπτουν εἰς τὸ στῆθος καὶ ὠμοπλάτην, ἐνῶ ὁ στέφανος ἀπὸ κισσόν, ὅπως καὶ ὁ θύρσος ποὺ θὰ ἐκράτει εἰς τὸ ἀριστερὸν χέρι, ἀποτελοῦν ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τῆς ἀρτίας ἐμφανίσεώς του.

Εἰς τὸν Σάτυρον ὅμως (Εἰκ. 24 καὶ παρένθετος Πίναξ 1), μέλος τοῦ θιάσου, ἔδωσε πολὺ περισσοτέραν σημασίαν ὁ καλλιτέχνης. Τὸν παρέστησε ὄχι γυμνόν, ἀλλὰ σκεπασμένον μὲ τὸ δέρμα πάνθηρος ποὺ ἀναπληρώνει κἄπως τὸν χιτῶνα. Εἷς στέφανος ἀπὸ φύλλα κισσοῦ — περισσότερον σχηματοποιημένα παρὰ τοῦ Διονύσου — στολίζει τὴν κεφαλήν του. Πόσον ὡραῖον ἢ θέλησενὰ τὸν παρουσιάσῃ ὁ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

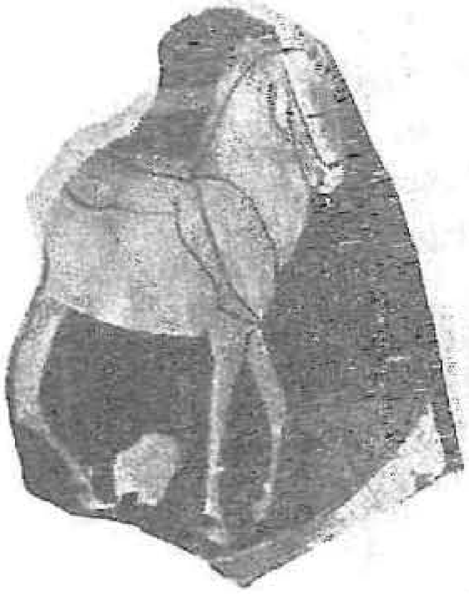

Εἰκ. 19.

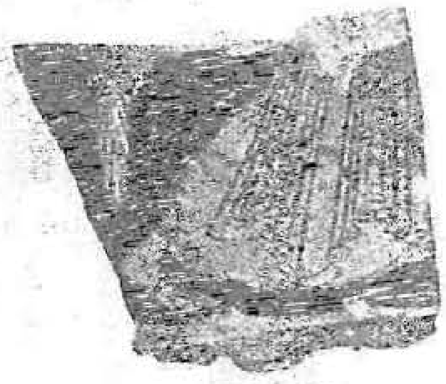

Εἰκ. 20.

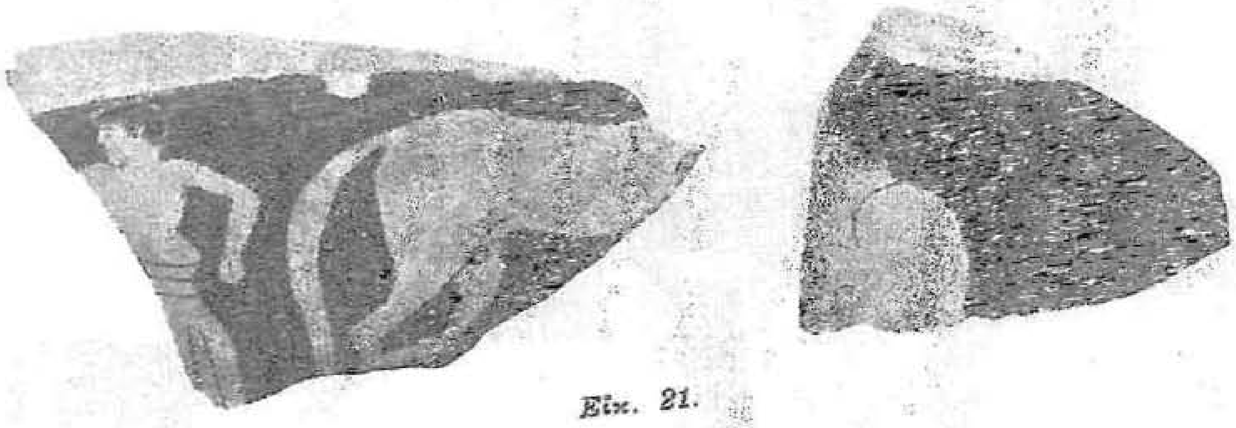

Εἰκ. 21.

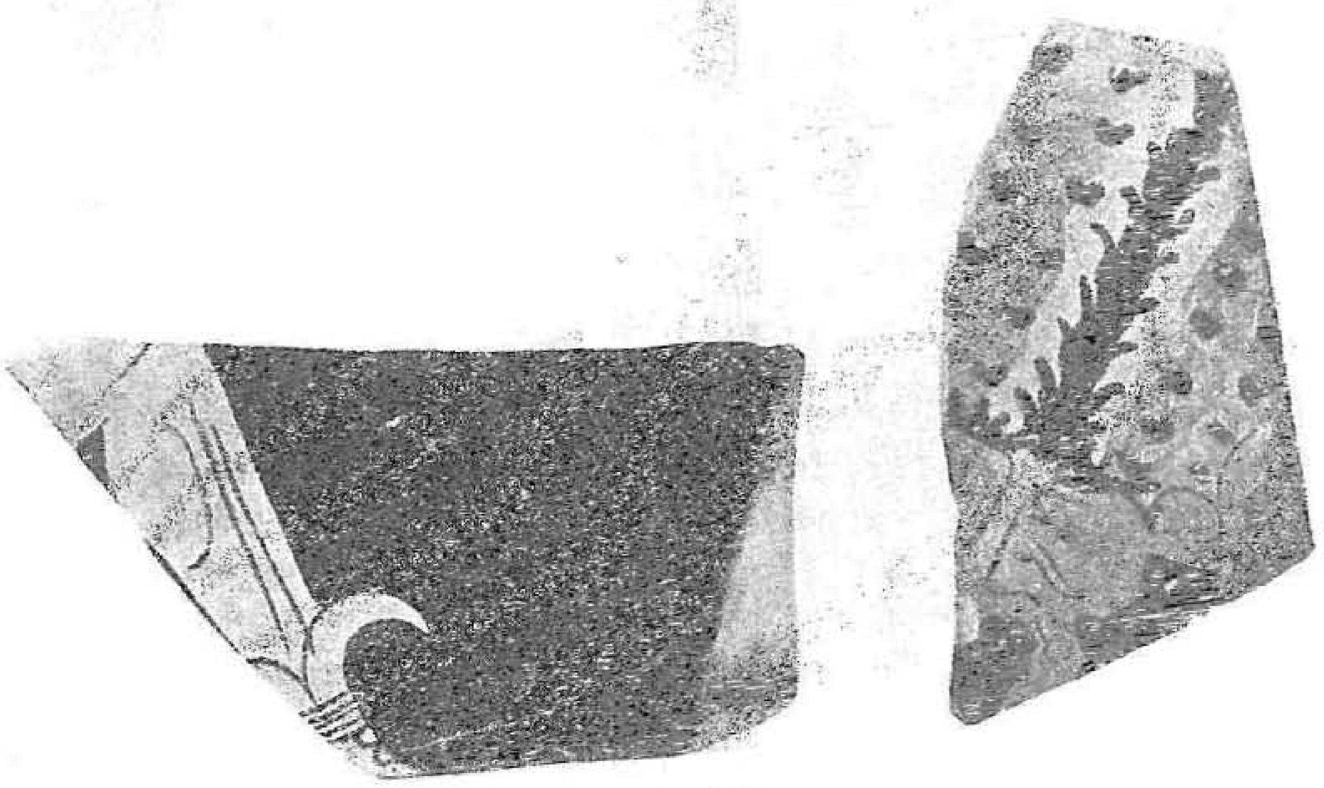

Εἰκ. 22.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τεχνίτης εἶναι φανερὸν ἀπὸ τὴν πλουσίαν κόμην ποὺ τοῦ ἐχάρισε, ἀρνηθεὶς νὰ τὸν κάμῃ φαλακρόν, ὅπως θὰ ἐπεριμέναμεν· καὶ ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ τοὺς βοστρύχους τοῦ κρωβύλου τοὺς ἀπέδωσε μὲ λεπτὰς ἐγχαράκτους γραμμάς, συντελούσας εἰς τὴν κομψότητα τῆς ἐμφανίσεως. Παρόμοιαι γραμμαὶ ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ διὰ τὸ περίγραμμα τῆς κόμης· δὲν ἦτο, ἄλλωστε, τόσον εὔκολον ν' ἀπαλλαγοῦν καὶ οἱ καλλίτερον προικισμένοι ἀκόμη τεχνίται ἀπὸ τὴν παράδοσιν τοῦ μελανομόρφου ῥυθμοῦ.

Τὴν ἐντατικότητα τῆς φυσιογνωμίας τὴν δίδουν ὄχι ὀλίγον αἱ ἀνάγλυφοι γραμμαὶ τοῦ περιγράμματος τοῦ προσώπου. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἰσχυρῶς σιμὴν ῥῖνα

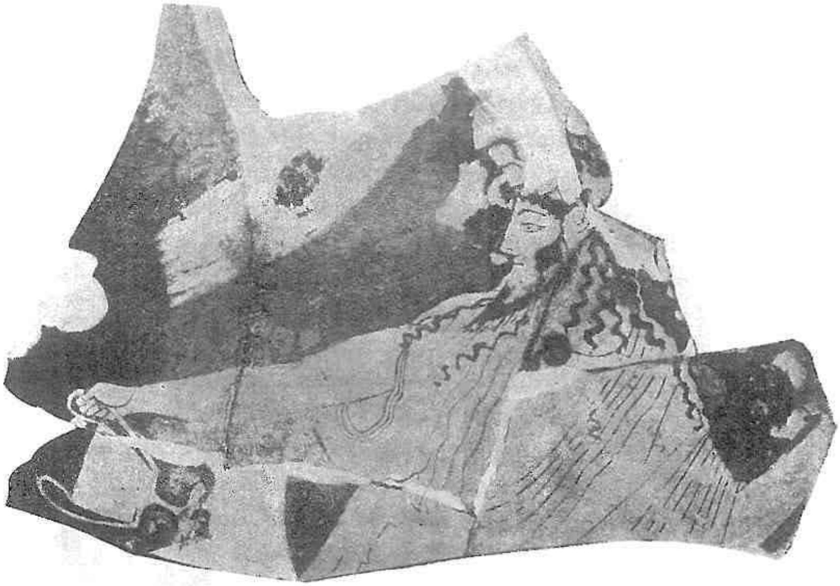

Εἰκ. 23.

— ἀναγκαῖον χαρακτηριστικὸν ἑνὸς ἔστω καὶ ὡραίου Σατύρου — ὁ τεχνίτης δὲν ἐσυνέχισε τὴν γραμμὴν τοῦ μετώπου, ἀλλὰ τὴν ἔσυρεν ὀλίγον πρὸς τὰ ἔσω εἰς τρόπον ὥστε νὰ σχηματισθῇ γωνία. Τὰ δυνατὰ χείλη, ἡ παχεῖα ὀφρύς, ὁ ὁλοάνοικτος ὀφθαλμὸς εἶναι οἱ κύριοι συντελεσταὶ τῆς ζωτικότητος τῆς ἐξαιρετικῆς αὐτῆς μορφῆς.

Πόσον ἐπιδέξιος τεχνίτης εἶναι ὁ «ζωγράφος τοῦ Κλεοφράδου» μᾶς τὸ ἔχει εἰπῆ ὁ Beazley εἰς Journ. Hell. St. XXX, σελ. 38 κξ. νομίζω ὅμως ὅτι δὲν ἔχει τονίσει ἀρκειὰ πόσον ἀνώτεροι εἶναι οἱ Σάτυροι καὶ αἱ Μαινάδες του ὅλων τῶν ἄλλων τῆς Ἑλληνικῆς ἀγγειογραφίας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

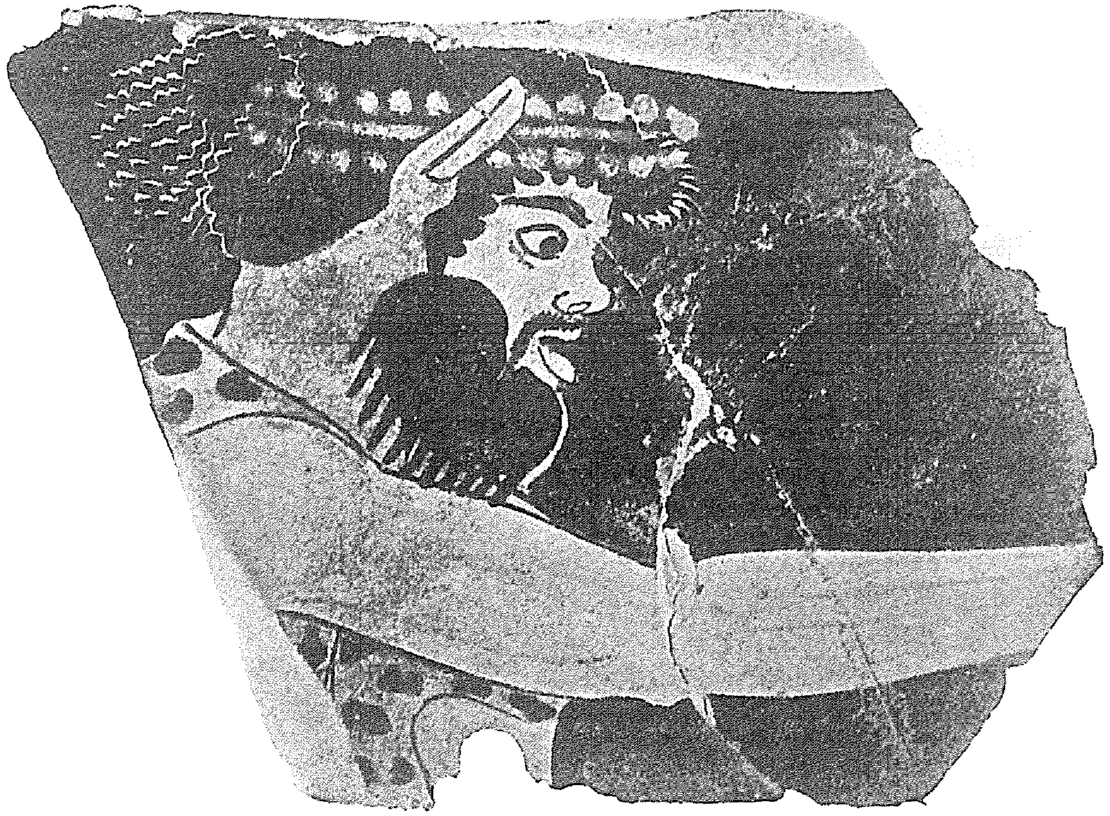

ΠΑΡΕΝΘΕΤΟΣ ΠΙΝΑΞ 1

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Οἱ προγενέστεροι καὶ σύγχρονοι τοῦ Κλεοφράδου τεχνῖται, προκειμένου νὰ παραστήσουν ἕνα Σάτυρον τὸν κακομετεχειρίζοντο ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον· τὸν ἤθελαν φαλακρόν, μὲ ῥῖνα σιμήν, μὲ σωματικὴν ἀσχημίαν ἡ ὁποία ἀπεκάλυπτε κτηνώδη ἔνστικτα. Ὁ τεχνίτης οὗτος ὅμως δὲν τοὺς θέλει πλέον ἔτσι. Δὲν ἔχει ὁ Ἐλευσινιακὸς Σάτυρος καμμίαν κτηνώδη ὁρμήν· εἶναι ἓν ζωηρὸν παιδὶ τῆς Φύσεως ποὺ γνωρίζει νὰ ἀγαπᾷ τὰ θεῖα δῶρά της, τὸ κρασὶ καὶ τὸν Ἔρωτα — ποὺ ὅμως ἔχει ἀρχίσει νὰ ξαφνίζεται ἐμπρὸς εἰς τὴν ὠμορφιάν της.

Εἰκ. 24.

Εἶναι, πράγματι, ὁ Σάτυρος αὐτὸς ἀνώτερος ἀπὸ τὸν θαυμάσιον τοῦ ἀμφορέως τοῦ Harrow (Jour. Hell. St. 1910, pl. VII, 1), ἀσυγκρίτως δὲ ὡραιότερος ὡς ἰδέα ἀπὸ ἄλλον Σάτυρον τοῦ ἰδίου ἀγγειογράφου (Furwängler - Reichhold πίν. 45), μὲ τὸν ὁποῖον ὅμως καταπληκτικῶς ὁμοιάζει. Ἡ ἰδία τέχνη ἐχρησιμοποιήθη καὶ διὰ τοὺς δύο καὶ ὅμως πόσον διαφορετικὸν τὸ ἀποτέλεσμα!

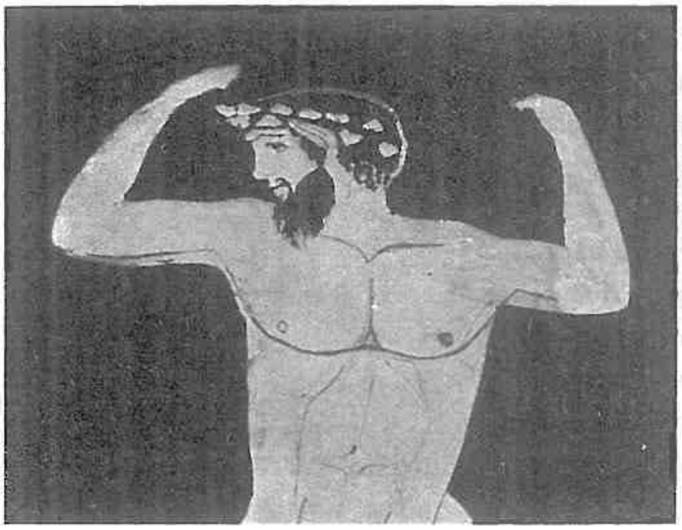

Εἰκ. 25.

Ὁ «τεχνίτης τοῦ Κλεοφράδου» εἶναι ὁ εἰδικὸς δημιουργὸς τύπων Σατύρων, αἱ δὲ Μαινάδες του ἰδίως ἡ γνωστὴ τοῦ Μουσείου τοῦ Μονάχου (Furtw.-Reichhold πίν. 45 καὶ Pfuhl III, σελ. 180α) ἔχουν τὴν ἐξαφάνισιν τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν «ἀπομάρανσιν τῆς τῶν αἰσθήσεων ἀκμῆς» τῆς Ἁγ. Θηρεσίας τοῦ Berniui.

Ὀλίγον ἀργότερον ματαίως θὰ ἀναζητήσωμεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τέχνην τὴν θείαν αὐτὴν φλόγα. Οἱ Σάτυροι τοῦ Βρύγου εἶναι ὄντα ζωηρά, ἔξυπνα, ἀλλὰ παραβαλλόμενοι μὲ τοῦ Κλεοφράδου πολὺ πτωχότεροι εἰς περιεχόμενον. Ἂν δὲ προχωρήσωμεν εἰς νεωτέρους χρόνους θὰ εὕρωμεν Σατύρους τῶν ὁποίων ἡ σχέ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

σις μὲ τὴν φύσιν ἔχει παύσει σχεδὸν (Εἰκ. 25)[1]. Ἐκλεπτυσμένοι, ὡραιοποιημένοι μέχρις ὑπερβολῆς, δίδουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι κατάγονται ἀπὸ γένος ἐξηντλημένον πλέον, εἶναι σχεδὸν «blasés» κοσμοπολῖται.

Οἱ περισσότεροι ὅμως καὶ ἀπὸ τοὺς μετὰ τὸ 480 ἀγγειογράφους διατηροῦν τὴν παλαιὰν παράδοσιν καὶ προσέχουν νὰ δίδουν εἰς τοὺς Σατύρους των μορφὴν κατωτέρων ὄντων ποὺ εἶναι μεταξὺ ζῴου καὶ ἀνθρώπου χωρὶς νὰ φαίνεται ὅτι λυποῦνται δι᾿ αὐτό.

Πῶς προῆλθεν ὁ τύπος τοῦ Σατύρου τῆς Ἐλευσῖνος; Εἶναι δημιούργημα τοῦ τεχνίτου τοῦ Κλεοφράδου ἢ τὸν ἐπῆρεν ἀπὸ τὴν μεγάλην τέχνην;

Καὶ τὰ δύο ἠμπορεῖ νὰ συμβαίνουν. Πάντως δὲν πρέπει κατ᾿ ἀρχὴν ν᾿ ἀποκρούσωμεν τὸ πρῶτον. Οἱ λαμπροὶ αὐτοὶ τεχνῖται τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ εἶναι ἐξ ἴσου καλλιτέχναι, ὅπως οἱ ζωγράφοι τῶν μεγάλων τοιχογραφιῶν καὶ εἶχον ὅλην τὴν προίκισιν τὴν ἀπαιτουμένην διὰ τὴν δυνατότητα δημιουργίας νέων τύπων.

Ὁπωσδήποτε ὅμως, ὁ Σάτυρος τοῦ πίν. 1 ἠμπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ θαυμάσια ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ποὺ τὸν παρήγαγε. Ὁ «τεχνίτης τοῦ Κλεοφράδου», ζῶν εἰς τὴν ὥριμον ἀρχαϊκὴν ἐποχήν, εἶναι μεταβατικὸς ἄνθρωπος· διὰ τοῦτο εἶναι φυσικὸν νὰ δίδῃ εἰς τὰ ἔργα του τὴν ὁρμὴν καὶ ζωτικότητα τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς συγκερασμένας μὲ τὰ ἀνώτερα ἀνθρωπιστικὰ ιδανικὰ τῆς Φειδιακῆς τέχνης. Ἢ ἁπλούστερον: Ἑνώνει τὸ πνεῦμα τὸ Διονυσιακὸν μὲ τὸ Ἀπολλώνειον.

Ἂν θελήσωμεν τώρα νὰ ἐξετάσωμεν καὶ τεχνικῶς τὰ τεμάχια αὐτά, θὰ παρατηρήσωμεν ἀμέσως μίαν διαφορὰν μεταξὺ Διονύσου καὶ Σατύρου, ποὺ δὲν φαίνεται ὅτι δικαιολογεῖται εὐκόλως, δεδομένου ὅτι ἔγινε κατ᾿ ἀρχὴν παραδεκτὸν ὅτι τὰ δύο τεμάχια προέρχονται ἀπὸ ἓν ἀγγεῖον. Δὲν πρόκειται διὰ τὴν διαφορὰν εἰς τὴν ἔκφρασιν, φυσικὴν ἄλλωστε εἰς ὄντα ποὺ ὅσον καὶ ἂν αἱ κλίσεις τῶν συμφωνοῦν, πρέπει ὅμως πολὺ νὰ ἀπέχουν μεταξύ των. Ἡ ἐκτέλεσις καὶ ἡ τεχνοτροπία θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν. Διὰ νὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὸν ὀφθαλμόν, πόσον γρήγορα γίνεται φανερὸν ὅτι ἡ παράστασις τοῦ ἑνὸς εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τοῦ ἄλλου! Εἰς τὸν Διόνυσον ἡ κόρη — κύκλος μὲ μαύρην στιγμὴν — εἶναι εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀμυγδαλωτοῦ ὀφθαλμοῦ, ἐνῶ εἰς τὸν Σάτυρον ὁ ὀφθαλμὸς ἔχει περίπου σχῆμα γωνίας καὶ ἡ κόρη — μία δυνατὴ στιγμὴ — εὑρίσκεται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἄκρον τοῦ ὀφθαλμοῦ. Ἂν παραλείψωμεν δὲ τὴν ῥῖνα ποὺ εἰς τὸν θεὸν δὲν ἠμποροῦσε παρὰ νὰ εἶναι «Ἑλληνική», τὰ χείλη τοῦ Διονύσου εἶναι ἀρκετὰ μικρότερα καὶ μὲ ἄτονον ἔκφρασιν, ἡ αἰχμηρὰ δὲ γενειὰς ἀποτελεῖ τὸ ἀντίστοιχον τῆς γωνίας τῆς ῥινός, ἐνῶ εἰς τὸν Σάτυρον εἶναι, ὅπως καὶ ἡ ῥίς, χαρακτηριστικῶς καμπύλη.

[1] Ἐλήφθη ἀπὸ τὸ ἀγγεῖον 15112 τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, τὸ ὁποῖον δημοσιεύεται εἰς τὴν Ἀρχ. Ἐφημ. 1924 ὑπὸ τοῦ κ. Δέφνερ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ὅσον διὰ τὸν κισσόν, παρετηρήσαμεν ἤδη μὲ πόσον ἀλλοίαν ἀντίληψιν ἔχει σχεδιασθῇ εἰς τὸν καθένα. Ἀποτέλεσμα τῆς διαφορετικῆς τεχνοτροπίας εἶναι ἡ ἐμφάνισις μορφῶν ἐντελῶς ξένων πρὸς ἀλλήλας: ἑνὸς Διονύσου ἀναιμικοῦ, σκεπτικιστοῦ καὶ ἑνὸς ὄντος φλογισμένου, νευρώδους, πάλλοντος ἀπὸ ζωήν.

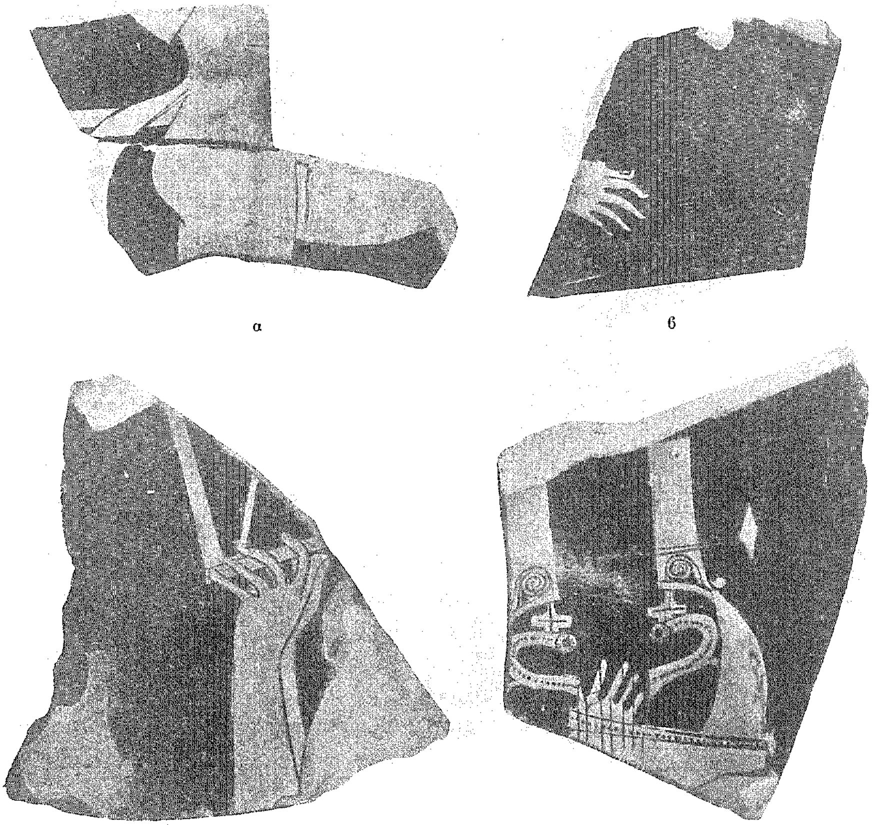

α β γ δ

Εἰκ. 26.

Τὸ ὅτι εἷς καὶ μόνος τεχνίτης ἠμπόρεσε νὰ σκεφθῇ τόσον ἀντιθέτως δὲν εἶναι παράδοξον, ἂν σκεφθῶμεν ὅτι αὐτὸς δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖος. Διὰ τὸν Θεὸν τοῦ ἐπεβλήθη ὁ καθιερωμένος τύπος, ἐνῷ εἰς τὸν Σάτυρον ἔσκυψε μὲ περισσοτέραν προσοχήν, τὸν εἶδε ζωντανὸν εἰς τὴν φαντασίαν του καὶ ἔτσι μᾶς ἔδωσε μίαν μορφὴν ὅπου εἶναι ἐντυπωμένον ὅ,τι ὀνομάζομεν συνήθως ***προσωπικὴν σφραγῖδα.***

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Εἰκ. 26. Συγγενῆ μὲ τὸν Διονυσιακὸν κύκλον παράστασιν ἔχουν τὰ τέσσαρα αὐτὰ θραύσματα· τὸ σχῆμα τῶν δύο τελευταίων βεβαιώνει ὅτι αὐτὰ τοὐλάχιστον προέρχονται ἀπὸ ἓν ἀγγεῖον, ἴσως ἀπὸ τὸ προηγούμενον. Τὸ ***γ*** φαίνεται κἄπως παράξενον. Σώζονται χεῖρες κρατοῦσαι ἀντικείμενον, ὄχι ἀμέσως κατανοητὸν καὶ μέρος φαλακρᾶς κεφαλῆς. Δὲν πρόκειται διὰ κυβιστητῆρα, ὅπως θὰ ἐνόμιζε κανεὶς ἐκ πρώτης ὄψεως· τοῦτο ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν κλίσιν τοῦ θραύσματος, ἥτις ἀναγκάζει νὰ τοποθετηθοῦν αἱ χεῖρες εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἀγγείου τὸ πρὸς τὸ τέρμα τῆς κοιλίας. Τὸ ἀντικείμενον ποὺ κρατεῖ ἡ μορφὴ εἰς τὴν κεφαλὴν δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ κάνιστρον, τὸ «κανοῦν» τὸ γνωστὸν ἀπὸ παραστάσεις θυσιῶν καὶ προσφορῶν εἰς νεκροὺς (τελευταῖον Deubner εἰς Jahrb. 1925 σελ. 210 κἑ.).

Εἰκ. 27.

Ἡ ***εἰκ. 27*** βοηθεῖ νὰ ἐννοήσωμεν καλύτερον τὴν μορφήν. Ἐδῶ ὅμως δὲν ἔχομεν Σάτυρον, ὅπως εἰς τὸ προηγούμενον, ἀλλ' ἕνα ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους τοῦ Βουσίριδος· ἡ εἰκὼν ἐλήφθη ἀπὸ τὸ ἀγγεῖον τοῦ Ἐθν. Μουσείου (Herford, Greek Vas. Paint. πίν. 9, d. Beazley, Att. Vasenm. σελ. 102. «Panmalers»). Ὁ Αἰγύπτιος δὲν κρατεῖ κανοῦν, ἀλλὰ τὴν τράπεζαν ποὺ προορίζεται διὰ τὸν ἀόρατον Θεόν, γνωστὴν ὄχι μόνον ἀπὸ τὰς παραστάσεις τῶν ἀγγείων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πλεῖστα ἱερὰ ὅπου εὑρέθησαν μαρμάριναι ἀνάλογοι.

Ἡ λύρα τοῦ δ΄ θὰ ἐκρατεῖτο ἴσως ὑπὸ Σατύρου συνοδεύοντος τὴν πομπήν.

Τὸ σχέδιον ὅλων αὐτῶν τῶν τεμαχίων εἶναι γοργόν, δυνατὸν μὲ γραμμὴν ἀρκετὰ παχεῖαν. Ἡ χεὶρ τοῦ β εἶναι ἓν καλὸν δεῖγμα τῆς σχεδιαστικῆς αὐτῆς ἐμπειρίας καὶ ἀλκῆς.

Εἰκ. 28. Δύο μικρὰ τεμάχια ποὺ δὲν ἀπέχουν χρονολογικῶς. Εἰς τὸ ***α*** διακρίνεται, χάρις εἰς τὸ σχέδιον τοῦ κ. Gillieron, ἡ κεφαλὴ καὶ μέρος τοῦ στήθους γυναικὸς ἥτις πιθανῶς θὰ ἔφευγε πρὸς ἀριστερά, ἐνῶ θὰ ἔστρεφε ἀντιθέτως τὴν κεφαλήν· θέμα πολὺ συνειθισμένον εἰς τὰ ἀγγεῖα, ὅπως καὶ ἀνάγλυφα καὶ μὲ τὸ ὁποῖον δὲν θέλουν οἱ τεχνῖται νὰ δηλώσουν τὴν γυναικείαν περιέργειαν, ἀλλὰ νὰ διατηρήσουν ἕνα σύνδεσμον μεταξὺ τῶν ἀκρινῶν μορφῶν καὶ τοῦ κέντρου.

Ἡ δυνατὴ ἔκφρασις μὲ τὸ ἐξέχον ἄνω χεῖλος ἐνθυμίζει μορφὰς τοῦ Μάκρωνος μᾶλλον ἢ τοῦ Βρύγου, ὅστις κατορθώνει νὰ παρουσιάζῃ ἁδροτέρας γραμμάς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ἀκόμη περισσότερον ὅμως πλησιάζει τὰς μορφὰς τοῦ «τεχνίτου τῆς οἰνοχόης τοῦ Harrow» τοῦ Beazley (Vas. in America σελ. 56 καὶ Att. Vasenm.).

Ἀρκετὴν κομψότητα δίδει εἰς τὴν μορφὴν ὁ κυματοειδὴς βόστρυχος ποὺ πίπτει ἕως τὸ στῆθος εἶναι δὲ φανερὸν ὅτι Ἰωνικὸν χιτῶνα φορεῖ ἡ γυνή.

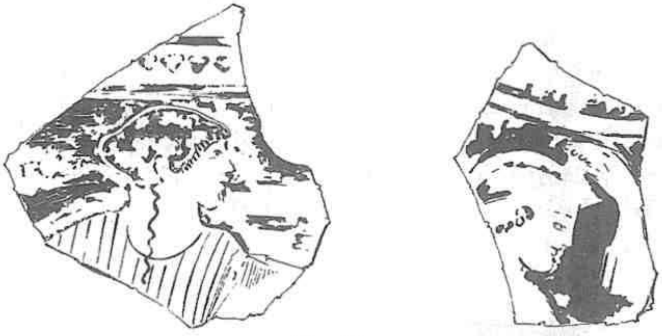

α *Εἰκ. 28.* β

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ σχέδιον, τὸ βερνίκι ἔχει φύγει κατὰ τὸ πλεῖστον.

β). Εἰς τὸ τεμάχιον αὐτό, ποὺ προέρχεται ἀπὸ πελίκην ἴσως, ἔχομεν τὴν κεφαλὴν καὶ χεῖρα νεανίου, ὅστις φαίνεται ὅτι στεφανώνεται, ὅπως ὁ γνωστὸς νέος τοῦ Σουνίου (Στάη, Σούνιον εἰκ. 11). Ἡ ὅλη φυσιογνωμία, φαιδρὰ μὲ ἰσχυ-

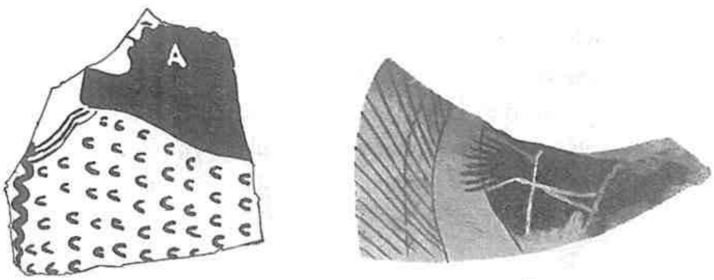

α *Εἰκ. 29.* β

ρὰν σιαγόνα, ἐνθυμίζει Δοῦριν ἢ Ἀπολλόδωρον (Hoppin, Handbook, I, σελ. 45) πόσον δὲ ὁμοιάζει ἡ τεχνοτροπία τῶν δύο ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ ὅτι 1 - 2 ἀγγεῖα ἔχουν ἀποδοθῆ κατὰ καιροὺς ἄλλοτε εἰς τὸν ἕνα καὶ ἄλλοτε εἰς τὸν ἄλλον τεχνίτην. Ἰδιαιτέρως ἐνθυμίζει ὁ Ἐλευσινιακὸς νεανίας τοὺς ἀγενείους πολεμιστὰς τοῦ κανθάρου τῶν Βρυξελλῶν τοῦ Δούριδος (Furtwängler-Reichhold II, πίν. 74).

Εἰκ. 29. Τὰ δύο τεμάχια τῆς εἰκόνος ταύτης δὲν προέρχονται ἀπὸ τὸ ἴδιον ἀγγεῖον. Εἰς τὸ α — σχέδιον τοῦ κ. Gillieron — φαίνεται καλῶς ὅτι πρόκειται περὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τῆς Ἀθηνᾶς· ἡ αἰγίς, μὲ σχηματοποιημένας φολίδος, ἁπλώνεται ἐν εἴδει ὡραίου γομναρικοῦ, ἐπὶ τοῦ στήθους, ἐνῶ εἰς τὸ μέσον τούτου εἷς κυματοειδὴς βόστρυχος δίδει εἰς τὸ μάτι κάθετον κατεύθυνσιν. Ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος Ἀ(θηνᾶ) διαλύει κάθε ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ταυτότητος τῆς παριστανομένης.

Τὸ προφὶλ μὲ τὴν ἰσχυρὰν σιαγόνα μᾶς φέρει πλησίον τοῦ 460· μὲ τὰς μετόπας τῆς Ὀλυμπίας καὶ τὰ πρωιμότερα ἔργα τοῦ «τεχνίτου τοῦ Ἀχιλλέως» ἔχει ἀρκετὴν συγγένειαν ἡ μορφή. Τὸ β σώζει μέρος σώματος Νίκης ἢ Σειρῆνος· διακρίνονται καλὰ αἱ πτέρυγες, ἡ κόμη περιβαλλομένη μὲ ταινίαν καὶ καταλήγουσαν εἰς κρωβύλον καὶ μέρος τοῦ ὠτός. Ἀπὸ τὸ ἐπιμελὲς σχεδίασμα φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν καλὴν ἐποχὴν τοῦ ἐρυθρομόρφου ῥυθμοῦ.

Εἰκ. 30. Πολλαὶ πιθανότητες εἶναι ὅτι ἀπὸ τὸ ἴδιον σκεῦος — κύλικα προφανῶς — προέρχονται τὰ δύο αὐτὰ τεμάχια μὲ τὰς λεπτὰς καὶ ἀναγλύφους γραμ-

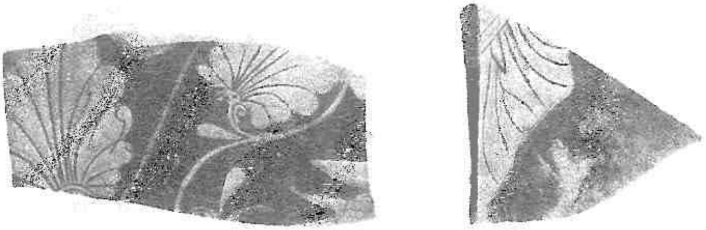

Εἰκ. 30.

μάς, τὸ ὡραῖον βερνίκι καὶ τὸν ὁμοιότατον μαίανδρον ποὺ εἶναι σχεδιασμένος εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν. Κάπως ἐνδιαφέρουσα εἶναι μία τεχνικὴ λεπτομέρεια, ποὺ δὲν γνωρίζω ἂν ἔχει παρατηρηθεῖ ἀλλοῦ: Ἀπὸ τὸ ἓν ἕως τὸ ἄλλο ἄκρον τοῦ πρώτου τεμαχίου εἶναι μέρος κύκλου — διακρίνεται καὶ εἰς τὴν φωτογραφίαν πλησίον τοῦ μεγαλυτέρου ἀνθεμίου — ἀχθέντος προφανῶς μὲ διαβήτην. Φαίνεται ὅτι, ἐπειδὴ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς κύλικος, εἰς τὸ ἀντίστοιχον σημεῖον εἶναι ὁ μαίανδρος, ἐτράβηξεν ὁ τεχνίτης τὸν λεπτὸν αὐτὸν κύκλον διὰ νὰ γνωρίζῃ ὅταν ἐζωγράφιζε τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν, ποῦ περίπου εὑρίσκετο ὁ μαίανδρος τῆς ἐσωτερικῆς. Δεξιά, τὸ ἄκρον ἀνεμιζομένης χλαμύδος καὶ μέρος οὐρᾶς δίδουν τὴν ὑπόνοιαν ὅτι πρόκειται περὶ ἱππέως φεύγοντος.

Εἰς τὸ ἄλλο τεμάχιον πολὺ δυσκόλως μαντεύει κανεὶς περὶ τίνος πρόκειται. Ἔχομεν, ὅπως φαίνεται, τὸ ὄπισθεν μέρος σώματος περιβεβλημένου μὲ ἱμάτιον. Τὸ τοξοειδὲς ἀντικείμενον δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ εἶναι πράγματι ἄκρον τόξου, πάντως ὅμως πρέπει νὰ ἀνήκῃ τοῦτο εἰς ἄλλην μορφὴν καὶ ὄχι τὴν ἱματιοφόρον ἄξιον δὲ ἀπορίας πῶς εὑρίσκεται εἰς τόσον χαμηλὸν σημεῖον. Ὁ ἱματιοφορῶν θὰ ἐστηρίζετο πιθανῶς εἰς τὴν βακτηρίαν του, ὅπως γνωρίζομεν ἀπὸ πλεῖστα μνημεῖα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Εἰκ. 31. Δύο τεμάχια ἀπὸ διάφορα ἀγγεῖα, ἔχοντα παραστάσεις πολεμικάς. Εἰς τὸ πρῶτον εἷς πολεμιστὴς μὲ θώρακα φαίνεται ὅτι ἀνασπᾷ τὸ ξίφος· ἡ χειρονομία ἔχει ἀποδοθεῖ μὲ δύναμιν καὶ φυσικότητα.

Εἰς τὸ δεύτερον ἔχομεν πάλιν θωρακοφόρον πολεμιστὴν ποὺ φαίνεται νὰ

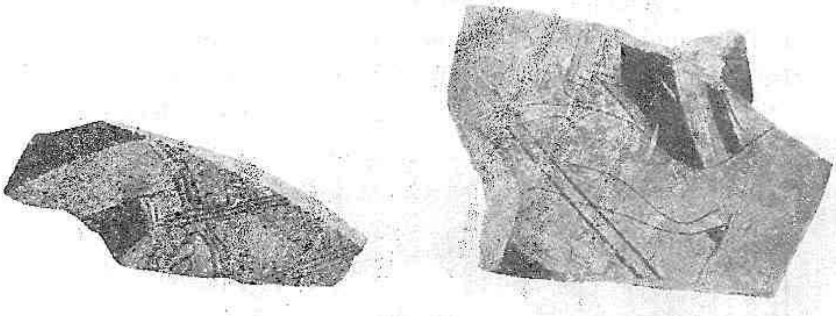

Εἰκ. 31.

βυθίζῃ τὸ δόρυ εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀντιπάλου. Ποῖος ὅμως εἶναι ὁ ἀντίπαλος, ἂν Γίγας, Κένταυρος ἢ κοινὸς θνητὸς δὲν ἠμποροῦμεν νὰ γνωρίζομεν· τὸ σχέδιον δὲν

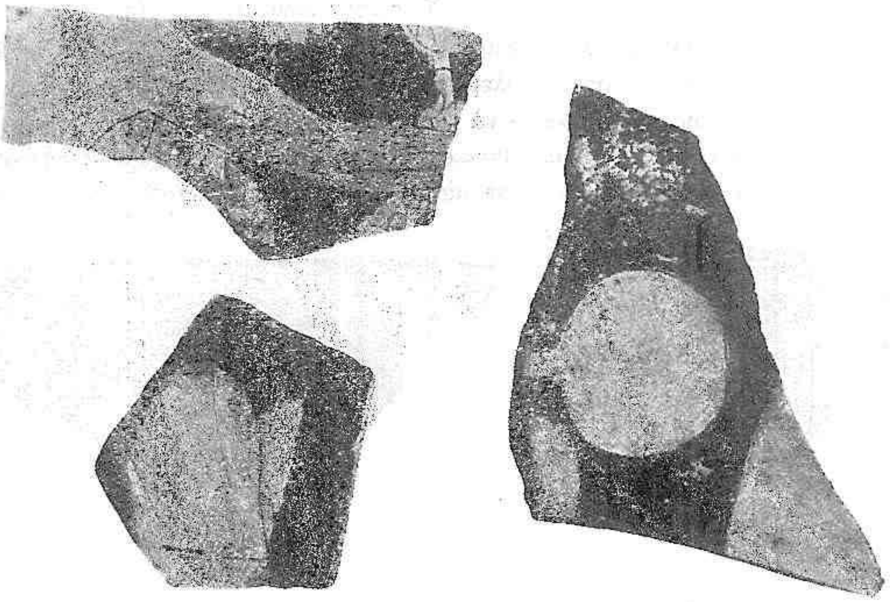

Εἰκ. 32.

εἶναι ἐπιμελὲς καὶ ἰδίως ἡ χεὶρ τοῦ πεσόντος δὲν φαίνεται ἂν εἶναι ἀνθρωπίνη ἢ ὄχι. Τὸ τεμάχιον ἀνήκει εἰς σχετικῶς προχωρημένην ἐποχήν.

Εἰκ. 32. Τμήματα ἀγγείου φαιοῦ ἀπὸ ἐπίδρασιν πυρᾶς. Ἔχομεν παράστασιν σχετικὴν μὲ τὴν Διονυσιακὴν λατρείαν. Εἰς τὸ πρῶτον τεμάχιον εἷς Σειληνὸς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

κρατεῖ εἰς τὴν ἀριστερὰν θύρσον, ἐνῷ εἰς τὴν ἄλλην πρέπει νὰ συμπληρώσωμεν κάνθαρον. Τοῦ περιεχομένου τούτου ἐπίδρασις εἶναι ἴσως ἡ κλίσις τῆς κεφαλῆς τοῦ Σειληνοῦ.

Ἡ γενειάς του μακρά, διακόπτεται ἀπὸ τὴν παρεμπίπτουσαν χεῖρα καὶ τελειώνει εἰς χονδράς, χωρισμένας μεταξύ των τρίχας.

Εἰς τὸ δεύτερον τεμάχιον ἀξιοπαρατήρητον εἶναι κατοπτροειδὲς ἀντικείμενον ποὺ κρατεῖται ἀπὸ τὴν δεξιὰν χεῖρα τῆς ἐλλειπούσης μορφῆς καὶ ποὺ ὅμως δὲν φαίνεται νὰ εἶναι κάτοπτρον. Θὰ ἔπρεπε ἴσως μᾶλλον νὰ ἐξηγηθῇ ὡς εἶδος ἀσκοῦ διαφέροντος ἀπὸ τοὺς συνηθισμένους. Τὸ τρίτον τεμάχιον, ὅπου διακρίνεται μέρος τοῦ σώματος Σατύρου εἶναι μὲ θαυμαστὴν ἐπιτηδειότητα σχεδιασμένον.

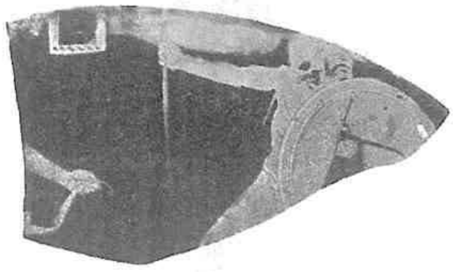

Εἰκ. 33.

Εἰκ. 33. Τεμάχιον κύλικος ἐρυθρομόρφου, ἐσωτερικῶς μελαμβαφοῦς· ἡ παράστασις θὰ περιελαμβάνετο εἰς τὸ μὴ διασωθὲν κέντρον.

Εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἔχομεν πολεμικὴν σκηνήν, πιθανῶς δὲ τὴν γνωστὴν προετοιμασίαν πολεμιστῶν. Ὁ δεξιὰ πολεμιστὴς εἶναι ἕτοιμος πλέον, περιμένων διαταγάς, ἐνῷ ὁ πλησίον του, φαίνεται νὰ ἑτοιμάζῃ τὸ τόξον.

Τὸ ἄνω, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἀπεικονισθὲν ἀντικείμενον, φαίνεται κάνιστρον· δὲν εἶναι ὅμως ἀπαραίτητον νὰ ἔγινε μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐντοπισθῇ ἡ παράστασις

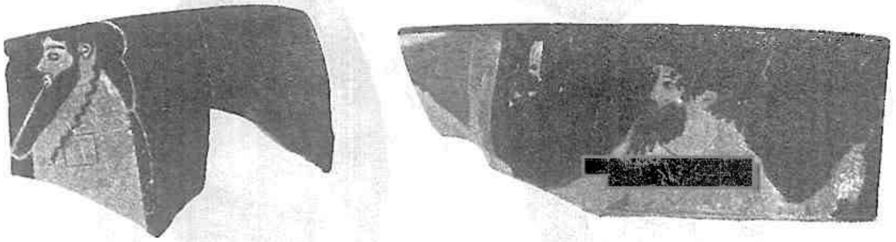

Εἰκ. 34.

ἐντὸς τῆς οἰκίας. Εἶναι γνωστόν, ἄλλωστε, ἀπὸ πλεῖστα ἀγγεῖα, ἰδιαιτέρως δὲ ἀπὸ νεκρικὰς ληκύθους, ὅτι τὰ ἀνηρτημένα ἀντικείμενα ζωγραφίζονται πολλάκις ἀπὸ ἁπλῆν συνήθειαν τοῦ καλλιτέχνου. Εἰς πλείστας ἐξ αὐτῶν λ. χ., ἐνῷ ἡμεῖς ἐντοπίζομεν τὴν σκηνὴν εἰς τὸ ὕπαιθρον καὶ εἰδικῶς εἰς τὸ νεκροταφεῖον, βλέπομεν κρεμασμένα ἐπὶ τοῦ ὑποθετικοῦ τοίχου κάτοπτρα ἢ καλύπτρας. Κἄποιος τοιοῦτος συμφυρμός φυσικὸς εἰς ἐποχὴν ἐνδιαφερομένην κυρίως διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ ὄχι διὰ τὸ τοπεῖον, ἔγινε ἴσως καὶ ἐδῶ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Τὸ σχέδιον εἶναι πρόχειρον, ἀλλὰ μὲ εὐχέρειαν ἐκτελεσμένον. Τὸ ἐπίσημον τῆς ἀσπίδος τοῦ πολεμιστοῦ φαίνεται νὰ εἶναι ἅρμα.

Εἰς λεπτὸν σκύφον ἀνήκει τὸ πρῶτον τεμάχιον τῆς ***εἰκ. 34,*** ἀποδοθὲν ὑπὸ τοῦ Beazley εἰς τὸν τεχνίτην τοῦ Τριπτολέμου (Attische Vasenm. σελ. 154). Ἔχομεν μίαν Ἑρμαϊκὴν στήλην, πιθανῶς Διονύσου, μὲ μακρὰν γενειάδα, βόστρυχον ἐπὶ τοῦ ὤμου καὶ ὄπισθεν κρωβύλον. Φυσιογνωμία ζωηρὰ καὶ μὲ πονηρίαν δυσκόλως κρυπτομένην. Περίγραμμα προσώπου ἔντονον. Δεξιά, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας,

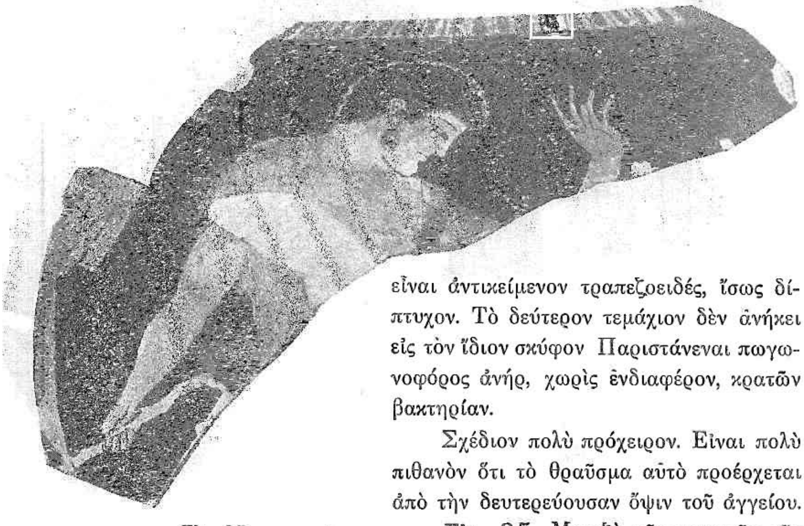

Εἰκ. 35. α

εἶναι ἀντικείμενον τραπεζοειδές, ἴσως δίπτυχον. Τὸ δεύτερον τεμάχιον δὲν ἀνήκει εἰς τὸν ἴδιον σκύφον Παριστάνεναι πωγωνοφόρος ἀνήρ, χωρὶς ἐνδιαφέρον, κρατῶν βακτηρίαν.

Σχέδιον πολὺ πρόχειρον. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι τὸ θραῦσμα αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ τὴν δευτερεύουσαν ὄψιν τοῦ ἀγγείου.

Εἰκ. 35. Μεταξὺ τῶν τεχνιτῶν τῆς ὡρίμου ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, διακρίνεται διὰ τὸ ἀρκετὰ προσωπικὸν σχέδιόν του ὁ «τεχνίτης τοῦ Εὐχαρίδου», τοῦ ὁποίου τὴν γνωριμίαν ὀφείλομεν εἰς τὸν Beazley (Ann. Brit. Sc. XVIII σελ. 217 κξ.). Ἡ ὑπὸ τοῦ τελευταίου ἀπόδοσις εἰς τὸν τεχνίτην τοῦτον τῶν τεμαχίων τῆς εἰκόνος 35 εἶναι πολὺ δικαιολογημένη (Att. Vasenm. σελ. 93 κξ.).

Προέρχονται καὶ τὰ τέσσαρα ἀπὸ τὸ ἴδιον ἀγγεῖον, πιθανώτατα στάμνον ἢ ὑδρίαν. Ἡ παράστασις εἶναι ἀρκετὰ σαφής. Πρόκειται περὶ κωμαστῶν βαδιζόντων. Εἰς τὸ τεμάχιον α, εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον, ἔχομεν αὐλητήν, τοῦ ὁποίου προπορεύεται νεανίας γυμνὸς μὲ ῥάβδον. Ἡ ἐλαφρὰ κλίσις τοῦ σώματός του πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ τὸ ὑψούμενον χέρι βεβαιώνουν ὅτι ἔχει χάσει πλέον τὴν κυριαρχίαν τῶν κινήσεών του. Ἡ χεὶρ μὲ τὸν κότυλον, τοῦ β ἀποκλείεται ν᾽ ἀνήκει εἰς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τὸ δεύτερον κωμαστὴν τοῦ δ, διὰ τὸν λόγον ὅτι περιβάλλεται ἀπὸ ἱμάτιον, ἐνῶ τοῦτο εἰς τὸν κωμαστὴν φθάνει μόνον μέχρι τοῦ ὤμου. Ὅπως ὁ σύντροφός του, καὶ αὐτὸς δὲν βαδίζει μὲ ἀσφάλειαν· μαρτυρεῖται αὐτὸ ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ λυγισμένα γόνατά του.

Εἰς τὸ μεγαλύτερον τεμάχιον α ἠμποροῦμεν νὰ παρατηρήσωμεν τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ «ζωγράφου τοῦ Εὐχαρίδου». Ἀποφεύγει συστηματικῶς τὰς καμπύλας, ἀποδίδων πάντοτε τὰς ἀνατομικὰς λεπτομερείας μὲ γωνίας. Μία γωνία εἰς τὸν λαιμόν, ἄλλη διὰ τὸν χωρισμὸν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἀπὸ τὸ σῶμα. Καὶ ἡ ῥὶς ἀκόμη ἀπὸ ὀξεῖαν

β

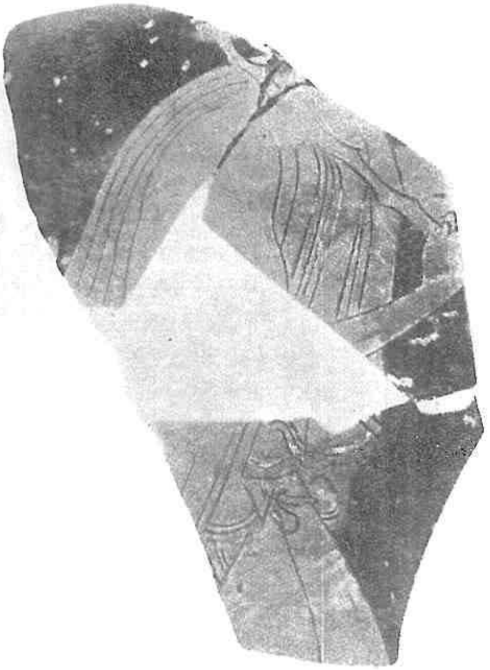

γ Εἰκ. 35. δ

γωνίαν ἀπετελέσθη, ἐνῶ ἐξαιρετικῶς διὰ τὴν σιαγόνα διετηρήθη ἡ δυνατὴ καμπύλη τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς. Τὸ περίγραμμα τῆς κεφαλῆς ἀπετελέσθη ἀπὸ μικρᾶς κυματοειδεῖς γραμμάς, οἱ δὲ ἐπὶ καὶ πρὸ τοῦ μετώπου πίπτοντες μικροὶ βόστρυχοι ἀπεδόθησαν μὲ στιγμὰς θαυμαστῆς λεπτότητος. Ἡ παραγναθὶς δίδει ἀκόμη περισσότερον προσωπικὸν χαρακτῆρα εἰς τὸν ἐκλεπτυσμένον αὐτὸν νεανίαν.

Μία παραβολὴ τοῦ τεμαχίου τούτου μὲ τὴν στάμνον τῆς Κοπενάγης (Brit. School An. XVIII, πίν. 10) δείχνει ὅτι ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι ὁ ἐπικρατῶν εἰς τὰ νεώτερα ἔργα τοῦ ζωγράφου τούτου.

Τὸ σχέδιον ἔχει γίνει μὲ θαυμαστὴν κυριαρχίαν τοῦ χρωστῆρος, ἡ δὲ γραμμὴ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

εἶναι πολὺ λεπτή. Ἀξιοπαρατήρητα εἶναι τὸ λανθασμένον σχεδίασμα τοῦ στήθους εἰς τὸν α καὶ αἱ λεπταὶ στιγμαὶ τῶν βοστρύχων.

Ἀπὸ τὸν Beazley ἔχει ταυτισθεῖ μὲ τὰ προηγούμενα καὶ τὸ τεμάχιον τῆς ***εἰκ. 36,*** ἀδίκως ὅμως. Διότι τὸ πάχος τοῦ τοιχώματος, τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ, καθὼς καὶ τὸ βερνίκι ἐδῶ εἶναι τελείως διαφορετικά. Τὸ τεμάχιον ἑπομένως προέρχεται ἀπὸ ἄλλο ἀγγεῖον. Τὸ σωζόμενον μέρος τῆς παραστάσεως δὲν μᾶς λέγει πολλὰ πράγματα. Μία γυνὴ μὲ χιτῶνα τελειώνοντα εἰς μακρὸν διπλοΐδιον τρέχει ἀριστερά. Ἐπάνω εἰς τὴν ἀριστερὰν κνήμην διακρίνεται ἡ λωρὶς μὲ τὴν ὁποίαν συνεκρατεῖτο εἰς τὴν ὀσφὺν ὁ χιτών.

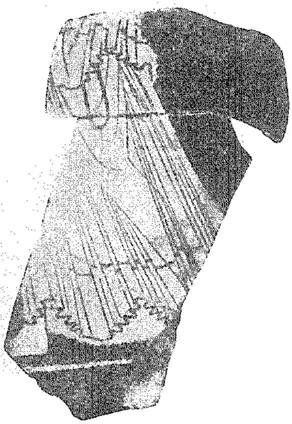

Εἰκ. 36.

Εἰκ. 37. Τὸ ἐρυθρόμορφον αὐτὸ τεμάχιον προέρχεται πιθανώτατα ἀπὸ ὑδρίαν. Μία νεαρὰ γυνὴ μὲ τὸν Δωρικὸν πέπλον εἶναι ἐστραμμένη ἀριστερά. Τὸ κτένισμά της ἀποτελεῖται ἀπὸ μίαν ἀντίθεσιν. Τὸ ἐπάνω μέρος τῆς κεφαλῆς περισφιγγόμενον ἀπὸ τὴν ταινίαν, ἔχει μίαν αὐστηρότητα, ἓν περίγραμμα λιτόν, ἐνῷ τὸ κάτω τμῆμά της ἁπλώνεται φουντωτὰ γύρω καὶ δίνει τὴν ἐντύπωσιν πάχους καὶ πλούτου. Ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου εἶναι ἡ συνηθισμένη εἰς τὴν μετὰ τὰ Μηδικὰ ἐποχήν: αὐτοπεποίθησις φθάνουσα μέχρις

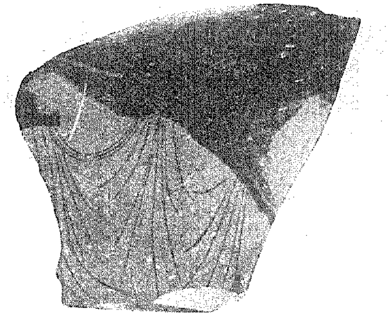

Εἰκ. 37.

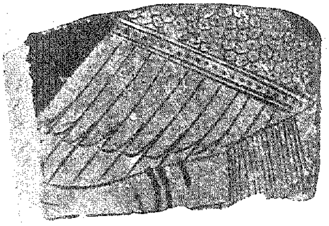

Εἰκ. 38.

ὑπεροψίας, ἀντίληψις τῆς ζωῆς ὡς κατηγορικῆς προστακτικῆς καθηκόντων. Ἔκφρασις γνωστή μας ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα τῆς Ὀλυμπίας καὶ ἡ ὁποία τονώνει, ἀλλὰ καὶ μαστιγώνει συγχρόνως.

Τὸ ἰδανικὸν αὐτὸ τὸ βλέπομεν καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα καλὰ ἀγγεῖα τῶν χρόνων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τούτων. Δὲν εἶναι μόνον τὸ ἰδανικὸν τοῦ «ζωγράφου τῆς Κοπενάγης», εἰς τὸν ὁποῖον ἀποδίδει τὸ τεμάχιον αὐτὸ ὁ Beazley (Vasenm. σελ. 157), ἀλλὰ καὶ τοῦ «Providence Painter» καὶ τοῦ «ζωγράφου τοῦ Ἀχιλλέως».

Προσχεδίασμα διακρίνεται ἐπὶ τοῦ πηλοῦ, ἀναγλύφων ὅμως γραμμῶν δὲν ἔγινε χρῆσις διὰ τὸ περίγραμμα. Κρῖμα διότι χάνει ἔτσι ἡ μορφὴ περισσοτέραν δύναμιν.

Εἰκ. 38. Μέρος σώματος Νίκης. Φορεῖ Ἰωνικὸν χιτῶνα, εἰς δὲ τὸν βραχίονα ὀφιοειδὲς ψέλιον. Εἶναι πιθανὸν ὅτι τρέχει διὰ νὰ στεφανώσῃ ἀθλητήν.

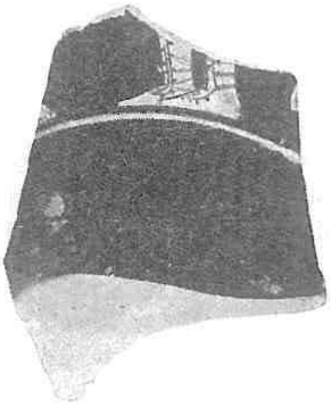

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν τεχνοτροπίαν, τὸ τεμάχιον ἀνήκει εἰς τὸ τέλος τοῦ αὐστηροῦ ἐρυθρομόρφου ῥυθμοῦ.

Εἰκ. 39. Τὰ δύο ταῦτα τεμάχια θὰ ἐνόμιζε κανεὶς ὅτι προέρχονται ἀπὸ μίαν κύλικα· ἐν τούτοις ἐσωτερικῶς τὸ

Εἰκ. 39.

δεύτερον εἶναι λευκόν, ἐνῶ τὸ πρῶτον καὶ μετὰ τὸν μαίανδρον τοῦ κέντρου εἶναι μελαμβαφές. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ἡ παράστασις καὶ αἱ διαστάσεις τῶν μορφῶν σχεδὸν ἐπιβάλλουν νὰ τὰ ταυτίσωμεν, δικαιούμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι μόνον μία λωρὶς λευκοῦ χρώματος εἶναι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μέρος, τὸ δὲ ὑπόλοιπον εἶναι μελαμβαφές, ἐκτός, ἐννοεῖται, τοῦ κεντρικοῦ μέρους τοῦ περιβαλλομένου ὑπὸ τοῦ μαιάνδρου.

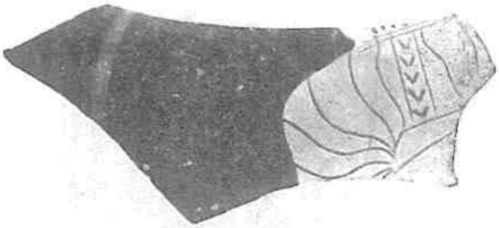

Εἰκ. 40.

Ἔχομεν, φαίνεται, συγκέντρωσιν, Ἀμαζόνων· διακρίνονται οἱ πόδες τῆς μιᾶς ἐξ αὐτῶν μὲ τὰ ὑψηλὰ ὑποδήματα, τὰς ἐνδρομίδας, ἐνῶ πλησίον εἶναι γυμνὸς ποὺς ἄλλης μορφῆς. Εἰς τὸ δεύτερον τεμάχιον ἔχομεν τὸ ἄνω σῶμα ἄλλης Ἀμαζόνος κρατούσης τόξον.

Ἡ κύλιξ ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν μικρογραφικῶν (Kleinmeisterlich) ἀγγείων, ἂν δὲ ἐσῴζετο καλύτερον, θὰ ἦτο ἓν κομψὸν καὶ ὄχι πολὺ συνειθισμένον δεῖγμα τοῦ εἴδους της.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Τὸ τεμάχιον τῆς *εἰκ. 40* προέρχεται ἀπὸ ἀγγεῖον μὲ ἀνάλογον παράστασιν. Ἀριστερὰ διακρίνεται τόξον, τὸ ὁποῖον θὰ ἐκράτει Ἀμαζὼν ἢ τοξότης. Ἡ μορφὴ ποὺ μέρος της σώζεται εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον πρέπει νὰ ἦτο μᾶλλον βαρβαρική. Φαίνεται ὅτι ἔχομεν μέρος τῆς ὠμοπλάτης καλυπτομένης ἀπὸ τὸ ἱμάτιον καὶ τὸ γνωστὸν βαρβαρικὸν κάλυμμα.

Καὶ ἡ κύλιξ τῶν *εἰκ. 41-42* — κρῖμα ὅτι τόσον ἀποσπασματικῶς ἐσώθη — ἔχει συγγενῆ παράστασιν. Τοῦ ἐσωτερικοῦ τὸ πλεῖστον μέρος εἶναι λευκοκίτρινον· ἐντὸς τοῦ μαιανδρωτοῦ πλαισίου εἶναι Ἀμαζών, συντροφευμένη ἀπὸ κύνα. Ἀπὸ τὸ σῶμά της σώζονται μόνον οἱ πόδες καὶ μέρος τῆς ῥάχεως, ποὺ εἶναι φανερὸν ὅτι κύπτει. Μία παραβολὴ μὲ ἄλλας παρομοίας παραστάσεις, καθὼς καὶ τὸ ἄνω τοῦ κυνὸς διακρινόμενον τμῆμα τόξου πείθει ὅτι ἡ Ἀμαζὼν εἶναι ἀπασχολημένη μὲ τὴν ἑτοιμασίαν τοῦ τόξου της.

Τὸ δεξιά, ἄνωθεν τοῦ κυνὸς μέρος, διὰ συμμετρικοὺς λόγους δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπῆρξε κενόν. Πολὺ πιθανὸν φαίνεται ὅτι θὰ παριστάνετο ἐκεῖ κρεμασμένη ἡ φαρέτρα (πρβ. Hartwig, Meistersch. πίναξ XIV).

Εἰκ. 41.

Μὲ τὴν κάμψιν τοῦ σώματος κατορθώνεται ἡ ὑποταγὴ τῆς Ἀμαζόνος εἰς τὸ πλαίσιον, δικαιολογεῖται δὲ αὕτη ἀρκετὰ ἀπὸ τὴν ἀπασχόλησίν της μὲ τὸ τόξον.

Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν (εἰκ. 42) ἔχομεν, ἂς εἴπωμεν ἔτσι, τὴν δευτέραν πρᾶξιν. Μετὰ τὴν προετοιμασίαν πρὸς μάχην, ἡ μάχη. Αἱ Ἀμαζόνες ἐδῶ εἶναι ἀντιμέτωποι μὲ τοὺς Ἀθηναίους ὁπλίτας. Εἰς τὸ α φαίνεται Ἀμαζὼν ἔφιππος ὁρμῶσα ἐναντίον ὁπλίτου, κρατοῦντος ἀσπίδα μὲ τὴν γνωστὴν δερματίνην ποδιάν. Εἰς τὸ β ἡ σκηνὴ φαίνεται κάπως ἠρεμωτέρα· μία Ἀμαζὼν εἶναι ὀρθία μεταξὺ δύο ἄλλων ἐφίππων· ἡ στάσις τῶν ποδῶν τοῦ ὁπλίτου τοῦ δεξιοῦ ἄκρου δεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ τοξότου ἀμυνομένου ἐναντίον τῶν ἐπερχομένων θηλέων ἀντιπάλων. Εἰς τὸ γ ἔχομεν ἄλλην Ἀμαζόνα ἐφορμῶσαν ἢ φεύγουσαν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ὅτι, αἱ παρόμοιαι σκηναί, ἀθρόως παρουσιαζόμεναι κατὰ τοὺς περὶ τὸ 460 χρόνους, ἔχουν ἐμπνευσθῆ ἀπὸ τοὺς πίνακας τοῦ Πολυγνώτου καὶ Μίκωνος εἰς τὴν Ποικίλην Στοὰν καὶ τὸ Θησεῖον εἶναι σχεδὸν βέβαιον· ἡ ἐμφάνισις κατὰ τὸ 460 νέων τύπων Ἀμαζόνων δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ παρὰ ἀπὸ ἐπίδρασιν τῶν μεγάλων τοιχογραφιῶν. Ἰδιαιτέρως ὁ τύπος τῆς προετοιμαζομένης διὰ τὴν μάχην Ἀμαζόνος, ἁπαντῶν εἰς πλεῖστα σύγχρονα μνημεῖα, ἂν μελετηθῇ, θὰ συντελέσει

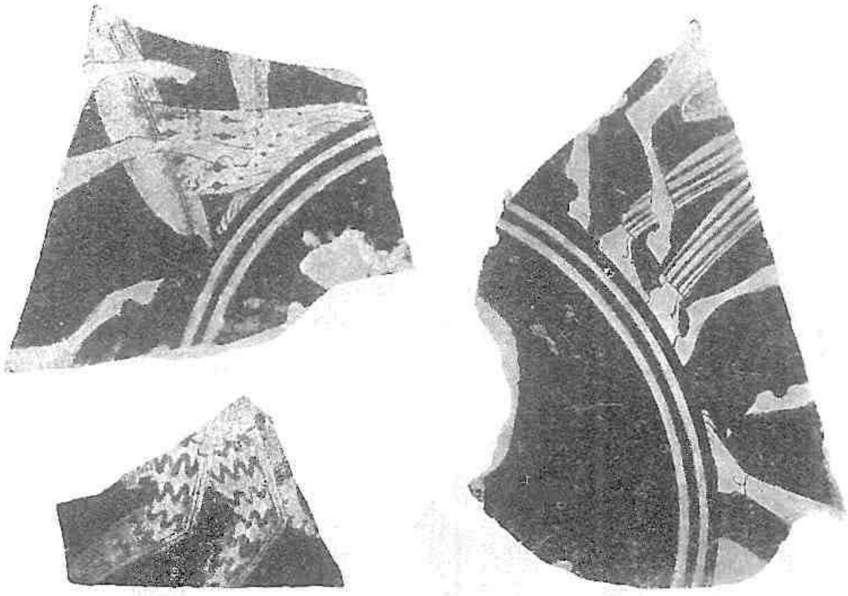

Εἰκ. 42.

ἴσως εἰς τὴν κάπως καλυτέραν γνῶσιν τῆς συνθέσεως τοῦ ἑνὸς τοὐλάχιστον ἐκ τῶν διὰ παντὸς ἀπολεσθέντων συνθετικῶν ἐκείνων πινάκων (πρβ. τὰς ληκύθους μὲ Ἀμαζόνας Ἀρχ. Ἐφημ. 1907, σελ. 130 κξ.).

Τεχνικῶς τὰ τεμάχια αὐτὰ εἶναι ἄρτια· ὅπως δὲ φαίνεται ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα τῶν μορφῶν, ἡ μάχη τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως θὰ εἶχε ἀρκετὴν δρᾶσιν καὶ ἴσως-ἴσως καὶ δραματικότητα.

Εἰκ. 43. Δὲν ἀπέχει χρονολογικῶς ἀπὸ τὴν προηγουμένην κύλικα τὸ τεμάχιον αὐτό· θὰ ἠμποροῦσε μόνον κανεὶς νὰ τὸ θεωρήσῃ ὀλίγον ἀρχαιότερον.

Πρόκειται πιθανώτατα περὶ πολεμιστοῦ ἐξοπλιζομένου. Φορεῖ διαφανῆ βραχὺν χιτῶνα, τὸ ἄκρον τῆς σπάθης φαίνεται πλησίον τῆς δεξιᾶς κνήμης. Ἴσως θὰ ἐκράτει τὸ κράνος ἕτοιμος νὰ τὸ φορέσῃ.

Ἡ σύστασις τῶν πυκνῶν «οὐρῶν χελιδονιοῦ» τοῦ χιτῶνος δείχνει ὅτι ἡ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τεχνοτροπία αὕτη εἶναι πλέον εἰς τὴν δύσιν της. Ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἔχει ἀντικατασταθεῖ ὑπὸ τῶν φυσικωτέρων καθέτων πτυχῶν, τῶν γνωστῶν μας κυρίως ἀπὸ τὴν ζῳφόρον τοῦ Παρθενῶνος. Ἡ ἀνατομία δὲν εἶναι λεπτομερής, ἀλλὰ μὲ γενικὰς γραμμὰς ποὺ δείχνουν ἀσφαλῆ γνῶσιν τοῦ συνόλου.

Ἡ λεπτότης τῆς τέχνης, ἡ τεχνοτροπία, καθὼς ἡ παράστασις, ἐνθυμίζουν τὸν γνωστὸν Ἀχιλλέα τοῦ Βατικανοῦ (Journ. Hell. Stud., 34, 179 - 226).

Εἰκ. 44. Διάφορα τεμάχια ἀγγείων, χωρὶς ἰδιαιτέραν σημασίαν. Εἰς τὸ πρῶτον ἔχομεν πολεμιστήν, ἴσως Θησέα ὁρμῶντα μὲ τὸ ῥόπαλον. Εἰς τὸ β πρόκειται πιθανώτατα περὶ τοῦ Ἡρακλέους, περιβεβλημένου τὴν λεοντήν, δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ εἶναι καὶ Σάτυρος μὲ δέρμα πάνθηρος. Σπουδαιότερον εἶναι τὸ ς, ποὺ προέρχεται ἀπὸ καλῆς τέχνης ἀγγεῖον τῶν περὶ τὸ 450 χρόνων. Εἰς κιθαρῳδὸς (Ἀπόλλων;) κρατεῖ εἰς τὴν ἀριστερὰν τὴν λύραν καὶ εἰς τὴν ἄλλην τὴν φιάλην ὅπου χύνεται ὑγρόν, προφανῶς ἀπὸ οἰνοχόην κρατουμένην ἀπὸ ἄλλον πρόσωπον. Ἡ ὅλη παράστασις θὰ εἶχε τὴν θρησκευτικὴν μεγαλοπρέπειαν τὴν συνήθη εἰς τὰ σύγχρονα ἔργα, ἰδίως τῆς μεγάλης τέχνης.

Εἰκ. 43.

Εἰς τὰς ***εἰκ. 45-51*** συνεκεντρώθησαν θραύσματα ἀγγείων, τῶν ὁποίων αἱ παραστάσεις ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν Ἐλευσινιακὴν λατρείαν. Σπουδαιότερον φαίνεται τὸ τῶν εἰκ. ***45-46*** εἶναι λαιμὸς μεγάλου ἀμφορέως. Ἡ κυρία ὄψις εἶναι εἰς τὴν εἰκ. 45. Πωγωνοφόρος ἀνήρ, προφανῶς Θεός, κάθηται ἐπὶ σκίμποδος κρατῶν εἰς τὴν ἀριστερὰν σκῆπτρον καὶ εἰς τὴν ἄλλην φιάλην, ὅπου μία γυναικεία μορφὴ σπένδει ἀπὸ οἰνοχόην. Φορεῖ τὸν Δωρικὸν πέπλον, ἀνοικτὸν παρὰ τὴν δεξιὰν κνήμην, κατὰ τὸν τρόπον τὸν γνωστὸν ἀπὸ τὴν Ἀθηνᾶν τοῦ Βαρβακείου. Μεταξὺ τῶν ποδῶν της μέχρις ἄνωθεν τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος εἶναι τὸ σκῆπτρον ποὺ κρατεῖ· ἔχομεν λοιπὸν μίαν Θεάν. Νὰ εἶναι ἄραγε ἡ Περσεφόνη; Ἀσφαλῶς ναί. Παραστάσεις τοῦ Πλούτωνος — διότι περὶ αὐτοῦ πρόκειται — μὲ τὰς Ἐλευσινιακὰς Θεὰς εἶναι βεβαίως σπάνιαι, ἀλλ᾿ ὄχι καὶ ἄγνωστοι· εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Ρωμαίου δημοσιευθὲν θραῦσμα τοῦ Μουσείου Ἐλευσῖνος (Ath. Mitt. 1906, πίν. XVII, 1) τὸν ἔχομεν μαζὺ μὲ τὴν Δήμητρα καὶ Κόρην, ὄρθιον μεταξὺ καθημένων. Εἰς τὴν λευκὴν λήκυθον τοῦ Βερολίνου (Riezler, Weissgr. Lekythen pl. 13) κάθηται ἐπὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

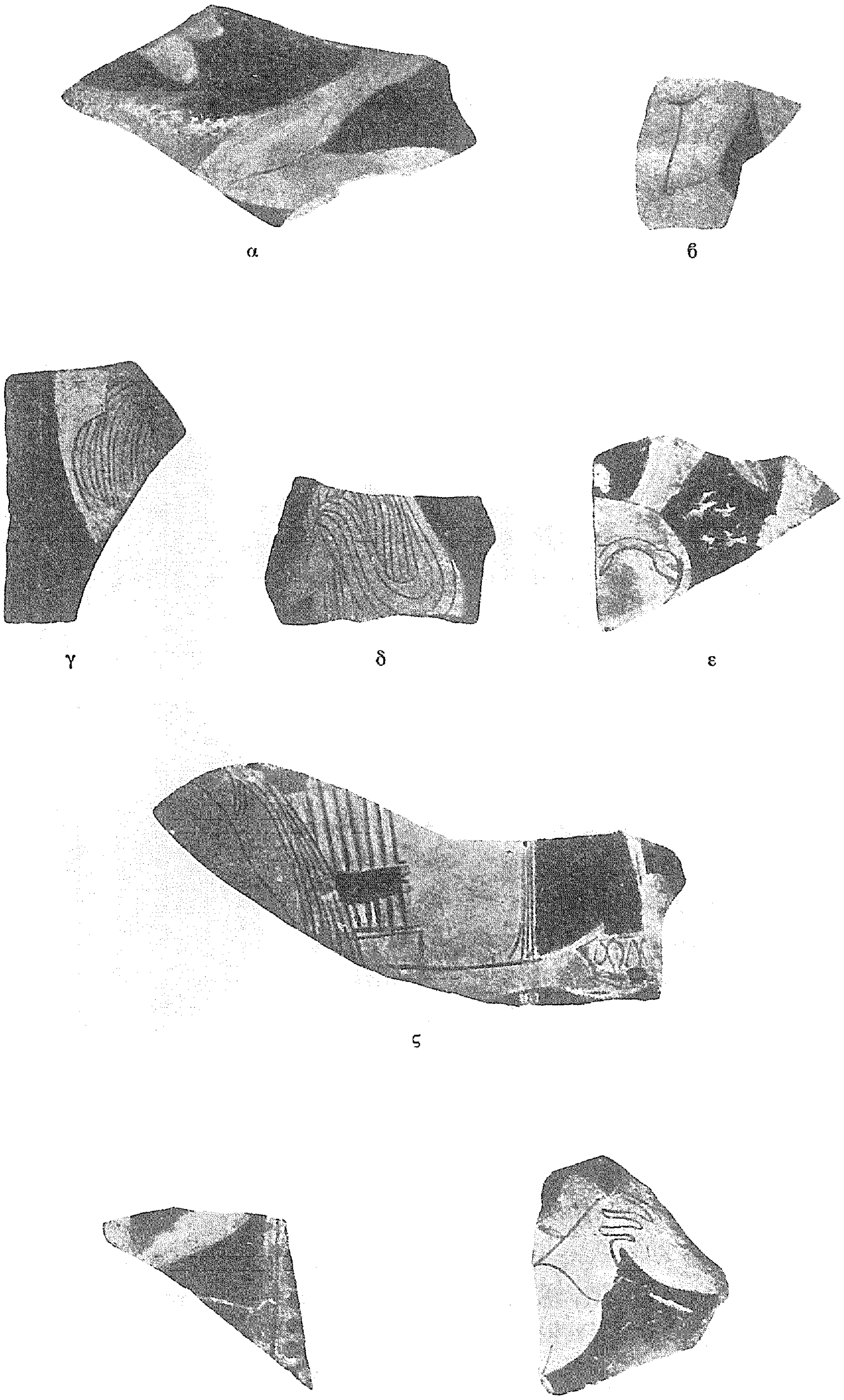

Εἰκ. 44.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἕδρας πρὸ τῆς ὀρθίας Κόρης. Ἡ σκηνὴ δὲν μᾶς λέγει τίποτα ἰδιαίτερον· ἔχομεν παράστασιν σπονδῆς μὲ μυθολογικὰ πρόσωπα. Ἂν ὁ καλλιτέχνης τὴν ἐσχέτισε μὲ μέρος τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων εἶναι πολὺ δύσκολον ν' ἀποφανθῶμεν. Πάντως δὲν δικαιούμεθα ἀπὸ ἓν δεδομένον τόσον μικρὸν νὰ ἐξαγάγωμεν συμπεράσματα διὰ τὴν λατρείαν, ἀφοῦ μάλιστα ἡ παράστασις εἶναι συνηθεστάτη εἰς τὰ ἀγγεῖα χωρὶς νὰ πρόκειται περὶ θεῶν.

Διδακτικωτέρα εἶναι ἡ ἄλλη ὄψις (Εἰκ. 46). Δύο ἱματιοφόροι ἄνδρες βαδί-

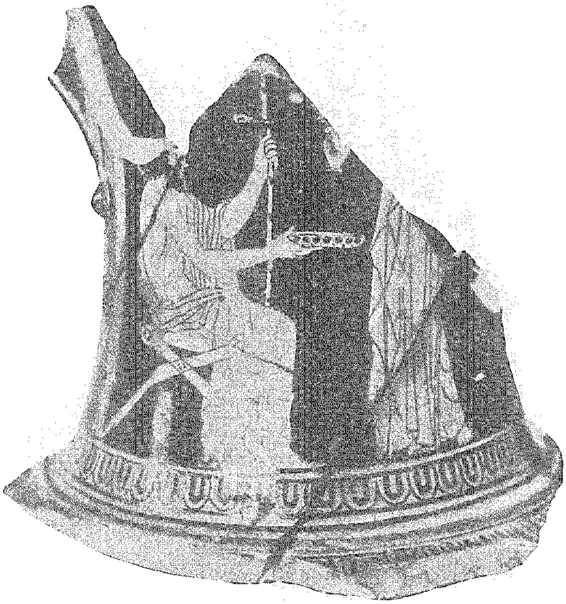

Εἰκ. 45.

ζουν πρὸς δεξιά· ὁ ἀριστερὰ κρατεῖ εἰς τὴν χεῖρα του τὸν γνωστόν μας ***βάκχον,*** τὸν ὁποῖον ἐκράτουν οἱ μύσται.

Ἀνάλογον παράστασιν ἔχομεν εἰς τὴν μαρμαρίνην βάσιν τοῦ Μουσείου τῆς Ἐλευσῖνος, μὲ παράστασιν πομπῆς μυστῶν (Pringsheim, Geschichte des Eleusis-Kults πίν. 1), καθὼς καὶ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Κουρουνιώτη τελευταίως δημοσιευθὲν μελανόμορφον ἀγγεῖον τοῦ ἰδίου Μουσείου (Ἀρχ. Δελτ. 1923 σελ. 164). Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐξελέγη ἐπίτηδες ἀπὸ τὸν καλλιτέχνην ἡ σκηνὴ αὐτὴ — ἥτις εἶναι ἀπόσπασμα ἀπὸ πληρεστέραν παράστασιν πομπῆς μυστῶν — διὰ νὰ διευκρινισθῇ καλύτερον ὅτι τὰ πρόσωπα τῆς ἄλλης πλευρᾶς εἶναι ὁ Πλούτων καὶ ἡ Περσεφόνη

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ἡ κοιλία τοῦ ἀγγείου πρέπει νὰ εἶχε ἄλλην παράστασιν, ἐπίσης σχετιζομένην μὲ τὴν Ἐλευσινιακὴν λατρείαν, εἶναι δὲ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς πολὺ κρῖμα ὅτι δὲν ἐσώθη.

Ὅπως μᾶς μανθάνουν αἱ πτυχαὶ τοῦ χιτῶνος τῆς Περσεφόνης καὶ τοῦ δεξιὰ μύστου, χρονολογικῶς τὸ ἀγγεῖον πρέπει νὰ καταταχθῇ πλησίον τῶν γλυπτῶν τῆς Ὀλυμπίας δηλαδὴ περὶ τὸ 460. Ὅτι ἡ πτυχογραφία αὕτη εἶναι ἡ ἄμεσος

Εἰκ. 46.

ἐξέλιξις τῆς παλαιοτέρας ποὺ ἀντιπροσωπεύεται μὲ τὸ τεμάχιον τῆς εἰκ. 43 εἶναι φανερόν.

Τεχνικὴν τελειότητα μεγάλην δὲν ἔχει τὸ ἀγγεῖον τοῦτο, ἴσως ὅμως διότι δὲν ἐδόθη πολλὴ προσοχὴ εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ ἀγγείου. Ἡ κυριωτέρα ὄψις θὰ ἦτο βεβαίως ζωγραφισμένη μὲ πολὺ μεγαλυτέραν ἐπιμέλειαν.

Εἰκ. 47. Ἡ μορφὴ ποὺ σώζεται δυστυχῶς ἀποσπασματικὰ εἰς τὸ τεμάχιον αὐτὸ πρέπει νὰ ἦτο μοναδικὴ εἰς μεγαλοπρέπειαν, ὀφειλομένην πρὸ πάντων εἰς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τὸ ἔνδυμα. Ὁ ἰωνικὸς χιτὼν — διότι περὶ τοιούτου πρόκειται — ἔχει παρασταθῆ ἀπὸ χονδρὸν μάλλινον ὕφασμα ποὺ σχηματίζει πλατείας πτυχάς. Τὸ ἀπόπτυγμα σκεπάζει ὅλον τὸ ἐπάνω σῶμα, τὸ ὁποῖον καὶ ὑποτάσσει εἰς τὸ περίγραμμά του.

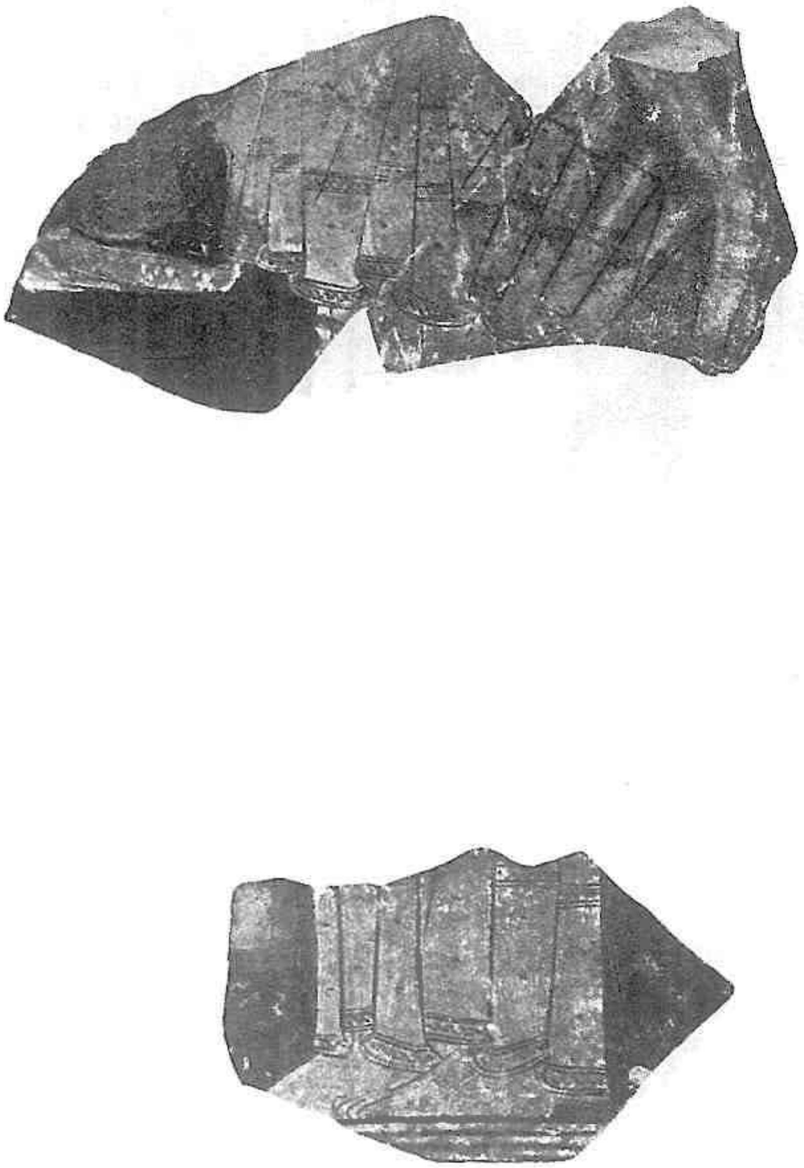

Εἰκ. 47.

Τὰ κοσμήματα εἶναι πυκνότερα εἰς τὸ ἀπόπτυγμα, ἐνῶ κάτω ὀλιγοστεύουν, προφανῶς διὰ νὰ μὴ ταράττουν τὴν κάθετον κατεύθυνσιν τῶν πτυχῶν.

Ὅτι ἡ μεγαλοπρεπὴς αὕτη μορφὴ εἶναι μία ἀπὸ τὰς Ἐλευσινιακὰς θεότητας εἶναι φανερόν· ποία ὅμως ἐκ τῶν δύο; Ἂν στηριχθῇ κανεὶς εἰς τὴν ὅλην ἐμφάνισιν, θὰ πρέπει νὰ πιστεύσῃ ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ τῆς Δήμητρος· ἡ Κόρη

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

παριστάνεται συνήθως περισσότερον νεανικὴ καὶ εὐκίνητος. Ἡ ὑπηρεσία ὅμως τῆς θεᾶς — προφανῶς ἐκράτει οἰνοχόην καὶ ἔσπενδε εἰς τὴν φιάλην ποὺ κρατεῖ ἡ ἄλλη χεὶρ — ἀνήκει, καθόσον γνωρίζομεν, μᾶλλον εἰς τὴν Περσεφόνην. Τὴν φιάλην κρατεῖ συνήθως ἡ Δήμητρα. Δὲν λείπουν ὅμως καὶ παραστάσεις Κόρης μὲ φιάλην καὶ ὡς πρόχειρον παράδειγμα ἀναφέρω ἓν χάλκινον ἔλασμα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου μὲ ἀριθ. 14926, προερχόμενον ἀπὸ τὴν Τεγέαν. Τὴν αὐτὴν μεγαλοπρέπειαν μὲ τὴν Δήμητραν τοῦ Ἐλευσινιακοῦ θραύσματος ἔχει καὶ ἡ Εὐρώπη τῆς ὡραίας λευκῆς κύλικος τοῦ Μονάχου (Furtwängler - Reichold πίν. 114), τῆς ὁποίας τὸ ἔνδυμα ἔχει τὴν ἰδίαν προοπτικὴν πτυχῶν καὶ παρόμοια κοσμήματα. Ὅτι δὲ ἀντιπροσωπεύουν καὶ αἱ δύο τὴν φάσιν τὴν ὀλίγον πρὸ τῶν γλυπτῶν τῆς Ὀλυμπίας εἶναι φανερόν.

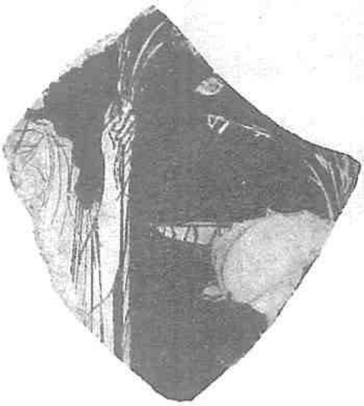
Εἰκ. 48.

Εἰκ. 48. Εἰς τὸ τεμάχιον αὐτὸ ἡ ταύτισις τῶν μορφῶν εἶναι ἀσφαλεστέρα. Ἡ ἀριστερὰ μορφή, μὲ τὸν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον ποὺ ἀφίνει ἀκάλυπτον — διὰ νὰ τὸ ἀναδείξῃ καλύτερον ὁ χιτὼν — μέρος τοῦ σώματος δὲν εἶναι ἄλλη παρὰ ἡ Κόρη. Μὲ τὸ ἀριστερὸν χέρι κρατεῖ τοὺς στάχεις, ἐνῶ μὲ τὸ ἄλλον θὰ ἔσπενδε εἰς τὴν φιάλην ποὺ κρατεῖ πρὸ αὐτῆς ἡ Δήμητρα. Τὸ προφὶλ ἔχει πολὺ ἀπὸ τὴν αὐστηρὰν εὐγένειαν τῶν μορφῶν τοῦ «ζωγράφου τῶν Νιοβιδῶν» τοῦ Beazley (Vases in Amer. σελ. 145 - 50 καὶ Att. Vasenm. σελ. 336 κξ).. Τὸ 450 ἢ ὀλίγα ἔτη πρὶν εἶναι, νομίζω, ἡ ἐποχὴ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀγγείου.

Ἀκόμη περισσοτέραν αὐστηρότητα ἔχει ἡ Περσεφόνη τοῦ τεμαχίου τῆς εἰκ. ***49,*** ποὺ προέρχεται ἀσφαλῶς ἀπὸ σκύφον. Δὲν εἶναι ἡ νεανικὴ καὶ κομψὴ Κόρη, ἀλλὰ μία ἀμείλικτος θεά, μία Ἀθηνᾶ ἢ Ἄρτεμις. Καὶ ὅμως, ὄχι μόνον οἱ στάχεις ποὺ κρατεῖ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιγραφὴ μᾶς λέγουν ῥητῶς ὅτι πρόκειται περὶ τῆς Κόρης: ***Φρερόφατα*** λέγει εἰς δύο στίχους ἡ ἐπιγραφή.

Ἀκριβῶς ὅμοιος τύπος δὲν ἀπαντᾶται ἀλλοῦ, καθόσον γνωρίζω. Οἱ πλησιέστεροι γνωστοὶ εἶναι Περόφαττα, Φερρέφαττα, Φερέφασσα καὶ Φερόφατα. Ἀπὸ τὸ τελευταῖον ἔγινε τὸ βαρὺ Φρερόφα(τ)τα, κατ' ἐπανάληψιν τοῦ ρ.

Ἡ Κόρη εἶναι φανερὸν ὅτι κάθηται, πιθανώτατον δὲ ὅτι θὰ εἶχεν ἀντιμέτωπον, ὁμοίως καθημένην, τὴν μητέρα της. Φορεῖ τὸ συνειθισμένον της φόρεμα, τὸν Ἰωνικὸν χιτῶνα καὶ τὸ ἱμάτιον. Ἡ κόμωσίς της εἶναι ἀρκετὰ περίεργος. Μία ταινία περιβάλλει τὴν κεφαλήν, ἐνῶ ἡ κόμη πίπτει ἐπὶ τοῦ τραχήλου εἰς κρωβύλον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ὁμοιοτάτην κόμωσιν ἔχει ἡ Περσεφόνη τῆς ὡραίας λευκῆς ληκύθου τοῦ Ἐθν.

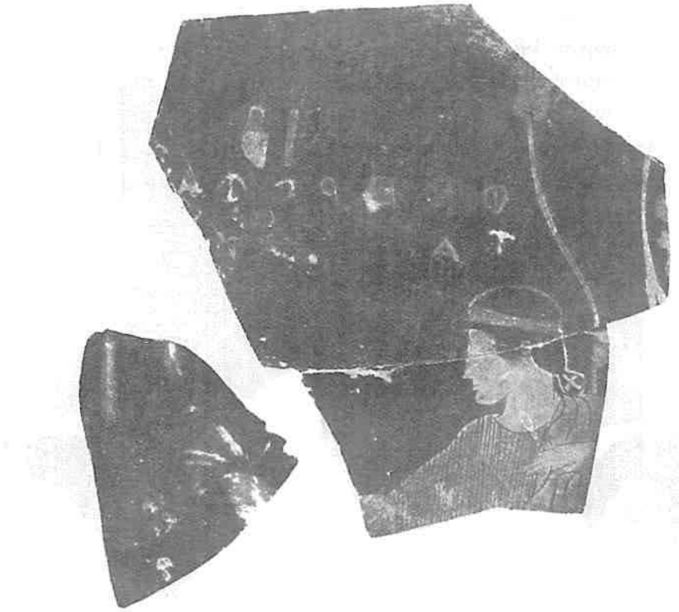

Εἰκ. 49.

Μουσείου (Dumont-Chaplain I, pl. XXXVII), ἥτις ἄλλωστε εἶναι σχεδὸν σύγχρονος μὲ τὴν Ἐλευσινιακήν. Ἡ Φρερόφαττα ἔχει ἰσχυρὰν σιαγόνα, τεκμήριον ὅτι ἡ ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ δὲν ἔχει ὑποχωρήσει τελείως, ἀδιάφορον ἂν ἡ «Ἑλληνικὴ ῥὶς» ἔχει ἤδη ἐμφανισθῇ. Καὶ ὁ Ἰωνικὸς χιτών, ἄλλωστε, μᾶς ὑποχρεώνει νὰ σταθῶμεν μεταξὺ 460 καὶ 450.

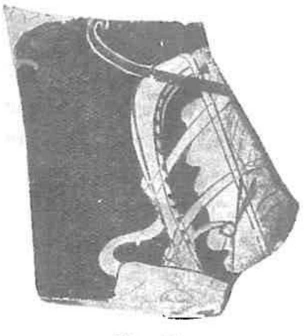

Εἰκ. 50.

Τὰ ἀντικείμενα ποὺ διακρίνονται ἄνωθεν τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι εἶναι πέδιλα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ δεξιὰ ἔχει παρασταθεῖ προοπτικῶς. Πᾶς δισταγμὸς περὶ τούτου διαλύεται ἂν παρακολουθήσῃ κανεὶς τὰ γραφέντα εἰς 62 Winkelmansprogr. καὶ Robert, Hermeneutik, σελὶς 231, ἐπ᾽ εὐκαιρίᾳ παρομοίας παραστάσεως πεδίλων εἰς δύο πυξίδας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Τὰ πλησίον καὶ ἄνωθεν τῆς Κόρης ἀνθέμια καὶ ἄνθη λωτοῦ δεικνύουν ὅτι αὕτη κατεῖχε τὸ ἕν ἄκρον τοῦ σκύφου, τὸ πλησίον τῆς λαβῆς.

Εἰκ. 50. Πραγματικὴ «μαγικὴ εἰκὼν» εἶναι τὸ τεμάχιον αὐτό, ποὺ ὅμως φαίνεται νὰ προέρχηται ἀπὸ ἀγγεῖον πρώτης τάξεως. Τὸ ὡραῖον μαῦρον βερνίκι καὶ αἱ λεπταὶ γραμμαὶ βεβαιώνουν τοῦτο. Τὶ παριστάνει ὅμως παραμένει αἴνιγμα ἄλυτον.

Ἂν τὸ εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον διακρινόμενον τμῆμα εἶναι μέρος ὑψηλοῦ ὑποδήματος, τότε ἡ μορφὴ εἶναι ὁ Τριπτόλεμος. Δυστυχῶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ

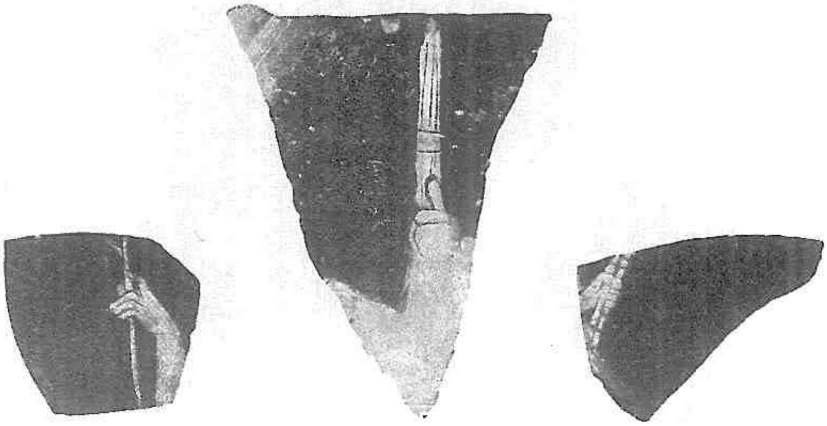

Εἰκὼν 51.

ἐξηγηθῇ καὶ τὸ ἄλλο ἀντικείμενον ὡς ἅρμα ἀφοῦ λείπει ὁ τροχός, οὔτε δὲ καὶ ὡς ἄροτρον, ποὺ σχετίζεται καὶ αὐτὸ μὲ τὰς Ἐλευσινιακὰς θεότητας.

Εἰς τὴν εἰκ. ***51*** συνεκεντρώθησαν τρεῖς χεῖρες ἀνήκουσαι προφανῶς εἰς τὰς Ἐλευσινιακὰς θεότητας. Ἡ πρώτη ποὺ κρατεῖ στάχεις ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ὁποιαδήποτε ἐκ τῶν δύο. Ἡ δευτέρα μὲ τὰς δάδας δὲν εἶναι ἄλλη παρὰ ἡ Κόρη, ἡ ἐκτελοῦσα συνήθως τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην. Ἡ ὅλη ἐμφάνισίς της, κατ' ἐνώπιον παριστανομένης, πρέπει νὰ ἦτο ὅπως εἰς πλεῖστα ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα τοῦ Δ´ αἰῶνος, σύγχρονα δηλαδὴ μὲ τὸ θραῦσμα αὐτό, τοῦ Ἐθν. Μουσείου, καθὼς καὶ τοῦ Μουσείου Ἐλευσῖνος. Ἡ τρίτη χείρ, ποὺ κρατεῖ ἐπίσης δάδας εἶναι καὶ αὕτη τῆς Κόρης.

Ἀπὸ ὑδρίαν προέρχεται τὸ θραῦσμα τῆς εἰκ. ***52,*** ὅπου ἔχομεν μίαν συνήθη παράστασιν «μουσικῆς δωματίου» γυναικῶν. Ἡ παίζουσα τὴν λύραν, τῆς ὁποίας τὸ πλῆκτρον κρατεῖ εἰς τὴν δεξιάν, ἔχει ὑψωμένην τὴν κεφαλὴν ἄνω, προφανῶς ἀπὸ μουσικὴν ἔκστασιν. Ἡ στάσις αὕτη, ἡ πλατεῖα ταινία ποὺ περιβάλλει τὴν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

κόμην, δενομένην πίσω εἰς παχὺν κρωβύλον, καθὼς καὶ ἡ ὅλη φυσιογνωμία, ἀφαιροῦν ἀπὸ τὴν μορφὴν κάθε προσωπικὸν χαρακτῆρα. Δὲν εἶναι μία Ἀθηναία ὡρισμένης ἐποχῆς, ἀλλ' ἓν σύμβολον, μία Μοῦσα. Ἔτσι ἐξηγεῖται διατὶ εἰς παρομοίαν μορφὴν ἄλλου ἀγγείου ἐδίδετο ἄλλοτε ἀπὸ τοὺς ἀρχαιολόγους τὸ ὄνομα Σαπφώ.

Τεχνικῶς ἡ μορφὴ ἔχει μερικὰς ἐλλείψεις. Ἡ χεὶρ ἡ κρατοῦσα τὸ πλῆκτρον εἶναι κακοσχεδιασμένη, ἡ δὲ γραμμὴ τῆς ῥινὸς περισσότερον εὐθεῖα ἀφ'

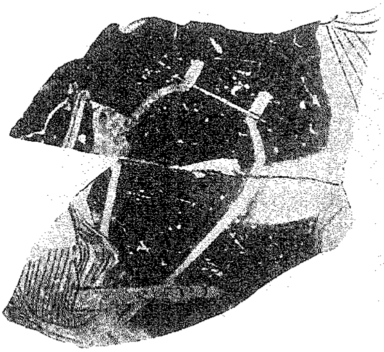

Εἰκ. 52.

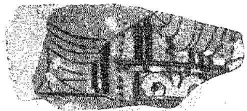

Εἰκ. 53.

ὅσον θὰ ἐπεριμέναμεν. Πρὸς τὸν Ὀρφέα τοῦ γνωστοῦ κρατῆρος τοῦ Βερολίνου (Buschor, Griech. Vasenm. εἰκ. 743) δὲν εἶναι ξένη ἡ μορφή, ἥτις ἄλλωστε, ὅπως καὶ αὐτός, εἶναι περίπου σύγχρονος μὲ τὰ γλυπτὰ τοῦ Παρθενῶνος.

Εἰκ. 53. Μικρὸν θραῦσμα. Σῴζεται μέρος ποδὸς κλίνης μὲ

Εἰκ. 54.

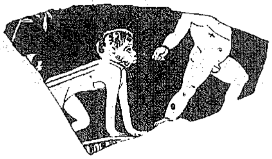

Εἰκ. 55.

προσκέφαλον, καθὼς καὶ μέρος ἱματίου καὶ σώματος ἀνδρὸς πιθανώτατα συμποσιάζοντος.

Εἰκ. 54. Ἐπίσης τῶν χρόνων τοῦ Παρθενῶνος εἶναι καὶ τὸ τεμάχιον αὐτό, προερχόμενον πιθανώτατα ἀπὸ κρατῆρα. Μία ὡραία Νίκη, μὲ τὸν Δωρικὸν πέπλον, πλατεῖαν ταινίαν διὰ τὴν συγκράτησιν τῆς κόμης καὶ μὲ ἁπλωμένας τὰς πτέρυγας,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τρέχει νὰ στεφανώση ἕνα νικητὴν ἁρματοδρόμον μὲ μίαν μεγάλην ταινίαν ποὺ κρατεῖ εἰς τὰς χεῖρας.

Ἡ μορφὴ τῆς Νίκης, ἂν καὶ πολὺ κλασσικὴ ἔχει φαιδρότητα καὶ νεανικότητα, ποὺ τῆς δίδουν κἄποιαν ἔκφρασιν.

Εἰκ. 55. Ἀρκετὴν σπουδαιότητα ἀπὸ ἀρχαιολογικὴν ἄποψιν ἔχει τὸ μικρὸν αὐτὸ τεμάχιον — παιδικῆς οἰνοχόης πιθανώτατα. Ἡ σπουδαιότης συγκεντρώνεται εἰς τὴν εἰς τὰ ἀριστερὰ μορφὴν μὲ τὴν ὁποίαν παίζει τὸ μικρὸν παιδίον καὶ ἥτις φαίνεται νὰ εἶναι πίθηκος.

Τὴν πρώτην ταύτην ἐντύπωσιν βεβαιώνει καὶ ἡ λεπτομερεστέρα ἐξέτασις· ἡ μικρὰ παραγναθίς, τὸ ἐν εἴδει ῥύγχους στόμα, αἱ ἐμπρόσθιαι χεῖρες καὶ ἰδίως ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον σύρονται αὐταὶ δὲν ἀφίνουν καμμίαν ἀμφιβολίαν.

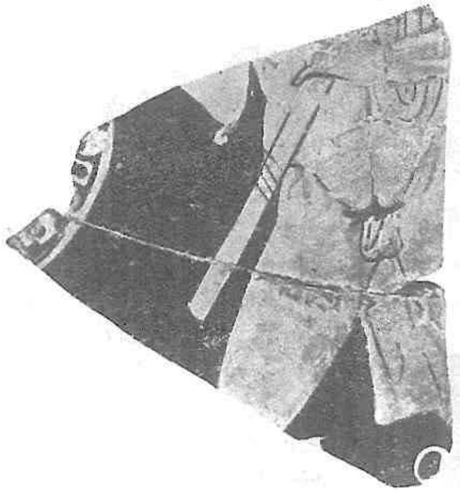

Εἰκ. 56.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὸν Ε΄ αἰῶνα ὁ πίθηκος ἦτο ἐξημερωμένος καὶ ἐθεωρεῖτο μάλιστα ὡς προσωποποίησις τῆς ἀσχημίας, ὑποκρισίας καὶ μιμητικῆς μανίας. Ἀργότερον, μανθάνομεν ἀπὸ τὸν Ἀθήναιον ὅτι ἦτο εὐπρόσδεκτος εἰς τὰ συμπόσια πρὸς διασκέδασιν τῶν συμποσιαστῶν.

Εἰς τὴν ἀγγειογραφίαν πίθηκος ἐμφανίζεται ἀπὸ πολὺ παλαιοὺς χρόνους, εἴτε ὡς διακοσμητικὸν στοιχεῖον (Καιρεταναὶ ὑδρίαι), ἀλλὰ ὅμως καὶ μὲ περισσοτέραν δρᾶσιν ἐνίοτε (θραῦσμα Αἰγίνης, Ath. Mitt., 1897, σελ. 309, εἰκ. 316). Εἰς τὸ ἀγγεῖον τοῦ Ἀρκεσίλα, καθήμενος ἐπὶ τῶν ἱστίων, εἶναι τὸ «ἐξωτικὸν» στοιχεῖον τῆς παραστάσεως. Μεταξὺ τῶν πηλίνων εἰδωλίων ὑπάρχουν πολλὰ παριστάνοντα καθήμενον πίθηκον.

Εἰς ὅλα ὅμως τὰ μνημεῖα αὐτὰ ἡ παράστασίς του εἶναι ῥεαλιστικὴ καὶ εὐθὺς τὸν ἀναγνωρίζομεν. Ἀντιθέτως, εἰς τὴν εἰκ. 55 δὲν ἐννοοῦμεν ἀμέσως περὶ τίνος πρόκειται. Καὶ τοῦτο διότι, θέλων ὁ τεχνίτης νὰ παραστήση ἐξημερωμένον πίθηκον, τοῦ ἔδωσε τοιαύτην ὁμοιότητα μὲ τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν, τὸν ἐξιδανίκευσεν, ἂς εἴπωμεν ἔτσι, τόσον ὥστε ἀποβαίνει κατ᾽ ἀρχὰς δύσκολος ἡ ἀναγνώρισίς του.

Ὁ πίθηκος αὐτὸς ἔχει ἀρκετὰ ζωτανὴν ἔκφρασιν ποὺ ἐξηγεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι προσέχει καλὰ εἰς τὸν μικρόν του κύριον διὰ νὰ εἶναι ἕτοιμος νὰ ἐκτελέση τὰ γυμνάσματα ποὺ θὰ τοῦ ἐπιβάλει.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Χρονογικῶς τὸ τεμάχιον πρέπει νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ 5ου αἰῶνος.

Εἰκ. 56. Μὲ τὸ τεμάχιον αὐτὸ φθάνομεν ἕως τὸ τέλος τοῦ Ε΄ αἰῶνος. Τοῦτο φαίνεται καλῶς ἀπὸ τὸ σχέδιον καὶ ἀπὸ τὴν προχειροτάτην ἀνατομίαν. Ὁ

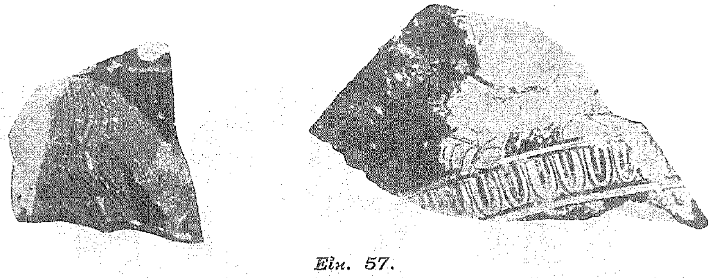

Εἰκ. 57.

νέος, τοῦ ὁποίου διακρίνεται μέρος τοῦ σώματος μὲ τὴν χλαμύδα, φαίνεται νὰ φεύγῃ ἐνῶ κρατεῖ τὸ δόρυ ἐπὶ τοῦ ὤμου. Δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανον νὰ πρόκειται περὶ τοῦ Κεφάλου καταδιωμένου ἀπὸ τὴν Ἠώ.

Ἡ τεχνοτροπία ἐνθυμίζει πολὺ τὸν ἀγγειογράφον Ἀριστοφάνη.

Εἰκ. 57-58. Τὰ τρία τεμάχια τῶν εἰκόνων τούτων ἀντιπροσωπεύουν

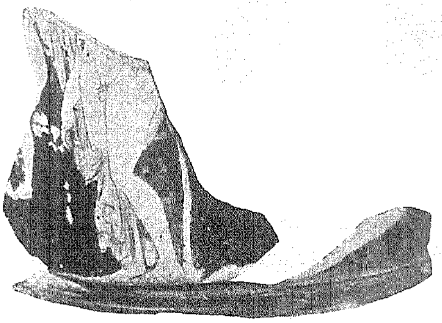

Εἰκ. 58.

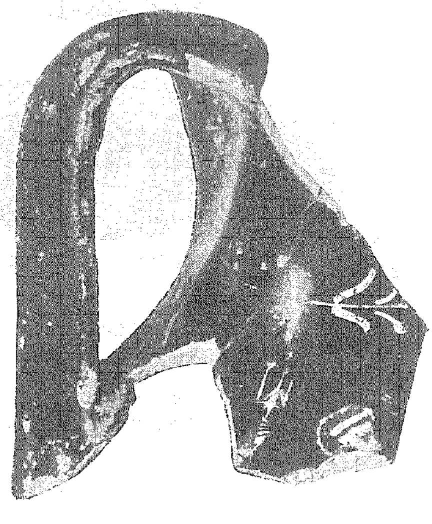

Εἰκ. 59.

τὴν τέχνην ἐργαστηρίου, συγχρόνου μὲ τὸν Ἀριστοφάνη, ἢ τὸν Μειδίαν. Ὅτι ἐξ αὐτῶν προέρχονται κανεὶς βεβαίως δὲν θ᾿ ἀναλάβει νὰ βεβαιώσῃ· πάντως πολὺ πλησίον πρὸς τὰ ἔργα του εἶναι αἱ λεπτόταται πτυχαὶ ποὺ ἀναδεικνύουν τὸ σῶμα καὶ αἱ χαρακτηριστικαὶ γραμμαὶ ποὺ πρέπει νὰ ἔγιναν ἀπὸ ἐξαιρετικῶς λεπτὸν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

χρωστῆρα. Τὸ δεύτερον τεμάχιον τῆς εἰκ. 57 δεικνύει καλῶς τὴν κομψότητα αὐτὴν γραμμῶν καὶ κινήσεων ποὺ κυριαρχεῖ εἰς τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος.

Εἰς τὴν εἰκ. *58* — μέρος πυξίδος — διακρίνεται εἷς νέος λεπτὸς καὶ κομψὸς στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ δόρατός του καὶ βλέπων πρὸς ἀριστερά. Πρὸ αὐτοῦ, ἐπὶ ὀλίγον ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου διακρίνεται κνήμη, ῥάχις καὶ πτέρυγες τοῦ Ἔρωτος προφανῶς, ὅστις κύπτει ἐμπρὸς ὡσὰν νὰ ὁμιλῇ εἰς πρόσωπόν τι. Ἔχομεν λοιπὸν

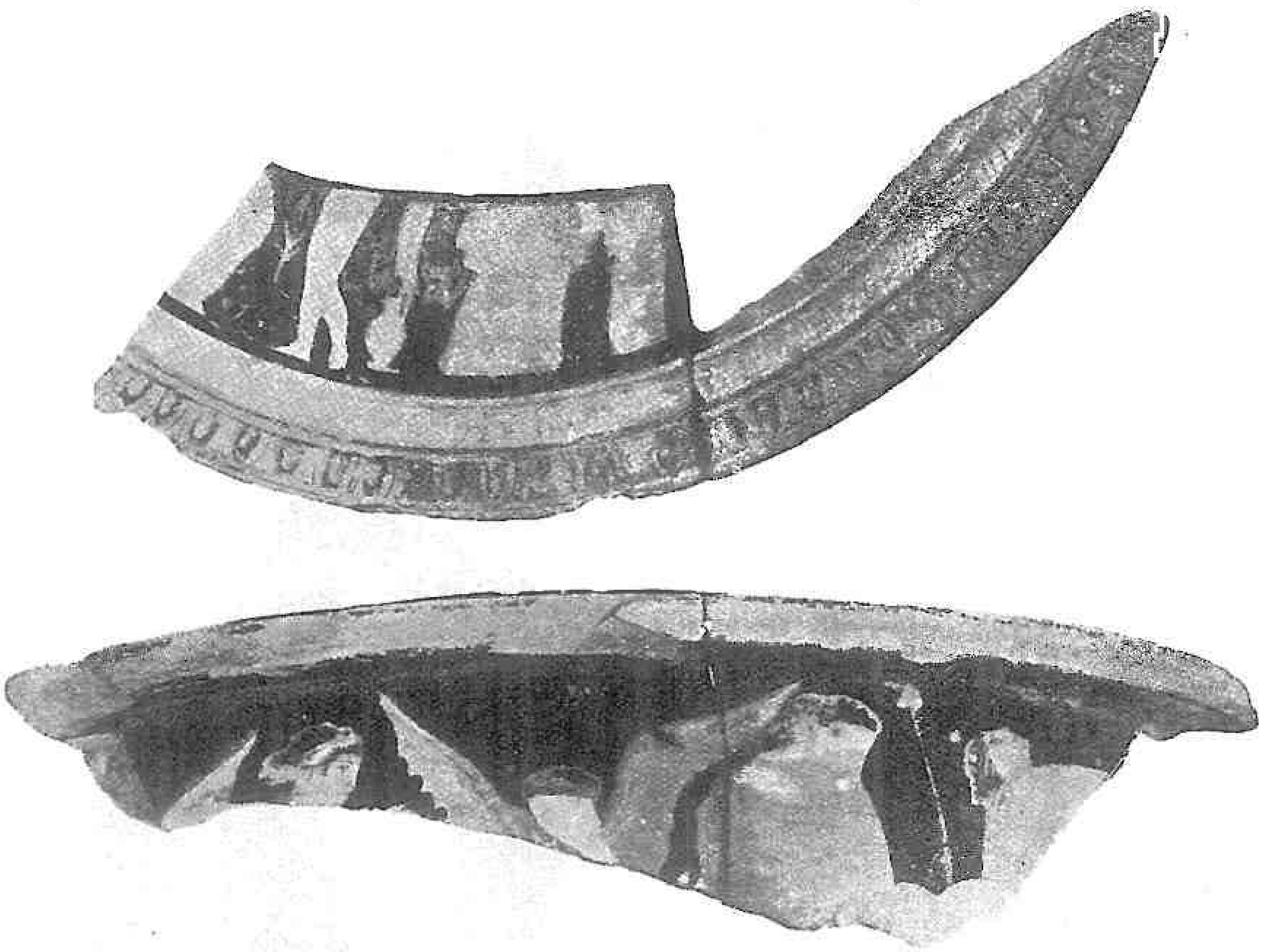

Εἰκ. 60.

μίαν ἀπὸ τὰς συνειθισμένας ἐρωτικὰς σκηνὰς ποὺ παριστάνονται εἰς τὰ Μειδιακὰ ἔργα, πιθανώτατα Ἄδωνιν ἢ Πάριν καὶ Ἀφροδίτην (Furtw. - Reichhold, πίν. 30, Pfuhl, πίν. 240 - 241). Δεξιώτερον διακρίνονται πόδες δύο ἄλλων νεανιῶν.

Τὸ τοίχωμα τῆς πυξίδος, πολὺ λεπτόν, βεβαιώνει διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν ὅτι μὲ τὴν λεπτότητα τοῦ σχεδίου συμβαδίζει πάντοτε καὶ ἡ λεπτότης τοῦ σχήματος. Ποτέ, εἰς τὸν Ε΄ αἰῶνα τοὐλάχιστον, δὲν ἐφαντάσθησαν οἱ ἀγγειογράφοι τὸ ἓν χωριστὸν ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Εἰκ. 59. Μικρὸν τεμάχιον οἰνοχόης. Διακρίνεται καλὰ ὁ Ζεὺς μὲ τὸ σκῆ-καὶ πρὸ αὐτοῦ ἡ πτέρυξ τοῦ Ἔρωτος. Ἔχομεν, φαίνεται, συγκέντρωσιν Θεῶν καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Θεαινῶν (πρβ. Pfuhl εἰκ. 241). Τὰς μορφὰς πρέπει νὰ τὰς φαντασθῶμεν διατεταγμένας εἰς διάφορα ἐπίπεδα. Δὲν εἶναι ἀσύνηθες ὅμως οἱ Θεοὶ νὰ εἶναι τοποθετημένοι εἰς ἓν ὑψηλότερον ἐπίπεδον καὶ κάτω νὰ ἐκτυλίσσεται μία σκηνὴ μεταξὺ ἀνθρώπων.

Εἰκ. 60. Τὸ σκέπασμα αὐτὸ πυξίδος, ποὺ πρέπει νὰ ἦτο ἀρκετὰ μεγάλη, μᾶς μεταφέρει εἰς τὸν Δ΄ αἰῶνα. Τὸ λευκὸν χρῶμα κυριαρχεῖ πλέον διὰ τὰ πρόσωπα τῶν γυναικῶν καὶ τὰ σώματα Ἐρώτων· ἡ πολυχρωμία ἐπιδιώκεται καὶ μὲ χρυσᾶ κοσμήματα ἀπαντῶντα σποραδικῶς.

Εἰκ. 61.

Τὸ ἄνω μέρος εἶναι συγκέντρωσις γυναικῶν καὶ Ἐρώτων ἐντὸς τοπείου. Ἡ πλησίον τοῦ λευκοῦ Ἔρωτος διακρινομένη οἰνοχόη σημαίνει ὅτι οὗτος θ' ἀναλάβει ἢ ἀνέλαβεν ἤδη νὰ ποτίσῃ τὰ ἄνθη (ὅπως εἰς τὴν ὑδρίαν Ἐθν. Μουσείου ἀριθ. 1424).

Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ γυναικωνίτης τοποθετεῖται ἀπὸ τοὺς καλλιτέχνας εἰς τὸ ὕπαιθρον, τὸ ὁποῖον ὑποδηλώνουν μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν. Γυναῖκες, ἄνθη καὶ Ἔρωτες ποὺ τὰ ποτίζουν δὲν συνυπῆρχαν εἰς τὴν πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐποχήν.

Εἰς τὸ πλάγιον μέρος τοῦ καλύμματος εἶναι Ἔρωτες μεταξὺ Μαινάδων. Εἰς τὴν πρώτην ἀριστερὰ ἔχομεν τὸν γνωστὸν ἀπὸ τὰ αὐστηρὰ ἐρυθρόμορφα τύπον τῆς Μαινάδος, ποὺ ὁ Σκόπας τὸν ἐτελειοποίησε μόνον. Ἡ δευτέρα Μαινὰς φαίνεται ἠρεμωτέρα· προχωρεῖ νηφαλίως ἐνῶ κρατεῖ τὸν Θύρσον. Ἀκολουθεῖ ὁ Ἔρως καὶ ἄλλη χαριτωμένη Μαινὰς ποὺ ἠμποροῦσε νὰ μὴν εἶναι καὶ τοιαύτη.

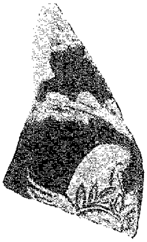

Εἰκ. 62.

Ἡ πυξὶς θὰ εἶχεν ὄψιν ἀνάλογον μὲ τὰς δύο πολὺ χαρακτηριστικὰς τοῦ Ἐθν. Μουσείου (ἀριθ. 12527 - 8).

Εἰς τὴν εἰκ. *61* ἔχομεν θραύσματα ἀγγείων μὲ ἀνάγλυπτα κοσμήματα. Δὲν φαίνεται νὰ συνανήκουν· διότι εἰς τὸ πρῶτον ἔχομεν χεῖρα Κόρης μὲ δάδα, εἰς τὸ ἄλλο δὲ χεῖρα Ἀμαζόνος μὲ δόρυ.

Εἰς τὴν εἰκ. *62* διακρίνεται πῖλος «φρυγικὸς» μὲ πτέρυγας. Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ πρόκειται περὶ τοῦ Ἄττιος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ἂν κανεὶς ἀνασκοπήσῃ τὰ ἐρυθρόμορφα Ἐλευσινιακὰ ἀγγεῖα, θὰ παρατηρήσει ὅτι ἀντιπροσωπεύουν ὅλους σχεδὸν τοὺς σταθμοὺς τοῦ Ε΄ αἰῶνος, διὰ νὰ μὴ ἀναφέρωμεν τὰ ἀγγεῖα τοῦ τέλους τοῦ Ϛ΄.

Μὲ τοῦτο συμβαδίζουν τὰ ἐρείπια τοῦ ἱεροῦ.

Κατὰ τὸν Ε΄ αἰῶνα ἐλήφθη ἀνάγκη νὰ πλατυνθῇ αἰσθητῶς τὸ Πεισιστράτειον τελεστήριον, διὰ νὰ περιλάβῃ τοὺς πληθυνθέντας πιστούς. Εἰς μίαν τοιαύτην ἀκμὴν τοῦ ἱεροῦ, ἦτο ἀδύνατον νὰ λείψουν καὶ τὰ πήλινα ἀφιερώματα, ποὺ εἰς τὸν Δ΄ αἰῶνα ἀναπληρώνονται ἀπὸ τὰ ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα. Διότι ἡ εὕρεσις πολὺ ὀλιγωτέρων θραυσμάτων τοῦ Δ΄ ἀπὸ τοῦ Ε΄ αἰῶνος, ὅπως καὶ πολὺ περισσοτέρων ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων τοῦ Δ΄ παρὰ τοῦ Ε΄, δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι τυχαῖον γεγονός.

Ἡ παρακμὴ τῆς ἀγγειογραφίας καὶ ἴσως - ἴσως ἡ ἀλλαγὴ τῶν θρησκευτικο-κοινωνικῶν ἀντιλήψεων, ποὺ ἤρχισεν ἀπὸ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ Ε΄ αἰῶνος, ὑπῆρξαν αἱ ἀφορμαὶ τῆς βαθμιαίας ἐλαττώσεως καὶ ἀντικαταστάσεως τῶν πηλίνων ἀφιερωμάτων ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ἱερὰ τοῦ Δ΄ αἰῶνος μαρμάρινα ἀνάγλυφα.

ΣΕΜΝΗ ΠΑΠΑΣΠΥΡΙΔΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

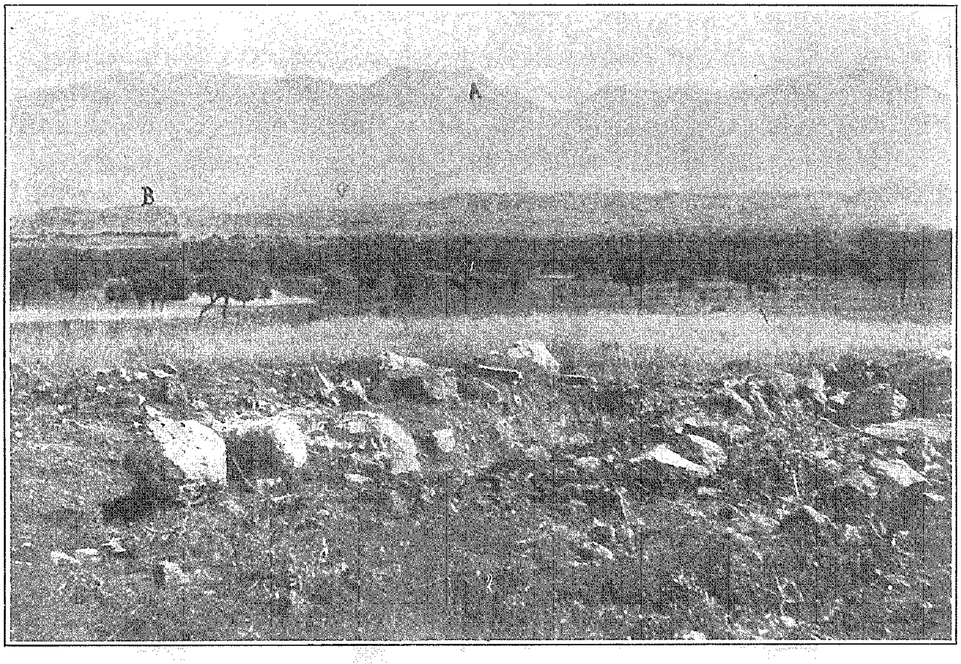

Εἰκ. 1. Ἄποψις τῆς τοποθεσίας τῆς ἀνασκαφῆς. Εἰς τὸ βάθος ἡ Ἴδη. A, σπήλαιον τῶν Καμαρῶν, B, ὁ λόφος ἐφ᾽ οὗ τὸ ἀνάκτορον τῆς Φαιστοῦ.

ΜΕΣΟΜΙΝΩΙΚΗ ΟΙΚΙΑ ΕΝ ΚΑΤΩ ΜΕΣΑΡΑ

Εἰς δύο τμηματικὰς ἀνασκαφάς, κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1925 καὶ Μάϊον τοῦ παρόντος ἔτους 1926, ἀνέσκαψα μίαν Μεσομινωικὴν οἰκίαν εἰς τὸ Δ. μέρος τῆς πεδιάδος Μεσαρᾶς τῆς Κρήτης. Ἡ οἰκία κεῖται εἰς θέσιν καλουμένην «τοῦ Βραχνοῦ ὁ λάκκος», ἀπέχουσαν περὶ τὴν 1 ὥραν πρὸς Ν. τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ. Τὸ πλησιέστερον χωρίον εἶναι τὸ λεγόμενον «Στοῦ Κουσέ», ἀπέχον τῆς ἀνασκαφείσης οἰκίας $^1/_4$ τῆς ὥρας πρὸς Α., εἰς ἄλλην τόσην δ᾽ ἀπόστασιν περίπου πρὸς Δ. αὐτῆς εἶναι τὸ χωρίον «Στοῦ Σίβα» [1]. Ἡ τοποθεσία κεῖται ἀκριβῶς κατὰ

[1] Ἀμφότερα τὰ χωρία, καθὼς ἔτι καὶ τὸ παρακείμενον «Στοῦ Καμηλάρι», ἐκφέρονται κατὰ γενικὴν πτῶσιν ὅπως καὶ πολλαὶ ἄλλαι τοπωνυμίαι τῆς Ἑλλάδος, ὡς λαβοῦσαι τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῶν πρώτων οἰκιστῶν (Στοῦ Καμηλάρι τὸ χωράφι ἢ τὸ μετόχι). Αἱ τοπωνυμίαι δὲ αὗται βαθμηδὸν τείνουσιν πάντοτε ἐξομοιούμεναι πρὸς τὸν γενικὸν κανόνα νὰ ἐξενεχθῶσι κατόπιν πρὸς ὀνομαστικὴν (ἤδη ἀκούεται καὶ «ὁ Κουσὲς») ὡς ἐδίδαξε ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τὸ κράσπεδον τῶν ἠπίων ὑψωμάτων, τὰ ὁποῖα περιορίζουν ὅλην τὴν Ν. πλευρὰν τῆς στενομάκρου πεδιάδος Μεσαρᾶς, ἥτις ὡς βόρειον σύνορον ἔχει ἀπέναντι τὰ ὄρη τῆς Ἴδης καὶ τῆς Δίκτης. (Ἴδε ἄποψιν τῆς τοποθεσίας ἐν εἰκ. 1).

Ἡ ἀνασκαφεῖσα οἰκία ἀπετέλει πρὸ τῆς σκαφῆς ἕνα ὄγκον σχηματίζοντα ἐλαφρὸν ὕψωμα τετράγωνον, τοῦ ὁποίου διεκρίνοντο καλῶς οἱ λίθοι τῶν πλευ-

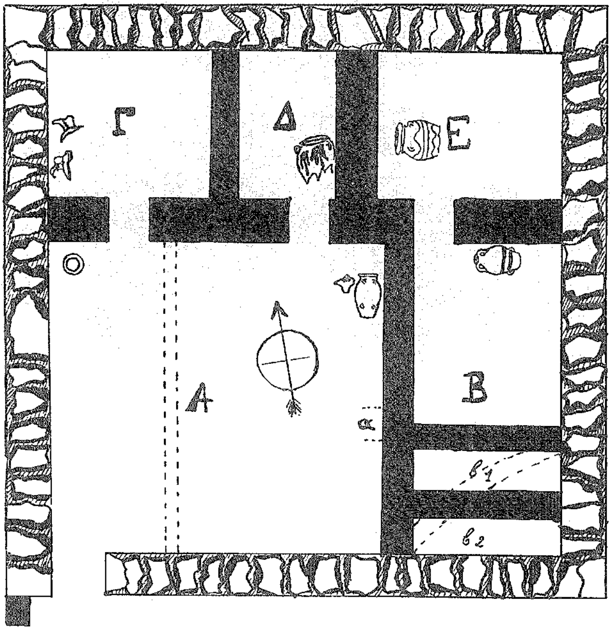

Εἰκ. 2. Κάτοψις τῆς ἀνασκαφείσης ΜΜ οἰκίας. Κλῖμαξ 1 : 100.

ρῶν. Ἦτο δὲ πρὸ πολλοῦ γνωστὸν τὸ μέρος εἰς τὸν συνάδελφον κ. Ξανθουδίδην, ὅστις μοῦ ὑπέδειξε καὶ τὴν σκαφήν του, ἐνομίζετο δ᾽ ὡς τάφος ἢ νεκρικὸς περίβολος τετράγωνος, οὗ ὅμοιοι ἔχουν εὑρεθῇ κατὰ τὴν Α. Κρήτην [1].

Οἱ τάφοι οὗτοι εἶναι μεταγενέστεροι τῶν κυκλικῶν θολωτῶν τῆς Πρωτομινωικῆς ἐποχῆς, ἀνήκοντες εἰς τὴν Μεσομινωικήν [2], εἶναι δὲ καὶ πτωχότεροι εἰς

---

[1] Ἴδε λ. χ. ἕνα τοιοῦτον ἐν Παλαικάστρῳ τῆς Σητείας· BSA VIII σελ. 291 (Bosanquet). Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Μεσαρᾷ παρὰ τοὺς θολωτοὺς στρογγύλους ἔχουν εὑρεθῇ καὶ τετράγωνοι τάφοι. Ἴδε Ξανθουδίδου, — Droop, the waulted tombs of Messara, 1924 σελ. 3 (Κουμάσα) καὶ σελ. 54 (εἷς μικρὸς εἰς τὸ Πορτί).

[2] Πρβλ. Evans, the Palace of Minos κλπ. 1, σελ. 149.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

κτερίσματα. Ὅπως δήποτε ἐπελήφθην τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ οἰκοδομήματος ὡς τάφου. Ἡ δοκιμαστικὴ τάφρος, ἣν ἤνοιξα κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν εἰς τὸ μέσον τοῦ κτηρίου, ἀπεκάλυψεν οὐ μόνον τοῖχον, ὅστις ὑπετέθη ὡς διαχώρισμα, διότι οἱ τετράγωνοι τάφοι διῃροῦντο συνήθως εἰς στενόμακρα διαμερίσματα [1], ἀλλὰ καὶ λείψανα ὀστῶν ὁμοῦ μετὰ πολλῶν ὀστράκων. Καὶ ὅμως πάντα ταῦτα τὰ φαινόμενα ἦσαν ἀπατηλά, εὐθὺς δὲ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς σκαφῆς, ὅτε ἤρχισεν αὕτη συστηματικῶς ἀπὸ τῆς ΒΑ. γωνίας (δωμάτιον Ε, ἴδε σχέδιον εἰκ. 2), τὰ πράγματα ἐδείκνυον ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ οἰκίας ἢ περὶ τάφου, τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν ἡ ὑποψία μετετράπη εἰς βεβαιότητα.

Τὸ οἰκοδόμημα, ἀνασκαφὲν ὁλόκληρον, ἔδειξεν ὅτι ἦτο οἰκία τετράγωνος, διαστάσεων 11×11 μ. διῃρημένη ἐσωτερικῶς εἰς 5 κύρια διαμερίσματα. Κατὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκαφὴν πολλὰ σημεῖα τῆς διαιρέσεως καὶ τῆς συγκοινωνίας τῶν δωματίων εἶχον μείνει ἀνεξακρίβωτα, ἄλλα δ᾽ εἶχον παρανοήσει. Διὰ τῆς ἐφετεινῆς ὅμως ἀνασκαφῆς ἐξηκριβώθησαν τὰ πράγματα. Τὸ σχέδιον τῆς ἀποκαλυφθείσης οἰκίας (εἰκ. 2) κατήρτισα μόνος παραλείψας τὴν δήλωσιν τῶν τάφων (ἴδε κατωτέρω) διότι ἔκρινα ὅτι εἰς οὐδὲν θὰ ἐχρησίμευον.

Τῆς οἰκίας οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι εἶναι ἐκτισμένοι διὰ μεγάλων λίθων, ἁδρομερῶς πελεκημένων, ἰδίως δὲ μόνον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν. Οἱ τοῖχοι ἔχουν πάχος 0,80 μέχρις ἑνὸς μέτρου, κατεσκευάσθη δὲ πρῶτον μία ὑποδομὴ ἐκ μικρῶν λίθων μέχρις ὀλίγον ἄνωθεν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἐπ᾽ αὐτῆς δ᾽ ἐτοποθετήθησαν οἱ μεγάλοι λίθοι, καταλαμβάνοντες ὁλόκληρον τὸ πάχος τοῦ τοίχου ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Τινές, οἱ μεγαλύτεροι, φθάνουν μέχρι μήκους 1 μέτρου, πλάτους 0,80 καὶ ὕψους 0,80. Πολλοὶ τῶν λίθων δὲν ἦσαν τόσον πλατεῖς, ὥστε νὰ καταλάβουν ὁλόκληρον τὸν τοῖχον, καὶ τότε ὠθοῦντο πρὸς τὰ ἔσω, ἵνα σχηματίζουν ἔνδοθεν ἑνιαῖον πρόσωπον ἐνῷ ἐξωτερικῶς ἀφήνουν ἀκάλυπτον τὴν ὑποδομήν. Μία μόνη σειρὰ τῶν λίθων τούτων σῴζεται, πιθανῶς δὲ δὲν ὑπῆρχε δεύτερος δόμος, τοῦτο ὅμως εἶναι ἀνεξακρίβωτον, διότι δὲν φαίνονται μὲν οἱ λίθοι εἰς τὰ πέριξ, ἀλλὰ πιθανῶς ἡρπάγησαν εἰς τὰ χωρία [2].

Οἱ μεγάλοι οὗτοι λίθοι δὲν ἐφάπτονται μεταξύ των ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ὄχι μόνον διὰ τὸ ἀκανόνιστον σχῆμά των, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν ἐλαμβάνετο τοιαύτη φροντίς. Τὰ δὲ μεταξὺ αὐτῶν διαστήματα ἐπληροῦντο μικρῶν λίθων ὁσάκις ἦσαν πολὺ μεγάλα. (Ἴδε εἰκ. 3 τὸν Β. τοῖχον).

Οἱ ἐσωτερικοὶ μεσότοιχοι εἶναι διὰ μικρῶν λίθων μετὰ πηλοῦ ᾠκοδομημένοι, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πλακωτῶν. Εἰς τὰ μέρη, ὅπου ἀφήνοντο τὰ ἀνοίγματα τῶν

[1] Πρβλ. BSA ἔ. ἀ.

[2] Συνήθως ὅπου ὑπῆρχον ἀρχαῖα οἰκοδομήματα οἱ λίθοι κατὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν σωρεύονται, ἵνα μὴ καταλαμβάνουν τὸν ἀγρόν, εἰς κωνικοὺς ὄγκους τοὺς λεγομένους τροχάλους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

θυρῶν, οὔτε ἐπιμελέστερον ἐξελέγοντο οἱ λίθοι, οὔτε ἐπιχρίσματος λείψανα εὑρέθησαν, οὔτε θέσεις τῶν ὀρθίων δοκῶν, αἵτινες ἐχρησίμευον ὡς στηρίγματα καὶ παραστάδες, ὧν μεταξὺ ἐγίνετο τὸ κτίσιμον διὰ μικρῶν λίθων καὶ πηλοῦ [1]. Οὐδαμοῦ ἐσώθησαν εἰς ὕψος μεγαλύτερον τῶν 0,50 οἱ τοῖχοι.

Ἡ κυρία διαίρεσις τῆς οἰκίας γίνεται δι᾽ ἑνὸς τοίχου, διήκοντος ἀπὸ Α. πρὸς Δ. εἰς δύο διαμερίσματα, ὧν τὸ μὲν βόρειον ὑποδιαιρεῖται δι᾽ ἄλλων μεσοτοίχων εἰς τὰ δωμάτια Γ Δ Ε, τὸ δὲ νότιον εἰς τὰ διαμερίσματα Α καὶ Β. Τὸ πάχος τοῦ κυρίου αὐτοῦ τοίχου εἶναι ὅσον καὶ τὸ τῶν ἐξωτερικῶν, 0,80, ἐπ᾽ αὐτοῦ δὲ κεῖνται

Εἰκ. 3. Ὁ βόρειος τοῖχος της οἰκίας.

καὶ αἱ θύραι, ὄχι κατὰ τὸ μέσον, ἀλλὰ πλησιέστεραι πάντοτε πρὸς τὴν μίαν γωνίαν τῶν δωματίων, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν Κρητικὴν ἀρχιτεκτονικήν. Ὁ μεσότοιχος τῶν δωματίων Δ καὶ Ε εἶναι καὶ αὐτὸς πάχους 0,80, πάντες δ᾽ οἱ ἄλλοι 0,50. Αἱ θύραι ἔχουσι πᾶσαι πλάτος 0,50.

Τὸ Ν. μέρος τῆς οἰκίας διαιρεῖται ὑπὸ τοῦ μεσοτοίχου εἰς τὰ δύο ἄνισα διαμερίσματα Α καὶ Β. Τὸ Α εἶναι ἡ κυρία αἴθουσα, τὸ μέγαρον τῆς οἰκίας, ἔχουσα διαστάσεις περίπου 6×6 μ. Εἰς τὸ μέσον θὰ εἶχεν ἀναμφιβόλως κίονα ἢ κίονας πρὸς ὑποστήριξιν τῆς στέγης, ὡς βλέπομεν εἰς ἄλλας ἀνασκαφείσας Μινωικὰς οἰκίας [2]. Δυστυχῶς ἐξ αὐτοῦ πρὸ παντὸς τοῦ διαμερίσματος τῆς οἰκίας τίποτε δὲν ἐσώθη, διότι εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους εἶχε χρησιμοποιηθῆ αὕτη

[1] Ὅπως λ. χ. εὑρέθησαν εἰς Τύλισον ὑπὸ τοῦ κ. Χατζιδάκι (ἀδημοσίευτα ἔτι), ὑπὸ τοῦ κ. Ξανθουδίδου εἰς Νίρου Χάνι (Α.Ε. 1922 σελ. 9, ἰδίως 10 κ. α.).

[2] Ἴδε π. χ. BSA VIII σελ. 307 εἰκ. 21, ὅπου τὸ μεγαλύτερον δωμάτιον 7 ἔχει κίονα ἐν τῷ μέσῳ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ὡς νεκροταφεῖον (ἴδε κατωτέρω) καὶ κατεσκάφη τὸ δάπεδον μέχρι τῶν βαθυτέρων στρωμάτων. Ἐνταῦθα εἶχον κτισθῆ δι᾽ ὑλικοῦ τῆς οἰκίας 4 τάφοι, μὲ διεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ. καταλαμβάνοντες ὅλον τὸ πλάτος τοῦ δωματίου. Ἡ διακεκομμένη γραμμὴ (ἡ διερχομένη παρὰ τὸ Α) δεικνύει τὴν θέσιν τοίχου, ὁ ὁποῖος εἶχε κτισθῆ παρὰ τῶν ἐνταφιαστῶν, ὅπως χωρίσῃ τὸ μέρος τοῦτο ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου. Πῶς συνεκοινώνει τὸ Α μετὰ τοῦ Β διαμερίσματος δὲν ἐξηκριβώθη ἐντελῶς ἕνεκα μεγάλης φθορᾶς τοῦ μεσοτοίχου· κατὰ τὸ σημεῖον α ὁ τοῖχος παρουσίαζε ῥῆγμα, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἐβεβαιώθη, ἂν ἦτο θύρα, οὐ μόνον διότι ἦτο ἀκανόνιστον, ἀλλὰ καὶ διότι κατὰ τὸ ἥμισυ πίπτει ἀπέναντι τοίχου τοῦ Β, ὡς φαίνεται ἐν τῷ σχεδίῳ. Τὸ δὲ διαμέρισμα Β τέλος κατὰ τὸ Ν. αὐτοῦ ἄκρον διὰ δύο τοιχίων διαιρεῖται εἰς δύο στενόμακρα διαμερίσματα, β_1 καὶ β_2, ὧν τὸ πρῶτον πλάτους 0,80, τὸ δὲ δεύτερον 0,70. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ νομίσῃ ὅτι ἄνωθεν αὐτῶν διήρχετο κλῖμαξ δι᾽ ἀνώτερον πάτωμα, ἀλλ᾽ οὔτε τούτου λείψανον ἐπιστώθη, οὔτε βαθμῖδος ἴχνος εὑρέθη. Διὰ τοῦτο θεωρῶ ταῦτα ὡς δύο μικρὰς κτιστὰς ἀποθήκας. Εἰς τὸ μέγαρον Νίρου εὑρέθησαν ἀνάλογα κτίσματα μικρά [1], τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀσφαλῶς ἀποθῆκαι, ἀλλὰ διαχωρίζονται μεταξύ των δι᾽ ὠμῶν ὀρθίων πλίνθων (πρβλ. ὁμοίας ἐν Φαιστῷ), ἐνῷ ἐδῶ ἔχομεν στερεοὺς τοίχους, ἡ δ᾽ ὁμοιότης εἶναι μεγαλυτέρα πρὸς τὸ διαμέρισμα 10-10α Νίρου (ΑΕ ἔ. ἀ. σελ. 3), ὅπερ ἦτο ἀσφαλῶς δίπτερος κλῖμαξ. Κατὰ τὴν ἀνακάλυψίν των τὰ διαμερίσματα β_1 καὶ β_2 εὑρέθησαν πεπληρωμένα φορητῆς ἄλλοθεν λευκῆς ἀργιλώδους γῆς. Ἐντὸς τῆς γῆς ταύτης εἰς τὸ διαμέρισμα β_2 εὑρέθη ὄστρακον ἐξ ἀγγείου «barbotine», τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ παλαιότερον ἐξ ὅλων τῶν τεμαχίων ἀγγείων, ἅτινα εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς οἰκίας (ΜΜ Ιβ ἢ ΜΜ ΙΙα).

Εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν (πιθανῶς ΥΜ Ι) ἐπὶ τῶν δύο τούτων κτισμάτων εἶχε τεθῆ πρόχειρον πλακόστρωμα, ὅπερ ἀπέληγεν εἰς στρογγύλην περιφέρειαν (δηλουμένην ἐν τῷ σχεδίῳ διὰ διακεκομμένων γραμμῶν). Ἀνάλογον κτίσμα εὑρέθη ἐν μιᾷ γωνίᾳ δωματίου καὶ εἰς οἰκίαν τοῦ Παλαικάστρου [2], ἡ πρώτη δὲ σκέψις ἥτις ἐξ ἀναλογίας σημερινῶν ἀγροτικῶν οἰκιῶν αὐθόρμητος ἀναπηδᾷ, εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ ἑστίας. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν, ὄχι μόνον διότι ἑστίαν γενικῶς δὲν ἔχομεν εἰς τὴν Κρήτην ἐν οἰκήμασιν, ὡς συμβαίνει ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν εὑρέθη ἴχνος ἀνθράκων ἢ καύσεως τῶν λίθων. Οὔτε δύναμαι νὰ παραδεχθῶ ὅτι ἦτο τὸ πιεστήριον τῶν ἐλαιῶν ἐνταῦθα ἐγκατεστημένον. (Ἴδ. ἔ. ἀ. BSA), διότι τὸ πρόχειρον ἐκεῖνο κρηπίδωμα ἐστερεῖτο πάσης στερεότητος. Οἱ πλακωτοὶ λίθοι εἶχον ἁπλῶς τοποθετηθῆ ἐπὶ τῆς φορητῆς λευκῆς γῆς, ἀφῃρέθησαν δ᾽ εὐκο-

---

[1] ΑΕ 1922 σελ. 3, ὑπ᾽ ἀριθ. 26-30 ἐν τῷ σχεδίῳ.

[2] BSA VIII σελ. 307, ΒΔ τοῦ δωματίου 7.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

λώτατα, ἵνα ἐρευνηθῇ τὸ κάτωθεν αὐτῶν μέρος. Ἴσως λοιπὸν ἦτο μία πρόχειρος βάσις, ἵνα ἐπ' αὐτῆς τοποθετῶνται ὄχι βαρέα ἀντικείμενα, λ. χ. μέτρια ἀγγεῖα κλπ.

Ἡ ἐξωτερικὴ θύρα τῆς οἰκίας εὑρίσκετο κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν, φαίνεται δ' ὅτι ἤνοιγεν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς περιστρεφομένη, πρὸς τὰ ἔξω, διότι κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ αὐτόθι τοίχου ὑπάρχει τετράγωνος λίθος (0,40 × 0,50), ἤτοι ὁ τοῖχος ἐνταῦθα ἐξηκολούθει ὀλίγον τι πέρα τῆς γωνίας, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ παχύς, ἵνα ἐντὸς τοῦ κοίλου εἰσέρχηται ἀνοιγομένη ἡ θύρα. Δυστυχῶς οὔτε κατωφλίου οὔτε ἄλλου τινὸς ἴχνους χαρακτηριστικοῦ λείψανα παρετηρήθησαν.

Μίαν μόνον εἰκασίαν θὰ ῥιψοκινδυνεύσω νὰ προτείνω: Παρὰ τὴν θύραν αὐτὴν εὑρέθη λίθος εὐμεγέθης, χρησιμοποιηθεὶς εἰς τοὺς χριστιανικοὺς τάφους, κατὰ μὲν τὰ ἄλλα ὅλως ἀκατέργαστος καὶ ἀκανονίστου σχήματος, διάτρητος δὲ (εἰκ. 4). Ἦτο ἴσως δυνατὸν νὰ ἔκειτο ἀρχικῶς παρὰ τὸ κατώφλιον τῆς θύρας, πατῶν ἐπὶ πλακός, διὰ νὰ περιστρέφηται ἐντὸς αὐτοῦ ὁ στρόφιγξ τῆς θύρας. Ὁλόκληρος ἡ θύρα πρέπει νὰ νοηθῇ, λόγῳ ἀσφαλείας καὶ στερεότητος, κατεσκευασμένη ἐκ στερεῶν σανίδων, πεποιημένων διὰ χονδρικοῦ πελεκήματος μικρῶν κορμῶν δένδρων, ὅπως καὶ σήμερον εἶδον γινόμενον εἰς ὀρεινὰ χωρία τῆς Πελοποννήσου. Πολλοὶ κορμοὶ μικρῶν δρυῶν τοῦ δάσους πελεκῶνται ὀλίγον ἐκ τῶν δύο πλευρῶν διὰ σκεπάρνου, ἐξ αὐτῶν δὲ κατασκευάζεται τὸ πάτωμα, ἡ ὀροφὴ καὶ ἡ στέγη, τὰ μεσότοιχα καὶ τὰ κουφώματα τῆς οἰκίας. Καὶ ἐδῶ λοιπόν, ἂν οὕτως εἶχε κατασκευασθῇ ἡ θύρα, τὸ ἀκραῖον ἐκ τῶν ξύλων, ἀφεθὲν φυσικὰ ἀπελέκητον καὶ στρογγύλον εἰς τὸ κάτω μέρος, ἠδύνατο νὰ εἰσέρχηται εἰς τὸν λίθον καὶ οὕτω νὰ σχηματίζηται ὁ κάτω στρόφιγξ τῆς θύρας. Ὁμολογῶ ὅτι δυσκολίαι πρὸς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην εἶναι δύο, πρῶτον ὅτι ὁ λίθος καλύτερον θὰ ἦτο νὰ μὴ εἶναι διάτρητος, δεύτερον ἡ μεγάλη τῆς ὀπῆς διάμετρος. Τὰς διαστάσεις τοῦ λίθου δὲν ἐκράτησα δυστυχῶς, διότι δὲν ἐπῆλθέ μοι ἀμέσως ἡ ἰδέα τῆς τοιαύτης τούτου χρησιμοποιήσεως. Ἐκ τῆς προσφάτου ὅμως ἀναμνήσεως, χωρὶς νὰ σφάλλωμαι πολύ, δύναμαι ὡς ἔγγιστα νὰ ὁρίσω τὴν διάμετρον τῆς ὀπῆς εἰς 0,15 - 0,20, τὰς δὲ διαστάσεις τοῦ λίθου εἰς 50 × 40 × 40 ἑκμ.

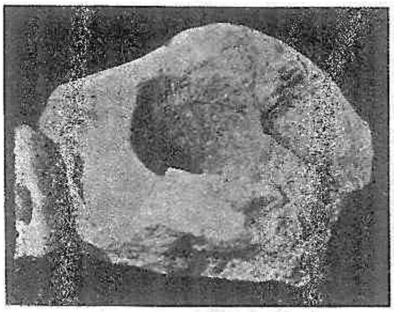

Εἰκὼν 4.
Λίθος διάτρητος (ὑποδοχεὺς στρόφιγγος;).

Ὁ τρόπος οὗτος τῆς στερεώσεως θυρῶν εἶναι παλαιότατος, ἀναγόμενος εἰς τὴν νεολιθικὴν ἔτι ἐποχήν. (Ἴδε Τσούντα Αἱ προϊστ. ἀκροπ. Διμηνίου καὶ Σέσκλου, εἰκ. 20 ἐν σελ. 94, πρὸς δὲ σελ. 36).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ΑΙ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΑΙ ΤΑΦΑΙ

Κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους πιθανώτατα ἡ ἠρειπωμένη οἰκία ἐχρησίμευσεν ὡς νεκροταφεῖον. Εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ δωμάτια αὐτῆς (πλὴν τοῦ Γ καὶ Δ) ἐτάφησαν ἄνθρωποι, διὰ τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο εἶχε κυριολεκτικῶς ἀνασκαφῆ ἡ οἰκία μέχρι τῶν βαθυτέρων στρωμάτων. Πάντες οἱ τάφοι (ἐν ὅλῳ 8) εἶχον διεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ., οἱ δ' ἐν αὐτοῖς τεθαμμένοι εἶχον τὰ κρανία πρὸς Δ. Τοῦτο εἶναι ὁ κύριος λόγος, δι' ὃν νομίζω ὅτι οἱ ταφέντες ἦσαν χριστιανοί. Ὁλόκληρος ὁ χῶρος τοῦ δωματίου Α ὁ πρὸς Α. τῆς διακεκομμένης γραμμῆς κατελαμβάνετο ὑπὸ 4 παραλλήλων τάφων, χάριν δ' αὐτῶν ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω οἱ θάψαντες ἐχώρισαν καὶ τὸ μέρος τοῦτο διὰ τοῦ μεταγενεστέρου τοίχου τοῦ δηλουμένου διὰ τῆς διακεκομμένης γραμμῆς, ἀφ' οὗ ὅμως εἶχον ἤδη ταφῆ προηγουμένως καὶ δύο ἄλλοι νεκροί, διότι ὁ τοῖχος διῆλθεν ἀκριβῶς ὑπεράνω τοῦ μέσου τῶν δύο αὐτῶν προγενεστέρων τάφων. Οἱ τέσσαρες προμνημονευθέντες τάφοι εἶχον τὰς μακρὰς πλευρὰς κτιστὰς μὲ πρόχειρον ξηρότοιχον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἦσαν ἐνῳκοδομημένα καὶ τὰ λίθινα σκεύη τῆς οἰκίας τὰ κατωτέρω εἰκονιζόμενα (εἰκ. 11). Ὡς καλύμματα δ' εἶχον εἷς μὲν μεγάλην σχιστολιθικὴν ἀκατέργαστον πλάκα, ἕτερος λεπτὴν μαρμαρίνην πλάκα νησιωτικοῦ (χονδροκόκκου) μαρμάρου, ἥτις ἀρχῆθεν κολοβὴ οὖσα ἐχρησίμευσεν ὡς κάλυμμα τοῦ τάφου (πάχος 0,015, μῆκος 0,53, πλάτος 0,52), οἱ δ' ἄλλοι τάφοι ἐκαλύπτοντο διὰ λίθων ἐπιμήκων. Ἐντὸς τῶν δύο ἐξ αὐτῶν τῶν τάφων ἦσαν τεθαμμένοι πλείονες νεκροὶ (2 καὶ 3). Τότε δὲ τὰ ὀστᾶ (ὄχι ὅλα) ὁμοῦ μὲ τὸ κρανίον τοῦ προγενεστέρου νεκροῦ ἐτίθεντο παρὰ τὴν κεφαλὴν ἢ τοὺς πόδας τοῦ νέου νεκροῦ.

Ἐντὸς τοῦ δωματίου Β εἶχε ταφῆ εἷς νεκρός, μεταξὺ δὲ τῶν καλυπτόντων αὐτὸν λίθων ἦτο καὶ μία μεγάλη ἀλλὰ λίαν ἀβαθὴς πύελος ἢ λεκάνη τῆς οἰκίας. Ἐντὸς τέλος τοῦ Ε εὑρέθη ἄλλος τάφος, οὗ ὅμως αἱ πλευραὶ ἀπετελοῦντο ἐκ τεμαχίων ὀπτῶν πλίνθων· οὗτος δὲν εἶχε κάλυμμα, ὁ δὲ νεκρὸς ἔκειτο ἐστραμμένος πως ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς μὲ τὰς χεῖρας ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔμπροσθεν τοῦ στήθους.

Οἱ νεκροὶ ἦσαν ἀκτέριστοι. Μόνον ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τοῦ τελευταίου περιγραφέντος νεκροῦ ἔκειτο ἄμορφον ὠξειδωμένον τεμάχιον σιδήρου (ἧλος;), παρὰ δὲ τοὺς πόδας τοῦ ἐν τῷ δωματίῳ Β νεκροῦ ἔκειτο εἰς συντρίμματα μικρὸν μόνωτον ἀγγεῖον ὡς προχόη, μὲ βαθείας ἐγκαρσίους αὐλακώσεις κατὰ τὴν κοιλίαν, ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ. Ἦσαν ὅμως τόσον ψαθυρὰ καὶ σεσηπότα τὰ τοιχώματά του, ὥστε δὲν κατωρθώθη ἡ ἀνασυγκρότησις αὐτοῦ. Ἠδύνατο νὰ ἀνήκῃ εἰς τοὺς τελευταίους Ρωμαϊκοὺς ἢ πρώτους Χριστιανικοὺς χρόνους. Ἐπὶ τῆς μεγάλης σχιστολιθικῆς πλακὸς ἥτις ἐκάλυπτε μνημονευθέντα τάφον τοῦ δωματίου Α, εὑρέθη τεμάχιον πηλίνου τροχηλάτου λύχνου, ὁ ὁποῖος ἔφερεν εὐρεῖαν ἀρκούντως ὀπὴν εἰς τὸ ἄνω

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

μέρος τοῦ ἐλαιοδοχείου, παρουσίαζε κάθετον τομὴν κολούρου κώνου ἀνεστραμμένου κλπ., ὥστε δύναται νὰ ἀναχθῇ μέχρι τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος [1]. Ἐπειδὴ ὅμως πιθανὸν νὰ εὑρέθῃ τυχαίως τὸ τεμάχιον αὐτὸ τοῦ λύχνου, μεταφερθὲν ἄλλοθεν διὰ τῆς ἐπιχώσεως, ἐπὶ τῆς πλακὸς τοῦ τάφου, διὰ τοῦτο προτιμῶ νὰ θεωρήσω τοὺς ταφέντας χριστιανούς, πλὴν ἴσως τοῦ ἐν τῷ δωματίῳ Ε ταφέντος.

ΓΕΝΙΚΑ

Ὀλίγα λείψανα ἀνθράκων εὑρέθησαν σποραδικῶς καθ' ὅλην τὴν οἰκίαν, προήρχοντο δὲ πάντοτε ἐκ λεπτῶν ξύλων, οἷον καλαμίων ἢ ῥαβδίων, ὧν διετήρουν καὶ τὸ σχῆμα. Ἐπ' ἴσης κατὰ τόπους εὑρέθησαν μικραὶ μᾶζαι τοῦ μνημονευθέντος ἀσπροχώματος οὗ ἦσαν πλήρεις αἱ μικραὶ ἀποθῆκαι β_1, β_2. Ἐκ τούτων θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἡ οἰκία κατεστράφη ὑπὸ πυρκαϊᾶς, τὰ δὲ μνημονευθέντα ἴχνη ἦσαν τῆς στέγης, ἥτις θὰ ἦτο ἐπίπεδος (δῶμα, ταράτσα), ἔχουσα τὸ λευκόχωμα ἄνωθεν στρώματος χόρτων καὶ καλάμων. Ὁ αὐτὸς τρόπος ἐπικρατεῖ καὶ σήμερον ἐν Κρήτῃ κατὰ τὴν στέγασιν τῶν οἰκιῶν εἰς τὰ χωρία.

Καθ' ὅσον ἐπιτρέπεται νὰ κρίνωμεν ἐκ τῆς ἀναστατώσεως ἣν εἶχον ἐπιφέρει αἱ μεταγενέστεραι ταφαί, τὰ διαμερίσματα τῆς οἰκίας δὲν εἶχον ἀποκλειστικότητα χρήσεως ἕκαστον, διότι εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα εὑρέθησαν ἀγγεῖα μεγάλα (πίθοι, ἀμφορεῖς) καὶ μικρά. Σημειώσεως ἄξιον εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι πάντα τὰ ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα εὑρίσκοντο παρὰ τοὺς τοίχους, οὐδέποτε δ' εἰς τὸ μέσον τῶν δωματίων, ὅπου μόνον σποραδικὰ τεμάχια ἀσήμαντα ἀγγείων εἶχεν ἡ ἐπίχωσις. Ἑπομένως τὰ σκεύη ἦσαν τεταγμένα παρὰ τοὺς τοίχους τῶν δωματίων. Τὸ δωμάτιον Β μόνον φαίνεται νὰ ἦτο οἰκιακῆς καὶ μαγειρικῆς χρήσεως ἰδιαιτέρως, διότι σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν ὅλοι οἱ τριπτῆρες χάλικες, καθὼς καὶ οἱ μεγαλύτεροι ἐλλειψοειδεῖς τριπτῆρες ἐκ ψαμμίτου, ἀκόναι κλπ.

ΚΙΝΗΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Τὰ κυριώτερα καὶ περισσότερα τῶν κινητῶν εὑρημάτων εἶναι ἀγγεῖα πήλινα, διότι εἰς ἄλλα πολυτιμότερα εὑρήματα, ἰδίως δὲ μετάλλινα, εἶναι πτωχόταται πάντοτε οὐ μόνον αἱ Μινωικαὶ οἰκίαι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνάκτορα ἀκόμη. Διότι ἢ κενουμένης ὁμαλῶς τῆς οἰκίας παρελαμβάνοντο πάντα ὑπὸ τῶν κτητόρων ὡς πολύτιμα, ἢ βίᾳ καταστρεφομένης ἐλαφυραγωγοῦντο ὑπὸ τῶν συλητῶν, διὰ τοῦτο δὲ μόνον ἐκ τάφων ἔχομεν πολύτιμα μετάλλινα εὑρήματα. Ἐν τῇ παρούσῃ οἰκίᾳ τὰ μόνα εὑρεθέντα μετάλλινα ἀντικείμενα ἦσαν τὸ ἥμισυ χαλκῆς τριχολαβίδος καὶ ἓν χαλκοῦν μαχαίριον. Εὑρέθησαν ἀρκετὰ λίθινα σκεύη, ἔτι δὲ πλείονα πήλινα ἀγγεῖα.

[1] Ἴδε B.C.H. 1908, σελ. 143 (Deonna).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ἀγγεῖα. Εὐμεγέθη σκεύη, ἰδίως πίθους καὶ μεγάλους ἀμφορεῖς, περιεῖχε πολλὰ ἡ οἰκία, ἂν καὶ οὐδὲν μέγα ἀγγεῖον εὑρέθη ἀκέραιον. Ὅλα δὲ τὰ εὑρεθέντα μεγάλα ἀγγεῖα ἀνήκουν εἰς τὰς δύο τελευταίας φάσεις τῆς Μεσομινωικῆς περιόδου (ΜΜ ΙΙ καὶ ΙΙΙ), ἐν ᾧ τὰ μικρὰ ἀγγεῖα τουναντίον εἶναι ὅλα σχεδὸν Ὑστερομινωικὰ Ι.

1. Τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν εὑρεθέντων ἀγγείων κατέχει ὁ ἀμφορεὺς εἰκ. 5 Α. Τὸ ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι ἀγγεῖον Β προέρχεται ἐκ τῶν ἱερῶν κρυπτῶν τοῦ

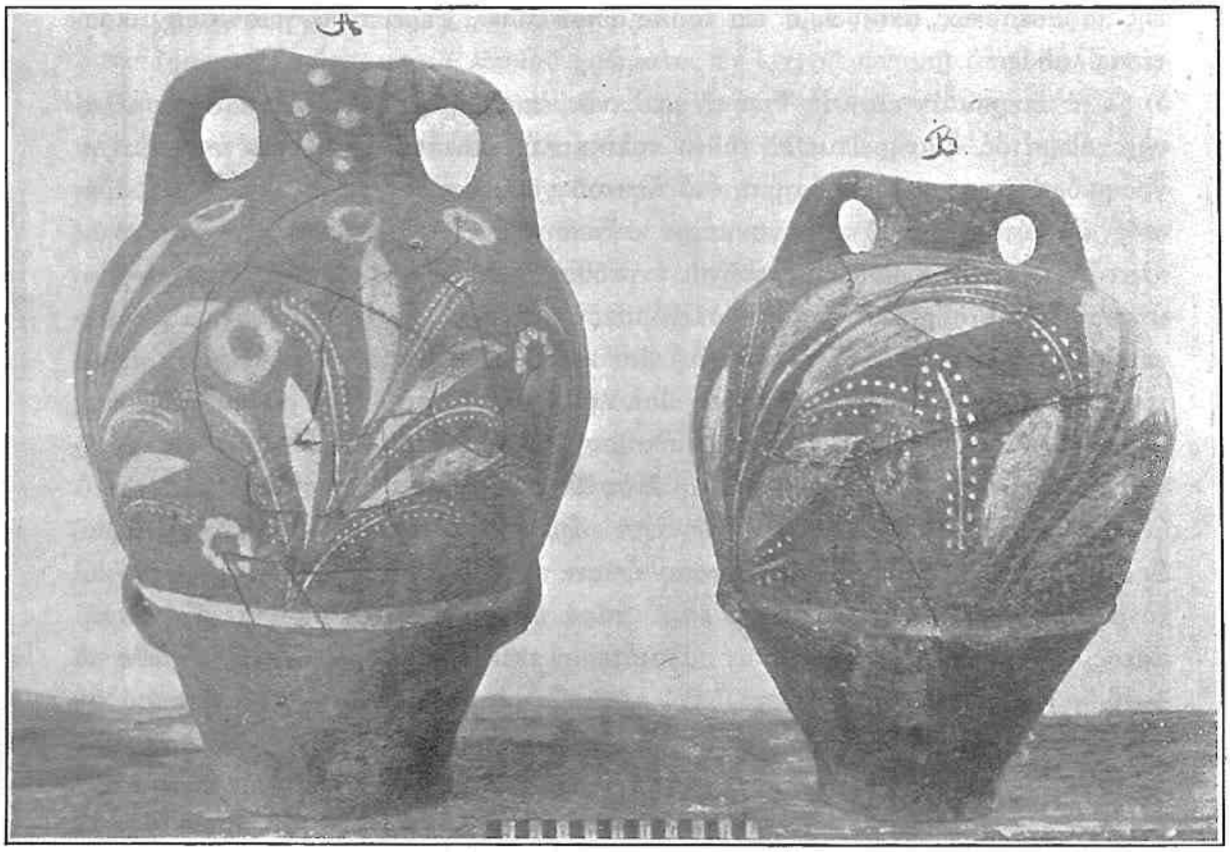

Εἰκ. 5. Μεσομινωικοὶ ἀμφορεῖς. Α ἐκ τῆς οἰκίας, Β ἐκ Κνωσοῦ, ἐκ τῶν κρυπτῶν τοῦ ἱεροῦ (Temple Repositories).

ἐν Κνωσῷ ἱεροῦ (Temple Repositories), παραθέτω δ' ἐνταῦθα κατ' εὐμενῆ παραχώρησιν τοῦ Sir Arthur Evans, διότι ἦτο ἀδημοσίευτον, ἕνεκα τῆς μεγάλης ὁμοιότητος πρὸς τὸ πρῶτον. Ὁ ἀμφορεὺς Α ἔχει ὕψος 0,56. Ὁ πηλὸς εἶναι κιτρινόλευκος περιέχων καὶ ἄμμον. Ἐπὶ τοῦ ἀνοικτοῦ καστανομέλανος στιλπνοῦ ἐπιχρίσματος εἰκονίζονται διὰ λευκοῦ ἀλαμποῦς χρώματος βλαστοὶ φυτοῦ μετὰ κλώνων, κλίνοντες ὀλίγον πρὸς δεξιά, ἔφερε δὲ πέντε τοιούτους κύκλῳ τὸ ἀγγεῖον. Μεταξὺ αὐτῶν εἰς τὰ κενὰ ὑπάρχουν ἀνὰ δύο ῥοδακοειδῆ κοσμήματα τὸ ἓν ὑπὸ τὸ ἄλλο, ὧν τὸ μὲν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

κέντρον εἶναι πορτοκαλόχρου ζωηροῦ χρώματος (Purple orange), κύκλῳ δ' αὐτοῦ ὑπάρχουσιν ἕτερα λευκὰ στίγματα γενόμενα διὰ πληγμάτων τοῦ χρωστῆρος. Κατὰ τὸ ἀνώτατον μέρος τοῦ ὤμου περιθέει τὸν λαιμὸν σειρὰ ὁμοίων ῥοδάκων, ἐπὶ δὲ τοῦ λαιμοῦ εἰκονίζεται δὶς τὸ ἴδιον κόσμημα, ἀλλὰ μεγαλύτερον, τὰ δὲ περιφερικὰ στίγματα δὲν ἐφάπτονται ἀλλήλων. Ὅτε προσεκολλήθησαν αἱ λαβαὶ συνεπιέσθη καὶ τὸ στόμιον, ὥστε ἔλαβε σχῆμα ἐλλειψοειδές, οὗ μείζων ἐξωτ. διάμ. 0,16. Μία ζώνη χρώματος λευκοῦ κατὰ τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας ἀποτελεῖ τὸ ὅριον τῆς παραστάσεως, ἀκριβῶς δ' ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ φέρει τὸ ἀγγεῖον δύο μικροτέρας λαβάς.

Τὸ ἕτερον ἀγγεῖον Β, ἔχει τὸ στιλπνὸν ἐπίχρισμα βαθυτέρου καστανομέλανος χρώματος, διατηρεῖται δὲ τοῦτο πολὺ καλύτερον τοῦ προηγουμένου. Τὸ ζωγραφούμενον φυτικὸν κόσμημα, διὰ λευκοῦ χρώματος εἶναι, ὡς βλέπει τις ἀμέσως, τὸ αὐτὸ καὶ τοῦ προηγουμένου ἀγγείου. Τὰ φύλλα μόνον εἶναι σχετικῶς πλατύτερα, οἱ δ' ἀνθοφόροι κλῶνοι ἐνταῦθα διασχίζονται εἰς δύο κατὰ τὸ ἄνω μέρος, μεταξὺ δ' αὐτῶν ὑπάρχει στενόμακρον φύλλον. Τὸ κόσμημα εἶναι μὲ ὀλιγωτέραν χάριν εἰς τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ἀπεικονισμένον, εἰς τὸ ἀνώτατον δὲ μέρος τῶν ὤμων λευκαὶ γραμμαὶ διήκουν ἀπὸ λαβῆς εἰς λαβήν. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο τῆς Κνωσοῦ εἶναι ὁ μόνος ἀμφορεὺς ὁ ὁποῖος ὑπῆρχεν ἐν τῷ Μουσείῳ μὲ 4 λαβάς, πρὸ τῆς εὑρέσεως τοῦ ἀγγείου Α καὶ ἑνὸς ἄλλου ὁμοίου.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὅλα τὰ ἀγγεῖα τὰ εὑρεθέντα ἐντὸς τῶν κρυπτῶν τοῦ ἱεροῦ ἐν Κνωσῷ, ἀνήκουν εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς ΜΜ ΙΙΙ ἐποχῆς [1], ἑπομένως καὶ τὸ ἀγγεῖον Β. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως τὸ Α, παρὰ τὴν ταυτότητα τοῦ φυτικοῦ κοσμήματος, φαίνεται ἀμέσως ὅτι εἶναι παλαιότερον τοῦ Β καὶ νομίζω ὅτι δυνάμεθα νὰ ἀναβιβάσωμεν τὴν ἡλικίαν του μέχρι τῆς τελευταίας καὶ ὡριμωτέρας περιόδου τῆς δευτέρας Μεσομινωικῆς ἐποχῆς (ΜΜ ΙΙ b). Ἡ ἀκμὴ τῆς ΜΜ τεχνοτροπίας (ΜΜ ΙΙ), ὁ λεγόμενος Καμαραϊκὸς ῥυθμός, συνίσταται ὡς γνωστὸν εἰς τὴν δι' ἁρμονικῆς πολυχρωμίας παράστασιν καμπυλοσχήμων μοτίβων, χωρὶς νὰ ἀποκλείωνται ἐντελῶς καὶ τὰ γεωμετρικὰ σχήματα, ἅτινα (ἐν ἁπλουστέρᾳ πολυχρωμίᾳ) ἦσαν τὸ κύριον στοιχεῖον τῆς ἀμέσως προγενεστέρας περιόδου (ΜΜ Ι). Ἀκριβῶς ὅμως περὶ τὸ τέλος τῆς ὡρίμου περιόδου τοῦ Καμαραϊκοῦ ῥυθμοῦ ἐμφανίζεται καὶ ἡ ἀπεικόνισις τῆς φύσεως (ἐκλεγομένων θεμάτων ἐκ τοῦ φυτικοῦ κόσμου μόνον), ἥτις κατόπιν ἐγκαταλειπομένης ὁριστικῶς τῆς πολυχρωμίας ἀναπτύσσεται μετ' ἰσχυρᾶς ῥοπῆς νατουραλισμοῦ κατὰ τὴν ΜΜ ΙΙΙ καὶ ΥΜΙ ἐποχήν [2]. Ἡ παράστασις λοιπὸν τοῦ φυτικοῦ κόσμου, εἰσαχθεῖσα τὸ πρῶτον ἐν ᾧ ἐμεσουράνει ἔτι ἡ Καμα-

[1] Πρβλ. Evans Palace, 1, σελ. 550.
[2] Πρβλ. Dunkan Mackenzie, JHS. 1906 σελ. 254 καὶ 257.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ραϊκὴ πολυχρωμία (πρβλ. ἔ. ἀ. σελ. 257), συνηγωνίσθη ἐπί τινα χρόνον μὲ τὰ καμπυλόσχημα πολύχρωμα μοτίβα. Ἡ εὐρεῖα ὅμως καταστροφή, ἥτις περὶ τὸ τέλος τῆς ΜΜ ΙΙ ἐποχῆς ἐπῆλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα Κνωσοῦ καὶ Φαιστοῦ, συνετέλεσεν ὥστε ὁ μὲν πολύχρωμος ρυθμὸς νὰ ἐξελιχθῇ ταχέως πρὸς ὁλοσχερῆ μαρασμὸν καὶ διάλυσιν, ἐν ᾧ τὰ φυτικὰ στοιχεῖα τῆς διακοσμήσεως ἀνεπτύχθησαν περαιτέρω μονοχρώμως (κατ' ἀρχὰς διὰ λευκοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ, ὕστερον δ' ὁριστικῶς διὰ σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ ἐδάφους, ΥΜΙ καὶ γενικῶς Μυκηναϊκὴ τεχνοτροπία).

Ταύτην λοιπὸν ἀκριβῶς τὴν τάσιν βλέπομεν ἐν τῷ ἀγγείῳ Α. Ὁ μὲν φυτικὸς διάκοσμος παριστάνεται διὰ λευκοῦ χρώματος ἐν ἰσχυρᾷ φυσικῇ ἀληθείᾳ, διατηρεῖται δ' ὅμως ἔτι καὶ τὸ πολύχρωμον Καμαραϊκὸν στοιχεῖον διακοσμήσεως (ὁ ρόδαξ). Διὰ τὸν λόγον τοῦτον καταταχτέον τὸ ἀγγεῖον εἰς τὴν ΜΜ ΙΙb ἐποχὴν καὶ δὴ εἰς τὴν ὡριμοτάτην ταύτης φάσιν. Ὁ φυτικὸς διάκοσμος ἐνταῦθα πρυτανεύει ἑνιαῖος ἀνὰ τὸ ἀγγεῖον, τῶν κλάδων καθικνουμένων ἀπὸ τῶν ὤμων σχεδὸν μέχρι τοῦ πυθμένος. Δὲν ἔχομεν δηλ. τὴν «ἀρχιτεκτονικὴν» κατὰ ζώνας διακόσμησιν, ὅπως λ. χ. εἰς τὸ ἀγγεῖον J.H.S. XXIII σελ. 178 εἰκ. 5, ὅπου ὁ κλάδος τεθεὶς ὁριζοντίως καταλαμβάνει μίαν μόνην ζώνην. Ἐνταῦθα ἔχει πλέον ἀποτιναχθῆ ἐξ ὁλοκλήρου αὕτη ἡ παράδοσις, ἡ ὁποία ἐν τούτοις ἦτο τόσον δυνατή, ὥστε ὁ τεχνίτης τοῦ ἐκ Φαιστοῦ πίθου Monumenti Antichi XIV, 1905 πίν. IX [1] μὴ δυνάμενος νὰ ἀπαλλαγῇ ταύτης τοσοῦτον ἀποτόμως, ἐχώρισε τὸ ἀγγεῖον του κατὰ κάθετα πεδία ἐναλλὰξ σκοτεινοῦ καὶ ἀνοικτοῦ χρώματος, κατορθώσας οὕτω νὰ κάμῃ εὐτυχῆ σύνδεσιν τῆς γηραιᾶς παραδόσεως μετὰ τοῦ νεωτερίζοντος ρυθμοῦ, διότι εἰς τὰ ἀνοικτὰ πεδία ἔγραψε καλαμοειδῆ φυτὰ ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω τοῦ ἀγγείου [2].

Μεγάλην ἀναλογίαν ἔχει ὁ διάκοσμος τοῦ παρόντος ἀγγείου πρὸς τὸν τοῦ ἀγγείου τῆς αὐτῆς περίπου περιόδου τὸν εἰκονιζόμενον παρὰ Evans, Palace, 1 εἰκ. 194 g (σελ. 262). Ὁ ρόδαξ εἰκονίζεται ἐνταῦθα ἐπ' ἴσης μετ' ἐρυθροῦ κέντρου καὶ τῶν στρογγύλων περιφερικῶν στιγμάτων λευκῶν.

Ἐὰν τὸ εἰκονιζόμενον φυτὸν εἰς τὸν ἀμφορέα Α καθὼς καὶ τὸν ἐκ Κνωσοῦ Β εἶναι πραγματικὸν καὶ πῶς ὀνομάζεται δὲν ἐπιτρέπουσιν αἱ βοτανικαί μου γνώσεις νὰ ὁρίσω. Εἰς τὸ προμνημονευθὲν σχεδίασμα τοῦ ἀγγείου ἐν Palace εἰκ 194g τὸ εἰκονιζόμενον ὅμοιον φυτόν, ὂν πολὺ μικροτέρων διαστάσεων, ὀνομάζεται ἐλαία καὶ φαίνεται πράγματι ὅτι εἶναι ἐλαία μετὰ κλώνων ἀνθοφόρων ἢ ἤδη καρποφόρων, διότι ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ ἄλλων ἀγγείων τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου.

---

[1] Ἡ παραμπομπὴ γίνεται κατὰ τὰ Estratta τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, τὰ ὁποῖα δυστυχῶς φέρουν ἰδιαιτέραν ἀρίθμησιν τῶν πινάκων. Ἐν τῷ ἑνιαίῳ τόμῳ ὁ ἀριθμὸς τοῦ πίνακος εἶναι, φαίνεται, 35α. Ἀριθ. εὑρετ. μουσ. 1681.

[2] Πρβλ. Mackenzie ἐν J.H.S. 1906 σελ. 260.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Εἰς τοὺς ἀμφορεῖς ὅμως τὸ φυτὸν εἶναι μεγάλων διαστάσεων καὶ δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἐλαία, ἴσως δὲ δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς οὐδὲν πραγματικὸν εἶδος φυτοῦ, διότι μία ποιά τις δόσις ***μειξογενείας*** (Hybridismus) παρατηρεῖται ἐν τῇ Μινωϊκῇ τέχνῃ, ὡς ἤδη παρετήρησεν ὁ καθηγητὴς κ. Halbherr [1], ἄνθη δὲ ἑνὸς εἴδους φυτοῦ συνάπτονται μετὰ φύλλων ἄλλου εἴδους. Ὁ τεχνίτης ἐπεζήτει τὴν συνολικὴν ἐντύπωσιν, καὶ ἄνευ σχολαστικῆς λεπτολογίας τὰ φυτὰ καὶ δένδρα παριστάνονται οὕτως, ὅπως προξενοῦν τὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν παρατηρητὴν δι᾽ ἑνὸς στιγμιαίου βλέμματος [2].

Εἰκ. 6. ΜΜ πίθος μετὰ προχοῆς.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα, οἱ ἀμφορεῖς οὗτοι κατάγονται ἐκ μεταλλίνων προτύπων, ὧν πηλίνας ἀπομιμήσεις συναντῶμεν ἀπὸ τῆς πρώτης ΜΜ ἐποχῆς [3]. Συνεκροτήθη εἰς ἀκόμη ἀμφορεὺς ἐκ τῆς ἀνασκαφείσης οἰκίας, μὴ ἀπεικονιζόμενος ἐνταῦθα, εὑρέθησαν δὲ καὶ τουλάχιστον δύο ἄλλων τὰ λείψανα, πάντων φερόντων διακόσμησιν διὰ λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος, ἀλλὰ μόνον γραμμικήν. Ὁ συγκροτηθεὶς ἔφερε τὸ γάνωμα ἐντονώτερον μέλαν ἢ ὁ ἀπεικονισθεὶς ἐν εἰκόνι 5α, ἔχει δὲ τὰς δύο κάτω λαβὰς μᾶλλον ἀτροφικάς, ὁμοίας πρὸς τὰς τῆς εἰκ. 5 Β. Τὸ στόμιον ἔχει τὰ χείλη περισσότερον πρὸς τὰ ἔξω κεκαμμένα, κατὰ ζωηροτέραν ἀνάμνησιν τῶν μεταλλίνων προτύπων. (Ἴδε Palace ἔ. ἀ. εἰκ. 140). Ἡ διακόσμησις συνίστατο ἀπὸ ζώνας χρώματος ἐναλλὰξ λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ βαθέος (carmin) κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλίας, φέρει δὲ καὶ μίαν ἐρυθρὰν ζώνην κατὰ τὴν σύμφυσιν τοῦ λαιμοῦ πρὸς τοὺς ὤμους. Τὸ ἐπὶ τῶν ὤμων κόσμημα, ὅπερ ἦτο κυρίως διὰ λευκοῦ χρώματος, εἶναι δυσσύμβλητον ὡς ἐντελῶς ἐξίτηλον. Ὕψος 0,47. Διάμ. μείζων στομίου 0,13.

2. Πιθοειδὲς ἀγγεῖον μετὰ προχοῆς, εἰκ. 6. Ὁ πηλὸς εἶναι ἐρυθρωπὸς μετὰ

---

[1] Monum. Antichi XIII, 1903 σελ. 57.

[2] Fimmen, die Kret. - Myk. Kultur² σελ. 137.

[3] Ἴδε Evans Palace 1, εἰκ. 140 σελ. 193.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

μικρῶν πετραδίων ἐγκαταμεμειγμένων. Ἐπὶ τοῦ καστενερύθρου στιλπνοῦ ἐπιχρίσματος διὰ λευκοῦ ἀλαμποῦς εἰκονίζεται κύκλῳ περὶ τὴν κοιλίαν ἄνω μία συνεχὴς σπεῖρα, ὑπὸ δὲ ταύτην δύο λευκαὶ ζῶναι. Ὑπὸ ταύτας, ἂν εἶχεν ἄλλον διάκοσμον, ἐγένετο ἐξίτηλος. Ὕψος 0,61. Διάμ. χειλέων ἐξωτ. 0,31.

Καὶ τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ΜΜ IIb ἐποχήν, ἔχει δὲ κατὰ σύμπτωσιν καὶ ἐκ Κνωσοῦ τὸ ἀκριβῶς σχεδὸν ἀντίστοιχόν του [1]. Τὸ ἀγγεῖον εἶναι χειροποίητον, διότι τὰ εὐμεγέθη ἀγγεῖα ἐξακολουθοῦσι κατασκευαζόμενα κατὰ τὸν παλαιὸν τρόπον καὶ ἀφ' οὗ ἤδη πρὸ πολλοῦ εἶχε γενικευθῆ ἡ χρῆσις τοῦ τροχοῦ εἰς τὰ μικρότερα ἀγγεῖα. Τὸ ἐκ Κνωσοῦ ἀγγεῖον διαφέρει κατὰ τοῦτο, ὅτι ὑπὸ τὴν συνεχῆ σπεῖραν καὶ ὑπὲρ ταύτην πέριξ τῶν χειλέων φέρει σειρὰν μηνίσκων ἐναλλὰξ λευκῶν καὶ ἐρυθρῶν. Ἂν καὶ εἰς τὸ ἡμέτερον ἀγγεῖον δὲν ὑπάρχει ἡ σειρὰ τῶν ἡμισελήνων οὔτε ἄλλο κόσμημα ἐρυθροῦ χρώματος (δὲν ἐσώθη τουλάχιστον), ἀλλὰ γίνεται χρῆσις τοῦ λευκοῦ μόνον, ἐν τούτοις ἀμφότερα τὰ ἀγγεῖα φαίνονται ἐναργῶς σύγχρονα καὶ ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ λεγομένου παλαιοτέρου ἀνακτορικοῦ ῥυθμοῦ, διότι ὁ διάκοσμος αὐτῶν ἔχει ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τῶν συγχρόνων τοιχογραφιῶν τοῦ Μεσομινωικοῦ ἀνακτόρου. Οὐ μόνον οἱ μηνίσκοι οὓς φέρει τὸ ἐκ Κνωσοῦ ἀγγεῖον εὑρέθησαν καὶ εἰς τεμάχια συγχρόνων τοιχογραφιῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ στρώματος [2], ἀλλὰ καὶ ἡ ζῳφόρος τῆς λευκῆς σπείρας ἀνάγεται κατὰ τὸν Evans [3] εἰς τὴν αὐτὴν διακόσμησιν τῶν ἀνακτόρων.

Ἡ πρώτη τῆς σπείρας ἐξάπλωσις ἐν Κρήτῃ ἐπὶ σφραγίδων καὶ ἀγγείων εἶναι κύριον φαινόμενον ἤδη τῆς Πρωτομινωικῆς 3 ἐποχῆς ΠΜ ΙΙΙ [4], τὸ στοιχεῖον δὲ τοῦτο εἰσήχθη ἀναμφιβόλως εἰς Κρήτην ἐκ τῶν Κυκλάδων, ὧν ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τὴν νῆσον κυρίως εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐξασκεῖται. Εἰς τὰς Κυκλάδας δ' ἡ σπεῖρα βλέπομεν ὅτι ἔχει ἀναπτυχθῆ ἐντελῶς ἤδη εἰς τὰ πρωιμώτατα Κυκλαδικὰ ἀγγεῖα. Εἶναι δὲ σημειώσεως ἄξιον ὅτι ἡ σπεῖρα ἐκ τῆς ΠΜ ἐποχῆς τῆς εἰσαγωγῆς της ἐπιζῇ ἀναλλοίωτος ἐν τῷ ἀρχικῶς λευκῷ αὐτῆς χρώματι, σπανίως εἰκονιζομένη ἐρυθρὰ ἢ μέλαινα [5]. Ἐννοεῖται ὅτι τὰ παλαιότερα ταῦτα διακοσμητικὰ στοιχεῖα ἀποσυντιθέμενα καὶ ἐλευθερούμενα νῦν ἀπὸ τὸ παλαιόν των περιβάλλον εἰσέρχονται εἰς τὴν διακόσμησιν ὑπὸ ἐντελῶς νέας συνθήκας, ὥστε εἰς τὸ ἡμέτερον ἀγγεῖον, ὡς καὶ εἰς τὸ ἐκ Κνωσοῦ, ἡ σειρὰ τῆς συνεχοῦς ἢ τρεχούσης σπείρας κατέχει πλέον τὸν κυριώτερον ῥόλον τῆς διακοσμήσεως τοῦ ἀγγείου,

---

[1] Ἴδε J.H.S. 1903 σελ. 177 καὶ Evans Palace εἰκ. 192α σελ. 257.

[2] Ἴδε Fyfe, Painted plaster decor. at Knossos, Journ. of the Royal Inst. of Br. Architects πίν. X ἀριθ. 4, σελ. 116, σελ. 109 εἰκ. 2.

[3] Palace 1. σελ. 265.

[4] Evans Palace, 1, σελ. 112.

[5] Πρβλ. Mackenzie J.H.S. 1906 σελ. 259.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

καταλαμβάνουσα τὴν θέσιν ἣν εἰς ἄλλο ὅμοιον ἀγγεῖον (J.H.S. XXIII σελ. 178 εἰκ. 5 καὶ Palace σελ. 255 εἰκ. 191 (τὸ μέγα ἐν τῷ μέσῳ) κατέχει ὁ κλάδος φυτοῦ πέριξ τῆς γαστρός [1].

Ἐν Κνωσῷ, ὅπου τὰ στρώματα ἦσαν ἀδιατάρακτα, τὰ ἐν λόγῳ ἀγγεῖα εὑρέθησαν ἀμέσως ὑπεράνω τοῦ στρώματος τῶν Καμαραϊκῶν (MM II), ἤτοι ἀνάγονται εἰς τὴν MM IIb ἐποχήν. Ἐκεῖ ἑπομένως δέον νὰ ἀναγάγωμεν καὶ τὸ ὅμοιον ἀγγεῖον εἰκ. 6.

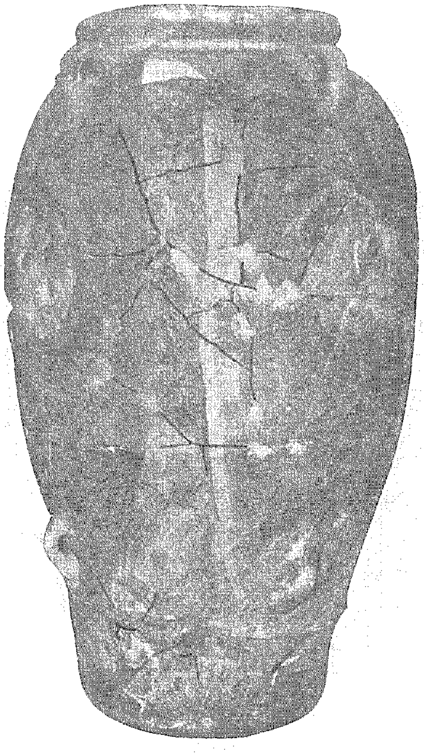
Εἰκ. 7. Πίθος MM IIIa.

3. ***Πίθοι.*** Εἰκὼν 7 καὶ 8. Πολλῶν πίθων λείψανα εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς οἰκίας (τουλάχιστον ἑπτά), τῶν πλείστων ὅμως εἶχον ἐξαφανισθῆ τὰ ὄστρακα πλὴν ὀλίγων τινῶν, σχεδὸν δ᾽ ἐντελῶς δύναται νὰ ἀνασυγκροτηθῇ μόνος ὁ τῆς εἰκ. 7. Οὗτος εὑρέθη ἐντὸς τοῦ διαμερίσματος Α, πεπτωκὼς κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου (ὀλίγον βορειότερον τοῦ σημείου α, εἰκ. 2) μὲ τὸ στόμιον πρὸς Βορρᾶν. Ἐντὸς τοῦ δωματίου Ε ἀμέσως ὑπὸ τὸν μεταγενέστερον νεκρὸν ἦσαν ἐστρωμένα τὰ περισῳζόμενα τεμάχια τοῦ πίθου εἰκ. 8, εἰς τρόπον ὥστε ἐνόμισα κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς εὑρέσεως ὅτι τὰ ὄστρακα εἶχον στρωθῆ ἐπίτηδες ὡς κοίτη τοῦ νεκροῦ. Μέρος ὀστράκων τοῦ αὐτοῦ πίθου καθὼς καὶ λείψανα ἑνὸς ἢ δύο ἄλλων εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ δωματίου Δ. Ἐντὸς τοῦ Α καὶ παρὰ τὴν πρὸς τὸ Γ θύραν εὑρέθη ἀκέραιος ὁ πυθμὴν ἑνὸς πίθου μὲ σχοινοειδὲς ἀνάγλυφον κόσμημα κατὰ τὴν περιφέρειαν (τοῦ εἴδους δηλ. τοῦ πίθου εἰκ. 8). Εὑρέθη εἰς ἐντελῶς ὁριζοντίαν θέσιν καὶ ἦσαν τόσον ἐπιμελῶς ἀποκεκομμένα τὰ τοιχώματα, ὡς εἰ εἶχε γίνει τοῦτο ἐπίτηδες [2]. Ἐν τῷ δωματίῳ Γ θὰ εὑρέθησαν ἴσως ὄστρακα πίθων, ἀλλ᾽ ἐν τῷ ἡμερολογίῳ μου ἔχω σημειώσει μόνον δύο στόμια πρόχων ἐκ τοῦ μέρους τούτου.

---

[1] Πρβλ. καὶ Mackenzie J.H.S. 1906 σελ. 260.

[2] Πολλάκις θραυομένου ἑνὸς πίθου μετεχειρίζοντο τὸν πυθμένα του ὡς κάλυμμα ἄλλου πίθου, ὡς ἀνακοινοῖ μοι ὁ κ. Ξανθουδίδης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ὁ πίθος τῆς εἰκ. 7, ὑψηλὸς ἀναλόγως πρὸς τὴν διάμετρόν του, εἶναι ἐκ πηλοῦ ὑπολεύκου, ἐφ᾽ οὗ διὰ καστανερύθρου χρώματος ἐζωγραφήθη κόσμημα ὡς ἓν μέγα καὶ παχὺ Ο, τὸ ὁποῖον καταλαμβάνει ἐντὸς αὐτοῦ ἀνὰ δύο ὑπαλλήλους λαβὰς τοῦ ἀγγείου. Ἐν τῷ κέντρῳ δὲ τοῦ Ο μένει στρογγύλον σημεῖον ἄνευ χρώματος (φαίνεται ὀλίγον ἐν τῇ εἰκόνι ἀριστερά). Παρὰ τὸν πυθμένα περιέθεε τὸ ἀγγεῖον πλατεῖα ζώνη χρώματος ζωηροτέρου πως, σχεδὸν κεραμεοῦ. Ὕψος 0,75. Διαμ. ἐξωτ. χειλέων 0,29.

Ἐν τῇ εἰκόνι 8 εἰκονίζεται τὸ ἄνω ἥμισυ περίπου μεγάλου πίθου, ὅστις ἔφερε διακόσμησιν ἀναγλύφων ζωνῶν εὐθειῶν καὶ ὀφιοειδῶν μετ᾽ ὀρθίων αὐλακώσεων ἐγκεχαραγμένων ἐπὶ τῶν ζωνῶν. Εἶναι τὸ συνηθέστερον σχῆμα τῶν Μινωικῶν πίθων τῆς τελευταίας ἐποχῆς (ΥΜ), ὧν ὅμως μερικοὶ δύνανται νὰ ἀναχθοῦν εἰς τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς τρίτης ΜΜ ἐποχῆς (ΜΜ ΙΙΙ β). Ἐκεῖ ὅπου προσεκολλήθησαν αἱ λαβαὶ τὸ ἀγγεῖον ἐκοσμήθη διὰ καστανομέλανος χρώματος μὲ τὸν λεγόμενον ***δι᾽ ἐπιστάξεως*** τρόπον, ἢ διὰ ***καταλιβάδων*** (trickle decoration). Εἷς σπόγγος δηλ. ἢ ἁπλοῦν ῥάκος ἐμβεβαπτισμένον εἰς τὸ χρῶμα ἐπιέζετο ἐπὶ τοῦ ἀγγείου καὶ τὸ χρῶμα κατέρρεε σχηματίζον ἀριθμόν τινα ῥείθρων (ὕψος σῳζόμ. τοῦ πίθου 0,75, διαμ. 0,45).

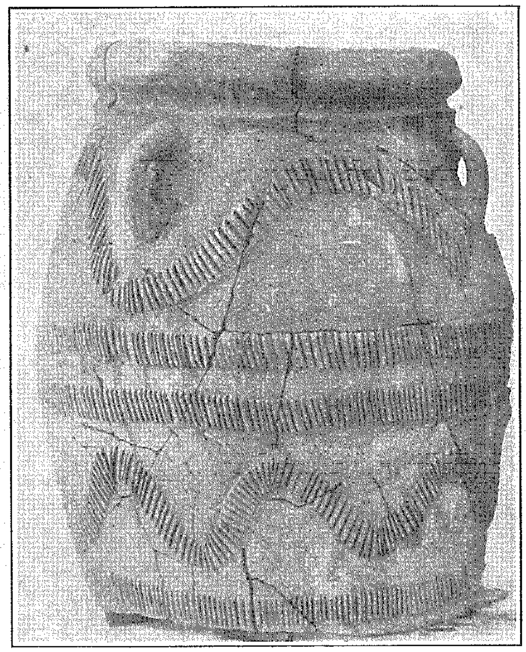

Εἰκ. 8. Πίθος ΜΜ ΙΙΙ β.

Εὑρέθησαν καὶ δύο ἢ τριῶν ἔτι πίθων λείψανα συνηθεστάτου ΜΜ ΙΙΙ σχήματος, ἐξ ὧν ὅμως οὐδεὶς συνεκροτήθη ἀρκετά, διότι ὅλων ἔλειπον τὰ τεμάχια. Οἱ πίθοι οὗτοι οὐδεμίαν φέρουν διακόσμησιν πλὴν τοῦ δι᾽ ἐπιστάξεως κοσμήματος, ἔχουν δ᾽ ἢ μίαν σειρὰν λαβῶν παρὰ τὰ χείλη, ἢ φέρουν συνηθέστερον καὶ δευτέραν πρὸς τῷ πυθμένι. Ἀκριβῶς ὅμοιοι καὶ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ ὡς πρὸς τὴν δι᾽ ἐπιστάξεως διακόσμησιν, εἶναι οἱ ἐν Φαιστῷ κατὰ χώραν εὑρισκόμενοι πίθοι ἐντὸς τῶν ἀποθηκῶν τοῦ ΜΜ ἀνακτόρου, τῶν ἀνακαλυφθεισῶν ὑπὸ τὸ μέγαρον τοῦ Ὑστερομινωικοῦ [1].

[1] Ἴδε Monum. Ant. XIV σελ. 117 (421) καὶ πίνακα ΙΙ (κατὰ τὸ Estratto).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Πάντες οὗτοι οἱ πίθοι ἀνήκουσιν εἰς τὴν τρίτην Μεσομινωικὴν ἐποχήν. Εἰς τὴν πρώτην αὐτῆς περίοδον δύναται, νομίζω, νὰ ἀναχθῇ ὁ πίθος τῆς εἰκ. 7, μὲ τὸ μέγα ἐλλειψοειδὲς καστανέρυθρον κόσμημα καὶ τὴν ἐρυθρωπὴν ζώνην τοῦ πυθμένος. Τὰ δι᾽ ἐπιστάξεως κεκοσμημένα ἀγγεῖα ἀνήκουσιν εἰς τὰ χονδροειδέστερα καὶ εὐτελέστερα σκεύη τῆς τρίτης ΜΜ ἐποχῆς [1]. Τῆς ὑστάτης δὲ περιόδου (ΜΜ IIIb) τῆς μεταβατικῆς πρὸς τὴν Ὑστερομινωικὴν Ι, εἶναι ὁ πίθος μὲ τὴν ἀνάγλυφον διακόσμησιν, ἔχων ὅμως καὶ τὰς ἐπιστάξεις.

4. ***Μικρὰ ἀγγεῖα.*** Ἡ καταστροφὴ τὴν ὁποίαν ἐπροξένησαν εἰς τὰ στρώ-

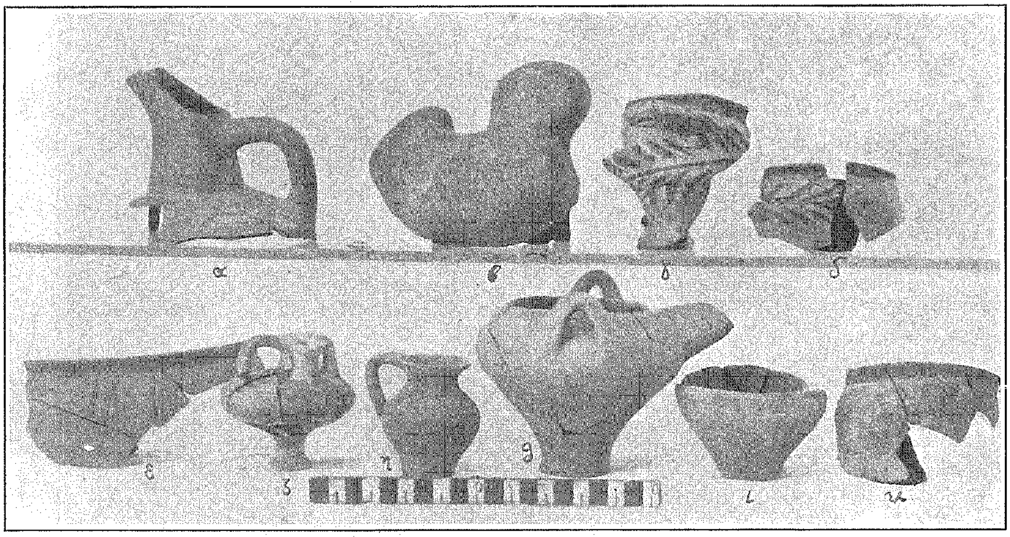

Εἰκὼν 9.

ματα τῆς οἰκίας οἱ χριστιανικοὶ τάφοι, διαφαίνεται κυρίως εἰς τὰ μικρὰ ἀγγεῖα, ἐξ ὧν δὲν ἦτο δυνατὸν κανὲν σχεδὸν νὰ ἀνασυσταθῇ ἐξ ὁλοκλήρου, ἂν καὶ πλῆθος μέγα ὀστράκων ἐξεσκάφη. Λείψανα πολλὰ εὑρέθησαν ἰδίως ἀγγείων μαγειρικῆς χρήσεως, τῶν φερόντων καὶ τρεῖς μακροὺς πόδας (χυτρῶν), πολλὰ ἐκ τῶν ὁποίων εἶχον μεγάλως ὑποφέρει ἐκ τῆς μακροχρονίου ἐπὶ τοῦ πυρὸς χρήσεως, διότι ἦσαν μαῦρα καὶ εὔθραστα ἐκ τῆς πολλῆς καύσεως. Ταῦτα εὑρέθησαν ἰδίως εἰς τὸ δωμάτιον Β, δύνανται δὲ νὰ ἀνήκωσι (τινὰ τουλάχιστον) καὶ εἰς τὴν Μεσομινωικὴν ἐποχήν [2].

[1] Πρβλ. Evans Palace σελ. 571.
[2] Πρβλ. ὅμοια εὑρεθέντα σκεύη μαγειρικῆς χρήσεως ἐν Κνωσῷ Palace, σελ. 569, εἰκ. 414.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Τὰ ἄλλα μικρὰ σκεύη, ὅσα δύνανται νὰ χρονολογηθῶσιν, ἀνήκουν σχεδὸν ὅλα εἰς τὴν ΥΜ Ι ἐποχήν. Ἐν τῇ εἰκόνι 9 ἐξελέγησαν μερικὰ ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα χαρακτηριστικά. Τὸ ἐν τῷ μέσῳ μικρὸν ἀγγεῖον θ (ὕψος 0,11, διάμ. στομ. 0,08) μετὰ προχοῆς εἶναι ἐκ λευκοῦ πηλοῦ ἄνευ οὐδεμιᾶς διακοσμήσεως. Τὴν πρώτην του τυπικὴν ἐμφάνισιν ἔχει εἰς τὰς πρώτας φάσεις τῆς ΜΜ ἐποχῆς [1], διατηρεῖται δὲ καὶ κατὰ τὴν Ὑστερομινωικήν. Ἐπειδή, παρ' ὅλην τὴν ἀναστάτωσιν τῶν στρωμάτων, εὑρέθη ὁμοῦ μετὰ τοῦ πίθου εἰκ. 7, νομίζω ὅτι εἶναι Μεσομινωικὸν ΙΙΙ. Τὰ ἀγγεῖα η καὶ ι εἶναι κοινὰ τῆς ΥΜ ἐποχῆς, καθὼς καὶ τὰ τεμάχια ἐκ μονώτων κυάθων γ, δ, ε, χαρακτηριστικὰ τῆς ΥΜ Ι περιόδου. Τὸ γ καὶ δ φέρουν δι' ἐρυθροῦ χρώματος κλάδον, τὸ ε διὰ τοῦ αὐτοῦ χρώματος ἔφερεν ἀνὰ τρία φυλλοειδῆ κοσμήματα, καὶ μεταξὺ αὐτῶν κρεμαμένους ὅρμους (festoons). Τὸ ὄστρακον κ ἐξ ὁμοίου κυπέλλου εἶναι ὀλίγον τι ἀσύνηθες, διότι ἀποτελεῖται ἐξ ἐλαφροῦ κιτρινοτέφρου πηλοῦ ὡς καπνισμένου, ἔφερε δ' ὡς φαίνεται σειρὰν φυλλοειδῶν κοσμημάτων γεμάτων ἀπὸ τεμνομένας γραμμάς. Δύο ἢ τρία τῆς αὐτῆς τέχνης ἀγγεῖα γνωρίζω ἀκόμη ἐν τῷ Μουσείῳ Ἡρακλείου, ἰδίως ἓν ἐκ τῆς Ἁγίας Τριάδος (ἀδημοσίευτον). Εἶναι κυλινδρικὴ πυξὶς ἢ χυτροειδὲς ἀγγεῖον, ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀκριβῶς πηλοῦ καὶ φέρον διὰ τοῦ αὐτοῦ μαύρου ἀλαμποῦς χρώματος ὡς κύριον κόσμημα γραμμὰς διασταυρουμένας κατὰ ῥόμβους (ἀριθ. εὑρετ. 3008). Τὸ α τέλος εἶναι τὸ ἄνω μέρος συνήθους ΥΜ Ι προχόης.

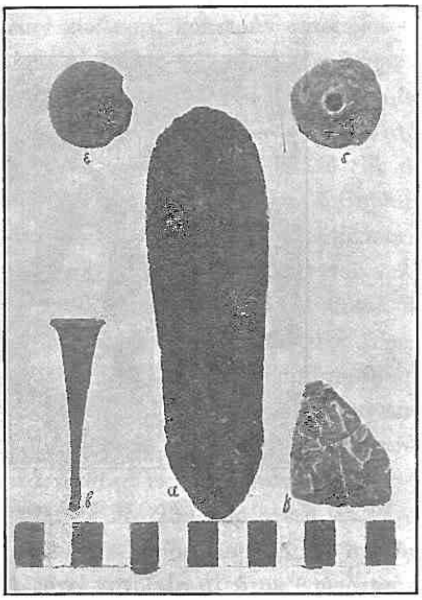

Εἰκὼν 10.

Μοναδικὸν ὑπῆρξε τὸ ὄστρακον γ τῆς εἰκ. 10, εὑρεθὲν εἰς τὸ μικρὸν διαμέρισμα $б_2$ τοῦ δωματίου Β (εἰκ. 2). Εἶναι ἐξ ἀγγείου «barbotine», ἐπίτηδες δηλ. κατεσκευασμένου μὲ ἀνώμαλον τὴν ἐπιφάνειαν, ἐκ κιτρίνου πηλοῦ. Ὅμοιον τὴν τέχνην ἀγγεῖον, ἵνα ἐκ πολλῶν ἀναφέρωμεν ἓν παράδειγμα, ἴδε ἐν Palace I, σελ. 181, εἰκ. 129α. Ἡ τεχνοτροπία αὕτη τῶν «barbotine» ἀγγείων ἐμφανίζεται εἰς τὸ τέλος τῆς πρώτης ΜΜ ἐποχῆς καὶ διαρκεῖ ἐπί τινα χρόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς

[1] Ἴδε Palace σελ. 579, ὅμοια δ' ἀγγεῖα ἐν εἰκόνι 403 Ε καὶ 421 ἀριθ. 4.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

δευτέρας (ΜΜ Ιб - ΜΜ ΙΙα, ἴδε Evans Palace I, σελ. 239). Προκειμένου περὶ ἀγγείων μεμονωμένων ἐκ τοῦ ῥυθμοῦ μόνον δὲν δύναταί τις νὰ διαγνώσῃ πάντοτε τὴν ἐποχὴν μετ᾽ ἀσφαλείας.

5. ***Λίθινα.*** Πλὴν τῶν πηλίνων εὑρέθησαν καὶ ἀρκετὰ λίθινα σκεύη ἐντὸς τῆς οἰκίας, ὧν τὰ κυριώτερα εὑρίσκονται ἐν εἰκ. 11. Πάντα σχεδὸν εὑρέθησαν ἐντὸς τῶν προχείρων ξηροτοίχων οἵτινες ἐσχημάτιζον τὰς πλευρὰς τῶν χριστιανικῶν τάφων. Τὰ б, γ, δ, ε, εἶναι ἀκόναι καὶ τριπτῆρες πάντα κατεσκευασμένα ἐκ χονδροκόκκου ψαμμολίθου, εὑρέθησαν δὲ (ὁμοῦ μετὰ τῶν εἰκονιζομένων χαλίκων

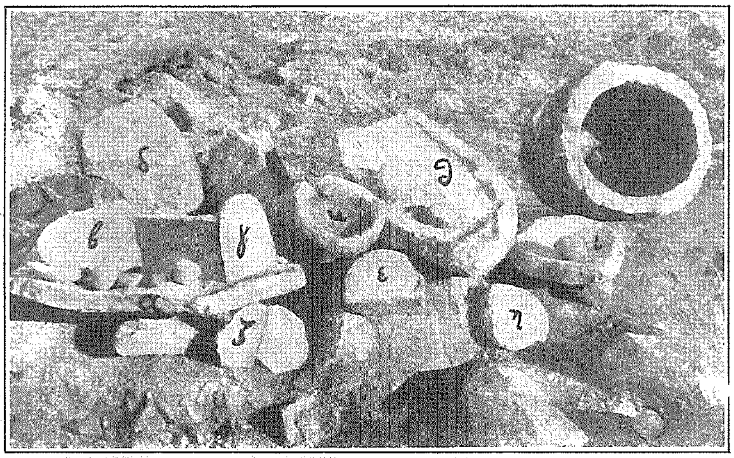

Εἰκ. 11. Τινὰ τῶν λιθίνων σκευῶν τῆς οἰκίας.

τριπτήρων) κατὰ τὸ πλεῖστον ἐντὸς τοῦ διαμερίσματος Β καὶ ὀλίγα ἐντὸς τοῦ Ε. Τὰ α, θ, ι εἶναι λίθιναι ἀβαθεῖς λεκάναι, αἱ πρῶται πολὺ μεγάλαι (θὰ εἶχον διάμετρον 0,60 - 0,70 ἂν ἐσῴζοντο ἀκέραιαι). Τὰ χείλη κατὰ τὴν περιφέρειαν μόλις ὑπανεγείρονται, ὁ δὲ λίθος ἐξωτερικῶς δὲν εἶχεν ἐπιμελῶς πελεκηθῆ. Ἐντὸς τῶν λεκανῶν αὐτῶν ἐτοποθέτησα μερικοὺς ἐκ τῶν εὑρεθέντων ποταμίων ἢ θαλασσίων χαλίκων, στρογγύλων ἢ ἐπιμήκων, ὧν τινες, ἐν ᾧ ἦσαν ἀρχικῶς σφαιρικοὶ ἐκ τῆς πολλῆς χρήσεως κατήντησαν ἐντελῶς πλακωτοί. Ὅμοιοι χάλικες εὑρίσκονται πανταχοῦ τῶν Μινωικῶν ἀνασκαφῶν. Ἐχρησίμευον, φυσικά, ὡς καὶ αἱ εὐρεῖαι ἀβαθεῖς λεκάναι, ἵνα τρίβωσι καὶ συντρίβωσι διαφόρους καρποὺς πρὸς οἰκιακὰς χρείας (πολλάκις λ. χ. ἔχω ἴδει δι᾽ ἑνὸς ὁμοίου χάλικος γυναῖκας νὰ συντρίβωσιν ἐλαίας, ἃς ἀνὰ πολλὰς τοποθετοῦσιν ἐπὶ μιᾶς πλακός, εἶτα δὲ τύπτουσι ταχέως ἀνὰ μίαν ἅπαξ καὶ τοποθετοῦντες ἐντὸς πίθων μετὰ ὀριγάνου καὶ ἅλατος κατασκευάζουσι τὰς φαγωσίμους «τσακιστὲς ἐλιές»). Τὸ κ εἶναι μία μικρὰ (διάμ. 0,15) ἀλλὰ κάπως

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

βαθυτέρα πύελος, λ δὲ εἶναι μέγας λίθος (μῆκ. 0,30, διάμ. 0,25) διάτρητος, τῆς ὀπῆς στενουμένης ὀλίγον πρὸς τὰ κάτω. Τὰ ζ καὶ η τέλος εἶναι δύο δίσκοι λίθινοι ἐπιμελῶς λειανθέντες, ὧν εὑρέθησαν καὶ ἄλλοι [1].

6. ***Μετάλλινα*** σκεύη δὲν εὑρέθησαν ἢ τὰ α καὶ 6 τῆς εἰκ. 10. Τὸ 6 εἶναι τὸ ἥμισυ χαλκῆς «τριχολαβίδος» (ἠδύνατο ὅμως καὶ πρὸς διευθέτησιν τῆς ἅπτρας τοῦ λύχνου νὰ χρησιμοποιῆται, μάλιστα ὅταν εἶναι μειζόνων πως διαστάσεων), διασῷζον μῆκος 0,065. Τὸ α εἶναι χαλκοῦν μαχαίριον διασῷζον καὶ τοὺς τρεῖς ἥλους τῆς λαβῆς, πλατυνόμενον δὲ πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἀντὶ αἰχμῆς καταλῆγον εἰς ἀμβλὺ τόξον ἢ μᾶλλον εἰς ἐντελῆ περιφέρειαν κυκλικήν, κοπτερὰν ὅπως καὶ αἱ δύο πλευραί. Τὸ ἔλασμα εἶναι λεπτόν, μὴ ἔχον τὸ πάχος τῶν αἰχμηρῶν ἐγχειριδίων. Μῆκος 0,14. Τοιούτων ἐργαλείων ἓξ ἔχουσιν εὑρεθῆ ἐν τῷ ΥΜ κοιμητηρίῳ τῆς Τζαφὲρ - Παπούρας [2], ἓν δὲ καὶ ἐν τῷ τάφῳ «τῶν διπλῶν πελέκεων» [3]. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦσαν ἀκόμη μερικὰ τοιαῦτα ἐργαλεῖα γνωστὰ καὶ ὁ Sir A. Evans εἶχεν ἐκφράσει τὴν γνώμην ὅτι ταῦτα ἦσαν ξυράφια [4], ὅπως ἤδη ὁ Sophus Müller εἶχεν ἐκφράσει ὁμοίαν εἰκασίαν [5] περὶ τοιούτου ἐργαλείου ὃ ὁ Schliemann ἐλέγετο εὑρὼν ἐν Μυκήναις, διότι ὑπάρχει ὁμοιότης τις πρὸς «ξυράφια» τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος τῆς Εὐρώπης [6]. Τὸ αὐτὸ δ' ὑποστηρίζει καὶ ὁ de Ridder, Catal. d. bronz. de la soc. archéol. σελ. 100. Νομίζω ὅμως ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ξυραφίων, ἴσως δὲ δὲν πιστεύει τοῦτο σήμερον οὐδ' ὁ Sir A. Evans. Τοιαῦτα ἐργαλεῖα ἔχουσιν εὑρεθῆ τώρα πλεῖστα ἐξ ὅλων τῶν περιόδων, ἀπὸ τῆς Πρωτομινωικῆς ἐντὸς τῶν θολωτῶν τάφων τῆς Μεσαρᾶς μέχρι τῆς τελευταίας Ὑστερομινωικῆς καὶ Ὑστερομυκηναϊκῆς. Εἶναί μοι γνωστὰ τοιαῦτα ἐκ Πλατάνου Μεσαρᾶς [7]. Ἀπὸ τὸ Πορτί [8], ἀπὸ τὴν Κουμάσαν [9]. Ἐπ' ἴσης ἐκ Μόχλου προέρχεται ἓν μέγα εὐρύ [10], ὅπερ ὁ Seager χαρακτηρίζει ὡς «περίεργον λεπίδα μαχαιρίου» σχεδὸν

---

[1] Πρβλ. ἀνάλογα λίθινα σκεύη ἐκ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ ἐν Monum. Ant. XIV 1905, σελ. 475-6 εἰκ. 84.

[2] Evans, The Prehistoric tombs of Knossos (ἐκ τῆς Archaelogia τόμ. LIX).

[3] The tomb of the double axes κλπ. εἰκ. 53 (ἐκ τῆς Archaelogia τόμ. LXV).

[4] Preh. tombs of Knossos κλπ. σελ. 117, πρβλ. εἰκ. 78. Ἐπαναλαμβάνει τὴν εἰκασίαν ἐν Tomb of double axes σελ. 58 ἀριθ. 2c καὶ εἰκ. 53.

[5] Ursprung und erste Entwickelung der Europ. Bronzekultur σελ. 9, εἰκ. 23.

[6] Ὅμοιον π. χ. ἀναφέρει ὁ Paribeni ἐν Monum. Ant. Linc. XIV, 1905 σελ. 33-4 (estratto) ἢ 705-6 ἐκ Pantalica (Σικελίας), τῆς δευτέρας Σικελικῆς περιόδου. (Ἡ δευτέρα Σικελικὴ περίοδος ἀνήκει εἰς τὸν χαλκόν. Ἡ πρώτη Σικελικὴ ἀνήκει εἰς τὴν λιθοχαλκῆν ἐποχήν, ἡ δὲ καλουμένη Σικανικὴ εἶναι νεολιθική, ὡς ὥρισε πρῶτος τὰς ἐποχὰς ὁ Orsi. Ἴδε Fimmen, Die Kr. Myk. Kultur² σελ. 108 ἑξ., ἰδίως 110).

[7] Ξανθουδίδου - Droop The waulted tombs of Messara πίν. LVI ἀριθ. 1905, πρὸς δ' ἔτι οἱ ἀριθμοὶ εὑρετ. 1936, 1937 καὶ ἄλλα ἀκόμη.

[8] Ἔ. ἀ. πίν. 39, ἀριθ. 1434.

[9] Ἔ. ἀ. πίν. 24 ἀριθ. 1196 καὶ ἄλλα ἀκόμη.

[10] Seager, Explor. in tke Island of Mochlos, σελ. 49, εἰκ. 45, ἀριθ. εὑρετ. 1548.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ῳοειδοῦς σχήματος (μῆκ. 15,5 ἑκ.). Ἀπὸ τὰ Γουρνιὰ ἔχομεν μίαν σειρὰν τῶν «φυλλοσχήμων» τούτων μαχαιρίων [1], ἥτις παριστᾷ καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἄκρου ἀπὸ ἀμβλείας αἰχμῆς εἰς βαθμηδὸν ἀμβλυτέραν μέχρις ὅτου καταντήσῃ εἰς κυκλικὴν περιφέρειαν. Ἔχομεν ἐπ᾽ ἴσης τὰ προμνημονευθέντα ἐκ τῶν τάφων παρὰ τὴν Κνωσόν, ἓν ἐκ Ζάκρου (Hogarth BSA VII σελ. 135 εἰκ. 46) ὡς καὶ ἐξ Ἁγίας Τριάδος ἕν [2]. Ἐκτὸς τῆς Κρήτης ἔχομεν τοιαῦτα 2 ἐκ Μυκηνῶν, τρία ἐξ Ἀμοργοῦ [3], ἓν ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Βαφειοῦ μὲ τὸ ἄκρον ἀμβλύτατον κυκλικόν [4]. Ἀναφέρονται δὲ καὶ ἐξ Ἰαλύσου τῆς Ρόδου τοιαῦτα [5] καὶ θὰ ὑπάρχουν ἴσως καὶ ἄλλα ἀκόμη.

Οὕτω λοιπὸν βλέπομεν ὅτι ἀπὸ τῆς Πρωτομινωικῆς μέχρι τῆς τελευταίας Ὑστερομινωικῆς ἐποχῆς συναντῶνται τὰ ἐργαλεῖα ταῦτα, διαφέροντα μόνον ὀλίγον κατὰ τὴν μεγαλυτέραν ἢ μικροτέραν ἀμβλύτητα τοῦ κάτω ἄκρου. Εἶναι πάντα ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος καὶ οὐδέποτε σχηματίζουσιν ἐξόγκωσιν ῥάχεως κατὰ τὸ μέσον. Τινὰ μάλιστα ἔχουσι χαρακτηριστικὸν σχῆμα γλωσσοειδές [6], ἤτοι πλατύνονται κατὰ τὸ ἄκρον καὶ εἶναι στενώτερα κατὰ τὸ μέσον, ὥστε ἡ ἀμφίστομος αὐτῶν λεπὶς σχηματίζει ἀμφίκοιλον σχῆμα. Νομίζω ὅτι ἂν ἐπρόκειτο περὶ ξυραφίων τοιοῦτον σχῆμα εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐδίδετο εἰς αὐτά. Τὰ γνωστὰ Μυκηναϊκὰ καὶ Μινωικὰ ξυράφια, ἅτινα συχνότατα εὑρίσκονται ὁμοῦ μετὰ κατόπτρων (πρᾶγμα ἔχον μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἰδιότητός των) διακρίνονται οὐ μόνον διὰ τὸ χαρακτηριστικὸν σχῆμά των, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ βάρος, ὅπερ φαίνεται εἶχεν ἰδιάζουσαν σημασίαν διὰ τὴν καλὴν διεξαγωγὴν τοῦ ξυρίσματος. Τὸ βάρος δὲ τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ τὸ ἀπέναντι τῆς κόψεως πλευρὸν ἔχουσι πάχος, ὡς ἀκριβῶς καὶ τὰ σημερινὰ ξυράφια, διότι τοῦτο εὐκολύνει τὸ διαρκὲς τρόχισμα. Νομίζω λοιπὸν ὅτι τὰ παρόντα «φυλλόσχημα» ἐργαλεῖα εἶναι ἁπλῶς μαχαίρια, ὄχι πολεμικῆς γενικῶς χρήσεως, ὡς τὰ αἰχμηρά, ἀλλ᾽ οἰκιακῆς καὶ ὑπηρετικῆς. Γνωρίζω ἐκ πείρας (νομίζω μάλιστα ὅτι ἔχω ἴδει ἀναλόγου χρήσεως σκεύη εἰς χεῖρας τῶν τσαρουχάδων τῆς Ἠπείρου) ὅτι ἓν δέρμα λ. χ. τοποθετημένον ἐπὶ σανίδος δύναται πολὺ καλύτερον νὰ κοπῇ, καὶ μάλιστα καὶ κυκλικῶς διὰ πιέσεως ἁπλῆς τοῦ ἀμβλέος τούτου μαχαιρίου στηριζομένου καθέτως ἐπὶ τοῦ δέρματος, ἐν ᾧ ταυτοχρόνως δίδεται εἰς αὐτὸ ἡ κατάλληλος στροφὴ καὶ κίνησις πρὸς τὰ πλάγια. Ἐπ᾽ ἴσης διὰ τὴν ἐκδορὰν ζῴων εἶναι πολὺ καταλληλότερον τοῦ αἰχμη-

---

[1] Gournia σελ. 34, πίν. 4 ἀριθ. 56 - 59.
[2] Ἴδε Paribeni Mon. Ant. XVI σ. 705, εἰκ. 15.
[3] Ἴδε Τσούνταν ΑΕ 1898 σελ. 190.
[4] Ἐφ. 1889 πίν. 8, 7 καὶ σελ. 157.
[5] Ἴδε Paribeni ἔ. ἀ.
[6] Ἴδε ἰδίως τὸ ἐν Gournia ἔ. ἀ. πίν. 4 ἀριθ. 59.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ροῦ τὸ ἀμβλύ, ἀλλὰ κοπτερὸν μαχαίριον ὅπως εἶναι τὰ τοῦ ἐν λόγῳ σχήματος. Εἴδομεν ὅτι τὰ μαχαίρια ἀπαντῶσι καὶ κατὰ τὴν Πρωτομινωικὴν ἐποχήν, ὁπότε εἶναι ζήτημα ἂν ἐξυρίζοντο οἱ ἄνθρωποι. Πρβλ. τὰ ἐντὸς τῶν θολωτῶν ΠΜ τάφων εὑρεθέντα εἰδώλια εἰκονίζοντα «σφηνοπώγωνας», ἂν καὶ ὑπετέθη ὅτι ταῦτα δυνατὸν νὰ ἦσαν θρησκευτικῆς μόνον χρήσεως [1].

Ἀνάλυσις χημικὴ ξυσμάτων τοῦ μαχαιρίου γενομένη εὐγενῶς κατ' αἴτησίν μου ὑπὸ τοῦ γυναικαδέλφου μου κ. Κίμωνος Μ. Εὐαγγελίδου χημικοῦ, ὑπηρετοῦντος τότε παρὰ τῷ καθηγητῇ κ. Ζέγγελῃ εἰς τὰ ἐργαστήρια τοῦ Πανεπιστημίου, ἀπέδειξε:

Χαλκὸν	Cu.	88,246
Κασσίτερον	Sn.	11,754
Ἀρσενικοῦ	As ἴχνη.	

Ἤτοι ἡ ἀναλογία χαλκοῦ καὶ κασσιτέρου εἶναι ἡ αὐτὴ περίπου πρὸς τὴν τοῦ ὁμοίου ἐξ Ἀμοργοῦ μαχαιρίου (Τσούντας ΑΕ 1898 σελ. 190), ὅπερ περιεῖχε 12,85 $^0/_0$ κασσιτέρου. (Ἀνάλυσις Χρηστομάνου).

Ἀμφότερα τὰ δύο μετάλλινα ὄργανα ἀνεκαλύφθησαν ἐντὸς τοῦ δωματίου Ε εἰς τὸ βαθύτατον στρῶμα, σχεδὸν ἐπὶ τοῦ παρθένου ἐδάφους. Ἐπειδὴ ἐντὸς τοῦ Ε εἷς μόνος νεκρὸς εἶχε ταφῇ ἐπιπολῆς καὶ τὰ στρώματα δὲν ἦσαν τοσοῦτον τεταραγμένα ὡς ἐν τῇ λοιπῇ οἰκίᾳ, δικαιούμεθα, νομίζω διὰ στρωματογραφικὸν λόγον νὰ καταλέξωμεν τὰ ἀντικείμενα ταῦτα μεταξὺ τῶν παλαιοτέρων τῆς οἰκίας, ἤτοι εἰς τὴν ΜΜ ΙΙ ἐποχήν.

7. ***Ἄλλα μικρὰ εὑρήματα.*** Ἐν εἰκόνι 10δ, παριστάνεται μικρὸν πήλινον σφονδύλιον διάτρητον, ἔχον ἀκριβῶς τὸ σχῆμα τῶν καταδικαστικῶν ψήφων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Διάμ. 0,30. Εὑρέθη εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα τοῦ Α παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν θύραν. Τὸ ἐν εἰκ. 10ε εἶναι τεμάχιον πηλίνου ὀστράκου ἐπιμελῶς ἐστρογγυλευμένον, φέρον μίαν μικρὰν ἀπόκρουσιν, τὸ ὁποῖον ὁ εὑρὼν ἐργάτης ἐχαρακτήρισεν εἰρωνικῶς ὡς «πήλινο κατρίνι» (= νόμισμα). Φαίνεται ὅτι εἶναι πῶμα ἀγγείου, τὸ ὁποῖον πληρούμενον οἴνου ἢ ἐλαίου ἐπρόκειτο εἶτα νὰ σφραγισθῇ, ὡς μᾶς διδάσκουσιν ὅμοια εὑρήματα τῶν Ἄγγλων ἐν τῷ Μενελαΐῳ τῆς Σπάρτης [2]. Ἐτίθετο δηλ. ἐπὶ τοῦ στομίου τὸ στρογγύλον ὄστρακον κατὰ πρῶτον, ἵνα μὴ εἰσχωρῇ ἐντὸς τοῦ ἀγγείου ὁ σφραγιστικὸς πηλός. Ἐπὶ τοῦ ὀστράκου ἐτίθεντο εἶτα φύλλα (ἀμπέλου κυρίως) καὶ εἶτα ὁ πηλός, ὅστις προσεδένετο καὶ ἐσφραγίζετο. Ἐν Μυκηναϊκῇ οἰκίᾳ τοῦ Μενελαΐου εὑρέθη τοιοῦτον ὄστρακον συγκρατούμενον ἔτι ἐπὶ τοῦ πηλοῦ. Εὑρέθη καὶ τοῦτο τὸ ὄστρακον εἰς τὰ βαθύ-

---

[1] Ξανθουδίδου Waulted tombs σελ. 24-25, Evans Palace I, σελ. 84.

[2] Dawkins, BSA XVI, 1909-10 σελ. 10.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τερα στρώματα τοῦ Α καὶ θὰ ἐπέτρεπε τὸ ἀξιόλογον συμπέρασμα ὅτι ἤδη ἀπὸ τῆς ΜΜ ἐποχῆς διενηργεῖτο ἡ τοιαύτη προσεκτικὴ σφράγισις τῶν ἀγγείων (προφανῶς δι᾽ ἐμπορικοὺς σκοπούς), ἂν τὰ στρώματα τοῦ Α δὲν εἶχον ταραχθῆ μέχρι τοῦ βάθους ὑπὸ τῶν χριστιανικῶν ταφῶν.

Ἐν τῷ διαμερίσματι Α εὑρέθησαν εἰς τὰ βαθέα στρώματα καὶ δύο χάλικες θαλάσσιοι ἐντελῶς σφαιρικοῦ σχήματος, οἱ ὁποῖοι προφανῶς δὲν ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς τριπτῆρες (τοὺς τριπτῆρας ἀμέσως ἀνεγνώριζον οἱ ἐργάται, ἐν ᾧ τοὺς παρόντας ἀπεκάλουν «βόλια»). Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἦσαν βάρη, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἤθελε καταδείξει ἡ ζύγισίς των καὶ σύγκρισις τοῦ βάρους πρὸς ἄλλα γνωστὰ τοῦ Μινωικοῦ μετρικοῦ συστήματος. Δυστυχῶς τὰ δύο ταῦτα ἀντικείμενα κατὰ τὴν περισυλλογὴν τῶν εὑρημάτων εἶχον ἐξαφανισθῆ, ἀφαιρεθέντα προφανῶς ὑπὸ τῶν ἐργατίδων λόγῳ τοῦ κανονικοῦ των σχήματος.

Τέλος ἐν τῇ εἰκόνι 9 6 εἰκονίζεται λίθινον τεμάχιον ἐκ σταλακτίτου ἢ ἐξ ἄλλου κροκάλου προερχόμενον, τὸ ὁποῖον ἐκ φύσεως ἔχει τὸ σχῆμα τὸ ὁποῖον βλέπομεν ἐν τῇ εἰκόνι. (Μῆκ. 0,14, ὕψος 0,12). Κάτω δεξιὰ εἶχε μίαν παραφυάδα παλαιόθεν ἀποκοπεῖσαν. Δὲν νομίζω ἀπίθανον νὰ εἶναι φετιχιστικόν τι ὁμοίωμα. Τὸ σχῆμά του ὁμοιάζει πτηνὸν (περιστερὰν (;) ἐπῳάζουσαν ἧς γνωστὴ ἡ σχέσις πρὸς τὴν Μινωικὴν θρησκείαν). Εὑρέθη καὶ τοῦτο ἐν τοῖς βαθυτέροις στρώμασι τοῦ Α, ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου ἦσαν ἀνεσκαμμένα τὰ στρώματα ἕνεκα τῶν τάφων. Ἡ παρουσία του ἐν τῇ οἰκίᾳ εἶναι, νομίζω, δύσκολον νὰ θεωρηθῇ τυχαία, ἀλλ᾽ ἐλλειπούσης πάσης ἄλλης ἐνδείξεως ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς εὑρέσεώς του καὶ συσχετίσεως πρὸς ἄλλα πέριξ σχετικὰ ἀντικείμενα ἢ σκεύη, δὲν μοῦ ἐπιτρέπει παρὰ νὰ ἐκφέρω τὴν ἁπλῆν εἰκασίαν μήπως ἦτο φετιχιστικὸν ὁμοίωμα ἐκ φυσικοῦ βράχου, ὅπως τὰ ἀνάλογα ἀνθρωπόσχημα ἐκ τῆς «οἰκίας μὲ τὰ φετισχιτικὰ εἴδωλα» («Μικρὸν ἀνάκτορον», ἐν Κνωσῷ) περὶ ἧς ἴδε τὴν ἔκθεσιν τοῦ Sis A. Evans ἐν B.S.A. XI σελ. 8 ἑξ. καὶ εἰκ. 4.

ΑΛΛΑ ΤΙΝΑ ΓΕΝΙΚΑ. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑΙ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τροφῶν λείψανα εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς οἰκίας εἰς τὸ Α παρὰ τὴν θύραν ὀδοὺς προβάτου κατὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκαφήν, κατὰ δὲ τὴν ἐφετεινὴν σιαγὼν ἀρνίου. Πέρυσιν ἐνόμιζον ὅτι ὁ τοῖχος τοῦ Α ὁ δηλούμενος διὰ διακεκομμένων γραμμῶν ἦτο ἀρχαῖος, τὸ δὲ δυτικὸν διαμέρισμα τοῦ Α ἐνόμιζον ἄθικτον ὑπὸ τῶν τάφων. Ἐφέτος ὅμως, ἐξακριβωθέντος ὅτι καὶ ὑπὸ τὸν τοῖχον αὐτὸν καὶ ἐν τῷ δυτικῷ διαμερίσματι ὑπῆρχον τάφοι, δὲν εἴμεθα βέβαιοι ὅτι τὰ εὑρεθέντα κατάλοιπα τροφῶν εἶναι Μινωικῆς ἐποχῆς. Ἡ σιαγὼν τοῦ ἀρνίου εὑρέθη ὀλίγα μόνον ἑκατοστόμετρα ἄνωθεν τοῦ σκελετοῦ ἑνὸς χριστιανοῦ. Λείψανον ἴσως τροφῆς εἶναι καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τὸ ἕτερον τῶν καλυμμάτων εὐμεγέθους διθύρου ὀστρέου εὑρεθὲν εἰς τὸ διαμέρισμα Β.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τῆς κτίσεως τῆς οἰκίας, δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ταύτην ἐκ τῶν κινητῶν εὑρημάτων. Ἐξαιρουμένου τοῦ μοναδικοῦ ὀστράκου «barbotine», τὸ ὁποῖον, νομίζω, δὲν πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ᾽ ὄψιν, τὰ ὑπόλοιπα ἀρχαιότερα εὑρήματα ὑποδεικνύουσιν ὡς πρῶτον κατοικηθεῖσαν τὴν οἰκίαν κατὰ τὴν ΜΜ ΙΙ ἐποχὴν καὶ δὴ περὶ τὸ τέλος ταύτης. Ἡ δευτέρα ΜΜ ἐποχὴ τίθεται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1900 - 1700 π. Χ. κατὰ τοὺς τελευταίους ὑπολογισμοὺς τοῦ Sir A. Evans (Palace, 1, σελ. 202 καὶ 315).

Τὸ τελευταῖον χρονικὸν ὅριον, καθ᾽ ὃ ἡ οἰκία κατῳκεῖτο εἶναι ἡ ΥΜΙ ἐποχὴ ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν μικρῶν ἀγγείων καὶ ὀστράκων. Πίθος οὐδεὶς ἀνευρέθη τῆς ἐποχῆς ταύτης, εἶναι δὲ καὶ τοῦτο σημεῖον ὅτι ἐνωρὶς κατὰ τὴν ΥΜΙ ἐποχὴν ἔπαυσε κατοικουμένη ἡ οἰκία, διότι παρατηρεῖται ὅτι καὶ τότε ὅπως καὶ σήμερον οἱ πίθοι διατηροῦνται ἐπὶ πολλὰς γενεὰς ἐντὸς τῶν οἰκιῶν. Εἰς σημερινὰς οἰκίας τῆς Κρήτης βλέπει τις πολλάκις Ἑνετικοὺς καὶ Βυζαντινοὺς ἀκόμη πίθους. Τὸ φαινόμενον τοῦτο παρετηρήθη καὶ εἰς ἀρχαίας οἰκίας, ὅπου οἱ πίθοι εἶναι παλαιότεροι τῶν μικρῶν ἀγγείων. Ὅπως δήποτε ὅμως, ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ οἰκία τοῦ Κουσὲ κατῳκεῖτο ἐπὶ μακρότερον τῆς ΥΜΙ ἐποχῆς διάστημα, ἔπρεπε νὰ εὑρεθῇ καί τις πίθος τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἡ ΥΜΙ ἐποχὴ ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ ἔτους 1580 π. Χ. Ἂν λοιπὸν παραδεχθῶμεν ὅτι ἐκτίσθη μὲν ἡ οἰκία κατὰ τὴν προκεχωρημένην ἤδη ΜΜ ΙΙ ἐποχὴν (ἀφ᾽ οὗ ΜΜ ΙΙ προκεχωρημένης ἐποχῆς ἀγγεῖα εὑρέθησαν τὰ ἀρχαιότερα), δώσωμεν δ᾽ εἰς ταύτην παράτασιν βίου μιᾶς ἑκατονταετίας ἐπὶ τῆς ΥΜ ἐποχῆς, ἔχομεν τὸ χρονικὸν ὅριον 1800 - 1480 π. Χ. ἢ διὰ τὸ στρογγυλότερον τοῦ ἀριθμοῦ 1800 - 1500, ὅπερ εἶναι τὸ ἐλάχιστον χρονικὸν ὅριον τῆς κατοικίσεως ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ.

Πῶς ἐγκατελείφθη ἡ οἰκία δὲν ἐγένετο ἐντελῶς σαφὲς ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς. Κρίνοντες μόνον ἐκ τοῦ ἀρκούντως μεγάλου ποσοῦ τῶν πηλίνων καὶ λιθίνων σκευῶν καὶ ἐκ τῶν ἐν ἀρχῇ μνημονευθέντων λειψάνων ἀνθράκων καθ᾽ ὅλην τὴν οἰκίαν, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ οἰκία ἐγκατελείφθη κατόπιν πυρκαϊᾶς εἴτε βιαίας, εἴτε καὶ τυχαίας.

ΑΛΛΑΙ ΤΙΝΕΣ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΤΑ ΠΕΡΙΞ

Ἐπαρκεσάσης τῆς ἐφετεινῆς πιστώσεως ἠδυνήθην νὰ ἐκτελέσω καὶ εἰς τὰ πέριξ μικράς τινας ἐρεύνας. Ὁλόκληρος ἡ ἠπία κλιτὺς ἧς εἰς τοὺς πρόποδας εἶναι τὰ ἐρείπια τῆς περιγραφείσης οἰκίας φέρει διεσπαρμένους λίθους ἐκ παλαιῶν κτηρίων καὶ Μινωικὰ ὄστρακα. Περὶ τὰ 150 μ. πρὸς Ν. τῆς οἰκίας ἐπὶ ἑνὸς ἐπιπέδου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

μέρους τῆς κλιτύος, ἔσκαψα ἕνα ὅμοιον μικρὸν οἰκίσκον, διότι ὡς ἐκ τῶν διαστάσεων ἐνόμισα ὅτι ἦτο τάφος. Πρόκειται προφανῶς περὶ οἰκίας ἢ περὶ πυργοειδοῦς τινος σκοπιᾶς [1], τοῦτο μάλιστα φαίνεται πιθανώτερον, ὄχι μόνον ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ μέρους ὅπου τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο εὑρίσκεται, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς οἰκοδομῆς. Οἱ τοῖχοι εἶναι παχύτατοι, οὕτως ὥστε ἐν ᾧ τὸ τετράγωνον τοῦτο κτίριον ἐξωτερικῶς ἔχει πλευρὰν 4,80 περίπου, ἐσωτερικῶς τὸ δωμάτιον ἔχει πλευρὰν μόνον 2,80. Οἱ λίθοι εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μέρος τοῦ τοίχου εἶναι πλακωτοὶ καὶ ὑπερμεγέθεις, ἐσωτερικῶς δὲ ὁ τοῖχος σχηματίζει πρόσωπον δι᾽ ἄλλων μικρῶν λίθων. Μία μόνον σειρὰ λίθων σῴζεται ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, ἀλλ᾽ οἱ τοῖχοι προχωροῦσιν εἰς βάθος ἀρκούντως (μέχρις 1 μ. καὶ πλέον ἴσως). Θύρας ὕπαρξις δὲν ἐξηκριβώθη, διότι ἐξωτερικῶς δὲν ἀπεμάκρυνα τὰ χώματα πέριξ τῶν τοίχων, καὶ ἐσωτερικῶς δὲ δὲν ἐσκάφη ἐντελῶς τὸ οἰκοδόμημα, ἀλλὰ μέρος μόνον μέχρι τοῦ πυθμένος, τὸ δ᾽ ὑπόλοιπον μέχρι 0,60. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ἔκειτο ἡ θύρα ὑψηλότερον τοῦ σωθέντος μέρους τῶν τοίχων.

Δυστυχῶς οὐδὲν εὑρέθη δυνάμενον νὰ χρονολογήσῃ ἀσφαλῶς τὸν «πύργον». Εἰς τὸ ἀνώτατον στρῶμα εἶχον ταφῆ εἰς τὴν ΒΔ. καὶ ΝΔ. γωνίαν ἐντὸς ἀβαθῶν πηλίνων λαρνάκων δύο παιδία, ἐν τῇ ἐσχάτῃ ΥΜ ἐποχῇ. Λείψανα τεσσάρων μόνον μικρῶν ἀγγείων εὑρέθησαν παρ᾽ αὐτά, σημειώσεως δ᾽ ἄξιον εἶναι ὅτι εἶχον θραυσθῆ ἐπίτηδες τὰ μικρὰ ταῦτα ἀγγεῖα κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν, ἔλειπον δ᾽ ἐξ ὅλων τὰ πλεῖστα τεμάχια. Μόνον ὁ μικρὸς ψευδόστομος ἀμφορίσκος εἰκ. 9, ζ εὑρέθη σχεδὸν ὁλόκληρος (πηλὸς κίτρινος, γραμμαὶ ἐπὶ τοῦ ὤμου καὶ ζῶναι ἐν τῇ κοιλίᾳ διὰ μαύρου χρώματος). Ἑτέρου ψευδοστόμου ἀμφοριδίου μόνον τὸ ἥμισυ ἀνευρέθη (πηλὸς λευκός, γραμμικὰ κοσμήματα ἐρυθρά), ἐπ᾽ ἴσης δὲ μικροτάτης προχόης τὸ ῥαμφοειδὲς στόμιον καὶ τεμάχιον τοῦ ὤμου, ἐφ᾽ οὗ ὑπῆρχε κύκλῳ δι᾽ ἐρυθροῦ χρώματος ἓν ἐκ πεταλοειδῶν γραμμῶν κόσμημα (διὰ τὴν μικρότητα μόνον ἄθυρμα ἠδύνατο νὰ εἶναι). Ὀλίγον ὑπὸ τὰς λάρνακας εὑρέθη ἐν τεμαχίοις τὸ ἥμισυ περίπου ΥΜ πίθου ἀχρώμου, ἐκ λευκοῦ πηλοῦ, ἀλλ᾽ οὐδὲν τεμάχιον τῶν χειλέων ἢ τοῦ πυθμένος εὑρέθη. Ἔτι δὲ βαθύτερον οὐδὲν ὑπῆρχε, πλὴν μικροτάτων τινῶν ὀστράκων μὴ δυναμένων νὰ βοηθήσουν εἰς οὐδεμίαν χρονολόγησιν.

Περὶ τὰ 10 λεπτὰ πρὸς τὰ ΝΔ. τῆς μεγάλης οἰκίας, ἐντὸς τοῦ ἐλαιῶνος τοῦ χωρίου Σίβα εὑρέθη καὶ ἄλλη τετράγωνος οἰκία, μικροτέρα τῆς πρώτης, ἣν δὲν ἠρεύνησα, βέβαιος ὢν πλέον ὅτι πάντα τὰ τετράγωνα κτήρια τῆς περιοχῆς ἐκείνης εἶναι οἰκίαι. Τὸ συμπέρασμα ἡμῶν εἶναι λοιπὸν ὅτι ὁλόκληρον τὸ μέρος ἐκεῖνο, τὸ μεταξὺ τῶν χωρίων τοῦ Κουσὲ καὶ τοῦ Σίβα κατελαμβάνετο ὑφ᾽ ἑνὸς Μινωι-

[1] Πρβλ. ὁμοίους «πύργους» ἐν τῇ ἐκ πορσελάνης συνθέσει τῆς Κνωσοῦ «The Town mosaic», Palace 1, σελ. 301 ἑξ., εἰκ. ἰδίως 223 καὶ 226 (ΜΜ ΙΙ).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

κοῦ συνοικισμοῦ. Εἰς τὸ κέντρον ἀκριβῶς τῆς περιοχῆς ταύτης ὑπάρχει ἡ ἀένναος πηγὴ τῆς Ἁγίας Μαρίνας, ἐξ ἧς, ἐπισκευασθείσης, ὑδρεύονται οἱ κάτοικοι τοῦ Σίβα. Ἀναμφιβόλως ἡ πηγὴ αὐτὴ θὰ ἀπετέλει τὸ κέντρον τοῦ συνοικισμοῦ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, διότι αἱ πηγαὶ ἐκεῖ δὲν ἀφθονοῦν.

Τελευταίαν ἔρευναν ἐνήργησα πέρα τοῦ χωρίου τοῦ Σίβα, περὶ τὴν ἡμίσειαν ὥραν πρὸς Ν., δέκα δὲ λεπτὰ πρὸς τὰ ΝΑ. τοῦ μέρους, ὅπου ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ἀνεσκάφησαν ἄλλοτε δύο ΠΜ θολωτοὶ τάφοι [1]. Εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, λεγόμενον «Στὸ Ἀρχαιοχώραφο», διότι πρὸ 40 περίπου ἐτῶν εὑρέθη ἐκεῖ μέγας νομισματικὸς θησαυρός, ἐφαίνετο θολωτὸς στρογγύλος τάφος, τοῦ ὁποίου ἐπελήφθην τῆς σκαφῆς, ἂν καὶ ἐφαίνετο πολὺ κατεστραμμένος, ἐγνώριζον δ' ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι τοῦ Σίβα εἶναι πτωχότατοι εἰς κτερίσματα. Τὸ Α. καὶ Δ. μέρος τῶν τοίχων εἶχε καταστραφῆ κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ ἀρότρου. Οὐχ ἧττον εὑρέθη ἡ θύρα, πρὸς Α. ὅπως πάντοτε. Ἡ διάμετρος τοῦ τάφου ἦτο 4,50 μ., ὅτε δ' ἀφῃρέθησαν οἱ λίθοι οἱ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, οἵτινες ἦσαν ἀρκετοί, ἡ ἐπίχωσις ἔμεινε μικρά. Πάχος δ' εἶχον οἱ τοῖχοι 0,80 μέχρις 1 μέτρου.

Δυστυχῶς ὁ τάφος οὐ μόνον εἶχε συληθῆ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πλήρως, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν εὕρεσιν τοῦ νομισματικοῦ θησαυροῦ ἀνεσκάφη, φαίνεται, ἐκ νέου, διότι, ὡς κατόπιν ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἐπληροφορήθην, ὁλόκληρον τὸ «Ἀρχαιοχώραφο», οὗ κατὰ τὸ ἄκρον κεῖται ὁ τάφος, ἠρευνήθη ἐπιμελέστατα, εὑρέθησαν δὲ καὶ ἄλλα νομίσματα, ἅτινα τὸ ἄροτρον κατὰ καιροὺς εἶχε παρασύρει. Εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας ὁμοῦ μετὰ τῶν λίθων ὑπῆρχον ΥΜ ὄστρακα, εἰς βάθος δὲ 0,50 - 0,60 ἔπαυσαν ταῦτα ἐντελῶς. Τὰ ὄστρακα ἦσαν εἰς μικρότατα τεμάχια, πάντα ἐκ μικρῶν ἀγγείων, μόνος δ' ὁ λαιμὸς μιᾶς οἰνοχόης εὑρέθη ὁμοῦ μετὰ τοῦ στομίου καὶ τῆς λαβῆς ἀκέραιος, πρὸς δ' ἔτι μερικὰ τεμάχια μεγάλου ἀγγείου, ὅπερ ἔφερε ταινίας διὰ μέλανος ἀραιοῦ χρώματος. Τοῦτο μόνον τὸ ἀγγεῖον φαίνεται ΠΜ ἐποχῆς, διότι ὅλα τὰ ἄλλα ὄστρακα, ὅσα εἶναι χαρακτηριστικά, ἦσαν ΥΜ ἐποχῆς, τοιαῦτα δὲ εὑρίσκονται πολλὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας εἰς ὅλα τὰ πέριξ μέρη. Λείψανα ὀστῶν πολὺ ὀλίγα εὑρέθησαν σποραδικῶς ἐδῶ καὶ ἐκεῖ.

Δύο περίεργα φαινόμενα παρουσίασεν ὁ τάφος οὗτος. Πρῶτον ὅτι ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τοιχωμάτων ἑνὸς τεμαχίου κοινοτάτου ΥΜ ἀώτου κυπέλλου ἔχουν χαραχθῆ ἀρκετὰ ἐπιμελῶς δύο σημεῖα, τὸ πρῶτον ὡς τὸ Ἑλληνικὸν Ν, τὸ δ' ἕτερον (ἐλλιπὲς) φαίνεται ὡς τὸ κάτω μέρος ἑνὸς ἰῶτα. Ἂν ὑπῆρχον καὶ ἄλλα χαράγματα ἄδηλον, διότι τὸ ἀγγεῖον εἶναι κολοβόν. Εὑρέθη εἰς τὴν ἀνωτέραν ἐπίχωσιν.

Δεύτερον εὑρέθη ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ κοιλώματος τῆς θύρας τεθραυσμένον καὶ μὲ τὰ μικρὰ τεμάχια συμπεπτωκότα ἐντὸς τοῦ μεγάλου, τὸ ἐν εἰκ. 12 εὐμέγεθες

---

[1] Paribeni, Tombe a tholos di Siva, Ausonia VIII σελ. 13 - 32.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

λίθινον «χαβάνι», ὅπερ ἐφωτογράφησα θέσας προχείρως τὰ τεμάχια εἰς τὴν θέσιν των, ὅπως εὑρέθη. Εἶναι λίθος σχήματος κολούρου κώνου φέρων διαμπερῆ κωνοειδῆ ἐπ᾽ἴσης ὀπήν, ἔχει δὲ μέγιστον μῆκος 0,75, πλάτος κάτω 0,60, ἄνω 0,48, ἡ δ᾽ ὀπὴ εἶναι πλατεῖα 0,40 κάτω καὶ 0,12 ἄνω. Εἰς τι ἐχρησίμευεν ὁ διάτρητος οὗτος λίθος καὶ πῶς εὑρέθη ἐκεῖ δὲν δύναμαι νὰ ἐξηγήσω. Ὅτι τὸ περιγραφὲν οἰκοδόμημα εἶναι Πρωτομινωικὸς τάφος ἐγὼ τουλάχιστον δὲν ἔχω ἀμφιβολίαν, διὰ τὸ στρογγύλον τοῦ σχήματος καὶ τὴν κατὰ τὸν κανόνα πρὸς Α. ὕπαρξιν τῆς θύρας. Φαίνεται δ᾽ ὅμως ὅτι πτωχότατος ὢν ἐξ ἀρχῆς κατεσκάφη καὶ ἐσυλήθη τελείως, παρεγεμίσθη δ᾽ ὕστερον διὰ φορυτοῦ ἐκ τῶν πέριξ, οὕτως ὥστε δὲν διέσωσεν ἐντὸς αὐτοῦ σχεδὸν ἀπολύτως τίποτε ἐκ τῆς ἐποχῆς του.

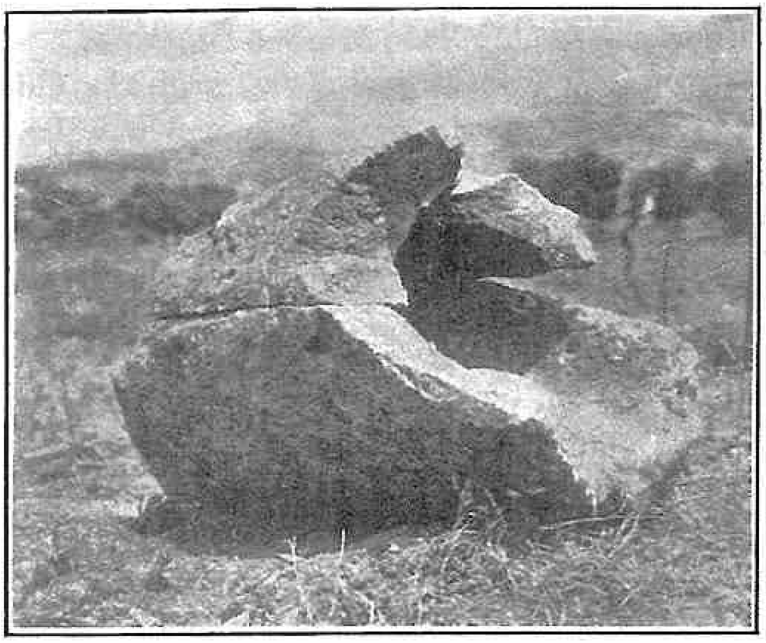

Εἰκ. 12. Κωνικὸς διάτρητος λίθος.

ΣΠΥΡ. Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Εἰκ. 1. Ἐπιγραφὴ Βριτομάρπεως ἐκ Κρήτης.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΣ ΒΡΙΤΟΜΑΡΠΙΝ ΕΚ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ

Κατὰ μῆνα Μάϊον τοῦ παρόντος ἔτους ἀνεῦρον τὴν ἐν εἰκ. 1 δίστιχον ἐπιγραφήν, ἀναθηματικὴν εἰς Βριτόμαρπιν, ἐν Χερσονήσῳ, ἥτις εἶναι κώμη κειμένη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Χερσονήσου, μιας τῶν σημαινουσῶν ἀρχαίων παραλίων πόλεων τῆς Κρήτης, κειμένης κατὰ τὸ 25ον χιλιόμετρον πρὸς Α. τοῦ σημερινοῦ Ἡρακλείου. Τὴν ἐπιγραφὴν εἶχεν ἐν τῇ οἰκίᾳ του ὁ χωρικὸς Ἀγγελῆς Μαστοράκης, εἶναι δὲ σπουδαία κατὰ πρῶτον λόγον διότι μᾶς ὑποδεικνύει τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου καὶ περιφήμου ἱεροῦ τῆς Βριτομάρτεως ἐν Χερσονήσῳ, ὅπερ ἀναφέρουσιν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. Ἡ Βριτόμαρτις διέμεινε πάντοτε μία τῶν μεγίστων τῆς Κρήτης θεοτήτων, ἔχουσα πολλὰ καὶ σπουδαῖα ἐν τῇ νήσῳ ἱερά. Ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις τῆς Κρήτης ἐλατρεύετο ὡς Δίκτυννα (ἴδε Meursius, Creta κλπ. σελ. 26 καὶ 205. Hoeck Kreta, II, σελ. 160 κ.ἀ.). Ἡ Βριτόμαρτις καὶ ἡ Δίκτυννα, ζεῦγος Κρητικῶν θεαινῶν ἀναμφιβόλως Μινωικῆς καταγωγῆς, ἐταυτίσθησαν βραδύτερον πρὸς τὴν Ἄρτεμιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πανθέου [1].

Ὁ ὑποδειχθείς μοι ὑπὸ τοῦ χωρικοῦ τόπος, ὅπου ἡ ἐπιγραφὴ εὑρέθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου, κεῖται ἓν περίπου χιλιόμετρον πρὸς Α. τῆς σημερινῆς πολίχνης Χερσονήσου (πρὸς τὸ μέρος τῶν Μαλίων, ἐπὶ μικροῦ ἀκρωτηρίου. Ἐκεῖ ὑπάρχει νῦν ἐκκλησίδιον τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐκτισμένον ἐπὶ οἰκοδομήματος Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς μετὰ ψηφιδωτοῦ δαπέδου. Ὀλίγα μέτρα ἀνατολικώτερον ἐντὸς τῆς θαλάσσης [2] φαίνεται καὶ ἄλλο οἰκοδόμημα. Ἀμφοτέρων ἡ Ἀνατ. πλευρὰ εἶναι ἀψιδωτή, πολλὰ δὲ μαρμάρινα συντρίμματα κιόνων, ἐπικράνων καὶ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν εἶναι διεσκορπισμένα εἰς τὰ πέριξ. Ἐπὶ τοῦ βραχώδους ὅμως ἀκρωτηρίου

---

[1] Ἴδε Nilsson, A History of Greek Religion, 1925, σελ. 29.

[2] Ἡ Κρήτη ἔχει ὑποστῆ ἀνύψωσιν μὲν κατὰ τὰς Δυτ. ἐπαρχίας, ἔνθα ὁ παλαιὸς λιμὴν τῆς Φαλασάρνης εἶναι νῦν μεσόγειος, καθίζησιν δὲ κατὰ τὰς Ἀνατολικάς. Ὁ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς κυματοθραύστης τῆς Χερσονήσου εἶναι νῦν τελείως ὑποβρύχιος εἰς 2 μ. περίπου βάθος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

εἷς μικρὸς ἀγρὸς ὑπάρχει παρὰ τὸ μνημονευθὲν ἐκκλησίδιον πρὸς ἀνασκαφικὴν ἔρευναν, μὴ ἐπιτρέπων νὰ τρέφωμεν πολλὰς ἐλπίδας. Ὅπως δήποτε μία σκαφικὴ ἔρευνα ἐκεῖ εἶναι ἐπιβεβλημένη, ἐπειδὴ δ᾽ αὕτη πιθανὸν νὰ βραδύνῃ, ἔκρινα ὅτι ἐπεβάλλετο ἡ δημοσίευσις τῆς ἐπιγραφῆς, ἵνα ἐν τῷ μεταξὺ αὕτη χρησιμοποιηθῇ τυχὸν ὑπ᾽ ἄλλων.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι κεχαραγμένη ἐπιμελῶς καὶ διὰ κανονικῶν καὶ ἀρκούντως βαθέων γραμμάτων, ἅτινα εἶχον, φαίνεται, χρωματισθῆ ἐρυθρά, ἐπὶ λεπτῆς μαρμαρίνης πλίνθου χονδροκόκκου νησιωτικοῦ μαρμάρου [1]. Ἡ πλίνθος δυνατὸν νὰ ἔφερεν ἄγαλμα ἢ ἄλλο ἀνάθημα, διότι φέρει ὀπήν, ἐξ ἧς ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν τὸ εἶδος τοῦ ἀναθήματος. Ἐχαράχθη δ᾽ εἰς δύο στίχους ἡ ἐπιγραφή, ἔχουσα ὡς ἑξῆς:

Εὐκλείδας καὶ Λύκος οἱ Ἀλεξιμάχω
Βριτομάρπι χαριστήιον.

Ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων ὁδηγούμενοι δυνάμεθα νὰ θέσωμεν τὴν ἐπιγραφὴν τὸ πολύ, νομίζω, εἰς τὸ β´ ἥμισυ τοῦ 1ου π. Χ. αἰῶνος, οὐχὶ μεταγενέστερον. Τὸ χαρακτηριστικώτερον γράμμα, τὸ Π, ἔχει τὰ σκέλη ἐντελῶς ἴσα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πρὸ τοῦ 1ου π. Χ. αἰῶνος δὲν συναντᾶται [2]. Ἐπ᾽ ἴσης τὰ γράμματα Ε, Π, Σ ἔχουν ἀρκετὴν εἰς πλάτος ἔκτασιν, πρᾶγμα ἀρχόμενον ὀλίγον πρὸ τοῦ 1ου αἰῶνος, τὸ δὲ Μ ἔχει ἐντελῶς κάθετα τὰ σκέλη. Εἶναι δὲ καὶ τὰ γράμματα τοσοῦτον ἐπιμελῶς χαραγμένα, ὥστε δὲν νομίζω ὅτι δυνάμεθα νὰ καταβιβάσωμεν αὐτὴν εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν ἐκείνης ἣν ἐπρότεινα.

Ἄξιος προσοχῆς εἶναι ὁ τύπος ***Βριτομάρπι*** (δοτικὴ τοῦ Βριτόμαρπις) διὰ τοῦ Π. Πλὴν τοῦ παραδεδομένου κοινοῦ τύπου Βριτόμαρτις [3], μᾶς παρεδόθησαν ἐπιγραφικῶς καὶ οἱ τύποι ***Βριτάμαρτις*** [4] καὶ ***Βρυτόμαρτις*** [5]. Ἀλλὰ καὶ τύπος ***Βριτόμαρπις*** δὲν εἶναι πρωτοφανής, διότι ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ ἄλλης Κρητικῆς ἐπιγραφῆς, συνθήκης μεταξὺ τῶν πόλεων Λατοῦς καὶ Ὀλοῦντος (ἃς ἀναφέρει καὶ ἡ ἀνωτέρω παρὰ Ραγκαβῆ μνημονευθεῖσα ἐπιγραφή), μάλιστα δὲ δίς [6], ἐν μὲν στίχ. 44 ***Βριτομάρπεια*** (τά), ἐν δὲ στίχ. 76-77 τὰν Βριτό]μαρπιν. Ὁ τύπος ὅμως ἦτο ἀμφίβολος, δι᾽ ὃ θαυμάζει περὶ αὐτοῦ ὁ Nilsson [7]. Καὶ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τίθεται

---

[1] Διαστάσεις τῆς πλίνθου: Μῆκ. 0,645. Πλάτ. 0,24. Ὕψος 0,05. Ὕψος γραμμάτων 12-13 χιλιοστά.

[2] Ἴδε Kern, Inschr. v. Magnesia σελ. XXXII-XXXIII.

[3] Βριτόμαρτις-δος κλίνεται συνήθως, παρὰ δὲ Στράβ. Χ, 479 κλίνεται Βριτομάρτεως.

[4] B.C.H. VI, 1882 σελ. 23 (Βριταμαρτίοις), ἐκ Δήλου.

[5] Ραγκαβῆ, Antiq. Helleniques ἀριθ. 691, στίχ. 7. Εἶναι ἐπιγραφὴ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς εὑρεθεῖσα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἀναφέρουσα τὰς Κρητικὰς πόλεις Λατὼν καὶ Ὀλοῦντα (Ϝολύεντα, ὅπερ ὁ Ραγκαβῆς ἐξέλαβεν ὡς ὑποκρύπτον τὴν λέξιν βουλευτής.

[6] Ἴδε Collitz-Bechtel, S.G.D.I. ἀριθ. 5075.

[7] Griechische Feste σελ. 209, σημ. 7 «In Olus kommen Britomarpeia (So!) vor».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

εἰς τὸν 1ον π. Χ. αἰῶνα, ὥστε ὡς πρὸς τὴν παλαιότητα τοῦ τύπου Βριτόμαρπις δὲν κερδίζομεν τίποτε. Δυνάμεθα δ᾽ ὅμως, ἀφ᾽ οὗ νῦν ὁ διὰ τοῦ π τύπος κυροῦται ὁριστικῶς, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ παλαιὸς εἶναι, ἐξ ἄλλης Κρητικῆς ἐπιγραφῆς ἐκ Δρήρου [1]. Αὕτη εἶναι μεταγραφὴ ἐξ ἄλλης παλαιοτέρας ἐπιγραφῆς, ἥτις ἦτο βουστροφηδὸν γεγραμμένη, περιέχει δὲ τύπους οἷον «τὸς αὐτὸς θεοὺς» καὶ ἓν Ν ἐντελῶς ἀρχαϊκόν, ἐν ᾧ ἀφ᾽ ἑτέρου περιέχει βραχυγραφικὰ γράμματα, Λ καὶ Ω. Ἐκ τούτων τῶν φαινομένων ὁ μὲν Dethier τὴν ἀνεβίβασε, μέχρι τοῦ 4ου αἰῶνος, ὁ Hermann καὶ Vischer χρονολογοῦν αὐτὴν ὀλίγον πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Λύκτου (δηλ. 220 π. Χ.), ἐν ᾧ τέλος ὁ Blass διὰ τὰ βραχυγραφικὰ γράμματα καὶ δι᾽ ἄλλους λόγους καταβιβάζει ταύτην εἰς τὸν 2ον αἰῶνα (ἔ. ἀ. σελ. 241). Ὅπως δήποτε λοιπὸν ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη παραμένει παλαιοτέρα τῶν δύο προηγουμένων, ἐν αὐτῇ δὲ φέρεται ὁ τύπος ΒΡΙΤΟΜΑΡΠΝ, ἀλλ᾽ ὡς ὁ ἐκδότης (ἔ. ἀ.) σημειοῖ, μετὰ λίαν μακρᾶς τῆς ὁριζοντίας κεραίας τοῦ προτελευταίου γράμματος, ἐξ οὗ δὲν φαίνεται ἀσφαλῶς ὡς π (καὶ παρέχεται δ᾽ ἡ ἐξήγησις ὅτι ὁ λιθοκόπος ἀντέγραψε πιθανῶς ἐκ τοῦ οὐχὶ ἐναργῶς φαινομένου προτύπου, συμπληροῦται δ᾽ ἡ λέξις Βριτόμαρ(τι)ν). Νομίζω ὅμως ὅτι μετὰ τὰς ἐπανειλημμένας κυρώσεις τοῦ τύπου δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ἀναγνωστέον καὶ ἐνταῦθα ΒΡΙΤΟΜΑΡΠΙΝ, τοιοῦτος δὲ θὰ ἦτο ἴσως ὁ τύπος καὶ ἐπὶ τῆς παλαιᾶς βουστροφηδὸν ἐπιγραφῆς, ἐξ ἧς ὁ μεταγράψας λιθοκόπος παρέλιπε τὸ προτελευταῖον γράμμα Ι γράψας ΒΡΙΤΟΜΡΠΝ. Ἂν οὕτως ἔχει ὄντως τὸ πρᾶγμα, τότε βεβαιοῦται ὁ τύπος ΒΡΙΤΟΜΑΡΠΙΣ ἀσφαλῶς μὲν ἀπὸ τοῦ 2ου τουλάχιστον αἰῶνος, κατὰ μεγίστην δὲ πιθανότητα καὶ πολὺ παλαιότερον, τὸν 5ον ἢ 6ον αἰῶνα.

Ἀνακύπτει νῦν τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τοῦ τύπου καὶ τῆς ἐτυμολογίας τούτου. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους τὸ ὄνομα ***Βριτόμαρτις*** δὲν ἦτο Ἑλληνικόν, παραγόμενον ἐκ δύο λέξεων τοῦ Πελασγικοῦ ἰδιώματος τῆς Κρήτης, τὴν δ᾽ ὀρθοτέραν ἑρμηνείαν τοῦ ὀνόματος δίδει ὁ Σολῖνος, ἐξηγῶν Βριτό-μαρτις = ἡδεῖα παρθένος [2]. Πρὸς ταῦτα συμφωνεῖ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου: Βριτύ· γλυκύ, Κρῆτες. Ὡς πρὸς δὲ τὸ δεύτερον συνθετικὸν ἐχρησίμευε πρὸς κύρωσιν τῆς ἐτυμολογίας ἡ παρὰ Στεφ. Βυζ. ἐν λ. *Γάζα πληροφορία*, ὅτι «*τὰς παρθένους γὰρ οὕτως* Κρῆτες *προσαγορεύουσι* ***Μαρνάν***». Τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην παρεδέχθησαν ἄλλοι τε πολλοὶ (Johannson, Solmsen *κλπ.* προβλ. Gruppe, Gr. Myth. und Religionsgesch. 2, σελ. 1287 σημ. 2) καὶ ὁ Fick [3], οἵτινες συγκρίνοντες τὸ -μαρτις πρὸς τὰ ἐκ συγγενῶν γλωσσῶν «marti» = μνηστή, «marzus» = γάμος, nuptiae, εὑρίσκουσιν ὅτι

---

[1] Collitz ἔ. ἀ. ἀριθ. 4952, A_{30}.

[2] C. Julii Solini Polyhistor, κεφ. XI, 8: «Cretes Dianam religiosissime venerantur, Britomarten gentiliter nominantes, quod sermone nostro sonat virginem dulcem».

[3] Bechtel-Fick, Griech. Personennamen² σελ. 449.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ὀρθῶς ἔχει τοῦ Σολίνου ἡ ἑρμηνεία. Γενικῶς ἐσφαλμένη θεωρεῖται ἡ ἐξήγησις ἣν παρέχει Ἐτυμολογικὸν τὸ Μέγα, «ὅτι ταῖς Βρίσαις, νύμφαις ὁμαρτεῖ», καθὼς καὶ τὰ λεγόμενα τοῦ Wernicke παρὰ Pauly-Wissowa ἄρθρ. Ἄρτεμις, σελ. 1370-1, ὅστις ἀποκρούων τὸ δῆθεν μὴ Ἑλληνικὸν τοῦ ὀνόματος θέλει τοῦτο ἐκ τοῦ Βριζῶ (=θεότης λατρευομένη ἐν Δήλῳ, ἰδίως ὑπὸ τῶν γυναικῶν) καὶ τοῦ παρ' Ἡσυχίῳ πληρεστέρου «Βριζόμαντις· ἐνυπνιόμαντις».

Τὸ πρῶτον συνθετικὸν τοῦ ὀνόματος Βριτόμαρτις θεωρεῖται γενικῶς ὅτι εἶναι ἀναμφιβόλως λέξις Ἑλληνική. Ἤδη ὁ Herwerden συνῆψε τὸ βριτὺ τοῦ Ἡσυχίου πρὸς τὸ ***βλίττειν*** (=ἀφαιρεῖν τὸ μέλι, πρβλ. τὸ σύνθετον ἀποβλίττω =τρυγῶ τὸ μέλι)[1], ὡς καὶ ὁ Leo Meyer[2]. Εἶναι λοιπὸν τῆς αὐτῆς ῥίζης πρὸς τὰς λέξεις μέλι, μαλακός, βροτὸς κλπ.[3].

Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ὅμως συνθετικὸν -μαρτις, παρουσιάζεται τὸ ζήτημα, ὅτι ἔχομεν ἐν Κρήτῃ, ἥτις εἶναι καὶ ἡ κυρία πατρὶς τῆς Βριτομάρτεως[4] οὐχὶ -μαρτις, ἀλλὰ -μαρπις ἐπὶ τῶν λίθων, ὥστε ἡ καὶ πρότερον προβληματικὴ σύναψις τοῦ -μαρτις πρὸς τὸ μαρνὰν τοῦ Στεφ. Βυζ. νὰ καθίσταται νῦν ὅλως ἀπίθανος. Σκεπτέον λοιπὸν μήπως ὑποκρύπτεται ἄλλη λέξις ἐνταῦθα. Ἡ πρώτη σκέψις ἥτις μοι ἐπῆλθεν ἐν Κρήτῃ ἅμα τῇ εὑρέσει τῆς ἐπιγραφῆς, ἦτο ὅτι πιθανὸν νὰ ἔχωμεν παρετυμολογίαν τινὰ πρὸς τὸ ῥ. ***μάρπτω,*** δηλ. Βριτό-μαρπτις, ἡ ἡδέως μάρπτουσα, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν Ἄρτεμιν ἥτις παρ' Ὁμήρῳ καταπέφνει «ἀγανοῖς βελέεσσιν»[5], ἐξ οὗ εἶτα Βριτόμαρτις[6]. Νῦν δ' ὅμως δὲν θεωρῶ τὴν εἰκασίαν ταύτην βάσιμον, ἴσως δὲ τὸ -μαρπις τοῦτο σχετίζεται πρὸς τὸ ***Μάρπησσα,*** ὡς πείθουσιν οἱ ἑξῆς συνδυασμοί:

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ Ἄρτεμις ***Λαφρία*** εἶναι μία μορφὴ τῆς Ἀρτέμιδος ἥτις φαίνεται ἔχουσα μεγίστην διάδοσιν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν[7]. Πολλαχοῦ ἔχομεν ἑορτὰς Λάφρια, μῆνα Λάφριον ἐν Γυθείῳ κλπ. Κυρία ὅμως πατρὶς τῆς Λαφρίας Ἀρτέμιδος φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ Αἰτωλία (Nilsson ἔ. ἀ.). Ἔχομεν ἐξ ἄλλου τὴν

---

[1] Lex. Suppl. et Dial. ἐν λ. βριτύ.

[2] Handbuch d. Gr. Etym. τόμ. 3 σελ. 154, Βλίττειν = des Honigs berauben, ἐκ τοῦ βλίτjειν πιθανῶς καὶ ἐκ τῆς ῥίζης μελιτ.

[3] Τὸ παρὰ Πλάτωνι Πολιτ. 564ε «πλεῖστον δὴ ... τοῖς κηφῆσι μέλι βλίττεται» εἶναι διόρθωσις τοῦ Ruhnken γενικῶς παραδεδεγμένη ἀντὶ τοῦ τῆς χειρογράφου παραδόσεως βλίττει καὶ ***βλύττει*** ὅπερ ἐδέχθη καὶ ὁ Schneider. Ἐφελκύω ἁπλῶς τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ ***βλύττει*** τούτου πρὸς τὸ ἐπιγραφικῶς πιστωθὲν Βρυτόμαρτις.

[4] Πρβλ. τὸ ἄρθρον τοῦ Wernicke Artemis ἔ. ἀ. σελ. 1370, Nilsson Gr. Feste σελ. 209, «zu Hause ist Britomartis» (δηλ. ἐν Κρήτῃ), Gruppe σελ. 254 καὶ σημ. 10 κλπ.

[5] Ἴδε λ. χ. Ὀδ. ο 411 κ. ἀ.

[6] Ἐν τῷ λεξ. τοῦ Roscher ὑπάρχει ἡ αὐτὴ ἐκδοχὴ ὡς πρὸς τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως Μάρπησσα, ἴδε κατωτέρω.

[7] Ἴδε Nilsson, Gr. Feste σελ. 218.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

παράδοσιν ὅτι ἐν Κεφαλληνίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα Λαφρία ἐλατρεύετο ἡ Βριτόμαρτις [1], πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μᾶς δίδει λαβὴν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ Λαφρία Ἄρτεμις ἦτο μία μορφὴ τῆς Βριτομάρτεως. Κατ' ἀκολουθίαν λοιπὸν ἡ κυρία κοιτὶς τῆς Λαφρίας, ἡ Αἰτωλία, δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι δὲν ἦτο ξένη πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Βριτομάρτεως.

Τούτων ὅμως οὕτως ἐχόντων ἀναπηδᾷ αὐθόρμητος ἡ σκέψις ὅτι ἡ Μάρπησσα, ἥν μᾶς ἐνθυμίζει τὸ ***Βριτό - μαρπις*** ἦτο ἡρωὶς κατ' ἐξοχὴν τῆς Αἰτωλίας. Ἡ Μάρπησσα ἦτο νύμφη ἢ θεότης τοῦ κύκλου τῆς Ἀρτέμιδος (καὶ ἑπομένως καὶ τῆς ἐν πολλοῖς πρὸς ταύτην συγχεομένης Βριτομάρτεως). Ἡ θυιὰς Μάρπησσα ἦτο θεότης σχετικὴ πρὸς τοὺς ἀνέμους [2] ἢ μᾶλλον ἀπέβη τοιαύτη (ὡς καὶ ἡ Ὠρείθυια) οὖσα ἀρχικῶς θεότης τοῦ κύκλου τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Διονύσου (Gruppe σελ. 1293). Ἐν Αἰτωλίᾳ δ' ἔχομεν καὶ Μάρπησσαν τὴν κόρην τοῦ Εὐήνου, ταύτην δ' ἁρπάζει σύζυγον ὁ Ἴδας, ἥρως οὗ τὸ ὄνομα ἀναμιμνῄσκει ἡμᾶς τὴν Κρήτην διττῶς, οὐ μόνον διὰ τὴν Ἴδην, ἀλλὰ καὶ διότι Ἴδαν τὸν Κρῆτα Κουρῆτα γινώσκομεν ἐν Ὀλυμπίᾳ. Οὕτω καὶ ὁ Gruppe (ἔ. ἀ. σελ. 340) θεωρεῖ Κρητικὴν ἐπίδρασιν τὴν ἐν Αἰτωλίᾳ ἐμφάνισιν τοῦ ὑπὸ τῶν Μεσσηνιακῶν ἰδίᾳ μύθων δοξασθέντος Ἴδα. Οὕτως ἐνισχύεται καὶ ἡ ὑπόνοια Κρητικῆς ἐπιδράσεως ἐν Αἰτωλίᾳ, ὡς πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Λαφρίας Ἀρτέμιδος.

Ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν τοῦ ὀνόματος Μάρπησσα, πιστεύω τοῦτο ὡς οὐχὶ Ἑλληνικὸν ὡς ὑποδεικνύουσι τὰ σσ ἐν τῇ ληγούσῃ καὶ ἡ ὅλη τοῦ ὀνόματος μορφή [3]. Πλὴν τῆς Μαρπήσσης τοῦ γνωστοῦ ὄρους τῆς Πάρου ἔχομεν πόλιν Μαρπησσὸν παρὰ τὴν Λάμψακον (Μαρμισσόν, Μυρμισσόν, Μερμεσσόν), ἢ ΝΔ τοῦ Παρίου [4]. Πλὴν τούτου ἔχομεν καὶ Μάρπην ἢ Μάρπησσαν μεταξὺ τῶν Ἀμαζόνων [5]. Πάντα ταῦτα ὑποδεικνύουσι τὴν λ. ὡς μὴ Ἑλληνικήν, ἀλλ' ἀνήκουσαν

---

[1] Ἀντ. Λιβεράλις, Μεταμορφώσεων συναγωγή, μ'. «Ἔπειτα δ' ἐκ τοῦ Ἄργους εἰς Κεφαλληνίαν ἀνέβη καὶ αὐτὴν ὠνόμασαν οἱ Κεφαλλῆνες Λαφρίαν· καὶ ἱερὸν (ἱερὰ) ἤγαγον ὡς θεῷ. Ἔπειτα ἔρχεται εἰς Κρήτην . . .».

[2] Gruppe, gr. Myth. σελ. 840 - 41 καὶ σημ. 1.

[3] Μόνον ὡς παρετυμολογικαὶ εἰκασίαι δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν τὰ παρὰ Roscher Myth. Lex. ἐν λέξει, ὅτι τὸ ὄνομα «ὑποδεικνύει τὴν ἁρπαγὴν ὑπὸ τοῦ Ἴδα ἢ τοῦ Ἀπόλλωνος, δυσκόλως δὲ τὸ συναρπαστικὸν τῆς καλλονῆς τῆς Μαρπήσσης». Συγγένεια, μᾶλλον δὲ ταυτότης ὀνομάτων συνδέει τοῦτο πρὸς τὴν Ἀσίαν (ὅπως συμβαίνει καὶ διὰ τὰ εἰς -σσος ἢ -ττος ὀνόματα). Τὸ ἐσωτερικὸν -σ- ἢ -σσ- Ἰνδοευρωπαϊκῆς καταγωγῆς ὑπάρχει μὲν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἀλλὰ προέρχεται ἐκ τοῦ δς, θσ, κj, χj κλπ., ἐν δὲ τῇ ἀττικῇ διαλέκτῳ δύναται νὰ παρασταθῇ διὰ τοῦ -ττ- (λ. χ. *πρακjω -πράττω, *θᾶγχjον -θᾶσσον κλπ.). Ἐκτὸς ὅμως τῶν εἰς -σσω (ἢ -ττω) ρημάτων, τὸ -σσ- εἶναι ἀρκούντως σπάνιον, ἡ ἀπουσία δὲ μιας καλῆς ἐτυμολογίας ἀναγκάζει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ -σσ- εἶναι ἡ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ παράστασις ξένου τινὸς φθόγγου. (A. Cuny ἐν Rev. des Etudes Anciennes XII (1910) σελ. 156).

[4] Ὁ Στεφ. Βυζ. ἀναφέρει: Μυρμισσός, πόλις περὶ Λάμψακον, ὡς Πολέμων.

[5] Παρ' Ἰουστίνῳ Μαρπησία, παρὰ Διοδώρου Μάρπη, πρβλ. Gruppe σελ. 841 σημ. 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

εἰς ξένην γλῶσσαν. Ὁ Fick [1] ἀναφερόμενος εἰς τὴν Μάρπησσαν τῆς Πάρου καὶ Μαρπησσὸν τὴν πόλιν τῆς Τρῳάδος θεωρεῖ πιθανὸν ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι ***Λελεγικόν,*** ἀφ᾿ οὗ ἡ ἡρωὶς Μάρπησσα οὐ μόνον «ist in Aetolien zu Hause», ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Μεσσηνίαν ἀνήκει, τυγχάνει δὲ γνωστὸν ὅτι ἀμφότεραι αἱ χῶραι αὗται εἶναι παλαιαὶ περιοχαὶ τῶν Λελέγων.

Τοιουτοτρόπως ἐκ τῆς συγγενείας ἥτις ἀνακύπτει μεταξὺ Μαρπήσσης-Ἀρτέμιδος (καὶ Βριτομάρτεως) καὶ τῆς διὰ τοῦ Ἴδα προσεγγίσεως τῆς Μαρπήσσης πρὸς τὴν Κρήτην, τὴν κυρίαν τῆς Βριτομάρτεως πατρίδα, δυνάμεθα ἴσως οὐχὶ ἀλόγως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ ἐπὶ τῶν λίθων -μαρπις ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν νύμφην Μάρπησσαν, εἴτε ἀρχῆθεν ὄντος τοῦ τύπου Βριτό-μαρπις, εἴτε βραδύτερον ἐπελθούσης συγχύσεως μεταξὺ τοῦ ὀνόματος τῆς κυρίας θεότητος καὶ τοῦ τῆς ἀκολούθου νύμφης. Δεδομένου δ᾿ ὅτι τὸ βριτὺς εἶναι διαλεκτικώτερος τύπος τοῦ ἡδύς, τὸ ὄνομα τῆς θεᾶς ἑπομένως εἶναι ἓν ἐκ τῶν πολλῶν Ἑλληνικῶν ὀνομάτων τῶν ἐχόντων τὸ ἡδὺς ὡς πρῶτον συνθετικὸν (π. χ. Ἡδυ-χάρης, Ἡδυ-λάλος, καὶ θηλυκὰ Ἡδυλίνη, Ἡδυ-πνόη κλπ.). Βριτόμαρπις εἶναι Ἡδύμαρπις, ἡ ἡδεῖα Μάρπις (ἢ Μάρπησσα).

Ἡ τελευταία τῆς ἐπιγραφῆς λέξις ***χαριστῆιον*** (ἀντὶ χαριστεῖον, ὅπερ ἀθησαύριστον ὂν διὰ τῆς λογοτεχνικῆς παραδόσεως διεσώθη τρὶς διὰ τῶν ἐπιγραφῶν [2] εἶναι κανονικὸς τύπος ἐν τῇ Κρητικῇ διαλέκτῳ. Ἀπαντᾷ χαριστεῖα (ἐξ Ἰτάνου, SGDI 5064), ἀλλὰ καὶ χα[ρι]στῆια (ἐκ Λατοῦς, SGDI 5079). Τὸ ι εἶναι συμφωνικόν, ὡς φαίνεται. Πρβλ. τοὺς τύπους πρειγήια (=πρεσβεία), Νεμονήιος =ὁ Νεομήνιος (ὡς κύριον ὄνομα) [3].

ΣΠΥΡ. Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

---

[1] Vorgriech. Ortsnamen σελ. 58.

[2] Δὶς ἐκ Κνίδου (Newton, Halicarnassus κλπ. τόμ. 2 ἀριθ. 18 ἐν σελ. 715 καὶ ἀριθ. 32 ἐν σελ. 751) καὶ ἅπαξ ἐκ Θήρας B.C.H 1, σελ. 136.

[3] Πρβλ. Bechtel, Die Gr. Dialekte, 2, σελ. 677, 793 κλπ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ΚΛΑΣΣΙΚΙΣΤΙΚΗ ΚΕΦΑΛΗ
ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΒΟΛΟΥ

Ἡ κατωτέρω δημοσιευομένη κεφαλὴ κατεσχέθη τὸ 1925 ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας εἰς τὸν ἐν Λαρίσῃ σταθμὸν τῶν Θεσσαλικῶν σιδηροδρόμων, μαζὶ μὲ ἄλλα μικρότερα ἀρχαῖα, εἰς τὰ χέρια ἑνὸς ἀρχαιοκαπήλου, μεταφερθεῖσα δὲ ἀργότερον κατετέθη εἰς τὸ ἐν Βόλῳ Μουσεῖον [1]. Ἡ προέλευσίς της ἑπομένως εἶναι ἄγνωστος καὶ τοῦτο ὀλιγοστεύει τὰς δυνατότητας τῆς πλήρους ἐπιστημονικῆς ἐκμεταλλεύσεώς της· μ' ὅλα ταῦτα ἡ κεφαλὴ αὐτὴ παρουσιάζει ἀρκετὸν ἐνδιαφέρον τόσον διὰ τὴν παράστασιν ὅσον καὶ διὰ τὴν τέχνην της, ἂν καὶ αὐστηρῶς εἰπεῖν δυσκόλως θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ τὴν ὀνομάσῃ ἔργον τέχνης.

*

Ἡ κεφαλὴ ***(εἰκ. 1)*** σῴζεται ἀμέσως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ λαιμοῦ ὁλόκληρος, ἀρκετὸν ὅμως τοῦ ἄνω καὶ ὀπισθίου μέρους τοῦ κρανίου εἶναι ἀποκεκρουμένον προσφάτως, πλὴν μικροῦ τμήματος ὑπὲρ τὸν τράχηλον, ἐξ οὗ διακρίνεται ὅτι ὄπισθεν ἦτο τελείως ἀκατέργαστος. Μεγέθους εἶναι σχεδὸν φυσικοῦ: ὕψος 0.16, πλάτος κατὰ τὸ μέσον τοῦ προσώπου 0.13.

Ἐπὶ τῆς κόμης — ἡ ὁποία εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἐπίσης δὲν ἔχει καθόλου δηλωθῆ — παριστάνονται τοποθετημένα πέντε φύλλα συμμετρικῶς, ἓν εἰς τὸ μέσον καὶ ἀνὰ δύο ἑκατέρωθεν, ἀρχόμενα περίπου ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν ὤτων ***(εἰκ. 2)***. Εἶναι ἀναμφισβητήτως, νομίζω, φύλλα δρυὸς καὶ μάλιστα τοῦ εἴδους της ἐκείνου ποὺ σήμερον ὀνομάζεται «δέντρο» ἢ «ὁ δέντρος». Ἀπεικονίσεις τοιούτων φύλλων ἔχομεν ἐπὶ ἀρχαίων μνημείων πολλὰς ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρω μερικὰς ὡς ὁμοιοτάτας ἐν ὑποσημειώσει [2]. Ἀπὸ τὸ ἐξακριβωθὲν αὐτὸ σημεῖον πρέπει νὰ ξεκινήσῃ κάθε ἑρμηνεία.

---

[1] Τὰ ἄλλα ἀρχαῖα ἦσαν νομίσματα διάφορα (ἐκ τῶν ὁποίων μνημονευτέον ἓν ἀργυροῦν ἀρχαῖον ὑπόχαλκον) καὶ μικρὸν ἀργυροῦν ἔλασμα προερχόμενον ἐξ ἐπενδύσεως Εὐαγγελίου καὶ φέρον ἐκτύπους παραστάσεις σχετικὰς μὲ τὴν Θεοτόκον, κατετέθησαν δὲ εἰς τὰ οἰκεῖα Μουσεῖα Ἀθηνῶν.

[2] Κεφαλὴ Διὸς τοῦ Μουσ. Βερολίνου (ἀριθ. 292) μετὰ στεφάνου φύλλων δρυὸς (**Baumeister Denkm.** εἰκ. 2388)· κεφαλὴ Διὸς τοῦ Μουσ. Βιέννης μεθ' ὁμοίου στεφάνου (**Schneider, Album d. Antikensammlung** Taf. 30)· νόμισμα τοῦ Πύρρου μὲ κεφαλὴν Διὸς ὁμοίως στεφανωμένην (**Bulle, d. sch. Mensch**[2] εἰκ. σελ. 453)· προτομὴ τοῦ Πύρρου τοῦ Μουσ. Νεαπόλεως (**A. Ruesch, Guida** ἀριθ. 1144) μεθ' ὁμοίου στεφάνου ἐπὶ τοῦ κράνους (**Hekler, Bildniskunst d. Griechen u. Römer** Taf. 71 b)· ὁ Νέρβας τοῦ Βατικανοῦ φέρων τὴν ἐκ φύλλων δρυὸς corona civica (**Hekler** Taf. 230 b)· κ. ἄ. Πρβλ. προσέτι **Furtwängler, Ant. Gemmen** I. 39, 31. 59, 8.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν εἶναι θνητοῦ τινος κεφαλή: ἡ δρῦς παίζει κάποιον ρόλον εἰς μερικὰς περιστάσεις τοῦ καθημερινοῦ βίου τῶν ἀρχαίων (κατὰ τὸν γάμον καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων, βλ. τὰς ὀλίγας σχετικὰς μαρτυρίας εἰς **Pauly-Wissowa RE** λ. Eiche), ὄχι ὅμως τοιοῦτον ὥστε ν' ἀποτελέσῃ θέμα διὰ τὴν τέχνην. Εἰς τοὺς Ρωμαίους δὲν συμβαίνει βέβαια τὸ ἴδιον: ἡ ἐκ φύλλων δρυὸς corona civica ἀπεικονίζεται πολὺ συχνὰ εἰς ἀνδριάντας καὶ ἄλλα μνημεῖα τῆς τέχνης τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ ἡ παροῦσα κεφαλὴ ἀνήκει· ἀλλὰ ἐδίδετο μόνον εἰς τοὺς σώσαντας ἐν πολέμῳ τὴν ζωὴν ἄλλου Ρωμαίου πολίτου. Εἶναι λοιπὸν βέβαιον ὅτι κάποιαν θεότητα παριστάνει ἡ κεφαλή [1]. Καὶ δὴ γυναικείαν. Ἀπόλλωνος ἢ Διονύσου δὲν δύναται νὰ εἶναι, διότι κανεὶς λατρευτικὸς συσχετισμὸς τοιοῦτος δὲν μνημονεύεται εἰς τοὺς ἀρχαίους [2]. Κυρίως μόνον τοῦ Διὸς εἶναι συχνὸν στόλισμα τῆς κεφαλῆς ὁ ἐκ δρυὸς στέφανος (βλ. τὰ ἀνωτέρω σελ. 85 σημ. 1 παραδείγματα). Μετ' αὐτὸν εἰς τὸν νοῦν ἔρχεται ἀμέσως ἡ Ἥρα· ἀλλὰ σχετικὴ μαρτυρία μία μόνον ὑπάρχει, ἡ τοῦ Πλουτάρχου (***Κεφαλαίων καταγραφὴ Ρωμ.*** 92, ἔκδ. Βερναρδάκη τ. II), ὁ ὁποῖος ὅμως, ὅπως ἐκ τοῦ ὅλου χωρίου φαίνεται, ὁμιλεῖ μᾶλλον διὰ τὰς ρωμαϊκὰς θεότητας Juppiter καὶ Juno καὶ πιθανώτατα δὲν ἐννοεῖ παρὰ αὐτὴν ταύτην τὴν corona civica. Ἄλλωστε πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι εἰς

Εἰκὼν 1.

---

[1] Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὴν ἐποχὴν αὐτὴν συχνὰ εὑρίσκομεν ἰδεαλιστικοὺς κλασσικιστικοὺς τύπους θεῶν, ὅπως καὶ ὁ τῆς παρούσης κεφαλῆς, χρησιμοποιουμένους καὶ εἰς ἀνδριάντας ἀκόμη εἰκονικοὺς (βλ. **Lippold**, Kopien u. Umbildungen griech. Statuen, 1923, κεφ. XVII), ὄχι ὅμως χωρὶς νὰ ὑπάρχουν κάποια ἐξωτερικὰ τουλάχιστον σημεῖα ποὺ δηλώνουν ὅτι πρόκειται περὶ θνητῶν, π. χ. τὸ ἔνδυμα, ἡ κόμμωσις, τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς κλπ. Εἰς τὴν περίπτωσίν μας τοῦ ἔργου ἐσώθη μόνον ἡ κεφαλή, ἀλλ' εἰς αὐτὴν δὲν διακρίνεται ἴχνος προσωπικοῦ χαρακτηριστικοῦ. Ἐκτὸς τούτου, δὲν εὗρον οὔτε ἄλλο παράδειγμα κεφαλῆς θνητῆς στεφανωμένης διὰ δρυὸς οὔτε τὸν λόγον τῆς στέψεως ταύτης.

[2] Ἄλλη εἶναι ἡ ἀφορμὴ διὰ τὴν ὁποίαν εἰς τὸν ἐν Δήλῳ ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ὁ Λύσανδρος καὶ ὁ Λ. Κορνήλιος Σκιπίων ἀφιέρωσαν χρυσοῦς στεφάνους δρυὸς (Λόγος ἱεροποιῶν BCH 1882, 30, 7. 40, 1).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τὴν περίπτωσίν μας δὲν πρόκειται κυρίως περὶ στεφάνου: τὰ φύλλα εἶναι ἁπλῶς τοποθετημένα ἐπὶ τῆς κόμης μὲ προφανῆ διακοσμητικὸν σκοπόν· καὶ τοῦ τρόπου τούτου δὲν ὑπάρχει, ὅσον ἐγὼ τουλάχιστον ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω, ὅμοιον παράδειγμα εἰς τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα ἢ δὲν θὰ εἶναι συχνόν. Τὸ πολὺ πολὺ θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ἐνθυμηθῇ τὴν ἀνάλογον τοποθέτησιν φύλλων περὶ τοὺς «πόλους» ἢ «καλάθους» τοὺς φερομένους ὑπὸ διαφόρων γυναικείων θεοτήτων

Εἰκὼν 2.

ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Εἰς τὴν παροῦσαν κεφαλὴν ἡ κόμη δὲν ξεχωρίζει αὐστηρῶς ἀπὸ τὰ φύλλα· κατὰ τὴν βάσιν μάλιστα τοῦ ὑπὲρ τὴν κορυφὴν τοῦ μετωπικοῦ τριγώνου μεσαίου φύλλου δύο μικροὶ βόστρυχοι ἔχουν διαταχθῇ οὕτως ὥστε τὸ φύλλον νὰ φαίνεται ἐξ αὐτῶν ἐκφυόμενον καὶ ν' ἀποτελῆται ἐκ τοῦ συνόλου εἶδος ἀνθεμίου ***(εἰκ. 2),***

Αἱ παρατηρήσεις αὗται καθὼς καὶ τὸ εἶδος τῶν κοσμούντων φύλλων ὁδηγοῦν, νομίζω, εἰς λύσιν τοῦ ζητήματος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πιθανήν. Ἡ κεφαλὴ παριστάνει θεότητα ἐκ τῶν κατωτέρων ἐκείνων τῶν ὁποίων ἡ φύσις στε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

νώτατα συνδέεται μετὰ τῆς δρυός. Τοιαῦται δὲ δὲν εἶναι ἄλλαι ἀπὸ τὰς Δρυάδας ἢ Ἁμαδρυάδας νύμφας (βλ. **Roscher's Lexikon d. Mythologie** κλπ. λ. Nymphen). Εἶναι γνωστὸν πόσον σφιχτὰ κατὰ τοὺς μύθους τῶν ἀρχαίων αἱ νύμφαι αὐταὶ συνδέονται μὲ τὴν ζωὴν τῶν δρυῶν καὶ κατόπιν τῶν δένδρων ὅλων γενικῶς. Ἡ φοβερὰ τιμωρία τοῦ Ἐρυσίχθονος ἢ τοῦ Τριόπα ποὺ κατέρριψε ἀγαπητὰς εἰς τὴν Δήμητρα δρῦς καὶ λεύκας ἐκ τοῦ ἐν τῷ Δωτίῳ πεδίῳ (εἰς τὰ ἀνατολικὰ τοῦ Θεσσαλικοῦ κάμπου) ἄλσους της [1] πληγώσας τὰς ἐνοικούσας νύμφας, ἡ ἀνταμοιβὴ ἄλλων θνητῶν οἱ ὁποῖοι ὑπεστήριξαν γηραλέα δένδρα ἕτοιμα νὰ πέσουν καὶ παρέτειναν ἔτσι τὴν ζωὴν τῶν νυμφῶν καὶ ἄλλοι ἀνάλογοι μῦθοι ἀπετέλεσαν συχνὰ θέμα διὰ τοὺς ἀρχαίους ποιητάς, μάλιστα τοὺς ρομαντικο - εἰδυλλιακοὺς λυρικοὺς τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων (Καλλίμαχος Ὕμνος εἰς Δήμητρα· Ἀπολλώνιος Ρόδιος II 447 καὶ τὸ σχετικὸν σχόλιον· σχόλια εἰς Θεοκρ. III 13· κ. ἄ.). Ὥστε ἡ χρησιμοποίησις τῶν φύλλων τῆς δρυὸς ὡς λαλοῦντος συμβόλου καὶ ἀναγωγὴ λοιπὸν τῆς προκειμένης κεφαλῆς εἰς νύμφην τινα Δρυάδα ἔχει τὰς μεγαλυτέρας πιθανότητας [2].

Ἀντιρρήσεις εἶναι βέβαια δυνατὸν νὰ ὑπάρξουν: ἐκτὸς τοῦ ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ παροῦσα κεφαλὴ εἶναι σχεδὸν unicum μεταξὺ τῶν μνημείων τῆς τέχνης (ὅσον ἐγὼ τουλάχιστον γνωρίζω), τὰ εἰς τὰς νύμφας ἀναθήματα εἶναι προπάντων ἀνάγλυφα καὶ εἰδώλια, ὄχι δὲ ἀγάλματα ὁλόκληρα. Συμπεραίνει μὲν ὁ Σωκράτης διὰ τὸ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ἱερὸν ὅτι «Νυμφῶν τινων καὶ Ἀχελῴου ἱερὸν ἀπὸ τῶν ***κορῶν*** τε καὶ ***ἀγαλμάτων*** ἔοικεν εἶναι» (Πλάτ. Φαῖδρ. 230 b), ἀλλὰ δυνατὸν νὰ μὴ ἐννοεῖται ἄλλο τι ἀπὸ τὰ γνωστά μας πήλινα εἰδώλια καὶ ἀνάγλυφα τῶν ὁποίων μέγαν ἀριθμὸν φέρουν εἰς φῶς αἱ ἀνασκαφαὶ τοιούτων ἱερῶν καὶ ἄντρων. Ἐν τούτοις δὲν πρέπει ν' ἀποκλεισθῇ κατ' ἀρχὴν ἡ δυνατότης τῆς ἀναθέσεως ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ ὁλοκλήρων ἀγαλμάτων εἰς τὰς Νύμφας. Ἔχομεν ἄλλωστε περὶ τοῦ ἀντιθέτου τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παυσανίου (X. 12, 6) περὶ ἀγαλμάτων Νυμφῶν ἀφιερωμένων εἰς τὴν παρὰ τὸ μνῆμα τῆς Σιβύλλης ἐν Τρωάδι κρήνην, καὶ ὀλίγας ἄλλας ἀσθενεῖς ἐνδείξεις: ὄχι σπανίως ἀπεικονίζονται π. χ. ἐπὶ νομισμάτων καὶ ἀναγλύφων προτομαὶ Νυμφῶν μαζὶ μὲ ὁμοίας ἄλλων θεοτήτων (βλ. **Roscher's Lexikon** κλπ. λ. **Nymphen** σελ. 540 κέφ.). Τέλος ὑπάρχει τὸ μέγα πλῆθος ἀγαλμάτων τῶν Ναϊάδων Νυμφῶν ποὺ χρησιμο-

---

[1] Καὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ ἀναφέρονται ἄλση δρυῶν ἱερὰ τῆς Δήμητρος: Παυσ. VIII 42, 18.

[2] Στεφανώνονται καὶ αἱ Βάκχαι κατὰ τὰ ὄργιά των μὲ κλάδους ἀπὸ δρῦς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἄλλα δένδρα τῶν βουνῶν, ὥστε ἰδιαιτέρα σχέσις των μὲ τὴν δρῦν δὲν εἶναι πιθανὴ (Εὐριπ. Βάκχ. 110, 686, 703. [Θεοκρ.] XXVI 3). Ἐπίσης διὰ τὴν Ἑκάτην λέγει ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος (Ἀργοναυτ. III 1214 καὶ σχόλ.) ὅτι περὶ τὴν κεφαλήν της «.... ἐστεφάνωντο σμερδαλέοι δρυΐνοις μετὰ πτόρθοισι δράκοντες»· δὲν εἶναι ὅμως διὰ τὴν φύσιν τῆς Ἑκάτης ἀρκετὸν χαρακτηριστικὸν ἡ δρῦς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ποιοῦνται κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς ἀκριβῶς χρόνους ὡς διακοσμητικαὶ μορφαὶ τῶν κρηναίων οἰκοδομημάτων (Νυμφαίων) καὶ κρατοῦν λεκάνην ἔμπροσθέν των ἢ ἀκουμβοῦν ἐπὶ ὑδρίας ἢ κρατοῦν κάποιο πουλὶ κλπ. (βλ. ὅσα ἀναφέρει ὁ Γ. Οἰκονόμος ***Ἀρχ. Ἐφημ. 1923*** σελ. 80 κἑξ., ὅπου καὶ ἡ παλαιοτέρα βιβλιογραφία). Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐτοποθετοῦντο εἰς κόγχας καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ὀπισθίου μέρους τοῦ ἀγάλματος ἦτο περιττὴ (βλ. π. χ. **Milet, I, v: Das Nymphaeum** 1919 ἐν σελ. 55 κἑξ. καταλέγονται τὰ αὐτόθι ἀνήκοντα διακοσμητικὰ ἀγάλματα Νυμφῶν, Ἀρτέμιδος, Ἡρακλέους κλπ. ἐκ τῶν ὁποίων πλεῖστα εἶναι ἀκατέργαστα ὄπισθεν). Τὸ αὐτο χαρακτηριστικὸν παρουσιάζει καὶ ἡ προκειμένη κεφαλή. Ἑπομένως τὸ ἄγαλμα εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκε δὲν ἦτο προωρισμένον νὰ φαίνεται ἀπὸ παντοῦ καὶ ἦτο τοποθετημένον πιθανώτατα ἐπίσης εἰς μίαν κόγχην. Ἄγνωστον μόνον παραμένει πάντοτε τὸ περιβάλλον ἀπὸ ὅπου προέρχεται, ἂν ἀπετέλει δηλ. λατρευτικὸν ἀνάθημα ἢ ἦτο ἁπλῆ διακοσμητικὴ μορφή· διὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν ἔχομεν καὶ ρητὴν λογοτεχνικὴν μαρτυρίαν, τὸ ἐν Παλ. Ἀνθ. VI 189 ἐπίγραμμα τῆς Μοιροῦς: «Νύμφαι Ἁμαδρυάδες, . . . σώιζοιτε Κλεώνυμον, ὃς τάδε καλὰ εἴσαθ᾽ ὑπαὶ πιτύων ὔμμι θεαὶ ξόανα» (βλ. καὶ **Wilamowitz, Hellenist. Dichtung** II σελ. 106). Ὁπωσδήποτε ἡ ἑρμηνεία τῆς κεφαλῆς ταύτης ὡς κεφαλῆς Δρυάδος μοῦ φαίνεται ὡς ἡ μᾶλλον πιθανή, μ᾽ ὅλον ὅτι ὅμοιαι παραστάσεις λείπουν ἐντελῶς. Ἄλλα μέσα μεγαλυτέρας ἐξακριβώσεως δὲν ὑπάρχουν· οὔτε δὲ ἡ ἀνάλυσις τοῦ καλλιτεχνικοῦ της τύπου, εἰς τὴν ὁποίαν μεταβαίνομεν, φωτίζει τὸ ζήτημα περισσότερον.

*

Διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς κεφαλῆς ὑπάρχει ἀσφαλὲς ἐξωτερικὸν τεκμήριον: ἡ ἐγχάρακτος δήλωσις τῆς ἴριδος τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ ἡ βαθουλὴ κόρη ἐμφανίζονζονται κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ, γενικεύονται δὲ ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων καὶ ἀργότερον (**Lippold, Kopien** κλπ. σελ. 89 κἑφ.). Ἐπειδὴ ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς παραστάσεως τοῦ ὀφθαλμοῦ περιορίζεται κατ᾽ ἀρχὰς εἰς τὰ πορτραῖτα, ἀργότερον δὲ ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὰς ἰδεαλιστικὰς κεφαλὰς καὶ ἐν γένει τὰ ἔργα ποὺ μιμοῦνται παλαιότερα πρότυπα, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ ἡ προκειμένη κεφαλὴ ὑπάγεται, πρέπει αὕτη νὰ τοποθετηθῇ μᾶλλον εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀντωνίνων ὅπου μᾶς φέρει καὶ γενικώτερον ἡ τεχνική της, ἡ μᾶλλον λεία ἐπεξεργασία τοῦ μαρμάρου.

Ὡς πρὸς τὸν τύπον ἔχει ἡ κεφαλὴ αὐτὴ πλεῖστα χαρακτηριστικὰ τοῦ κλασσικοῦ τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ δὴ τοῦ δευτέρου ἡμίσεώς του. Αὐτοῦ μᾶς φέρουν πρῶτον τὸ ἐντελῶς στρογγυλόν, μεστὸν εἰς τὰς παρειὰς καὶ τὴν σιαγόνα πρόσωπον· ἔπειτα εἰς τὸ στόμα, ὄχι μόνον τὸ κάτω χεῖλος ποὺ εἶναι περισσότερον προβεβλη-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

μένον καὶ σαρκῶδες ἀπὸ τὸ ἐπάνω, ἀλλὰ καὶ τὸ κλείσιμόν του, ἀκόμη δὲ καὶ ἡ τομή του, ἡ ὁποία εἶναι καμπύλη πρὸς τὰ κάτω (ἐξ αἰτίας τῆς χαμηλῆς τοποθετήσεως τῶν δύο γωνιῶν) καὶ δὲν παρουσιάζει κανένα κυματισμόν· ἔπειτα ἡ πολὺ πλατεῖα βάσις τῆς ρινός, ἴση σχεδὸν πρὸς τὸ μῆκος τοῦ στόματος. Εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς πρέπει πρῶτον νὰ παραμερίσωμεν τὰ νέα στοιχεῖα τοῦ τεχνίτου τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων, ὅπως εἶναι ἰδίως ἡ ὀξεῖα καὶ γωνιώδης δήλωσις τῶν πτυχῶν ποὺ σχηματίζονται ἐπὶ τοῦ ἄνω καὶ ὑπὸ τὸ κάτω βλέφαρον· κατὰ τ᾽ ἄλλα, οἱ ὀφθαλμοὶ εἶναι τοποθετημένοι ὁριζοντίως μὲ ἐλαφρὰν πλαγίαν κλίσιν πρὸς τὰ κάτω, ἡ ὁποία δυναμώνεται ἀκόμη περισσότερον ἀπὸ τὴν ἐντονωτέραν ὁμοίαν κατεύθυνσιν τῶν ὀφρύων (δικαιολογουμένην ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ βλέμμα διευθύνεται πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ συνεπῶς αἱ ἐσωτερικαὶ γωνίαι τῶν ὀφρύων πρὸς τὴν ρίζαν τῆς ρινὸς ἀνυψώνονται)· ἡ κατεύθυνσις αὐτὴ τῆς γραμμῆς τῶν ὀφθαλμῶν εἶναι σχεδὸν παράλληλος μὲ τὴν πρὸς τὰ κάτω τοῦ στόματος [1] καὶ ἀποτελεῖ μετὰ τῆς γραμμῆς τῆς σιαγόνος σχεδὸν τέλειον κύκλον. Ἡ κόμη χωρίζεται ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ μετώπου, κατ᾽ ὀξεῖαν γωνίαν μάλιστα, κατέρχεται δὲ ἔπειτα κυματιστὴ πρὸς τὰ πλάγια καὶ δίδει τριγωνικὸν περίγραμμα εἰς τὸ μέτωπον· περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀποδόσεως θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω. Περὶ τῆς θέσεως καὶ τῆς ἐργασίας τῶν ὤτων ἡ διατήρησις τῆς κεφαλῆς δὲν ἐπιτρέπει νὰ κρίνωμεν. Καὶ ὅμως ἐνῷ ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ στὺλ τῆς κεφαλῆς εἶναι κλασσικά, δὲν ὑπάρχει τύπος κλασσικὸς τοῦ 5ου αἰῶνος ὡρισμένος τὸν ὁποῖον νὰ ἀντιγράφῃ ἢ νὰ μιμῆται ὁ κλασσικιστὴς αὐτὸς τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων. Ἐπειδὴ αὐτὸ ἔχει κάποιαν γενικωτέραν σημασίαν, δὲν εἶναι περιττὸν νὰ βεβαιωθῇ ἀναλυτικῶς τὸ πρᾶγμα.

Κατ᾽ ἀρχὴν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιορισθῇ τὸ ὑποθετικὸν αὐτὸ πρότυπον μέσα εἰς ὅρια χρονικὰ ἢ ἐργαστηριακὰ στενά, ἔστω καὶ ὄχι αὐστηρά. Τὸ μεστὸν στρογγυλὸν πρόσωπον κυριαρχεῖ καθ᾽ ὅλον σχεδὸν τὸν 5ον αἰῶνα, ἂν καὶ ἤδη αἱ περὶ τὸ τέλος του κεφαλαὶ μεταβαίνουν πρὸς τὸ ᾠοειδὲς τοῦ 4ου αἰῶνος. Τὸ πρᾶγμα εἶναι πολὺ γνωστὸν καὶ περιττὸν εἶναι νὰ μνημονευθοῦν παραδείγματα. Περισσοτέραν ποικιλίαν παρουσιάζουν τὰ περὶ τὸ στόμα μέρη· εἰς τὴν ἐξεταζομένην κεφαλὴν τὸ σαρκῶδες καὶ λίαν προβεβλημένον κάτω χεῖλος ἔχει περίγραμμα ἐντελῶς μὲν στρογγυλὸν ἀλλὰ μικρότερον ἀπὸ τὸ ἐπάνω. Εἰς τὰς κεφαλὰς τοῦ β´ ἡμίσεως τοῦ 5ου αἰῶνος τὸ ἐπανευρίσκομεν ἄλλοτε ἐντελῶς ὅμοιον καὶ ἄλλοτε μὲ ἀμβλειογωνιῶδες περίγραμμα· ἀναφέρω μερικὰ παραδείγματα, ποὺ θὰ χρησιμεύσουν καὶ διὰ τὰς ἄλλας συγκρίσεις: κεφαλὴ Δορυφόρου τῆς χαλκίνης προτομῆς

[1] Ἔχομεν δηλ. ἔτσι ἐνώπιόν μας ἐξέλιξιν γούστου ἀντίθετον πρὸς τὸ ἀρχαϊκόν, ὅπου αἱ γραμμαὶ τοῦ στόματος καὶ τῶν ὀφθαλμῶν εἶναι ἐπίσης παράλληλοι, ἀλλ᾽ ἀντιθέτως, πρὸς τὰ ἐπάνω· πρβλ. οἱονδήποτε πρόσωπον Κόρης τῆς Ἀκροπόλεως.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τοῦ Μουσείου Νεαπόλεως (**Kunstgeschichte in Bildern**[2] I 257, 6· εἰς τὰς εἰκόνας τῆς συλλογῆς αὐτῆς γίνονται καὶ αἱ κατωτέρω παραπομπαί)· κεφαλὴ Διαδουμένου τοῦ ἀντιγράφου τῆς Δρέσδης (**K. i. B.**[2] I 257, 9)· κεφαλὴ Ἥρας Farnese Μουσείου Νεαπόλεως (288, 11)· κεφαλὴ Ἥρας Βρεττανικοῦ Μουσείου (288 3)· πολλαὶ κεφαλαὶ ἀπὸ τὰς μετόπας τοῦ Ἡραίου τοῦ Ἄργους (288, 5, 6, 7)· κεφαλὴ «Λημνίας» (288, 4)· κεφαλὴ Ἀθηνᾶς Μουσείου Βιέννης (283, 7)· διάφορα ἀντίγραφα κεφαλῆς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου (246, 5, 6, 7)· κεφαλὴ Κόρης Albani (248, 3) καὶ πλεῖστα ἄλλα. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι δι᾽ ἐλαχίστας ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀσφαλὴς ἡ εἰς ὡρισμένον ἐργαστήριον ἀπόδοσις· ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι τὴν ἐκ τοῦ Ἡραίου κεφαλὴν τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικοῦ Μουσείου (ἀριθ. 1571. **K. i. B.**[2] I 288 5. **Waldstein Argive Heraeum** πίν. XXXVI) — ἡ ὁποία ὡς πρὸς τὴν προβολὴν τοῦ κάτω χείλους, τὴν περιφέρειάν του καὶ τὴν ὑπ᾽ αὐτὸ σκίασιν ἔχει πολλὴν ὁμοιότητα μὲ τὴν κεφαλήν μας — ὁ μὲν Waldstein ἀπέδωσεν εἰς τὸν Πολύκλειτον, ὁ δὲ Furtwängler (Meisterwerke σελ. 443) θεωρεῖ ὡς ἔργον ἀττικόν. Τὴν αὐτὴν ἐντελῆ σχεδὸν ἔλλειψιν κυματισμοῦ εἰς τὴν τομὴν τοῦ στόματος παρατηροῦμεν ἐπὶ τῶν ἄνω μνημονευθεισῶν κεφαλῶν, εἰς τὰς ὁποίας προσθετέα ἡ ὑπὸ τοῦ C. Blümel δημοσιευθεῖσα κεφαλὴ Ἀθηνᾶς (Zwei Strömungen, 1924, πίν. III 1, 2), τὴν ὁποίαν πιστεύει προερχομένην ἐκ τῶν ἀνατολικῶν μετοπῶν τοῦ Παρθενῶνος, παραβάλλει δὲ καὶ μὲ τὴν κεφαλὴν τοῦ Πειρίθου ἐκ τοῦ δυσμικοῦ ἀετώματος τῆς Ὀλυμπίας (αὐτ. πίν. IV, 4, 5).

Ὡς πρὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς κεφαλῆς μας, παρατηρητέα ἡ πολὺ ἀσθενὴς καμπύλη τοῦ κάτω ἰδίως βλεφάρου, τὸ λίαν ὀξὺ καὶ ἀπότομον τοῦ πρὸς τὰς παρειὰς περιγράμματος, ἡ μὴ δήλωσις τῆς δακρυγόνου χώρας καὶ ἐν γένει ἡ ἔλλειψις κάθε πλαστικότητος εἰς τὰ κάτω τῶν ὀφρύων λιπώδη μέρη τῶν βλεφάρων ποὺ παριστάνονται σχεδὸν ἐντελῶς ἐπίπεδα· τὰ πλεῖστα τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν ἐπανευρίσκομεν ἰδιαιτέρως ὅμοια εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης χαλκίνης προτομῆς τοῦ Δορυφόρου τοῦ Ἀπολλωνίου (Μουσ. Νεαπόλεως πρβλ. καὶ **Bulle sch. Mensch**[2] σελ. 442 καὶ πίν. 194, 5)· ἀλλὰ θὰ ἦτο αὐταπάτη ἂν ἐπ᾽ αὐτῶν ἠθέλαμεν νὰ στηρίξωμεν στενωτέραν σχέσιν τῆς κεφαλῆς μας μὲ τὸν Πολυκλείτειον τύπον.

Ἡ κόμη τῆς κεφαλῆς ἀπομακρύνεται περισσότερον ἀπὸ τὸν τρόπον τοῦ 5ου αἰῶνος. Ἔχομεν μὲν ἤδη εἰς αὐτὸν τὴν ὀξεῖαν κορυφὴν τοῦ μετωπικοῦ τριγώνου καθὼς καὶ τὸν πρὸς τὰ πλάγια καὶ κάτω κυματισμόν της (βλ. τὰς περισσοτέρας τῶν μνημονευθεισῶν κεφαλῶν)· ἀλλὰ πρῶτον, τὸ περίγραμμα τὸ ὁποῖον σχηματίζεται οὕτω ἐπὶ τοῦ μετώπου εἶναι καὶ αὐτὸ κυματιστὸν (κεφαλὴ Λημνίας **K. i. B.**[2] 288, 4· κεφαλαὶ «ἀμαζόνων Φειδίου, Πολυκλείτου, Κρησίλα» αὐτ. 256, 1, 3, 4, 7· ἀντίγραφον Hertz κεφαλῆς Νίκης Παιωνίου αὐτ. 266, 6· κλπ.), ὅπως ἦτο καὶ ὅταν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἐκυριάρχει τὸ κάπως παλαιότερον κτένισμα τὸ ὁποῖον βλέπομεν π. χ. εἰς τὰς Λαπιθίδας τοῦ ἀετώματος τῆς Ὀλυμπίας, εἰς τὴν ἐκ Cherchel Δήμητρα τοῦ Βερολίνου καὶ εἰς τὴν «Verhüllte Frau» τοῦ αὐτοῦ Μουσείου (**K. i. B.**[2] 248,$_{2}$ καὶ 236,$_{5-6}$). Ἔπειτα ὁ τρόπος τῆς δηλώσεώς της εἶναι ἀνεξαιρέτως εἰς ὅλας τὰς μνημονευθείσας κεφαλὰς ὁ ἐντελῶς πλαστικός, κατὰ τὸν ὁποῖον κάθε βόστρυχος, μαλακὸς καὶ εὐλύγιστος, ἔχει ἰδικήν του ἀτομικὴν ζωὴν (τυπικὸν ἀλλὰ θαυμαστὸν παράδειγμα ἡ κόμη τῆς Λημνίας). Εἰς τὴν ἐξεταζομένην κεφαλὴν ἀντιθέτως, ἡ κόμη κατέρχεται ἐπίσης κυματιστὴ πρὸς τὰ πλάγια, ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ τὸν τρόπον τῶν κεφαλῶν τοῦ 4ου αἰῶνος, σχηματίζει δηλ. ἑκατέρωθεν γραμμὰς σχεδὸν εὐθείας οὕτως ὥστε τὸ μέτωπον ἀποβαίνει ἐντελῶς τριγωνικόν. Νομίζει μάλιστα κανεὶς ὅτι εἰς τὴν κεφαλήν μας ἰδιαιτέρα κατεβλήθη φροντὶς νὰ τονισθῇ τὸ εὐθύγραμμον τοῦτο περίγραμμα καὶ κατὰ τοῦτο διδακτικὴ εἶναι ἡ παραβολή της μὲ τὸ ἐν Βερολίνῳ ἀντίγραφον τῆς κεφαλῆς τῆς «Ἀριάδνης» (Μουσ. Βερολ. ἀριθ. 610, **Bulle sch. Mensch**[2] εἰκ. 170) καὶ τούτου μὲ τὸ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ τῶν Ἀθηνῶν πρωτότυπον (ἀριθ. 182. **Bulle** ἔ. ά. πίν. 253). Ἐπὶ πλέον, εἰς τὴν κεφαλήν μας ἡ κόμη ἀποδίδεται περισσότερον ζωγραφικά.

Τέλος ὡς πρὸς τὴν ὅλην ἐντύπωσιν ἐκ τοῦ τύπου τῆς προκειμένης κεφαλῆς δύναται αὕτη νὰ παραβληθῇ ἀκόμη καὶ μὲ τὰς κεφαλὰς τῶν Καρυατίδων τοῦ Ἐρεχθείου, μὲ τὴν ἐκ Λέρνης κεφαλὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (ἀριθ. 118. **Bulle** ἔ. ά. πίν. 251, ὁ ὁποῖος τὴν θεωρεῖ μετάβασιν ἀπὸ τοῦ τύπου τῆς κεφαλῆς τῶν Καρυατίδων εἰς τὰς κεφαλὰς τοῦ 4ου αἰῶνος, σελ. 530 κἑφ.) καὶ — πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἰδιαιτέραν ἔχει σημασίαν διὰ τὴν περίπτωσίν μας — μὲ τοὺς τύπους τῶν Νυμφῶν τὰς ὁποίας βλέπομεν εἰς πολλὰ ἀπὸ τὰ σχετικὰ μὲ αὐτὰς ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα (π. χ. εἰς τὴν ὀπισθίαν ὄψιν τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἐχέλου καὶ τῆς Βασίλης Ἐθν. Μουσείου ἀριθ. 1783, εἰς τὸ ἀνάγλυφον Ἐθν. Μουσείου ἀριθ. 1329 κ. ἄ.).

Τὸ συμπέρασμα ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἶναι προφανές: ἡ προσπάθεια νὰ συνδεθῇ ἡ προκειμένη κεφαλὴ γενετικῶς μὲ ὡρισμένον κλασσικὸν πρότυπον, μὲ ἔργον προερχόμενον ἐξ ὡρισμένης καλλιτεχνικῆς σχολῆς καὶ χρονικῆς περιόδου, θὰ ἦτο βιασμὸς τῆς πραγματικότητος, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων τοιούτων συσχετίσεων.

*

Ἡ ἐκ τῆς ἐξετασθείσης κεφαλῆς αἰσθητικὴ ἱκανοποίησις εἶναι πολὺ μικρά. Ἔχει μόνον τὴν κλασσικιστικὴν ἐκείνην γαλήνην καὶ καθαριότητα, ποὺ ἀρέσει εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτήν, ἀκόμη δὲ καὶ κάποιαν ὑψηλὴν ἔκφρασιν τὴν ὁποίαν πιθα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

νῶς ἤθελαν νὰ τονίσουν περισσότερον οἱ κλασσικισταὶ αὐτοὶ δίδοντες, τόσον διὰ τὰ πορτραῖτα ὅσον καὶ διὰ τὰς ἰδεαλιστικὰς κεφαλάς, κατεύθυνσιν πρὸς τὰ ἄνω εἰς τὸ βλέμμα. Τὸ ἀποτέλεσμα ἐν τούτοις εἶναι σύνολον ἄψογον καὶ ψυχρόν, ἐνθυμίζον ὡρισμένους τύπους Μεδουσῶν. Ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἔργων ἐκείνων τὰ ὁποῖα, προκειμένου περὶ ζωγραφιῶν, ὁ Winckelmann περιφρονητικῶς ὠνόμαζε «fein und glatt ausgepinselt» (Erinnerung über die Betrachtung der alten Kunst). Καὶ δὲν εἶναι λοιπὸν ἀδύνατον ἡ ἀνωτέρω μακρὰ ἀπασχόλησίς μας μὲ αὐτὸ νὰ κριθῇ ὡς ἀμφιβόλου σκοπιμότητος. Ἐν τούτοις ἡ στυλιστική του ἀνάλυσις εἶναι πολὺ διδακτική. Εἴδομεν ὅτι ἡ κεφαλὴ αὐτὴ δὲν ἀνάγεται εἰς ὡρισμένον πρότυπον. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται κἀν περὶ συνειδητοῦ pastiche. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἄλλοι ἐντριβέστεροι ἐρευνηταὶ θὰ δυνηθοῦν ἴσως νὰ διαπιστώσουν καὶ κάτι ἀκόμη περισσότερον θετικὸν διὰ τὰς στυλιστικὰς σχέσεις τῆς προκειμένης κεφαλῆς. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι τὸ σημαντικώτερον ἐξ αὐτῆς κέρδος εἶναι τὸ ἀκόλουθον: μᾶς δίδει τὴν κατὰ μέσον ὅρον τυπικὴν εἰκόνα ποὺ εἶχε περὶ τῆς κλασσικῆς τέχνης ἡ ἀνατολικο-ἑλληνο-ρωμαϊκὴ κοινωνία τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων. Εἶναι φυσικὸν ὅτι, δοθέντος κατ᾽ ἀρχὴν τοῦ ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν χρόνων ἐκείνων διὰ τὴν κλασσικὴν τέχνην, οἱ τεχνῖται δὲν περιωρίζοντο μόνον εἰς μᾶλλον ἢ ἧττον πιστὰ κατὰ παραγγελίαν ἀντίγραφα ὡρισμένων ἀριστουργημάτων, ἀλλ᾽ ἐξετέλουν καὶ πλεῖστα ἄλλα ἀορίστως κλασσικιστικὰ ἔργα σύμφωνα πρὸς ἕνα γενικὸν κανόνα ὁ ὁποῖος ἀσυνειδήτως εἶχε διαμορφωθῇ μέσα τους, δι᾽ ἀφαιρέσεως, ἀπὸ τὴν συνεχῆ ἀπασχόλησίν των μὲ τὰ κλασσικὰ πρότυπα. Πολὺ περισσότερον ἰσχύει αὐτὸ διὰ τεχνίτας δευτέρας καὶ τρίτης τάξεως, ἐργαζομένους ἀντανακλαστικῶς, ἐκ τοιούτου δὲ κύκλου προέρχεται ἡ ἐξετασθεῖσα κεφαλή [1].

Δυστυχῶς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα δὲν ἔχει ἀκόμη πολὺ προχωρήσει. Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀρχαιολόγων διὰ τὰς ρωμαϊκὰς ἀντιγραφὰς (Kopien) καὶ μεταπλάσεις (Umbildungen) τῶν κλασσικῶν ἔργων ἀφετηρίαν εἶχεν ἕως τώρα, ὅπως ἦτο φυσικὸν ἄλλωστε, ἀποκλειστικῶς τὸ κλασσικὸν πρότυπον καὶ ὄχι τὸν κλασσικιστήν· δὲν εἶναι δὲ μικρὸν τὸ ἐκ τῆς ἐργασίας ταύτης κέρδος τῆς ἐπιστήμης. Ἐντελῶς μὲ τὸ πνεῦμα αὐτὸ εἰργάσθη καὶ ὁ τελευταῖος ἀσχοληθεὶς μὲ τὸ ζήτημα Lippold συνειδητῶς μάλιστα ἀντιτιθέμενος πρὸς τὴν νεωτέραν τάσιν (Kopien σελ. 1). Ἀλλ᾽ ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ἐρεύνης κάθε ἄλλο παρὰ διαφωτίζει τὸ πρόβλημα τῆς καλλιτεχνικῆς ζωῆς τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Διότι μένει ἔτσι ἄγνωστος ὡς πρὸς τὴν κοινωνίαν ἐκείνην ἡ γενικωτέρα ψυχοσύν-

---

[1] Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ἀποτελεῖ καὶ ὁ ἐκ τοῦ Δέλτα τοῦ Νείλου προερχόμενος χάλκινος Ἀπόλλων τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου (Bulle sch. Mensch² πίν. 51), εἰς τὸν ὁποῖον ὁ μὲν Furtwängler ἔβλεπεν ἑλληνιστικὴν μετάπλασιν ἑνὸς προτύπου τοῦ Εὐφράνορος, ὁ δὲ Bulle, ὀρθῶς, νομίζω, τυπικὸν παράδειγμα κλασσικιστικῆς ἐργασίας τοῦ 1ου π. Χ. αἰῶνος (συζητήσιμος μόνον μένει ἡ χρονολόγησίς του).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

θεσις καὶ νοοτροπία ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐπήγασαν αἱ ποικίλαι αὐταὶ τάσεις [1]. Δὲν ἐξαντλεῖται αὕτη μὲ τὴν συνηθισμένην βεβαίωσιν περὶ στειρεύσεως τῶν δημιουργικῶν δυνάμεων, ἀλλὰ τεμαχίζεται μόνον αὐθαιρέτως· παρετηρήθη πολὺ σωστὰ ὅτι εἶναι ἴσως ἰδικόν μας λᾶθος ἂν ἀναγνωρίζωμεν δημιουργικὴν δύναμιν εἰς τοὺς Ρωμαίους μόνον ἐκεῖ ὅπου δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ διαρκὴς σύγκρισις καὶ μέτρησις μὲ τὰ ἑλληνικὰ ἔργα (K. Lehmann-Hartleben «Gnomon» II, 1926, σελ. 29). Πράγματι τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἡ βαθυτέρα ἐνατένισις κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων ὅπως ἡ τέχνη μᾶς προβάλλει, εἶναι: εἰς ποίαν σχέσιν εὑρίσκονται μεταξύ των τὰ φαινομενικῶς τόσον διάφορα καλλιτεχνικὰ φανερώματα τῶν χρόνων ἐκείνων (πορτραῖτο, ἱστορικὸν ἀνάγλυφον, ἰδεαλιστικὸς κλασσικισμός); ποία ἡ βαθεῖα πηγὴ ἀπὸ ὅπου ξεκινοῦν; Ἡ σημερινὴ κατάστασις τῆς ἐρεύνης δὲν ἐπιτρέπει ἀκόμη τὴν λύσιν του· ἀλλ᾽ ἤδη γίνονται ἐκ μέρους τῶν νεωτέρων γενναῖα βήματα πρὸς αὐτήν.

Χ. ΚΑΡΟΥΖΟΣ

---

[1] Ἡ ἄκρως ἐνδιαφέρουσα σχετικὴ μελέτη τοῦ **B. Schweitzer, Der Bildende Künstler u. d. Begriff des Künstlerischen in der Antike** (N. Heidelberger Jahrbücher 1925 σελ. 28-132) εἶναι ἡμιτελὴς κατὰ τοῦτο, ὅτι προσπαθεῖ ν᾽ ἀποκτήσῃ τὴν γνῶσιν αὐτὴν ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν μνημείων τῆς σκέψεως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ δὲν προχωρεῖ εἰς σύγκρισίν της μὲ τὰ σύγχρονα ἔργα τῆς τέχνης· ἀκόμη δὲ σταματᾷ εἰς τὸ ἰδεολογικὸν ἐπίπεδον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΣΑΜΟΥ

1. ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΣΤΗΛΗ (;)

Οἱ κάτωθι μαρμάρινοι ἐνεπίγραφοι σπόνδυλοι, ἅπαντες ἀποκεκρουμένοι ἢ εἰς τεμάχια, εὑρέθησαν τῷ 1913, ἐν τῷ ἐγγὺς τῆς πολίχνης Τηγανίου ἀγρῷ τοῦ

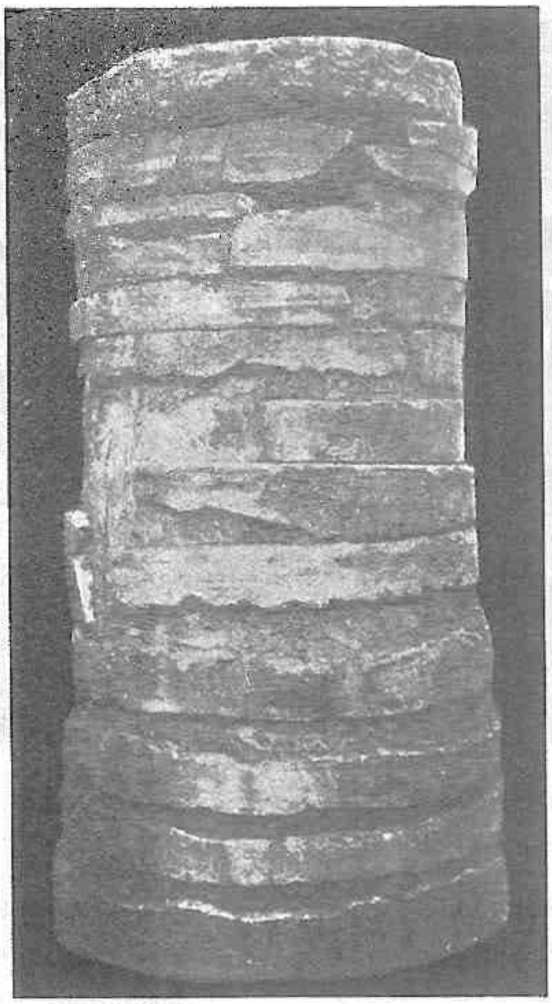

Εἰκ. 1. Ἐπιγραφὴ ἐκ Σάμου.

ἱερέως Κωνστ. Δημητριάδου (ἔνθα καὶ ἡ ὑπ᾿ ἀριθ. 2 ἐπιγραφή), ἀποτελοῦντες μετ᾿ ἄλλων ἀγράφων πλακῶν τὸ κάλυμμα ἀρχαίου ὀχετοῦ. Μετεφέρθησαν ἔκτοτε εἰς τὸ Μουσεῖον Τηγανίου καὶ ἐκτίσθησαν, προσωρινῶς καὶ χάριν καλλητέρας διατηρήσεως, εἰς στήλην ἐπὶ τῇ βάσει τῆς περιφερείας ἑνὸς ἑκάστου (εἰκ. 1 καὶ 2) ἀριθμησθεῖσαν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω ὡς ἑξῆς:

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Σπόνδυλος πρῶτος. Διαμ. 1.05, πάχ. 0.15, ὕψος γραμμ. 0.012 μ.

1	ΙΔΙΑΣΝΙΚΙΟΥ	Κ]υδίας Νικίου
	ΝΙΚΙΑΣΚΥΔΙΟΥ	Νικίας Κυδίου
	ΜΗΤΡΟΔΩΡΟΣΖΩΙΛΟΥ	Μητρόδωρος Ζωΐλου
	ΖΩΙΛΟΣΑΠΟΛΛ . . .	Ζώϊλος Ἀπολλ[οδώρου

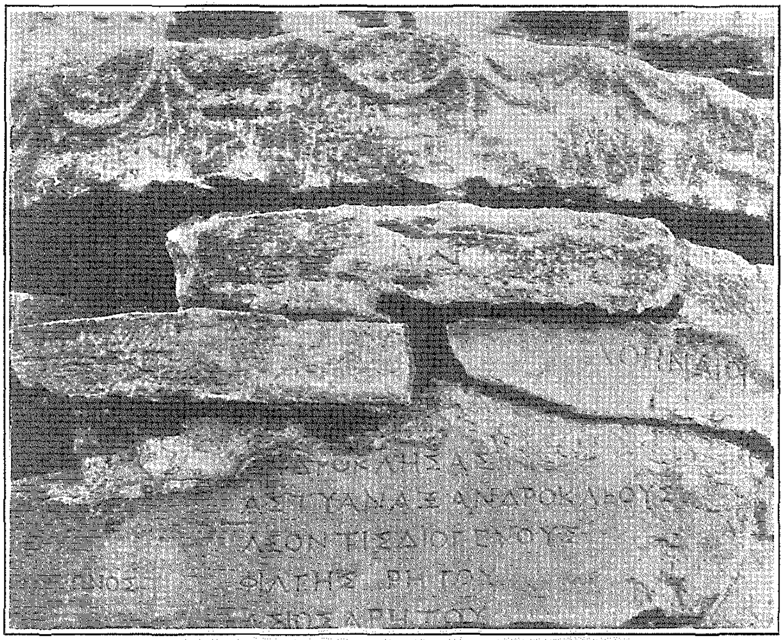

Εἰκ. 2. Ἐπιγραφῆς ἐκ Σάμου ἀνώτατον τμῆμα.

2	ΗΡΩΙΔΗΣΔΙΟΝΥΣ	Ἡρωΐδης Διονυσ[ίου
	ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣΔΙΟΝΥΣΙΟΥ	Ἀντίπατρος Διονυσίου
	ΣΩΣΙ . ΤΡΑΤΟΣΦΙΛΩΝΟΣ	Σωσί[σ]τρατος Φίλωνος
	ΝΕ . ΚΛΗΣΔΙ ΡΟΥ	Νε[ο]κλῆς Δι[οδώ]ρου
3	. . ΟΛΛΟΔΩΡΟΥ	Ἀπ]ολλοδώρου
4	ΕΥΚ ΑΚΙΔΟΥ	Εὐκ ακίδου
	ΕΡΜ	Ἑρμ
	ΣΩ	Σω

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Σπόνδυλος δεύτερος. Διαμ. 1.02, πάχ. 0.13 μ.

1	ΙΑΓΟΡΑΣΔΗΜΩΝΑΚΤΟΣ	Δι]αγόρας Δημώνακτος
	ΑΔΗΡΙΤΟΣΘΕΜΙΣΤΑΓΟΡΟΥ	Ἀδήριτος Θεμισταγόρου
	ΔΙΟΝΥΣΙΟΣΑΝΤΙΠΑΤΡΟΥ	Διονύσιος Ἀντιπάτρου
	ΔΙΩΝΔΙΟΝΥΣΙΔΩΡΟΥ	Δίων Διονυσιδώρου
	ΜΟΣΧΙΩΝ . . . . . ¯ΑΝΙΟΥ	Μοσχίων . . . . ανίου
2	—ΛΥΣΙΜΑΧΟΣΑΝΑΞΙΜΑΝΔΡΟΥ	—Λυσίμαχος Ἀναξιμάνδρου
	ΠΥΘΙΣΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ	Πύθις Ἡρακλείδου
3	ΟΣ	ος
	ΑΥ. . . ΟΣΘΡΑ . . ΒΟΥΛΟΥ	Αὖ . . . . ος Θρα[συ]βούλου
	. . . . ΗΡΙΧΟΣΣΩΣΙΣΤ	Σωτ]ήριχος Σωσιστ[ράτου
4	ΑΥΛΙΑΔΗΣΑΠΟΛΛΟ . . .	Αὐλιάδης Ἀπολλο[δώρου
	ΔΗΜΟΦΑΝΤΗΣΗΛΙΑΔΟΥ	Δημοφάντης Οὐλιάδου
	ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΥ	Ἀρτεμίδωρος Ἀπολλοδώρου
	ΕΡΜΟΓΕΝΗΣ . . . . ΡΟΥ	Ἑρμογένης Ἀπολλοδώ]ρου
5	ΒΟΤ. . ΘΕΜΙΣΤΟΔΩΡΟΥ	Βότων Θεμιστοδώρου
	ΛΥΣΙΑΣΑΥΤΟΜΕΔΟΝΤΟΣ	Λυσίας Αὐτομέδοντος
	ΛΥΚΟΦΡΩΝΚΑΛΛΙΣΘΕΝΟΥΣ	Λυκόφρων Κολλισθένους
6	ΠΟΛΥΙΔΟΣΘΑΛΕΩ	Πολύϊδος Θάλεω
	ΛΕΟΚΡΑΤΗΣΘΑΛΕΩ	Λεωκράτης Θάλεω

Σπόνδυλος τρίτος. Διαμ. 1.02, πάχ. 0.12 μ.

1	. . . ΜΝΟΣΛΕΟΝΤΟΣ	. . . μνος Λέοντος
	. . . ΤΟ . ΛΕΟΝΤΟΣ	. . . το . . Λέοντος
2	. . . . Ω . . . ΜΗΤΡΟΔΩΡΟΥ	. . . ω . . . Μητροδώρου
	ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΑΣΔΙΩΝΟΣ	Ἀρισταγόρας Δίωνος
	ΔΗΜΗΤΡΙΟΣΠΡΑΞΙΔΑΜΑΝΤΟΣ	Δημήτριος Πραξιδάμαντος
3	ΗΡΩΓΕΙΤΩΝΚΑΛ . ΙΘΕΜΙΟΣ	Ἡρωγείτων Καλ[λ]ιθέμιος
	ΣΩΠΥΡΟΣΚΑΛΛΙΘΕΜΙΟΣ	Ζώπυρος Καλλιθέμιος
	. . . ΕΔΙΚΟΣ . . . . ΡΑ . . .	. . . ιδικος . . . ρα . . .
4	. . . ΟΣ . . .	. . . ος . . .
	ΠΡΟΚΛΕΟΥΣ	Προκλέους
	. . ΝΟΣΠΑΝΤΑΛΕΟΝΤΟΣ	. . . νος Πανταλέοντος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

5	. . . ΟΣΔΙΟΔΩΡΟΥ	. . . ος Διοδώρου
	ΚΛΕΟΣΘΕΝΗΣΙΩΙΛΟΥ	Κλεοσθένης Ζωΐλου
	ΚΡΑΤΩΝΞΕΝΟΧΑΡΟΥ	Κράτων Ξενοχάρου
6	. . . ⌒ΙΤ	. . . ⌒ιτ

Σπόνδυλος τέταρτος. Διαμ. 0.97, πάχ. 0.15 μ.

1	. . . . ΟΥ	. . . . ου
	ΤΥΝΝΙΧΟΣΒΡΥΩΝΟΣ	Τύννιχος Βρύωνος
	ΦΙΛΙΣΤΗΣΠΥΘΙΟΣ	Φιλίστης Πύθιος
	ΑΛΛΙΟΣΣΑΤΥΡΙΔΟΥ	Ἄλλιος Σατυρίδου
	. . . . . . Υ	. . . . . υ . . . .
2	. . . . Η . . . . ΑΓΟΡΟΥ	. . . η . . . [Πυθα]γόρου
	ΗΡΟΔΟΤΟΣΠΥΘΑΓΟΡΟΥ	Ἡρόδοτος Πυθαγόρου
	ΗΓΕΣΤΡΑΤΟΣΜΝΗΣΙΘΕΟΥ	Ἡγέστρατος Μνησιθέου
	ΜΝΗΣΙΘΕΟΣΗΓΕΣΤΡΑΤΟΥ	Μνησίθεος Ἡγεστράτου
3	ΟΙΑ . . . Ο	οια . . . . . ο . . . .
	ΠΡΟΞΙΘΕΜΗΣΔΙΟΜΟΝΟΣ	Προξιθέμης Διόμονος
	. . . . ΡΟΣΛΥΚΟΦΡΟΝΟΣ	. . . . . ρος Λυκόφρονος
	ΦΕΡΕΚΛΗΣΛΥΚΟΦΡΟΝΟΣ	Φερεκλῆς Λυκόφρονος
	ΔΗΜΗΤΡΙΟΣΛΥΚΟΦΡΟΝΟΣ	Δημήτριος Λυκόφρονος
4	ΕΔΙΟΜΙΟΣΕΠΙΚΟΥΡΟΥ	Ἐδιόμιος Ἐπικούρου
	ΕΥΑΔΙΤΗΣΓΕΝΝΑΙΟΥ	Εὐαδίτης Γενναίου
	. . . . ΛΥΑΡΟΣΜΕΛΙΣΣΙΟΥ	. . . . λύαρος Μελισσίου
	. . . . Τ . . . . + ΣΙΚΑΙΔΟΥ	. . . τ . . . + σικαίδου
5	. . . . . . ΟΣΕΡΜΟΑΝ . . .	. . . . . ος Ἑρμοάν[ακτος
	ΙΠΠΙΑΣΚΑΛΛΙΠΠΟΥ	Ἱππίας Καλλίππου
	ΔΩΡΟΣΣΙΜΩΝΟΣ	Δῶρος Σίμωνος
	. . . . ⌒	. . . . ⌒ . . . .
6	. . . ΗΣ . . . ΟΣ+ΑΝ . . .	. . . ης . . ος+αν . . .
	ΙΜΕΝΗΣΖΗΝΟΔΩΡΟΥ	ιμένης Ζηνοδώρου
	ΛΥΚΟΥΡΓΟΣΔΗΜΗΤΡΙΟΥ	Λυκοῦργος Δημητρίου
	. . . . . . ΟΣΔΗΜΗΤΡΙΟΥ	. . . . ος Δημητρίου

Σπόνδυλος πέμπτος. Διαμ. 0.51, πάχ. 0.15 μ.

1	. . . ΑΝΤΑΔΟΣ . . . ΟΥ	. . . ανταδος . . . ου
	ΙΣΜΝΗΣΑΙΟ . . . ΣΙΟΣΣΩΣΑ	ις Μνήσαιο[ς] . . . σιος Σωσα
	— ΟΣ . Α ΗΝΕΟΥ	— ος . α ηνέου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

2	ΝΥΔ	Νυδ
	ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ	Ἀρτεμίδωρος Φαινομένου
	ΠΥΘΗΣΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ	Πυθῆς Φαινομένου
3	ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣΙΩΠΥΡΟΥ	Δημοσθένης Ζωπύρου
	ΙΩΠΥΡΟΣΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ	Ζώπυρος Δημοσθένους
	Ε	Ε . . . .
4	ΑΝΤΙΦΑΝ	Ἀντιφάνης
	ΑΛΚΙΜΟΥ	Ἀλκίμο[υ

Σπόνδυλος ἕκτος. Διαμ. 0.67, πάχ. 0.13 μ.

1	ΑΛΑΙΕΙΣ	Ἁλαιεῖς
	ΕΥΒΟΕΩΝΗΜΕΙΙΩ .	Εὐβοέων ἢ μείζω[ν
	ΑΝΘΙΠΠΙΔΗΣΜΑΙ	Ἀνθιππίδης Μαι
	ΑΝΤΩΝΑΚΤ . ΣΙΠ	αντώνακτ σιπ
2	ΚΑΣΤΑΛΕΙΣ . . . . . ΙΚΑΛΕΙΣ	Κασταλεῖς . . . . ικαλεῖς
	ΑΓΙΣΗΓΕΣΤΡΑΤΟΥ . . . ΙΠΠΟΥ	Ἆγις Ἡγεστράτου . . ιππου
	ΠΥΘΑΓΟ . . . Ο	Πυθαγό[ρας Θ
3	ΘΕΩ	Θεω
	∖ΕΩΦΕΙΔΗΣΔΙΟΜΩΝΟΥ	Λ]εωφείδης Διομώνου
	ΕΙΠ . . . ΩΝ . . . ΝΟ .	Εἶπ . . . ων . . . νο .

Σπόνδυλος ἕβδομος. Διαμ. 0.88, πάχ. 0.14 μ.

1	ΣΩΤΗΡΙΧΟΣΥΒΛΗΣΙΟΥ	Σωτήριχος Ὑβλησίου
	ΙΩΙΛΟΣΣΘΕΝΝΙΔΟΥ	Ζώϊλος Σθεννίδου
	ΣΘΕΝΝΙΔΗΣΙΩΙΛΟΥ	Σθεννίδης Ζωΐλου
2	ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣΙΑΤΡΟΚΛΕΙΔΟΥΣ	Ἀπολλόδωρος Ἰατροκλείδους
	ΡΟΔΙΟΣΚΛΕΙΤΩΝΟΣ	Ῥόδιος Κλείτωνος
	ΣΤΑΦΥΛΟΣΚΛΕΙΤΩΝΟΣ	Στάφυλος Κλείτωνος
	ΔΙΩΝΑΡΙΣΤ . . . ΙΟΥ	Δίων Ἀριστ . . . ίου
3	. . . . ΑΓΑΘΟΚΛΕΟΥΣ	. . Ἀγαθοκλέους
	. . . ΛΟΔΩΡΟΥ	Ἀπολ]λοδώρου

Ὄγδοος σπόνδυλος συγκείμενος ἐκ δύο τεμαχίων ἀσχέτων. Τεμαχ. Α΄ περιφ. 0.88, διαμ. 1.15, πάχ. 0.47 μ.

1	. . . . . . ΛΥΜΗΝΟΥ	λυμήνου
	. . . . ΗΣ . . .	ης
	. . . .	
	. . . .	

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

2	. . ΙΜΩΝΟΣΔΗΜΟΥ	ιμωνος Δήμου
	ΣΩΤΗΡΙΧΟΣΛΕΩΝΙΔ	Σωτήριχος Λεωνίδ[ου
	◡◡ . . ΛΑΜΠΙΑΣΔΕ . .	λαμπίας Δε
	. . . . ΩΝΗΣΙΛΕΩΣ	ωνησίλεως

Ὀγδόου σπονδύλου. Τεμαχ. Β΄ περιφ. 0.79, διαμ. 0.36, πάχ. 0.09.

1	. . . . ΗΣΕΠΙΓΕΝΟΥΣ	ης Ἐπιγένους
	ΑΘΗΝΟΦΑΝΤΟΣΙΣΤΙΑΙΟΥ	Ἀθηνόφαντος Ἱστιαίου
	. . . . ΑΙΝΟΣΗΡΑΚΛΕ	. . . αινος Ἡρακλέ[ους
2	ΘΡΑΣΥΔΗΙΟΣ	Θρασυδήϊος
	ΘΡΑΣΥΔΗΙΟΣ	Θρασυδήϊος
	ΛΕΟΣΘΕΝΙΔΗΣ	Λεοσθενίδης

Ἔννατος σπόνδυλος ἐκ τριῶν τεμαχίων ἀσχέτων.

Α΄)	1	ΤΟΣΑΠΟΛΛ . ΝΙΟΣΑΠΟ - - ΡΟΥ	τος Ἀπολλ[ώ]νιος Ἀπο[λλοδώρου
		ΘΡΑΣΥΜΕΝΗΣΘΡΑΣΥΜΕΝΟΥΣ	Θρασυμένης Θρασυμένους
		Ε ΑΡΙΣΤΑΡΧΟΣΣΩΣΙΣΤΡΑΤΟΥ	ε Ἀρίσταρχος Σωσιστράτου
	2	ΘΕΟΔΟΤ	Θεοδοτ
		ΘΕΟΔΟΤ	Θεοδοτ
		ΛΥΚΙΣ	Λύκις
Β΄)	1	ΗΣΙΟΥ	ησίου
		ΜΠΟΥ	μπου
		ΠΟΣ	πος
	2	ΠΑΝΤ . . . ΝΤΑΙ	Παντ . . . νται
		ΠΑΝΤΑΓΝΩΤΟΣ	Παντάγνωτος
		ΓΛΑΥΚΙΠΠΟΣΠΟ . .	Γλαύκιππος Πο . .
Γ΄)	1	ΑΓΟΡΟΥ	. . . αγόρου
		ΑΧΕΛΩΙΟΥ	Ἀχελῴου
		ΑΧΕΡΩΝΟΣ	Ἀχέρωνος
	2	ΠΑΝΤΑΓΝΩΤΟΣ	Παντάγνωτος
		ΙΣΤΙΑΙΟΣ . .	Ἱστιαῖος
		. . ————	————
		ΛΙΓ	Λιγ . .

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Δέκατος καὶ ἑνδέκατος σπόνδυλοι συγκείμενοι ἐκ πολλῶν τεμαχίων σπονδύλων ἀσχέτων ἀλλήλοις καὶ ἀνίσως τοποθετημένων, ὡς ἑξῆς:

Α΄)	1	. . . ΟΣΠΥΘΩΝΟΣ	. . . ος Πύθωνος	Α΄	0.92
		ΗΡΩΔΗΣΠ.ΘΩΝΟΣ	Ἡρωΐδης Πύθωνος		0.16
		ΕΥΜΟΛΠΟΣΖΩΠΥΡΙΩΝΟΣ	Εὔμολπος Ζωπυρίωνος		0.23
		ΕΠΙΓΕΝΗΣΠΥΡΣΩ	Ἐπιγένης Πύρσω[νος		
	2	ΑΝΔΡΟΚΛΗΣΑΣΤΥ	Ἀνδροκλῆς Ἀστυ[άνακτος		
		ΑΣΤΥΑΝΑΞΑΝΔΡΟΚΛΕΟΥΣ	Ἀστυάναξ Ἀνδροκλέους		
		ΛΕΟΝΤΙΣΔΙΟΓΕΝΟΥΣ . . . ΑΝ	Λέοντις Διογένους . . . αν		
		ΦΙΛΤΗΣΑΡΗΤΟΥ	Φιλτῆς Ἀρήτου		
		ΑΣΙΟΣΑΡΗΤΟΥ	Ἄσιος Ἀρήτου		
Β΄)	1	ΠC	Π[ο	Β΄	0.47
		ΑΓΙΑΔΗΣΔΟΚΙΜΟΥ	Ἀγιάδης Δοκίμου		0.08
		ΡΙΣΤΩΜΕ . . Ι . . Ο . Κ	ριστωμε . . ι . . ο . κ		0.20
Γ΄)	1	. . . ΟΣΠΑΡΜΕ	ος Παρμε[νίων;]	Γ΄	0.35
		C . . ΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΗΣΜΕΝ	C . . Ἀριστοκράτης Μέν . . .		0.155
		C . . ΚΟΝ . . .	C . . κον . .		0.105
Δ΄)	1	ΣΙΟ . . . ΙΣΑΙΣ	σιο . . . ισαισ	Δ΄	0.71
		ΑΡΙΣΤΟΔΗΜΑ	Ἀριστοδήμα[ς		0.31
					0.035
Ε΄)	1	ΚΛΕΟΣ . . ΣΩΙΛΟΥ	Κλεοσ . . Ζωΐλου	Ε΄	0.59
		ΘΕΟΓΕΝΗΣ . . ΔΟΥ	Θεογένης . . . δου		0.22
					0.06

Τεμάχιον ΣΤ΄ ἐκ τεσσάρων τεμαχίων συνανηκόντων.

ΗΡΑΚΛΕΙΔΗΣ . ΙϹΓΕΝΟΥΣΑΧΕΛΩΟΣΘΙ
ΘΕΟΜΑΔΡΙΔΗΣΠΟΛΥΜΝΗΣΜΑΙΑΝΔΡϹ
ΠΡΩΤϹΣΠΟΛΛΙΟ . . . . ΦΑΝΑΓΟ
ΠΟΛ

0.12	0.11	0.11	0.24
0.22	0.14	0.24	0.22
0.21	0.25	0.13	0.14

Ἡρακλείδης . Δ]ι[ο]γένους Ἀχελῶ(ι)ος Θι
Θεομανδρίδης Πολύμνης Μαιάνδρ[ου
Πρῶτος Πολλιο . . . Φαναγο . .
Πολ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ζ΄)	ΛΑΜΠΡΙΑΣΕΥΠΟΝΩ ———— . . ΘΥ	Λαμπρίας Εὔπονω — ——— θυ	0.07, 0.37, 0.285
Η΄)	ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΙΗΝΟΔΟΤΟΣΕΡΜ	Ἀθηναῖοι Ζηνόδοτος Ἑρμίου	0.85, 0.455, 0.265
Θ΄)	ΤΕΛΗΣ ΕΟΣΒΟΙΩΤΟΥ . . . Μ . . .	Ἀριστο]τέλης εος Βοιωτοῦ . . . μ . . .	0.46, 0.20, 0.11
Ι΄)	ΔΟΥΣΗΡΑΚΛΕΙΔΗΣ	δους Ἡρακλείδης	0.39, 0.175, 0.065
ΙΑ΄)	ΥΚΙΠΠ ΟΥΣ Ο . . . . ΑΝΗΣΕΡΜΙΟΥ	υκιππ ους ο . . . ανης Ἑρμίου	0.41, 0.22, 0.09

Εἰς τὴν ἀνωτέρω στήλην ἀνήκουσιν ἐπίσης, ἀποτελοῦντες ἴσως, τὸ κιονόκρανον αὐτῆς, καὶ δύο ἀνάγλυπτοι σπόνδυλοι, ἐξ ὧν ὁ μὴ φωτογραφημένος, ὡς χαμαὶ κείμενος, κοσμεῖται ὑπὸ σειρᾶς ἀνθεμίων, οὗτος δὲ καὶ ὁ ἐπὶ τῆς στήλης ὑπάρχων φωτογραφημένος (εἰκ. 2), ἔχουσι διάμ. 0.90 καὶ πάχος 0.14.

Ἡ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν σπονδύλων κατάταξις τῶν ὀνομάτων εἶναι κατὰ στήλας (ἐξ ὧν ἡ μεγαλητέρα σῳζομένη σύγκειται ἐκ πέντε ὀνομάτων, σπόνδυλος δέκατος καὶ ἑνδέκατος Α, τμῆμα 2) ἀπεχούσας ἀλλήλων περὶ τὰ 0.05 μ. καὶ διαιρούσας οὕτω τὴν ἐπιφάνειαν εἰς πολλὰ τμήματα.

Ἡ γενικὴ ἐντύπωσις ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῶν γραμμάτων εἶναι ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὰ τέλη τοῦ τρίτου ἢ ἀρχὰς τοῦ δευτέρου π. Χ. αἰῶνος, μεγάλως δὲ πρὸς τὸν τοιοῦτον καθορισμὸν συντελεῖ εἰδικώτερον καὶ τὸ γράμμα Σ μὲ τὰς παραλλήλους σχεδὸν κεραίας του.

Παρατηρητέον ὅτι ἀπαντῶνται πολλὰ ὀνόματα συγγενῶν (σπόνδυλος πρῶτος 1, δεύτερος 4, 6, τρίτος 2, 3, 4, 7, πέμπτος 2, ἕβδομος 2, ὄγδοος Β΄ 2, ἔνατος 2, δέκατος καὶ ἑνδέκατος Α 1, 2).

Ἀναφέρονται Ἀθηναῖοι καὶ Ἁλαιεῖς· οὗτοι, οἱ τελευταῖοι, εἶναι πάλιν Ἀθηναῖοι ἐκ τοῦ δήμου Ἁλῶν.

Εὐβοέων ἡ μείζων, εἶναι δύσκολον νὰ εἴπῃ τις ἂν πρόκειται περὶ φυλῆς ἢ ἄλλης τινος πολιτικῆς ἢ στρατιωτικῆς διαιρέσεως.

Τὰ ἐν τῇ στήλῃ ταύτῃ ἀναγεγραμμένα ὀνόματα, ἴσως ἦσαν ὀνόματα θανόντων ἐν πολέμῳ ἢ κατάλογος θεωρῶν ἢ προξένων, λόγῳ δὲ ἀκριβῶς τῆς τοιαύτης σημασίας τοῦ μνημείου τούτου, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς γειτνιάσεως τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν τόπον τῆς εὑρέσεως τοῦ περιφήμου ψηφίσματος τῶν σιτηρῶν (Wiegand-Wilamowitz: Getreide Gesetz, Sitz. Bericht. Berl. Ak. XXVII 1904), ὁ κίων οὗτος θὰ ἵστατο, προφανῶς, ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς πόλεως Σάμου.

2. Ὀρθογώνιος στήλη λευκοῦ μαρμάρου, ὕψος 0.95, πλάτ. 0.56, πάχ. 0.15 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Εὑρέθη τῷ 1914, ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ ἱερέως Κωνστ. Δημητριάδου, παρὰ τὴν πολίχνην Τηγανίου, κάτωθι τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, ἔνθα καὶ εὑρίσκεται ἔτι. Ἀποκεκρουμένος κατὰ πολὺ τὰς δύο ἄνω μετωπικὰς πλευράς, φέρει τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν (εἰκ. 3), μὲ ὕψος γραμμ. 0.03 καὶ ἀπόστασιν γραμμῶν 0.02 μ.

. ν . . . η (;)
τ]ον ταμία[ν
ν καὶ δικαι[οσυ
ν]η πάσῃ ἀμειμ
καὶ] μετὰ ἀληθεί[ας κε-
κ]οσμημένον < Οἱ πε-
ρὶ τὸν Ἀσιάρχην καὶ Ἀρ-
χιπρύτανιν < Τιβέριον
Κλ(αύδιον) Δυνατὸν στρατηγοὶ
Μᾶρκοι Αὐρ(ήλιοι) < Δώρας, Μαρ-
κίων, Ἑρμάν, Δεῖμις, Τε(;)-
. . . ος < τὸν ἐν πᾶσι τῆς
Πατρίδος εὐεργέτην.

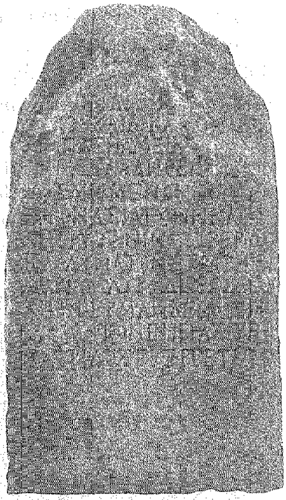

Εἰκ. 3. Ἐπιγραφὴ ἐκ Σάμου.

Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τιμητικῆς στήλης πρὸς τὸν Τιβέριον Κλαύδιον Δυναδόν, ὅστις εὐηργέτησε τὴν πόλιν τῶν Σαμίων καὶ ὅστις ἦτο Ἀσιάρχης.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἀσιάρχου ἦτο θρησκευτική τις ἀρχὴ σχετικὴ μὲ τὴν κοινὴν ἐν Ἀσίᾳ αὐτοκρατορικὴν λατρείαν· πρβλ. Brandis ἐν Pauly-Wissowa RE ἐν λ. στίχ. 1577 καὶ Chapot, La Province Romaine proconsulaire d'Asie σελ. 480-481, ὅστις κλίνει εἰς τὴν ταύτισιν ἀρχιερέων καὶ Ἀσιαρχῶν.

Ἀλλ' ὁ Τιβέριος ἦτο ταὐτοχρόνως καὶ ἀρχιπρύτανις, προϊστάμενος δηλ. τῆς τῶν πρυτάνεων συναρχίας, ὡς ἦτο καὶ ἐν Μιλήτῳ (C. I. G. 2878). Ἡ ἀρχή του ἦτο ἐνιαύσιος, ἠδύνατο δέ τις καὶ πολλάκις νὰ ἄρξῃ τὴν ἀρχὴν ταύτην, ὡς ἔχομεν ἐκ Σάμου ἕτερον ἀρχιπρύτανιν· πρβλ. Ath. Mitt. XXXXIV (1919) σελ. 44 ἀριθ. 35 στίχ. 11: διὰ τῶν περὶ τὸν ἀρχιπρύτανιν Ἀρτεμίδωρον γ´ τοῦ Ἀρτεμιδώρου Λεωνίδην στρατηγῶν περὶ τὰ 193-211 μ. Χ.).

Ὁ ἀρχιπρύτανις φαίνεται ὅτι ἦτο ὁ προϊστάμενος τῆς συναρχίας τῶν πέντε στρατηγῶν, οἵτινες, παρὰ τὸ ὄνομά των, κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν ἐποχὴν ἦσαν ἁπλοῖ πολιτικοὶ ἄρχοντες, χωρὶς οὐδεμίαν στρατιωτικὴν ἐξουσίαν· πρβλ. Chapot ἔνθα ἀνωτέρω σελ. 240.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τοὺς ἀπὸ Μ. Αὐρηλίου χρόνους καὶ πέραν διότι τὸ ὄνομα Μᾶρκοι Αὐρ(ήλιοι), τὸ ὁποῖον προτάσσεται τῶν ὀνομάτων τῶν στρατηγῶν, σημαίνει, ὡς γνωστόν, ὅτι οἱ μὲ αὐτοκρατορικὸν ὄνομα μνημονευόμενοι οὗτοι ἄνδρες κέκτηνται, ὡς νεωστὶ πολιτογραφηθέντες, τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολί-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

του, καὶ δὴ μετὰ τὸ 161 μ. Χ. ἀφ᾽ οὗ ἤρξατο ἡ βασιλεία τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ μέχρι τοῦ ἔτους 212 — ἔτους κατὰ τὸ ὁποῖον, ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ Καρακάλα τοῦ περιφήμου ἐκείνου «συντάγματος» δι᾽ οὗ πάντες οἱ τότε ζῶντες ἐλεύθεροι κάτοικοι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους κατεστάθησαν Ῥωμαῖοι πολῖται (Herzberg, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς Κυριαρχίας Μεταφρ. Π. Καρολίδου Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ, Τόμ. Γ´ σελ. 9 σημ. 2) ἔπαυσεν, ὡς εἰκός, ἡ ὡς ἄνω διατυπουμένη πρότερον πολιτογράφησις.

Δώρας. Τοιοῦτο ὄνομα οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἀπαντᾷ.

Δεῖμις. Ἀπαντᾷ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ C. I. G. 2259 ὡς ὄνομα Σαμίου καὶ σχολιάζεται παρὰ (Pape Griechisches Wörterbuch - Eigennamen) ὡς λάθος τοῦ χαράκτου ἀντὶ ***Δεῖνις,*** ὅθεν φαίνεται ὅτι τὸ ἐνταῦθα ἀναφερόμενον εἶναι τὸ ὀρθόν.

Τε . . . ος. Ἐξηλειμμένον ἐπίτηδες, ὡς damnatae memoriae.

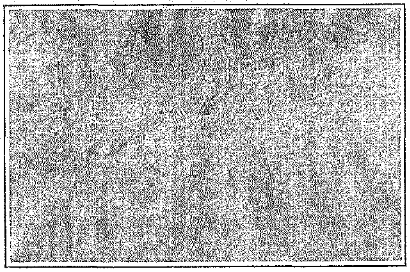

Εἰκ. 4. Ἐπιγραφὴ ἐκ Σάμου.

3. Ἐπιτύμβιος κυβικὸς λίθος ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ὕψος 0.56, πλάτ. 0.455, πάχ. 0.455 μ. Εὑρέθη τῷ 1915 ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ Χριστοδούλου Κεφάλα, ἐν τῇ θέσει «Καλύβια» τῆς πεδιάδος «Μεσόκαμπος», ἔνθα καὶ εὑρίσκεται ἔτι, φέρει δὲ ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς καὶ εἰς τὸ μέσον τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν (εἰκ. 4):[1]

Ποσείδιππος
Νεομᾶδος

μὲ ὕψος γραμμάτων 0.03 καὶ ἀπόστασιν γραμμῶν 0.02. Ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων, ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ δ´ π. Χ. αἰῶνος.

Νεομᾶς, Νεομᾶδος, καὶ ἐκ Μιλήτου γνωστός: Διογένης, Νεομᾶδος. Πρβλ. Das Delphinion in Milet N° 122 στίχ. 49.

Τὰ εἰς ᾶς-ᾶδος ὀνόματα συχνότατα ἐν τῇ Ἰωνίᾳ ὡς Ἀπολλᾶς, Βαστᾶς ἐξ Ἐρυθρῶν (Oest. Jahr. 13, Beiblatt σελ. 61 (Keil κτλ.).

Ἐν τῇ θέσει «Καλύβια», ἐν ᾗ εὑρέθη ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, εὑρέθησαν μέχρι τοῦδε τυχαίως παρ᾽ ἰδιωτῶν καλλιεργητῶν καὶ πολλὰ ἄλλα διάφορα ἀρχαῖα ἀντικείμενα, ὡς κίονες, σαρκοφάγοι καὶ διάφορα ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη· δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον νὰ πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἀγροτικοῦ συνοικισμοῦ τῆς Σάμου, τοσούτῳ μᾶλλον καθ᾽ ὅσον ἡ θέσις αὕτη, γόνιμος οὖσα καὶ ἀφθόνως ἀρδευομένη, κατοικεῖται, καὶ σήμερον ἔτι, ὑπὸ πολλῶν οἰκογενειῶν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα «Καλύβια» καὶ ἀριθμεῖ ἐπέκεινα τῶν 50 ἐξ αὐτῶν.

ΒΑΣ. ΘΕΟΦΑΝΕΙΔΗΣ

[1] Αἱ φωτογραφίαι ὀφείλονται εἰς τὸν ἀνωτέρω ἱερέα κ. Κωνστ. Δημητριάδην, φωτογράφον, εἰς ὃν ἐκφράζω ἐνταῦθα καὶ δημοσίᾳ τὰς εὐχαριστίας μου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ΠΑΡΕΝΘΕΤΟΣ ΠΙΝΑΞ 2

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ΑΓΑΛΜΑ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ ΕΞ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

Τὸ ἐνταῦθα ***(παρένθ. πίν. 2)*** δημοσιευόμενον ἀκέφαλον ἄγαλμα Ἀσκληπιοῦ εὑρέθη πρὸ τριάκοντα περίπου ἐτῶν ὑπὸ τοῦ Ἐλευσινίου Δ. Μεθενίτη ἐν τῷ ἀγρῷ του κειμένῳ περὶ τὸ 1 χιλιόμετρον βορείως τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσῖνος. Ἐκεῖ εὑρέθησαν καὶ διάφοροι ἐπιγραφαὶ ἀναφέρουσαι τὸν Ἀσκληπιὸν καὶ ἄλλα μικρὰ γλυπτά, διὰ τῶν ὁποίων γίνεται φανερὰ ἡ ὕπαρξις ἐν τῷ τόπῳ ἰδίου ἱεροῦ τοῦ θεοῦ (***Πρακτικὰ*** 1898 σελ. 87 - 88). Ἀγάλματα τοῦ Ἀσκληπιοῦ ὑπῆρχον καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ τῆς Ἐλευσῖνος, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἀφιέρωσις τοιούτου ἐν τῷ ἱερῷ ὑπὸ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ (***Ἐφημ. Ἀρχ.*** 1894, σελ. 171, 13 πρλ. Thrämer ἐν P. W. RE Asklepios σελ. 1665), καὶ ὁ κατωτέρω δημοσιευόμενος κορμὸς τοῦ Μουσείου Ἐλευσῖνος, ὅστις πιθανώτατα εὑρέθη ἐν τῷ ἱερῷ, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει οὐδεμία εἴδησις περὶ μεταφορᾶς αὐτοῦ ἔξωθεν εἰς τὴν συλλογὴν Ἐλευσῖνος.

Τὸ ἄγαλμα μετέφερα πρὸ δέκα ἐτῶν ἀπὸ τῆς αὐλῆς τῆς οἰκίας τοῦ Δ. Μεθενίτη εἰς τὸ Μουσεῖον Ἐλευσῖνος, ὅπου ἱδρύθη ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ἐνεπιγράφου βάσεώς του εὑρεθείσης συγχρόνως ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγρῷ, ἀπεσπασμένης ἀπὸ τοῦ ἀγάλματος, ἀλλ᾽ ἐχούσης εἰσέτι τὴν πλίνθον τούτου μετὰ τῶν ἄκρων ποδῶν.

Τὴν ἐπιγραφὴν τῆς βάσεως ἐδημοσίευσεν ὁ Σκιᾶς ἐν τῇ ***Ἀρχ. Ἐφημ.*** 1898 σελ. 88, 2, ἐν σελ. δὲ 90 τοῦ αὐτοῦ τόμου μνημονεύει καὶ τὸ ἄγαλμα («ἄγαλμα μαρμάρινον ἀνδρὸς ἀκεφάλου τέχνης κακῆς τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων»). Ἔκτοτε, καθ᾽ ὅσον γνωρίζω, οὐδεὶς ἀνέφερέ τι περὶ αὐτοῦ. Ὀλίγα ἐσημείωσα ἐγὼ ἐν σελ. 62 τοῦ ***Ὁδηγοῦ τῆς Ἐλευσῖνος.***

Εἶνε ἐκ μαρμάρου Πεντελησίου, πλὴν τῆς κεφαλῆς δὲ λείπει καὶ ὁ δεξιὸς βραχίων μεθ᾽ ὅλης σχεδὸν τῆς βακτηρίας, περὶ τὴν ὁποίαν θὰ ἦτο ὡς συνήθως εἰλιγμένος ὁ ὄφις. Εἶνε πρὸς τούτοις πολλαχοῦ θραυσμέναι αἱ ἀκμαὶ τῶν πτυχῶν, καὶ λείπει ὅλη ἡ ἐπιφάνεια καὶ τοῦ δεξιοῦ γόνατος. Ὅσον σῴζεται σήμερον, ἔχει ὕψος 1.70 μ. ἄνευ τῆς βάσεως. Ἔργον ὄχι πρώτης τάξεως τεχνίτου γενόμενον κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς 4ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὅπως ἀφιερωθῇ ὑπὸ ἰδιώτου εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ, τὸν ὁποῖον παριστᾷ, ἔχει δι᾽ ἡμᾶς τὴν μεγάλην σπουδαιότητα, ὅτι εἶνε πιστὸν ἀντίγραφον καθ᾽ ὅλα τὰ φαινόμενα ἀξιολόγου λατρευτικοῦ ἀγάλματος εὑρισκομένου ἔν τινι τῶν ἐν Ἀττικῇ ἱερῶν τοῦ θεοῦ, ἢ καὶ ἐν ἄλλῳ ἐν Ἑλλάδι ἱερῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἀποδίδον δὲ πάντως μορφὴν τούτου ἀνεγνωρισμένην ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὴν 4ην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ὁ θεὸς παρίσταται ὄρθιος ἐνδεδυμένος μακρὸν ἱμάτιον ἀφίνον γυμνὸν τὸ στῆθος καὶ τὸν δεξιὸν ὦμον· ἐρείδεται μὲ ἐλαφρὰν κλίσιν τοῦ κορμοῦ ἐπὶ τῆς μακρᾶς βακτηρίας ὑπὸ τὴν δεξιὰν μασχάλην καὶ πατεῖ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς σύρων ὀλίγον πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ τὰ πλάγια τὸν δεξιὸν μὲ προβεβλημένον κάπως τὸ δεξιὸν γόνυ. Ἡ κεφαλὴ ἐστρέφετο μὲ ἐλαφρὰν κλίσιν πρὸς τὸν δεξιὸν ὦμον, ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ καὶ ἐκ τοῦ μικροῦ σῳζομένου μέρους τοῦ λαιμοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ ἀριστερὸν τμῆμα φαίνεται τεταμένον, ἐνῶ τὸ δεξιὸν εἶνε μᾶλλον χαλαρωμένον.

Τοῦ δεξιοῦ βραχίονος σῴζεται μόνον τὸ ἓν τρίτον περίπου παρὰ τὸν ὦμον· τὸ ἐλλεῖπον μέρος ἦτο ἀρχῆθεν ἐξ ἄλλου τεμαχίου [1], δύναται δ' ὅμως νὰ συμπληρωθῇ ἀσφαλῶς κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀσκληπιοῦ τοῦ κατωτέρω (εἰκ. 4) ἀναγλύφου· ἐφέρετο ἀνέτως πρὸς τὰ κάτω κατὰ μῆκος τῆς βακτηρίας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίζετο ἡ ἀνοικτὴ παλάμη.

Καὶ τῆς βακτηρίας ὑπελείφθη μόνον ἓν μικρὸν μέρος (0.10 περ.) κάτωθεν τῆς μασχάλης· εἶνε ἀρκετὸν ὅπως δηλώσῃ τὴν διεύθυνσιν ταύτης πρὸς τὰ κάτω σχεδὸν παραλλήλως πρὸς τὴν φορὰν τοῦ σώματος· ὑπόλειμμα μικροῦ στηρίγματος (πουντέλλου) πλαγίως τοῦ δεξιοῦ γόνατος δύναται νὰ ἐξηγηθῇ μόνον ὡς χρησιμεῦον πρὸς σύνδεσιν ταύτης μετὰ τοῦ λοιποῦ σώματος. Πρὸς σύνδεσιν δ' ἴσως ἐξέχοντός τινος μέρους τοῦ σώματος τοῦ ὄφεως μετὰ τοῦ κορμοῦ τοῦ ἀγάλματος ἐχρησίμευε καὶ μικρὰ στρογγύλη ὀπὴ ὑπάρχουσα ἐν τῷ μέσῳ ἐπὶ τοῦ πλαγίου τοῦ δεξιοῦ μηροῦ τοῦ ἀγάλματος· ἐντὸς αὐτῆς ἐβυθίζετο μικρὸν μετάλλινον ῥαβδίον συγκρατοῦν διὰ τοῦ ἑτέρου ἄκρου του τὸ ἐξέχον μέρος τοῦ σώματος τοῦ ὄφεως.

Τὸ ἄκρον τῆς βακτηρίας κατέληγεν ὀλίγον πλαγίως πρὸ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς ἐπὶ τμήματος τῆς πλίνθου θραυσθέντος. Ἐπὶ τῆς βάσεως ὀλίγα ἑκατοστὰ πρὸ τῆς πλίνθου τοῦ ἀγάλματος ὑπάρχει μικρὸν ἀβαθὲς κοίλωμα μὲ μίαν πολὺ στενὴν βαθυτέραν ὀπὴν ἐν τῷ μέσῳ· τὸ χρῶμα τῆς ἐπιφανείας τοῦ μαρμάρου ἐν τῇ θέσει ταύτῃ δεικνύει, ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἐκεῖ μόλυβδος, ἐστηρίζετο δὲ πιθανώτατα ἐντὸς αὐτοῦ ἡ ἐξέχουσα ὀλίγον οὐρὰ τοῦ ὄφεως, πρὸς μεγαλειτέραν στερέωσιν τῆς ὁποίας ἐχρησίμευε καὶ ἄλλη μικροτέρα ὀπὴ μὲ ὑπόλειμμα μολύβδου ὑπάρχουσα μεταξὺ τῆς πλίνθου καὶ τοῦ μνημονευθέντος μικροῦ κοιλώματος. Τῶν σανδαλίων ἐδηλώθησαν μόνον αἱ βάσεις πλαστικῶς, δὲν διακρίνεται δὲ ἐπὶ τοῦ ποδὸς οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος, ὥστε νὰ ὑποτεθῇ ὅτι διὰ γραφῆς ἐδηλοῦντο τὰ δέματα.

---

[1] Ἐπὶ τοῦ σῳζομένου ἄκρου τοῦ βραχίονος φαίνεται μικρὸν μέρος τῆς λελεασμένης χάριν τῆς προσαρμογῆς ἐπιφανείας, ὡς καὶ αἱ μικραί, ἀλλὰ βαθεῖαι, ὀπαὶ διὰ τὴν συγκόλλησιν τοῦ λείποντος μέρους· ἐντὸς μιᾶς ἐκ τῶν ὀπῶν ὑπάρχει ἀκόμη ὑπόλειμμα τοῦ χαλκοῦ γόμφου, διακρίνεται δὲ καὶ τὸ αὐλάκιον διὰ τὴν μολυβδοχόησιν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ἡ πλίνθος ἔχει περίπου τὸ διαγραφόμενον διὰ τῶν κάτω ἄκρων τοῦ ἀγάλματος σχῆμα· εἶνε σχεδὸν ἐλλειψοειδής, πλατυτέρα κατὰ τὸν ἀριστερὸν πόδα καὶ ἔχει μῆκος 0.62. Εἶνε γενικῶς ὀλίγον μόνον παχεῖα· τὸ ἀκριβὲς αὐτῆς πάχος δὲν δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ πανταχοῦ· ἀριστερὰ εἶνε 0.07. Ὀγκοῦται περισσότερον ὀλίγον ἔμπροσθεν τοῦ δεξιοῦ ποδὸς ὅπου κατέληγεν ἡ βακτηρία, καὶ κάτωθεν τοῦ αὐτοῦ ποδός, ὅστις συνάπτεται πρὸς τὴν πλίνθον μόνον διὰ τοῦ προσθίου ἡμίσεως, διότι ὑπὸ τὸ ὀπίσθιον ἄκρον ἔχει ἀφαιρεθῇ τὸ μάρμαρον μένοντος μικροῦ κενοῦ μεταξὺ τοῦ πέλματος τοῦ ποδὸς καὶ τῆς πλίνθου. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς πλίνθου εἶνε ἀνώμαλος. Μικρὸν μέρος ταύτης ἀποθραυσθὲν συνεπληρώθη ὑφ᾽ ἡμῶν διὰ γύψου, ὁμοίως δὲ συνεπληρώθη διὰ γύψου καὶ τὸ ὑπάρχον ἀσφαλῶς ἀρχῆθεν κυλινδρικὸν στήριγμα παρὰ τὸν ἀριστερὸν πόδα. Ἀλλ᾽ εἶνε πιθανώτατα σφαλερὰ ἡ γενομένη ἐν τῷ Μουσείῳ Ἐλευσῖνος συμπλήρωσις ἐπὶ τούτου τῆς συνεχίσεως τῶν πτυχῶν τοῦ ἱματίου. Ἐσφηνωμένη ἐντὸς τῆς βάσεως ἡ πλίνθος συγκρατεῖται δι᾽ ἀφθόνου μολυβδοχοήσεως σῳζομένης ἀκόμη· εἰς μέρος τι κάτωθεν τοῦ δεξιοῦ ποδὸς ὑπάρχει ὑπὸ τὴν πλίνθον μικρὸς λίθος τεθεὶς ἐκεῖ χάριν τῆς κανονικῆς ὀρθώσεως κατὰ τὴν ἀρχικὴν ἵδρυσιν τοῦ ἀγάλματος.

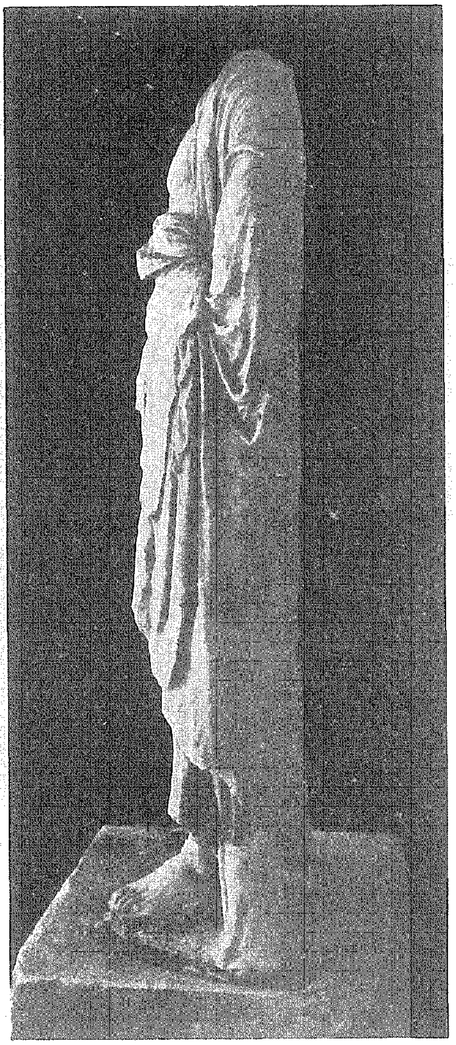

Εἰκ. 1. Πλαγία ὄψις ἀγάλματος Ἀσκληπιοῦ.

Τὸ ὀπίσθιον τοῦ ἀγάλματος εἶνε ἀτελῶς κατειργασμένον, μόνον δ᾽ ἐπιπολαίως σημειοῦνται αἱ μορφαὶ τοῦ νώτου. Προφανῶς ἦτο προωρισμένον νὰ φαίνεται τὸ ἄγαλμα μόνον ἐκ τῶν ἔμπροσθεν, ἱδρυμένον ἐντὸς νύμφης ἢ πρὸ τοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τοίχου τοῦ βάθους δωματίου τινός. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ στρογγύλωσις τοῦ σώματος δὲν εἶνε τελεία (εἰκ. 1).

Εἶνε ὅλως ἐξαιρετικὴ εὔνοια τῆς τύχης, ὅτι τὸ ἄγαλμα διετηρήθη μετὰ τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ βάσεως ἀποτελουμένης ἐξ ὀρθογωνικῆς πλακὸς φαιοῦ μαρμάρου τοῦ Ὑμηττοῦ πλάτ. 0.76, βάθ. 0.69 καὶ ὕψος 0.28. Ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας ταύτης ἀναγινώσκεται εἰς τέσσαρας στίχους ἡ ἐπιγραφὴ

Ἐπικράτης Παμφίλου Λευκονοιεὺς Ἀσκληπιῶι.

Τὰ γράμματα (εἰκ. 2) εἶνε χαραγμένα μὲ ἱκανὴν ἐπιμέλειαν, ἂν καὶ ὑπάρχωσι μικραὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὸ βάθος τῆς χαράξεως, καὶ τὸ πάχος τῶν γραμμῶν,

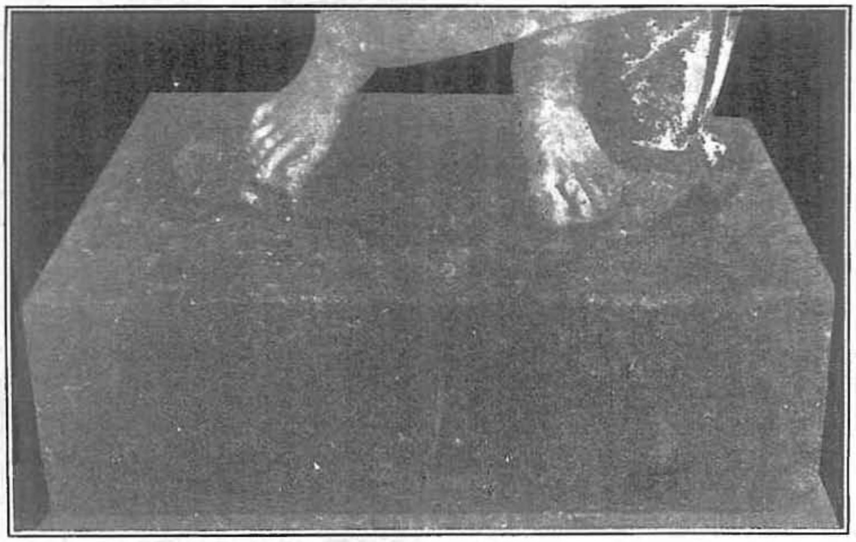

Εἰκ. 2. Ἐνεπίγραφος βάσις ἀγάλματος Ἀσκληπιοῦ.

ἐνίων στοιχείων (πβλ. π. χ. τὸ πρῶτον Υ τοῦ τρίτου στίχου καὶ τὸ τελευταῖον τοῦ δευτέρου). Τὰ ἄκρα τῶν γραμμάτων εὐρυνόμενα σχηματίζουσιν ἐντόνους τριγωνικοὺς ἀκρέμονας.

Διὰ τὴν μορφὴν τῶν γραμμάτων ἐν γένει καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὸν σχηματισμὸν τινῶν ἐξ αὐτῶν, Σ Π Ν Φ, γεννᾶται ἀμέσως ἡ πεποίθησις, ὅτι πρὸς χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς δὲν πρέπει νὰ μακρυνθῶμεν πολὺ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς τετάρτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλὰ μετὰ περισσοτέρας βεβαιότητος δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν τὸν χρόνον τῆς χαράξεως συγκρίνοντες ταύτην πρὸς ἄλλας βεβαίως χρονολογημένας ἐπιγραφὰς ὁμοίως ἐν Ἐλευσῖνι εὑρεθείσας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ἡ ἀπὸ πολλοῦ γνωστὴ ἐπιγραφὴ τοῦ **Ξενοκλέους Ξείνιδος**[1] (εἰκ. 3) εἶνε χαραγμένη ὁμοίως ἐπὶ βάθρου καὶ προωρίζετο εἰς ὃν σκοπὸν καὶ ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφή. Κατὰ τὸ μέγεθος συμφωνοῦσι τὰ γράμματα καὶ τῶν δύο ἐπιγραφῶν, δὲν διαφέρουσι δὲ σχεδὸν οὐδαμῶς καὶ κατὰ τὴν μορφήν, ὥστε δύναταί τις διὰ τοῦτο μεθ᾽ ἱκανῆς ἀσφαλείας νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἀπέχωσι πολὺ ἀπ᾽ ἀλλήλων οἱ χρόνοι τῆς χαράξεως ἀμφοτέρων τῶν ἐπιγραφῶν. Ὁ Ξενοκλῆς Ξείνιδος γνωστὸς ἀπὸ τοῦ 456 ὡς γυμνασίαρχος, ἀναφαίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηνῶν καὶ μέχρι τοῦ 407/6, ὁπότε ἔφερε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους χρήματα σταλέντα παρὰ

Εἰκ. 3. Βάσεις Ξενοκλέους Ξείνιδος.

τοῦ Σπαρτόκου· ἐν Ἐλευσῖνι εἶνε γνωστὴ ἡ δρᾶσίς του κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος.

Ἐδαπάνησεν εἰς τὴν οἰκοδομὴν γεφύρας ἐπὶ τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Κηφισοῦ, ἐχρημάτισεν ἐπιμελητὴς τῶν μυστηρίων καὶ ἐτιμήθη πολυτρόπως διὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν Ἐλευσινίων, ὡς μαρτυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις Ἐλευσινιακὴ ἐπιγραφὴ (**Ἀρχ. Ἐφημ.** 1892, 101 ἑξ., πβλ. Hermes XXVIII σελ. 470, Prosop. Attica II σελ. 156) χρονολογημένη διὰ τοῦ ἄρχοντος Ἀρχίππου τῷ 321/2 ἢ 318/7 π. Χ. Τότε θὰ ἔκαμε καὶ ὁ Ξενοκλῆς τὴν ἀφιέρωσιν τῶν ἀγαλμάτων, τῶν ὁποίων μόνον τὰ βάθρα ἔχομεν ἡμεῖς σήμερον, καὶ εἰς τοὺς χρόνους τούτους χρονολογοῦνται αἱ ἐπ᾽ αὐτῶν ἐπιγραφαί. Λοιπὸν τότε περίπου ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐχαράχθη καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βάθρου τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

Εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος ἀφιερώθη τὸ ἄγαλμα, φέρει ἡμᾶς καὶ ἄλλη παρατήρησις, ἡ ὁποία εἰς ἐμὲ τοὐλάχιστον φαίνεται ὀρθή. Ἐν στίχῳ 20 - 22 τῆς ἐν σελ. 180 τῶν Ath. Mitt. 1894 ὑπὸ Φιλίου δημοσιευθείσης οἰκοδομικῆς ἐπιγραφῆς (ἴδε τελευταῖον **Ἀρχ. Δελτ.** 8,

[1] Loewy, Inschr. Griech. Bildh. σελ. 66.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

σελ. 270) ἐξ Ἐλευσῖνος ἀναγινώσκεται τὸ ὄνομα τοῦ μισθωτοῦ τοῦ ἐκδιδομένου ἔργου . . . . | ***ης Παμφίλου*** Λε[υκονοιεύς] [1], καὶ ἀκολουθεῖ εἶτα τὸ ὄνομα τοῦ ἐγγυητοῦ μὲ πολὺ μεγάλας ἐλλείψεις ***Ἐπικ*** . . . . ***υκονοιεύς.*** Τὰ λείποντα γράμματα τοῦ ὀνόματος, δυνάμενα νὰ μετρηθῶσι μετ' ἀπολύτου ἀσφαλείας, συμπληροῦνται ἀκριβῶς ἂν δεχθῶμεν, ὅτι ὁ ἐγγυητὴς ὠνομάζετο ***Ἐπικ***[ράτης Παμφίλου Λε]***υκονοιεύς.*** Ὁ ἀδελφὸς ἠγγυᾶτο ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Καὶ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη χρονολογουμένη διὰ τοῦ ἄρχοντος Διοτίμου [2] ἐχαράχθη τῷ 354/3 π. Χ. καὶ εἶνε πολὺ πιθανόν, ὅτι ὁ ἐγγυητὴς Λευκονοιεὺς Ἐπικράτης Παμφίλου εἶνε ὁ ὁμώνυμος ἀφιερωτὴς τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἐκ τοῦ γειτονικοῦ δήμου τῆς Λευκονόης ὁ Ἐπικράτης ἐγγυητὴς ἔργου γενομένου ἐν τῷ Ἐλευσινιακῷ ἱερῷ τὸ 456 ἠδύνατο κάλλιστα νὰ ζῇ ἀκόμη καὶ νὰ ἀφιερώσῃ τὸν Ἀσκληπιὸν ἐν Ἐλευσῖνι καὶ περὶ τὸ 420.

Ὁ τύπος τοῦ ὀρθίου Ἀσκληπιοῦ ἐρειδομένου ἐπὶ τῆς βακτηρίας μετ' ὄφεων διεμορφώθη ἐν Ἀθήναις ὑπό τινος τῶν περιφήμων τεχνιτῶν τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐχρησίμευσεν εἰς τὴν παράστασιν τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀσκληπιείου Ἀθηνῶν [3]. Διὰ τὴν ἐπισημότητα τοῦ ἱεροῦ τούτου, καὶ διὰ τὴν φήμην τοῦ τεχνίτου πιθανῶς, ἡ μορφὴ ἡ ὁποία ἐδόθη τότε εἰς τὴν ἐν γένει ἐξεικόνισιν τοῦ θεοῦ ἐπεκράτησε καὶ διετηρήθη καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα. Ἀλλὰ εἰς λεπτομερείας τῆς παραστάσεως ἦτο φυσικὸν νὰ γίνωνται μετὰ ταῦτα τροποποιήσεις σύμφωνοι πρὸς τὰς καλλιτεχνικὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς ὑπὸ καλῶν τεχνιτῶν, οἵτινες ἀναλαμβάνοντες νὰ κατασκευάσωσι νέα ἀγάλματα τοῦ θεοῦ δὲν ἤθελον νὰ περιορισθῶσι εἰς ἁπλῆν ἀντιγραφὴν τοῦ ἀνεγνωρισμένου τύπου, ἀλλ' ἐπεχείρουν νὰ προσαρμόσωσι τοῦτον πρὸς τὰς ἰδικάς των τεχνικὰς ἀντιλήψεις χωρὶς νὰ ἀλλάξωσι πολὺ τὴν γενικὴν αὐτοῦ ἐμφάνισιν. Ἀλλὰ καὶ ἁπλοῖ ἀντιγραφεῖς δύνανται νὰ παρεκκλίνουσι ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου καὶ εἰς οὐσιώδεις ἐνίοτε λεπτομερείας.

Ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ τύπου τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τοῦ ὁποίου τὰ κυριώτερα σῳζόμενα ἀντίγραφα εἶνε ὁμοῦ ἀπεικονισμένα παρὰ Neugebauer Asklepios (πίν. 1 - 3) διαφέρει τὸ ἄγαλμα ἡμῶν εἰς πολὺ οὐσιώδη σημεῖα, ἐνῷ γενικῶς φαίνεται συμφωνοῦν πρὸς τὴν καθολικὴν αὐτοῦ μορφήν. Ἡ στήριξις ἐπὶ τῆς βακτηρίας χρη-

---

[1] Ἐν τῇ δημοσιεύσει τῶν Ath. Mitt. ἀναγινώσκεται κακῶς μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς τοῦ μισθωτου ε̄ν *α*, ἐνῶ σῴζεται σαφῶς ὁλόκληρον τὸ Λ καὶ τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ Ε τῆς λέξεως ***Λευκονοιεύς***. Πβλ. ὀρθῶς ἐν SIG³, III, 970.

[2] Ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἐχαράχθη ἐπὶ τοῦ πρώτου τούτου Διοτίμου καὶ ὄχι ἐπὶ τοῦ ἄρξαντος τῷ 289/8 ἄλλου Διοτίμου ἀποδεικνύεται ἀσφαλῶς καὶ ἐκ τῆς συγκρίσεως τῆς γραφῆς ταύτης πρὸς τὰς λοιπὰς κατὰ τοὺς ἰδίους περίπου χρόνους χαραχθείσας οἰκοδομικὰς ἐπιγραφὰς τῆς Ἐλευσῖνος.

[3] **Kjelberg** Asklepios σελ. 22. **Neugebauer** Asklepios (Winkelmanns progr. 78) σελ. 50 ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

σιμοποιεῖται εἰς τὸ ἄγαλμα ἡμῶν μετ᾽ ὀλίγον μεγαλειτέρας ζωηρότητος, κατορθώνεται δ᾽ οὕτω νὰ δοθῇ περισσοτέρα ἄνεσις εἰς τὴν ὅλην στάσιν τοῦ σώματος. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ παρουσιάζεται ὀλίγῳ μᾶλλον κεκλιμένον πρὸς δεξιὰ καὶ φαίνεται οὕτω, ὅτι τὸ βάρος τοῦ σώματος ἀφίνεται περισσότερον ἐπὶ τῆς βακτηρίας, τὸ δὲ δεξιὸν σκέλος ἔχει τελείως ἀπαλλαγῆ τούτου, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ δεξιὸς πούς μόλις διὰ τῶν δακτύλων ἐγγίζει τὸ ἔδαφος. Εἰς τὰ ἀντίγραφα τοῦ ἀρχικοῦ τύπου, περὶ τοῦ ὁποίου πραγματεύεται κυρίως ὁ Neugebauer (ἔ. ἀ.), τὸ δεξιὸν σκέλος δὲν παρουσιάζει τόσην ἄνεσιν καὶ ὁ δεξιὸς πούς πατεῖ σχεδὸν ὁλόκληρος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἡ παράστασις τοῦ θεοῦ ὀρθίου, τρόπον τινὰ ἐν στιγμῇ ἀναπαύσεως, δηλοῦται πολὺ ἐκφραστικώτερον διὰ τοῦ ἡμετέρου ἀγάλματος.

Ἄλλην οὐσιώδη διαφορὰν ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ τύπου ὡς πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ σώματος παρουσιάζει τὸ ἄγαλμα ἡμῶν καὶ εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος, ὅστις εἶνε μὲν κατ᾽ ἀνάλογον τρόπον ἐσχηματισμένος, ἀλλὰ δὲν στηρίζεται διὰ τῆς πυγμῆς ἐπὶ τοῦ πλαγίου τοῦ σώματος, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἡμίσεως σχεδὸν τοῦ κάτω βραχίονος, κάτωθεν τῆς ὀσφύος καὶ ἐνταῦθα ἀλλ᾽ ὀπίσω, οὕτω δὲ ἡ θέσις τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος φέρεται χαμηλότερον, καὶ ἀφανίζεται σχεδὸν ἡ ὀξύτης τῆς σχηματιζομένης κατὰ τὸν ἀγκῶνα τοῦ πρώτου τύπου γωνίας. Ἡ καμπύλη, ἡ ὁποία διὰ τῆς κλίσεως τοῦ κορμοῦ σχηματίζεται κάτωθεν τῆς ἀριστερᾶς μασχάλης πρὸς τὴν ὀσφὺν εἶνε εἰς τὸ ἄγαλμα ἡμῶν κάπως ἐντονωτέρα, γίνεται δὲ τελείως καταφανὴς βοηθούσης καὶ τῆς διαφόρου διατάξεως τοῦ ἱματίου. Καθόλου δὲ δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι εἶνε ἐλευθερωτέρα καὶ μᾶλλον ἐλαστική, μὲ μεγαλειτέραν προσπάθειαν πρὸς κομψοπρεπῆ ἐμφάνισιν ἡ στάσις τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Ἀσκληπιοῦ.

Ἀλλ᾽ ἡ οὐσιωδεστέρα καὶ μᾶλλον ἀντιληπτὴ διαφορὰ τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἐλευσῖνος ἀπὸ τοῦ ἄλλου τύπου τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὡς ὁ ἀρχικὸς τύπος τῆς παραστάσεως τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα, εἶνε εἰς τὸν τρόπον τῆς φορήσεως τοῦ ἱματίου καὶ εἰς τὴν διάταξιν τῶν πτυχῶν αὐτοῦ.

Ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου, τὸν ὁποῖον καλύπτει σχεδὸν ὅλον, πίπτει ἡ μία πλευρά, ὀλίγον περισσότερον τοῦ ἑνὸς τρίτου τοῦ ὅλου ἱματίου, ἐμπρὸς καθ᾽ ὅλον περίπου τὸ μῆκος τοῦ ἀριστεροῦ πλαγίου τοῦ σώματος· διὰ τοῦ νώτου φέρεται ἁπλωμένον τὸ ἐπίλοιπον τοῦ ἱματίου ὑπὸ τὴν δεξιὰν μασχάλην, ὅπου συγκρατεῖται τὸ ἀνώτατον μέρος αὐτοῦ διὰ τοῦ βραχίονος καὶ ἀνέχεται ὑπὸ τῆς βακτηρίας, ἐμπρὸς σχεδὸν ἀμέσως κάτωθεν τῶν μαστῶν πρὸς τὴν ἀριστερὰν ὀσφύν. Ἐκεῖ συσφίγγονται σθεναρῶς, καὶ συντείνονται ἀμφότεραι αἱ πλευραὶ τοῦ ἱματίου διὰ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος· μέχρι τῶν σφυρῶν εἶνε ὁλόκληρον τὸ σῶμα περιεσφιγμένον ἐν τῷ ἱματίῳ.

Μέχρι τοῦ σημείου τούτου ὁ τρόπος τῆς φορήσεως τοῦ ἱματίου συμφωνεῖ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

καὶ εἰς τοὺς δύο τύπους, ἀλλ᾽ εἶνε ἐντελῶς διάφορος μετὰ τοῦτο. Εἰς τὸν πρῶτον Ἀσκληπιὸν μέρος τῆς ἄνω ἄκρας τῆς προσθίας πλευρᾶς τοῦ ἱματίου πτυχούμενον πολλαχῶς σχηματίζει κάτωθεν τῶν μαστῶν ἐκτεταμένον τοξοειδὲς ὄγκωμα φερόμενον ἀπὸ τῆς δεξιᾶς μασχάλης ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου καταπίπτει ἐμπρὸς εἰς πλατεῖαν πτυχὴν μέχρι τοῦ μέσου τῶν μηρῶν, ἐνῷ εἰς τὸν Ἀσκληπιὸν τῆς Ἐλευσῖνος καταπίπτει μὲν τὸ κάτω ἥμισυ τῆς προσθίας πλευρᾶς τοῦ ἱματίου εἰς παχεῖαν κάθετον πτυχήν, μέχρις ἄνωθεν τῶν σφυρῶν, ὅπως περίπου καὶ εἰς τὸν ἄλλον Ἀσκληπιόν, ἀλλὰ μὲ μεγαλειτέραν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους, τὸ δὲ ἄνω ἥμισυ διπλοῦται κάτωθεν τῶν μαστῶν εἰς μακρὸν τριγωνικὸν περίπου ἀπόπτυγμα καλύπτον τὴν κοιλίαν καὶ τοὺς μηρούς, καὶ τὸ ὄγκωμα, κάτωθεν τῶν μαστῶν σχηματίζεται ἐνταῦθα κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀποπτύγματος τούτου ἀπὸ τῆς δεξιᾶς μασχάλης πρὸς τὴν ἀριστερὰν ὀσφὺν καὶ εἶνε διμερές. Ἀλλὰ δὲν διαφέρει μόνον ὁ τρόπος τῆς φορήσεως τοῦ ἱματίου τῶν δύο Ἀσκληπιῶν· διάφορον εἰνε καὶ τὸ σύστημα τῆς πτυχώσεως. Τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς Ρώμης αἱ πτυχαὶ σχηματιζόμεναι διὰ τῆς πιέσεως καὶ τῆς συμπτύξεως τοῦ ἱματίου ὑπὸ τὴν δεξιὰν μασχάλην καὶ τὴν ἀριστερὰν ὀσφὺν εἰνε σχετικῶς ὀλίγαι, καὶ κατὰ ρυθμικόν τι σύστημα ἐπὶ τοῦ σώματος διατεταγμέναι, καὶ ἀφίνουσι μεγάλας ἐπιπέδους ἐπιφανείας· παρὰ τῷ Ἀσκληπιῷ τῆς Ἐλευσῖνος εἶνε αἱ διὰ τὴν ἰδίαν ἀφορμὴν σχηματιζόμεναι πτυχαὶ καθ᾽ ὑπερβολὴν ἄφθονοι ὄχι μόνον ἐπὶ τοῦ ἐλευθέρως κρεμαμένου ἀποπτύγματος ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὅλου τοῦ λοιποῦ ἱματίου, οὐδαμοῦ σχεδὸν καταλείπουσαι ἀξίαν λόγου ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν. Τὴν τάσιν πρὸς ἀποφυγὴν πάσης αἰσθητῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας εἰς τὸ ἱμάτιον τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς Ἐλευσῖνος μαρτυροῦσι καὶ διάφοροι μικραὶ ὁριζόντιοι πτύξεις τοῦ ὑφάσματος δηλούμεναι διὰ μικρῶν αὐλακίων κυρίως ἄνωθεν καὶ κάτωθεν τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος, ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ μηροῦ καὶ εἰς τὸ κατώτερον μέρος τοῦ ἀποπτύγματος.

Καὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς διαπλάσεως τοῦ γυμνοῦ μέρους τοῦ σώματος εἶνε διάφορος ὁ Ἐλευσινιακὸς Ἀσκληπιός. Χωρὶς νὰ ἐμφανίζεται καὶ τούτου τὸ σῶμα ὑπερβολικὰ εὔσαρκον, εἰνε ἐν τούτοις τὰ περιγράμματα τῶν μορφῶν τοῦ στήθους μᾶλλον ἁπαλὰ καὶ ἐπιτηδείως ἐστρογγυλωμένα κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς τὰς σκληρὰς καὶ σχεδὸν γωνιώδεις γραμμάς, εἰς ἃς καταλήγουσιν αἱ μορφαὶ τοῦ γυμνοῦ μέρους τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς Ρώμης (Neugebauer ἔ. ἀ. πίν. 1), ἀντὶ δὲ τῶν μεγάλων λείων ἐπιφανειῶν τοῦ στήθους τοῦ Ἀσκληπιοῦ τούτου ἐλαφραὶ ὀγκώσεις καὶ μικρὰ κοιλώματα δηλοῦντα ἀκριβέστερον καὶ μὲ μεγάλην τεχνικὴν δεξιότητα τὴν φυσικὴν κατασκευὴν διακόπτουσι τὴν ὁμαλότητα τῆς ἐπιφανείας τοῦ στήθους τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἐλευσῖνος.

Λοιπὸν εἶνε φανερόν, ὅτι ὁ τεχνίτης τοῦ προτύπου τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς Ἐλευσῖνος ἔπλασε μὲν τοῦτον ἔχων ὑπ᾽ ὄψει τὸν κοινῶς ἐπικρατήσαντα τύπον τοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

θεοῦ, καὶ χωρὶς νὰ θέλῃ γενικῶς νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τούτου, ἀλλ' ἐργαζόμενος κατ' ἰδίαν ἔμπνευσιν καὶ συμφώνως πρὸς τὰς τεχνικὰς ἀντιλήψεις τῆς σχολῆς αὐτοῦ ἐνεφάνισε τοῦτον ἐν λεπτομερείαις κατὰ τρόπον ἱκανῶς διάφορον.

Αἱ τροποποιήσεις ἔγιναν πολὺ δεξιῶς, καὶ ὁ νέος τύπος γενόμενος ὑπὸ τεχνίτου ἐξ ἴσου ὀνομαστοῦ, ὅπως καὶ ὁ πλάστης τοῦ πρώτου τύπου, διεδόθη καὶ ἐχρησιμοποιήθη πολλαχῶς εἰς τὰς βραδυτέρας παραστάσεις τοῦ θεοῦ.

Εἰς τὰ ἀνάγλυφα τοῦ Ἀσκληπιείου τῶν Ἀθηνῶν εὑρίσκεται φυσικά, ὅπου ὁ θεὸς παρίσταται ὄρθιος, συνήθως ὁ παλαιότερος τύπος, ἀφοῦ πιθανώτατα παρί-

Εἰκ. 4. Ἀνάγλυφον ἀναθηματικὸν εἰς Ἀσκληπιόν. Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀριθ. 1402.

στα τὸ λατρευτικὸν ἄγαλμα τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Ἀσκληπιείου, ἀλλ' εἰς τὸ ἐκ Ραμνοῦντος ἀνάγλυφον τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου (ἀριθ. 1397, Σβορώνου Ἐθν. Μουσεῖον πίν. LVIII, τόμ. 2 σελ. 347 - 9), ὅπως καὶ εἰς τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Ἀμφιαρείου (Festschrift für Benndorf σελ. 139), εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἢ τοῦ ὑπὸ τὴν μορφὴν αὐτοῦ παρουσιαζομένου ἥρωος ἰατροῦ ἢ τοῦ Ἀμφιαράου ἐχρησίμευσεν ὁ εἰκονιζόμενος διὰ τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἐλευσῖνος τροποποιημένος τύπος τοῦ θεοῦ. Ἡ διάφορος θέσις τῶν ποδῶν τοῦ θεοῦ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου ὀφείλεται ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ κατασκευάσαντος τοῦτο νὰ δώσῃ εἰς τὸν θεὸν μετέχοντα ἐνεργῶς εἰς τὴν σκηνὴν τῆς παραστάσεως μεγαλειτέραν ἐκδήλωσιν ζωῆς, εἰς τὸν αὐτὸν δ' ὀφείλεται καὶ ἡ μικρὰ διαφορὰ τῆς διασκευῆς τοῦ ἱματίου ἄνωθεν τῆς κοιλίας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Καὶ εἰς τὸ ἐκ τῆς Θυρεάτιδος τῆς Λακωνικῆς ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολ. Μουσείου (ἀριθ. 1402, Σβορ. Ἐθν. Μουσείου πίν. XXXV, 4 τόμ. 2 σελ. 351 - 2) γνωστὸν ὡς ἀνάγλυφον τῆς Λουκοῦς διότι ἐδωρήθη ὑπὸ τῆς Μονῆς Λουκοῦς, τὸ ὁποῖον εἰκονίζομεν ἐκ νέου ἐδῶ (εἰκ. 4), ἵνα χρησιμεύσῃ πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἐλευσῖνος, ὁ Ἀσκληπιὸς παρίσταται ἀπαράλλακτα σχεδὸν ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Ἀσκληπιοῦ.

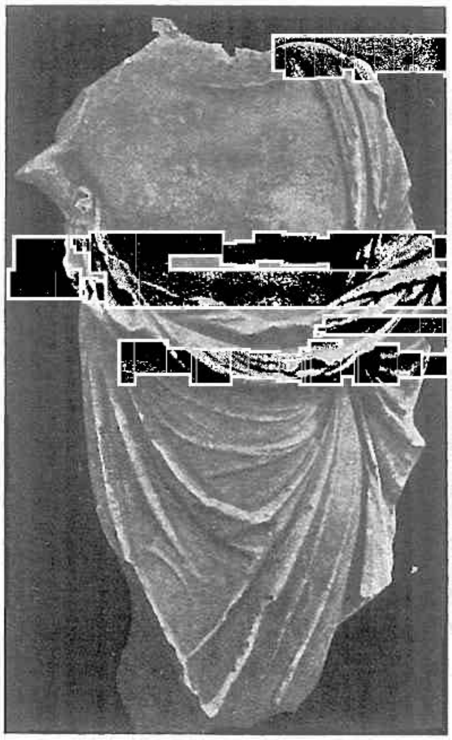

Εἰκ. 5. Κορμὸς Ἀσκληπιοῦ ἐξ Ἐλευσῖνος.

Ἀλλ᾽ ἂν κρίνῃ τις ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἀντιγράφων τοῦ παλαιοτέρου τύπου Ἀσκληπιοῦ, τὰ ὁποῖα ἐσώθησαν μέχρι σήμερον [1], ἡ διάδοσις τοῦ ἀγάλματος ἐκείνου ἦτο μεγαλυτέρα καὶ ἡ φήμη του διετηρήθη ἀμείωτος καθ᾽ ὅλην τὴν ἀρχαιότητα. Καὶ ἐπὶ τῶν συχνῶν ἀπεικονίσεων τοῦ θεοῦ ἐπὶ νομισμάτων (πβλ. τελευταῖον Osk. Bernhard Griech. und Röm. Münzbilder in ihren Beziehungen zur Geschichte der Medizin), μολονότι δὲν δύναται πάντοτε νὰ βεβαιωθῇ ἀσφαλῶς ὁ χρησιμεύσας ὡς ὑπόδειγμα τύπος ἀγάλματος, ἀλλ᾽ ὅπου τοῦτο εἶνε ὁπωσδήποτε φανερόν, μᾶλλον ὁ παλαιότερος τύπος τοῦ Ἀσκληπιοῦ φαίνεται ὅτι εἶνε ἀντιγεγραμμένος.

Καὶ ὁ παραπλεύρως εἰκονιζόμενος (εἰκ. 5) δεύτερος κορμὸς τοῦ ἀγάλματος Ἀσκληπιοῦ τοῦ Μουσείου Ἐλευσῖνος εἶνε ἀντίγραφον τοῦ παλαιοτέρου τύπου, τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Τὸ διατηρούμενον μέρος ἔχει ὕψος 1.23. Κάτωθεν τῆς δεξιᾶς μασχάλης σῴζεται καὶ ἐδῶ ἡ ἀρχὴ τῆς βακτηρίας. Τὸ νῶτον καὶ τούτου εἶνε ἀμελέστερον εἰργασμένον.

Τουναντίον εἶνε κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἐλευσῖνος καὶ μὲ τὴν ἰδίαν περίπου ἀντίληψιν τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἱματίου ὁ τρίτος τύπος τοῦ θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἀντιπροσωπεύεται κυρίως διὰ τῶν ἐν Ἐπιδαύρῳ εὑρεθέντων ἀγαλμάτων

[1] Πβλ. τελευταῖον Neugebauer Asklepios. Τοῦ τύπου τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἐλευσῖνος ἀντίγραφον εἶνε ὁ Ἀσκληπιὸς ἐν Reinach Rép. Stat. II, 35, 6.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τούτου (Wolters ἐν Ath. Mitt. 1892 σελ. 1 ἑξ. πίν. II), καὶ αἱ πολλαπλαῖ τροποποιήσεις τούτου, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν ὑπὸ τῶν ὑστερωτέρων γλυπτῶν κατ᾿ ἐλευθέραν ἀντιγραφὴν ἢ ἁπλῶς μίμησιν τῶν παλαιῶν ἀγαλμάτων τοῦ Ἀσκληπιοῦ [1].

Καὶ ὁ Ἀσκληπιὸς τῆς Ἐλευσῖνος δὲν εἶνε πρωτότυπον ἔργον. Ὁ πλάστης τοῦ μετὰ τόσης ἐξαιρετικῆς δεξιότητος ῥιζικῶς τροποποιημένου νέου τύπου τοῦ Ἀσκληπιοῦ δὲν θὰ παρέλειπε νὰ χαράξῃ τὸ ὄνομά του ἐπὶ τῆς βάσεως, ἐνῷ ὁ γλύπτης τοῦ ἀγάλματος ἡμῶν ἀντιγράψας τοῦτο ἀπὸ πολὺ γνωστοῦ βεβαίως τότε ἔργου δὲν ἐνόμισεν, ὅτι ἐδικαιοῦτο νὰ ὀνομασθῇ ἐπὶ τῆς βάσεως ὡς ὁ ποιήσας τὸ ἄγαλμα. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπανάληψις τοῦ ἰδίου τύπου ἐπὶ ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων, ὧν ἓν εὑρέθη ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς, δὲν συντελεῖ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης, ὅτι ἄγαλμα ἀποκείμενον ἐντὸς ἀσημοτέρου ἱεροῦ δωρηθὲν εἰς τοῦτο ὑπὸ ἰδιώτου καὶ κατασκευασθὲν ὑπὸ μὴ ὀνομαζομένου ἐπὶ τῆς βάσεως, ὄχι δὲ καὶ ἐξαιρετικῆς ἱκανότητος τεχνίτου ἐχρησίμευσεν πρὸς διάδοσιν καὶ ἐπικράτησιν νέου τύπου τοῦ θεοῦ. Εἶνε δὲ πρὸς τούτοις πολὺ πιθανόν, ὅτι τὸ πρῶτον τουλάχιστον ἐκ τῶν μνημονευθέντων ἀνωτέρω ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων δύναται πρὸ πάντων διὰ τὴν ἁπλότητα τῆς πλαισιώσεως νὰ θεωρηθῇ ὅτι κατεσκευάσθη ἐν ἀρχῇ τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος, καὶ εἶνε παλαιότερον τῶν χρόνων τῆς κατασκευῆς τοῦ Ἐλευσινιακοῦ ἀγάλματος.

Ὡς ἐδείχθη ἤδη (Neugebauer ἔ. ἀ. σελ. 8) τὸ πρωτότυπον τοῦ παλαιοτέρου Ἀσκληπιοῦ ἦτο χαλκοῦν, ἐνῷ τοὐναντίον εἶνε φανερόν, ὅτι ὁ Ἀσκληπιὸς τῆς Ἐλευσῖνος εἶνε ἀντίγραφον ἐκ μαρμαρίνου προτύπου. Λείπει ἀπὸ τούτου ἡ σκληρότης καὶ οἱ ὀξεῖς τερματισμοὶ τῶν ἄκρων, κατὰ τὰ σημεῖα διαχωρισμοῦ τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ γυμνοῦ σώματος, καὶ τῶν πτυχῶν, τὰ ὁποῖα εἶνε κατ᾿ ἐξοχὴν χαρακτηριστικὰ τῶν ἀντιγράφων χαλκῶν ἀγαλμάτων, τοὐναντίον δ᾿ εἶνε πάντα ἁπαλὰ καὶ ἐξαιρέτως ἐστρογγυλευμένα· εἰς μαρμάρινον δ᾿ ἔργον ἁρμόζει καὶ τὸ μεγαλείτερον πλάτος τοῦ ἀγάλματος κατὰ τὴν βάσιν, τὸ ὁποῖον ἐπετεύχθη διὰ τῆς μεγαλειτέρας ἁπλώσεως τοῦ ἱματίου πρὸς τὴν ἀριστερὰν πλευράν.

Καὶ τὸ πρωτότυπον τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς Ἐλευσῖνος θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ θεωρήσῃ τις ὡς προϊὸν τῆς τέχνης τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος. Ἡ ἀσταθὴς τρόπον τινὰ θέσις τοῦ σώματος τοῦ θεοῦ ἔχοντος ἀνάγκην τοῦ στηρίγματος τῆς βακτηρίας πρὸς ἀσφαλῆ ἰσορρόπησιν δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῶν τεχνιτῶν τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος ὡς πρὸς τὴν παράστασιν τῶν ὀρθίων θεῶν, στερεῶς ἐπὶ τῶν ἰδίων ποδῶν ἱδρυμένων μὲ μεγαλειώδη τὴν γενικὴν ἔκφρασιν τῆς μορφῆς· ἂς παραβληθῇ ὡς πρὸς τοῦτο ὁ Ζεὺς τῆς Δρέσδης, ἀντίγραφον ἀσφαλῶς ἔργου τῆς

---

[1] Ἴδε καὶ τὴν προσφάτως δημοσιευθεῖσαν ἐν **Oesterr. Jahresh.** XIII σελ. 1 ἑξ. πραγματείαν **Arnold Schober** Asklepios darstell. im 4ten Jahrhundert.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

5ης ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἀκόμη καὶ ὁ Ἀσκληπιὸς τῆς Ρώμης πρὸς τὸν ἡμέτερον Ἀσκληπιὸν καὶ θὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ἡ διαφορά. Ὁ τεχνίτης τοῦ προτύπου τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς Ἐλευσῖνος ἔχει ἤδη ἐπιρρεασθῆ ὑπὸ τῶν ἀντιλήψεων τῆς τέχνης τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος περὶ παραστάσεως τῶν θεῶν ὑπὸ συνθήκας καὶ κατὰ τρόπον προσεγγίζοντα τούτους μᾶλλον πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν.

Ὡς μορφὴν μόνον ἂν ἤθελέ τις νὰ ἐξετάσῃ τὸ ἄγαλμα Ἐλευσῖνος, καὶ ἐζήτει τὸν τεχνίτην τοῦ προτύπου τούτου, θὰ ἠδύνατο βεβαίως νὰ ἀνατρέξῃ εἰς τοὺς ἐργασθέντας τὰς ἐξαισίας μορφὰς τῶν συνομιλούντων ἀνδρῶν τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος. Ἡ στάσις καὶ ἡ παράστασις ἐν γένει τοῦ τρίτου ἀνδρὸς τῆς πλακὸς τῆς ζωοφόρου ἀντιστοιχεῖ μὲ μικρὰς παραλλαγὰς πρὸς τὸν ἡμέτερον Ἀσκληπιόν. Ἀλλ' οἱ ἐργαζόμενοι κατὰ τὴν τέχνην τοῦ Παρθενῶνος δυσκόλως θὰ ἔδιδον εἰς λατρευτικὸν ἄγαλμα θεοῦ τὴν μειονεκτικὴν τρόπον τινὰ καὶ ἀνθρωπίνην στάσιν τοῦ ὑπὸ τῆς βακτηρίας στηριζομένου Ἀσκληπιοῦ ἡμῶν.

Ὁ Πραξιτέλης εἴτε ὁ τεχνίτης, ὅστις ἐξεδήλωσε κατ' ἐξοχὴν διὰ τῶν ἔργων του τὰς ἰδέας περὶ ἀνθρωπινωτέρας ἐμφανίσεως τῶν θεῶν, καὶ εἰς αὐτὸν τοῦτον ἴσως, πάντως δὲ εἴς τινα τῶν ἀκολουθούντων τῆς σχολῆς αὐτοῦ τὰ διδάγματα τεχνιτῶν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τὸν ἀρχικὸν τύπον τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἡ εὐμήκης κατασκευὴ τοῦ σώματος τοῦ θεοῦ, ἡ ἀπαλλαγὴ αὐτοῦ σχεδὸν ὁλοτελῶς ἀπὸ τοῦ κόπου τῆς ὀρθοστασίας διὰ τῆς ἐλαφρᾶς στηρίξεως ἐπὶ τῆς βακτηρίας καὶ τὰ διὰ τοῦ τεχνάσματος τούτου προκύπτοντα ὡραῖα περιγράμματα εἰς τὴν παράστασιν τοῦ κορμοῦ εἶνε κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς Πραξιτελείου τέχνης.

Ἡ θέσις τοῦ σώματος εἶνε ὁμοία περίπου πρὸς τὴν τοῦ Σαυροκτόνου μὲ ἐλαφρὰν χαλάρωσιν τῆς στηρίξεως καὶ ἀλλαγὴν τῶν πλευρῶν, καὶ τοῦτον ἐνθυμίζουσι πρὸ πάντων αἱ ὡραῖαι γραμμαὶ τῶν πλαγίων τοῦ κορμοῦ, αἱ ὁποῖαι διαφαίνονται μεθ' ὅλην τὴν ἄφθονον πτύχωσιν τοῦ ἱματίου.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐνδύματος ἡ πλουσία καὶ ἐξεζητημένη, χωρὶς νὰ ἀπομακρύνεται τῆς πραγματικότητος, πτύχωσις τοῦ ἱματίου εὑρίσκεται πρὸ πάντων εἰς τὰ Πραξιτέλεια ἔργα. Τῶν Μουσῶν τῶν Μαντινικῶν ἀναγλύφων τὰ ἱμάτια εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον μὲ τὸ ἴδιον σύστημα καθ' ὅμοιον περίπου τρόπον διασκευασμένα· ἂς παραβληθῇ π. χ. πρὸ πάντων τὸ ἔνδυμα τῆς Μούσης μὲ τοὺς αὐλούς. Καὶ ἀκόμη περισσότερον δεικνύεται, ὅτι εἶνε Πραξιτέλειος ὁ τρόπος τῆς παραστάσεως τοῦ ἱματίου τοῦ ἀγάλματος ἡμῶν, ἂν παραβάλωμεν τοῦτο πρὸς ἄλλο Πραξιτέλειον ἔργον, τὴν Ἀφροδίτην τοῦ Arles (Furtwängler Meisterwerke σελ. 548 εἰκ. 102, πβλ. καὶ Klein Praxiteles σελ. 295). Ἡ θέσις τοῦ ἱματίου ταύτης ἀρχίζει πολὺ χαμηλότερον ἐπὶ τοῦ κορμοῦ, ἀλλ' ἡ ρύθμισις τῶν πτυχῶν τούτου εἶνε ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Ἀσκληπιοῦ, καὶ ἡ ὁριζοντία ὄγκωσις τοῦ συνεπτυγμένου ἐπὶ τῆς κοιλίας ἀνωτάτου μέρους τοῦ ἱματίου εἶνε σχεδὸν ἀπαραλλάκτως ὁμοία

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

πρὸς τὴν ὀλίγον ὑψηλότερον τεθειμένην ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἰδίαν ὄγκωσιν.

Δὲν εἶνε παραδεδομένον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ἂν ὁ Πραξιτέλης κατεσκεύασέ ποτε ὁ ἴδιος ἄγαλμα Ἀσκληπιου, ἀλλ' ὅτι αἱ παραστάσεις τοῦ θεοῦ τούτου δὲν ἦσαν ξέναι πρὸς τὰ θέματα τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου καὶ τῆς σχολῆς του, ὡς ἔγραψεν ἤδη πολὺ ὀρθῶς ὁ Klein (Praxiteles σελ. 425), περὶ τούτου μαρτυρεῖ ἡ ὕπαρξις ἐν Ῥώμῃ [1] ἀγάλματος τοῦ Ἀσκληπιοῦ κατασκευασθέντος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Κηφισοδότου.

Καὶ περὶ τοῦ ἰδίου Πραξιτέλους ἀναφέρει ὁ Παυσανίας [2], ὅτι ἦτο ὁ γλύπτης τοῦ ἀγάλματος τοῦ Τροφωνίου ἐν Λεβαδείᾳ, τὸ ὁποῖον ἦτο ὅμοιον πρὸς Ἀσκληπιόν. Ὁ Τροφώνιος εἶνε καὶ αὐτὸς κατ' ἐξοχὴν θεραπευτικὸς θεός, ὡς ἦτο καὶ ὁ Ἀμφιάραος, τὰ δὲ ἀνάγλυφα μὲ τὴν παράστασιν τοῦ τελευταίου τούτου, τὰ ὁποῖα ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω (σελ. 113), παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς πολὺ σαφῶς τὴν εἰκόνα ὑπὸ τὴν ὁποίαν παριστῶντο ἀπολύτως ὅμοιοι πρὸς τὸν Ἀσκληπιὸν οἱ θεοὶ ἢ ἥρωες οὗτοι ἰατροί, ἐκ τοῦ χωρίου δὲ τοῦ Παυσανίου δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁμοίως παρίστατο καὶ ὁ Τροφώνιος τῆς Λεβαδείας, δύναται ἑπομένως νὰ χρησιμεύσῃ ἀσφαλῶς τὸ χωρίον ὡς μαρτυρία, ὅτι καὶ ὁ Πραξιτέλης ἠσχολήθη μὲ τὸν τύπον τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Τὸ ἄγαλμα τῆς Ἐλευσῖνος φρονοῦμεν, ὅτι ἐνισχύει τὴν γνώμην ταύτην. Εἶνε πιθανώτατα Πραξιτελείου Ἀσκληπιοῦ ἀντίγραφον ἐξαιρετικῶς πολύτιμον, διότι ἔγινεν εἰς χρόνους ὄχι πολὺ ἀπομεμακρυσμένους τῶν χρόνων τῆς κατασκευῆς τοῦ πρωτοτύπου.

Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ἡ ἐπιγραφὴ τῆς βάσεως τοῦ Ἀσκληπιοῦ της Ἐλευσῖνος. Πβλ. εἰκ. 2.

---

[1] Plini N. H. XXXVI, 24.

[2] IX, 39, 4. Τὰ δὲ ἐπιφανέστατα ἐν τῷ ἄλσει Τροφωνίου ναὸς καὶ ἄγαλμά ἐστιν, Ἀσκληπιῷ καὶ τοῦτο εἰκασμένον. Πραξιτέλης δὲ ἐποίησε τὸ ἄγαλμα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΞ ΕΦΕΣΟΥ

(ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΝΑΣΚΑΦΑΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΕΝ ΕΦΕΣΩι)

Ἡ δημοσιευομένη ἐνταῦθα ἐπιγραφὴ ἀνευρέθη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Α. Σωτηρίου κατὰ τὰς ἐνεργηθείσας ὑπ᾽ αὐτοῦ ἀνασκαφὰς ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐπὶ τοῦ λόφου Ἁγιὰ - Σολοὺκ καὶ εὑρίσκεται εἰσέτι εἰς τὴν ὑπ᾽ αὐτοῦ ἀναφερομένην θέσιν [1]. Εὑρεθεῖσα κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῶν ἀποτόμως διακοπεισῶν ἀνασκαφῶν δὲν κατωρθώθη ἐλλείψει χρόνου ν᾽ ἀναγνωσθῇ ὑπὸ τοῦ εὑρόντος, τοσοῦτῳ μᾶλλον, καθόσον τὰ ἰσχυρῶς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς πλακός, ἔνθα ἡ ἐπιγραφή, ἐπικεκολλημένα κονιάματα ἀπῄτουν παρατεταμένην ἐργασίαν. Κατὰ τὴν ἐκεῖ διαμονήν μου ἐπ᾽ εὐκαιρίᾳ τῶν ἐν παλαιᾷ Ἐφέσῳ ἀνασκαφῶν (κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 1926) ἠδυνήθην ν᾽ ἀντιγράψω τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην.

Ὁ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου λίθος διατηρεῖ τὴν ἀρχικῶς λείαν ἐπιφάνειαν μόνον ἐπὶ τῆς κάτω καὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς αὐτοῦ· αἱ ἄλλαι πλευραὶ ἔχουσιν ἀνωμάλως ἀποκοπῆ καὶ θραυσθῆ. Αἱ διαστάσεις τοῦ λίθου εἶνε αἱ ἑξῆς: ὕψος 0,70 μ. πλάτος 1.015 μ. καὶ πάχος ποικίλλον μεταξὺ 0,28 καὶ 0,31 μ. Φωτογραφία ἢ ἀποτύπωσις αὐτῆς δὲν θὰ ἦτο σκόπιμος καὶ διὰ τοῦτο ἀρκοῦμαι εἰς τὴν γενομένην ὑπ᾽ ἐμοῦ ἀντιγραφήν.

ΤΗΣΑΣΙΑΣΚΑΙΔΙΣΝΕΩΚΟΙΙΙ
ΕΦΕΣΙΩΝΠΟΛΕΩΣΗΒΟΥΛΗΚΑΙΟΔΗΜΟΣ
ΤΟΠΠΙΟΝΑΦΡΟΝΠΟΛΛΙΟΝΤΕΡΤΥΛΛΟ
ΓΙΩΝΟΣ·ΙΕ·ΑΠΟΛΕΙΝΑΡΙΑΣΓΕΝΟΜΕΝΟ
ΤΗΣΑΣΙΑΣΚΑΙΛΟΓΙΣΤΗΝΤΗΣΠΟΛΕΩΣ
ΚΑΠΕΤΟΛΕΙΝΑΝΓΥΝΑΙΚΑΟΠΠΙΟΥΑΦΡΟΥΤ

ΠΟΙΗΣΑΜΕΝΩΝΤΗΝΑΝΑΣΤΑΣΙΝΕΚΤΩΝΙΔΙΩ
ΙΕΡΟΚΛΕΟΥΣΜΑΡΚΕΛΛΙΝΟΥΚΑΙΠΟΜΠΗΙΟΥΜΗΤΡΟ
ΤΟΥΕΙΡΗΝΑΡΧΟΥ

[Τῆς πρώτης καὶ μεγίστης μητροπόλεως]
τῆς Ἀσίας καὶ δισνεωκόρου τῶ[ν Σεβαστῶν
Ἐφεσίων πόλεως ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος [ἐτείμησαν

---

[1] Ἀρχ. Δελτίον, τόμ. 6ος (1921/22) σελ. 201.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Τ. Ὄππιον Ἄφρον Πόλλιον Τέρτυλλο[ν τρίβ. λε
γιῶνος ιέ Ἀπολειναρίας γενόμενον [ἀρχιερέα
τῆς Ἀσίας καὶ λογιστὴν τῆς πόλεως [καὶ . . . . . .
Καπετολείναν γυναῖκα Ὀππίου Ἄφρου [Πολλίου

Ποιησαμένων τὴν ἀνάστασιν ἐκ τῶν ἰδίω[ν Ἀντωνίου
Ἱεροκλέους Μαρκελλείνου καὶ Πομπηίου Μητρο[βίου Αἰλιανοῦ
τοῦ εἰρηνάρχου.

Ἡ συμπλήρωσις τῶν τριῶν πρώτων στίχων καθίσταται δυνατὴ οὐ μόνον διὰ τῶν ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ διακριτῶν ἰχνῶν τῶν γραμμάτων ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ συνήθους τύπου τῆς ἀρχῆς τῶν ὁμοιοειδῶν ἐπιγραφῶν [1]. Ζήτημα εἶνε ἂν δύναταί τις νὰ συμπληρώσῃ ***ἐτείμησεν*** ἢ ***ἐτείμησαν*** διότι ἀμφότεροι οἱ τύποι ἐναλλάσσονται αὐθαιρέτως [2]. Ἐκ τῆς διατυπώσεως ἡ ἐπιγραφὴ δύναται ν' ἀναχθῇ εἰς ἐποχὴν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 123 καὶ 212 [3]. Τὰ κανονικὰ σχήματα τῶν γραμμάτων [4] παραβαλλόμενα πρὸς ὅμοια τῆς τιμητικῆς βάσεως τοῦ C. Popillius Carus Pedo ἢ τῆς τιμητικῆς ἐπιγραφῆς πρὸς ἕνα C. Julius Thraso [5] ἐπιτρέπουσι νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ἐγράφη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἀντωνίνου Πίου.

Τὸ ἄλλοθεν ἄγνωστον τιμώμενον πρόσωπον ἠκολούθησε τὸ ρωμαϊκὸν ὑπαλληλικὸν στάδιον. Ὑπηρέτει εἰς τὴν 15ην λεγεῶνα, ἥτις τότε διέμενεν ἐν Καππαδοκίᾳ [6]. Διὰ τοῦτον ὡς νεαρὸν μέλος ἐπιφανοῦς ἐπαρχιακῆς οἰκογενείας, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἀξιωμάτων αὐτοῦ συνάγεται, μόνον τὸ ἀξίωμα τοῦ tribunus militum ἁρμόζει· ἐπειδὴ ***χειλίαρχος*** δὲν ἐπιτρέπει ὁ χῶρος νὰ συμπληρωθῇ, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὡς πιθανώτερον τὸ συντετμημένον ΤΡΙΒ [7]. Κατέλιπε πάλιν τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα του, ἥτις ἐνεπιστεύθη εἰς αὐτὸν τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχιερέως ἐν ἐπαρχίᾳ τοῦ ναοῦ τῶν Αὐτοκρατόρων ἐν Ἐφέσῳ. Ἡ προτέρα δημοσία ὑπηρεσία του θὰ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ καὶ εἰς ***λογιστὴν τῆς πόλεως*** (curator rei publicae).

Ἐν τέλει τοῦ στίχου 6 μένει μετὰ τὸν προϋποθετέον καὶ ἐξ ἰχνῶν ἀκόμη γραμμάτων εὐδιάκριτον σύνδεσμον ***καὶ*** διαθέσιμος χῶρος διὰ ἑπτὰ γράμματα

---

[1] Πρβλ. λ. χ. Forsch. in Ephesos, II Nº 69, III Nº 35, 37, 79.

[2] Ὁ ἑνικὸς εὕρηται ἐν Forsch. in Ephesos, II Nº 59. III Nº 35, 37, 41, 65, 67, ὁ πληθυντικός, αὐτόθι, II Nº 61, 63, 67, 69, III Nº 32, 60, 66, 79.

[3] Keil, Num. Zeitschr. N. F. VIII, 1915, σελ. 125 κ. ἑ.

[4] Εἰς τὸν χαράκτην δύο χαρακτηριστικὰ παροράματα δύνανται ν' ἀποδοθῶσι: στίχ. 7 εἶχεν Ὀππίου ἀντὶ τοῦ πρώτου Π καὶ στίχ. 9 τοῦ Μ ἐν Πομπηΐου ἑκάστοτε χαράσσεται ἓν Ν.

[5] Forsch. III Nº 20, 35.

[6] Ritterling, ἐν Pauly - Wissowa R. E. XII. Sp. 1754.

[7] Ὁ μὴ συντετμημένος τύπος *τριβοῦνος* εὕρηται εἰς δύο ἑτέρας ἀδημοσιεύτους ἐφεσιακὰς τιμητικὰς ἐπιγραφάς: Inv. Nº 1475, 1510.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἀκόμη, ὅστις βεβαίως θὰ περιεῖχε τὸ ὄνομα τοῦ γένους τῆς γυναικός. Θὰ ἠδύνατό τις ἴσως νὰ ὑποθέσῃ ἐκ τοῦ ἐπωνύμου, ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἐξ ἀφιερώσεως τινὸς εἰς τὴν Ἄρτεμιν γνωστοῦ ***Καπειτωλείνου Διοδώρου*** [1], ὅστις φαίνεται ὅτι ἤκμασε κατὰ τὰ τέλη τῆς Α΄ μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Τότε θὰ ἔλαβεν ἡ οἰκογένεια μόλις βραδύτερον τὸ δικαίωμα τοῦ ρωμαίου πολίτου καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ σκεφθῇ τις ***Αἰλίαν*** τινὰ ἢ ***Φλαβίαν.***

Εἰς τὸν στίχ. 7 προφανῶς δὲν ἦτο ὁλόκληρον τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρός. Τὴν ἀνάγνωσιν ***Τερτύλλου*** (ἀντὶ Πολλίου), ἐπωνύμου ἄλλως πιθανοῦ καὶ πρὸς τὸν διαθέσιμον χῶρον εὐαρμόστου, ἀπαγορεύουσι τὰ ἴχνη τοῦ τελευταίου γράμματος, ἅτινα δὲν δύνανται ν᾽ ἀνήκωσιν εἰς Τ.

Τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ ποιήσαντος καθιστᾷ δυνατὴν ἑτέρα τιμητικὴ βάσις ἐξ Ἐφέσου [2], ἐφ᾽ ἧς ἐπανευρίσκονται τὰ ἴδια πρόσωπα [3].

Ἐν Ἐφέσῳ.

FRANZ MILTNER

---

[1] Πρβλ. Bull. corr. hell. I, 292, Le Bas - Waddington, 166c, Weinreich, Athen. Mitteil. XXXVII, 1912, σελ. 8 Nº 25.

[2] Le Bas - Waddington, 147a = CIC 2977.

[3] Ὡς πρὸς τὸ ἀξίωμα τοῦ *εἰρηνάρχου* πρβλ. Keil, ἐν Forsch. III Nº 70.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ο ΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΤΩΝ ΜΕΔΙΚΩΝ

Α. Η ΑΘΗΝΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Τὰ δύο ἢ τρία τεμάχια τῆς Ἀθηνᾶς, ἀπὸ τῆς ἐξετάσεως τῶν ὁποίων ὡρμήθημεν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, εὑρέθησαν ὁμοῦ μετὰ πολλῶν ἄλλων μαρμάρων — γλυπτῶν, γραπτῶν καὶ ἐνεπιγράφων — ἐνῳκοδομημένα ἐν τοῖς τοίχοις δύο συνεχομένων πρὸς ἄλληλα τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ πέμπτου μ. Χ. αἰῶνος κτισμάτων [1], ἅτινα ἀπεκαλύφθησαν ἐκσκαπτομένων θεμελίων διὰ τὰς οἰκίας τῶν κ. κ. Βαρελᾶ καὶ Γιαννούτα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ὀλύμπου νοτίως τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ εἰς ἀπόστασιν ἑκατὸν περίπου μέτρων ἀπ' αὐτοῦ.

Δὲν ἀποκλείεται ὅλως ἡ πιθανότης ὅτι πλησίον που τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῇ καὶ τὸ οἰκοδόμημα, ἐν ᾧ ἀρχικῶς ἵστατο καὶ ἀφ' οὗ ἀπεσπάσθη τῆς θεᾶς τὸ ἄγαλμα: τὸ πλῆθος τοὐλάχιστον τῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συσσωρευμένων μαρμάρων καὶ οἱ καθ' ἕκαστον ὄγκοι αὐτῶν δυσκόλως θὰ ἐπέτρεπον ἴσως νὰ ὑποτεθῇ μεταφορὰ ἐκ μεγάλης ἀποστάσεως.

Κατὰ ταῦτα καὶ ἡ ἡμετέρα Ἀθηνᾶ καὶ τὰ ἄλλα μετ' αὐτῆς εὑρεθέντα μάρμαρα [2] προέρχονται πιθανώτατα ἐκ τοῦ κόσμου τῆς ἀγορᾶς, ἡ ὁποία ῥητῶς ἐπὶ ἑνὸς [3] τῶν μαρμάρων τούτων ἀναφέρεται καὶ τῆς ὁποίας ὁ ἐξωτερικὸς τοῖχος τῆς βορείας πλευρᾶς καὶ ἀνευρέθη ἐντὸς τῆς ὁδοῦ Ὀλύμπου πάλιν καὶ εἰς ὀλίγων μόνον βημάτων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θέσεως τῶν προμνημονευθέντων μεταγενεστέρων κτισμάτων.

Τὰ περισωθέντα τοῦ ἀγάλματος μέρη εἶναι:

1. Η ΚΕΦΑΛΗ

(Πίναξ)

εἰργασμένη ὁμοῦ μετὰ λαιμοῦ καὶ μικροῦ περὶ αὐτὸν μέρους τοῦ στήθους καὶ τῶν νώτων ἐξ ἑνὸς τεμαχίου μαρμάρου, ἀποτελοῦσα δὲ οὕτω βραχεῖαν προτομὴν (Halsbüste) τεμνομένην εἰς τὸ κάτω αὐτῆς μέρος ἐλλειψιοειδῶς καὶ καταλήγου-

[1] Ἤτοι ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, οὗτινος αἱ καθόλου πρὸς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν διαθέσεις (Lübke's Reallexikon 1914 σελ. 1033 α, Tafrali, Thessalonique, Des origines κλπ. 1919 σελ. 82 κ. ἑ.) πείθουσιν ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ αἱ μέγισται καταστροφαὶ ἀρχαίων μνημείων ἐγένοντο ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ.

[2] Τὰ ἄλλα ὁμοῦ μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς εὑρεθέντα μάρμαρα εἶναι: προτομὴ τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου, κολοσσικὴ κεφαλὴ ἑνὸς αὐτοκράτορος, κολοσσικὴ κεφαλὴ Ποσειδῶνος (ἀντίγραφον ἔργου ἑλληνιστικῶν χρόνων), κολοσσικὴ κεφαλὴ Ἀλεξάνδρου (ἀντίγραφον ἔργου ἰδιάζοντος τύπου), ἓξ πλάκες γραπταὶ ἐκ ζῳφόρου κ. ἄ.

[3] Ἐπ' αὐτοῦ τιμητικὸν ψήφισμα χρονολογούμενον: Ἔτους Ζ καὶ Π ἤτοι τοῦ 61 π. Χ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

σαν [1] εἰς ἀμβλὺ κωνικὸν μετὰ τραχείας ἐπιφανείας ἔμβολον, δι᾽ οὗ ἐνετίθετο ἐπὶ τοῦ κορμοῦ. Εἰκ. 1.

Τὸ μάρμαρον λευκόν, λεπτόκοκκον, πιθανῶς πεντελήσιον. Τὸ δὲ τῆς ὅλης προτομῆς ὕψος (0,75) ἢ τὸ τῆς κεφαλῆς μόνης (0,50) καθιστῶσι δῆλον ὅτι πρόκειται περὶ κολοσσικοῦ ἔργου.

Εἰκ. 1. Ἡ ἀριστερὰ της κεφαλης πλευρά.

Ἐκ τῶν μυῶν τοῦ λαιμοῦ καὶ ἐκ τῆς γραμμῆς τῆς ῥινὸς ἐν σχέσει πρὸς τὴν θέσιν τοῦ λακκίσκου τοῦ λαιμοῦ φαίνεται ἐλαφρὰ στροφὴ τοῦ προσώπου πρὸς τὰ ἀριστερά, ἥτις ὅμως οὐδὲ κατ᾽ ἐλάχιστον ἐπηρεάζει τὴν τοῦ βλέμματος σταθερότητα. Αἱ ἐπὶ μέρους ἁδραὶ γραμμαί, δι᾽ ὧν ἀποτυποῦται τὸ κάλλος τῆς πολεμικῆς θεᾶς, — οἱ μεγάλοι ἀμυγδαλωτοὶ καὶ πόρρω ἀφεστῶτες ἀλλήλων ὀφθαλμοί, ἡ αὐστηρῶς ὁριζοντία θέσις τῶν μετὰ ὀξείας ἀκμῆς ὀφρύων, ἡ ῥὶς ἡ εὐμήκης καὶ ἀπὸ τοῦ μετώπου δι᾽ ἀμβλείας ἐντομῆς μόλις χωριζομένη, τὸ ζωηρὸν μὲ εὔσαρκα χείλη μισοανοιγμένον στόμα, — ὅλα ταῦτα εἶναι ἀρκούντως σαφεῖς χαρακτῆρες τοῦ ὑψηλοῦ καλλιτεχνικοῦ ὕφους τοῦ ἔργου: ἀλλὰ πλὴν τούτων τὸ συνολικὸν περίγραμμα τῆς μορφῆς, — τὸ ᾠοειδὲς καὶ βραχὺ μᾶλλον, τόσον δὲ ἄνω ὅσον καὶ κάτω πλατὺ μετὰ ἰσχυρᾶς σιαγόνος πρόσωπον — ἄγει ἔτι ἀσφαλέστερον εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐν τῷ νέῳ εὑρήματι τῆς Θεσσαλονίκης πρόκειται ἡμῖν μία Ἀθηνᾶ φειδιακῆς τέχνης [2].

Τὸ ἀττικὸν κράνος τῆς θεᾶς φέρει ἐμπρὸς μὲν στεφάνην, ἧς ἡ κάτω πλευρὰ

[1] Τοῦ συνήθους τούτου εἴδους προτομῆς πρόχειρον παράδειγμα ἡ ἐν Βολωνίᾳ κεφαλὴ ἡ κοινῶς ὡς Ἀθηνᾶ Λημνία φερομένη.

[2] Περὶ τῶν χαρακτήρων τῆς τέχνης τοῦ Φειδίου, Jamot Revue archeol. 1895² σελ. 24. = Michon Monum. Piot VII (1900) σελ. 157. Πρβλ. H. Schrader, Pheidias σελ. 82.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

θλᾶται κατὰ τὸ μέσον εἰς ἀμβλεῖαν γωνίαν, ὀπίσω δὲ ἐπαυχένιον [1] τοῦ ἀρχαιοτέρου τύπου (ἤτοι μακρότερον καὶ ὥς τι μᾶλλον αὐτοτελῶς καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ ἄλλου κράνους [2] εἰργασμένον), ὑφ᾽ ὅ ἐξέρχεται κατὰ ἡνωμένους κυματίζοντας βοστρύχους καὶ καταπίπτει ἐπὶ τῶν νώτων ἡ ἄδηλον πόσον μακρὰ κόμη. Εἰκ. 2. Ὁ κατὰ τὸ μέσον τοῦ κράνους χαμηλὸς λόφος (ὕψος 0,03 καὶ πλάτος 0,04) χωρεῖ πρὸς τὰ ὀπίσω μετὰ τοῦ ὕψους βαθμιαίως ἐλαττουμένου κατερχόμενος μέχρι τοῦ σημείου, καθ᾽ ὅ ἀρχίζει τὸ ἐπαυχένιον. Πρὸ τοῦ λόφου τούτου διακρίνονται ἐπὶ τῆς κυρτότητος τοῦ κράνους δύο ἀβαθεῖς κοιλότητες, ἀνὰ μίαν ἑκατέρωθεν.

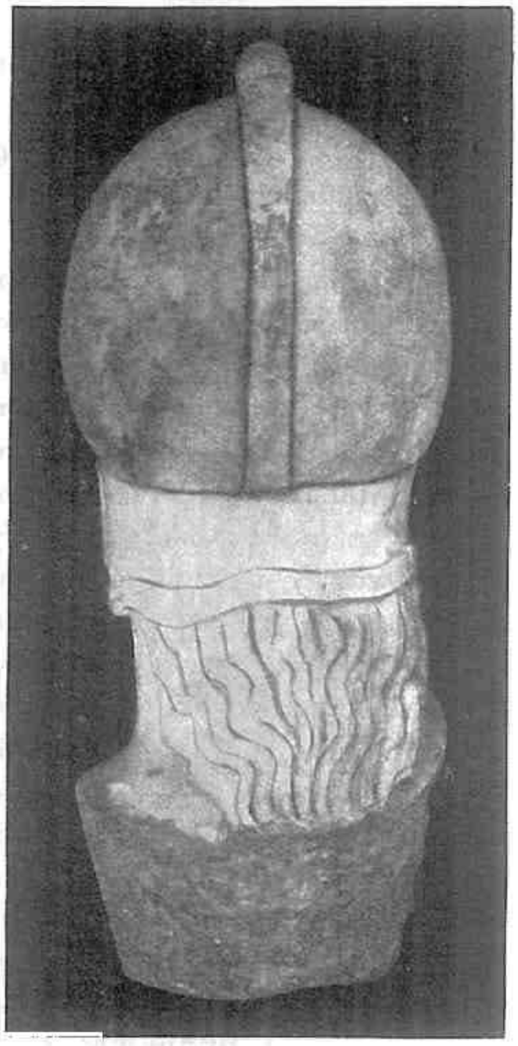

Εἰκ. 2. Ἡ ὄπισθεν τῆς κεφαλῆς ὄψις.

Τοῦ δὲ ἐξ ἄλλης πιθανῶς ὕλης ἐπιθέτου κόσμου, ὅν ἔφερεν ἡ θεὰ ἐπὶ τοῦ κράνους καὶ τῆς κεφαλῆς καθόλου, ἄλλαι πλὴν τῆς διατρήσεως τῶν ὤτων σαφεῖς ἐνδείξεις ὑπάρχουσι: α´) τρεῖς μεγαλύτεραι ὀπαὶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ κράνους ἄνω, ἡ μεσαία ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ λόφου καὶ εἰς ἀπόστασιν 0,15 ἀπὸ τῆς στεφάνης, μήκους 0,045, πλάτους 0,01 καὶ βάθους ἀπροσδιορίστου ἕνεκα τῆς κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἀποκρούσεως τοῦ μαρμάρου, αἱ δὲ ἕτεραι δύο ἐπὶ τῆς κυρτότητος τοῦ κράνους ἀνὰ μίαν ἑκατέρωθεν, ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ εἰς ἀπόστασιν 0,06 ἀπὸ τοῦ λόφου (ἐμβαδοῦ 0,0250 × 0,25 στενεύοντος πρὸς τὰ κάτω καὶ βάθους 0,042), ἡ δὲ πρὸς τὰ ἀριστερὰ εἰς ἀπόστασιν 0,045 (ἐμβαδοῦ 0,025 × 0,020 καὶ βάθους 0,04)· β´) δύο ἄλλαι (ἐμβαδοῦ 0,020×0,015 καὶ βάθους 0,04), αἵτινες εἶναι ἀνεῳγμέναι ἀνὰ μίαν ἑκατέρωθεν κατὰ τὰ πρὸς τοὺς κροτάφους ἄκρα τῆς στεφάνης διακόπτουσαι αὐτὴν καὶ μὲ λοξὴν κατεύθυνσιν πρὸς τὰ ἔσω· γ´) στίχος μικροτέρων (διαμ. 0,007, βάθος 0,02) διὰ τρυπάνου ἀνεῳγμένων ὀπῶν ὑπὲρ τὴν στεφάνην καὶ παραλλήλως

---

[1] Ἡ λέξις **ἐπαυχένιον** λαμβάνεται ὡς ὅρος — ἴσως διὰ πρώτην φορὰν ενταυθα — προς δήλωσιν ἐκείνου τοῦ μέρους τοῦ κράνους, ὅπερ προφυλάττει τὸν αὐχένα = couvrenuque, Nackenschirm.

[2] Loschcke, Kopf der Athena Parthenos 1891 σελ. 5 (Festschrift zum fünfzigjährigen Jubiläum des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

πρὸς αὐτήν: αὗται εἶναι ἕνδεκα τὸν ἀριθμόν, μία κατὰ τὸ μέσον ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν γραμμὴν τῆς ῥινός, ἀνὰ πέντε δὲ ἔνθεν καὶ ἔνθεν συμμετρικῶς καὶ εἰς κανονικὴν ὁπωσοῦν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν (0,025) διατεταγμέναι· δ') πρὸς τούτοις πολλαὶ ὅμοιαι ἀλλὰ μικρότεραι ὀπαὶ τρυπάνου ἀναμὶξ μετὰ χαραγμάτων ἢ κτυπημάτων ξοΐδος εἶναι κατεσπαρμέναι ἐπὶ τῆς ***ἐξέργου*** (=προεξεχούσης καὶ κἄπως τραχυτέρας) ἐπιφανείας τοῦ προσώπου, ἥτις ἄρχεται ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ μετώπου ὡς στενὴ λωρίς, κατερχομένη δὲ ἑκατέρωθεν πλατύνεται ἐν τῷ μεταξὺ ὤτων καὶ ὀφρύων διαστήματι καὶ οὕτω καλύπτει μέγα μέρος τῶν παρειῶν καὶ τοῦ λαιμοῦ καταλήγουσα χαμηλότερόν πως τοῦ ἐπαυχενίου. Ἴχνη τῶν διὰ τρυπάνου ὀπῶν διακρίνονται καὶ ἐπὶ τοῦ κρασπέδου ἑκατέρωθεν τῆς ὑπὸ τὸ ἐπαυχένιον ἐξερχομένης ὀπισθίας κόμης.

Ἐὰν ἤδη ἡ κεφαλὴ τῆς Θεσσαλονίκης — καὶ προτοῦ νὰ συμπληρωθῇ ἀκόμη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὡς ἄνω δοθεισῶν ἐνδείξεων — ἐξετασθῇ ἐν παραβολῇ πρὸς τὰ ἄλλα εἰς τὸν Φειδίαν ἀποδιδόμενα ἔργα, τὸ σχῆμα τοῦ κράνους καὶ ἡ καθόλου μορφὴ μέχρι καὶ τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν τοῦ προσώπου ἄγουσιν ἄνευ δυσκολίας εἰς τὴν ἐν αὐτῇ ἀναγνώρισιν τοῦ τύπου Φειδιακῆς Ἀθηνᾶς, ὅστις τὸ πρῶτον διὰ τῆς Athena Madici ἐγένετο γνωστὸς καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζεται οὕτω.

Τὰ ἐπ' αὐτῆς ἀνεπεξέργαστα ἴχνη ***λίμας*** (Raspelstriche) ὡς καὶ ἡ ἀρκούντως ἰσχυρὰ λείανσις τῶν γυμνῶν μερῶν δηλοῦσιν ἐργασίαν ἀντιγραφέως καὶ δὴ οὐχὶ ἀρχαιοτέραν τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ [1].

Ἴχνη καστανοῦ ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ κύκλου τῆς ἴριδος ὡς καὶ ἐπὶ τῶν βλεφαρίδων δεικνύουσι ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν διὰ χρώματος δεδηλωμένοι. Ἄλλως ἡ καθόλου διατήρησις τῆς κεφαλῆς ἀρκούντως καλή. Ἀποκεκρουσμένα ἰσχυρῶς τὸ ἄκρον τῆς ῥινός, ὁ λόφος τοῦ κράνους ἐμπρὸς καὶ τὰ ἄκρα τοῦ ἐπαυχενίου ἑκατέρωθεν. Ἐλαφρῶς βεβλαμμένον ὡσαύτως καὶ τὸ κάτω χεῖλος ὡς καὶ τὰ ὦτα.

Περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῆς ἀναγνωρίσεως οὐδεμίαν καταλείπει ἀμφιβολίαν ἡ ἐν τῇ αὐτῇ καὶ ἡ κεφαλὴ θέσει εὑρεθεῖσα καὶ εἰς τὸ αὐτὸ καὶ ἐκείνη ἀντίγραφον τοῦ εἰρημένου τύπου ἀσφαλῶς ἀνήκουσα

2. ΔΕΞΙΑ ΕΜΠΡΟΣΘΙΑ ΠΛΕΥΡΑ ΤΟΥ ΚΟΡΜΟΥ

ἥτις ἄρχεται ὀλίγον τι χαμηλότερον τῆς ζώνης καὶ χωρεῖ μέχρι τῆς πλίνθου, περιλαμβάνει δὲ τὸν μετὰ αἰωρουμένης τῆς πτέρνας ἀποσπώμενον τοῦ ἐδάφους πόδα καὶ τὴν πλουσίαν, — συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν τοῦ λεπτοτάτου ἐξ οὗ ὁ χιτὼν ὑφάσματος εἰργασμένην — πτύχωσιν. Εἰκ. 3.

[1] Ὅτι δυνατὸν νὰ πρόκειται μᾶλλον συγκεκριμένως περὶ ἀντιγράφου τῶν χρόνων τοῦ Καρακάλλα, οὗτινος εἴπερ τινὸς καὶ ἄλλου γνωστὸς εἶναι ὁ πρὸς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς Μακεδόνας καθόλου θαυμασμὸς (Hertzberg - Καρολίδου Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους III σελ. 32 κ. ἑ. Bernoulli, Die erhaltenen Darstellungen Alexanders des Grossen σελ. 15), καὶ ἐκ τῶν προτέρων δὲν ἀποκλείεται. Ἡ δὲ τῆς αὐτῆς ὅλως ἐργασίας εἰκὼν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἥτις εὑρέθη ὁμοῦ μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς Θεσσαλονίκης. (Πρβλ. σελ. 2, σημ. 1), καὶ ἐνισχύει πως τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Τῆς πλευρᾶς ταύτης τὸ ὅλον ὕψος 1,75 (ἤτοι 1,05 ἀπὸ τοῦ γόνατος καὶ ἄνω, 0,70 ἀπὸ του γόνατος καὶ κάτω), τὸ δὲ μέγιστον πλάτος 0,40. Ὁ ἐλλείπων ἄκρος

Εἰκ. 3. Ἡ δεξ. ἐμπροσθία πλευρὰ τῆς Ἀθηνᾶς Θεσσ νίκης.

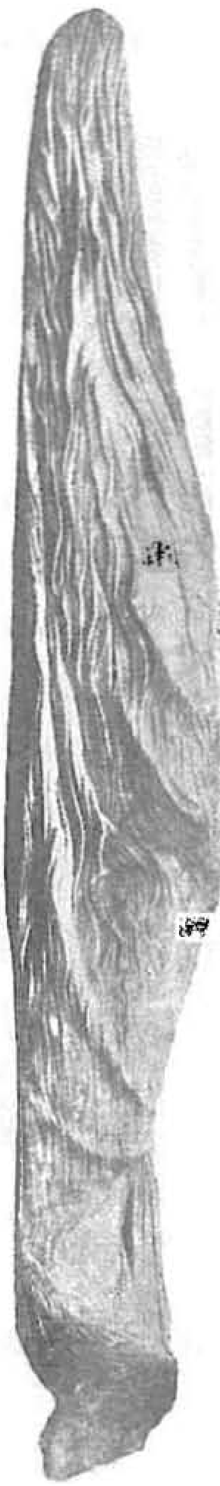

Εἰκ. 4. Ἡ ἀριστερόθεν ὄψις τῆς πλευρᾶς.

ποὺς ἦτο πρόσθετος καὶ συνεδέετο δι᾽ ἁπλῆς συγκολλήσεως, ὡς δεικνύει ἡ τραχεῖα ἄνευ ὀπῆς συνδέσμου ἐπιφάνεια προσαρμογῆς.

Καὶ τὸ μέρος τοῦτο τοῦ κορμοῦ εἶναι εἰργασμένον — ἀνεξαρτήτως τῆς πλίν-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

θου τοῦ ἀγάλματος — ὡς ἰδιαίτερον τμῆμα ἐκ πεντελησίου ὡσαύτως μαρμάρου καὶ ἐστιλβωμένον ἰσχυρῶς κατὰ τὰς λεπτὰς προπάντων καὶ πυκνὰς περὶ τὸ γόνυ πτυχάς. Εἰκ. 4.

Αἱ δύο ἕδραι, δι᾽ ὧν τὸ τμῆμα τοῦτο προσηρμόζετο πρὸς τὸ ὅλον, ἡ μία

Εἰκ. 5. Ἡ ὀπίσω ἕδρα προσαρμογῆς τῆς πλευρᾶς.

Εἰκ. 6. Ἡ δεξιὰ ἕδρα προσαρμογῆς τῆς πλευρᾶς.

πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἡ ἑτέρα πρὸς τὰ δεξιά, εἶναι ἐπίπεδοι μετὰ τραχείας ἐπιφανείας καὶ φέρουσιν ὁριζοντίας ἐντομὰς ἢ αὔλακας (βάθος 0,023), — στενωτέρας κατὰ τὸ χεῖλος καὶ πλατυτέρας κατὰ τὸν πυθμένα αὐτῶν —, χωρούσας ἐκ τῶν ἔξω (τοῦ κορμοῦ) πρὸς τὰ ἔσω μετὰ βαθμιαίας ἐλαττώσεως τοῦ πλάτους των. Τῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τοιούτων αὐλάκων φέρει τρεῖς μὲν εἰς ὡρισμένας ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεις ἡ ὀπίσω, μίαν δὲ ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ ἕδρα προσαρμογῆς.

Τῆς ὀπίσω ἕδρας ἡ κάτω αὖλαξ κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔχει πλάτος 0,045, κατὰ δὲ τὸ τέλος 0,025: ἡ μέση, φερομένη λοξῶς, κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔχει πλάτος 0,03, κατὰ δὲ τὸ τέλος 0,025: ἡ ἄνω αὖλαξ κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔχει πλάτος 0,035, κατὰ δὲ τὸ τέλος 0,03. Εἰκ. 5.

Τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ ἕδρας ἡ αὐλαξ ἔχει πλάτος κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς 0,03, κατὰ δὲ τὸ τέλος 0,023. Εἰκ. 6.

Ἐκτὸς τούτων ἡ ὀπίσω ἕδρα περὶ τὸ μέσον αὐτῆς φέρει ὀρθογώνιον ὀπὴν συνδέσμου (γόμφου) μήκους 0,09, πλάτους 0,06 καὶ βάθους 0,065.

Πρὸς τούτοις ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι περὶ τὴν ἀρχὴν τῶν αὐλάκων ἤτοι κατὰ τὰς ἀκμὰς τῶν ἑδρῶν, ἔνθα θὰ ἀνέμενέ τις συνέχειαν πτυχῶν, — ὅτι ἐν ταῖς χώραις ταύταις διακοπτομένου τοῦ ἐνδύματος παρουσιάζεται τραχεῖα ἢ σχεδὸν ἀκατέργαστος ἐπιφάνεια.

3. ΔΕΞΙΑ ΧΕΙΡ

Μεταξὺ τῶν ἄλλων κοινῆς ὡς ἐν τῇ ἀρχῇ ἐδηλώθη προελεύσεως μαρμάρων, ἐξ ὧν διεκρίθησαν ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ κορμοῦ τῆς Ἀθηνᾶς εὑρέθη

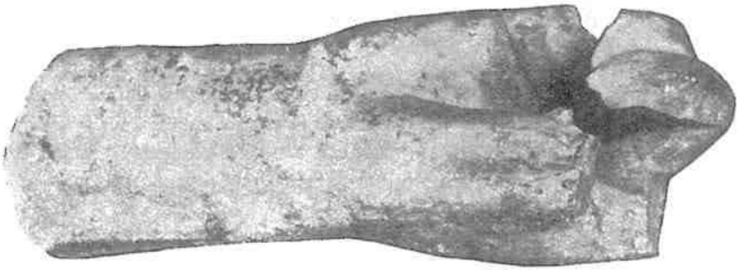

Εἰκ. 7. Ἡ δεξιὰ χεὶρ τῆς Ἀθηνᾶς Θεσσαλονίκης.

καὶ μία δεξιὰ χεὶρ κολοσσικοῦ μεγέθους μετὰ τμήματος τοῦ πήχεως, ἐξ οὗ ἀποτεθραυσμένη, ἐκ μαρμάρου ὡσαύτως πεντελησίου. Τὸ μῆκος αὐτῆς, ἐὰν προβληθῇ ἡμῖν τεταμένη, ἀπὸ τοῦ ἁρμοῦ μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ μεσαίου δακτύλου ἀνέρχεται εἰς 0,26 μ. περίπου, τὸ δὲ πλάτος εἰς 0,15 μ. Ἡ διάμετρος τοῦ ἁρμοῦ 0,115 μ. Εἰκ. 7.

Οἱ δάκτυλοι, ὧν σῴζεται ὁ μέσος καὶ ὁ παράμεσος εἶναι κατὰ τοιοῦτον τρόπον πρὸς ἀλλήλους τοποθετημένοι, ὥστε διὰ τοῦ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς παλάμης σχηματιζομένου κενοῦ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι διήρχετο ἢ ἐκρατεῖτο κἄτι ῥαβδοειδές.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ἂν εἰς τὸ ἄγαλμα τῆς ἡμετέρας Ἀθηνας συνανήκῃ καὶ ἡ ἄνω χείρ, δὲν προσπίπτει βεβαίως εἰς τὴν ἄμεσον ἀντίληψιν, ἐφ᾽ ὅσον τοῦτο μὲν τὸ τμῆμα οὐδεμίαν σῴζει συνοχὴν πρὸς τὰ δύο ἄλλα, ἡ δὲ ἐνέργεια τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοῦ ἡμετέρου τύπου συμβαίνει νὰ μὴν εἶναι ἀσφαλῶς γνωστή.

Εἶναι ὅμως λίαν πιθανὸν τὸ πρᾶγμα, ἐφ᾽ ὅσον πλὴν τῆς κοινῆς προελεύσεως καὶ τοῦ ὁμοιοειδοῦς μαρμάρου, καὶ ἡ προδήλως μεταξὺ τῆς ἐν λόγῳ χειρὸς καὶ τοῦ προσώπου τῆς Ἀθηνᾶς ὑπάρχουσα ἀναλογία ὑποστηρίζει στενὴν μεταξὺ αὐτῶν σχέσιν. Τὸ μῆκος τῆς χειρὸς ἀπὸ ἁρμοῦ μέχρις ἄκρου τοῦ μεσαίου δακτύλου (0,26 περίπου) ἰσοῦται τῳ ὕψει τοῦ προσώπου ἀπὸ τοῦ ἄκρου τῆς σιαγόνος μέχρι τοῦ τέλους τοῦ μετώπου καὶ τῆς ἀρχῆς τῶν τριχῶν [1] (0,25) προστιθεμένης καὶ τῆς μικρᾶς διαφορᾶς τῆς ἐκ τῆς καλύψεως μέρους τοῦ μετώπου ὑπὸ τοῦ κράνους.

Β. ΤΑ ΑΛΛΑ ΑΝΤΙΓΡΑΦΑ

καὶ αἱ παραλλαγαί, δι᾽ ὧν γινώσκεται ὁ ἡμέτερος τῆς φειδιακῆς Ἀθηνᾶς τύπος [2], εἶναι:

α. Ἡ ὡς ἀφετηρία τοῦ τύπου χρησιμεύσασα Athena Medici, κορμὸς κολοσσικοῦ μεγέθους φυλαττόμενος ἄλλοτε ἐν τῇ École des Beaux Arts τῶν Παρισίων καὶ νῦν ἐν τῷ Λούβρῳ. Πρβλ. Conze, Bulletino 1861 σελ. 36, ἔνθα διακρίνεται ἡ ἀττικὴ τέχνη αὐτῆς, Bernulli, Minervenstatuen (1867) σελ. 20, ὑφ᾽ οὗ χαρακτη-

---

[1] Πρβλ. Vitruv «De Architectura III, 1, 2 «Corpus enim hominis ita natura composuit, uti capitis a mento ad frontem summam et radices immas capilli esset decimae partis, item manus pansa ab articulo ad extremum digitum tantundem». Ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Βιτρουβίου ἐνδιαφέρει ἡμᾶς κυρίως ἡ περι ἰσότητος τοῦ ὕψους τοῦ προσώπου πρὸς τὸ μῆκος τῆς χειρὸς διδασκαλία ἡ ἔτι καὶ νῦν παρὰ τοῖς καλλιτέχναις ἰσχύουσα.

[2] Εἰς τὸν Φειδίαν αὐτὸν ἀποδίδεται ὁ τύπος πρῶτον ὑπὸ τοῦ Lange, Archaolog. Zeitung 1890 σελ. 197, οὗτινος ὅμως τὴν γνώμην ἀπεδοκίμασαν ὁ Schreiber, Die Athena Parthenos 635, ὁ Puchstein, Arch. Jahrbuch 1890 σελ. 90 καὶ ὁ Michaelis ἐν τῷ Parthenon.

Τὴν τέχνην ὡσαύτως τοῦ Φειδίου ἐνευρίσκουσιν ἐν τῳ ἔργῳ διὰ λεπτομερους ἀναλύσεως καὶ παραλληλισμοῦ πρὸς τὰ ἀετώματα τοῦ Παρθενῶνος ὁ Furtwangler Intermezzi σελ. 19 (πρβλ. Preyss, Arch. Jahrbuch XXVII, 126) καὶ ὁ Amelung, Oesterr. Jahresh. Xi, 196 κ. ἑ.

Τὴν πρὸς τὰ ἔργα τοῦ Φειδίου συγγένειαν τῆς Athena Medici ἐπιβεβαιοῖ, ἐξετάζων αὐτὴν ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν Παρθένον καὶ τὰ ἀετώματα τοῦ Παρθενῶνος, καὶ ὁ Frickenhaus, ἀποδίδει ὅμως τὸ ἔργον αὐτὸς εἰς τὸν Κολώτην, τὸν μαθητὴν τοῦ Φειδίου (Jahrbuch, XXVIII, 354 κ. ἑ.).

Τοῦ Ἀλκαμένους, ἄλλου μαθητοῦ τοῦ Φειδίου, ἀναμιμνήσκεται ὁ Σβορῶνος, Journ. intern. numismat. XIV (1912) σελ. 323. Ὁ P. Hermann, Oesterr Jahresh. II (1899), σελ. 170, κηρύσσεται ὑπὲρ τοῦ Ἀγορακρίτου, ὑπὲρ τῆς γνώμης δὲ αὐτοῦ κλίνουσιν καὶ ὁ Lechat, Rev. Etud. Gr. VIII (1900) 390, ὁ Noack, Berlin. Philol. Wochenschr. 1899, 637 και ὁ Bulle, Der Schone Mensch² σελ. 683. Εἰς τοὺς δύο τελευταίους τονίζοντας ὅτι τὸ ἔργον ἐν γένει μόνον εἰς τεχνίτην τῆς σχολῆς τοῦ Φειδίου δύναται νὰ ἀποδοθῇ, πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ὁ Winter, Einleitung² (Gercke-Norden) II σελ. 118 ὡς καὶ ὁ H. Schrader, Oesterr Jahresh. XIV (1911) 39, ὅστις ὅμως ἐν τῷ τελευταίῳ αὐτοῦ ἔργῳ, Phidias σελ. 76-77 κηρύσσεται ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τοῦ Φειδίου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ρίζεται ὡς ἐργασία τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ, v. Sybel, AM 1880 σελ. 111, καὶ κυρίως τοὺς εἰδικῶς περὶ τοῦ τύπου γράψαντας Lange, Arch. Zeitung 1881 σελ. 197. Furtwängler, Meisterw. (1893) σελ. 46 καὶ Intermezzi (1896) σελ. 19 κ. ἑ., P. Hermann, Oesterr. Jahresh. II (1899) σελ. 155 κ. ἑ., Amelung, Oesterr. Jahresh. XI (1908) σελ. 169 κ. ἑ. καὶ Frickenhaus, Arch. Jahrbuch XXVIII (1913) σελ. 358 κ. ἑ.

β. Ἡ ἐπὶ ἀναγλύφου τοῦ Μικροῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως Εὑρετ. ἀριθ. 2426. Ἐνταῦθα ἡ κεφαλὴ ἄνευ τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ ἐλαφρᾶς στροφῆς, παρὰ δὲ τὴν θεὰν δένδρον ἐλαίας, ἐφ' οὗ γλαῦξ. Ἡ ἀριστερὰ χεὶρ τῆς θεᾶς φέρει μόνον τὴν ἀσπίδα ἐν ᾧ ἡ δεξιὰ εἶναι ἀποκεκρουσμένη. Ἐν τούτῳ ὡς καὶ ἐν τοῖς δύο ἑπομένοις ἀναγνωρίζεται ὁ τύπος ὑπὸ τοῦ v. Sybel, AM, V (1880) σελ. 102. Πρβλ. Walter Katalog von klein. Mus. von Akropolis σελ. 35.

γ. Τεμάχιον μικροῦ ἀγαλματίου, v. Sybel, Katalog der Skulpturen zu Athen N° 6705, AM, V (1880) σελ. 108.

δ. Κορμὸς ἀγαλματίου μικροτέρου τοῦ φυσικοῦ, προερχόμενος ἴσως ἐκ Δήλου, Εὑρετ. Ἐθν. Μουσείου Ἀθηνῶν ἀρ. 1622, v. Sybel, AM, V σελ. 109 κ. ἑ.

ε. Ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ ἀναγλύφου τῶν Ἀμπελοκήπων, γνωστοῦ μόνον ἐκ παλαιοτέρου σχεδιάσματος, καθ' ὃ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Wolters BCH (1894) σελ. 448 κ. ἑ. Ἐπ' αὐτοῦ ἵσταται ἡ θεὰ μεταξὺ ἀνορθουμένου ὄφεως (δεξιὰ) καὶ γλαυκὸς (ἀριστερά), φέρει δὲ φιάλην ἐν τῇ δεξιᾷ, ἐν ᾧ ἡ ἀριστερὰ διερχομένη διὰ τοῦ ὀχάνου τῆς οὕτω φερομένης ἀσπίδος κρατεῖ ἅμα καὶ τὸ δόρυ. Ἀναγνωρίζεται τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Furtwängler, Intermezzi σελ. 21 σημ. 2, καὶ τίθεται ὑπ' αὐτοῦ ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ Amelung βραδύτερον, Oesterr. Jahresh. II σελ. 169 κ. ἑ., ὡς βάσις τῆς ἀναπαραστάσεως τοῦ τύπου, ἐνῷ ὁ Frickenhaus, Jahrbuch XXVIII σελ. 358 κ. ἑ. ἀρνεῖται τὴν μεταξὺ ἀναγλύφου καὶ Athena Medici σχέσιν.

στ. Ἡ κολοσσικοῦ μεγέθους Ἀθηνᾶ τῆς Casa de Pilatos ἐν Σεβίλλῃ. Hübner, Antike Bildwerke in Madrit (1822) N° 839. Ἐκ νεωτέρας συμπληρώσεως τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς μετὰ τοῦ κράνους, οἱ ἔνθετοι ὀφθαλμοὶ καὶ ἀμφότεραι αἱ χεῖρες ἀπὸ τῶν βραχιόνων καὶ κάτω ὁμοῦ μετὰ τοῦ ῥοπάλου καὶ τῆς ἀσπίδος. Ἀναγνωρίζεται, ὡς καὶ τὸ ἀμέσως ἑπόμενον, ὑπὸ P. Hermann, Oesterr. Jahresh. II (1899) σελ. 155 κ. ἑ. Πίν. 2.

ζ. Μία δευτέρα κολοσσικοῦ μεγέθους Ἀθηνᾶ τῆς Casa de Pilatos. Hübner, Ant. Bildw. in Madrit N° 840. Ἐκ νεωτέρας συμπληρώσεως ἡ κεφαλὴ καὶ ἀμφότεραι αἱ χεῖρες ἀπὸ τῶν βραχιόνων καὶ κάτω ὡς καὶ ἡ ἀσπὶς καὶ τὸ δόρυ. Ἡ ἐργασία καλλιτέρα ἢ ἐν τῷ ***στ,*** Oesterr. Jahresh. II Πίν. 3.

η. Ἡ κολοσσικοῦ μεγέθους κεφαλὴ (= βραχεῖα προτομὴ) τῆς Villa Carpegna εὑρισκομένη ἤδη ἐν τῷ Μουσείῳ τῶν Θερμῶν. Helbig, Führer N° 1867. Τὸ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἄνω μέρος ταύτης, εἰργασμένον ἰδιαιτέρως, λείπει, ἐπὶ δὲ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ σῳζομένου τμήματος ὑπάρχει αὖλαξ στενεύουσα ἐκ τῶν ὀπίσω πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ εὐρυνομένη κατὰ τὸν πυθμένα (πλάτος ἀρχῆς 0,04, πλάτος τέλους 0,03, βάθος 0,06). Ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὔλακος ὀπὴ συνδέσεως (γόμφου).

Ἡ κάτω ἐπιφάνεια τῆς προτομῆς στερεῖται τοῦ κωνικοῦ τέρματος, δι' οὗ ἐγίνετο ἡ στερέωσις ἐπὶ τοῦ κορμοῦ, φέρει δὲ ἀντὶ τούτου δύο ὀπὰς γόμφων, μίαν τετράγωνον καὶ τὴν ἑτέραν κυκλικήν.

Κάτωθεν τῆς μόλις φαινομένης στεφάνης τοῦ κράνους διακρίνονται ἐπὶ τοῦ μετώπου μικραὶ ὀπαὶ τρυπάνου, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν κροτάφων. Τὸ κάτω μέρος τῆς ὀπίσω κόμης ἦτο, ὡς δεικνύει ὀπὴ συνδέσεως, πρόσθετον, οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ ἔνθετοι.

Τὸ μάρμαρον πεντελήσιον, ἡ δὲ ἐργασία οὐχὶ πολὺ καλή.

Ἀναγνωρίζεται, ὡς καὶ αἱ ***θ. ι, ια,*** ὑπὸ τοῦ Amelung Oesterr. Jahresh. XI, (1907) σελ. 170 κ. ἑ.

θ. Ἡ κολοσσικοῦ μεγέθους κεφαλὴ (= βραχεῖα προτομὴ) τοῦ Βατικανοῦ (Museo Chiaramonti 197) Helbig, Führer N° 70. Ἐργασία τῶν χρόνων ἴσως τοῦ Ἀδριανοῦ, ἐκ μαρμάρου λευκοῦ χονδροκόκκου. Εὑρέθη ἐν Laurentum, ὁμοῦ δὲ μετ' αὐτῆς εὑρέθησαν καὶ εἷς βραχίων καὶ εἷς ποὺς ἀντιστοίχου μεγέθους καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ μαρμάρου, ἰδιαιτέρως ἀμφότεροι εἰργασμένοι, ὧν ὅμως ἡ τύχη ἀγνοεῖται. Ἐκ νεωτέρας συμπληρώσεως τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς μετὰ τοῦ κράνους, ἡ κόμη, οἱ ἔνθετοι ὀφθαλμοί, καὶ τὸ κάτω μέρος τῆς προτομῆς. Κατὰ παρατήρησιν γενομένην πρὸ τῆς συμπληρώσεως διαπιστοῦται καὶ ἐνταῦθα ἡ ἐν τῇ κεφαλῇ Carpegna μνημονευθεῖσα αὖλαξ. Τὰ ὦτα διάτρητα, διακρίνεται δὲ καὶ ἡ κατὰ τὸ μέσον τῆς στεφάνης τοῦ κράνους θλάσις. Oesterr. Jahresh. XI, 173.

ι. Ἡ κολοσσικοῦ μεγέθους μετὰ συμπληρώσεων τοῦ γλύπτου Bartolommeo Cavaceppi βραχεῖα προτομὴ τῆς Βιέννης. R. v. Schneider, Album auserlesener Gegenstände der antik. Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses (1895) Πίν. III.

Τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς τὸ ὑπὲρ τὴν στεφάνην, ὅπερ δὲν σώζεται, οἱ ἔνθετοι ὀφθαλμοὶ καὶ ἡ ἐμπροσθία κόμη ἦσαν ἰδιαιτέρως εἰργασμένα. Ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὀφθαλμοῦ ἴχνη ὀξειδώσεως χαλκοῦ, ἐκ δὲ τοῦ ἑνὸς τῶν διατρήτων ὤτων καὶ κρέμαται χαλκοῦς κρίκος. Ἄνωθεν τῆς στεφάνης τοῦ κράνους σειρὰ δέκα τριῶν ὀπῶν τρυπάνου, ὧν τινες φέρουσιν ἔτι θραύσματα χαλκοῦ σύρματος.

Ὁμοῦ μετὰ τῆς κεφαλῆς ταύτης, προερχομένης ἐκ τῆς ἐν Tivoli ἐπαύλεως τοῦ Ἀδριανοῦ, εὑρέθησαν καὶ δύο ἄκροι πόδες συμφωνοῦντες κατὰ πάντα πρὸς τὰ ἀντίστοιχα μέρη τοῦ κορμοῦ Medici, ἰδιαιτέρως εἰργασμένοι ἀλλ' ἄνευ ὀπῶν συνδέσεως. Oesterr. Jahresh. XI, 175.

ια. Ἡ ἐκ παρίου μαρμάρου κολοσσικὴ κεφαλὴ τοῦ Λονδίνου προερχομένη

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἐκ τῶν ἐγγὺς τῆς Ρώμης. A. H. Smith, Catalogue of anc. sculpt. in Br. Museum III N° 1572. Ἐκ νεωτέρας συμπληρώσεως τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς μετὰ τοῦ κράνους, μέρος τοῦ δεξιοῦ ὠτός, τὸ ἄκρον τῆς ρινὸς καὶ τὸ ἐμπρὸς μέρος τοῦ λαιμοῦ. Οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν ἔνθετοι, τὰ ὦτα διάτρητα. Ἐπὶ τῶν κροτάφων ὀπαὶ τρυπάνου, ἐπὶ δὲ τοῦ μετώπου κάτωθεν τῆς στεφάνης τοῦ κράνους ἀντὶ ὀπῶν ἐπιμήκεις κοιλότητες. Λεία ἐργασία πιθανῶς τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ. Oesterr. Jahresh. XI, 177.

ιβ. Κορμὸς τοῦ Museum Kircherianum μετὰ πολλῶν νεωτέρων συμπληρώσεων (ὕψος 0,54), ἀναγνωρισθεὶς ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ Amelung, Oesterr. Jahresh. XI, 185. Ἡ κεφαλὴ ἦτο ἔνθετος, οἱ δὲ πήχεις τῶν χειρῶν πρόσθετοι. Οἱ πόδες ἐλλείπουσι. Ὁ ἀριστερὸς βραχίων εἶνε οὕτως εἰργασμένος πρὸς τὰ ἔξω, ὥστε νὰ φαίνεται ἡ προσαρμογὴ τῆς ἀσπίδος. Περὶ τὸ κάτω μέρος τῆς αἰγίδος ὀπαὶ τρυπάνου.

ιγ. Ἡ ἐξ Ἤλιδος μικρὰ (ὕψος 0,73) Ἀθηνᾶ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Εὑρετ. ἀριθ. 3000. Ἐκ μαρμάρου λεπτοκόκκου. Ἡ κεφαλὴ ἀπεκεκρουσμένη, ὡς καὶ ὁ δεξιὸς βραχίων ὀλίγον τι ὑψηλότερον τοῦ ἀγκῶνος: τὸ ὑπολειπόμενον μέρος τοῦ βραχίονος φέρεται ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ὀπίσω. Ὁ ἀριστερὸς πῆχυς ἰδιαιτέρως εἰργασμένος, τῆς πλίνθου ἧς ἡ κατασκευὴ δεικνύει ὅτι ἐνετίθετο ἐπὶ βάσεως, ἡ πρὸς τὰ ἀριστερὰ πλευρὰ ὡς καὶ ἡ ὀπίσω διατηροῦνται ἀρκούντως, ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι ἀριστερὰ τῆς θεᾶς δὲν ὑπῆρχεν attributum. Ἐπὶ τῶν νώτων ἑκατέρωθεν τῆς κόμης ὑπάρχουσι κατὰ τὸν ἐκδότην τοῦ ἀντιγράφου αἱ καταλήξεις τῶν πλαγίων λόφων τοῦ κράνους. Ἡ ὀπισθία ὄψις ἀμελέστερον εἰργασμένη, ἄλλως ἰσχυρὰ στίλβωσις καὶ ἴχνη πολυχρωμίας. Ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τοῦ Schober, Oesterr. Jahresh. XIV (1911) Beiblatt σελ. 127 κ. ἑ. Πρβλ. Frickenhaus, Phidias und Kolotes ἐν Arch. Jahrbuch XXVIII (1913) σελ. 357.

Ἡ ἐπὶ ἀθηναϊκῶν νομισμάτων τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων Ἀθηνᾶ τοῦ ἡμετέρου τύπου, ἐμφανιζομένη ἐν κατατομῇ διὰ πλήρους πρὸς τὰ δεξιὰ στροφῆς τοῦ ὤμου, διακρίνεται μόνον ἐκ τῆς στάσεως, μὴ ἐλεγχομένου τοῦ ἐνδύματος διὰ τὴν σμικρότητα (Köpp, neue Jahrb. XXIII, 474 - 475), καὶ ἢ

ιδ ἵσταται μεταξὺ ὀρθουμένου ὄφεως καὶ γλαυκὸς κρατοῦσα ἐν τῇ δεξιᾷ φιάλην, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ ὁριζοντίως ἐκτεινομένῃ τὸ δόρυ ἅμα καὶ τὴν ἀσπίδα Imhoof Blumer - Gardner, Numism. Commentary on Pausanias Πίν. AA VI. Σβορώνου, Journal intern. d'Archéol. Numism. VII (1904) σελ. 120 N° 79 πίν. I, 34, ἀκριβῶς ὡς ἐν τῷ ἀναγλύφῳ τῶν Ἀμπελοκήπων (πρβλ. Frickenhaus, Arch. Jahrbuch XXVII σελ. 378) ἢ

ιε κρατεῖ ἐν μὲν τῇ ἀριστερᾷ ὁριζοντίως ἐκτεινομένῃ μόνον τὴν ἀσπίδα, τὸ δὲ δόρυ διὰ τῆς δεξιᾶς. Imhoof Blumer - Gardner, Numism. Comment. on

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Pausanias Πίν. Ζ, Ι καὶ Ι. Σβορῶνος, Journ. intern. d'Archéol. Numism. VII (1904) Πίν. Ι, 37, 38, 39. Πρβλ. καὶ Lange, Arch. Zeit. 1881 σελ. 147 [1].

ιστ. Εἰς τὰ ἄνω ἤδη γνωστὰ πρέπει ἐνταυθα νὰ προστεθῇ καὶ μικρὰ (ὕψος 0,18) Ἀθηνᾶ Εἰκ. 8 ἡ κάτωθεν τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀπέναντι του θεάτρου Ἡρῴδου τοῦ Ἀττικοῦ εὑρεθεῖσα. Ἐθν. Μουσείου Εὑρετ.

Εἰκ. 8. Τὸ ἀντίγραφον ιστ.

Εἰκ. 9. Ἡ ὄπισθεν ὄψις τοῦ ἀντιγράφου ιστ.

3466. Πρβλ. Ἀρχαιολ. Δελτίον Τόμ. 6, σελ. 124 ἀριθ. 43 εἰκ. 20. Ἀποκεκρουσμένα ἡ κεφαλή, αἱ χεῖρες ἀπὸ τῶν βραχιόνων καὶ κάτω καὶ ἡ δεξιὰ πλευρὰ τῆς πλίνθου. Ἐπὶ τῆς ἑτέρας τῶν ἐνταῦθα παρεχομένων εἰκόνων αὐτοῦ φαίνεται ἡ ἐν τῇ ἀριστερᾷ φερομένη ἀσπίς. Εἰκ. 9. — Τὸ μετριώτατον τοῦτο ἀντίγραφον δει-

[1] Ὁ Σβορῶνος, Les Monnaies d'Athènes Πίν. 86, ἐν μὲν τοῖς *ιδ* ἀναγνωρίζει τὸν τύπον τῆς Ἀθηνᾶς τῶν Μεδίκων, ἐν δὲ τοῖς *ιε* τὴν Πρόμαχον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

κνύει ὁμοίαν ἐργασίαν τῷ τῆς Παρθένου τοῦ Lenormant (Πυκνός): ἐν ἀμφοτέροις ἐπὶ τῶν ράχεων τῶν πτυχῶν διακρίνεται ἡ χρῆσις τοῦ αὐτοῦ ἐργαλείου,— ὀξείας λεπίδος ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω ὠθουμένης.

***

Κατὰ τὰ ὑπὸ πάντων [1] τῶν ἀντιγράφων τούτων βεβαιούμενα καὶ διὰ τοῦτο σαφῆ χαρακτηριστικὰ τοῦ τύπου: ἡ θεὰ ἵσταται — ἐστραμμένη τὸ πρόσωπον ἐλαφρῶς πρὸς τὰ δεξιὰ ἑαυτῆς, — βαίνουσα ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, τὸν δὲ δεξιὸν μετὰ αἰωρουμένης τῆς πτέρνας φέρουσα ὀλίγον τι πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ πρὸς τὰ ἔξω, — περιβεβλημένη δωρικὸν πέπλον ἐζωσμένον ὑπὲρ τὸ ἀπόπτυγμα καὶ — ὑπὸ τὸν πέπλον, ὅστις ἀνοίγεται κατὰ τὸ γόνυ, — λεπτὸν ποδήρη χιτῶνα, — πρὸς δὲ τούτοις ἱματίδιον ἀναπαυόμενον ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ ἀριστεροῦ καὶ τῆς αἰγίδος ἐν μέρει. Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα ὑπολείπονται καί τινα σημεῖα τοῦ τύπου ἐπιδεόμενα διαφωτίσεως, οἷα ὁ κόσμος τῆς κεφαλῆς τῆς θεᾶς, ἡ ἐνέργεια τῶν χειρῶν, ἡ ὕλη ἐξ ἧς τὸ πρωτότυπον καὶ ἡ πρὸς τὰ ἐκ παραδόσεως γνωστὰ ἔργα σχέσις αὐτοῦ.

Διὰ δὲ τῆς εἰς τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ ἀντίγραφα προσθήκης καὶ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Θεσσαλονίκης δὲν συμβαίνει νὰ αὐξάνεται ἁπλῶς ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν: διὰ τὴν ἐν τῷ ἀντιγράφῳ τούτῳ παρουσίαν στοιχείων, ἅτινα ἐν τοῖς ἄλλοις ἢ ὅλως ἐλλείπουσι ἢ ὑπάρχοντα ἐν αὐτοῖς ἑρμηνεύονται σαφέστερον διὰ τοῦ νέου εὑρήματος, οὐ μόνον δικαιολογεῖται ἀλλὰ ἴσως καὶ ἐπιβάλλεται ἡ

Γ. ΑΝΑΨΗΛΑΦΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΤΩΝ ΜΕΔΙΚΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

ἥτις καὶ εἰς τὴν διαφώτισιν τῶν ἀγνώστων ἢ ἀμφισβητουμένων σημείων τοῦ τύπου δύναται νὰ προαγάγῃ καὶ ἀπὸ γενικωτέρας, τεχνοϊστορικῆς ἀπόψεως νὰ παράσχῃ ἴσως διδάγματα.

1. ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΑΝΤΙΓΡΑΦΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΝ

Ὅτι ἡ ἡμετέρα Ἀθηνᾶ συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν μεγάλων πλαστικῶν τύπων, οἵτινες καὶ εἰς τοὺς συγχρόνους τῶν δημιουργῶν αὐτῶν ἰσχυρῶς ἐπιβάλλονται καὶ ἐπὶ τὴν μετέπειτα τέχνην πολλαχῶς ἐπὶ σειρὰν αἰώνων ἐπιδρῶσι, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς προκειμένου περὶ ἀποκαταστάσεως καὶ ἐκτιμήσεως τοιούτων ἔργων ἐπὶ τῇ βάσει μόνον ἀντιγράφων καὶ δὴ διαφερόντων ἀλλήλων κατὰ εἶδος, μέγεθος, χρόνους καὶ τέχνην, ἐπιβάλλεται ἐκ τῶν

[1] Μικραὶ παραλλαγαὶ ἔχουσι σημειωθῆ ἐν τοῖς ἀντιγράφοις *β, ιδ* καὶ *ιε*.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

προτέρων μεγίστη προσοχή, οὐδὲ θὰ ἐπετρέπετο ἀναντιρρήτως εἰς πάντα ἀδιακρίτως τὰ τυχὸν ὑπάρχοντα ἀντίγραφα αὐτῶν νὰ ἀπονέμεται ἴσον κῦρος καὶ σημασία.

Ἀγαλμάτια λόγου χάριν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ περιπτώσει, οἷα τὰ ***γ, δ, ιβ, ιγ*** καὶ ***ιστ,*** ὡς ἐλεύθεραι [1] καὶ οὐχὶ ὑπὸ ὡρισμένην κλίμακα, πολλάκις δὲ καὶ ἀπὸ μνήμης ἴσως ἐκτελούμεναι ἐπιτομαὶ ἑνὸς μεγάλου ἔργου, οὐδὲν πλέον παρέχουσιν ἢ τὴν γενικὴν ἐντύπωσιν τοῦ πρωτοτύπου καθαρωτέραν ἢ ἀμυδροτέραν ἀναλόγως τοῦ μεγέθους καὶ τῆς τέχνης αὐτῶν. Ἐκ τῶν τῆς τοιαύτης κατηγορίας ἀντιγράφων ἐν γένει, ἐφ᾽ ὅσον ἐλέγχονται πιστὰ καὶ ἂν ἡ διατήρησις αὐτῶν ἐπιτρέπῃ, ὅπερ ὅμως ἐν τῇ ἡμετέρᾳ περιπτώσει δὲν συμβαίνει, εἶνε δυνατὸν τὸ πολὺ νὰ διαφωτίζωνται ἁδρομερῶς λεπτομέρειαί τινες τοῦ μεγάλου ἔργου, οἷον τὸ εἶδος τοῦ κράνους ἢ τοῦ ἐνδύματος ἢ ἡ ἐνέργεια τῶν χειρῶν κ.τ.λ., ὅπως λ. χ. ἐκ τῶν ἀγαλματίων τοῦ Βαρβακείου καὶ τοῦ Lenormaut διαφωτίζονται τοιαῦτά τινα σημεῖα τῆς Παρθένου: ἀλλὰ τῆς ἀληθινῆς τέχνης τοῦ πρωτοτύπου, τῶν ἀναλογιῶν, τοῦ ρυθμοῦ, τῆς καλλιτεχνικῆς — μὲ μίαν λέξιν — ἐν αὐτῷ πνοῆς — οὐδὲ ἴχνος συνήθως ἐν αὐτοῖς.

Ὡς ἔτι μειονεκτικωτέρα πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ πρωτοτύπου ἐλέγχεται ἡ χρησιμοποίησις μιᾶς δευτέρας κατηγορίας ἀντιγράφων, οἷα τὰ ***β, ε, ιδ*** καὶ ***ιε,*** — ἀναγλύφων πιθανῶς ἀναθηματικῶν, ἐφ᾽ ὧν ἡ ἡμετέρα θεά, καὶ νομισμάτων.

Ἡ καθόλου ἐξέτασις τοῦ τρόπου τῆς μεταφορᾶς τῶν περιόπτων ἔργων ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ἀποτελέσῃ ἰδίας μελέτης θέμα, μάλιστα ἐνδιαφερούσης ἀπὸ ἀπόψεως τεχνοϊστορικῆς. Ἐνταῦθα θὰ ἀρκέσωσι δύο ἢ τρία παραδείγματα, ὅπως καταδειχθῇ, μετὰ πόσης ἐλευθερίας οἱ τὴν ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν ἐργαζόμενοι, οἱ τεχνῖται λ. χ. ἀναγλύφων, ἀγγείων, νομισμάτων κ.τ.λ., παραλαμβάνουσι συνήθως τοὺς ὑπὸ μεγάλων καλλιτεχνῶν δημιουργημένους καὶ ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει ἀνεγνωρισμένους τύπους καὶ προσαρμόζουσιν πρὸς τὸ περιβάλλον καὶ ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ἑαυτῶν ἔργων:

Οἱ δύο γνωστοὶ λ. χ. πλαστικοὶ τύποι τῆς Κόρης Albani καὶ τῆς Δήμητρος Cherchel ὡς ἐμφανίζονται ἐπὶ τῶν Ἐλευσινιακῶν ἀναγλύφων [2] ἢ ὡς λαμβάνονται [3] πρὸς δήλωσιν διαφόρων ἄλλων προσώπων [4] καὶ συμφώνως πρὸς τὴν δρᾶσιν αὐτῶν κινοῦνται ἐπὶ μιᾶς πυξίδος τοῦ Λονδίνου (Furtwängler - Reichhold πίν. 57, 3), εἶνε ἀρκούντως διδακτικοί.

Ἀλλ᾽ ἔτι σαφέστερον καταδεικνύεται τὸ πρᾶγμα ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἐπισήμου πολιτικοῦ χαρακτῆρος ἀναγλύφων (Urkundenreliefs), ἐφ᾽ ὧν τὴν ἔννοιαν τοῦ

[1] Πρβλ. Lippold, Kopien und Umbildungen griech. Statut. σελ. 146.
[2] Πρβλ. H. Schrader, Phidias (1924) σελ. 88.
[3] Πρβλ. L. Curtius, Hans Schraders Phidias ἐν Gnomon I (1925) σελ. 7.
[4] Τῆς Κυμοδώκης, τῆς Δοσοῦς, τῆς Ποντομεδείας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

κράτους συμβολίζει ἡ τῶν Ἀθηνῶν πολιοῦχος θεὰ κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαϊκοὺς τῆς τέχνης χρόνους ὑπὸ τὸν τύπον τῆς ὡς ἐν πολέμῳ βιαίως κινουμένης Ἀθηνᾶς, ὅστις παρουσιάζεται καὶ ἐπὶ τῶν παναθηναϊκῶν ἀμφορέων, ἀπὸ δὲ τοῦ Φειδίου καὶ ἑξῆς ὑπὸ τὸν τύπον τῆς ἠρέμα ἱσταμένης Παρθένου. «Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἐπὶ οὐδενὸς τῶν μνημείων τοῦ κύκλου τούτου διακρίνεται τάσις τῶν τεχνιτῶν πρὸς ἀπομίμησιν τοῦ χρυσοελεφαντίνου ἀγάλματος τοῦ Φειδίου, τοὐναντίον δὲ πάντοτε παρίσταται ζωντανὴ ἡ θεὰ (οὐχὶ ὡς παλλάδιον) καὶ μετέχει τῆς δράσεως ἣν τὸ ἀνάγλυφον ἀπεικονίζει. Καὶ ὅμως ἐπὶ ἑκάστου ἐξ αὐτῶν ἀναγνωρίζεται καὶ μία νέα πάντοτε παραλλαγὴ τοῦ μεγαλειωδῶς ἁπλοῦ δημιουργήματος, ὅπερ ἐδέσμευε τὴν φαντασίαν τῶν μετέπειτα γενεῶν» [1].

Ὁ λόγος, δι᾿ ὃν ταράσσεται ἡ ἠρεμία τοῦ πρωτοτύπου ἐν ταῖς ὡς ἄνω ἢ ἐν ἄλλαις ὁμοίαις περιπτώσεσιν ἢ παρουσιάζεται παρηλλαγμένη ἡ θέσις καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν χειρῶν αὐτῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς δεξιᾶς, εἶνε αὐτονόητος, δεδομένου ὅτι ὁ περίοπτος τύπος μεταφερόμενος ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας ζωντανεύει καὶ κινεῖται ἀναλόγως τοῦ ἑκάστοτε θέματος τῶν ἀναγλύφων παραστάσεων. Ἀλλὰ πλὴν τούτου, ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας, ἐφ᾿ ἧς ἐλευθέρως ἐργάζονται οἱ τεχνῖται τῶν ἀναγλύφων, παρέχεται μείζων ἄδεια παρατάξεως ἢ εἰς τὸν καλλιτέχνην περιόπτου ἔργου, διὰ τοῦτο εἶνε δυνατόν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἐπὶ τῶν ἀντιγράφων τῆς κατηγορίας ταύτης νὰ παρουσιάζωνται προσθῆκαι διάφοροι, οἷον συμβόλων ἀνηκόντων εἰς μίαν θεότητα ἀλλὰ μὴ χρησιμοποιηθέντων ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ ἑνὸς μεγάλου τύπου αὐτῆς, ἢ κατὰ ἕνα οἱονδήποτε τρόπον νὰ συμφύρωνται δύο διάφοροι τύποι ἢ ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἀντιγραφομένου τύπου νὰ ἀποδίδεται καὶ μέρος τοῦ περιβάλλοντος [2], ἐν ᾧ ἐκεῖνος ἵστατο.

Ὡς κατὰ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πνεῦμα προσθῆκαι, οὐδαμῶς δὲ ὡς στοιχεῖα τοῦ πρωτοτύπου πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ νοηθῶσι καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ περιπτώσει τὸ τῆς ἐλαίας δένδρον μετὰ τῆς ἐπ᾿ αὐτοῦ γλαυκὸς ἐν τῷ ἀντιγράφῳ ***β***, ὡς καὶ τῶν ἀντιγράφων ***ε*** καὶ ***ιδ*** ἡ ἐν τῇ δεξιᾷ φιάλη, ὁ ἀνορθούμενος ὄφις καὶ ἡ γλαῦξ. Μήπως ἄλλως τὸν ἀνορθούμενον ὄφιν δὲν συναντῶμεν ὅλως ἐκ περισσοῦ προστιθέμενον καὶ δεξιὰ τῆς Παρθένου ἐπὶ ἀθηναϊκῶν νομισμάτων [3] τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων;

Δεδομένου ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε διερευνήσεως, ὅτι οὔτε τὰ μικρότερα ἀγαλμάτια οὔτε τὰ ἀνάγλυφα δύνανται νὰ παράσχωσι ἡμῖν ἀσφαλῆ συμβολὴν πρὸς συμπλήρωσιν καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ ἡμετέρου τύπου, ὡς μόνη σταθερωτέρα βάσις τῆς πρὸς τοῦτο μελέτης ὑπολείπονται τὰ ἀντίγραφα τοῦ κολοσσικοῦ μεγέθους, οἷα

---

[1] Schöne, Griechische Reliefs (1872) σελ. 82 καὶ πίν. VII - XXI, ἔνθα ὁλόκληρος ἡ σειρά.

[2] Πρβλ. Journal intern. d'Archéol. numismat. 1912 σελ. 91.

[3] Imhoof Blumer - Gardner, Numismatic Comment. on Pausanias Πίν. Υ, XX καὶ XXI.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τὰ **α, στ, ζ, η, ϑ, ι, ια,** καὶ **τὸ τῆς Θεσσαλονίκης,** ἐγγυώμενα καὶ ἐκ τῶν προτέρων ἕνεκα τοῦ μνημειώδους αὐτῶν χαρακτῆρος ἀκριβεστέραν τὴν τοῦ πρωτοτύπου ἀπόδοσιν.

2. Η ΤΩΝ ΚΟΛΟΣΣΙΚΩΝ ΑΝΤΙΓΡΑΦΩΝ ΠΡΟΣ ΑΛΛΗΛΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΝ ΣΧΕΣΙΣ

Ὅτι τὰ τῆς τελευταίας ταύτης κατηγορίας ἀντίγραφα, εἴτε μόνον ὡς κεφαλαὶ εἴτε μόνον ὡς κορμοὶ περιῆλθον μέχρις ἡμῶν, εἰς τὸν αὐτὸν ὄντως ἤτοι τὸν τῆς Ἀθηνᾶς τῶν Μεδίκων συνανήκουσι τύπον, καταδεικνύεται πρῶτον ἐκ τοῦ ἀντιγράφου **στ** (Σεβίλλης Α), ἔνθα κεφαλὴ καὶ κορμὸς σώζονται ἡνωμένα [1], εἶτα ἐκ τῆς ὁμοῦ μετὰ τῆς κεφαλῆς **ι** (Βιέννης) εὑρέσεως καὶ τῶν ἄκρων ποδῶν [2] τοῦ ἀγάλματος. (Πρβλ. καὶ ἀντίγραφον **ϑ**). Ἡ ὁμοῦ μετὰ τῆς κεφαλῆς τῆς Θεσσαλονίκης εὕρεσις καὶ μελῶν τοῦ κορμοῦ ἔρχεται ὡς μία ἐπὶ πλέον βεβαίωσις τοῦ πράγματος.

Τὰ ἀντίγραφα ταῦτα ἀντιπαραβαλλόμενα παρέχουσι ἀναλογικὰς σχέσεις τὰς ἑξῆς [3]:

ΚΕΦΑΛΗ

	Θεσσαλονίκης	Βιέννης ι	Βατικανοῦ ϑ	Λονδίνου ια	Καρπένια η
Ἀπὸ αἰχμῆς στεφάνης μέχρις ἄκρου ρινὸς .	0,14 ;	0,145	0,149	0,14	0,146
Ἀπὸ αἰχμῆς στεφάνης μέχρι ἀνοίγμ. στόματος	0,17	0,17	0.17	0,17	0,17
Ἀπὸ αἰχμῆς στεφάνης μέχρις σιαγόνος . . .	0,235	0,25	0,25	0,235	0,25
Ἀπόστασιν ἐσωτερικῶν κανθῶν ὀφθαλμῶν	0,045	0,05	0,049	0,05	0,047
Ἀπόστασιν ἐξωτερικῶν κανθῶν ὀφθαλμῶν	0,151	0,15	0,152	0,15	0,149
Ἀπόστασιν ὤτων	0,23	0,225	0,23	0,237	0,23
Πλάτος στόματος	0,065	0,062	0,067	0,067	0,061
Διάμετρον λαιμοῦ	0,196	0,195	0,198	0,197	0 19

[1] Hermann, Oesterr. Jahresh. II (1899) σελ. 161 - 162.

[2] Amelung, Oesterr. Jahresh. II (1908) σελ. 176.

[3] Ὁ ἑπόμενος συγκριτικὸς πίναξ εἶνε ὁ τοῦ Amelung (Oesterr. Jahresh. ἔνθ. ἀνωτ.) προστεθειμένων ἐν ἀντιπαραβολῇ καὶ τῶν ἀναλογιῶν τῆς κεφαλῆς Θεσσαλονίκης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Αἱ ἐν τῷ ἄνω συγκριτικῷ πίνακι παρατηρούμεναι ἐλαφραὶ διακυμάνσεις τῶν ἀριθμῶν οὐδαμῶς αἴρουσι τὴν μεταξὺ τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν κεφαλῶν πλήρη κατὰ τὸ μέγεθος συμφωνίαν, ἄριστα δὲ δύνανται νὰ ἀποδοθῶσιν ἢ εἰς διάφορον βαθμὸν ἀκριβείας τῶν ἀντιγραφέων ἢ καὶ εἰς τὸν ἀτελῆ τρόπον τῆς ἡμετέρας καταμετρήσεως ἀνωμάλων ἐπιφανειῶν, δεδομένου ὅτι καὶ τὸ αὐτὸ ἀκόμη ἀντικείμενον, ἐφ' ὅσον στερεῖται ἐπιπέδου ἐπιφανείας, μετρούμενον ὑπὸ διαφόρων ἀνεξαρτήτως ἀλλήλων προσώπων ἢ καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀλλ' ἐν διαφόροις χρόνοις, δὲν δίδει πάντοτε τὰ αὐτὰ ἀκριβῶς ἀποτελέσματα [1].

Ἀλλὰ πρὸς τῇ κατὰ μέγεθος συμφωνίᾳ τῶν κεφαλῶν οὐδαμῶς ἐλλείπουσι τὰ τεκμήρια, ἐξ ὧν δηλοῦται, ὅτι καὶ οἱ κορμοὶ οἱ κολοσσικοὶ τοῦ τύπου ἔχουσι τὰς αὐτὰς πρὸς ἀλλήλους διαστάσεις.

Τὸ ὕψος λ. χ. ἀπὸ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς πλίνθου μέχρι τῆς ζώνης περίπου ἐν μὲν τῇ Arhena Medici ***(α)*** ἀνέρχεται εἰς 1,77 [2], ἐν δὲ τῇ τῆς Σεβίλλης Α ***(στ)*** εἰς 1,75 [3], ἐν δὲ τῇ τῆς Θεσσαλονίκης εἰς 1,76. Ὡσαύτως οἱ ἄκροι πόδες οἱ ὁμοῦ μετὰ τῆς κεφαλῆς τῆς Βιέννης ***(ι)*** εὑρεθέντες ἀντιστοιχοῦσι κατὰ μέγεθος ἀκριβῶς πρὸς τοὺς πόδας τῆς Athena Medici [4].

Διαπιστουμένων οὕτω τῶν αὐτῶν ἀναλογιῶν ἐν πᾶσι τοις ὑπὸ ἐξέτασιν ἀντιγράφοις, — ὅπερ σημαίνει ἐν ταὐτῷ καὶ τὴν κατὰ πάντα πιστὴν ἐν αὐτοῖς τοῦ πρωτοτύπου ἀπόδοσιν [5], — καθίσταται εὔκολος ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ μεγέθους τοῦ τύπου καὶ δὴ ἐὰν ἡ ἐκ Θεσσαλονίκης κεφαλὴ (= προτομή), ἧς σώζεται καὶ τὸ ἄνω μέρος, ἤθελε προσαρμοσθῇ ἐπὶ τοῦ κορμοῦ Medici, ὁπότε τὸ ὅλον ὕψος τῆς ἡμετέρας Ἀθηνᾶς, μὴ συνυπολογιζομένου τοῦ ἐπιθέτου κόσμου τοῦ κράνους, ἀνέρχεται εἰς 3 μ. περίπου [6] ἤτοι: 0,50 (= ἡ κεφαλὴ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ κράνους

---

[1] Πρβλ. Jamot, Rev. Archéol. 1895² σελ. 21.

[2] Hermann, Oesterr. Jahresh. II σελ. 162.

[3] Hermann, ἔνθα ἀνωτέρω.

[4] Amelung, Oesterr. Jahresh. II σελ. 176.

[5] Πρβλ. Reinach, Monuments nouvaux de l'art antique (1924) σελ. 208 = Gazette de Baux Arts 1894 II σελ. 213 κ. ἑ.

[6] Ὁ Furtwangler, Intermezzi (1896) σελ. 22 σημ. 1, ἔχων ὑπ' ὄψει μόνον τὸν κορμὸν Medici καὶ ὑπολογίζων τὸ ἐλλεῖπον ὕψος τοῦ ἔργου διὰ μαθηματικῆς ἀναλογίας πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν τοῦ Βαρβακείου — ἀλλ' ὁμοῦ μετὰ τοῦ κόσμου τοῦ κράνους — ἀναβιβάζει τὸ ὅλον ὕψος αὐτοῦ εἰς 3,40 μ.

Ἀλλ' ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι αἱ ἐν σμικρῷ μεγάλων ἔργων ἀντιγραφαί, ὡς λ. χ. ἡ τῆς Ἀθηνᾶς τοῦ Βαρβακείου ἐν τῷ προκειμένῳ, ἐξετελοῦντο ἐλευθέρως καὶ οὐχὶ ὑπὸ κλίμακα (Kalkman, Die Porportionen des Gesichtes (1893) σελ. 19. Lippold, Kopien und Umbildungen gr. Statuen σελ. 148) οὐδεμία μένει ἀμφιβολία ὅτι κατ' ἀρχὴν ὁ ἡμέτερος ὑπολογισμὸς ἐγγυᾶται μείζονα ἀσφάλειαν.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ἡ δοκιμὴ πρὸς ὑπολογισμὸν τοῦ ὕψους τοῦ ἡμετέρου τύπου μετὰ καὶ τοῦ ἐπιθέτου κόσμου τοῦ κράνους ἐκρίθη ἄσκοπος ἐνταῦθα, καθότι οὔτε τὰ πρὸς τοῦτο στοιχεῖα παρέχονται ἐν τοις ἀντιγράφοις ἀλλ' οὔτε καὶ ἐν ἄλλοις παρομοίοις τύποις φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ ὡρισμένη ἀναλογικὴ σχέσις μεταξὺ τοῦ ὕψους τοῦ κράνους καὶ τῆς κεφαλῆς ἢ τοῦ ὅλου σώματος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ ὤμου) + 2,45 μ. (= τῷ κορμῷ ἀπὸ ἀρχῆς ὤμου μέχρι τῆς πλίνθου).

3. Ο ΕΠΙΘΕΤΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΗΣ

τῆς θεᾶς — ἐξ ἄλλης [1] ὕλης ἐν τοῖς κολοσσικοῖς ἡμῶν ἀντιγράφοις, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς μεθόδου συναρμογῆς αὐτοῦ, ἥτις ἥκιστα ἁρμόζει εἰς κόλλημα μαρμάρου πρὸς μάρμαρον, — παρέχεται ἡμῖν προφανῶς ἐκ τοῦ ἀντιγράφου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἀσφαλέστερον καὶ πλουσιώτερος ἢ ὡς μέχρι τοῦδε ἐκ τῶν ἄλλων ἀντιγράφων ἀναπαρίστατο [2].

Κατὰ τοῦτο, ὡς σαφῶς δηλοῦσιν αἱ θέσεις τῶν κατὰ τὸ μέσον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τριῶν μεγάλων ὀπῶν συναρμογῆς (πρβ. Πίν. καὶ εἰκ. 1), τὸ κράνος τῆς θεᾶς ἐκοσμεῖτο ἐν πρώτοις διὰ τῶν τριῶν καθιερωμένων μυθικῶν ζῴων: τὸ μεῖζον αὐτῶν, ἡ ἐν τῷ μέσῳ σφίγξ, τοποθετουμένη ὑψηλότερόν πως ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ προσώπου χαμηλοῦ λόφου, — ὅστις πιθανῶς ἐξηφανίζετο ἐντὸς τοῦ ἐπιθέτου κόσμου, — ἐκάθητο, ὡς ἐν τῇ Παρθένῳ τοῦ Βαρβακείου, ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν, ἐνῷ τὰ ἄκρα τῶν προτεταμένων ἐμπροσθίων κατέληγον ἐντὸς τῶν δύο πρὸ τοῦ μνημονευθέντος λόφου ἀβαθῶν κοιλοτήτων [3]: οἱ ἀνὰ ἕνα ἑκατέρωθεν αὐτῆς πήγασοι ἢ γρῦπες [4], τοποθετημένοι ὀλίγον τι πρὸς τὰ ὀπίσω, ἐστερεοῦντο καὶ χαμηλότερόν πως ἐπὶ τῆς κυρτότητος τοῦ κράνους.

Ἡ ἐπὶ τῶν τριῶν ζῴων εἰκαζομένων πρότερον ἁπλῶς, νῦν δὲ καὶ ἐπιβεβαιουμένων ἐκ τοῦ ἀντιγράφου Θεσσαλονίκης — ἡ ἐπὶ τούτων στήριξις τοῦ τριπλοῦ λόφου, ὡς ἔχει ἐν τῇ ἐκ γύψου ἀποκαταστάσει τοῦ Amelung, οὐδαμῶς στερεῖται καθ' ἑαυτὴν πιθανότητος. Ἀλλ' ἡ διαπίστωσις [5] καὶ ἰχνῶν τοῦ λόφου τούτου ἐν τῷ μικρῷ ἀντιγράφῳ *ιγ* (τῆς Ἤλιδος) δὲν φαίνεται νὰ βεβαιώνεται ὑπὸ τοῦ πράγματος: αἱ ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ ἀγαλματίου τούτου μικραὶ ἐξοχαὶ αἱ ὡς καταλήξεις

---

[1] Ἐν τῷ ἀντιγράφῳ *ι* (Βιέννης) λ. χ. κατὰ σαφεῖς ἐνδείξεις ἐκ χαλκοῦ. Ἐν τῷ ἀντιγράφῳ Θεσσαλονίκης ἡ παντελὴς ἔλλειψις ὀξειδώσεως, ἂν μὴ εἶνε ὅλως τυχαία, προϋποθέτει ἴσως τὸν ἐπίθετον κόσμον ἐξ ἐπικεχρυσωμένου ξύλου ἢ ἄλλως χαλκοῦν μέν, προσηλούμενον δὲ διὰ ξυλίνου ἐμβόλου ἢ ἐν ἀφθόνῳ τινι κολλητικῇ ὕλῃ.

[2] Ὑπάρχουσι, — πλὴν τῆς ἐν σχεδίῳ ἀναπαραστάσεως τοῦ Furtwängler ἐν Intermezzi — καὶ δύο ἐν γύψῳ ἀποκαταστάσεις τοῦ τύπου κατὰ Amelung, ἡ ἐν Μονάχῳ, ἧς εἰκὼν ἐν Oesterr. Jahresh. II, καὶ ἡ ἐν τῷ Μουσείῳ ἐκμαγείων τοῦ Πανεπιστημίου Ρώμης — ἄνευ συμπληρώσεως τῶν χειρῶν αὕτη — ἧς εἰκὼν παρὰ Frickenhaus ἐν Jahrbuch XXVIII.

[3] Βεβαιουμένων διὰ τοῦ ἀντιγράφου Θεσσαλονίκης τῶν τριῶν ζῴων ὡς κόσμου τοῦ κράνους ἡ ὑπόθεσις τοῦ Frickenhaus. Jahrbuch XXVIII (1915) σελ. 367. (Πρβλ. Pauli - Wissowa, R. E. XI, (1123), καθ' ἣν ἐν τῷ ἡμετέρῳ τύπῳ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῇ ἡ χρυσολεφαντίνη Ἀθηνᾶ ἡ ἐν Ἤλιδι τοῦ Κολώτου (Plin XXXV, 54), ἡ φέρουσα ἐπὶ τοῦ κράνους ἀλεκτρυόνα (Παυσ. VI, 26, 2), ἀποδεικνύεται ἐστερημένη βάσεως.

[4] Τοιοῦτοι διεπιστώθησαν ἐπὶ τοῦ κράνους τῆς Minerve au collier. Michon, Monum. Piot VII (1900) σελ. 163.

[5] Oesterr. Jahresh. XIV (1911) Beiblatt σελ. 117.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τῶν πλαγίων πτερῶν τοῦ τριπλοῦ λόφου ἐκληφθεῖσαι οὐ μόνον οὐδὲν ἴχνος ἀποθραύσεως δεικνύουσι ἀλλὰ καὶ πολὺ ἀλλήλων ἀπέχουσι καὶ τόσον χαμηλὰ κεῖνται, ὅσον εἶνε δύσκολον νὰ κατέρχεται κράνος ὁπωσδήποτε πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ ἀγαλματίου σύμμετρον. Ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης αὐτῶν θέσεως αἱ ἄνω καταλήξεις παρουσιάζουσί τι ὅλως ἀνάλογον πρὸς τὰ κομβία τὰ διακρινόμενα ἐπὶ τοῦ ὀπίσω τμήματος τῆς ἐν εἴδει περιτραχηλίου φερομένης αἰγίδος τῆς Ἀθηνᾶς Βαρβακείου καὶ ὡς τοιαῦτα πρέπει μᾶλλον νὰ ἑρμηνευθῶσιν, ἔστω καὶ ἂν τὸ ἕτερον ἐξ αὐτῶν κοσμῇ — πιθανῶς κατὰ παρανόησιν τοῦ ἀντιγραφέως — τὴν ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου πρὸς τὰ ὀπίσω καταπίπτουσαν μᾶζαν τοῦ ἱματιδίου.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, πλὴν τῶν τριῶν ζῴων καὶ τῶν ὀρθῶν, λοξῶς πρὸς τὰ ἔξω τεταμένων — καὶ μετὰ ἀναγλύπτου ἴσως διακοσμήσεως [1] — παραγναθίδων, αἵτινες ὡσαύτως ἐκ τοῦ ἀντιγράφου Θεσσαλονίκης διαπιστοῦνται [2], — πλὴν τούτων ὑπὲρ τὴν στεφάνην τοῦ κράνους ἔφερεν ἡ θεὰ καὶ ἄλλον τινὰ κόσμον, ὡς δεικνύεται ἐκ τῆς κατὰ τὴν χώραν ταύτην σειρᾶς ὀπῶν ἐν τοῖς ἀντιγράφοις Θεσσαλονίκης (πρβ. Πίν. καὶ εἰκ. 1) καὶ Βιέννης.

Ἐκ τῶν ἐνδείξεων τούτων ὁ Amelung, Oesrerr. Jahresh. II σελ. 176, εἰσηγουμένου τοῦ v. Schneider, ἤκασεν στέφανον, οἷος κοσμεῖ τὸ κράνος τῆς θεᾶς ἐπὶ νομισμάτων.

Εἶνε πρόδηλον ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δυσκόλως πως θὰ ἐνοεῖτο — ὄχι τόσον βέβαια ὁ κατὰ τὸ μέτωπον μόνον περιορισμὸς τοῦ τοιούτου κόσμου ἐν ἀγάλματι περιόπτῳ, ὅσον — ὁ λόγος τῆς σχετικῶς λίαν ἰσχυρᾶς στερεώσεως αὐτοῦ (δι' ἕνδεκα ἥλων ἐν τῇ Ἀθηνᾷ τῆς Θεσσαλονίκης, διὰ δέκα τριῶν δὲ ἐν τῇ Βιέννης). Ἀλλ' ἀνεξαρτήτως τούτου, εἰς διάφορον τῆς παρὰ Amelung συμπλήρωσιν ἀγόμεθα καὶ ἐκ τῆς παραβολῆς τῆς τοῦ ἡμετέρου τύπου κεφαλῆς πρὸς τὴν τῆς Παρθένου.

Ἐν μιᾷ ὅλῃ σειρᾷ τῶν μέχρι τοῦδε ἀνεγνωρισμένων ὡς ἀντιγράφων τῆς τελευταίας, οἷα ἡ Minerve au Collier τοῦ Λούβρου [3], ἡ κολοσσικὴ κεφαλὴ Ἀθηνᾶς τοῦ Βερολίνου [4], ἡ τῆς Κολωνίας [5], μία ἄλλη τοῦ Λούβρου [6], αἱ κεφαλαὶ ἐπὶ τῶν δύο χρυσῶν μεταλλείων τοῦ Ermitge [7], ἐπὶ τοῦ δακτυλιολίθου τοῦ Ἀσπα-

---

[1] Περὶ ἀναγλύπτων παραγναθίδων πρβλ. Kieseritzky, AM VIII, 291 κ. ἑ., ἔνθα ἑρμηνεύει τό: «καθ' ἑκάτερον τοῦ κράνους γρῦπές εἰσιν ἐπειργασμένοι» (Παυσ. I, 24, 6).

[2] Τῶν παραγναθίδων ἐνδείξεις δὲν εὑρίσκει ὁ Amelung (σελ. 179) ἐν τοῖς ἄλλοις ἀντιγράφοις.

[3] Schreiber, Athena Partbenos des Phidias (1883) πίν. III.

[4] Beschreibung der antik. Skulpt. zu Berlin 76 A — antiken Denkmäler I πίν. 3.

[5] Löschoke, Kopf der Athena Parthenos (Festschrift κτλ.) σελ. 5.

[6] E. Michon, Monum Piot Vii (1900) σελ. 153.

[7] Kieseritzky, AM VIII σελ. 301.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

σίου [1], ἐπὶ διαφόρων Ἀθηναϊκῶν νομισμάτων [2], — ἐν πᾶσι τούτοις, εἴτε περίοπτα εἶνε εἴτε ἀνάγλυπτα, τὸν ὑπὲρ τὴν στεφάνην καὶ πρὸ τῶν τριῶν μεγάλων ζῴων κόσμον τῆς θεᾶς ἀποτελοῦσιν ἢ α΄) μικρότερα ζῷα ὁλόκληρα ἐν στίχῳ καὶ κατὰ μέτωπον παρατεταγμένα (γρῦπες, πήγασοι, ἔλαφοι), ἢ αἱ προτομαί, αἱ κεφαλαὶ δηλονότι αὐτῶν, β΄) μετὰ τμήματος μόνον τοῦ λαιμοῦ, ἢ γ΄) μετὰ καὶ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν. Τῶν τριῶν τούτων ἐν τοις ἀντιγράφοις παραλλαγῶν δυσκόλως ἐξακριβοῦται ποία ἀποδίδει τὸ πρωτότυπον [3], καθορίζεται ὅμως δι᾽ αὐτῶν γενικῶς ἡ μορφὴ ζῴου ὡς στοιχεῖον τῆς ὑπὲρ τὴν στεφάνην τῆς Παρθένου διακοσμήσεως.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς διακοσμήσεως τὸ διὰ τὴν Παρθένον ἰσχῦον, ἡ ὑπὲρ τὴν στεφάνην δηλονότι καὶ πρὸ τῶν τριῶν μεγάλων ζῴων παράταξις ἄλλων μορφῶν ζῴων μικροτέρων, δὲν θὰ ἀπεκλείετο καὶ ἐκ τῶν προτέρων διὰ τὸν τύπον τῆς Ἀθηνᾶς τῶν Μεδίκων, ἐὰν ληφθῶσιν ὑπ᾽ ὄψιν τὰ ἄλλα ταύτης πρὸς ἐκείνην ἀνάλογα, οἷον τὸ αὐτὸ καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον διακεκοσμημένον κράνος καὶ ἡ καθόλου καὶ ἀπὸ ἀπόψεως μορφῆς καὶ ἀπὸ ἀπόψεως τέχνης μεγίστη τῶν δύο τύπων συγγένεια. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐν τοῖς ἀντιγράφοις Θεσσαλονίκης καὶ Βιέννης ὑπὲρ τὴν στεφάνην, ἐν στίχῳ καὶ κατὰ ὡρισμένα ἀπ᾽ ἀλλήλων διαστήματα, ὀπαὶ παρέχουσι ἀρκούντως σαφεῖς ἐνδείξεις τοῦ πράγματος: ἐν ᾗ χώρᾳ κατέχουσι τοῦ κράνους, οὐδεὶς ἴσως ἄλλος κόσμος μᾶλλον ἁρμόζει ἢ βραχεῖαι προτομαί, αἱ κεφαλαὶ δηλ. μετὰ τμήματος τοῦ λαιμοῦ, πηγάσων ἢ γρυπῶν, οἷαι αἱ ἐπὶ τοῦ κράνους τῆς Παρθένου ἐν τοις μεταλλίοις τοῦ Ermitage καὶ ἐν τῷ δακτυλιολίθῳ τοῦ Ἀσπασίου.

Τῶν τοιούτων ἐκ μετάλλου πρὸς διακόσμησιν τοῦ κράνους προτομῶν ἄμεσον γνῶσιν δὲν ἔχομεν. Ἐκ τῶν μεταλλίνων ἀγγείων [4] τῆς πρωΐμου ἀρχαϊκῆς τέχνης, ἐφ᾽ ὧν ὡσαύτως χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀποτρόπαια [5], φαίνονται ἰδιαιτέρως — καὶ δὴ ὡς κοῖλαι μορφαί, ἐνίοτε εἰς δύο ἡμίση ἑνούμενα [6], — εἰργασμέναι, εἶτα δὲ ἐπικολλώμεναι ἢ προσηλούμεναι ἐπὶ τῆς πρὸς διακόσμησιν ἐπιφανείας. Ἴσως δὲ καὶ διὰ τῶν ἐν τοῖς ἀπολογισμοῖς τῶν ταμιῶν τοῦ Παρθενῶνος ἀναγραφομένων εἰδῶν [7], οἷον ***Γοργόνειον, κάμπη· ἐπίχρυσα. Ἵππος, γρύψ, γρυπὸς προ-***

---

[1] Furtwangler, Jahrbuch IV (1899) σελ. 47 καὶ Die antiken Gemmen LI, 16.

[2] Beulé Les monnaies d'Athenes σελ. 83, 90, 92, καὶ ἀλλαχοῦ, Imhoof Blumer-Gardner, Num. Comment. on Pausanias σελ. 127 πίν. Y, XXXIV-XV.

[3] Ὁ Kieseritzky, AM VIII σελ. 291 κ. ἑ., ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως τῶν χρυσῶν μεταλλίων τοῦ Ermitage, ὑποστηρίζει τὰς βραχείας προτομὰς ἐν τῷ πρωτοτύπῳ.

[4] Olympia IV πίν. XLV-XLIX. Compt. rend. 1883 πίν. I, 7-8. Antiquites de Bosph. Cimm. πίν. XXXII, 11 πρβλ. Poulsen, Der Orient und die frühgr. Kunst. σελ. 25, 126, 129.

[5] Furtwangler, Roschers, Lex. I σελ. 1765. Loschcke Athena Parthenos σελ. 9 κ. ἑ.

[6] AM VIII σελ. 302 (Kieseritzky).

[7] CIA, I 161 κ. ἑ. Πρβλ. Michaelis, Parthenon σελ. 296, 297, 303, 313. Περὶ κόσμου περιελθόντος εἰς ἀχρηστίαν πρβλ. CIA, II, 646, 6 κ. ἑ. καὶ Lehnert, Ueber die atheu. Schatzverzeichnisse des IV. Jahrh. σελ. 68.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τομή, λέοντος κεφαλή, ὅρμος ἀνθέμων, δράκων· ἐπίχρυσα κ.τ.τ. — ἴσως καὶ διά τινων ἐκ τούτων τῶν εἰδῶν σημαίνεται ἐπίθετος — καὶ δὴ ὅμοιος πρὸς τὸν ἐν τῷ προκειμένῳ — κόσμος τῆς θεᾶς, φυλαττόμενος ἐν τοῖς θησαυροῖς τοῦ ναοῦ ὡς εἰς ἀχρηστίαν περιελθὼν ἢ καὶ δι᾽ ἐνδεχομένην ἀνάγκην ἀνταλλαγῆς.

Αἱ ἐπὶ τοῦ κράνους τῆς ἡμετέρας Ἀθηνᾶς προτομαί, ὅπως εἶνε δυνατὴ ἡ ὀρθὴ στάσις αὐτῶν ἐπὶ τῆς κυρτῆς ἐπιφανείας, πρέπει νὰ νοηθῶσιν καταλλήλως τετμημέναι περὶ τὴν βάσιν. Ὁ δὲ ἀριθμὸς αὐτῶν ἐν τοῖς ἀντιγράφοις, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐπ᾽ αὐτῶν ὀπῶν συναρμογῆς, ἐποίκιλλεν [1].

Ἄλλην λεπτομέρειαν τοῦ ἡμετέρου τύπου τῆς Ἀθηνᾶς ἀποκαθισταμένην διὰ πρώτην φορὰν ἤδη ἐκ τοῦ ἀντιγράφου Θεσσαλονίκης ἀποτελεῖ τὸ σχῆμα τῆς ἔμπροσθεν καὶ περὶ τὸ πρόσωπον κόμης, ἥτις ὡσαύτως φαίνεται ἐν τοῖς ἀντιγράφοις ἐξ ἄλλης ὕλης προστιθεμένη, ἐκ χαλκῶν λ. χ. ἢ ἄλλου μετάλλου ἐλασμάτων καὶ δὴ ἐπικολλωμένων ἅμα καὶ προσηλουμένων, ὡς δεικνύει ἡ ἐν τῳ ἡμετέρῳ τοὐλάχιστον ἀντιγράφῳ παρουσία κτυπημάτων ἅμα ξοΐδος καὶ ὀπῶν τρυπάνου.

Ὁ Amelung [2], ἔχων ὑπ᾽ ὄψει μόνον τὰς ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ τῶν κροτάφων ὀπὰς ἄλλων ἀντιγράφων, συμπληροῖ τὴν κόμην ταύτην κατὰ τὴν Ἀθηνᾶν τῆς συλλογῆς Jacobsen [3] καὶ τὴν Ἀθηνᾶν Albani [4] ὡς μόλις μέχρι τῶν ὤτων κατερχομένην. Ἀλλ᾽ ἡ ἐν τῷ ἀντιγράφῳ Θεσσαλονίκης ἐπὶ τῶν παρειῶν — μεταξὺ ὀφθαλμῶν καὶ ὤτων ἑκατέρωθεν — καὶ ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ἄνευ διακοπῆς ἔξεργος ἐπιφάνεια ἡ διὰ κτυπημάτων ξοΐδος καὶ ὀπῶν τρυπάνου καταλλήλως παρεσκευασμένη δεικνύει ὅλως διάφορον διάταξιν (πρβ. Πίν. καὶ εἰκ. 1): σημειωτέον ὅτι κτυπήματα ξοΐδος ἢ χαράγματα ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ὑπάρχουσιν καὶ ἐν τῷ ἀντιγράφῳ Carpegna, διακρινόμενα σαφῶς ἐπὶ τῆς φωτογραφίας τοῦ Amelung (Oesterr. Jahresh. II εἰκόνες 58 καὶ 60).

Ἐκ τῶν νέων τούτων στοιχείων καθίσταται δῆλον ὅτι ἐν τῷ ἡμετέρῳ τύπῳ ἡ ἐκ τοῦ κράνους πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ περὶ τὸ πρόσωπον ἐκκεχυμένη κόμη δὲν περιωρίζετο μόνον ἐπὶ τῶν κροτάφων ἀλλὰ διηυθετημένη εἴτε εἰς πλέγμα εἴτε εἰς μᾶζαν κυματιζόντων βοστρύχων κατήρχετο — μεταξὺ τῶν ὤτων καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἑκατέρωθεν — καὶ ἐπὶ τῶν παρειῶν καὶ ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ, μόλις δὲ χαμηλότερόν πως τοῦ ἐπαυχενίου καμπτομένη ἡνοῦτο μετὰ τῆς ὀπίσω κόμης, ὡς σαφῶς δηλοῦσιν αἱ ἐπὶ τῶν κρασπέδων τῆς τελευταίας ἑκατέρωθεν ὀπαὶ συνδέσεως.

Ἐκ δὲ τοῦ κατὰ καθέτους ζώνας ἠλλοιωμένου χρώματος τοῦ μαρμάρου ἐπὶ

[1] Ὁ ἀριθμὸς τούτων ποικίλλει καὶ ἐν τοῖς ἀντιγράφοις τῆς Παρθένου. Loschcke, Kopf der Athena Parthenos, Festschrift κλπ. σελ. 9.

[2] Ἐν τῇ πολλάκις μνημονευθείσῃ μελέτῃ.

[3] P. Arndt, Collectiou Ny-Carlsberg πίν. 41, 42.

[4] P. Arndt καὶ Amelung, Einzelaufnahmen N° 1115, 1116.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τοῦ ἄνω στήθους καὶ τοῦ ἐμπρὸς λαιμοῦ δεικνύεται ἴσως ὅτι συστάδες βοστρύχων ἐκφεύγουσαι κατέπιπτον καὶ ἐπ᾽ αὐτῶν.

Διὰ τῆς βαρείας ταύτης κόμης, ἥτις ὡς ἐν πλαισίῳ περιβάλλει τὸ πρόσωπον καὶ ἐν μέρει καλύπτει αὐτό, προκύπτει βεβαίως ἐν τῷ ἡμετέρῳ τύπῳ Ἀθηνᾶ ἀρκούντως διάφορος ἢ ὡς μέχρι τοῦδε ἀναπαρίστατο, μᾶλλον ἀρρενωπὴ καὶ δεινή, κατὰ ταῦτα δὲ καὶ πολὺ ὀλιγώτερον ἢ πρὶν ἐνθαρρυντικὴ τῆς καὶ ἄλλως ἐγκαταλελειμμένης ὑποθέσεως [1] περὶ τῆς Λημνίας Ἀθηνᾶς, τῆς ὁποίας κυρίως «ἡ τοῦ προσώπου περιγραφὴ καὶ τὸ ἁπαλὸν τῶν παρειῶν» ἐθαυμάζετο [2].

Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἡ ὡς ἄνω ἐξακριβουμένη διάταξις τῆς ἔμπροσθεν κόμης ἔχει κυρίως κατὰ τοῦτο σημασίαν, καθόσον δι᾽ αὐτῆς ἡ κεφαλὴ τοῦ ἡμετέρου τύπου ἐξατομικεύεταί πως καὶ διακρίνεται ἀπὸ τὴν τῆς Παρθένου [3]: διότι ἄλλως αἱ κεφαλαὶ τῶν δύο τούτων ἔργων καὶ λόγῳ μορφῆς καὶ λόγῳ τέχνης παρουσιάζουσι μεγάλην πρὸς ἀλλήλας ὁμοιότητα καὶ θὰ ἠδύναντο εὐκόλως νὰ προσπίπτουσιν ὡς ἀνιαρὰ ἡ μία τῆς ἄλλης ἐπανάληψις. Ἂν δὲ παρὰ ταῦτα καὶ ἄνευ τῆς γνώσεως τοῦ ἀντιγράφου Θεσσαλονίκης δὲν ἔχῃ συγκαταλεχθῇ μεταξὺ τῶν ἀντιγράφων τῆς Παρθένου καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ ἡμετέρου τύπου καθ᾽ ἑαυτήν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἁπλῆν σύμπτωσιν ὅτι πρὸ ταύτης εἶχε γνωσθῇ καὶ μελετηθῇ ὁ εἰς ὃν ἀνήκει κορμός, καὶ λόγῳ τέχνης καὶ λόγῳ μορφῆς ἀρκούντως διάφορος τοῦ τῆς Παρθένου.

4. ΤΟ ΘΕΜΑ

ἤτοι ἡ στάσις καὶ κίνησις καὶ δρᾶσις, ἣν ὁ καλλιτέχνης ἐκλέγει πρὸς ἀπεικόνισιν, ἐν τῷ ἡμετέρῳ πλαστικῷ τύπῳ τῆς Ἀθηνᾶς, ὡς νῦν οὗτος ἔχει, δυσκόλως διαγινώσκεται ἐξ ὁλοκλήρου.

---

[1] Ἡ ὑπόθεσις τοῦ Amelung (Oesterr. Jahresh. II), καθ᾽ ἣν ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ ἡμετέρου τύπου θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ταὐτισθῇ πρὸς τὴν ἐκ τῆς παραδόσεως γνωστὴν Λημνίαν τοῦ Φειδίου, πολεμηθεισα πολλαχόθεν (De Ridder, Rev. etud. gr. XXII (1909). Noack, Berlin. Philol. Wochenschrift 1909 σελ. 632. Kopp, N. Jahrbucher XXIII σελ. 472 κ.ἑ. Sauer, N. Jahrbucher XXV (1910) σελ. 620. H. Schrader, Oesterr. Jahresh 1911 σελ. 38. Peterseu, Götting. Gelehrte Anzeigen 1912 σελ. 39) ἐγκαταλείπεται καὶ ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ ιδίου (Helbig, Fuhrer Nn 1367).

[2] Λουκ. Εἰκόν. 6.

[3] Ἐν τῇ Παρθένῳ κατὰ τὴν Ἀθηνᾶν τῆς Μαδρίτης (Arndt-Amelung, Einzelaufn. 1514/1515) καὶ τὸν δακτυλιόλιθον τοῦ Ἀσπασίου κατέρχεται ὡσαύτως ἐπὶ τῶν παρειῶν ἑκατέρωθεν ἡ ἀπὸ τῶν κροτάφων κόμη ἀλλὰ κατὰ διάφορον τρόπον, ὡς βόστρυχοι δηλονότι ἑλικοειδεῖς παραλλήλως πρὸς τὰ ὦτα καὶ μόλις πως χαμηλότερον αὐτῶν χωροῦντες (=παρωτίδες Πολυδ. Ὀνομαστ. II, 28 πρβλ. Payli-Wissowa, R. E. VII, 2 σελ. 2134). Σχετικῶς πρὸς τὰ μετάλλια τοῦ Ermitage, μεταξὺ τῶν λόγων, δι᾽ οὓς ὁ Fnrtwangler (Archaol. Jahrbuch IV 1889 σελ. 47 κ. ἑ.) εὑρίσκει αὐτὰ κατὰ πολὺ ὑπολειπόμενα τοῦ δακτυλιολίθου Ἀσπασίου ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ ἀπόδοσιν τοῦ πρωτοτύπου, εἶνε καὶ τὸ σχῆμα τῆς ἔμπροσθεν κόμης, ἥτις καὶ ἐνταῦθα κατέρχεται ἐπὶ τῶν παρειῶν τῆς θεᾶς ὡς περίπου ἐν τῷ ἡμετέρῳ τύπῳ. Ἀλλὰ διὰ τὸν λόγον ἀκριβῶς τοῦτον ἀγνοῶ ἂν δὲν θὰ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ἀπαλείψῃ τις ἐντελῶς ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν τῆς Παρθένου ἀντιγράφων τὰ μετάλλια ταῦτα, ἀναγνωρίζω ἐν αὐτοῖς ἄλλης Φειδιακῆς Ἀθηνᾶς ἀντίγραφον καὶ δὴ τῆς τοῦ ἡμετέρου τύπου τὸ ἀρχαιότατον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ὡς παραδίδεται ἡμῖν ἡ θεὰ ἐν μὲν τοῖς κολοσσικοῖς ἀντιγράφοις ὅλως ἐστερημένη ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, ἐν δὲ τοῖς μικροῖς (κυρίως τοῖς ἀναγλύφοις) ἀπασχολοῦσα αὐτὰς οὐχὶ κατὰ τὸν αὐτὸν πάντοτε τρόπον, ἡ θέσις καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν χειρῶν αὐτῆς, σπουδαιότατον στοιχεῖον τοῦ θέματος, ἢ τελείως ἀγνοεῖται ἢ παρέχει ἔδαφος πρὸς ἀμφισβήτησιν, πρὸς τούτοις — ἐξ ἀφορμῆς τῶν μικρῶν ἀναγλύπτων ἀντιγράφων — προέκυψε καὶ ἡ ὑπόνοια ὅτι ἡ θεὰ καὶ ἐν τῷ τύπῳ τούτῳ ἠδύνατο νὰ φέρῃ τὰ γνωστὰ αὐτῆς σύμβολα.

Πρῶτος ὁ Furtwängler — ἐκλαβὼν [1] διὰ μίαν στιγμὴν τὴν Athena Medici ***(α)*** ὡς πρωτότυπον ἔργον καὶ δὴ ὡς τὴν κεντρικὴν μορφὴν τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος — συμπληροῖ τὴν θεὰν κατὰ τὸ ἀνάγλυφον τῶν Ἀμπελοκήπων ***(ε)*** μετὰ ἑνὸς ἐκ τοῦ ἐδάφους ἀνορθουμένου ὄφεως πρὸς τὸ δεξιὸν αὐτῆς μέρος καὶ κρατοῦσαν φιάλην μὲν ἐν τῇ δεξιᾷ, τὸ δὲ δόρυ διὰ τῆς ἀριστερᾶς διερχομένης διὰ τοῦ ὀχάνου τῆς οὕτω ἀπὸ τοῦ βραχίονος ἀνηρτημένης ἀσπίδος.

Καθ᾽ ὅμοιον τρόπον ἀποκαθιστᾷ [2] τὸν τύπον ὡς περίοπτον ἔργον ὁ Amelung συμπληρῶν ὡσαύτως κατὰ τὸ ἀνάγλυφον τῶν Ἀμπελοκήπων ***(ε)*** καὶ τὰ πρὸς αὐτὸ συμφωνοῦντα νομίσματα ***(ιδ)***, προσθέτων δὲ κατὰ ταῦτα παρατακτικῶς καὶ ἀριστερὰ τῆς θεᾶς μίαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἱσταμένην γλαῦκα ὡς ἀντίστοιχον τοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ ἀνορθουμένου ὄφεως.

Ἀλλ᾽ ὅτι ἐν γένει ἡ ἐπὶ τῇ βάσει μόνον ἀναγλύφων καὶ νομισμάτων ἀποκατάστασις περιόπτων ἔργων οὐδεμίαν ἐγγυᾶται ἀσφάλειαν, εἶνε φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων ἤδη ἐν τῷ κεφαλαίῳ περὶ τῆς σχέσεως τῶν διαφόρων ἀντιγράφων καὶ τοῦ πρωτοτύπου.

Κατὰ ταῦτα καὶ ἐκ νῶν προτέρων πείθεταί τις ὅτι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ περιπτώσει οὐδαμῶς ἐπιβάλλεται νὰ νοηθῶσιν ὡς ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητα τοῦ πρωτοτύπου γνωρίσματα ὁ ὄφις καὶ ἡ γλαῦξ λ. χ. τοῦ ἀναγλύφου τῶν Ἀμπελοκήπων ***(ε)*** καὶ τῶν νομισμάτων ***(ιδ)*** ἢ καὶ τὸ τῆς ἐλαίας δένδρον καὶ ἡ ἐπ᾽ αὐτοῦ γλαῦξ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Ἀκροπόλεως ***(β)***. Ἀλλ᾽ ὅτι τὰ τοιαῦτα καὶ παντάπασιν ἔλειπον ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, — εἰς τοιοῦτον μᾶλλον συγκεκριμένον συμπέρασμα ἄγει ἡ ἐξέτασις τοῦ ἀγαλματίου τῆς Ἤλιδος ***(ιγ)***, ὅπερ ὡς περίοπτον ἀντίγραφον ἐγγυᾶται πιστοτέραν ἢ τὰ ἀνάγλυφα ἀπόδοσιν τοῦ πρωτοτύπου καὶ ἐπὶ τῆς πλίνθου τοῦ ὁποίου, ἐπαρκῶς σωζομένης, οὐδὲν διακρίνεται ἴχνος [3] τῶν ἐν λόγῳ παρέργων προσθηκῶν.

---

[1] Intermezzi ***(1896)*** σελ. 21 κ. ἑ., ἔνθα καὶ σχεδίασμα τῆς ἀναπαραστάσεως. Ὁ αὐτὸς ἐν Meisterwerke (1893) εἶχεν ἐκφράσει τὴν γνώμην ὅτι πρόκειται περὶ ἀντιγράφου κατὰ τὴν Πρόμαχον, εἰς ἣν γνώμην ἐπανέρχεται πάλιν βραδύτερον ἐν Aegina (1906) σελ. 330.

[2] Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 30 σημ. 2.

[3] Ἡ παρατήρησις ὀφείλεται εἰς τὸν Schober, Oesterr. Jahresh. XIV Beiblatt σελ. 120. Πρβλ. Jahrbuch XXVIII σελ. 358.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ἀλλ᾽ οὐ μόνον τὰ εἰρημένα σύμβολα ἀποδεικνύονται ἐκ περισσοῦ προστεθειμένα ἐν τῇ ἀποκαταστάσει τοῦ Amelung καὶ δὴ κατὰ παράταξιν, ἧς ἡ χρῆσις ἐν τῷ ἀναγλύφῳ μόνον εἶνε λίαν ἐλευθέρα, ἐν δὲ τοῖς περιόπτοις ἔργοις διὰ λόγους τεχνικοὺς περιωρισμένη [1]: πρὸς τούτοις διάφοροι λόγοι πείθουσιν ὅτι καὶ ἡ τῶν χειρῶν τῆς θεᾶς ἐνέργεια ἄλλως εἶχεν ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἢ ὡς ἀποκαθίσταται.

Ἀντιθέτως δηλονότι πρὸς τὸ ἀνάγλυφον τῶν Ἀμπελοκήπων καὶ τὰ νομίσματα ***(ιδ)***, ἐφ᾽ ὧν παρίσταται ἡ ἡμετέρα Ἀθηνᾶ κρατοῦσα ἐν μὲν τῇ ἀριστερᾷ τὴν ἀσπίδα ἅμα καὶ τὸ δόρυ, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ φιάλην, — ἀντιθέτως πρὸς ταῦτα ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου [2] τῆς Ἀκροπόλεως ***(β)*** καὶ τῶν νομισμάτων μιᾶς ἄλλης σειρᾶς ***(ιε)*** ἡ θεὰ κρατεῖ ἐν τῇ ἀριστερᾷ μόνον τὴν ἀσπίδα, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς τὸ δόρυ [3].

Ὁ λόγος δι᾽ ὃν πρέπει εἰς τὴν τελευταίαν τῶν δύο ἐκδόσεων τοῦ τύπου νὰ ἀποδοθῇ μεῖζον κῦρος, εἶνε ὅτι καὶ ἐν τῳ ἀγαλματίῳ ***ιστ***, ὅπερ, ἂν καὶ μετριωτάτης ἐργασίας, ὡς περίοπτον κατ᾽ ἀρχὴν ἐγγυᾶται πιστοτέραν ἀπόδοσιν τοῦ πρωτοτύπου, — ὅτι καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἀποκεκρουσμένη ἀριστερὰ φαίνεται ὅτι ἐκράτει μόνον τὴν ἐν μέρει σωζομένην μεγάλην ἀσπίδα, οὕτω δὲ διὰ τὴν δεξιάν, μὴ σωζομένην ὡσαύτως, ὑπολείπεται ἀναγκαίως τὸ δόρυ πρὸς συμπλήρωσιν, συμφώνως ἄλλως καὶ πρὸς τὴν καθόλου τοῦ ὅπλου τούτου χρῆσιν.

Κατὰ πόσον ὡσαύτως θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποδοθῇ σημασία εἰς τὸ ἕτερον τῶν ἀντιγράφων τῆς Σεβίλλης, ὅπερ φέρεται συμπεπληρωμένον μετὰ τοῦ δόρατος ἐν τῇ δεξιᾷ [4], δὲν γνωρίζομεν, ἐφ᾽ ὅσον εἶνε δύσκολον νὰ ἐξελεγχθῇ, ἂν ἡ ἐν αὐτῷ νεωτέρα συμπλήρωσις ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει δεδομένων στοιχείων ἢ κατὰ ὅλως ἐλευθέραν ὑπόθεσιν.

Ἀλλὰ τὴν ἰσχυροτάτην ἀπόδειξιν τοῦ πράγματος, ὅτι ὄντως ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν τύπου ἐκράτει ἐν τῇ δεξιᾷ τὸ δόρυ, παρέχει ἡμῖν τὸ κολοσσικὸν ἀντίγραφον τῆς Θεσσαλονίκης ἤτοι ἡ ὁμοῦ μετ᾽ ἄλλων τεμαχίων αὐτοῦ εὑρεθεῖσα καὶ εἰς αὐτὸ ἀνήκουσα δεξιὰ χείρ, δι᾽ ἧς μόνον δόρυ εἶνε δυνατὸν νὰ διήρχετο.

---

[1] Τὴν κατὰ τὸ ἀνάγλυφον τῶν Ἀμπελοκήπων ἀποκατάστασιν χαρακτηρίζει ὁ Frickenhaus, Jahrbuch (ἔνθ. ἀνωτ.) ὡς ein unerfreuliches Pastizzio = un etrange Pastizzio, de Ridder. Rev. Etud. gr. XXII (1909) σελ. 287.

[2] Ἐν τούτῳ ἡ ἀριστερὰ κρατεῖ μόνον τὴν ἀσπίδα, οὕτω δὲ διὰ τὴν δεξιάν, μὴ σωζομένην, ὑπολείπεται τὸ δόρυ.

[3] Διὰ του δόρατος ὁπλίζουσι τὴν δεξιὰν τῆς ἡμετέρας Ἀθηνᾶς — κυρίως κατὰ τὰ νομίσματα *ιε* — ἐν πρώτοις πάντες οἱ ὁπωσδήποτε σχετίζοντες τὸν τύπον αὐτῆς πρὸς τὴν Πρόμαχον, v. Sybel, AM V (1880) σελ. 103, K. Lange, Arch. Zeit. 1881 σελ. 197, Furtwängler. Meisterw. 1893 σελ. 50 καὶ Aegina (1906) σελ. 330. Hadaczek, Rev. des Etud. gr. XXVIII (1913) σελ. 23, εἶτα δὲ καὶ ὁ P. Hermann Oesterr. Jahresh. II (1899) σελ. 173 καὶ ὁ Frickenhaus Jahrbuch XXVIII (1913) σελ. 358. Ὁ H. Schrader, Phidias σελ. 80 ἐφ᾽ ὅσον σχετίζει τὸν ἡμέτερον τύπον πρὸς τὴν Πρόμαχον, ὁπλίζει ὡσαύτως τὴν δεξιὰν τῆς θεᾶς διὰ τοῦ δόρατος. Ἀλλ᾽ ἐν ταὐτῷ πειρᾶται νὰ ἐξεύρῃ λόγον τινὰ καὶ διὰ τὴν ἐν τῇ δεξιᾷ φιάλην τῆς ἑτέρας ἐκδόσεως.

[4] Oesterr. Jahresh. II πίν. II Reinach, Repert. de la Statuaire III σελ. 84, 1.

Σ. ΠΕΛΕΚΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ο ΕΦΗΒΟΣ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ

(ΠΙΝΑΚΕΣ 2-5)

Εἶναι συχνὸν ἄκουσμα, ὅτι εὑρίσκονται ὑπὸ ἁπλοϊκῶν ἀγροτῶν ἀνὰ τοὺς ἑλληνικοὺς τόπους διάφορα ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ἀλλ᾽ ἦτο μοναδικὸν ἕως τώρα γεγονός, ὅτι τὰ δίκτυα ἀνυπόπτων ἁλιέων κατὰ τὸν κόλπον τοῦ Μαραθῶνος ἔφερον εἰς τὸ φῶς ὁλόκληρον εὐμέγεθες χάλκινον ἄγαλμα. Φαίνεται, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ θάλασσα, ζηλότυπος διὰ τὴν φήμην τόσων μεγαλωνύμων χερσαίων τόπων, προθυμεῖται νὰ μᾶς χαρίζῃ ἐξαιρετικῶς λαμπρὰ καὶ ἄρτια δῶρα. Διότι, ἂν ἐξαιρέσωμεν τοὺς τόπους τῆς τέφρας τοῦ Βεζουβίου, εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ προέλθῃ ἐκ τῶν χωμάτων ἔργον τόσον καλῶς διατηρούμενον, ὅσον ὁ χάλκινος ἔφηβος τοῦ Μαραθῶνος.

Παρὰ τὸν ἤδη γνωστὸν ἔφηβον τῶν Ἀντικυθήρων τὸ νέον ἄγαλμα ἀποτελεῖ τὸ ἐνδοξότερον στόλισμα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Τὸ ἐκπληκτικῶς εὐλύγιστον ὡραῖον σῶμα τοῦ σεμνοῦ μειρακίου, μὲ τὸ πλῆρες ἐκφράσεως πρόσωπον, δὲν ἀφήνουν ἀπαθῆ οὐδὲ τὸν ψυχρότερον παρατηρητήν. Ἂν καὶ ἡ τοποθέτησις τοῦ ἀγάλματος εἰς τὴν χαώδη στρογγύλην αἴθουσαν τῆς χαλκοθήκης καὶ ὁ ἀκατάλληλος φωτισμὸς ζημιώνουν μεγάλως τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου. Εἶναι διὰ τοῦτο ἀνάγκη ἰδιαιτέρας προσοχῆς καὶ προσπαθείας ἐκ μέρους παντός, ἐπιθυμοῦντος νὰ ἐπιτύχῃ κάτι σπουδαιότερον ἀπὸ τὴν ἁπλῆν εὐχάριστον ἐντύπωσιν. Διότι χωρὶς ἀμφιβολίαν ἔχομεν εἰς τὸ νέον εὕρημα ἔργον δοκίμου καλλιτέχνου πρωτότυπον, ἐκ τῶν ἀμέσως μετὰ τὸν μέγαν Πραξιτέλη χρόνων, ὑπό τινας ἀπόψεις μοναδικὸν καὶ τέλος ἓν ἐκ τῶν εὐαρίθμων ὡραίων χαλκῶν ἀγαλμάτων, τῶν περισωθέντων ἐκ τῆς ἀρχαιότητος.

Προτοῦ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν λεπτομερῆ περιγραφὴν εἶναι καλὸν καὶ ἀπὸ τοῦδε νὰ σημειώσωμεν, ὅτι δὲν εἶναι πᾶσαι αἱ φωτογραφικαὶ εἰκόνες τοῦ κειμένου ἄξιαι τῆς αὐτῆς ἐμπιστοσύνης. Ὡρισμένως ἡ ***εἰκ. 9*** τοῦ ἀγάλματος μὲ ὁλόκληρον τὸ πρόσωπον κατενώπιον καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα εἰς πλαγίαν ὄψιν ὡς καὶ ἡ ἀντίστοιχος ὄπισθεν ***εἰκ. 10,*** δὲν ἀποδίδουν πιστῶς τὰς προθέσεις τοῦ ἀρχαίου καλλιτέχνου. Διότι ὡς ἔχει τώρα ἀποσπασθῆ τὸ ἄγαλμα ἐκ τῆς ἀρχικῆς του θέσεως, δυνάμεθα βεβαίως νὰ τὸ φωτογραφοῦμεν κατ᾽ ἀρέσκειαν ἀπὸ κάθε σημεῖον, ἀλλ᾽ ἂν τοποθετήσωμεν αὐτὸ μεταξὺ παραστάδων, κιόνων ἢ ἄλλων ἀγαλμάτων, ὡς ἀσφαλῶς συνέβαινε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, θὰ ἦτο ἐντελῶς ἀδύνατον εἰς τὸν φωτογραφικὸν φακὸν ἢ τὸν ὀφθαλμὸν νὰ συλλάβῃ παρομοίας εἰκόνας. Ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, αἱ ἀπόψεις αὗται δὲν προωρίζοντο ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου νὰ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

φαίνωνται ὡς αὐτοτελεῖς εἰκόνες, ἀλλ᾽ ἵνα τονώνουν ἀπαρατήρητοι τὴν κυρίαν ὄψιν καὶ τὰς δευτερευούσας, ἐπομένως δὲν δύνανται νὰ ἔχουν εἰμὴ βοηθητικὴν καὶ περιωρισμένην σημασίαν.

Ὅσον ἁπλῆ καὶ σύντομος, ἄλλο τόσον συγκινητικὴ καὶ σχεδὸν μυθώδης εἶναι ἡ ἱστορία τῆς εὑρέσεως. Μίαν ἡμέραν δηλ. κατὰ τὰ μέσα Ἰουνίου τοῦ 1925 ὁ Εὐάγγελος Λεωνίδας μὲ 5 - 6 ἄλλους συντρόφους του ἁλιεῖς, ἐνῷ ἀνέσυρον διὰ τῶν δύο πλοιαρίων των τὴν ἀνεμότραταν κατὰ τὸν κόλπον τοῦ Μαραθῶνος μεταξὺ τῆς ἀκτῆς καί τινος μικροτάτης νησῖδος, ἀντελήφθησαν αἴφνης, ὅτι τὰ δίκτυα περιεπλάκησαν εἰς βαρὺ πρᾶγμα καὶ ὅτι ἐκινδύνευον διὰ τοῦτο νὰ διαρραγοῦν. Ἐκ προνοίας ἔστρεψαν πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀλλὰ τὰ δίκτυα δὲν ἀπηλλάγησαν τοῦ βάρους, ὅπερ ὅμως ἀπέβη ἐλαφρότερον, ἐπειδὴ τὸ ἀντικείμενον ἐμπλακὲν ἰσχυρῶς ὑψώθη ἤδη ὑπὲρ τὸν πυθμένα. Δὲν ἤκουσα διηγηματικόν τινα αὐτόπτην τῆς σκηνῆς, ἀλλ᾽ εἶναι εὔκολον νὰ ἀναπαραστήσῃ κανεὶς τὴν ἔκστασιν καὶ σύγχυσιν τῶν ἁπλοϊκῶν ἀνθρώπων πρὸ τόσον παραδόξου εὑρήματος. Ἐπὶ μακρὸν δὲν ἐστερήθησαν τῆς ψυχραιμίας των καὶ μετὰ τὸν συνήθη πειραματισμὸν τῆς ἀποξέσεως ἐπείσθησαν, ὅτι «αὐτὸ εἶναι σῶμα, ἄγαλμα χάλκινο, ποὺ ἔχει ἑκατομμύρια!.» Ἀλλ᾽ ἀκριβῶς ἡ τελευταία ἀναγνώρισις ἔφερεν εἰς δεινὴν ψυχικὴν δοκιμασίαν τὸν καπετάνιον καὶ μόνον κύριον τοῦ θησαυροῦ. Ἐπὶ ἡμέρας, 5 - 6 τοὐλάχιστον, δὲν εὕρισκεν οὔτε ὕπνον οὔτε ἡσυχίαν σαλευόμενος μεταξὺ τῶν πλέον διαφορετικῶν σκέψεων καὶ ἀποφάσεων, ἕως ὅτου ὁ Ἀγαθὸς Δαίμων τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τοῦ ἰδίου τὸν παρεκίνησε νὰ ἀναγγείλῃ τὸ εὕρημα εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Τμῆμα τοῦ Ὑπουργείου.

Δὲν ἐπίστευσα πολύ, ὁμολογῶ, εἰς τὴν εἴδησιν τοῦ Λεωνίδα καὶ τὴν περιγραφὴν τοῦ εὑρήματός του ὡς ἀγάλματος χαλκίνου, 1.30 τοῦ μέτρου ὑψηλοῦ, διότι τοιαῦται εἰδήσεις περὶ μεγάλων ἐνίοτε καὶ χρυσῶν ἀγαλμάτων εἶναι γνωστόν, πόσον οἰκτρῶς διαψεύδονται. Παρὰ ταῦτα διὰ κάθε ἐνδεχόμενον ἐνόμισα, ὅτι, πρὸς πρόληψιν πιθανῆς μετανοίας καὶ ὑπεκφυγῆς τοῦ ἀναγγείλαντος τὸ εὕρημα θαλασσινοῦ, συνιστᾶτο ἡ ταχίστη ἐνέργεια. Πράγματι μετὰ μίαν ὥραν μετ᾽ ἄλλων συναδέλφων παραλαβόντες τὸν Λεωνίδαν διευθυνόμεθα εἰς Ῥαφήναν καὶ καθ᾽ ὁδὸν ἤδη παρετηρήσαμεν πόσον ἐπεβάλλετο ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ γοργὴ ἐνέργεια, ἀφοῦ ὁ εὑρέτης ἐτράπη εὐθὺς εἰς ἀθυμίαν καὶ παντὸς εἴδους δυστροπίαν. Ἐν τέλει τὰ πάντα κατέληξαν εὐτυχῶς. Ὑπὲρ πᾶσαν προσδοκίαν ἐξαίρετον ἦτο τὸ ἀναγγελθὲν ἄγαλμα καὶ γοητευμένοι ἐπανήλθομεν εἰς Ἀθήνας, ἵνα παραδώσωμεν τὸ μεσονύκτιον τῆς αὐτῆς ἡμέρας τὸ πολύτιμον κειμήλιον εἰς τὴν φρουρὰν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Σπανίως ἐλύθη τόσον εὐτυχῶς καὶ τόσον ταχέως ἀρχαιολογικὴ ὑπόθεσις. Μετ᾽ οὐ πολὺ καὶ ὁ εὑρέτης ἠμείφθη ὑπὸ τοῦ Κράτους διὰ τῆς σχετικῶς γενναίας ἀμοιβῆς τῶν 300,000 δραχμῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Πῶς εὑρέθη εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης τὸ ἄγαλμα; Τὸ πρῶτον, ὅπερ σκέπτεται κανείς, εἶναι, ὅτι ἔχομεν καὶ ἐδῶ ἓν ἄλλο ναυαγῆσαν ἀρχαῖον πλοῖον, πλῆρες ἔργων τέχνης, μεταφερομένων ἐξ Ἑλλάδος εἰς Ἰταλίαν ἢ ἀλλαχοῦ. Ἐὰν διὰ τῆς μελλούσης ἐρεύνης βεβαιωθῇ ἡ γνώμη αὕτη, θὰ ἔχωμεν τότε κατὰ τὴν θάλασσαν τοῦ Μαραθῶνος τὸ τρίτον σωτήριον δι' ἡμᾶς ἀρχαῖον ναυάγιον μετὰ τὸ πλοῖον τῶν Ἀντικυθήρων καὶ τὸ κατὰ τὴν Τύνιδα (Mahdia), εὑρήματα καὶ τὰ δύο Ἑλλήνων σπογγαλιέων. Ὑπὲρ τῆς γνώμης, ἀρκετὰ πιθανῆς καὶ καθ' ἑαυτήν, ὑπάρχουν καί τινες μικραὶ ἐνδείξεις. Οὕτω π. χ. ὁ κ. Δέφνερ ἐνθυμεῖται καλῶς, ὅτι καὶ ἄλλοτε πρὸ πολλῶν ἐτῶν παρετηρήθησαν κατὰ τὸν κόλπον τοῦ Μαραθῶνος ἀγάλματα χάλκινα φυσικοῦ μεγέθους καὶ ὅτι τότε ἐλήφθη σοβαρῶς ἡ ἀπόφασις τῆς ἀνελκύσεως, ἥτις ὅμως ἀνεβλήθη καὶ δὲν ἐξετελέσθη. Καὶ ὁ Εὐάγ. Λεωνίδας αὐθόρμητος διηγεῖτο, ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τόπον τὰ δίκτυά του πολλάκις περιεπλέκοντο εἰς τραχέα πράγματα καὶ ὅτι κάποτε ἐσαρώθησαν ἐκεῖθεν τεμάχια ξύλων. Παρὰ ταῦτα χρειάζεται ἐπιφύλαξις, διότι εἶναι δυνατὸν δι' οἱονδήποτε λόγον νὰ κατέπεσε μόνος ὁ χάλκινος ἔφηβος ἢ νὰ τὸν ἠκολούθησε μέρος μόνον τοῦ φορτίου. Τοῦτο τὸ ἐνδεχόμενον εἶναι κατὰ πολὺ πιθανώτερον προκειμένου περὶ δύο ἄλλων εὑρημάτων. Ἕνα μῆνα μετὰ τὸ μέγα εὕρημα τοῦ Μαραθῶνος ἁλιεὺς ἐξ Ἐρετρίας ἀνεῦρε πλησίον, κατὰ τὴν θέσιν Καβαλλιανήν, τῆς παραλίας ὡραῖον μικρὸν χάλκινον πόδα θυμιατηρίου ἢ τρίποδος καὶ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1926 κατὰ τὸ Ἀρτεμίσιον τῆς Εὐβοίας ἁλιεῖς ἐπίσης ἀνέσυραν δεξιὰν χεῖρα κατά τι ὑπερφυσικοῦ χαλκοῦ ἀγάλματος. Εἶναι ὑπερβολικὸν νὰ δεχώμεθα παντοῦ πλοῖα βυθισθέντα.

Ἐπὶ τῆς *εἰκ. 1* ἔχομεν τὸ ἄγαλμα, ὁποῖον ἦτο κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς εἰς Ἀθήνας μετακομίσεώς του. Ὡς βλέπει τις, αἱ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἐπικολληθεῖσαι ἐπὶ τόσους αἰῶνας οὐσίαι οὔτε πολλαὶ ἦσαν οὔτε καὶ ἐπιζήμιοι ἔγιναν. Τὴν αὐτὴν καλὴν διατήρησιν τῶν χαλκῶν ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς θαλάσσης ἔχομεν ἀνεξαιρέτως βεβαιωμένην καὶ ἐπὶ τῶν παλαιοτέρων εὑρημάτων. Ὁ καθαρισμὸς τοῦ ἀγάλματος ἀπήτησε μακρὸν σχετικῶς χρόνον, ὑπὲρ τοὺς 8 μῆνας. Διότι ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Μουσείου παλαιοτέραν μέθοδον τῆς δι' ὀξέων καὶ ἄλλων χημικῶν μέσων ταχείας ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν παραμορφωτικῶν ἰζημάτων ἐπροτιμήθη ὁ ἁπλούστερος τρόπος τῶν λουτρῶν ἐντὸς κοινοῦ πρῶτον, συχνάκις ἀνανεουμένου, καὶ εἶτα ἀπεσταγμένου ὕδατος. Οὕτω ἀπεκολλῶντο ὁμαλῶς καὶ ἄνευ βίας τὰ ἐπικαθίσαντα ὄστρακα καὶ αἱ λοιπαὶ γεώδεις ὗλαι, ἀπηλλάσσετο δὲ συγχρόνως ὁ χαλκὸς τοῦ ἐν αὐτῷ χλωρίου καὶ τῶν ἄλλων ἁλάτων. Τοῦ τρόπου τούτου ὄχι μόνον εἰσηγητὴς ἀλλὰ καὶ καρτερικὸς ἐκτελεστὴς ὑπῆρξεν ὁ ἀρχιτεχνίτης τοῦ Μουσείου κ. Στ. Κλαυδιανός. Τὸν καθαρισμὸν ἐπεδοκίμασε πλήρως ὁ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου χάριν μείζονος ἀσφαλείας διορισθεὶς πρόεδρος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἐπιτροπῆς ἐκ χημικῶν καθηγητὴς κ. Κ. Ζέγγελης, οὗ τὸ μέγα ἐνδιαφέρον καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν κῦρος παρεῖχε κατὰ τὴν λεπτὴν ἐργασίαν τὸ ἀναγκαῖον θάρρος.

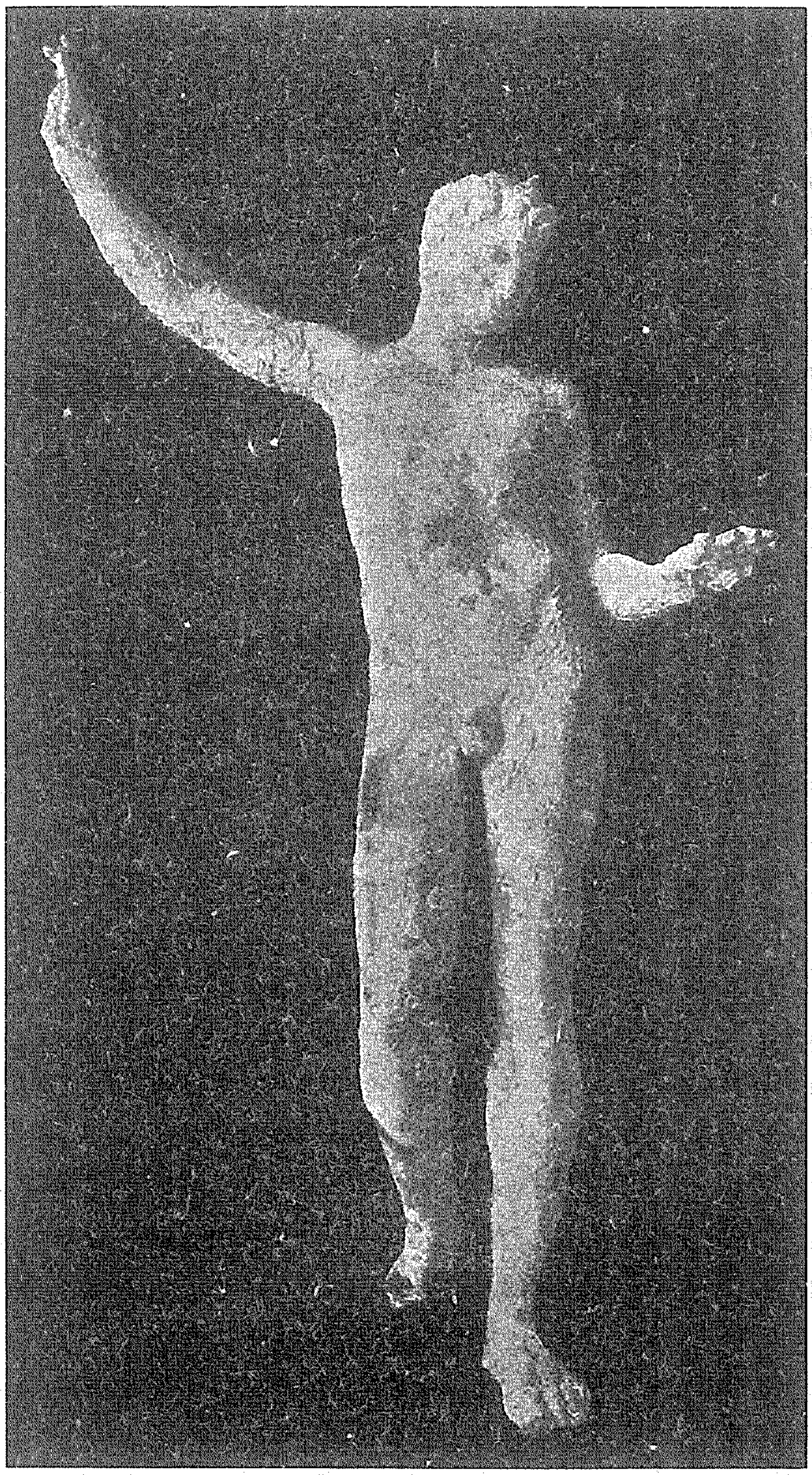

Εἰκ. 1. Τὸ ἄγαλμα πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ.

Καθαρισθὲν καὶ τοποθετηθὲν ἐπὶ τοῦ νεωτέρου βάθρου τὸ ἄγαλμα μετρεῖ ὕψος μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς 1.24 καὶ μέχρι τοῦ ἀνωτάτου ἄκρου τῆς δεξιᾶς 1.30. Λείπουν ἀποκρουσθέντα κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, τὸ ἄκρον τοῦ δεξιοῦ ποδός, συμπληρωθὲν βραδύτερον διὰ γύψου (εἰκ. 2) καὶ μικρὸν τεμάχιον κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν σφυρὸν τοῦ ἀριστεροῦ (πλάτους μεγίστου .045 καὶ ὕψους .085). Ἡ διατήρησις τῆς ἐπιφανείας εἶναι ἀρκούντως ἱκανοποιητική. Ἡ λεγομένη πάτινα εἶναι πολύχρωμος, ὑποπρασίνη, ὑποκύανος λευκάζουσα, ὑπέρυθρος καὶ μελανὴ στίλβουσα. Ἀλλ᾽ ὅμως, ἐπειδὴ αἱ παραλλαγαὶ τοῦ χρωματισμοῦ δὲν ἀντιτίθενται ζωηρῶς πρὸς τὰς γειτονικὰς καὶ δὲν ἐκτείνονται πολύ, ἑνώνονται εὐχερῶς εἰς τὸν γενικὸν τόνον τοῦ σκοτεινοῦ πρασίνου καὶ ἡ ἐντύπωσις εἶναι ἑνιαία καὶ εὐχάριστος. Ἡ πολυχρωμία προῆλθεν ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν διαφόρων παραγόντων ἐν τῇ θαλάσσῃ, ὕδατος, ἄμμου, ὀστράκων, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς μερικῆς φθορᾶς τῶν ὑπερκειμένων ἀλλήλων στρωμάτων, τοῦ πρασίνου πρῶτον,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἐπικαθημένου ἐπὶ τοῦ ἐρυθρωποῦ χαλκοῦ, καὶ τοῦ ὑπεράνω λάμποντος μελανοῦ. Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου μελανοῦ λείου καὶ στίλβοντος στρώματος, ὅπερ ἐκάλυπτε σημειωτέον πᾶσαν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγάλματος, μὴ ἐξαιρουμένης π. χ. τῆς κόμης, ὅπου φαίνονται ἴχνη, ὁ κ. Ζέγγελης, μελετήσας ἐμβριθῶς τὰ σχετικὰ ζητήματα καὶ ἐκδώσας πραγματείαν ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημερίδι, τόμ. 1924 σελ. 86 - 101, φρονεῖ, ὅτι τοῦτο ἐπετέθη τεχνητῶς ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου καλλιτέχνου χάριν διατηρήσεως καὶ χρωματισμοῦ τοῦ ἀγάλματος. Ἡ ὑπὸ τοῦ κ. καθηγητοῦ γενομένη ἀνάλυσις τοῦ κράματος τοῦ ἀγάλματος ἦτο: χαλκὸς 88.5, κασσίτερος 9.2, θεῖον 2, ἴχνη ψευδαργύρου, μολύβδου καὶ ἐλάχιστα ἀργύρου καὶ σιδήρου. Ἡ δὲ ἀνάλυσις τοῦ ὀνομασθέντος ἐπιχρίσματος ἀπέδωκε: χαλκὸν 89.6, κασσίτερον 6, θεῖον 4.2 καὶ ἴχνη ψευδαργύρου κ.τ.λ. Ἐκ τῆς διαφορᾶς εἰς ποσότητα τοῦ θείου ὁ κ. Ζέγγελης ἐξάγει τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ μέλαν ἐπίχρισμα ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ αὐτοῦ κράματος, οὗτινος ὅμως ἡ ἐπιφάνεια εἶχε προσβληθῆ τεχνητῶς ὑπὸ θείου (ἔ. ἀ. σελ. 90). Ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον ἡ ἐπιπλέον ποσότης τοῦ θείου νὰ προσετέθη τυχαίως καὶ νὰ προέρχεται ἐκ θειωδῶν ἀτμῶν; Τοὐλάχιστον ἄλλοι χημικοὶ

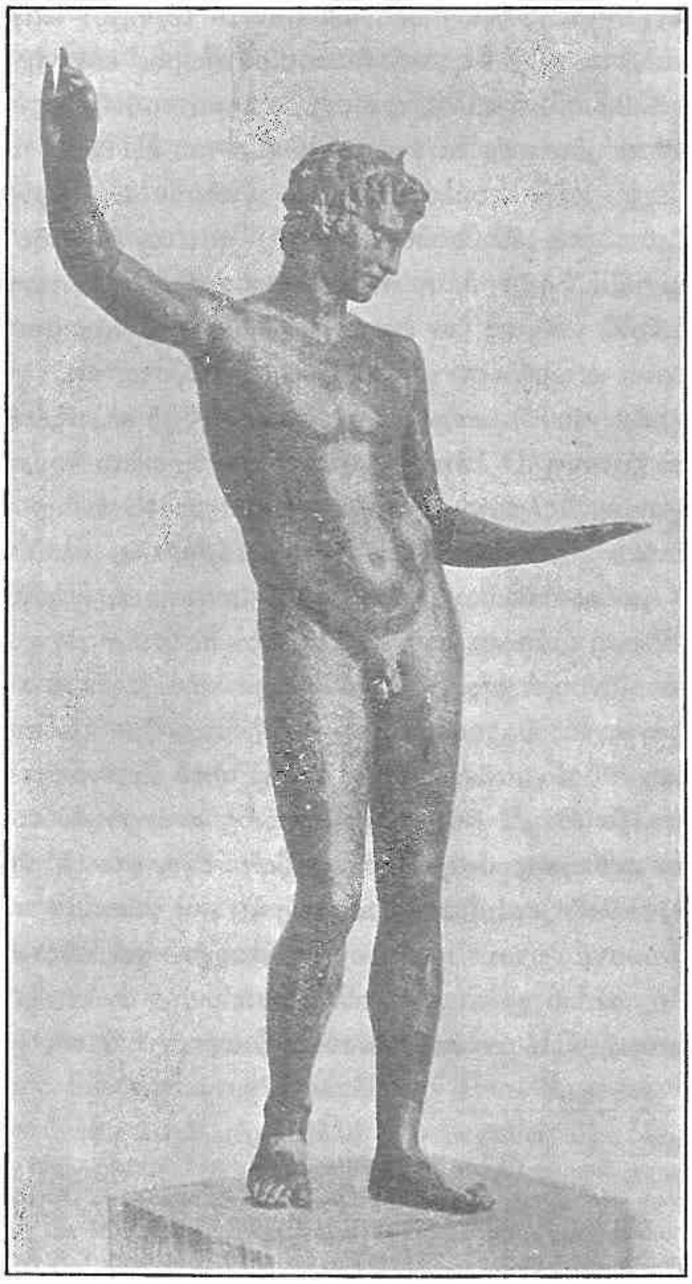

Εἰκ. 2. Τὸ ἄγαλμα μετὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ δεξιοῦ ποδός.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἄνδρες [1] δέχονται μόνον τὰς ἐπιδράσεις ἐκ τοῦ θείου τῆς ἀτμοσφαίρας, εἰς τὸ παράδειγμα δὲ ἡμῶν τὸ θεῖον ὑπάρχει ἤδη καὶ εἰς ὅλον τὸ κρᾶμα, πρᾶγμα, ὅπερ σπανίως μέχρι τοῦδε εἰς ἀναλύσεις ἀρχαίων χαλκῶν παρετηρήθη [2]. Περαιτέρω ὁ κ. Ζέγγελης θεωρήσας βέβαιον τὸ τεχνητὸν ἐπίχρισμα ἐπὶ τοῦ ἐφήβου ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι καὶ ἡ λαμπρόχρωμος εὐγενὴς πάτινα τῶν ἀρχαίων χαλκῶν, ἡ στίλβουσα, ὀφείλει τὸν σχηματισμὸν αὐτῆς εἰς τεχνικὴν ἐπέμβασιν. Πρὸς τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὰ γνωστὰ χωρία τοῦ Πλινίου, ἀλλ᾽ ὅμως τὰ πράγματα στηρίζουν μέχρι τοῦδε τοὐλάχιστον τὴν γνώμην τῶν ἀρνουμένων τὴν τεχνητὴν πάτιναν [3]. Διότι ἐνῷ ἐβεβαιώθη εὐγενὴς πάτινα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας κατόπτρων καὶ τῶν αἰχμῶν ξιφῶν, ὅπου ἀκατανόητος θὰ ἦτο ἡ τεχνικὴ ἐπέμβασις, οἱ ὑπέρμαχοι τῆς ἑτέρας γνώμης δὲν ἔχουν παρόμοιον ἐξαναγκαστικὸν λόγον. Οὔτε ἔχουν οἱ τελευταῖοι σύμφωνον τὸν Πλούταρχον, ὅστις εἰς τὴν πραγματείαν του ***περὶ τοῦ μὴ χρᾶν νῦν ἔμμετρα τὴν Πυθίαν*** (395 κέ.) ἐξετάζει ἐν πλάτει καὶ μὲ ἐνδιαφέρον τὸ ζήτημα. Ὁ λόγιος ξένος αὐτόθι προκειμένου περὶ τῶν ἀνδριάντων τῶν ναυάρχων ἐν Δελφοῖς ἐκ θαυμασμοῦ πρὸς τὸ ἀνθηρὸν τοῦ χαλκοῦ παραβάλλει μόνον τοῦτο πρὸς ***βαφὴν κυάνου στίλβοντος,*** ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα θεωρεῖ ἀπαράδεκτον. Ὁμοίως ἀπέκρουσε τὴν ἑρμηνείαν μήπως ἡ λάμψις αὐτὴ ἡ κυανῆ προέρχεται ἐξ εἴδους κράσεως τοῦ χαλκοῦ τῶν παλαιῶν τεχνιτῶν. Ἀκολούθως μὲ μέθοδον ἐπιστημονικὴν ἀκριβῆ ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἄγνοιαν τῆς ἐποχῆς του ἀναπτύσσει, ὅτι ὁ λόγος τῆς ἐπιχρώσεως εἶναι ὁ λεπτὸς ἅμα καὶ πυκνὸς ἀὴρ τῶν Δελφῶν. «***Ἐνδυόμενον οὖν αὐτὸν (τὸν ἀέρα) ὑπὸ λεπτότητος καὶ τέμνοντα ἀναχαράσσειν πολὺν ἰὸν ἐξ αὐτοῦ καὶ γεώδη, στέγειν δὲ τοῦτον αὖ πάλιν καὶ πιέζειν τῆς πυκνότητος διάχυσιν μὴ διδούσης, τὸν δ᾽ ὑφιστάμενον αὐτοῦ διὰ πλῆθος ἐξανθεῖν καὶ λαμβάνειν αὐγὴν καὶ γάνωμα περὶ τὴν ἐπιφάνειαν***». Οἱ νεώτεροι συμφωνοῦν μὲ τὸν Πλούταρχον γενικῶς κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ ἀτμοσφαιρικὸς ἀὴρ καὶ ὁ χαλκὸς συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ περὶ τὴν ἐπιφάνειαν γανώματος, ἀλλ᾽ ἀντιλαμβάνονται διαφορετικὰ τὸν ῥόλον ἑκατέρου παράγοντος. Τὴν

Σημ. 1. Π. χ. ὁ F. de Villenoisy ἐν Rev. Archeol. 1896 σελ. 203 γράφει τὰ ἑξῆς: ..de soufre, surtout sous forme de gaz hydrogene sulfuré, attaque le cuivre, le plomb et presque tous les metaux, en donnant des sulfures, qui generalement sont noir. Ἰδὲ καὶ Fr. Rathgen, Die Konservierung von Altertumsfunden, 2α ἔκδοσις 1924, σελ. 10.

Σημ. 2. Rathgen, ἔ. ἀ. σελ. 13, 4.

Σημ. 3. Κατὰ τῆς τεχνητῆς πατίνης ἔγραψαν ὁ F. Villenoisy ἐν Rev. Archeol. 1896, 67 - 71 καὶ 195 - 212, ὁ E. Pernice ἐν Zeitschrift f. bild. Kunst 1910, 210 κέ. καὶ ὁ Rathgen ἔ. ἀ. σελ. 10 κέ. 18, 19. Ὁ Ῥουσόπουλος εἰς τὰς τελευταίας του ἐργασίας εἶχε μεταβάλει γνώμην ὑπὲρ τῆς τεχνητῆς. Ὁ Lechat ἀντέκρουσεν ἀσθενῶς τὸν Villenoisy ἐν Rev. Arch. 1896, II, 331 κέ. Κατὰ τῆς τεχνητῆς πατίνης μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἐκ Λυκαίου ἀγαλμάτιον ΑΕ 1904 εἰκ. 23 (πβλ. σελ. 209 - 210). Ἡ patina ἐσχηματίσθη μόνον ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀγαλματίου, τὸ ὁποῖον δὲν ἐκαλύφθη ἀρχῆθεν διὰ μολύβδου, ἀλλ᾽ ἦτο ἐκτεθειμένον εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

εὐγενῆ πάτιναν, τὴν λάμπουσαν, οἱουδήποτε χρώματος, παράγουν ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν αἱ χημικαὶ ἐπιδράσεις τοῦ ἀέρος ἐπὶ τῶν συστατικῶν τοῦ χαλκοῦ, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ τὸ εἶδος τοῦ κράματος, ὅπερ ἀνάγκη νὰ μὴ εἶναι πωρῶδες, ἀλλὰ λεπτόκοκκον, ὁμοιομερὲς καὶ πυκνὸν καὶ νὰ ἔχῃ τὴν ἐπιφάνειαν πολὺ λείαν, ὥστε ἡ ὀξείδωσις νὰ προχωρῇ βραδέως[1]. Πιστεύω οὕτω, ὅτι αἱ ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος ἡμῶν μελαναὶ λάμπουσαι κηλῖδες εἶναι λείψανα τῆς ἀρχικῆς λείας ἐπιφανείας, ἥτις προσέλαβε σὺν τῷ χρόνῳ τὸ σκοτεινὸν χρῶμα ἐξ ἐπιδράσεως τοῦ ἐν τῷ κράματι θείου καὶ ἄλλων ἔξωθεν θειωδῶν ἀτμῶν καὶ ὅτι τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐπιφλοιώματος δὲν ὀφείλει ἡ ἐπιφάνεια εἰς τὸν ἀρχαῖον τεχνίτην, ἀλλ᾽ εἰς τὴν φθορὰν αὐτῆς ἐντὸς τῆς θαλάσσης.

Διάφορον ὑλικὸν ἐκτὸς τοῦ μπρούντζου ἔχομεν ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος ἐλάσματα κυκλικά, διαμέτρου .02, ἐξ ἀκράτου χαλκοῦ, ἐντεθειμένα εἰς τὰς οἰκείας θέσεις πρὸς δήλωσιν τῶν μαστῶν. Τὸν ἄκρατον χαλκὸν δηλώνει τὸ διαφαινόμενον πυρρότερον χρῶμα ἀντὶ τοῦ κιτρινερύθρου τοῦ κρατερώματος. Τοιοῦτον ἔνθετον χαλκὸν δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν διὰ τὰ χείλη, διότι ὁ ἐξέχων γῦρος τοῦ κάτω χείλους εἶναι πολὺ ταπεινὸς καὶ πιθανώτερον ἐχρησίμευεν εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ θαυμασίου μέλους. Οἱ ὀφθαλμοὶ ἀποτελοῦνται ἐκ πυκνοῦ τὴν σύστασιν λευκοῦ λίθου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐστερεώθη κύκλος ἐκ πάστας ὑαλώδους, χρώματος ὑποκιτρίνου, εἰκονίζων τὴν ἴριδα καὶ περικλείων τὴν ἐλλείπουσαν τώρα κόρην. Τὸ περίγραμμα τῆς ἴριδος ἦτο γῦρος ἰδιαίτερος ἐξ ὑλικοῦ βαθυτέρου χρώματος, ὡς διατηρεῖται καλῶς ἐπὶ τοῦ Ἡνιόχου τῶν Δελφῶν. Ἐχρησίμευε δὲ ὁ γῦρος οὗτος ὡς καὶ ὁ μικρότερος, ἐπίσης κατεστραμμένος, ὁ περιβάλλων τὴν κόρην, πρὸς διάκρισιν ἀπ᾽ ἀλλήλων καὶ τονισμὸν τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ ὀφθαλμοῦ. Ὡς συνήθως, δὲν ἔχουν τοποθετηθῆ ἀμέσως ἐπὶ τῶν ἀνοικτῶν κογχῶν, ἀλλὰ προσηρμόσθησαν προηγουμένως ἐπὶ ἐλασμάτων εἰκονιζόντων τὰς βλεφαρίδας. Τούτων τὸ ὀδοντωτὸν περίγραμμα, τὸ προωρισμένον νὰ δηλώνῃ τὰς τρίχας, ἔχει ἀποτριβῆ κατὰ μέγα μέρος, ὥστε οἱ ὀφθαλμοὶ σήμερον νὰ φαίνωνται κατά τι μεγαλύτεροι. Λεπτομερείας περὶ τοῦ τρόπου τῆς χύσεως τοῦ ἀγάλματος εἶναι ἀδύνατον νὰ μάθωμεν, ἐπειδὴ τὸ ἐσωτερικὸν κοῖλον μέρος διὰ τὴν εὐτυχῆ διατήρησιν εἶναι ἀπρόσιτον εἰς τὴν ἔρευναν. Βεβαίως τὸ ἔργον ἐχύθη κατὰ μέρη, ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν διακρίνονται. Οὐδεμία π. χ. φαίνεται γραμμὴ κατὰ τὸν λαιμόν, ἥτις νὰ ὑποδεικνύῃ τὴν ἐκεῖ ἀναμενομένην συγκόλλησιν τῆς κεφαλῆς. Ἐπίσης τίποτε δὲν φαίνεται κατὰ τὸ ἀριστερὸν σκέλος. Κατὰ τὸ δεξιὸν γραμμὴ τεθλασμένη ἀκανόνιστος, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ μηροῦ παρατηρουμένη, πρέπει νὰ προέρχεται ἐκ τῆς ἐργασίας τῆς συνενώσεως. Περίεργον εἶναι ὅτι αἱ χεῖρες δὲν ἐχύθησαν ἰδιαιτέρως μέχρι τῆς μασχάλης, ὡς εἶναι ἄλλοθεν γνωστόν, ἀλλὰ μόνον μέχρι τοῦ ἀνωτέρου τρίτου τοῦ

Σημ. 1. Rathgen, ἔ. ἀ. σελ. 10.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

βραχίονος. Μικρὰ ὀρθογώνια χαράγματα, δηλώνοντα ὡς γνωστὸν τὴν θεραπείαν τῶν ἀναποφεύκτων μικρῶν ῥηγμάτων κατὰ τὴν χύσιν διὰ τῆς ἐπιθέσεως καλυπτικῶν ἐλασματίων, παρατηροῦνται πανταχοῦ, ἀλλ' ὄχι τόσον πολλά. Τὸ πάχος τοῦ χύματος κατὰ τοὺς πόδας καὶ τὴν ἀριστεράν, ὅπου μόνον ἦτο δυνατὴ παρατήρησις, κυμαίνεται μεταξὺ 3 - 4 χιλιοστῶν.

Ὡς πρὸς τὴν στάσιν τοῦ ἀγάλματος ἐπὶ τοῦ βάθρου εἴμεθα ἰδιαιτέρως εὐτυχεῖς, διότι ἔχομεν ἐπὶ τοῦ πέλματος τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς κάτω αὐτὴν ταύτην τὴν ἀρχαίαν βάσιν, διατηρουμένην εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν. Ἐπὶ τῆς εἰκ 3, ὅπου δὲν πρέ-

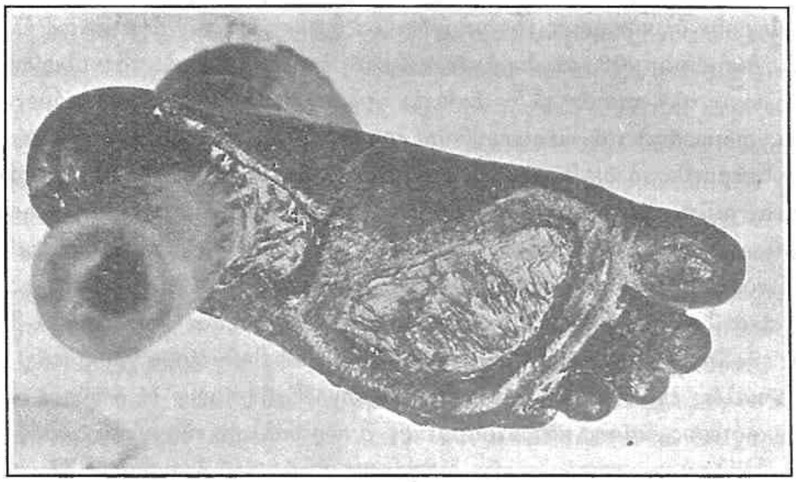

Εἰκὼν 3.

πει νὰ συγχυσθῶμεν μὲ τὸν τελευταίως χάριν τῆς στερεώσεως ἐμπαγέντα γόμφον, βλέπομεν, ὅτι τὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ μέρος τοῦ πέλματος μετὰ τῶν ἐξεχόντων μήλων τῶν τριῶν πρώτων δακτύλων ἔχει ἀποκοπῆ εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον, ὅπερ συνέπιπτεν ἀσφαλῶς πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀρχαίου βάθρου. Τὸ ὑπόλοιπον μέρος πρὸς τὰ ἔξω ἦτο κατά τι ὑψηλότερον καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἀπεκόπη. Ἡ κατὰ τὴν πτέρναν ἀρχαία ἐπιφάνεια δὲν διετηρήθη, ἀλλὰ δὲν μένει ἀμφιβολία, ὅτι εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον θὰ ἐτελείωνε, εἰς ὃ καὶ τὸ μεγαλύτερον ἔμπροσθεν μέρος. Ἀκόμη πληροφορούμεθα ἐκ τῆς εἰκόνος καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς στερεώσεως τοῦ ἀγάλματος, ἥτις ἔγινε δι' ἁπλῆς μολυβδοχοήσεως, ἄνευ γόμφων. Ἡ διὰ τὴν εἰσροὴν τοῦ χυτοῦ μολύβδου ἀνοιχθεῖσα ὀπὴ ὑπῆρχε πιθανῶς περὶ τὴν πτέρναν καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ἀπεκόπη κατὰ τὴν ἀπόσπασιν τοῦ ἀνδριάντος ἢ κατόπιν τὸ σήμερον ἐλλεῖπον μέρος. Ὁ διὰ τῆς ὀπῆς εἰσρεύσας μόλυβδος ἐπλήρωσε πρῶτον τὴν προσκειμένην κάτω κοιλότητα, ἔπειτα ὑπερχυθεὶς κατὰ τὴν κοίλην ἐσωτερικῶς γέφυ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ραν τοῦ ποδὸς τὴν ἄλλην ὑπὸ τὸ μετατάρσιον καὶ τέλος ἀνῆλθε μέχρι που ἀνωτέρω τῶν σφυρῶν εἰς ὕψος .09, ὅπου ὁριζόντιον χάλκινον διάφραγμα ἀπέφραττε τὴν περαιτέρω ἀνάβασιν καὶ ἐδυνάμωνε τὸ κάτω βαρὺ στήριγμα. Ἀλλὰ τὸ σπουδαῖον εἶναι ἡ ῥηθεῖσα ἰσοπέδωσις τοῦ ἐσωτερικοῦ ἡμίσεος τοῦ πέλματος, διότι διὰ ταύτης ἐπιτυγχάνομεν ἀσφαλῶς τὴν ἀρχαίαν στάσιν, ὅσον παράδοξος καὶ ἂν φαίνεται. Διὰ τοῦ ἐμπροσθίου μέρους τοῦ ἑτέρου ποδός, ὅπερ ἐπάτει καὶ λείπει σήμερον, ἦτο ἀδύνατον νὰ ἠλλοιώνετο ἡ στάσις. Φανερὰ εἶναι ἡ κλίσις τοῦ κορμοῦ πρὸς τὰ ἀριστερά. Τὸ νῆμα τῆς στάθμης ἐξαρτώμενον ἐκ τοῦ μέσου τῆς μηνοειδοῦς ἀποφύσεως ἀπομακρύνεται .03 ἐσωτερικῶς τῆς ἀριστερᾶς πτέρνης καὶ .055 ἔξω τῆς δεξιᾶς, ἐὰν ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς μασχάλης. Ἡ κλίσις δὲν προέρχεται ἐξ ἰδιαιτέρας τινὸς προσπαθείας τοῦ δεξιοῦ μέρους τοῦ σώματος, ὅπερ μένει ἀκριβῶς ἄνετον, ἀλλ' ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν συνειδητὴν πρόθεσιν τοῦ καλλιτέχνου νὰ τονίσῃ τὴν ἐλαστικότητα τοῦ νεανικοῦ σώματος καὶ νὰ ἀναπτύξῃ αὐτὸ καθ' ὅλους τοὺς δυνατοὺς τρόπους. Εἶναι πρόδηλον, ὅτι θὰ ἠγνοοῦμεν ἕνα καλὸν μέρος τῶν προθέσεων τοῦ καλλιτέχνου, ἐὰν δὲν διετηρεῖτο ἡ ἰσοπεδωμένη βάσις.

Τί ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, ὅπερ κινεῖ ἀρκετὰ ζωηρῶς τὴν προσοχὴν τοῦ ἐφήβου, εἶναι ἀδύνατον μὲ θετικότητα νὰ εἴπωμεν, διότι τὸ ἀντικείμενον ἐξηφανίσθη χωρὶς τὸ μικρότερον ἴχνος. Μόνον διατηρεῖται ἡ διευθέτησις τῆς χειρός, χάριν τῆς στερεώσεως τοῦ ὑποβασταζομένου (εἰκ. 4). Εὐθὺς μετὰ τὸν καρπὸν καὶ κατὰ τὸ μέσον τῆς παλάμης ἀνοίγεται βάθυσμα, οὗ ἡ ἀρχικὴ περιφέρεια διὰ τὴν φθορὰν εἶναι ἄγνωστος. Τὸ βάθυσμα τοῦτο εἶχεν ἤδη προβλεφθῆ ἐπὶ τοῦ κηρίνου προπλάσματος, διότι ἡ περιφέρειά του κατὰ τὴν πρὸς τὸν ἀντίχειρα πλευρὰν παρουσιάζει τὴν ὄψιν τοῦ χυμένου χαλκοῦ καὶ ὄχι τὴν βιαίαν ἐπέμβασιν αἰχμηροῦ ὀργάνου γενομένην μετὰ τὴν χύσιν. Κατὰ τὸ κέντρον παρατηρεῖται ἀρκετὰ ἰσχυρὸς χαλκοῦς ἧλος μὲ κἄπως πλατυτέραν ἄνω κεφαλήν, εὑρισκομένην εἰς τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ὕψος, ὡς ἡ λοιπὴ ἰσοπεδωμένη παλάμη. Ὁ ἧλος ἐχρησίμευσεν ὡς μολυβδοχοημένος γόμφος (ἴχνη ὀξειδωθέντος μολύβδου ἐβεβαιώθησαν ἐντὸς τοῦ βαθύσματος) διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ ὑπεράνω ἀντικειμένου, ὅπερ πρέπει νὰ ἦτο κάτω ἐπίπεδον ἢ νὰ εἶχε τοιαύτην βάσιν, διότι μετὰ τὴν χύσιν βεβαίως ὁλόκληρος ἡ παλάμη μετὰ τῶν δακτύλων ἰσοπεδώθη, ἀποκοπέντων ἢ ταπεινωθέντων τῶν ἐξεχόντων μερῶν. Τὸ ἄγνωστον ἀντικείμενον ἐξετείνετο τοὐλάχιστον ἐπὶ 20, διότι ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ μέσου δακτύλου μέχρι τοῦ ἥλου εἶναι 10 ἑκατοστῶν, ἄλλα δὲ τόσα μετροῦνται ἀπὸ τοῦ ἥλου μέχρι ἑνὸς σημείου ἐπὶ τοῦ πήχεως, ὅπου εἶναι φανερὰ ἐλαφρὰ ταπείνωσις τῆς ἐπιφανείας. Κατὰ ταῦτα τὸ πρῶτον τοὐλάχιστον ἐπιτεθὲν ἀντικείμενον πρέπει νὰ εἰκόνιζε κἄτι ἄψυχον. Τοῦτο ἀποκλείεται νὰ εἶναι φιάλη ἢ κύλιξ διὰ τὴν ἀπροσάρμοστον βάσιν,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἢ λύχνος διὰ τὸ δυσανάλογον μέγεθος, εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ ἦτο δίσκος, πινάκιον, κανοῦν ἢ πίναξ. Ἐπὶ ἑκάστου τούτων ἀνάγκη νὰ ὑπῆρχε τὸ προκαλοῦν τὴν προσοχὴν τοῦ ἐφήβου καὶ πιθανῶς τοῦτο νὰ εἰκόνιζέ τι ἔμψυχον.

Ἐκ τῆς ὅλης διαθέσεως τῆς δεξιᾶς χειρὸς εὐκόλως πιστεύει κανείς, ὅτι ὁ νεανίας ἀνασύρει νῆμα τι ἐκτυλισσόμενον ἐκ τοῦ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ἀντικειμένου ἢ ταινίαν ἐξαχθεῖσαν ἐκεῖθεν. Ἀλλ' ἂν ἐξετάσωμεν ἀκριβέστερον τὰς λεπτομερείας, δὲν θὰ διατηρήσωμεν ἐπὶ πολὺ τὴν πίστιν εἰς τὰς ἑρμηνείας αὐτάς. Πραγματικῶς

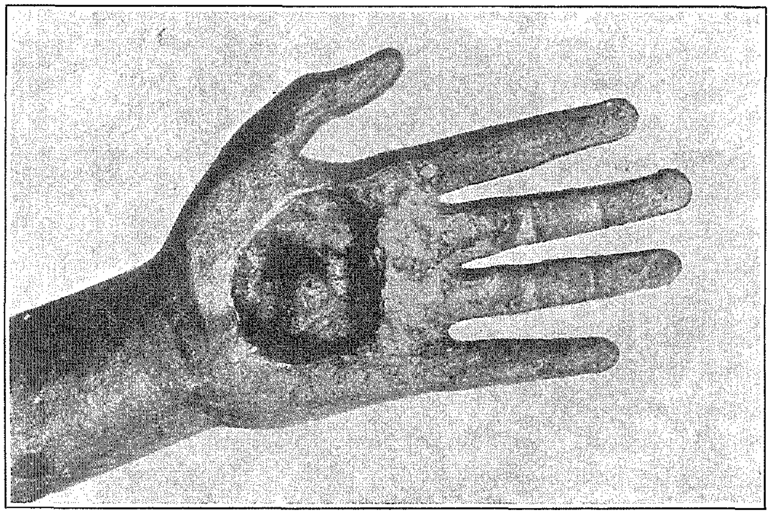

Εἰκὼν 4.

ἡ κίνησις τῶν δακτύλων δὲν σημαίνει οὐδὲ τὴν πλέον ἐλαφρὰν ἐνέργειαν. Εἰς τὴν περίπτωσιν ἄλλως τοῦ νήματος διαφορετικὴ ἔδει νὰ εἶναι ἡ θέσις τῆς παλάμης καὶ τῶν ἀνασυρόντων δακτύλων. Ἀκόμη ὁ ἀντίχειρ δὲν συνεργάζεται μετὰ τοῦ δείκτου καὶ τὸ φαινόμενον, ὅτι πλησιάζουν ὁ εἷς τὸν ἄλλον, εἶναι τυχαῖον καὶ ἀσήμαντον. Ἐν ἀνάγκῃ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι μεταξὺ τῶν δύο χαλαρῶν δακτύλων, οἵτινες ἀκριβῶς δὲν ἐφάπτονται ἀλλήλων, ἀλλ' ἀφίστανται κατὰ τὰ πλέον ἐξέχοντα σημεῖα ἓν χιλιοστόν, διήρχετο ταινία, ἀλλὰ τοιαύτη ἀνάγκη δὲν ὑπάρχει, ὥστε νὰ πιστεύσωμεν εἰς θέμα ἐπιφέρον διάσπασιν τῆς εἰκόνος καὶ ἄλλως ἀρκετὰ ἀνούσιον. Καὶ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι τὸ μειράκιον ἐστηρίζετο διὰ τῆς δεξιᾶς ἐπὶ τοίχου ἢ κίονος, δὲν εὐοδοῦται, διότι ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν κάπου τὴν ἔντασιν τῶν μυῶν ἢ τὴν δήλωσιν τῆς πιέσεως ἐκ τοῦ ἐπερειδομένου σώματος. Προτιμῶμεν διὰ ταῦτα τὴν γνώμην, ὅτι ἡ χειρονομία τῆς δεξιᾶς σημαίνει συμμετοχὴν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

εἰς τὴν ἁπλῆν πνευματικὴν κίνησιν τοῦ συνόλου. Ὁ νέος προσβλέπει μὲ ἔκπληξιν καὶ προσοχὴν τὸ βασταζόμενον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς, τὴν συγκίνησιν δὲ αὐτὴν ἐκφράζει καὶ τὸ ἀκρότατον δεξιὸν μέλος.

Παρὰ τὰς χεῖρας ὑπολείπεται, ὡς ἐξωτερικὸν ἐνδεικτικὸν σημεῖον, νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ὑπὲρ τὸ μέτωπον κερατοειδῆ μικρὰν ἐξοχήν, ἥτις ἐθεωρήθη κατ᾽ ἀρχὰς πρωτοφανής. Ἡ κόμη περισφίγγεται ἐλαφρῶς διὰ μετρίας τὸ πλάτος ταινίας, δενομένης ὄπισθεν κατὰ τὸν συνήθη ἁπλοῦν τρόπον καὶ ἔμπροσθεν στολιζομένης διὰ τοῦ παραδόξου αὐτοῦ κοσμήματος. Εἶναι τοῦτο κἄτι χωριστόν, προσηρτημένον εἰς τὴν ταινίαν. Γενικῶς ἔχει τὸ σχῆμα τοῦ καμπτοϊμένου πρὸς τὰ ἔξω φύλλου, μὲ τὴν κάτω ὄψιν καὶ τὴν ἐξέχουσαν ῥάχιν ἐμπρός, ἀλλ᾽ ἡ ἰδέα τοῦ φύλλου ἐπισκοτίζεται, διότι δὲν εἰκονίζεται τούτου τὸ μετὰ τοῦ μίσχου κατώτερον μέρος καὶ τοὐναντίον καλύπτεται ἐν μέρει ὑπὸ τῆς ταινίας. Ὡς λεπτομερέστερον φαίνεται ἐπὶ τοῦ σχεδιάσματος (εἰκ. 5) ἡ ταινία σκεπάζει πρῶτον τὸ ἥμισυ τοῦ φύλλου κάτω ἀριστερὰ καὶ εἶτα χάριν τῆς προσαρμογῆς εἰσερχομένη εἰς σχισμήν, ὑπάρχουσαν κατὰ τὸ μέσον, ὑποτρέχει τὸ ἕτερον ἥμισυ. Ἐπὶ τῆς ἐκ Ῥαμνοῦντος κεφαλῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου [1] (εἰκ. 6), ἥτις πιθανώτατα εἰκονίζει τὸν Ἑρμῆν, ἔχομεν τὸ ἴδιον κόσμημα, ἂν καὶ ἡ παράστασις αὐτοῦ δὲν εἶναι πλήρης. Ἡ ὑπεράνω ὀπὴ ἐχρησίμευεν εἰς ἔνθεσιν τεμαχίου μαρμάρου συμπληροῦντος τὴν εἰκόνα τοῦ κοσμήματος, ὅπερ κάτω τελειώνει εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν καὶ ἐπιτιθέμενον ὁλόκληρον ἐπὶ τῆς ταινίας φαίνεται ὑπερέχον καὶ κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς. Διάφορον τρόπον προσαρμογῆς παρουσιάζει ἡ λεγομένη στήλη Borgia [2] τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπόλεως, ὡς ἐδιδάχθην ἐκ σχεδιάσματος τοῦ κ. Amelung, εὐνοήσαντος καὶ

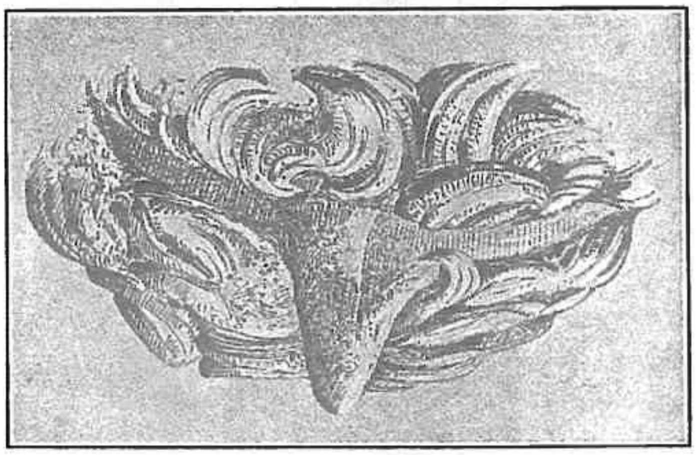

Εἰκ. 5. Τὸ ἐπὶ τῆς ταινίας κόσμημα.

Σημ. 1. Τὴν κεφαλὴν (Καστριώτης, Γλυπτὰ 317 - 318), εὑρεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Στάη κατὰ τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν ὁδὸν (Ἀρχ. Ἐφημ. 1891, 57 κέ.), ἐδημοσίευσεν ὁ Blum ἐν Rev. Archeol. 1913, I, 275. Δὲν συμφωνῶ μετὰ τοῦ Blnm χαρακτηρίζοντος τὴν κεφαλὴν ὡς εἰκονικήν. Ἐπειδὴ κατ᾽ οὐδὲν διαφέρει ἀπὸ τὰς δύο ἄλλας, τὴν μετὰ τοῦ ἑρμαϊκοῦ κορμοῦ διατηρηθεῖσαν (Καστριώτη, Γλυπτὰ 313) καὶ τὴν ἄνευ κορμοῦ ὑπ᾽ ἀρ. 317, συνδέονται δὲ μὲ τὸν κοινὸν τόπον τῆς ἱδρύσεως (ὡς ἀναθήματα λαμπαδηδρόμων πιθανῶς καὶ αἱ τρεῖς, ὡς ὡρισμένως εἶναι ἡ δι᾽ ἐπιγραφῆς τῶν ἀρχῶν 3ου αἰῶνος χαρακτηριζομένη ἀριθ. 313) καὶ τὸν αὐτὸν τύπον τῆς ἑρμαϊκῆς στήλης, πιστεύω, ὅτι πᾶσαι ἀνεφέροντο εἰς τὸν ἐναγώνιον Ἑρμῆν ὡς εἰκόνες τοῦ θεοῦ.

Σημ. 2. Brunn - Bruckmann 416. Perrot - Chipiez, VIII, 133, f. 73.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἄλλως τὴν προκειμένην ἐργασίαν. Ἡ ἐπιταφία στήλη, ἀνήκουσα εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε΄ αἰῶνος, παριστᾷ ἄνδρα παίζοντα, ὡς ὁ Ἀλξήνωρ, μετὰ τοῦ κυνὸς αὐτοῦ. Τὸ φυλλοειδὲς στόλισμα δένεται ἐπὶ τῆς ταινίας διὰ λωρίου ἰδιαιτέρου, διαταχθέντος

Εἰκ. 6. Κεφαλὴ ἐκ Ῥαμνοῦντος.

σταυροειδῶς. Καὶ ἐπὶ τρίτου ἐπιφανοῦς μνημείου τῆς πλαστικῆς, τοῦ Λαπίθου δηλ. τῆς Ὀλυμπίας τοῦ συσφίγγοντος τὸν λαιμὸν τοῦ Κενταύρου, ὑπάρχει τὸ αὐτὸ κόσμημα, ἂν καὶ δὲν εἶναι πολὺ γνωστὸν διὰ τὴν μετρίαν διατήρησιν [1]. Φαίνεται ὡσεὶ ἐκφυόμενον ἐκ τοῦ μέσου τῆς ταινίας. Ὁπωσδήποτε πολλὰ παραδείγ-

Σημ. 1. Abhandlungen d. sächsischen Gesell. d. Wissens. 1907 σελ. 10, πίν. II, 10, 13 (Treu). Τὴν παραπομπὴν ὀφείλω εἰς τὸν κ. Buschor.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ματα δὲν ὑπάρχουν καὶ θὰ ἐπίστευε κανείς, ὅτι τὸ κόσμημα σημαίνει ἰδιαίτερον χαρακτηριστικόν, ἂν μὴ πολυάριθμοι ἀγγειογραφίαι τοῦ Ε΄ αἰῶνος ἐδίδασκον, ὅτι πρόκειται περὶ συνηθείας πολὺ διαδεδομένης. Συχνὴ πρὸ πάντων εἶναι ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἁπλοῦ καὶ κομψοῦ στολιδίου μεταξὺ τῶν παλαιστριτῶν καὶ ἐν γένει τῆς νεολαίας καὶ τῶν περὶ αὐτήν [1]. Οὐχ ἧττον κοσμοῦνται ἐπίσης καὶ ἄλλα πρόσωπα, ὡς οἱ ἀττικοὶ ἥρωες, Νῖσος, Πάλλας, Ὀρνεύς, Λύκος ἐπὶ κρατῆρος ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως [2], διάφοροι θεότητες, πτερωτοὶ δαίμονες [3] καὶ ἐπὶ κρατῆρος τοῦ Μουσείου τῆς Νέας Ὑόρκης παρὰ τοὺς Λαπίθας καὶ εἰς Κένταυρος [4]. Τὸ κόσμημα παριστάνεται συνήθως μὲ μικρὰν κάθετον κεραίαν, ἀλλὰ δὲν λείπουν ἐπὶ τῶν ἀγγείων παραδείγματα τῆς κεραίας κυρτωμένης ἐμπρὸς καὶ ἄλλα, ὅπου ἡ εἰκὼν τοῦ φύλλου εἶναι ἀναμφισβήτητος. Τὸ ὑλικὸν τοῦ μοναδικοῦ καὶ ἐπιφανοῦς κοσμήματος πρέπει νὰ ἦτο πολύτιμον. Ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν ἀναλογιῶν, ὡς εἶναι π. χ. οἱ λεγόμενοι ἄμπυκες, χρυσᾶ ἐλάσματα ὑψηλὰ προσερραμμένα ἐπὶ τῆς ταινίας, ἢ αἱ χρυσαῖ στλεγγίδες, ὀνομασθεῖσαι οὕτω διὰ τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸ κυρτὸν σκεῦος τῶν παλαιστρῶν, τὸ φύλλον θὰ ἦτο ἐκ χρυσοῦ ἢ τὸ ὀλιγώτερον ἐκ δέρματος ἐπιχρύσου [5]. Βεβαίως ὁ Ἑρμῆς ὁ ἐναγώνιος, τὸ πρότυπον τῶν παλαιστριτῶν, ἠδύνατο συχνότερον ἄλλων νὰ φέρῃ τὸν στολισμὸν αὐτόν, ἀλλ᾽ ὄχι ὡς ἀποκλειστικὸν κτῆμα καὶ γνώρισμα. Τοῦτο συνέβη μόνον κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχήν, ὅτε ἐνόμισαν ἀπαραίτητα τὰ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς πτερὰ καὶ ἑπομένως ἀναγκαῖον τὸ συμπλήρωμα τοῦ μεταξὺ κενοῦ διὰ τοῦ φυλλοειδοῦς κοσμήματος. Ἡ διακοσμητικὴ ἄρα ἀνάγκη ἀπέδωκεν εἰς τὸν θεὸν ὡς μόνιμον κτῆμα τὸ κόσμημα. Τὰ πολυάριθμα χαλκᾶ ἀγαλμάτια, συνήθως προερχόμενα ἐξ ὑστέρων ῥωμαϊκῶν χρόνων, μὲ τὸ τριπλοῦν κόσμημα τῆς κεφαλῆς, εἰκονίζουν τότε παρὰ τὸν λόγιον Ἑρμῆν καὶ τὸν παρόμοιον αἰγυπτιακὸν θεόν, τὸν ἐφευρέτην τῆς γραφῆς Θώθ [6].

Σημ. 1. Rom. Mitteilungen 1923/4, σελ. 86, 2 (Merklin) Pauly - Wissowa, Realenc. Τόμ. VII, σελ. 2131 - 2133. Rev. Archeol., 1913, I, σελ. 269 κέ. (Blum).

Σημ. 2. Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1885, πίν. 11 καὶ 12 (Τσούντας).

Σημ. 3. Furtwangler, Gr. Vasenmalerei, πίν. 70.

Σημ. 4. Furtwangler ἔ. ἀ. πίν. 118, σελ. 314 τόμ. II.

Σημ. 5. Πρβλ. Πολυδ.VIII, 9 (περὶ τῆς στλεγγίδος): δέρμα κεχρυσωμένον, ὃ περὶ τῇ κεφαλῇ φοροῦσιν.

Σημ. 6. Εἶναι γνωστὸς ὁ πόλεμος μεταξὺ Furtwangler καὶ Forster προκειμένου περὶ τῆς ἑρμηνείας τοῦ μεταξὺ τῶν πτερῶν ἀντικειμένου. Ὁ πρῶτος ὑπεστήριξε παραδόξως (Bonner Jahrb. τεῦχ. 103, 1 κ. ἑ., τ. 107, 37, τ. 108/9, 239, τ. 114, 193) ὅτι τὸ πρᾶγμα σημαίνει τὴν γραφίδα (Feder) τοῦ Θὼθ ὡς ἱερογραμματέως, ἐνῷ ὁ Forster (Jahrbuch 1898, 177 κ. ἑ., 1904, 137) δικαίως ἐτόνισε τὸν χαρακτῆρα τοῦ φύλλου. Ἀλλ᾽ ὅμως καὶ ὁ τελευταῖος ἐσφάλη ἀποδώσας τὴν εὕρεσιν τοῦ κοσμήματος εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου τὸ φύλλον, ὡς ἀνῆκον δῆθεν κατὰ τοὺς βοτανικοὺς εἰς τὸ εἶδος Nymphaea Lotus, θὰ ἐσήμαινε τὸν θεὸν τῆς εὐφορίας, οἷος ἀπέβη κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν παπύρων ὁ Ἑρμῆς εἰς τοὺς ὑστέρους ἀλεξανδρινοὺς χρόνους (μέγιστος θεός, ἀέναος, κύριος κοσμοκράτωρ). Οἱ ἀναφερόμενοι ὑπὸ τοῦ Forster αἰγυπτιακοὶ θεοί, ὡς ὁ Ζεὺς Ἄμμων π. Χ. (Svoronos, Description des monnaies des Ptolemees pl. XVII) ἢ Ἶσις καὶ ἄλλοι φέρουν μόνον ἄνθος λωτοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ μετώπου, οὐδεὶς δὲ φύλλον. Ἔπειτα τὰ παλαιότερα γνωστὰ ἔργα τοῦ τύπου, ὡς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ἐν τούτοις παρὰ τὴν ἀπουσίαν ἢ ἀνεπάρκειαν τῶν ἐξωτερικῶν γνωρισμάτων δὲν λείπουν ἐντελῶς ἄλλαι οὐσιαστικώτεραι ἐνδείξεις. Πρὸ παντὸς ἡ ἐξαίρετος καλλονὴ τοῦ ἐκφραστικοῦ προσώπου συνιστᾷ ἀμέσως τὴν θείαν καταγωγὴν τοῦ εἰκονιζομένου. Εἶναι δὲ ἡ αὐθόρμητος αὕτη ἰδέα ἐνισχυτικὴ τῶν δισταγμῶν, εἰς οὓς θὰ περιπέσῃ τις, ἂν δεχθῇ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ θνητοῦ μειρακίου. Πραγματικῶς πολλαὶ εἶναι αἱ δυσκολίαι, ἂν δεχθῶμεν ἀθλητὴν παῖδα νικήσαντα εἴς τινα τῶν ἀγώνων. Διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν, κατὰ τὰς μέχρι τοῦδε γνώσεις ἡμῶν τοὐλάχιστον, τὴν ἔντονον ἀνύψωσιν τῆς δεξιᾶς χειρός [1]. Ἔδει ἐξ ἄλλου νὰ ἔχωμεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἓν τοὐλάχιστον ἐκ τῶν χαρακτηρικῶν τοῦ νικητοῦ ἀθλητοῦ, ἢ στέφανον (ὡραία χαλκῆ κεφαλὴ ἐκ Benevento τοῦ Λούβρου) ἢ τοὺς ἐξωγκωμένους λοβοὺς τῶν ὤτων (θαυμασία κεφαλὴ παιδὸς τοῦ Μονάχου) καὶ θὰ περιεμένομεν σύμφωνα μὲ τὴν ἐποχήν, διότι ὑπὲρ τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ Δ΄ αἰῶνος δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναβῶμεν, ῥεαλιστικωτέραν ὁπωσδήποτε παράστασιν τοῦ προσώπου. Προστίθεται ἀκόμη, ὅτι τὸ μέγεθος τοῦ ἀγάλματος (ὕψος 1.24 μ. παρὰ τὸ 1.49 τοῦ συνομηλίκου Σαυροκτόνου) εἶναι αἰσθητῶς μικρότερον τοῦ φυσικοῦ, μὲ τοιαύτας δὲ διαστάσεις δὲν ἔχομεν μέχρι τοῦδε περιόπτους εἰκόνας ἀθλητῶν [2]. Τὸ

τὸ χάλκινον σύμπλεγμα ἐξ Ἀντιοχείας του Μουσείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Jahrb. 1898, πίν. II, σελ. 177 - 182, ὕψος 0.50) εἰκονίζον τὸν Ἑρμῆν, ὡς πρότυπον τῶν παλαιστῶν, καταβάλλοντα εὐχερῶς τὸν ἀντίπαλον καὶ χάλκινον ἀγαλμάτιον Ἑρμου δισκοβόλου (Rom. Mitt. 1914, 168. Sitzungsb. Heidelberger Akadem. 1917, 46 κέ. πίν. II καὶ III) οὐδόλως σχετίζονται πρὸς τὸν ὄψιμον ῥόλον τοῦ Ἑρμου ὡς θεοῦ καθολικου τῆς εὐφορίας. Διὰ ταῦτα πιστεύω, ὅτι ἡ ἀνάγκη, ἥτις ἐγκατέστησε μονίμως μεταξὺ τῶν δύο πτερῶν τὸ ἔκπαλαι γνωστὸν κόσμημα, ἦτο καθαρῶς τεχνικὴ χάριν πληρώσεως τοῦ κενοῦ καὶ ὅτι, ἂν ἀπεδόθη σημασία τις εἰς τὸ κόσμημα, αὕτη θὰ ἦτο ὑστερογενής.

Σημ. 1. Ὁ κ. Massow ἀναγγέλλων τὸ εὕρημα ἐν Gnomon, 1925 σελ. 244 ἐκφράζει τὴν γνώμην, ὅτι ὁ νικητὴς παῖς ἐκράτει ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ἐντὸς κίστης ἴσως τὸ βραβεῖον του και ὅτι μὲ τὴν διάθεσιν τῶν δακτύλων τῆς δεξιᾶς ἐκφράζει τὴν χαράν του καὶ ἐπιδοκιμασίαν. Ἡ ἑρμηνεία εἶναι λογικὴ ἀληθῶς, ἀλλὰ δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς παραδόσεως καὶ τὸ ἐντὸς κυτίου βραβεῖον φαίνεται πολὺ νεωτερικόν.

Σημ. 2. Τοῦ παιδὸς τοῦ Μονάχου (Furtw. Glyptothek ἀριθ. 457) τὸ ὕψος τοῦ προσώπου εἶναι 0,136, ἐξ οὗ συνάγεται ὕψος τοῦ ὅλου ἀγάλματος 1.36 μ. Μικρότερον μέγεθος ἀθλητοῦ δὲν γνωρίζω, ἂν ἐξαιρέσωμεν ἐννοειται τὰ πολυάριθμα μικρὰ χαλκᾶ ἀγαλμάτια, τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν κοινοτέραν συνήθη λατρείαν. Τὸ γνωστὸν Idolino (ἂν σημαίνῃ νικητὴν σπένδοντα) ἔχει ὕψος 1.50, τὸ αὐτὸ δὲ περίπου μέγεθος (1.45) παρουσιάζει ὁ Κυνίσκος καὶ ὁ ἐπίσης πολυκλείτειος παις τῆς Δρέσδης. Εἶναι ἄξιον προσοχῆς, ὅτι, ὁσάκις ἔχομεν $^2/_3$ ἢ $^3/_4$ τοῦ πιθανοῦ φυσικοῦ μεγέθους, ὁ εἰκονιζόμενος δὲν εἶναι πλέον θνητός. Ὁ λεγόμενος Νάρκισσος π. χ. μὲ ὕψος 1.16 δὲν παριστᾷ ἀθλητὴν καὶ ὁ τύπος τοῦ παιδὸς τῆς Δρέσδης μὲ σμίκρυνσιν $^2/_3$ εἰκονίζει τὸν Πᾶνα ἢ Διόνυσον (Furtwängler, Meisterwerke, 487, 485, 1). Καὶ ὁ κ. Amelung, ὡς εὐηρεστήθη νὰ ἀπαντήσῃ εἰς παράκλησίν μου, δὲν γνωρίζει ἀθλητῶν ἀγάλματα εἰς τὸ μέγεθος τοῦ μαραθωνίου. Τὸ φαινόμενον δὲν θὰ εἶναι τυχαῖον. Αἱ εἰκόνες τῶν θεῶν ἢ ἡρώων ἐμετροῦντο συμφώνως πρὸς τὰς οἰκονομικὺς δυνάμεις τοῦ ἀφιερώνοντος, ἀλλὰ προκειμένου περὶ τῆς μοναδικῆς καὶ κυρίας ἀφιερώσεως τοῦ ἀνδριάντος τοῦ νικητοῦ, ἐπειδὴ οὗτος ἐν μέρει τοὐλάχιστον καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς ἦτο εἰκονικός, τὸ μικρότερον τοῦ φυσικοῦ μέγεθος θὰ ἦτο ἀνάρμοστον. Τοῦ ὡραίου ἀγάλματος ἐκ τοῦ Ἐλευσινιακοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀριθ. 254 παραλλαγῆς τοῦ τύπου τοῦ Κυνίσκου τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ΄ αἰῶνος, τὸ ὅλον ὕψος δύναται νὰ ὑπολογισθῇ εἰς 1.30 - 1.31. Ἀλλ' οὔτε βέβαιον εἶναι, ὅτι σημαίνει νικήσαντα ἀθλητὴν οὔτε ἡ ἐν τῷ Ἐλευσινιακῷ ἱερῷ ἵδρυσις τοῦ ἀγάλματος εἶναι κατ' ἀνάγκην ἡ πρώτη ἀφιέρωσις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

περιωρισμένον μέγεθος θὰ συνεφώνει πρὸς τὴν ἐκδοχήν, ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα εἰκόνα παιδός, ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ ἱερατικὸν προσωπικὸν καὶ βοηθούντων εἰς τὰς θυσίας, ἀνέχοντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς κανοῦν ἢ δίσκον μετὰ προσφορῶν. Τφόντι ὁ χαλκοῦς προσευχόμενος παῖςτοῦ Βερολίνου ἔχει ὕψος 1.26 καὶ ὁ ὡς σπλαγχνόπτης ἑρμηνευθεὶς παῖς τοῦ Ἐθν. Μουσείου, ἀριθ. 248, 1.30 μ.[1]. Ἀλλὰ τότε, ἂν μὴ ἀδύνατον, δυσχερὲς ὅμως εἶναι νὰ προσαρμοσθῇ ἡ ἐκφραστικὴ χαρᾶς ἢ ἐνθουσιασμοῦ χειρονομία τῆς δεξιᾶς. Τέλος ὀφείλομεν νὰ ἀποκρούσωμεν τὴν ἑρμηνείαν, καθ᾽ ἣν τὸ μειράκιον ἀσχολεῖται εἰς οἱονδήποτε παίγνιον[2], διότι τοιαύτη παράστασις (genre) εἶναι ἀσύμφωνος μὲ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἔργου, παλαιοτέραν πάντως, ὡς θὰ ἴδωμεν, τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ἐὰν τώρα μετὰ τοὺς ἀρνητικοὺς τούτους λόγους ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ θετικὸν δεδομένον τῆς σπανίας εὐγενικῆς καλλονῆς τοῦ προσώπου, θὰ ἀναγνωρίσωμεν μὲ μεγάλην πιθανότητα ἕνα νεανικὸν θεόν. Τούτου τεθέντος, ἐπειδὴ ὁ Ἀπόλλων ὡς ἔχων πλουσιωτέραν πάντοτε κόμην καὶ ὁ Διόνυσος ὡς ὅλως διαφορετικός, ἀποκλείονται, ἀκολουθεῖ σχεδὸν ἀναγκαίως, ὅτι τὸ ἄγαλμα εἰκονίζει τὸν πολυώνυμον υἱὸν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Μαίας, τὸν Ἑρμῆν.

Ἀληθῶς ὁ ἀεικίνητος, πολυμήχανος καὶ συνετὸς θεὸς δὲν ἐμφανίζεται ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Μαραθῶνος κατ᾽ ἀσυνήθη τρόπον. Τοὐναντίον ἡ ζωηρὰ πνευματικὴ κίνησις, ἡ ἐμφαινομένη τόσον εἰς τὸ πρόσωπον, ὅσον εἰς τὴν χειρονομίαν τῆς δεξιᾶς, εὑρίσκουν τώρα τὴν ἀρίστην ἐξήγησιν. Ἐπὶ πολυαρίθμων μνημείων, ἀγγειογραφιῶν, ἀναγλύφων καὶ ἀγαλμάτων παντὸς μεγέθους ἀπαντῶμεν τὸν Ἑρμῆν ζωηρῶς χειρονομοῦντα[3]. Ἀναφέρομεν ἐκ τῶν ἐπιφανῶν ἔργων τὸν Ἑρμῆν Ludovisi καὶ τὸ θελκτικὸν πολυκλείτειον χαλκοῦν ἀγαλμάτιον τοῦ Annecy, παραθέτομεν δὲ διὰ τὸ πολυμερὲς αὐτῶν ἐνδιαφέρον τὰς εἰκόνας δύο ἄλλων χαλκίνων

Σημ. 1. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν πρώτην δημοσίευσιν τοῦ ἀγάλματος (Jahrbuch, 1893, 224) ἀνεγράφη τὸ ἐσφαλμένον ὕψος 1.50 μ., τὸ λάθος ἐκληροδοτήθη εἰς τὴν ἀκολουθήσασαν βιβλιογραφίαν μέχρι τοῦ νεωτάτου Guide du Musée National σελ. 98 τῆς Δ^δος Σ. Παπασπυρίδη.

Σημ. 2. Εἰς τὴν ἐφημερίδα «Πρόοδον» τῆς 20 Ἰουνίου 1926 ὁ κ. Ἀρβανιτόπουλος προτείνει τὴν ἑρμηνείαν τοῦ βεμβικίζοντος, παίζοντος δηλ. μὲ τὴν βέμβικα περιστρεφομένην ἐπὶ τοῦ δίσκου τῆς ἀριστερᾶς, σπνιστᾷ δὲ συγχρόνως τὴν ἐπίνοιαν τοῦ κ. Πεζοπούλου, καθ᾽ ἣν ἡ δεξιὰ ἐκράτει διὰ νήματος μηλολόνθην. Βεμβικίζοντας παῖδας γνωρίζομεν ἐξ ἀγγειογραφιῶν, ἀλλ᾽ ἡ βέμβιξ περιστρέφεται πάντοτε ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, τὸ δὲ παίγνιον τῆς μηλολόνθης οὐδαμοῦ, καθόσον γνωρίζω, ἀπεικονίζεται. Ἐπειδὴ καὶ κατὰ τὰς δύο περιπτώσεις πρόκειται περὶ ἀσημάντου καὶ ὄχι ἀγωνιστικῆς παιδιᾶς, ἡ κατασκευὴ καὶ ἀφιέρωσις τοιούτου ἀγάλματος φαίνεται ὅλως ἀπίθανος.

Σημ. 3. Ἐκ τῶν ἀγγειογραφιῶν χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐπὶ κύλικος τοῦ Βρύγου τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου (Furtw. Reich., Vasenmalerei πίν. 47). Ἰδὲ τὸν Ἑρμῆν ὁδηγοῦντα τὰς Χάριτας ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Θάσου (Perrot, Hist. d. a. VIII, 353). Περὶ τοῦ ἀγαλματίου Annecy πρβλ. Collignon, Sculpture καὶ Jahrbuch XXIV, 1 κέ. Ἄλλα χαλκᾶ ἀγαλμάτια ἰδὲ παρὰ Reinach, Repertoire d. l. statuaire, II, 152, 1, 152, 10, 153, 4. Ἐπὶ δακτυλιολίθων Furtwängler, Gemmen πίν. 43, 71.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἀγαλματίων. Τὸ τῆς εἰκ. 7 ἀνῆκον εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Βιέννης καὶ εἰκονίζον τὸν Ἑρμῆν κρατοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς βαλάντιον εἶναι μέτριον ἔργον τῶν μετὰ τὸν Λύσιππον χρόνων [1]. Τὸ τῆς εἰκ. 8 ἐξαίρετον ἀγαλμάτιον τοῦ Λούβρου [2], χαρακτῆρος πολυκλειτείου κατὰ τὸ μέγιστον μέρος, παριστᾷ ἐπίσης παρὰ τὴν ἀπουσίαν ἐξωτερικῶν σημείων τὸν αὐτὸν θεόν, μαντευόμενον πιθανῶς δι' ἀστραγάλων, ὅπως πολὺ εὐφυῶς ὑπεστήριξεν ὁ Mahler. Καὶ ἐπὶ τῶν δύο ἡ χειρονομία τῆς ἑτέρας τῶν χειρῶν εἶναι ἐκφραστικὴ τῆς ἐσωτερικῆς ἀνησυχίας καὶ συνήθης εἰς τὸν ***ἐμπολαῖον*** καὶ ***λόγιον*** θεόν, ***τὸν τὸ λέγειν τε καὶ τὸν λόγον μησάμενον*** κατὰ τὸν Πλάτωνα (Κρατ. 408). Ἂν τώρα ἡ χειρονομία τοῦ Μαραθωνίου διαφέρει κατά τι, ὡς ἐν μέρει σχηματικὴ (πρβλ. εἰκ. 11) καὶ ὄχι τόσον ἄμεσος καὶ φυσικὴ ὡς ἐπὶ τῶν ἀγαλματίων, ὁ λόγος πρέπει νὰ ζητηθῇ εἰς τὰς αὐστηροτέρας ἀπαιτήσεις τοῦ μεγάλου ἀγάλματος, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Μὲ ἐντόνως ἀνοικτοὺς ὀφθαλμοὺς βλέπει ὁ Ἑρμῆς ἡμῶν πρὸς τὸ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ἀντικείμενον, ἀκριβῶς ὅπως ἐπὶ τοῦ ἀγαλματίου τοῦ Λούβρου. Τί εἶναι τὸ κινοῦν τὴν περιέργειαν τοῦ θεοῦ; Θὰ ἦτο ἑλκυστικὴ ἡ γνώμη, ὅτι ἔχομεν ἐδῶ σύμπλεγμα Ἑρμοῦ καὶ Διονύσου, παραπλήσιον πρὸς τὰ γνωστὰ τοῦ Πραξιτέλους, τοῦ Κηφισοδότου καὶ ἄλλων. Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ ἀνάγκη ταχέως νὰ ἐγκαταλειφθῇ, διότι ἀφύσικον θὰ ἦτο νὰ κρατηθῇ οὕτω ἐπὶ τοῦ ἄκρου τῆς τεταμένης ἀριστερᾶς ὁ μικρὸς Διόνυσος. Ἑλαφρότερος παντὸς θείου βρέφους καὶ

Εἰκ. 7. Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον του Μουσείου τῆς Βιννης.

Σημ. 1. Τὴν εἰκόνα καὶ τὰς περὶ τοῦ ἀγαλματίου εἰδήσεις παρελάβομεν ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ A. Mahler, Polyklet und seine Schule (1902) σελ. 68 - 69.

Σημ. 2. Τὸ ἀγαλμάτιον, ὕψους 0,218, ἀνῆκε πρότερον εἰς την συλλογὴν Greau (Frohner, Coll. Greau πίν. XXXII). Πρβλ. De Ridder, Bronzes antiques du Louvre, I, πίν. 19, ἀριθ. 184. Mahler ἔ. ἀ. εἰκ. 13 σελ. 57 κἑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

πλέον εὐμεταχείριστος εἶναι ὁ ἀλέκτωρ, ὅστις καὶ ξένος δὲν εἶναι εἰς τὸν Ἑρμῆν [1] καὶ ἄριστα ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ βλέμμα τοῦ θεοῦ, τὸ ὑπεράνω τῆς χειρὸς διευθυνόμενον. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἑρμηνεία αὕτη δὲν εὐοδοῦται, καθόσον εἶναι ἀνάγκη ὁ ἀλέκτωρ νὰ πατῇ ἐπὶ ἰδιαιτέρας βάσεως ἢ δίσκου, πρᾶγμα, ὅπερ καὶ καθ᾽ ἑαυτὸ ἀδικαιολόγητον εἶναι καὶ ἐκ τῶν μνημείων δὲν μαρτυρεῖται [2]. Τοὐναντίον τοὺς ὅρους τοὺς ὑποδεικνυομένους ἐκ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, ἐκπληροῖ τελείως ἡ ἐκδοχή, καθ᾽ ἣν ὁ καθηλωμένος δίσκος ἢ πινάκιον περιεῖχε εἰκονισμένην κεφαλὴν κριοῦ ἢ χελώνην, ἱερὰ εἰς τὸν Ἑρμῆν ζῷα. Ἐπὶ ὡραίου δακτυλιολίθου, ἔργου τοῦ γνωστοῦ γλύπτου Διοσκουρίδου [3], εἰκονίζεται ἄγαλμα Ἑρμοῦ, εἰς τὴν στάσιν τοῦ πολυκλειτείου Δορυφόρου, κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐπίπεδον εὐμέγεθες πινάκιον, ἐφ᾽ οὗ φανερὰ εἶναι κεφαλὴ κριοῦ. Τὸν αὐτὸν τύπον ἀγάλματος τοῦ Ε´ αἰῶνος ἀντιγράφουν ἱκανῶς πολυάριθμοι ἄλλοι δακτυλιόλιθοι μὲ τὴν διαφοράν, ὅτι ἡ ἀριστερὰ τοῦ Ἑρμοῦ στηρίζεται ἐπὶ κίονος καὶ κρατεῖ ἀπ᾽ εὐθείας τὴν κεφαλὴν τοῦ ζῴου [4]. Διατί νὰ μὴ δεχθῶμεν, γνωστῆς οὔσης διὰ πολλῶν παραδειγμάτων τῆς μακροβιότητος τῶν θεμάτων, ὅτι καὶ κατὰ τὸν Δ´ αἰῶνα ὑπῆρχον ἀγάλματα Ἑρμοῦ ὡς τὸ ἀντιγραφὲν ὑπὸ τοῦ Διοσκουρίδου; Παρομοίας ἐμμέσους ἐνδείξεις, ἀλλ᾽ ἀφθονωτέρας καὶ ποικιλωτέρας ἔχομεν περὶ τῆς ἐξόχως σημαντικῆς διὰ τὸν Ἑρμῆν χελώνης, ἐκ τοῦ ὀστράκου τῆς ὁποίας κατεσκεύασεν οὗτος τὴν πρώτην

Εἰκ. 8. Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον τοῦ Λούβρου.

Σημ. 1. Ἐπὶ πηλίνου ἀναγλύφου τοῦ Ε´ αἰῶνος ἐκ τῶν Ἐπιζεφυρίων Λοκρῶν ὁ Ἑρμῆς κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς ἀλέκτορα, Ausonia, III, 186. Ἐπὶ χαλκοῦ ἀγαλματίου τοῦ Ἑρμοῦ ἐκ Παραμυθιᾶς ὑπὸ τὸ βραχῶδες κάθισμα εἰκονίζεται ἀλέκτωρ (Farnell, Cults κ.τ.λ. V σελ. 58). Ἐκτος ἄλλων ἐμφαντικῶς δηλώνει τὴν σχέσιν ὁ δακτυλιόλιθος παρὰ Furtwängler, Gremmen 46, 29, ὅπου εἰκονίζεται ἀλέκτωρ μὲ κεφαλὴν Ἑρμοῦ καὶ κηρύκειον.

Σημ. 2. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν δύναμαι νὰ δεχθῶ τὴν ἄλλως ἀξιόλογον ἑρμηνείαν τοῦ κ. Picard (Revue de l'art 1926, Novembre, 241 - 4) καθ' ἣν ὁ ἔφηβος ἡμῶν εἰκονίζει νικητὴν εἰς ἀγῶνα ἀλεκτρυονομαχίας ἀνέχοντα τὸ ἀγαπητόν του πτηνόν.

Σημ. 3. Πρβλ. Furtwangler, Gemmen, πίν. 54, 19 καὶ 49, 6, κείμενον III σελ. 355.

Σημ. 4. Furtwängler, Gemmen, πίν. 54, 44. Πρβλ. Katalog d. Gemmen τοῦ Βερολίνου ἀριθ. 2713,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

λύραν. Ἐπὶ ἐκμαγείου δακτυλιολίθου διατηρουμένου ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ ἐν Ρώμῃ Γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου εἰκονίζεται Ἑρμῆς κρατῶν κατὰ παρόμοιον τρόπον ἐπὶ πινακίου χελώνην [1] μὲ τὴν ἐνδιαφέρουσαν λεπτομέρειαν, ὅτι ὁ θεὸς προσβλέπει μετὰ προσοχῆς τὸ βασταζόμενον. Τὸ αὐτὸ ζῴδιον ἐπὶ κυκλοτεροῦς δίσκου ἢ πινακίου κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς μικρὸς χάλκινος Ἑρμῆς ἀνήκων εἰς ἄγνωστον τώρα συλλογὴν τῆς Ἰταλίας [2]. Ὅτι ἡ παράστασις τοῦ Ἑρμοῦ ἐν σχέσει μὲ τὴν χελώνην ἦτο συνήθης, ἴσως ἀπὸ τοῦ Ε΄ αἰῶνος καὶ ἑξῆς, ὑποδεικνύουν ἱκανὰ χάλκινα ἀγαλμάτια [3] καὶ χαλκοῦς δίσκος τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου παρέχων ἀνάγλυπτον παράστασιν τοῦ Ἑρμοῦ ἀσχολουμένου εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς λύρας [4]. Εὐνόητον εἶναι ὅτι καὶ εὐμεγέθη ἀγάλματα δὲν θὰ ἔλειπον. Ἓν τοιοῦτον, πιθανῶς χάλκινον, ἀναφέρει ὁ Παυσανίας ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Λυκίου ἐν Ἄργει, II, 19, 7 : ***. . . καὶ Ἑρμῆς ἐς λύρας ποίησιν χελώνην ἠρκώς.*** Παρὰ τὴν βραχυτάτην περιγραφὴν εἶναι βέβαιον, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἄργους ἡ χελώνη θὰ ἐχρησίμευεν ὡς χαρακτηριστικὸν παραπλήρωμα (Attribut) τῆς εἰκόνος τοῦ θεοῦ, μὲ τὴν παρατήρησιν, ὅτι τοῦτο πρέπει νὰ ἦτο ἐπιφανὲς ἢ μοναδικόν, ὥστε νὰ ἐνθυμίσῃ τὸν περιηγητὴν τὴν ἱστορίαν τῆς λύρας. Τοιαύτην ἐπιφανῆ θέσιν ἔχει ἡ χελώνη ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος ἐκμαγείου καὶ ἐπὶ μικροῦ χαλκίνου ἀγαλματίου ὑστέρων χρόνων εὑρισκομένου εἰς τὴν Λυών [5]. Τὸ πιθανῶς γαλλορωμαϊκῆς προελεύσεως ἑρμίδιον διασῴζει ἐν τούτοις παλαιὰν παράδοσιν καὶ ὁμοιάζει μεγάλως εἰς τὴν διάθεσιν τῶν χειρῶν καὶ τὸ προσεκτικὸν πρόσωπον μὲ τὸ ἀνωτέρω ἀπεικονισθὲν ὡραῖον ἀγαλμάτιον τοῦ Λούβρου. Ἐπὶ τῆς ὑπτίας ἀριστερᾶς ὑπάρχει ἡ χελώνη, μὲ ἔκπληξιν δὲ ὁ νεαρὸς θεὸς διευθύνει πρὸς αὐτὴν βλέμμα καὶ δακτύλους τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς. Ἐνθυμεῖταί τις τότε ἔστω καὶ πρὸ

2714, 3515, 3516. Ἰδὲ καὶ Gisela Richter, Catalogue of engraved gems τοῦ Μητροπολιτικοῦ Μουσείου τῆς Ν. Ὑόρκης σελ. 105 ἀριθ. 155.

Σημ. 1. Müller - Wieseler, Denkmäler ant. Kunst, II, 328 (impronte gemm. dell'Istit. di corr. arch. Cent. II, nº 11). Κατὰ τὴν αὐτόθι περιγραφὴν τὸ δοχεῖον ὀνομάζεται Schale δηλ. κύλιξ, ἀλλὰ προκειμένου περὶ μικροτάτου εἰκονιδίου πιστεύω, ὅτι ὁ καθορισμὸς τῆς κύλικος δὲν εἶναι δυνατὸς καὶ ὅτι δίσκος ἢ πινάκιον εἶναι κατὰ πολὺ πιθανώτερα.

Σημ. 2. Müller - Wieseler, ἔ. ἀ. 327.

Σημ. 3. Ἐξέχει ὑπὲρ πάντα ἀγαλμάτιον τοῦ Μουσείου τῆς Βουδαπέστης τύπου Idolino, Oest. Jahreshefte, 1908, 236 κἑ. Πρὸς τὸ παρὰ Reinach, Repertoire, IV, 89, 1 παρόμοιον εἶναι ἀγαλμάτιον τῆς συλλογῆς Καραπάνου ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ ὑπ' ἀριθ. 564. Τὸ τελευταῖον διαφέρει μόνον ὡς ἔχον χλαμύδα καὶ πέτασον. Καὶ τὰ δύο ἔχουν στάσιμον σκέλος τὸ ἀριστερὸν καὶ κρατοῦν τὴν χελώνην διὰ τῆς ἀριστερᾶς. Πρβλ. πρὸς τούτοις Reinach ἔ. ἀ. II, 156, 3, 171, 6 IV, 87, 7.

Σημ. 4. Müller - Wieseler ἔ. ἀ. 249, Farnell, Cults V, πίν. VII. Ἀδίκως ὁ Farnell ἔ. ἀ. σελ. 43 μέμφεται τὸν Παυσ., ὅτι παρηρμήνευσε προκειμένου περὶ τοῦ ἐν Ἄργει ἀγάλματος τὴν σημασίαν τῆς χελώνης, οὔσης δῆθεν ἁπλοῦ συμβόλου (attributiv).

Σημ. 5. Τοῦ ἀγαλματίου εἰκόνα γνωρίζω μόνον τὴν παρὰ Reinach, Reperfoire II, 171, 6.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τόσον ἀσήμου εἰκονιδίου, τοὺς ὡραίους στίχους τοῦ ὁμηρικοῦ ὕμνου, περιγραφικοὺς τῆς ἐκπλήξεως καὶ θυμοσοφίας τοῦ Ἑρμοῦ:

στ. 32 *Πόθεν τόδε καλὸν ἄθυρμα,*
αἰόλον ὄστρακον, ἐσσί, χέλυς ὄρεσι ζώουσα;
στ. 37 *ἦ γὰρ ἐπηλυσίης πολυπήμονος ἔσσεαι ἔχμα*
ζώουσ᾽· ἢν δὲ θάνῃς, τότε κεν μάλα καλὸν ἀείδοις.

Ἀληθῶς ἡ γοητευτικὴ ἱστορία τῆς παραδόξου κατασκευῆς τῆς λύρας, παραμείνασα ἀλησμόνητος καθ᾽ ὅλην τὴν ἀρχαιότητα, δὲν ἄφησεν ἀδιαφόρους τοὺς ἀγαλματοποιούς, ὅπως ἐβεβαιώθημεν ἤδη ἐκ τῶν δύο τοὐλάχιστον ἀνωτέρω μνημονευθέντων μικρῶν μνημείων. Εἰς ταῦτα εἶναι πιθανόν, ὅτι πρέπει νὰ προστεθῇ ὁ Ἑρμῆς τοῦ Ἄργους καὶ εἰς τὴν οὕτω συγκροτηθεῖσαν σειρὰν εὑρίσκει τὴν καταλληλοτέραν θέσιν τὸ νέον ἄγαλμα τοῦ Μαραθῶνος.

Δὲν διαφεύγει παρὰ ταῦτα τὸν ἀναγνώστην, ὅτι ἡ ἑρμηνεία τοῦ ἀγάλματος, ὡς εἰκονίζοντος τὸν Ἑρμῆν περιεργαζόμενον τὴν χελώνην, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁριστικὴ καὶ βεβαία. Ἡ ἀπώλεια τοῦ χαρακτηριστικοῦ ἀντικειμένου, ὡς καὶ ἡ ἀνεπάρκεια τῶν ἀναλογιῶν, ἀφήνουν ἐλεύθερον τὸ στάδιον εἰς πολλὰς εἰκασίας. Ἀλλ᾽ εἶναι ἀσύμφορον νὰ ἐξαντλήσωμεν τὸν περὶ αὐτῶν λόγον, προκειμένου ἄλλως περὶ θέματος μικρᾶς σχετικῶς σημασίας. Ἡμεῖς πιστεύοντες εἰς τὴν ἀνωτέρω γνώμην, ὡς τὴν μέχρι τοῦδε τοὐλάχιστον πιθανωτέραν, εἶναι καιρὸς νὰ τραπῶμεν εἰς τὸ οὐσιαστικὸν ζήτημα τῆς ἐκτιμήσεως τοῦ νέου εὑρήματος ὡς καλλιτεχνικοῦ ἔργου μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἐδῶ θὰ καταλήξωμεν εἰς συμπεράσματα βεβαιότερα.

Ὡς ἤδη ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, δὲν εἶναι πᾶσαι αἱ ἀπόψεις τοῦ ἀγάλματος τῆς αὐτῆς ἀξίας. Μάλιστα μερικαὶ ἐξ αὐτῶν εἶναι ἐλαττωματικαὶ καὶ φανερῶς ἀντίθετοι πρὸς τὰς προθέσεις τοῦ καλλιτέχνου. Ἁπλῆ παραβολὴ τῶν εἰκόνων 9 καὶ 10 πρὸς τοὺς πίνακας 2 καὶ 3 καθιστᾷ ἔκδηλον τὸ πρᾶγμα. Ἀκριβέστερον, ὅλα ὑπολείπονται εἰς ἔκφρασιν καὶ δύναμιν ἐπὶ τῆς εἰκόνος 9 καὶ κατ᾽ ἀκολουθίαν ἐπὶ τῆς ἀντιστοιχούσης ὄπισθεν φωτογραφίας 10. Ἡ κλίσις ἐν πρώτοις τοῦ κορμοῦ πρὸς τὰ ἀριστερὰ εἶναι τόση, ὥστε νὰ φαίνεται ἀμφίβολος ἡ εὐστάθεια τοῦ ὅλου σώματος. Συγχρόνως ὁ κορμὸς ἀποβαίνει καθ᾽ ὑπερβολὴν λεπτός, ὡς διακοπτόμενος καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ διὰ τοῦ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος σημαντικοῦ χάσματος. Ἐπίσης ὁ ἀριστερὸς μηρός, ὅπως καὶ ὁ ὁμώνυμος βραχίων, ὡς πεπλατυσμένοι καὶ ὁρώμενοι ἐκ τῆς ἔμπροσθεν στενωτέρας πλευρᾶς φαίνονται σχετικῶς ἀσθενεῖς. Τί δὲ νὰ εἴπωμεν διὰ τὴν δεξιάν; Ἐπειδὴ ἡ κατὰ τὸν ἀγκῶνα κάμψις εἶναι ἀφανής, ἐκτεινομένη συνεχῶς πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἀποσπᾶται τοῦ λοιποῦ σώματος καὶ χάνεται εἰς τὸ κενόν. Ἡ ἄρθρωσις τοῦ δεξιοῦ γόνατος κατὰ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τὴν ἔξω πλευρὰν σημειώνεται μόλις, ὥστε τὸ περίγραμμα ἀποβαίνει ὑπερβολικὰ στρογγύλον καὶ τὸ ὅλον σκέλος ἐντεροειδὲς καὶ ἄτονον. Ὁ πῆχυς τῆς ἀριστερᾶς, ὡς διευθυνόμενος σχεδὸν πρὸς τὰ ἐμπρός, σμικρύνεται δυσαρέστως καὶ τέλος ἡ κεφαλή, εἰς ὄψιν $^3/_4$, δὲν παρουσιάζει τὰς ἀκριβεῖς αὐτῆς διαστάσεις καὶ φαίνεται μικροτέρα.

Εἰκ. 9. Ἐσφαλμένη ἄποψις τοῦ ἐφήβου.

Ὁποία τώρα μεταβολή, ἂν στραφῶμεν εἰς τοὺς πίνακας! Εἶναι θαυμαστόν, πῶς διαμιᾶς ἐξαφανίζονται τὰ σημειωθέντα μειονεκτήματα καὶ μάλιστα μετατρέπονται εἰς φανερὰς ἀρετάς. Ἡ ὑπερβολικὴ κλίσις μετριάζεται αἰσθητῶς, ὥστε νὰ σημαίνῃ μόνον τὴν εὐλυγισίαν τοῦ κορμοῦ, ὅστις ἀποβαίνει μὲ τὴν γειτονίαν τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος πλατύτερος καὶ εὐρωστότερος. Ὁ ἀριστερὸς μηρὸς ὡς φαινόμενος ἐκ τῶν πλαγίων δὲν ὑπολείπεται τοῦ δεξιοῦ εἰς μέγεθος. Τονίζεται ἡ ἄρθρωσις κατὰ τὸ δεξιὸν γόνυ. Τὸ κατώτερον μέρος τῆς ἀριστερᾶς ἀναπτύσσεται ἐλευθέρως καθ᾽ ὅλην τὴν ἔκτασιν. Ὅλως διαφορετικὴ φαίνεται τώρα ἡ δεξιά. Καμπτομένη σημαντικῶς εἰς τὸν ἀγκῶνα συνδυάζει τὴν μεγίστην πρὸς τὰ ἔξω κίνησιν μὲ τὴν ἐνεργὸν ἐπιστροφὴν καὶ συγκέντρωσιν. Κατὰ τὴν πλαγίαν ὄψιν ἐξακριβώνεται καὶ σαφηνίζεται τὸ μέγεθος καὶ ἡ θέσις τῆς κεφαλῆς. Ἐν τῷ συνόλῳ ἡ εἰκὼν παρὰ τὴν μεγίστην δυνατὴν ἀνάπτυξιν τῶν λεπτομερειῶν παραμένει ἀδιάσπαστος καὶ ἑνιαία.

Αἱ πολλαὶ αὗται καὶ οὐσιώδεις διαφοραὶ διδάσκουν ἡμᾶς φανερά, πῶς ἤθελε νὰ φαίνεται τὸ ἄγαλμα ὁ καλλιτέχνης καὶ πῶς δὲν ἤθελε. Εἶναι δὲ τόσον ἔκδηλος ἡ ἀρνητική του θέλησις, ὥστε θὰ ἐλέγομεν, ὅτι εἶχεν ἀπαγορεύσει τὰς ἀπόψεις 9 καὶ 10 μὲ τὴν τοποθέτησιν τοῦ ἀγάλματος μεταξὺ τῶν τοίχων ναϋδρίου ἢ τῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

κιόνων στοᾶς ἢ ἄλλων ἀναθημάτων. Ἀλλ᾽ ἡ ἀπαγόρευσις δὲν ἰσχύει πλέον. Ὁ θεατὴς διὰ τοῦτο περιφερόμενος σήμερον ἐλευθέρως περὶ τὸ ἄγαλμα ἀποκομίζει ἐντυπώσεις θολὰς καὶ ἀπέρχεται μέ τινα σιωπηλὴν ἀπογοήτευσιν.

Εἶναι γνωστόν, πόσον ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἰδέα τῆς διαθέσεως τοῦ χώρου ὑπῆρξε σημαντικὴ εἰς τὴν τοποθέτησιν τῶν ἀρχαίων πλαστικῶν ἔργων. Δὲν ἦτο ἀπαραίτητος ὁ ἀρχιτεκτονικὸς ὅρος μόνον, ὅταν ἐπρόκειτο περὶ λατρευτικῶν ἀγαλμάτων ἢ τῶν Κορῶν τοῦ Ἐρεχθείου καὶ τῶν παρομοίων, ἀλλὰ καὶ ὅταν οἱ ἀνδριάντες παρετάσσοντο ὡς ἀναθήματα εἰς τὴν σειρὰν πρὸ τοίχου ἢ παρά τινα ὁδόν. Ἀκόμη εἰς τὴν περίπτωσιν, καθ᾽ ἣν τὸ ἀνάθημα δι᾽ οἱονδήποτε λόγον ἦτο μονῆρες, ὑπῆρχε τὸ βάθρον, ὅπερ διὰ τοῦ σχήματος αὐτοῦ καθώριζε τὴν σχέσιν μὲ τὸν πέριξ ἄπειρον χῶρον. Γνωρίζομεν πρὸς τούτοις, ὁποίαν θεμελιώδη ἐπίδρασιν εἶχεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πλαστικῆς τὸ ἀρχιτεκτονικὸν στοιχεῖον. Τὸ περίοπτον πλαστικὸν ἔργον ἔδει νὰ παρουσιάσῃ ἀριθμὸν εἰκόνων, αὐστηρῶς ὡρισμένον καὶ ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰς δυνατὰς δικαιολογημένας ἀπόψεις. Συνήθως αὗται δὲν ὑπερέβαινον τὴν μίαν καὶ μόνην ἐμπροσθίαν εἰκόνα, εἰς ἣν προστίθεται κατ᾽ ἀκολουθίαν ἡ ὄπισθεν παράλληλος. Μόνον εὐάριθμα ἔργα, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Λυσίππου καὶ κάτω χρονολογούμενα, παρουσιάζουν ἀπὸ παντὸς σχεδὸν σημείου ἀρτίας εἰκόνας. Ἀλλ᾽ εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι καὶ ὁ Ἀποξυόμενος δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένος ἐντελῶς τῶν ἐλαττωματικῶν ἀπόψεων καὶ εἰς μίαν μάλιστα ἐξ αὐτῶν μέχρι ἐσχάτων ἀπεικονίζεται [1].

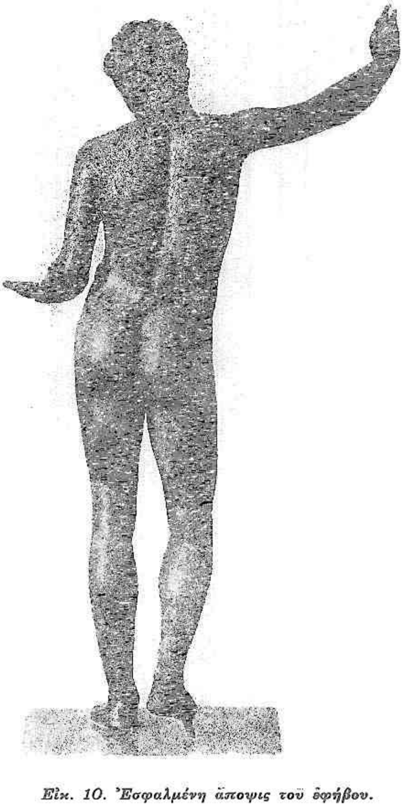

Εἰκ. 10. Ἐσφαλμένη ἄποψις τοῦ ἐφήβου.

Σημ. 1. Π. χ. εἰς τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν, 1923, Springer - Wolters, Kunst d. Altertums, σελ. 360 εἰκ. 675 ἡ εἰκονιζομένη ὄψις εἶναι ἐπαισθητῶς μειονεκτική. Τὸ δεξιὸν σκέλος δὲν παρουσιάζει σαφῆ τὴν ἄρθρω-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ἴσως τὰ ἀνωτέρω, ὡς πολὺ γνωστά, φανοῦν ἐνταῦθα κοινοτοπίαι. Ἀλλ' ὅμως, ἐφόσον ἔχομεν μέγαν ἀριθμὸν ἔργων μακρὰν τῶν βάθρων αὐτῶν [1], εἶναι χρήσιμον νὰ ἐνθυμούμεθα τὴν θεμελιώδη ἀλήθειαν. Διότι μόνον οὕτω θὰ ἐλαττωθῇ ἡ ἀπροσεξία εἰς τὴν τοποθέτησιν τῶν ἀγαλμάτων εἰς τὰ Μουσεῖα καὶ τὴν ὀρθὴν αὐτῶν ἀπεικόνισιν. Τὸ ζήτημα ἀληθῶς εἶναι ἄξιον τῆς μεγαλυτέρας προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ δύσκολον συγχρόνως. Σημαντικὰ ἐμπόδια εἰς τὴν ἔρευναν εἶναι αἱ προσωπικαὶ ἀντιλήψεις καὶ προτιμήσεις, ἐπειδὴ καὶ εἰς τὰς δευτερευούσας ἀπόψεις δὲν λείπει ἐντελῶς τὸ θέλγητρον. Ἀλλ' ἐπιμελὴς σύγκρισις πολλῶν φωτογραφιῶν καὶ ἐξέτασις διαφόρων ἔργων τοῦ αὐτοῦ τύπου δύνανται νὰ ὁδηγήσουν, πολλάκις ἀσφαλῶς, εἰς τὴν βεβαίωσιν τῆς πληρεστέρας εἰκόνος.

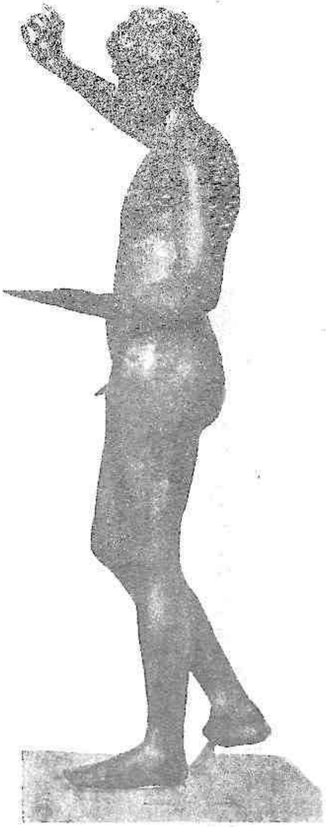

Εἰκὼν 11.

Ἡ πλαγία ὄψις, εἰκ. 11, εἶναι προφανῶς δευτερεύουσα. Ἐν τούτοις δὲν παρουσιάζει τὰ σημειωθέντα ἐπὶ τῆς εἰκ. 9 μειονεκτήματα. Τοὐναντίον αἱ κινήσεις πᾶσαι τῶν ἄκρων εἶναι φανεραὶ καὶ ἡ συγκέντρωσις ἀναμφισβήτητος. Μάλιστα ἡ εἰκὼν ἔχει τὸ ἰδιαίτερον θέλγητρον νὰ φανερώνῃ τὴν πρὸς τὰ ὄπισθεν κάμψιν τοῦ κορμοῦ, λυγιζομένου ὡς εὐχύμου νέου βλαστοῦ καὶ τὴν ἀντίστροφον κατάνευσιν τῆς κεφαλῆς. Πρὸς τούτοις εἶναι πρὸ πάντων ἐδῶ αἰσθητὴ ἡ ἐπίτηδες γενομένη μεγέθυνσις τῆς δεξιᾶς κνήμης, μακροτέρας 3 ἑκατοστὰ ὑπὲρ τὴν ἀριστεράν, προσδίδουσα ῥαδινότητα καὶ χάριν εἰς τὸ ὅλον ἀνάστημα. Ἐπίσης ἡ κάπως ὑπερβολικὴ διαπλάτυνσις τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ καὶ βραχίονος ἀπέβη εὐνοϊκὴ εἰς τὴν συγκρότησιν τῆς συμπαθητικῆς ἀπόψεως. Ἀλλὰ διατί νὰ ἐπισωρευθοῦν τὰ ἐλαττώματα ἐπὶ τῆς εἰκόνος 9; Τοῦτο

σιν τοῦ γονατος καὶ ἡ δεξιὰ βραχύνεται δυσαρέστως. Ἡ αὐτὴ ἀτυχὴς εἰκὼν καὶ παρὰ Collignon, Lysippe, 25. Τὴν ὀρθὴν ἔμπροσθεν εἰκόνα ἰδὲ παρὰ Ch. Picard, Sculpture antique, τόμ. II, 169 καὶ παρὰ Winter, Kunstgeschichte in Bildern μετὰ τῶν δύο καλῶν πλαγίων ὄψεων.

Σημ. 1. Τοῦ ἐφήβου ἡμῶν π. χ. ἡ τοποθέτησις ἐπὶ τοῦ νεωτέρου βάθρου δὲν εἶναι ἡ ὀρθὴ καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ διορθωθῇ, ὅπως εὐτυχῶς τοῦτο εἶναι εὔκολον. Φανερῶς ἄτοπος εἶναι καὶ ἡ τοποθέτησις τοῦ Διαδουμένου τῆς Δήλου ἐν τῷ Ἐθν. Μουσείῳ. Διατηρεῖται αὐτοῦ μόνον ἡ καμπύλη τὸ περίγραμμα πλίνθος,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

βεβαίως δὲν θὰ ἀποδοθῇ εἰς ἀμέλειαν, ἀλλ᾽ εἰς τὴν ἄμεσον γειτονίαν τῆς κυρίας εἰκόνος. Ἵνα ἀναπτυχθῶσιν ἐπὶ τῆς τελευταίας τὰ ἑκατέρωθεν ἄκρα πρὸς τὰ ἔξω, ἠκολούθησε κατ᾽ ἀνάγκην τὸ ἀποτέλεσμα, τὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς νὰ διευθύνωνται ἐπὶ τῆς γειτονικῆς ὄψεως σχεδὸν κατ᾽ εὐθεῖαν πρὸς τὸν θεατήν, τὰ δὲ τῆς ἑτέρας νὰ φεύγουν ὑπὲρ τὸ δέον. Οὕτω ὁ τονισμὸς τῆς κυρίας εἰκόνος ἀπέβη εἰς βάρος τῆς γειτονικῆς, ἀδίκημα, βεβαίως ἀνώδυνον καὶ χρήσιμον.

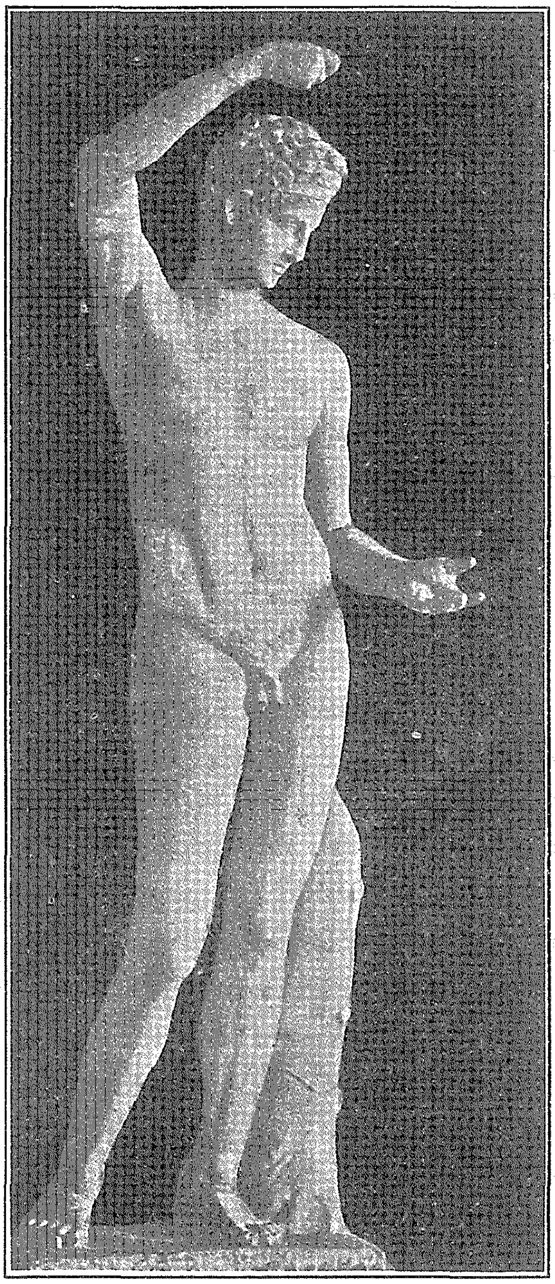

Εἰκ. 12. Μαρμάρινον ἄγαλμα Σατύρου τοῦ Μουσείου τῆς Δρέσδης.

Ἀσχέτως πρὸς τὰ ἀνωτέρω, τὴν ὀρθότητα τοῦ ἰσχυρισμοῦ περὶ τῆς μοναδικῆς κυρίας εἰκόνος ἀποδεικνύει καὶ μόνον ἁπλῆ παραβολὴ πρὸς τὸν γνωστὸν οἰνοχοοῦντα Σάτυρον. Τούτου παραθέτομεν εἰκόνα συμφώνως πρὸς τὸ καλύτερον σχετικῶς ἀντίγραφον τῆς Δρέσδης (εἰκ. 12). Τοῦ ἔργου, τὸ χάλκινον πρωτότυπον τοῦ ὁποίου ὑποστηρίζεται ἰσχυρῶς ὡς πραξιτέλειον, ἡ ὁμοιότης τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὸν τύπον εἶναι πρόδηλος. Τὸ αὐτὸ ἀριστερὸν στάσιμον σκέλος καὶ ἡ αὐτὴ γενικῶς διάθεσις τῶν λοιπῶν ἄκρων. Τίς λοιπὸν ἤθελε προτείνει ὡς κυρίαν ἢ ἰσοδύναμον εἰκόνα τοῦ Σατύρου, ἐπειδὴ ἴσως θὰ ἐφαίνετο μεγαλύτερον μέρος τοῦ προσώπου, τὴν ἐκ τῶν δεξιῶν ἄποψιν; Τὴν πρότασιν ἀπέκρουσεν ἤδη ὁ ἀρχαῖος ἀντιγραφεύς, τοποθετήσας τὸν κορμὸν τοῦ δένδρου εἰς θέσιν κατάλληλον, ὥστε νὰ ἀναδείξῃ τὴν μόνην κυρίαν εἰκόνα καὶ νὰ ἀποφράξῃ τὴν ἀσήμαντον. Παρὰ τὰς δυσκολίας ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ὑλικοῦ, τῆς ἐργασίας καὶ ἴσως τῆς ἐλάχιστα μεγαλυτέρας ἡλικίας τοῦ Σατύρου, ἡ σύγκρισις ἄγει εἰς τὸ

ἥτις εἶναι ἀνάγκη νὰ στραφῇ μικρὸν πρὸς τὰ ἀριστερά, ὥστε νὰ φανῇ ἡ ἄρθρωσις κατὰ τὸ γόνυ τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους. Ἐπίσης πρέπει νὰ στραφῇ ἡ πλίνθος τοῦ ἐκ Δήλου παγκρατιαστοῦ ὑπ᾽ ἀριθ. 1828. Ὡς ἔχει

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

συμπέρασμα, ὅτι ὁ μαραθώνιος ἔφηβος ἀνήκει εἰς νεωτέραν κατά τι ἐποχήν. Ὁ Σάτυρος διατηρεῖ ἔτι μέρος τοῦ παλαιοτέρου τετραγώνου σχήματος τοῦ κορμοῦ καὶ τὸ κάτω ἥμισυ τοῦ σώματος δὲν ὑπερβάλλει τόσον τὸ ἄνω. Εἰς δὲ τὴν νεωτέραν ἐποχὴν ἀντιστοιχεῖ ἡ μεγαλυτέρα ἀνάπτυξις τοῦ κοινοῦ τύπου, ὃν τὸ πρῶτον θὰ συναντήσωμεν εἰς ἐποχὴν κατὰ αἰῶνα παλαιοτέραν.

Μαρμάρινον ἄγαλμα ἰδιωτικῆς συλλογῆς ἐν Petworth τῆς Ἀγγλίας, εἰκονίζον ἀθλητὴν ἐγχριόμενον, οὗ τὸ πρωτότυπον ἀνῆκεν εἰς τὸν πολυκλείτειον κύκλον, εἶναι τὸ ἀρχαιότατον παράδειγμα τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν τύπου [1]. Μὲ στάσιμον σκέλος ἐπίσης τὸ ἀριστερὸν ὁ ἀθλητὴς ὑψώνει τὴν δεξιὰν σημαντικῶς ὑπὲρ τὸν ὦμον, ἵνα ἀποστάξῃ τὸ ἔλαιον, ὅπερ μέλλει νὰ ὑποδεχθῇ ἡ πρὸ τοῦ στήθους ἀριστερά. Ἡ κεφαλὴ στρέφεται μὲν πρὸς τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ σώματος, ἀλλ᾽ ἕνεκα τοῦ θέματος ὄχι τόσον ἐνεργῶς, ὅσον ἐπὶ τοῦ Σατύρου καὶ τοῦ ἐφήβου. Προσέτι διὰ τὴν ἐποχὴν ὁ κορμὸς καὶ τὰ ἄκρα κινοῦνται κατὰ τρόπον μᾶλλον συντηρητικόν. Ἀλλ᾽ ἵνα καλύτερον κατανοήσωμεν τὸν πολυκλείτειον τύπον, ὅπως εἶναι ἀπαραίτητον δι᾽ ἡμᾶς ἐνταῦθα, δὲν θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸ σχεδὸν κρυφὸν ἀνωτέρω ἔργον. Ὁ Δορυφόρος καὶ ὁ Διαδούμενος, τὰ περίφημα καὶ βέβαια ἔργα τοῦ μεγάλου Ἀργείου, εἶναι τὰ διδακτικώτερα παραδείγματα, ἡ δὲ διαφορὰ εἶναι ἀσήμαντος, ὅτι ἐπ᾽ αὐτῶν ὡς στάσιμον σκέλος χρησιμεύει τὸ δεξιόν.

Ὡς συμβαίνει συνήθως εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας τέχνης, τὰ μεγάλα κεφαλαιώδη ζητήματα εἶναι τὰ περισσότερον παρημελημένα. Οὕτω περὶ τῆς πολυκλειτείου στάσεως συχνότατα ὁ λόγος περιορίζεται εἰς ὀλίγας, τὰς κυριωτέρας, κινήσεις καὶ οὔτε τούτων ἡ καλλιτεχνικὴ ἀξία κατανοεῖται οὔτε τὸ καίριον ζήτημα σαφηνίζεται, ἂν ἔχομεν στάσιν ἢ βάδισμα. Καὶ ὅμως πρόκειται περὶ μεγάλου θριάμβου τῆς ἀρχαίας πλαστικῆς καὶ μιᾶς ἀπαραμίλλου καλλιτεχνικῆς εὑρέσεως, ἀναπτυχθείσης ἐξαιρέτως εἰς τὴν πολυκλείτειον σχολὴν τοῦ Ἄργους, καθ᾽ ἣν εἰς τὸ ἱστάμενον καὶ γενικῶς ἤρεμον σῶμα παρέχεται τὸ μέγιστον δυνα-

---

ἐκτεθῇ, ἄσχημον εἶναι τὸ ἀριστερόν του σκέλος καὶ τὸ μεταξὺ τῶν σκελῶν ἄνοιγμα. Ὡς πρὸς τὰς ἀπεικονίσεις σημειώνομεν, ὅτι ὁ ὡραῖος ἔφηβος τῶν Ἀντικυθήρων σπανίως ἀπεικονίζεται καλῶς. Ἡ ἐν τῇ Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1912 πίν. 10 ἀπεικονιζομένη προτομὴ αὐτοῦ μὲ τὴν πληρέστερον ἀνεπτυγμένην ἀριστερὰν παρειὰν σημαίνει τὴν ὀρθὴν ἄποψιν, ἀλλ᾽ ἀκριβῶς τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον ἀριστερὸν μέρος τοῦ προσώπου φωτίζεται ἀτελέστερον. Παρὰ Bulle, D. schöne Mensch σελ. 117 παρέχεται ἡ σωστὴ εἰκών, ὅπως καὶ παρὰ Ch. Picard, Sculpture antique, II, 67. Ἀδικεῖται ὁ ὡραῖος Ἀποξυόμενος τῆς Ἐφέσου εἰς τὴν παρὰ Springer - Wolters, 319 ἀπεικόνισιν. Ἄσχημον εἶναι τὸ μέγα ἄνοιγμα τῶν σκελῶν. Πολὺ καλὴ εἶναι ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἐν Forschungen in Ephesos, I, πίν. XI μὲ τὴν παρατήρησιν, ὅτι ἔδει νὰ στραφῇ κατά τι πρὸς τὰ ἀριστερά του ὁ ἀνδριάς, ὥστε νὰ φαίνεται ἡ καλυτέρα ἐργασία τοῦ δεξιοῦ κροτάφου. Τοὐναντίον τερατώδης εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς κεφαλῆς ὀρθίας ἐν πίν. IX.

Σημ. 1. Furtwängler, Meisterw. 464 εἰκ. 77. Φαίνεται ὅτι ἐν Θήρᾳ, εἰς κεφαλὴν νέου εὑρεθεῖσαν εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Γυμνασίου, ἔχομεν δεύτερον ἀντίγραφον τοῦ αὐτοῦ ἔργου (Hiller von Gärtringen, Thera I, σελ. 210 πίν. 27).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τὸν ποσὸν κινήσεως καὶ ζωῆς. Ὅταν ἐπὶ τοῦ Δορυφόρου καὶ τοῦ Διαδουμένου τὸ μέγιστον βάρος τοῦ σώματος μεταβιβάζεται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ σκέλουςκαὶ τὸ ἀριστερὸν συρόμενον ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ὀπίσω πατεῖ μὲ ὑψωμένην τὴν πτέρναν διὰ τοῦ ἐμπροσθίου μόνον μέρους τοῦ ποδός, κατὰ τὴν βάσιν τοῦ κορμοῦ παρατηρεῖται κίνησις σημαντική, παραπλησία, ἀλλ' οὐδαμῶς ἡ αὐτή, πρὸς τὴν κίνησιν τοῦ βαδίσματος. Τὸ δεξιὸν δηλ. ἰσχίον προχωρεῖ μικρὸν πρὸς τὰ ἐμπρός, τὸ δὲ ἀριστερὸν ἀντιθέτως, ὥστε καὶ τὰ δύο ἀπομακρύνονται τοῦ κατακορύφου ἐπιπέδου τοῦ ἐξίσου ἐπὶ τῶν δύο σκελῶν ἑδραζομένου σώματος. Τοῦτο συνεπάγεται τὴν ἀντίρροπον κίνησιν τοῦ ἀνωτέρου κορμοῦ μὲ τὸν ἀριστερὸν ὦμον ἐμπρός. Ὁ χιασμὸς τῶν μελῶν, γνωστὸς πρὸ πάντων ἐκ τοῦ βαδίσματος, παρατηρεῖται ὡρισμένως ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἔργων καὶ μόνον ἡ κακὴ τοποθέτησις τὸν καθιστᾷ ἀφανέστερον [1]. Πρὸς τούτοις διὰ τὴν κάμψιν τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους προέχει τὸ ὁμώνυμον γόνυ, καὶ ἀντιθέτως κάτω προηγεῖται ὁ δεξιὸς πούς. Ὥστε τὸ ὅλον σῶμα εἶναι διατεθειμένον εἰς τέσσαρα λοξὰ ἐπίπεδα, ἐναλλασσόμενα κατὰ τὴν διεύθυνσιν, τῶν ὁποίων τὰ προέχοντα μέρη κατὰ σειρὰν εἶναι: ἀριστερὸς ὦμος, δεξιὸν ἰσχίον, ἀριστερὸν γόνυ, δεξιὸν πέλμα [2]. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῇ ἓν πέμπτον σπουδαιότατον λοξὸν ἐπίπεδον, ὅπερ ἀποτελεῖ ἡ πλαγία ὄψις τῆς κεφαλῆς, διευθυνομένης πρὸς τὸ στάσιμον σκέλος. Εἶναι μέγα τὸ θέλγητρον ἐκ τῶν ἀφανῶν ἀλλ' ἐν τούτοις τόσον θεμελιωδῶς ὀργανικῶν τούτων κινήσεων, εἰς ἃς πρέπει νὰ συνάψωμεν τὴν ἐλαφρὰν κάμψιν τοῦ κορμοῦ πρὸς τὰ ὀπίσω, κλειομένην ἐμπρὸς μὲ τὴν ἐπιστρέφουσαν κεφαλήν. Τί συμβαίνει ὡς πρὸς τὸ πλάτος; Μὲ τὴν ἄνισον κατανομὴν τοῦ βάρους, εἰναι φυσικόν, ὅτι τὰ δύο ἡμίση τοῦ σώματος ἀπομακρύνονται ἀλλήλων, ἡ δὲ ἀπόκλισις αὕτη παρακολουθουμένη συστηματικῶς καὶ τονιζομένη ἐπιφέρει τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μορφῆς. Οὕτω τὰ πέλματα τῶν ποδῶν, δηλωτικὰ τῆς ὅλης διευθύνσεως τῶν σκελῶν, βλέπουν ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἔξω. Ὁ κορμὸς διὰ τὴν φυσικὴν εὐλυγισίαν δὲν μένει ὄρθιος ἀκριβῶς, ἀλλὰ καμπυλώνεται καὶ ἐκτείνεται πλατύτερον δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Ἡ κεφαλή, διευθυνομένη κατὰ κανόνα πρὸς τὸ στάσιμον σκέλος, παρουσιάζει ἐπιφανῶς ἀνεπτυγμένην τὴν πλαγίαν ὄψιν καὶ ἐντεῦθεν πιστεύομεν, ὅτι ἔχει τὴν καταγωγήν του ὁ ἰδιάζων εἰς τὰ πολυκλείτεια τετράγωνος σχηματισμὸς αὐτῆς. Ἐν τέλει σημειώνομεν τὰς κινήσεις τὰς ἀναφερομένας εἰς τὸ ὕψος. Ὁ δεξιὸς ὦμος καταβαίνει καὶ πλησιάζει πρὸς τὸ ἀνερχόμενον ἰσχίον, ἐνῷ τὰ ἀντίστοιχα μέλη τῆς ἑτέρας πλευρᾶς ἀπομακρύνονται ἀλλήλων. Ἡ ἀπόκλισις τῶν

Σημ. 1. Περὶ τῆς ἐσφαλμένης τοποθετήσεως τοῦ Διαδουμένου τῆς Δήλου πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 166 σημ. 1.

Σημ. 2. Τὸν περὶ τῶν 4 ἐπιπέδων λόγον, θαυμασίως διατυπωμένον εὗρον ἐγὼ τοὐλάχιστον μόνον εἰς τὸ ὡραῖον, ἀλλ' ὄχι βέβαια ἀρχαιολογικόν, βιβλίον τῶν Rodin - Gsell, L'art σελ. 258 κἑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

μορφῶν τῆς ἀνέτου πλευρᾶς, πόρισμα τῆς ἀπέναντι συγκλίσεως [1], εὐνοεῖ τὴν εἰς ὕψος ἀνάπτυξιν αὐτῶν καὶ συντελεῖ μεγάλως εἰς τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ἐλαφροῦ καὶ ὑψηλοῦ ἀναστήματος.

Ἂν καί τινες ὁμοιάζουν πρὸς τὰς χαρακτηριστικὰς κινήσεις τοῦ βαδίσματος, ὅμως οὐδεμία τούτων ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν μετατόπισιν τοῦ σώματος. Πᾶσαι εἶναι φύσεως στατικῆς καὶ χρησιμεύουν εἰς τὸ ζύγισμα τῶν διαφόρων μελῶν καὶ τὴν ἰσορρόπησιν. Βασικὴ καὶ πηγαία κίνησις εἶναι ἡ καθορίζουσα τὸ στάσιμον καὶ ἄνετον σκέλος. Εἰς ῥυθμὸν ἀκώλυτον καὶ ἑνιαῖον ἀκολουθοῦν πᾶσαι αἱ ἄλλαι. Ἀκόμη καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς τὸ θέμα κινήσεις τῶν ἄνω ἄκρων προσαρμόζονται πρὸς τὰς ὑπαρχούσας στατικὰς κινήσεις. Οὕτω ἐννοοῦμεν διατί ὁ Δορυφόρος ἀνέχει τὸ δόρυ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καὶ διατί τοῦ Διαδουμένου ὁ ἀριστερὸς βραχίων ὑψώνεται περισσότερον. Αἱ ἐξαιρέσεις ἢ ἀνεπιτυχεῖς λύσεις ἐνισχύουν καὶ σαφηνίζουν τὸν κανόνα [2]. Οὕτω π. χ. ἐπὶ τοῦ λεγομένου Κυνίσκου ἡ κεφαλὴ κλίνει πρὸς τὸν ἀνυψούμενον ὦμον καὶ ἐπέρχεται σύγκρουσις τῶν ἀντιθέτων κινήσεων, ἥτις σταματᾷ τὸν ἐλεύθερον ῥυθμόν. Χειροτέρα ἀκόμη εἶναι ἡ λύσις ἐπὶ τοῦ λεγομένου παιδὸς τοῦ Δρέσδης καὶ τοῦ ἀνωτέρω ἀπεικονισθέντος χαλκίνου ἀγαλματίου τοῦ Λούβρου (ἰδὲ εἰκ. 8). Ἡ κεφαλὴ στρεφομένη πρὸς τὸ ἄνετον σκέλος κλίνει οὕτω πρὸς τὸν ἀνερχόμενον ὦμον καὶ ὁ δεξιὸς βραχίων τείνει νὰ ἀνυψωθῇ ἐκ τοῦ κατερχομένου ὤμου τῆς στασίμου πλευρᾶς.

Εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ συγκρότησις τῆς ὡραίας εἰκόνος τοῦ νεανικοῦ σώματος εἶναι ὁ μοναδικὸς ὑψηλὸς σκοπὸς τοῦ καλλιτέχνου. Διὰ τοῦτο βλέπομεν τὸν περιορισμὸν τῶν θεμάτων εἰς τὰς πλέον ἀσημάντους ἱστορίας καὶ τὴν τροποποίησιν αὐτῶν, τὴν ἀγνόησιν τῶν συμβόλων καὶ τὴν τελείαν «ἡρωϊκὴν» γυμνότητα, ἣν δὲν ἐξηγεῖ ἐπαρκῶς ἡ συνήθεια τοῦ γυμνασίου. Τὸ στήριγμα ἐπὶ τοῦ ἑνὸς σκέλους μὲ τὴν ὑψωμένην πτέρναν τοῦ ἑτέρου εἶναι στάσις φυσικὴ ἀναντιρρήτως, ἀλλὰ σπανία εἰς τὴν ζωήν. Κατὰ πολὺ συχνοτέρα καὶ ἀναπαυτικωτέρα, συνηθεστέρα εἰς τὴν ἀττικὴν τέχνην, εἶναι ἡ στάσις μὲ τὸ ἄνετον σκέλος πατοῦν ἐπὶ ὁλοκλήρου τοῦ πέλματος. Ἀλλ᾿ ἡ σπανιωτέρα στάσις ἔχει μείζονα καλλιτεχνικὴν ἀξίαν καὶ συνοδεύεται ὑπὸ πλήθους ἁπλῶν καὶ ποικίλων κινήσεων, ὥστε νὰ ἀποτελέσῃ μετ᾿ αὐτῶν ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἠρεμίας τὴν θαυμασιωτέραν εἰκόνα τῆς ἔνδοθεν παλλομένης ὀργανικῆς ζωῆς. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ὁ μέγας ἐνθουσιασμὸς

Σημ. 1. Ὁ Rodin - Gsell ἔ. ἀ. σελ. 259 παραβάλλει εὐφυῶς ὡς πρὸς τὸν μηχανισμὸν τῶν ἀμοιβαίως καθοριζουσῶν ἀλλήλας τούτων κινήσεων πρὸς τὸ μουσικὸν ὄργανον accordéon, τὴν παρ᾿ ἡμῖν φυσαρμόνικαν.

Σημ. 2. Παρὰ τὸν Δορυφόρον καὶ Διαδούμενον εἰς τὰ κανονικὰ πολυκλείτεια ἔργα ἐκτὸς τοῦ ἐγχριομένου τοῦ Petworth καταλέγεται καὶ ὁ Ἑρμῆς Boboli (Jahrbuch, 1909, σελ. 1 κἑ.) τοῦ ὁποίου τὸ πρωτότυπον πιστῶς ἀποδίδει τὸ θαυμάσιον ἀγαλμάτιον τοῦ Annecy. Παραλλαγὴν τοῦ Δορυφόρου ἐνδιαφέρουσαν σημαίνει τὸ ὡραῖον χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Πανὸς τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τῶν ἀρχαίων ὑπὲρ τοῦ τύπου, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν ἀττικῶν ἔργων εὐθὺς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Παρθενῶνος εἶναι ζωηρῶς αἰσθητὴ (Παρθένος, Λημνία, Ἥρα Barberini, Ἀθηνᾶ Farnese, Ἀφροδίτη «Ἀλκαμένους» κ.τ.λ.). Ἀλλὰ καὶ αὐτούσιος ὁ πολυκλείτειος τύπος εὑρίσκει ὑποδοχὴν καὶ ἀνάπτυξιν ἐν Ἀθήναις εἰς τὸν πραξιτέλειον κύκλον, ἔνθα καὶ ἄλλως συνεχίζεται ἡ αὐτὴ παράδοσις τῶν γυμνῶν νεανικῶν σωμάτων μὲ τὴν κατανεύουσαν κεφαλὴν καὶ τιμᾶται κατ᾽ ἐξοχὴν τὸ ῥυθμολογικὸν καὶ μορφολογικὸν ἰδεῶδες.

Βεβαίως ὁ γνωστότερος πραξιτέλειος τύπος εἶναι ὁ μετὰ στηρίγματος καὶ δευτέρου καθέτου ἄξονος, ἐπειδὴ τὰ περίφημα ἔργα, ὁ Ἑρμῆς, ἡ Κνιδία, ὁ Σαυροκτόνος, ἀνήκουν ἐνταῦθα. Ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον συνήθης εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἐλευθέρως ἱσταμένου ἀγάλματος. Διότι καὶ ἂν ἐξαιρέσωμεν τοὺς γυναικείους τύπους (τῆς Ἀρτέμιδος Βραυρωνίας = Ἀρτ. Gabii, τῆς Ἀφροδίτης Arles) ἔχομεν νὰ τάξωμεν εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν τοῦ Διαδουμένου τὸν οἰνοχοῦντα Σάτυρον, ἕνα τοὐλάχιστον ἐκ τῶν Ἐρώτων καὶ τὸν ὑπέροχον Ἑρμῆν τῆς Ἄνδρου. Ἀρκεῖ δι᾽ ἡμᾶς ἐνταῦθα ἡ ἐξέτασις τοῦ Σατύρου. Αἱ περιγραφεῖσαι ἀνωτέρω κινήσεις εἰς βάθος, πλάτος καὶ ὕψος ὑπάρχουν ὅλαι καὶ τονίζονται αἱ κυριώτεραι μὲ τὴν μεγαλυτέραν κάμψιν τοῦ κορμοῦ καὶ τὴν κατάλληλον προσαρμογὴν τοῦ θέματος. Δὲν εἶναι ἀσήμαντον, ὅτι ἡ δεξιὰ ἀνυψώνεται πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ ἡ ἀριστερὰ πρῶτον μὲν καταβαίνει ἔπειτα δὲ προβάλλει. Βεβαίως αἱ κινήσεις αὗται ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἐξεικόνισιν τῆς οἰνοχοήσεως, ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον ἐξυπηρετοῦν τὰς ἀνάγκας τοῦ τύπου. Διότι, ἀφοῦ ἐνταῦθα στάσιμον σκέλος εἶναι τὸ ἀριστερόν, πρέπει νὰ προέχῃ τὸ ἀριστερὸν ἰσχίον, ὅπερ τονίζει ἡ προτεινομένη ἀριστερά, νὰ καταβαίνῃ καὶ ὑποχωρῇ ὁ ἀριστερὸς ὦμος, πρὸς ὃν συμμορφώνεται ὁ παραπλεύρως βραχίων καὶ νὰ ὑψώνεται καὶ προχωρῇ ὁ δεξιὸς μὲ πλήρη ἐναρμόνισιν τῆς ὁμωνύμου χειρός. Προσαρμογὴ θαυμασία. Ἡ κίνησις τῶν χειρῶν σημαίνει συνέχειαν ἀκώλυτον τοῦ μεγάλου ἐσωτερικοῦ ῥυθμοῦ καὶ ἐξωτερίκευσιν αὐτοῦ ἐντονωτέραν. Ἐὰν ὑπάρχῃ τις ἀντίθεσις, θὰ ἐξομαλυνθῇ συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς κυριαρχούσης ῥυθμικῆς εἰκόνος. Οὕτω συνέβη ἐπὶ τοῦ Σατύρου, ἡ δεξιὰ νὰ ἀφήσῃ τὴν φυσικωτέραν διεύθυνσιν πρὸ τῆς κεφαλῆς καὶ νὰ τοξοποιηθῇ ὑπὲρ αὐτήν, δηλώνουσα ἐμφανῶς τὴν περιφέρειαν τοῦ νοητοῦ κύκλου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀναπτύσσεται ἡ ὅλη μορφή. Ἀλλ᾽ ὁ μερικὸς οὗτος περιορισμὸς τοῦ θέματος, ὁ κινῶν ἐνίοτε τὰς μεμψιμοιρίας τῶν κριτικῶν [1], διδάσκει ἡμᾶς φωτεινῶς, ποῦ διηυθύνετο τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν ἡ πνευματικὴ συγκέντρωσις. Ὁ τύπος, τὸ μοναδικὸν μέγα κοινὸν κτῆμα τῶν συγχρόνων, ἦτο τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως καὶ τοῦ μεγαλοφυεστέρου καλλιτέχνου. Ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν, ὅτι καὶ ἐπὶ ἑνὸς ἐκ τῶν μεγίστων διασω-

Σημ. 1. Οὕτω τελευταῖον ὁ Picard ἐν Sculpture antique, II, 120 καλεῖ τὴν ὅλην στάσιν «fort theatrale a vrai dire».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

θέντων ἀριστουργημάτων, τοῦ Ἑρμοῦ τῆς Ὀλυμπίας, εἶναι φανερὰ ἡ καταδυνάστευσις τοῦ θέματος ὑπὸ τῆς μεγάλης τυπικῆς εἰκόνος [1].

Ἐπανερχόμενοι τώρα πρὸ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Μαραθῶνος θὰ ἐννοήσωμεν εὐκόλως, πόσον εἶναι ἐπ᾽ αὐτοῦ εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τονισμένα τὰ γνωσθέντα χαρακτηριστικὰ τοῦ παλαιοῦ τύπου. Ἰδίως προέχει ἡ ἀνάπτυξις τῆς εἰκόνος εἰς πλάτος. Ὁ κορμὸς καμπυλώνεται ἰσχυρότερον ἢ ἐπὶ τοῦ Σατύρου, ἰσορροπουμένης τῆς τολμηρᾶς καμπύλης μὲ μεγαλυτέραν κατάνευσιν τῆς κεφαλῆς. Προπαρασκευάζεται δὲ ἡ μεγάλη κλίσις πρὸς τὰ ἀριστερά, ἥν, ὡς εἴδομεν, ἐλέγχει τὸ γεγονός, ὅτι αἱ κατακόρυφοι ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ λαιμοῦ καὶ τῆς μασχάλης καταπίπτουν ἔξω τῶν ἀντιστοίχων πτερνῶν, ἀπὸ τῆς βάσεως αὐτῆς τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, ἐπειδὴ τὸ πέλμα, κατὰ συνήθειαν γνωστὴν ἐκ τῶν λυσιππείων χρόνων [2], πατεῖ μόνον κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν ἥμισυ αὐτοῦ (βλ. εἰκ. 3). Χάριν τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ τῆς ἀναπτύξεως εἰς πλάτος, ἡ ἀριστερὰ κατὰ τὸ κατώτερον αὐτῆς μέρος καὶ ὁλόκληρον τὸ ὁμώνυμον σκέλος μετὰ τοῦ ποδὸς ἀνοίγεται ὅσον ἐνδέχεται πρὸς τὰ ἔξω. Δὲν καθυστεροῦν εἰς τὴν αὐτὴν προσπάθειαν τὰ ἄκρα τῆς ἑτέρας πλευρᾶς. Ἰδίως ἡ ὑψωμένη δεξιὰ ἐξαντλεῖ πᾶσαν δυνατότητα ἀπομακρύνσεως καὶ εἰς τοῦτο πιθανῶς ὀφείλεται ἡ σχηματικὴ κάπως παράστασις τῆς ἄκρας χειρός. Διότι φυσικωτέρα θὰ ἦτο ἡ χειρονομία τῆς ἐκπλήξεως, ἂν ἡ παλάμη μὲ τοὺς δακτύλους ἔβλεπον πρὸς τὰ ἐντός. Ἔχομεν ἄρα καὶ ἐδῶ μικρὰν παραβίασιν τοῦ θέματος ἐπιβληθεῖσαν ὑπὸ τῆς κυριάρχου εἰκόνος. Τέλος ἡ κεφαλὴ ἀναπτύσσεται ἐπίσης. Διὰ τοῦτο διατηρεῖ τὸν γενικῶς τετράγωνον χαρακτῆρα, ὄχι κατά τινα προτίμησιν, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ οὐσιώδους ἐσωτερικοῦ λόγου, ὅτι εἰς τὴν μεγάλην εἰκόνα ὑπάρχει μόνον κατὰ τὴν πλαγίαν αὐτῆς ὄψιν. Τὴν αὐτὴν γνώμην ὑπεστηρίξαμεν ἀνωτέρω προκειμένου περὶ τῶν πολυκλειτείων κεφαλῶν, ἀλλὰ κατὰ τὸν Δ´ αἰῶνα τὸ πρᾶγμα βεβαιώνεται δι᾽ ἰσχυροτέρων ἐνδείξεων. Ὁ Ἀποξυόμενος π. χ. τῆς Ἐφέσου ἔχει κρανίον στρογγύλον ὄπισθεν καὶ περιωρισμένον, ἀφοῦ τὸ ἄγαλμα ἐφαίνετο πρὸ πάντων ἐκ τῶν ἔμπροσθεν, ἐνῷ ὁ ἔφηβος τῶν Ἀντικυθήρων παρουσιάζει σχῆμα γωνιωδέστερον τῆς κεφαλῆς, ἐπειδὴ ταύτης μᾶλλον προεῖχεν ἡ πλαγία ὄψις [3]. Καὶ αἱ εἰς

Σημ. 1. Ὅπως ὁ τύπος ἀπαιτεῖ τὸν περιορισμὸν τοῦ μικροῦ Διονύσου εἰς τὸν ἐλάχιστον χῶρον, οὕτω ἐπιβάλλει καὶ τὴν ὄψιν τῶν $^3/_4$ εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν κορμόν. Ἐντεῦθεν αἱ ψυχολογικαὶ παρατηρήσεις, ὅσον λεπταὶ καὶ ἂν εἶναι (Picard ἔ. ἀ. 126) περὶ ἀφηρημάδας ἢ ἀπαξιώσεως τοῦ Ἑρμοῦ νὰ δεχθῇ τὸν ταπεινὸν ῥόλον τοῦ παιδαγωγοῦ φαίνονται περιτταί.

Σημ. 2. Ἀναφέρομεν ἐδῶ τὴν γνωστὴν βάσιν εἰς σχῆμα ἀστραγάλου τῆς Ὀλυμπίας, ὅπου τὸ στάσιμον πέλμα πρέπει νὰ ἐπάτει κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν talo incessentem τοῦ Πολυκλείτου (Olympia, τόμ. 3ος πίν. 55, 4, 5 σελ. 212) κατὰ τὸν Πλίνιον.

Σημ. 3. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐξηγεῖται καὶ ἡ ὑπερβολικὴ διαπλάτυνσις τοῦ προσώπου τοῦ Ἀποξυομένου καὶ ἡ ὑποχώρησις τῆς σιαγόνος πρὸς τὰ ὀπίσω, ἡ σχετικῶς μεγάλη. Πλάτυνσιν τοῦ προσώπου καὶ μικρὸν βάθος παρουσιάζει καὶ ἡ παρὰ Hiller von Gärtringen κεφαλὴ τοῦ Ἡλίου ἐκ Ῥόδου, ἐπειδὴ προδήλως ἐφαίνετο ἐκ τῶν ἔμπροσθεν. Ἰδὲ Strena Helbigiana, 99 κέ. (Gräf).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

βάθος κινήσεις, τονίζονται ἰσχυρῶς μὲ τὴν ἔντονον κάμψιν τοῦ κορμοῦ καὶ τὴν ἄκρως ἐπιτυχῆ διάθεσιν τῶν χειρῶν. Τὰ δύο κύρια λοξὰ ἐπίπεδα τοῦ κορμοῦ ἀναπτύσσονται οὕτω μεγάλως καὶ ἀποβαίνουν τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ὅλης εἰκόνος. Τέλος τὸ ὕψος δὲν ἐξαίρει μόνον ἡ μεγίστη ἀνάπτυξις τοῦ περιγράμματος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, ἀλλὰ τονίζει εἰς σημαντικὸν βαθμὸν ἡ μεγαλυτέρα ἀνύψωσις τῆς πτέρνης καὶ ἡ ὑπὲρ τὴν ἀριστερὰν κατὰ 3 τοὐλάχιστον ἑκατοστὰ μεγέθυνσις τῆς δεξιᾶς κνήμης. Ἐννοοῦμεν καλῶς, ὅτι τὸ ἀναβαῖνον γόνυ δίδει ἀέρα εἰς τὸ ἀνάστημα.

Οὕτω ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πολυκλειτείου τύπου ἔφθασεν ἐπὶ τοῦ ἐφήβου τοῦ Μαραθῶνος τὰ ἀκρότατα ὅρια. Τίποτε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προστεθῇ εἰς τὸ ἑξῆς νέον, χωρὶς νὰ ἀλλοιώσῃ τὸν οὐσιώδη χαρακτῆρα τοῦ παλαιοῦ τύπου. Διότι ὁ ἔφηβος τῶν Ἀντικυθήρων μὲ τὴν ἐνεργὸν ἀπομάκρυνσιν τοῦ δεξιοῦ σκέλους καὶ ὁ Ἀποξυόμενος τῆς Βιέννης μὲ τὸ αὐτὸ ἰδίωμα καὶ τὰς προβαλλομένας χεῖρας ἔχουν ἤδη λάβει τὴν πρὸς τὸν λυσίππειον Ἀποξυόμενον ἄγουσαν. Τὸ χάλκινον ἄγαλμα [1] Ἔρωτος ἢ κατ' ἄλλους Ἀγῶνος, τὸ ἀνασυρθὲν ἐκ παραλίας τῆς Τύνιδος, ἂν καὶ εἶναι ἔργον μεταλυσίππειον, ἐπαναλαμβάνει τὸν τύπον τοῦ Κυνίσκου ἄνευ τινὸς σημαντικῆς προόδου. Τὸ ἀνωτέρω ἀπεικονισθὲν (σελ. 160) χάλκινον ἀγαλμάτιον Ἑρμοῦ τοῦ Μουσείου τῆς Βιέννης, ὁμοίως μεταλυσιππείων χρόνων, δὲν παρουσιάζει ἐπίσης τίποτε τὸ νεώτερον. Κατὰ ταῦτα ὁ ἔφηβος τοῦ Μαραθῶνος σημαίνει τὸ τελευταῖον ἐπιφανὲς μέλος τῆς σειρᾶς, ἧς ἐξάρχει ὁ Δορυφόρος. Τοῦτο εἶναι σημαντικόν, διότι ἡ ἱστορία τοῦ τύπου, ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ε΄ μέχρι μικρὸν περαν τῶν μέσων τοῦ Δ΄ αἰῶνος, ἀποτελεῖ στοιχειῶδες κεφάλαιον τῆς ἑλληνικῆς πλαστικῆς. Ἐπὶ τῶν σχετικῶν ἀγαλμάτων μελετῶμεν καλύτερον τὴν σκέψιν τοῦ καλλιτέχνου ἢ ἐπὶ τῶν ἐνθέου πνοῆς ἔργων τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ ὁρμητικοῦ Σκόπα, βλέπομεν δὲ καθαρώτερα τὰ καλλιτεχνικὰ προβλήματα καὶ τὰς λύσεις αὐτῶν. Πρὸ τοῦ ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τῆς συμμετρίας τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τῆς καλλονῆς τοῦ τελείου νεανικοῦ σώματος ἐξαφανίζονται πάντα τὰ ἀντικαλλιτεχνικὰ στοιχεῖα, ὡς θὰ ἦσαν τὰ ἐνδύματα ἢ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα τῶν εἰκονιζομένων ἢ θέματα σπουδαῖα, διαταρακτικὰ τῆς ὡραίας ἠρέμου εἰκόνος. Τούτων τέλειον παράδειγμα εἶναι ὁ ἡμέτερος ἔφηβος μὲ τὴν «ἡρωϊκήν» του γυμνότητα. Ἀκόμη εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι εἰκονίζει τὸν Ἑρμῆν, ὁ τύπος ἤθελεν ἐπιβάλει τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν πτερῶν ἢ τῆς χλαμύδος καὶ θὰ ἐπέτρεπεν ἔτι τὴν ἀπουσίαν τοῦ κηρυκείου, ἐπειδὴ θὰ ἤρκει τὸ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς γνώρισμα ἢ ἡ ἐπὶ τοῦ βάθρου μόνον ἐπιγραφή. Ἀλλ' εἶναι ἐπίσης ὡραῖον τὸ ἄγαλμα κατὰ τὴν παράστασιν τῆς ἐπιφανείας καὶ τὴν καθέκαστα μορφολογίαν;

Σημ. 1. Πρβλ. Ch. Picard, Sculpture antique, II, 118 - 119. Springer - Wolters, 1923, 405 εἰκ. 765.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ἡ πρώτη ἐντύπωσις περὶ ὡραίας ἐργασίας ὄχι μόνον ἀντέχει εἰς τὴν δοκιμασίαν ἀλλὰ καὶ φωτιζομένη ἐκ τῆς παρατηρήσεως ἐνισχύεται ὁλοέν. Πανταχοῦ ἡ ὀργανικὴ ζωὴ ἐν συμφωνίᾳ πρὸς τὴν δεδομένην περίστασιν ἀπεδόθη μὲ ἀκρίβειαν μέχρι τῶν ἐλαχίστων. Ὀλίγα παραδείγματα θὰ πείσουν περὶ τούτου. Τὸ κάτω περίγραμμα τοῦ θώρακος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς μὲ τὴν ἀνάτασιν τῆς χειρὸς ἀπέβη ἐμφανέστερον καὶ ἡ ἐντεῦθεν προελθοῦσα μικρὰ διαφορὰ πρὸς τὸ ἀπέναντι πλευρὸν ἀπεδόθη μὲ διακριτικὴν λεπτότητα. Κατὰ τὴν κάμψιν τοῦ κορμοῦ δὲν ἐλησμονήθη ὁ ὀμφαλός, ὅστις ἐκ τῆς σχετικῆς πιέσεως προσέλαβεν ἐλαφρῶς ἐπίμηκες σχῆμα. Διὰ τὴν ἔντονον πρὸς τὰ ἀριστερὰ κίνησιν μετεκινήθη καὶ τὸ αἰδοῖον ἐκ τῆς κανονικῆς του θέσεως. Ἡ πτέρνα τοῦ δεξιοῦ ποδὸς ὡς μετέωρος καὶ χαλαρὰ εἰκονίζεται ὀλίγον ὑψηλοτέρα τῆς ἑτέρας, ἥτις συμπιέζεται καὶ ταπεινοῦται. Ἐπίσης διαφέρουν ἐλάχιστα καὶ ὅσον πρέπει οἱ τένοντες κατὰ τὰ σφυρὰ καὶ τὸ ἀντικνήμιον. Οἱ ὀσφυακοὶ μύες κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν ὡς ἀνατεινόμενοι εἶναι φανερώτεροι. Ὅλαι αὐταὶ αἱ μικραὶ διαφοραὶ ἀποδεικνύουν, πόσον ἐπρόσεξεν ὁ καλλιτέχνης εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ζωήν, ἥτις δὲν ἐκδηλώνεται μόνον διὰ τῶν μεγάλων κινήσεων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν μικροτάτων μεταβολῶν εἰς κάθε σημεῖον τῆς ἐπιφανείας.

Ἡ ἔκφρασις τῶν πολλῶν τούτων λεπτομερειῶν, συνοδευομένη μὲ λεπτότητα καὶ εὐαισθησίαν, εἶναι βεβαίως καλλιτεχνικὸν στοιχεῖον ἀξιοσημείωτον. Ἀλλ' ὅπερ ἀναβιβάζει τὸ ἔργον εἰς τὸ ὑψηλὸν ἐπίπεδον τῆς ἀνωτέρας τέχνης, εἶναι ἡ τολμηρὰ καὶ ἐπιτυχὴς χρῆσις τῶν γνησιωτέρων καλλιτεχνικῶν μέσων. Εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι παρὰ τὴν κοινοτέραν φυσικὴν ἀλήθειαν ἡ δεξιὰ κνήμη εἶναι μακροτέρα τῆς ἀριστερᾶς. Ἡ παραβίασις αὐτὴ τῆς ἀνατομικῆς ἀκριβείας δὲν εἶναι μοναδική. Τὸ κρανίον ὁρώμενον ἐκ τῶν ἄνω παρουσιάζει, ὡς γνωστόν, σχῆμα στενούμενον πρὸς τὸ μέτωπον καὶ ἐξογκούμενον κατὰ τοὺς κροτάφους. Ἀλλὰ τὸ σχῆμα τοῦτο εἶναι αἰσθητῶς ἐλλιπὲς κατὰ τὸν δεξιὸν κρόταφον, ἂν ἀναβῇ τις ὑψηλότερα καὶ κοιτάξῃ ἄνωθεν τὸ ἄγαλμα ἢ ἂν ὁ ἀναγνώστης ἐνταῦθα προσέξῃ εἰς τὴν εἰκόνα 15. Ἡ ἐξαιρέτως τολμηρὰ συμπίεσις ἢ ἀποκοπὴ μέρους τοῦ κρανίου σημαίνει ἐν τούτοις τὴν ἀρίστην διευκόλυνσιν εἰς τὴν ἐξεικόνισιν τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ κλινούσης κεφαλῆς. Ἡ διαπλάτυνσις τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ ὑπερβαίνει σημαντικῶς τὰ φυσικὰ ὅρια, ἀλλ' ὅπως ἐπὶ τοῦ κρανίου δὲν παρατηρεῖται καὶ τοὐναντίον ἀποδίδει τὴν ἐντύπωσιν τοῦ εὐτόνου καὶ ἰσχυροῦ σκέλους. Τὴν αὐτὴν ὑπερβολὴν χάριν τῆς ἐκφράσεως παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὸν ἀριστερὸν βραχίονα, πλατυνόμενον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν στρογγυλώτερον δεξιόν. Ὑπὲρ τὴν φύσιν ὀγκώνεται ὁ θώραξ ὄπισθεν κατὰ τὴν ὠμοπλάτην. Πῶς θὰ εἰκονίζετο καλύτερον ἡ ζωὴ εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς ἀναπνοῆς; Διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς ἰσχυρᾶς ἐκφράσεως τονίζεται ὁ μέγας ὀρθὸς κοιλιακὸς μῦς καὶ χωρὶς νὰ ἐξαφανίζῃ οὐδεμίαν ἐκ τῶν λεπτομερειῶν προσ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

λαμβάνει σχῆμα μεγάλου τόξου, ὅπερ παραλλήλως πρὸς τὸ ἑκατέρωθεν περίγραμμα ἐξαίρει τὴν εὔκολον κάμψιν τοῦ νεαροῦ κορμοῦ. Ἐν τέλει δὲν λησμονοῦ-

Εἰκὼν 13.

μεν ἐνταῦθα καὶ τὴν τολμηροτάτην ἀπόκλισιν τοῦ ἄξονος πρὸς τὰ ἀριστερά, διότι ἀποβλέπει εἰς τὴν ἔντονον ἔκφρασιν καὶ μένει ἀπαρατήρητος, ὡς ἰσορροπουμένη μὲ τὴν ἀντίρροπον κατάνευσιν τῆς κεφαλῆς καὶ τὸ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ἀντικείμενον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

῞Οπως ἐπὶ τῶν μεγάλων ἔργων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς αἱ καμπύλαι ἢ κλίσεις ἐσήμαινον μέσα καὶ ὄχι σκοπούς, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν δυνατῶν ἔργων τῆς ἀρχαίας πλαστικῆς αἱ παραβιάσεις τῆς ἀνατομικῆς ἀκριβείας ἢ οἱαιδήποτε ὑπερβολαὶ δὲν προωρίζοντο δι' ἑαυτὰς ἀλλὰ διὰ τὰ ἀποτελέσματά των. Ἀρχίζουν δὲ

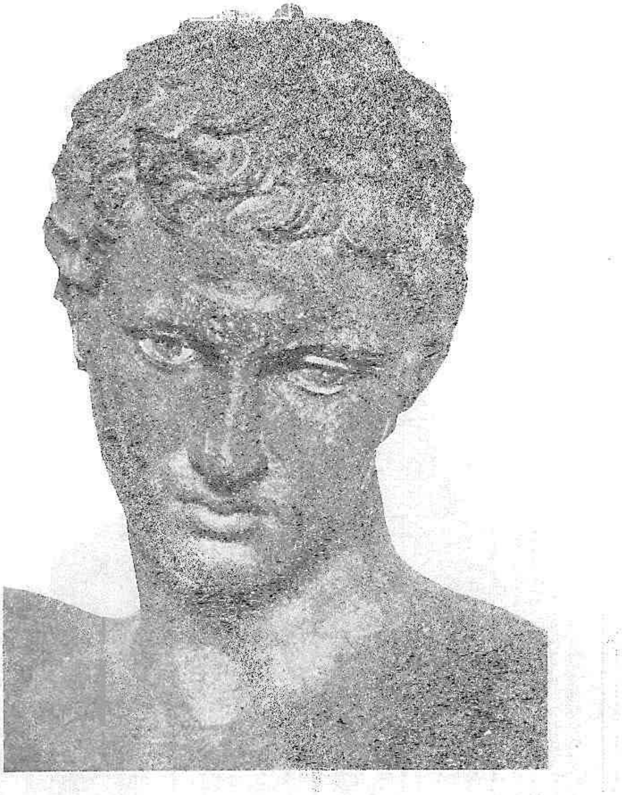

Εἰκὼν 14.

ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων, ὅπως φανερώνουν αἱ διδακτικῶς ἀσύμμετροι κεφαλαὶ τοῦ τρισωμάτου δαίμονος τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ εἶναι ἀναπόσπαστοι πρὸς πᾶσαν γενναίαν καλλιτεχνικὴν ἐργασίαν. Κατὰ τὸν προχωρημένον Δ΄ αἰῶνα εἶναι συνηθέσταται. Ὁ πραξιτέλειος ἀναπαυόμενος Σάτυρος ἔχει ἐπίσης τὴν ἄνετον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

κνήμην μακροτέραν καὶ ὁ Ἀπόλλων τοῦ Belvedere παρουσιάζει πλείονας ἀνακριβείας. Ὁ Ἑρμῆς τῆς Ὀλυμπίας ὁμοίως δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένος ἀσυμμετριῶν [1] καὶ ἡ Καλλίπυγος Ἀφροδίτη τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπόλεως ὁρωμένη ἐκ τῶν πλαγίων φαίνεται πῶς θὰ πέσῃ [2]. Ἀλλ' ὅσον διαδεδομένα καὶ ἂν εἶναι τὰ ἐξαίρετα ταῦτα καλλιτεχνικὰ μέσα, ἡ χρῆσις αὐτῶν ἡ δεξιὰ ἀνήκει μόνον εἰς τοὺς μεγάλους καὶ τολμηρούς, εἰς τὸ ἐπικίνδυνον δὲ τοῦτο στάδιον ὁ δημιουργὸς τοῦ ἐφήβου ὡρισμένως δὲν ὑπελείφθη.

Τὴν ἐξέτασιν τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ προσώπου θὰ ἐπιχειρήσωμεν ἰδιαιτέρως, διότι ἔχομεν ἀναντιρρήτως ἐπ' αὐτῆς τὸ κορύφωμα τῆς ἐπιτυχίας. Καὶ μόνη ἂν διετηρεῖτο, θὰ ἤμεθα βέβαιοι, ὅτι κατέχομεν ἀνεκτίμητον κειμήλιον ἐκ τῆς ἀρχαίας πλαστικῆς. Ὑπὸ τὸν κόσμιον στέφανον τῆς ἀφθόνου κόμης ἀκτινοβολεῖ τὸ νεανικὸν πρόσωπον πλῆρες χάριτος καὶ σωφροσύνης. ***Ὄμμα δὲ ἱμερῶδες ἦν αἰδοῖ συμμιγὲς*** θὰ ἔλεγε καὶ πάλιν ὁ Καλλίστρατος, ὅπως ὅταν περιέγραψε τὸν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως παρόμοιον χάλκινον ἠΐθεον τοῦ Πραξιτέλους [3]. Πραγματικῶς τὸ ὅλον πρόσωπον εἶναι εἰκὼν τῆς νεανικῆς καλλονῆς, τῆς ἀνεπιτηδεύτου καὶ συγκρατουμένης τόσον ὑπὸ τῆς φύσεως ὅσον καὶ ὑπὸ τῆς ἀγωγῆς. Ἐντεῦθεν αἱ γενικαὶ ἐντυπώσεις τῆς ἐρασμιότητος καὶ αἰδημονύνης, αἵτινες πρὸ πάντων φανερώνονται εἰς τὰς πλαγίας ὄψεις, ἐπὶ τῶν πινάκων, διότι τονίζονται διὰ τῆς θαυμασίας κλίσεως τῆς κεφαλῆς. Ἀλλὰ καὶ τὸ πρόσωπον κατενώπιον κινεῖ μεγάλως τὸ ἐνδιαφέρον. Διὰ τὴν συνολικὴν ἐντύπωσιν θὰ χρησιμεύσῃ ἡ εἰκὼν 13, ἡ παρέχουσα ὄχι μόνον τὴν ἀκριβῆ θέσιν τῆς κεφαλῆς σχετικῶς πρὸς τὸν κορμὸν καὶ τὰς ἀληθινὰς προοπτικὰς διαστάσεις, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔντονον θέλησιν καὶ φρόνησιν τοῦ νεανίου. Θαυμαστὴ εἶναι ἡ μεγάλη διακύμανσις τοῦ μετώπου ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸ ἄνω θαλερὸν φύλλωμα τῆς κόμης. Μόνον αἱ ἰσχυραὶ σκιάσεις, αἱ προερχόμεναι ἐκ τοῦ ἀτελοῦς καὶ ἀκαταλλήλου φωτισμοῦ τοῦ Μουσείου, προσδίδουσιν εἰς τὸ πρόσωπον τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑπερβολικῆς συνέσεως, ἐγγιζούσης τὴν σκυθρωπότητα. Ὡς βοηθητικὴ διὰ τοῦτο εἰκὼν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ἡ ὑπ' ἀριθ. 14. Ἡ φωτογραφία ἐλήφθη ἐκ τῶν κάτω καὶ δεξιώτερα μὲ κλίσιν ἀκόμη τοῦ φακοῦ σχεδὸν τὴν αὐτὴν μὲ τὴν κλίσιν τῆς κεφαλῆς. Ὅθεν εἶναι μὲν ἡ εἰκὼν ἀπατηλὴ ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς ἀλλὰ παρέχει ἐντύπωσιν ἐνδιαφέρουσαν καὶ φωτεινὴν ὡς πρός τινας λεπτομε-

---

Σημ. 1. Ἰδὲ τὰς παρατηρήσεις τοῦ γλύπτου Elo παρὰ Fr. Poulsen Delphische Forschungen, 73.

Σημ. 2. Stratz, Darstellung des menschlichen Körpers in der Kunst, σελ. 98.

Σημ. 3. Καλλιστράτου, Ἐκφράσεις, ἀγαλμάτων 11. Εἶναι τόσαι αἱ ὁμοιότητες τοῦ περιγραφομένου ὑπὸ τοῦ ῥητορικοῦ σοφιστοῦ πραξιτελείου ἀγάλματος πρὸς τὸν ἔφηβον τοῦ Μαραθῶνος (ἠΐθεος, γυμνός, διάδημα τῆς κόμης συγκρατοῦν τοὺς βοστρύχους κ.τ.λ.), ὥστε σκέπτομαι, ὅτι ἄλλος τολμηρότερος θὰ προέβαινε εἰς τὴν ταύτισιν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ρείας. Οὕτω φαίνονται καθαρὰ ὁ ἁβρὸς εὔτονος λαιμός, τὰ ἐλαφρῶς ἀνοιγόμενα καὶ θαυμασίως ἐσχεδιασμένα χείλη, ἡ περιοχὴ τῆς ῥινὸς ἡ παιδικὴ καὶ ἡ διάφορος θέσις τῆς κόρης εἰς ἑκάτερον ὀφθαλμὸν εἰς ἔκφρασιν τοῦ πλήρους περιεργείας βλέμματος [1]. Προσθέτομεν, ὅπερ πάντοτε ἐπὶ τῶν φωτογραφιῶν δὲν εἶναι αἰσθητόν, ὅτι ἡ ἐργασία πανταχοῦ εἶναι ἐπιτυχὴς καὶ ἐγκρατής. Δὲν λείπουν αἱ ἀσυμμετρίαι. Τὸ ὕψος ἀπὸ τῆς γωνίας τοῦ στόματος μέχρι τῆς ἀντιστοίχου ὀφρύος εἶναι

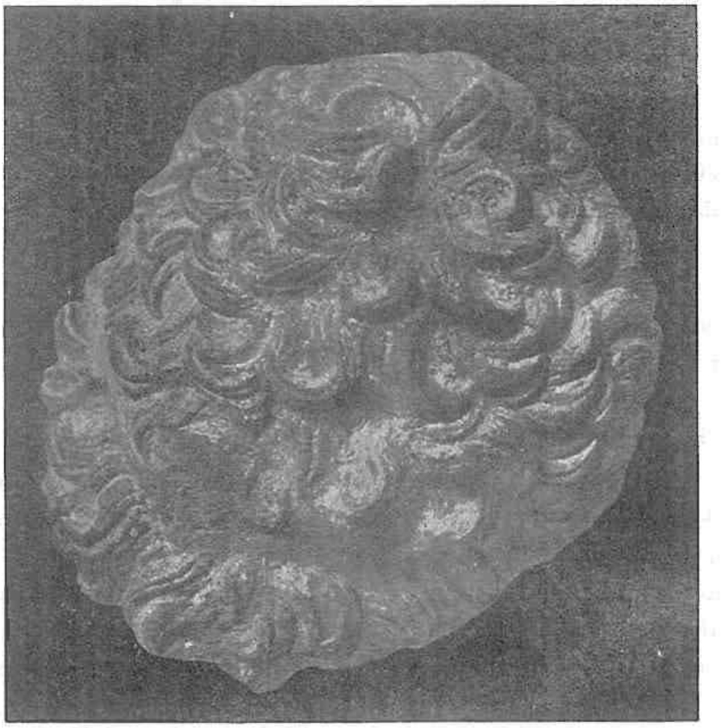

Εἰκ. 15. Σχηματισμὸς του κρανίου τοῦ ἐφήβου, ὁρώμενος ἐκ τῶν ἄνω.

μικρότερον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς καὶ διαφορετικὴ εἶναι ἡ διαμόρφωσις τῆς μεταξὺ ῥινὸς καὶ παρειᾶς περιοχῆς. Ἀντιθέτως μικροτέρα εἶναι ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς ῥινὸς μέχρι τοῦ δεξιοῦ ὠτός. Ὡς φαίνεται ὁ καλλιτέχνης ἐπεδίωξε διὰ τοῦ τελευταίου μέτρου νὰ διευκολύνῃ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ὡραίου προσώπου καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως τῆς κυρίας ἀπόψεως. Ὡς πρὸς τὸ θεῖον στόλισμα τῆς κόμης

Σημ. 1. Τὴν αὐτὴν διάφορον θέσιν τῶν κορῶν ἔχομεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς Ν κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως, ἣν ὁ Studnitzka ἀπέδωκεν εἰς Ἀριάδνην καὶ ἐπί τινων κεφαλῶν τῆς ἐκ Σιδῶνος σαρκοφάγου μὲ τὴν κυνηγετικὴν σκηνὴν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἀφήνομεν τὴν περιγραφὴν εἰς τὰς εἰκόνας, εἰς ἃς πρέπει ὡς πέμπτη νὰ προστεθῇ ἡ ὑπ᾽ ἀριθ. 15 ἐκ τῶν ἄνω εἰλημμένη φωτογραφία. Διότι ἡ καλλονὴ τοῦ συνόλου καὶ ὁ πλοῦτος τῶν διαφόρων μορφῶν καὶ διευθύνσεων τῶν βοστρυχιδίων εἶναι μυθικός. Ἐν τούτοις εἰς τὸ βάθος τῆς τρικυμιώδους ἐπιφανείας ὑπάρχει ἡ ἠρεμία τοῦ σχήματος, τοῦ ἀφανοῦς σχήματος τῶν περὶ τὴν κορυφὴν συγκεντρικῶν κύκλων. Τοὺς κύκλους τούτους τῶν βοστρύχων τέμνει ὁπωσδήποτε κατὰ μῆκος ἡ αὔλαξ, ἡ ἀξιοῦσα τὴν θέσιν τῆς χωρίστρας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἐξαφανίζεται ὁριστικῶς διὰ τῆς βίας τοῦ διαδήματος, προκαλοῦντος ἅμα ὑπὲρ τὸ μέτωπον τὴν διαμόρφωσιν ἐξέχοντος ἰδιαιτέρου θυσάνου.

Τοιοῦτον, οἷον εἶναι τὸ ἄγαλμα τοῦ Μαραθῶνος, ἦτο φυσικὸν νὰ προκαλέσῃ τὸν ἐνθουσιασμὸν πολλῶν κριτικῶν τῆς ἀρχαίας τέχνης, οἵτινες πιστεύουν οὕτω, ὅτι εἰς τὸ νέον εὕρημα ἔχομεν πρωτότυπον ἔργον τοῦ Δ´ αἰῶνος. Μεταξὺ τούτων θὰ ἀναφέρω τὰ ὀνόματα δύο ἐπιφανῶν ἀρχαιολόγων, τοῦ κ. Picard καὶ τοῦ κ. Buschor. Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι ὁ πρῶτος, γνωστὸς διὰ τὴν αὐστηρὰν κριτικὴν διάθεσιν καὶ ὀλίγον ἐπιρρεπὴς εἰς ἐνθουσιασμούς, εὑρίσκει τοὺς θερμοτέρους τῶν ἐπαίνων διὰ τὸ νέον ἄγαλμα [1]. Ὁ κ. Buschor δεχόμενος τὴν πρωτοτυπίαν τοῦ ἔργου παρετήρησεν ἐν τούτοις, ὅτι ἡ ἐργασία τῶν χειρῶν δὲν συμφωνεῖ καὶ εἴκασεν, ὅτι καὶ αἱ δύο χεῖρες ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ βραχίονος καὶ κάτω πρέπει νὰ εἶναι συμπληρώσεις μεταγενέστεραι, τοῦ πρωτοτύπου παθόντος δι᾽ ἄγνωστον αἰτίαν βλάβας κατὰ τὰ εἰρημένα ἄκρα. Ὅτι κάποια ὑπερβολικὴ ἁπλότης καὶ ξηρότης ἀκόμη χαρακτηρίζει τὴν ἀριστεράν, ἰδίως κατὰ τὸν πῆχυν καὶ τοὺς δακτύλους, εἶναι βέβαιον. Ἀλλ᾽ ἕνεκα τούτου δὲν νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ σπεύσωμεν. Ἡ ἁπλούστευσις τῆς ἐργασίας δυνατὸν νὰ εἶναι θεληματική, ὥστε ὁ πῆχυς νὰ συμφωνῇ πρὸς τὸν ἐπίτηδες διαπλατυνθέντα, ὡς εἴδομεν, βραχίονα, τὴν δὲ ξυλίνην ξηρότητα τῶν δακτύλων κατὰ σημαντικὸν μέρος πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν ἀποκοπὴν τῆς ἄνω ἐπιφανείας χάριν τῆς ἀναγκαίας ἰσοπεδώσεως. Τὴν γνώμην περὶ τῆς πρωτοτυπίας τοῦ ἀγάλματος στηρίζει ἀκλονήτως ἡ ἀριστοτεχνικὴ ἐργασία, τὴν ὁποίαν, ὡς ἀνεπτύξαμεν ἀνωτέρω, θαυμάζομεν εἰς πάσας τὰς λεπτομερείας καὶ τὸ σύνολον. Ἀκόμη καὶ ἂν ἐκνικήσῃ ἡ περὶ νεωτέρας ἐπισκευῆς γνώμη τοῦ κ. Buschor, ἐλάχιστα θὰ ζημιωθῇ τὸ κειμήλιον καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ ἰδέα τῆς πρωτο-

---

Σημ. 1. Ἰδὲ τὸ ὡραῖον περιεκτικὸν ἄρθρον ἐν Revue de l'art τοῦ Νοεμβρίου, 1926, σελ. 241-244. «Mais certes, au compte d'un createur inconnu un chef d'oeuvre». Πρβλ. ἔτι τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως μικρὰ ἄρθρα ἐν Revue de l'art, 1926, Avril, 243-4, Juillet, 113-6, Acropole, 1926, 40-42 καὶ Revue archéol., 1926, 132-4.

Ὡραῖον μικρὸν ἄρθρον ἐδημοσίευσε καὶ ὁ κ. P. De la Coste-Messelière ὑπὲρ τῆς πρωτοτυπίας τοῦ ἀγάλματος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν φειδιακὸν ἔφηβον τῆς Πομπηΐας, τὸν συγχρόνως εὑρεθέντα, ἐν Journal des Debats, 22 Juin, 1926.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τυπίας τοῦ ὑπολοίπου μεγίστου μέρους θὰ ἐνισχυθῇ ἔτι μᾶλλον. Πρὸς τούτοις καὶ ἂν ἀκόμη δειχθῇ δι᾽ ἀπροσδοκήτου τινὸς εὑρήματος, ὡς τοῦ συνανήκοντος βάθρου μετ᾽ ἐπιγραφῆς, ὅτι τὸ ἔργον ἀνήκει εἰς μεταγενέστερον ἀντιγραφέα νεοαττικόν, οἷος π. χ. εἶναι ὁ ἐκ Μαραθῶνος Ἀπολλώνιος ὁ Ἀρχίου, θὰ καταλήξωμεν καὶ πάλιν εἰς τὴν γνώμην, ὅτι κατέχομεν αὐτουσίαν τὴν ἀρχαίαν εἰκόνα, εἰς δὲ τὸν νεώτερον τεχνίτην θὰ ἀποδώσωμεν τὸ ὑλικὸν μέρος τῆς ἐργασίας, τὴν μηχανικὴν δηλ. ἀναπαραγωγὴν ἐκ μητρῶν πολλῶν [1], εἰλημμένων ἐκ τοῦ πρωτοτύπου.

Χρονικῶς παρὰ ταῦτα τὸ ἄγαλμα δὲν καθορίζεται μὲ τὴν περὶ πρωτοτυπίας γνώμην. Διότι ὄχι μόνον κατὰ τὴν πρώϊμον ἑλληνιστικὴν περίοδον τοῦ Γ΄ αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ καθ᾽ ὅλον τὸν Β΄ καὶ τὸν Α΄ ἔτι αἰῶνα ἔχομεν πρωτότυπον δημιουργικὴν τέχνην. Ἀλλ᾽ ὅμως ὑπάρχουν λόγοι πείθοντες ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταβῶμεν κατωτέρω τοῦ Δ΄ αἰῶνος. Ὁ ἔφηβος τοῦ Μαραθῶνος κατὰ τὴν ἡλικίαν δὲν φαίνεται αἰσθητῶς μεγαλύτερος τοῦ Προσευχομένου τοῦ Βερολίνου, ἀλλ᾽ ἐπὶ τοῦ πρώτου ἡ παιδικὴ φύσις εἰκονίζεται κατὰ τὸν ἀρχαιότερον τρόπον μὲ τὰς ἠλαττωμένας δηλ. διαστάσεις, οὐδεμία δὲ μαλακότης καὶ τρυφερότης τῶν μορφῶν παρατηρεῖται, ὅπως ἐπὶ τοῦ Προσευχομένου, τοῦ ἀποδιδομένου γενικῶς εἰς τὸν μαθητὴν καὶ υἱὸν τοῦ Λυσίππου Βοήδαν. Καὶ ἓν μικρὸν χαρακτηριστικὸν εἶναι διδακτικόν. Ἡ ἐπιδερμὶς ἐπὶ τοῦ ὀσχέου τοῦ ἐφήβου πτυχώνεται κάτω ἐλάχιστα, ἐνῷ ἐπὶ τοῦ Προσευχομένου, κατὰ τὴν κλίσιν τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς νὰ προσέχῃ τὸ δέρμα, ἡ πτύχωσις εἶναι σημαντική. Ἐπίσης διαφέρει ὁ ἔφηβος ἀπὸ τοῦ ἐν Βερολίνῳ χαλκοῦ ἀντιγράφου τοῦ Ὕπνου [2], ἐπὶ τῶν σκελῶν τοῦ ὁποίου βλέπομεν τὰς ἀληθινὰς τρυφερὰς παιδικὰς μορφάς. Ἀναβαίνοντες οὕτω εἰς τὸν Δ΄ αἰῶνα ἔχομεν ἐν πρώτοις νὰ ὁρίσωμεν, εἰς τίνα ἐκ τῶν ἐπικρατουσῶν γνωστῶν διευθύνσεων ἢ σχολῶν θὰ κατατάξωμεν τὸ ἄγαλμα. Περὶ τοῦ σκοπαδείου κύκλου οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος. Ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν λυσιππείαν τέχνην τίποτε τὸ σημαντικὸν δὲν συνάπτει τὸν ἔφηβον. Ἡ ἰσχυρὰ ταλάντευσις τοῦ κορμοῦ δυνατὸν νὰ εἶναι κοινὸν κτῆμα κατὰ τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ αἰῶνος, ὅπως εἶναι καὶ τὸ πάτημα ἐπὶ τοῦ ἡμίσεος πέλματος, χαρακτηριστικὸν ἐμφανιζόμενον καὶ ἐπὶ τοῦ μὴ ἀκριβῶς λυσιππείου ἐφήβου τῶν Ἀντικυθήρων. Ἡ κατὰ τὸ μέσον τοῦ μετώπου ὁριζοντία αὖλαξ εἶναι μὲν ἐπὶ τοῦ ἐφήβου ἀνεπτυγμένη ἀλλ᾽ εἶναι πλατεῖα καὶ δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὴν στενὴν καὶ βαθεῖαν πτυχὴν τοῦ Ἀποξυομένου. Ἐπίσης δὲν διακόπτεται κατὰ

Σημ. 1. Μέχρις ἐσχάτων ἐπιστεύετο, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐγνώριζον τὰς ἐκ γύψου μήτρας, τὰς ὁποίας μετεχειρίζοντο, ἵνα διαμορφώσουν τὸ κήρινον πρόπλασμα κατ᾽ ὀλίγας μεγάλας ἐπιφανείας καὶ ὅτι δὲν ἐγνώριζον ἢ ἀπέφευγον τὴν χύσιν ἐντὸς μονίμων μητρῶν ἐξ εἰδικοῦ ἄμμου (Formsand). Oester. Jahr. 1904, VII, 154 κ.ἑ. (Pernice). Τελευταῖον ὅμως, ὡς θὰ γνωσθῇ ἐκ μέρους εἰδικῶν, ἐβεβαιώθη, ὅτι καὶ οἱ παλαιοὶ ἐγνώριζον τὴν αὐτὴν ἀναχύσεως μέθοδον, ὡς οἱ νεώτεροι.

Σημ. 2. Πρβλ. Kekule, Gr. Sculptur, 262 καὶ τὴν ὡραίαν ἐργασίαν περὶ τοῦ Ὕπνου ὡς ἔργου τοῦ Λεωχάρους τοῦ H. Schrader, 85ον Wieckelmannsprogramm, Hypnos, 1926.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τὴν διεύθυνσιν τῆς ῥινός, ὅπως ἐπὶ τῶν λυσιππείων, ἡ κάτωθεν τῆς αὔλακος προεξοχὴ τοῦ μετώπου καὶ ἡ διαμόρφωσις τοῦ στόματος καὶ τῆς κάτω σιαγόνος, μὴ χωριζομένων ἀπὸ τῆς γειτονίας, εἶναι διαφορετική [1]. Ἀλλ᾽ ὅτι ἐν γένει ἀπομακρύνει τὸ ἄγαλμα ἀπὸ τοῦ λυσιππείου τρόπου, τὸ ἴδιον τὸ φέρει πλησίον εἰς τὸν πραξιτέλειον κύκλον. Εἴδομεν ἀνωτέρω, πόσον συνήθης εἰς τὸν κύκλον τοῦτον ἦτο ὁ πολυκλείτειος παλαιὸς τύπος, οὗ τελευταῖον μέλος ἀποτελεῖ ὁ ἔφηβος. Βεβαίως ἠσχολήθη καὶ ὁ μέγας Σικυώνιος μὲ τὸν ἴδιον τύπον, ἀλλ᾽ ἵνα οὐσιωδῶς μεταβάλῃ αὐτόν. Τὸ ὡραῖον σχῆμα τῆς σωφροσύνης καὶ χάριτος ἠλλοιώθη καὶ ἀντὶ τούτου ἔχομεν τοὺς νευρώδεις νέους τῆς παλαίστρας μὲ ὀρθίαν πάντοτε τὴν κεφαλὴν νὰ κινοῦνται ἐλευθέρως καθ᾽ ὅλας τὰς διευθύνσεις. Ἐξ ἄλλου τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου στηρίζουν τὴν ἐκ τοῦ τύπου ὑποβαλλομένην ὑπόθεσιν. Τὸ εὐμέγεθες, κάτω στενούμενον, πρόσωπον καὶ ἡ ὅλη ἔκφρασις, ἡ πνευματώδης καὶ μαλακή, εἶναι γνησίως πραξιτέλεια, ὁ δὲ σχηματισμὸς τοῦ μετώπου ἐνθυμίζει ζωηρῶς τὸν Ἑρμῆν τῆς Ὀλυμπίας. Ἡ διαφορὰ εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς κόμης καὶ τὴν στενότητα τῆς ῥινὸς ἄνω πρέπει ἀναντιρρήτως νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ διάφορον ὑλικόν. Ἐπὶ τοῦ Ἑρμοῦ τῆς Ἄνδρου, οὗ τὸ πρωτότυπον ἦτο βεβαίως χάλκινον, διετηρήθη ὁ αὐτὸς λεπτὸς κορμὸς τῆς ῥινός, ἐνῷ ἐπὶ τοῦ ἀριστουργήματος τῆς Ὀλυμπίας ἡ διαφάνεια τοῦ μαρμάρου ἐπέτρεπε τὴν εἰς πάχος καὶ μέγεθος ἀνάπτυξιν. Θὰ προσθέσωμεν ἀκόμη ὡς συνδετικὸν χαρακτηριστικόν, τὴν παρομοίαν μαλακότητα καὶ ὑγρότητα τοῦ κορμοῦ, ὅπως συμπεραίνομεν αὐτὴν ἐκ τῶν μαρμαρίνων ἀντιγράφων τοῦ Σαυροκτόνου καὶ τῆς χαλκίνης σμικρύνσεως τῆς Villa Albani [2].

Ὅτι εὐκόλως καὶ μὲ ἰσχνὰς ἐνδείξεις ἀπεδώκαμεν τὸ ἄγαλμα εἰς τὸν πραξιτέλειον κύκλον, δὲν θὰ φανῇ παράδοξον. Τὴν τέχνην τοῦ μεγάλου Ἀθηναίου γνωρίζομεν σχετικῶς καλύτερον, ἀλλὰ πάντοτε ἀτελῶς — δὲν ἔχομεν χάλκινον πρωτότυπον ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου του — τὸ δὲ χειρότερον ἀγνοοῦμεν ἐντελῶς ἢ σχεδὸν ἐντελῶς τὴν τέχνην πολλῶν ἄλλων συγχρόνων του ἐπιφανῶν ἢ ἀσημοτέρων. Πραξιτέλειον ἄρα σημαίνει ὄνομα τῆς ἀνάγκης, χρήσιμον νὰ περιλάβῃ πολὺ ἢ ὀλίγον ὁμοιάζοντα ἔργα, τὰ ὁποῖα ἀδυνατοῦμεν νὰ κατατάξωμεν ὑπὸ τὴν παρομοίαν ἐπιγραφὴν τῶν λυσιππείων ἢ σκοπαδείων. Κατὰ ταῦτα δὲν θὰ εἶναι θαῦμα, ἂν τὸ ὀνομασθὲν πραξιτέλειον ἄγαλμα τοῦ Μαραθῶνος ἀποδειχθῇ ποτε δι᾽ εὑρημάτων τοῦ μέλλοντος ἔργον τοῦ Λεωχάρους π. χ. ἢ τοῦ Εὐφράνορος ἢ τοῦ Σθέννιδος κ.τ.λ. Ἀλλ᾽ ἐπὶ τοῦ παρόντος αἱ γνώσεις ἡμῶν δὲν ἐπιτρέπουν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τοῦ Πραξιτέλους καὶ τῶν περὶ αὐτόν, ἐξ ὧν πρώτους θὰ μνημονεύσωμεν τὸν πρα-

Σημ. 1. Περὶ τοῦ σχετικοῦ λυσιππείου τρόπου ἰδὲ Strena Helligiana, σελ. 108 (Graf).

Σημ. 2. Picard, Sculpture, II, 121, εἰκ. 52 (ἀντὶ τοῦ 0,40 τοῦ ὕψους γρ. 0,96).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ξιτελίζοντα Βρύαξιν [1] καὶ τοὺς υἱούς, Κηφισόδοτον καὶ Τίμαρχον, οἵτινες ἐργαζόμενοι μὲ τὴν φίρμαν τοῦ πατρὸς αὐτῶν καὶ ὡς Πραξιτέλους υἱεῖς ὑπογραφόμενοι εἶναι βέβαιον, ὅτι δὲν ἐνεωτέρισαν κατὰ πολύ [2]. Ἀκόμη δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὡρισμένως, ὅτι μᾶλλον πρὸς τὸ τέλος τῆς σταδιοδρομίας τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου πρέπει χρονικῶς νὰ τοποθετηθῇ ὁ ἔφηβος. Τὴν γνώμην θὰ ἐνισχύσῃ μία τελευταία ἔρευνα ἐπὶ τῆς συμμετρίας τοῦ ἀγάλματος ἐν σχέσει πρὸς ἄλλα ἔργα, ἀρχαιότερα καὶ νεώτερα αὐτοῦ.

Ὡς εἶναι γνωστόν, ἡ κατανόησις τῶν ἀναλογιῶν καὶ τοῦ συστήματος τῆς συμμετρίας τῶν ἀγαλμάτων δὲν εἶναι ὅσον εἰς τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα εὔκολος. Διότι εἰς ταῦτα μὲν αἱ διαστάσεις εἶναι καθωρισμέναι καὶ ἀναντίρρητοι, εἰς δὲ τὴν πλαστικὴν τὰ πέρατα τῶν μελῶν δὲν εἶναι πάντοτε σαφῆ καί, ὅταν ὁ ἄξων τοῦ σώματος δὲν εἶναι κατακόρυφος, αἱ διαστάσεις τῶν μελῶν καὶ τοῦ συνόλου εἶναι διτταί, ὡς φαίνονται καὶ ὅπως πράγματι εἶναι. Τὸ ζήτημα περιπλέκεται ἀκόμη μὲ τὰς ἀνισότητας τῶν συγκρινομένων ἔργων, ὡς πρωτοτύπων ἢ ἀντιγράφων, καὶ μὲ τὰς ὑποδεικνυομένας πλείονας τῆς μιᾶς μονάδας, ὡς εἶναι τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς, τοῦ προσώπου καὶ τὸ μῆκος τοῦ ποδός. Ἐντεῦθεν ἐπεκράτησεν ἀποθάρρυνσις καὶ αἱ περὶ ἀναλογιῶν ἔρευναι δὲν τιμῶνται ἀφ᾽ ἱκανοῦ χρόνου μεταξὺ τῶν ἀρχαιολόγων [3].

Ἐν τούτοις τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι, ὅσον φαίνεται, ἀπηλπισμένον. Ὡς πρὸ πολλοῦ ὑπέδειξεν ὁ κριτικώτατος ἀλλ᾽ ἀτυχῶς προώρως ἀποθανὼν Kalkmann διὰ τῆς σπουδαίας ἐργασίας του περὶ τῶν ἀναλογιῶν τοῦ προσώπου [4], εἶναι δυνατὸν δια προσεκτικῆς καὶ συγκριτικῆς μελέτης πολυαρίθμων ἔργων νὰ ὑποπτεύσωμεν τοὐλάχιστον τὰς ἀντιλήψεις τῶν παλαιῶν καὶ νὰ σαφηνίσωμεν ἐν μέρει τὴν ἱστορικὴν κατάταξιν. Σήμερον μάλιστα, ὅτε εἴμεθα ἀπηλλαγμένοι τῆς ἐσφαλμένης γνώμης τοῦ Βιτρουβίου (III, 1,65) ἢ τῆς ἑρμηνείας τῆς γνώμης αὐτοῦ, καθ᾽ ἣν τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς μετρεῖται ἀπὸ τῆς σιαγόνος μέχρι τῆς ἀνωτάτης κορυφῆς (ad snmmum verticem), ἥτις διὰ τὴν διάφορον ἀφθονίαν καὶ τὸν σχηματισμὸν τῆς κόμης δὲν παρέχει πάντοτε τὸ αὐτὸ ἀναντίρρητον ὅριον, δυνάμεθα νὰ προχωρή-

---

Σημ. 1. Picard, Sculpture, II, 95 κἑ.

Σημ. 2. Ἐν Jahrbuch, 1923/24, σελ. 242 κἑ. ἡ M. Bieber ἐξετάζει μὲ πᾶσαν εὐρύτητα τὰ εὑρεθέντα λείψανα γλυπτῶν ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ τῆς Κῶ, τῶν μνημονευομένων παρὰ Ἡρώνδα (IV, 1) ὡς ἔργων τῶν υἱῶν τοῦ Πραξιτέλους. Ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι ἡ συγγραφεὺς καταβιβάζει τὴν δρᾶσιν τοῦ Πραξιτέλους μέχρι τοῦ 320 π. Χ. καὶ συγχρονίζει σχεδὸν αὐτὸν μὲ τὸν Λύσιππον.

Σημ. 3. Ὁ L. D. Caskey ἐν AJA, 1924, 358, ἀναφερόμενος καὶ εἰς τὰς γνώμας τοῦ Guillaume θεωρεῖ ἀδύνατον π. χ. τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν μέτρων τοῦ Δορυφόρου, ἀφοῦ ἔχομεν πρὸ ἡμῶν μόνον ἀντίγραφα καὶ στερούμεθα τὴν σχετικὴν συγγραφὴν τοῦ Πολυκλείτου.

Σημ. 4. August Kalkmann, Die Proportionen des Gresichtes in der griechischen Kunst, 53ον Winckelmanns programm, 1893.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

σωμεν ἀσφαλέστερον. Ἐὰν πράγματι τὸ μέγεθος ὁρίσωμεν κατὰ τὴν ἀνθρωπολογικὴν μέθοδον [1], διπλασιάζοντες δηλ. τὸ ὕψος ἀπὸ τῆς σιαγόνος μέχρι τοῦ κανονικοῦ κέντρου τῆς κόρης τῶν ὀφθαλμῶν, θὰ ἔχωμεν τότε μονάδα μέτρου ἀκριβέστερον καθωρισμένην καὶ χρησιμωτέραν εἰς τὰς συγκρίσεις. Ἡ τοιαύτη μετρικὴ μονὰς ἐπαναλαμβάνεται εἰς στρογγύλους ἀριθμοὺς ἐπὶ τοῦ ὅλου ὕψους. Ἐπὶ τοῦ ἐφήβου π. χ. μὲ ὕψος τῆς κεφαλῆς 160 χιλιοστὰ (2×80) φθάνομεν μέχρι τῆς ταινίας τῆς κόμης εἰς σημεῖον ὑψούμενον ὑπὲρ τὴν βάσιν 1200 χιλ., ἀριθμόν, ἐν ᾧ τὰ 160 ἐπαναλαμβάνονται ἀκριβῶς 7 $^1/_2$ φοράς [2]. Ἂν ὑπὲρ τὴν ταινίαν μέχρι τῶν ἀνωτάτων τριχῶν ὑπολείπονται 40 χιλ., τοῦτο εἶναι, ὡς λέγομεν, ἄλλος λογαριασμός. Ἐπὶ τοῦ ἐφήβου τῶν Ἀντικυθήρων τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς ἐπαναλαμβάνεται ἀκριβῶς 8 φορὰς (8×240) μὲ περίσσευμα ἐπίσης 40 χιλ., ὅπερ ὅμως εἶναι διὰ τὴν ὀρθίαν στάσιν τῆς κεφαλῆς σχεδὸν ἀνύπαρκτον. Ἐπὶ τοῦ Ἑρμοῦ τῆς Ἄνδρου δὲν ἔχομεν περίσσευμα καὶ τὸ ὅλον ὕψος συνίσταται ἐξ 8 ἀκριβῶς μονάδων (8×250). Ἐπὶ τοῦ Ἑρμοῦ τῆς Ὀλυμπίας εἰς τὸ κανονικὸν ὕψος (8×260) συνάπτονται 57 χιλ. τῆς ἀνωτάτης κόμης, ἐν ᾧ ἐπὶ τοῦ Ἑρμοῦ τῆς Ἀταλάντης (8×234) μόνον 28. Βεβαίως τὰ περισσεύματα ταῦτα, ὅσον μικρὰ καὶ ἂν εἶναι καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχουν καθόλου, εἶναι σημαντικὰ διὰ τὸ μέγεθος τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ συνόλου, δὲν ἀναιροῦν ὅμως τὴν ὑπόθεσιν τῆς ῥηθείσης μετρικῆς μονάδος. Τοὐναντίον προκειμένου περὶ τοῦ πολυσυνθέτου ἔργου τῆς φύσεως, οἷον εἶναι τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, καὶ τῶν εἰκόνων αὐτοῦ ὀφείλομεν νὰ περιμένωμεν παρὰ τὴν βασικὴν ἁπλῆν συμμετρίαν καὶ ἄλλους ὑπολογισμούς. ***Τὸ γὰρ εὖ παρὰ μικρὸν διὰ πολλῶν ἀριθμῶν ἔφη γίνεσθαι*** (: Πολύκλειτος ὁ ἀνδριαντοποιὸς) κατὰ τὴν σημαντικωτάτην μαρτυρίαν Φίλωνος τοῦ Βυζαντίου (Περὶ μηχανικῆς συντάξεως IV, 2). Ἀλλ' ἐὰν δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ εὑρίσκωμεν τοὺς ἀριθμοὺς πάντας, τοῦτο δὲν εἶναι λόγος νὰ δεχθῶμεν αὐτολεξεὶ τὴν γνώμην τοῦ Διοδώρου (I, 98, 7), ὅτι οἱ Ἕλληνες κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, ἐργαζομένους ἐπὶ ἀριθμῶν, ἔκρινον τὴν συμμετρίαν τῶν ἀγαλμάτων μόνον ***ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ὅρασιν φαντασίας***. Βεβαίως ἡ

Σημ. 1. Περὶ τῆς μεθόδου ἰδὲ Stratz, Darstellung d. menschlichen Körpers in der Kunst σελ. 9, ὅπου ὡς ἄνω πέρας ὁρίζεται ἡ εὐθεῖα ἡ ἑνώνουσα τὰ κέντρα τῶν δύο κορῶν (φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρωπολόγου Seggel). Πρβλ. καὶ σελ. 21 σημ. 2, σελ. 13 εἰκ. 3 ἄνω ἀριστερά.

Σημ. 2. Παρέχομεν ἐνταῦθα τὰ ἐπὶ τοῦ ἐφήβου παρατηρηθέντα μέτρα: τὸ ὅλον ὕψος 1.24, ὕψος προσώπου 120 - 4 χιλ., ὕψος κεφαλῆς 205, μεταξὺ σιαγόνος καὶ μέσου ὀφθαλμῶν 80, ἀπόστασις ἐξωτερικῶν γωνιῶν ὀφθαλμῶν 67, ἐσωτερικῶν 25, ἀπόστασις μαστῶν 170, ὕψος μαστῶν ὑπὲρ τὸν ὀμφαλὸν 170, πλάτος ὤμων (168+168) 336, ἀπὸ τῆς ῥίζης τοῦ αἰδοίου καὶ κάτω 635, μῆκος ἀριστεροῦ ποδὸς 195. Μὲ τὸ ὕψος κεφαλῆς 205 οὐδεμίαν εὑρίσκομεν ἁπλῆν σχέσιν πρὸς τὸ ὅλον ὕψος, εἴτε τοῦτο ὡς 1,24 ἢ 1,20 ἐκλάβωμεν. Χαρακτηριστικὸν τῆς ἀκαταλληλότητος τῆς τοιαύτης μετρήσεως εἶναι, ὅτι ὁ Benndorf κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Ἀποξυομένου (Ephesos I, 181 κέ. 184) μὴ εὑρίσκων ἁπλῆν ἀριθμητικὴν σχέσιν μεταξὺ τοῦ ὕψους 305 τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ ὅλου ὕψους 1.91 καταφεύγει εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἂν ὁ νέος ὠρθώνετο θὰ ἔφθανε τὸ ὕψος τῶν 2,00 μ. Ἀλλὰ καὶ οὕτω τὸ ποθούμενον μόνον κατὰ προσέγγισιν ἐπιτυγχάνεται, ὁ δὲ λόγος εἶναι 6 $^1/_2$.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἐντύπωσις ἦτο ὁ ὑπέρτατος ὅρος, ἀλλ᾿ οἱ ἀριθμοὶ ἦσαν ἐν χρήσει καὶ ὑπάρχουν, ὡς θὰ πεισθῇ τις, ἂν μόνον ἐπιχειρήσῃ πολλὰς ἰδιοχείρους μετρήσεις. Ἰδοὺ δὲ πῶς ὁ ἴδιος ἐπείσθην. Κατὰ τὰς μετρήσεις ἐπὶ τῶν μαρμάρων τοῦ Ἐθν. Μουσείου καί τινων εὐαρίθμων γυψίνων παρετήρησα, ὅτι, ὁσάκις τὸ ἄγαλμα ἦτο ὄρθιον (Ἑρμῆς Ἀταλάντης, ἔφηβος Ἀντικυθήρων), τὸ ἄκρον τοῦ διαβήτου κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τοῦ ὕψους τῆς κεφαλῆς ἔφθανε ἐλάχιστα ὑπεράνω τῆς γραμμῆς τῶν μαστῶν καὶ κατὰ τὴν τρίτην ἐπανάληψιν μικρὸν ὑπεράνω τοῦ ὀμφαλοῦ, ἐνῷ ἐπὶ τῶν ἀγαλμάτων μετὰ καμπῆς τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ κλίσεως τῆς κεφαλῆς (Ἑρμῆς Ὀλυμπίας, Ἄνδρου, ἔφηβος Μαραθῶνος) τὰ ἀντίστοιχα σημεῖα εὑρίσκοντο χαμηλότερα. Ἀκολουθεῖ, ὅτι ἡ διαφορὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν κλίσιν καὶ ὅτι τὰ τρία μέρη εἶναι ἴσα πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ μετροῦνται καθ᾿ ἑαυτά, τὰ δὲ πέρατα δὲν καθορίζονται ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως τῆς κεφαλῆς εἰς τὸ ὅλον ὕψος. Εἶναι ἄρα φανερόν, ὅτι πάντα ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κανονίζωνται ἁπλῶς ἐκ τῶν ἐντυπώσεων καὶ ἄνευ τῆς βοηθείας τῶν ἀφανῶν ἀριθμῶν.

Οἱ αὐτοὶ συγκεκαλυμμένοι ἀριθμοὶ εἶναι βέβαιοι καὶ ὡς πρὸς τὸ ὕψος τοῦ προσώπου. Ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος ἐμετρήσαμεν ἀπὸ τῆς σιαγόνος μέχρι τῶν ὑπὲρ τὸ μέτωπον πρώτων τριχῶν 120 χιλιστά. Ἀλλὰ τὸ τελευταῖον ὅριον δὲν εἶναι αὐστηρῶς ὡρισμένον, ὥστε καὶ τὸ ὕψος τῶν 124 χιλιοστῶν νὰ μὴ ἀποκλείεται. Ἐντεῦθεν, ἐνῷ εἶναι βέβαιον, ὅτι τὸ πρόσωπον εἶναι τὸ δέκατον τοῦ ὅλου ὕψους, καθὰ ἀπαιτεῖ ὁ Βιτρούβιος, ἔ. ἀ., ἡ μαθηματικὴ ἀκρίβεια εἶναι ἀνεπίτευκτος καὶ δὲν γνωρίζομεν εἰς τίνα ἐκ τῶν δύο ἀριθμῶν (1,24 ἢ 1,20) ἀντιστοιχεῖ τὸ ὕψος τοῦ προσώπου.

Γενικῶς οἱ κίνδυνοι ἐκ τῆς φυσικῆς ἀοριστίας τῶν μεγεθῶν δὲν εἶναι μεγάλοι καὶ δύνανται νὰ περιορισθοῦν εἰς τὸ ἐλάχιστον διὰ τῆς χρήσεως συγκριτικοῦ πίνακος. Κατωτέρω, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Kalkmann, παραθέτομεν πίνακα, ἐν ᾧ περιλαμβάνονται ἐκτὸς μερικῶν ἐκ τῶν ὑπ᾿ αὐτοῦ μετρηθέντων ἔργων καί τινα νεώτερα τοῦ 1893 εὑρήματα, ἐν οἷς καὶ τὸ νέον ἄγαλμα. Εἰς τὴν πρώτην σειρὰν περιελήφθησαν ὀλίγα ἔργα τοῦ Ε΄ αἰῶνος, εἰς τὴν δευτέραν ἀγάλματα τοῦ Δ΄ ἀνεπτυγμένων ὡρίμων νέων καὶ εἰς τὴν τρίτην εἰκόνες μειρακίων εἰς τὴν ἡλικίαν περίπου τοῦ ἐφήβου τοῦ Μαραθῶνος. Μετὰ τὴν στήλην τοῦ ὁλικοῦ ὕψους αἱ στῆλαι Α, Β, Γ, περιέχουν ἀριθμούς, δηλοῦντας διαστάσεις σχετικὰς μὲ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι τὸ ὁλικὸν ὕψος παντὸς ἀγάλματος = 2000. Ἐκ τούτων ἡ μὲν Α στήλη παρέχει τὰς ἀποστάσεις τῶν ἐξωτερικῶν γωνιῶν τῶν ὀφθαλμῶν, ἡ Β τὸ ὕψος ἀπὸ τῆς σιαγόνος μέχρι τοῦ μέσου τῶν κορῶν, ὅπερ διπλασιαζόμενον ἀποτελεῖ τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς [1] καὶ ἡ Γ τὸ ὕψος τοῦ προσώπου.

Σημ. 1. Εἰς τὴν Β στήλην ὅπου συνάπτεται +, ἐννοεῖται, ὅτι πρέπει νὰ προστεθοῦν περὶ τὰ 2-3 χιλιοστά. Τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον, διότι ὁ Kalkmann ἐμέτρει μέχρι τῆς ἐσωτερικῆς γωνίας τῶν ὀφθαλμῶν (ἔ. ἀ. σελ. 17), τὸ δὲ μέσον τῶν κορῶν, μέχρι τοῦ ὁποίου ἡμεῖς ἐμετρήσαμεν, εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα κατὰ 1-2 χιλ. ὑψηλότερον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

	Ὁλικὸν ὕψος	Α	Β	Γ
Δορυφόρος	1.980	100,8	126 +	201,5
Κυνίσκος (=ἀθλητὴς Westmacott)	1.458	103,2	127,2+	201,3
Idolino	1.500	111,3	136 +	196
Διαδούμενος Δήλου	1 850	109,1	132,9	180,5
Ἀποξυόμενος Ἐφέσου	1.910	107	123,5	212
Ἑρμῆς Ὀλυμπίας	2.137	104	122	183
Ἑρμῆς Ἄνδρου	2.000	93,5	124	186
Ἔφηβος Ἀντικυθήρων	1 960	101	124	188
Ἑρμῆς Ἀταλάντης	1.900	95	123	200
Ἀπόλλων Belvedere	2.145	96	116,6+	193
Ἀποξυόμενος Λυσίππου	1.945	88,9	117,2+	179,9
Σάτυρος οἰνοχόος	1.452	92,3	115 +	180,4
Σάτυρος ὁ «Περιβόητος»	1.710	107,6	128,1+	190,1
Σταυροκτόνος Λούβρου	1.493	103,8	127,3+	213
Ἔφηβος Μαραθῶνος	1.240	108	129	200
Προσευχόμενος Βερολίνου	1.266	117	133	198
Σαυροκτόνος Villa Albani	960	130,2	141,7+	231,2

Ἐὰν δι᾿ εὐκολίαν ἀποβλέψωμεν πρῶτον εἰς τὴν στήλην Β, θὰ ἴδωμεν, ὅτι κατὰ μὲν τὸν Ε´ αἰῶνα οἱ ἀριθμοὶ εἶναι ἀδιακρίτως ἡλικίας ἀρκετὰ μεγάλοι, κατὰ δὲ τὸν Δ´ αἱ διευθύνσεις διχάζονται, ὥστε ἐπὶ μὲν τῶν νεαρῶν ἀνδρῶν τὰ ὕψη νὰ μειώνωνται φανερῶς, ἐπὶ δὲ τῶν μικροτέρων μὲ ἥβην ἄτριχον ἐφήβων, ἐκτὸς τῆς μοναδικῆς περιπτώσεως τοῦ οἰνοχοοῦντος Σατύρου, ὄχι μόνον νὰ διατηροῦνται ἀλλὰ καὶ νὰ τείνουν εἰς αὔξησιν. Ἀποτέλεσμα τούτου εἶναι, ὅτι εἰς μὲν τὰ παραδείγματα τοῦ Ε´ αἰῶνος ἡ κεφαλὴ ἐπαναλαμβάνεται περίπου 7 $^1/_2$ εἰς τὸ ὅλον ὕψος, εἰς τὸν Δ´ ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν 8 - 8 $^1/_2$ καὶ ἐπὶ τῶν ἐφήβων, πλὴν τοῦ αὐτοῦ Σατύρου, 7 $^1/_2$. Σχετικῶς πρὸς τοὺς τελευταίους εἰς τὰ τρία παλαιότερα παραδείγματα (Περιβόητος, Σταυροκτόνος, Προσευχόμενος) προστίθεται τώρα ὁ ἔφηβος τοῦ Μαραθῶνος, ὥστε νὰ βεβαιώνεται ἡ πρόθεσις τῆς μεγεθύνσεως τῆς κεφαλῆς συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν τῆς μικροτέρας ἡλικίας. Τὴν γνώμην ἐνισχύει μεγάλως ὁ χαλκοῦς Σταυροκτόνος τῆς Villa Albani. Ἐπειδὴ οὗτος ἐποιήθη κατ᾿ ἐλευθέραν μίμησιν καὶ σμίκρυνσιν τοῦ πρωτοτύπου εἰς ἐποχὴν νεωτέραν τοῦ Δ´ αἰῶ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

νος, εἶναι φυσικόν, ὅτι παρουσιάζει διαστάσεις τῆς κεφαλῆς μεγαλυτέρας καὶ ἔτι μᾶλλον προσεγγιζούσας εἰς τὴν ἀλήθειαν. Πρὸς τὴν αὐτὴν γενικῶς κατεύθυνσιν συμφωνοῦν καὶ τὰ ὕψη τῶν προσώπων τῆς στήλης Γ. Κανονικῶς τὸ πρόσωπον ἐπαναλαμβάνεται δεκάκις εἰς τὸ ὅλον ὕψος κατὰ τὸν Ε΄ αἰῶνα, ἑνδεκάκις ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ δεκάκις ἐπὶ τῶν ἐφήβων τοῦ κατόπιν αἰῶνος, ἐννοεῖται χωρὶς νὰ λείπουν μερικαὶ ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνος, ὄχι ἐντελῶς ἄποροι καὶ ἡ σύμφωνος πρὸς τοὺς χρόνους τάσις αὐξομειώσεως. Ἐπίσης τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηροῦμεν καὶ ἐπὶ τῶν ἀριθμῶν τῆς στήλης Α τῶν δηλούντων τὸ πλάτος τοῦ προσώπου καὶ ἑπομένως σημαντικῶν τοῦ μεγέθους τῆς ὅλης κεφαλῆς.

Οὐχ ἧττον ἡ διαφωνία τοῦ οἰνοχοοῦντος Σατύρου εἶναι κτυπητή. Ἂν καὶ τὸ μικρὸν ὕψος τῆς στήλης Β δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ νὰ μὴ αὐξηθῇ ὑπὲρ τὸ δέον ἡ ἤδη πρὸς τὰ ἄνω ὑψηλὴ γενομένη κεφαλὴ (φαινόμενον, ὅπερ ἀκριβῶς παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀπόλλωνος Belvedere) τὸ δὲ μικρὸν πρόσωπον ἑρμηνεύεται ἐκ τῆς στενευούσης αὐτὸ ταινίας, ὑπολείπεται τὸ μικρὸν πλάτος τῆς στήλης Α, ὅπερ ἀποσπᾷ τὸν Σάτυρον ἐκ τῆς τάξεως τῶν συνομηλίκων καὶ κατατάσσει αὐτὸν μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν καὶ πλησιέστατα τοῦ Ἀποξυομένου. Μήπως τὸ μικρὸν τοῦτο πλάτος ἔδει νὰ ἀκολουθήσῃ εἰς τὸ μικρὸν ὕψος τοῦ κατωτέρου ἡμίσεος τῆς κεφαλῆς; Δυνατόν. Ἀλλ᾽ ὁπωσδήποτε ἐπὶ τοῦ οἰνοχοοῦντος Σατύρου ἔχομεν ὡς πρὸς τὰς διαστάσεις διάφορον ἀντίληψιν. Τὸ νὰ ἀρνηθῶμεν ἕνεκα τούτου τὴν πραξιτελείαν καταγωγὴν εἶναι ὑπερβολικόν. Διότι ἄριστα εἶναι δυνατόν, ὁ αὐτὸς καλλιτέχνης νὰ ἔδωκεν εἰς ὡρισμένην ἐποχὴν διάφορον λύσιν εἰς τὸ ζήτημα. Ὅτι ἡ ἐποχὴ αὕτη εἶναι ἡ παλαιοτέρα τοῦ καλλιτέχνου [1], στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀντιθέσεως τῶν ὡρίμων πραξιτελείων ἔργων, τοῦ Σαυροκτόνου καὶ τοῦ «Περιβοήτου» [2], εἰς ἃ προστίθεται ἤδη ἐμφανῶς ὁ ἔφηβος τοῦ Μαραθῶνος. Τὰς αὐξηθείσας τούτων διαστάσεις τονίζει ἔτι μᾶλλον, ὡς εἶναι φυσικόν, ὁ κατὰ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ποιηθεὶς Προσευχόμενος.

Ἐν τέλει συγκεφαλαιώνομεν τὰ πορίσματα τῆς γενομένης ἐρεύνης. Ὡς εἴδομεν, ἡ ἐλαττωματικὴ διατήρησις κατὰ τὴν ἀριστερὰν δὲν ἐπιτρέπει τὸν βέβαιον καθορισμὸν τοῦ εἰκονιζομένου καὶ μόνον περὶ πιθανοτήτων δύναται νὰ γίνῃ λόγος. Ἐπροτιμήσαμεν τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Ἑρμοῦ προσβλέποντος μετ᾽ ἐκπλήξεως χελώνην, ἢ ἄλλο τι ἱερὸν εἰς αὐτὸν ζῷον, ἀλλὰ δὲν ἀπεκλείσαμεν τὴν ἑρμηνείαν

Σημ. 1. Τοῦτο καθώρισε δι᾽ ἰσχυρῶν λόγων ὁ Furtwangler ἐν Meisterw. 536.κέ. Ἡ δυσπιστία τοῦ Picard, Sculpture 116 μοῦ φαίνεται ὑπερβολική.

Σημ. 2. Ὁ Wolters ἐκτὸς ἄλλων ἐν Handbuch, 1923. 339 δὲν νομίζει ἀναγκαῖον νὰ δεχώμεθα τὴν πραξιτελείαν προέλευσιν τοῦ «Περιβοήτου» καὶ ὁ Kalkmann ἔ. ἀ. σελ. 62 δὲν εὑρίσκει συμφώνους πρὸς πραξιτέλεια ἔργα τὰς διαστάσεις αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἂν ταῦτα δεχθῶμεν ὡς ἀληθῆ, ἡ χρονολόγησις εἰς τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ Δ΄ αἰῶνος, ὅπερ ἡμᾶς ἐνταῦθα ἐνδιαφέρει, μένει ἀκλόνητος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τοῦ διακονοῦντος εἰς θυσίας παιδός, ἐνῷ τὴν ὀνομασίαν τοῦ ἀθλητοῦ εὕρομεν δυσκολωτέραν. Ἀντιθέτως ἡ θαυμασία διατήρησις τοῦ πέλματος τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς ἐβεβαίωσε τὴν τοποθέτησιν τοῦ ἀγάλματος μετὰ τῆς παραδόξου ἐκ πρώτης ὄψεως ἐλαφρᾶς κλίσεως. Σπουδάσαντες εἶτα τὴν διάθεσιν τῶν μελῶν καὶ τὴν μορφολογίαν αὐτῶν ἤχθημεν εἰς θετικὰ συμπεράσματα. Ὁ ἔφηβος ὠρθώνετο ἐλευθέρως χωρὶς νὰ στηρίζεται οὐδαμοῦ, ἐχειρονόμει δὲ μὲ τὴν δεξιάν, ἥτις τίποτε δὲν ἐκράτει. Ὡς ἐκ πλείστων ἐνδείξεων προκύπτει, τὸ ἄγαλμα προωρίζετο νὰ φαίνεται ἐκ μιᾶς κυρίως ἔμπροσθεν θέσεως, ἀφ᾿ ἧς ἡ κεφαλὴ παρουσιάζετο εἰς πλαγίαν ὄψιν. Ἀλλ᾿ ὑπῆρχον καὶ δευτερεύουσαι ἀξιόλογοι εἰκόνες, ἐνῷ αἱ ἀμέσως γειτονεύουσαι πρὸς τὴν κυρίαν εἰκόνα πλευραὶ ἦσαν πραγματικῶς ἀπόψεις ἀνύπαρκτοι καὶ διὰ τῆς ἀρνητικῆς αὐτῶν ἰδιότητος συνετέλουν εἰς τὴν ἔξαρσιν καὶ τὸν τονισμὸν τοῦ ὅλου ἔργου. Μελετήσαντες ἔπειτα τὸ ἄγαλμα ὡς πρὸς τὴν ὅλην στάσιν εὕρομεν, ὅτι ἐπ᾿ αὐτοῦ ἔχομεν τὴν τελευταίαν ἀνάπτυξιν τοῦ παλαιοῦ πολυκλειτείου τύπου τοῦ Δορυφόρου, τὸν ὁποῖον θὰ ὠνομάζομεν τύπον τῶν πέντε λοξῶν ἐπιπέδων. Ἐδιδάχθημεν οὕτω, ὅτι τῆς λαμπρᾶς σειρᾶς περιφήμων ἔργων ὁ ἔφηβος ἀποτελεῖ τὸ ἀκρότατον ἐπιφανὲς μέλος. Ὅτι τὸ ἔργον εἶναι πρωτότυπον, ἔπεισεν ἡμᾶς ἡ πανταχοῦ ἐκτεινομένη θαυμαστὴ ἀπόδοσις τῆς ὀργανικῆς ζωῆς, συνδυαζομένη μὲ ἐγκράτειαν καὶ μὲ δεξιότητα εἰς τὴν χρῆσιν τῶν τολμηροτέρων καλλιτεχνικῶν μέσων. Τὸν καλλιτέχνην ἦτο ἀδύνατον νὰ ὀνομάσωμεν, ἀλλὰ μὲ ἱκανὴν ἀσφάλειαν ἀπεδώκαμεν τὸ ἔργον, καθόσον ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπιτρέπεται, εἰς τὸν πραξιτέλειον κύκλον. Τέλος χρονικῶς δὲν ἀπομακρυνόμεθα πολὺ τῆς ἀληθείας, ἂν ἀποδώσωμεν τὸ ἄγαλμα εἰς τοὺς χρόνους μεταξὺ 340 - 320 π. Χ.

Πιθανὸν μερικὰ ἐκ τῶν ἀνωτέρω συμπερασμάτων νὰ διορθωθῶσιν εἰς τὸ μέλλον. Ἀλλ᾿ ἡ πίστις εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου θὰ μείνῃ σταθερά. Τὴν λάμψιν τοῦ ὡραίου ἐφήβου δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπὶ πολὺ νὰ ἐπισκιάζῃ τὸ ἐξωτερικὸν μειονέκτημα τῶν μικροτέρων διαστάσεων, ὡς καὶ ἡ παροδικὴ δυσχέρεια τοῦ ἀκαταλλήλου φωτισμοῦ. Καὶ τότε τὸ ἄγαλμα τοῦ Μαραθῶνος δύναται νὰ ὑπομείνῃ ἀμείωτον οἱανδήποτε σύγκρισιν. Ἀκόμη καὶ ἂν ἡ αὐτὴ θάλασσα τοῦ ἐνδόξου τόπου μᾶς ἐπιφυλάσσῃ πολλὰς ὁμοίας ἐκπλήξεις, τὸ ἄγαλμα θὰ διατηρήσῃ τὴν πρώτην αἴγλην. Διότι φέρει τὴν γνησίαν καλλιτεχνικὴν σφραγῖδα καί, ὡς ὅλα τὰ ἀριστουργήματα, εἶναι μοναδικόν.

Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ΠΡΟΣΤΟΜΙΑΙΟΝ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Αἱ κάτωθι δημοσιευόμεναι ὑπ᾽ ἀριθμ. 1, 2, 3 καὶ 4 εἰκόνες παρέχουσι τὰς ἀναγλύφους παραστάσεις, δι᾽ ὧν κοσμοῦνται αἱ τέσσαρες κατακόρυφοι παρειαὶ κυβικοῦ μαρμαρίνου ***προστομιαίου*** (στομίου φρέατος) εὐγενῶς παραχωρηθέντος μοι πρὸς δημοσίευσιν παρὰ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κ. Στεφάνου Ξανθουδίδου. Τὸ γλυπτὸν ἀπόκειται ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου προέρχεται δ᾽ ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως. Αἱ διαστάσεις του εἰναι: μῆκος 0.83, πλάτος 0.82, ὕψος 0.615, ἡ δὲ διάμετρος τῆς κοιλότητος τοῦ φρέατος 0.56. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας εὕρηται περιθώριον πλάτους 0.10 ὑψούμενον κατὰ 0.02 ὑπὲρ τὴν λοιπὴν ἐπιφάνειαν τοῦ λίθου. Ὀπαὶ γομφώσεως ἐπὶ δύο ἀπέναντι πλευρῶν τῆς ἄνω ἐπιφανείας εὑρισκόμεναι φέρουσαι δὲ καὶ ζωηρὰ ἴχνη σκωρίας ὑποδηλοῦσι τὴν ὑπεράνω ὕπαρξιν σιδηροῦ ἀνυψωτηρίου τῶν κάδων βαρούλκου. Τὴν χρῆσιν τοῦ λίθου ὡς προστομιαίου μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐκ τῶν σχοινίων χαρακτηριστικὴ φθορὰ τοῦ μαρμάρου κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν χεῖλος τοῦ κύκλου.

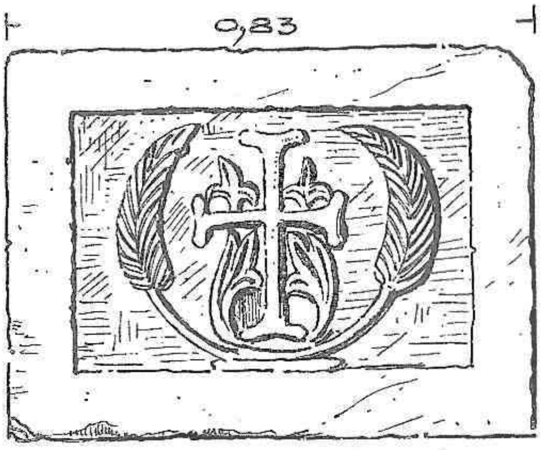

Εἰκ. 1. Σταυρὸς μετὰ φύλλων.

Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς πλευρᾶς τοῦ κύβου (εἰκ. 1) εἰκονίζεται ἀγκυρωτὸς σταυρὸς ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ ὁποίου ἐκφύονται ἑκατέρωθεν δύο μεγάλα φύλλα ἐν ᾧ μεταξὺ τῶν κεραιῶν ὑπάρχουσι κάτω καὶ ἄνω τρίφυλλα. Ἡ ὅλη παράστασις περιβάλλεται ὑπὸ πλαισίου πλάτους 0.10.

Ἐπὶ τῆς δευτέρας πλευρᾶς (εἰκ. 2) εἰκονίζονται κατὰ κρόταφον δύο ἀντιμέτωποι λέοντες ἔχοντες κοινὴν τὴν κεφαλὴν βλέπουσαν κατ᾽ ἐνώπιον. Μεταξὺ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν των καὶ κάτωθεν ἀκριβῶς τῆς κεφαλῆς των εἰκονίζεται πιθανῶς περιρραντήριον βαῖνον ἐπὶ καρδιοσχήμου φύλλου ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐκφύονται μακροὶ μίσχοι καμπτόμενοι διαγωνίως πρὸς τὰ ἄνω καὶ καταλήγοντες κατὰ τὰς γωνίας εἰς δέσμην 3 ἢ 5 φύλλων. Ἡ χαίτη τῶν λεόντων εἶναι δεδηλωμένη διὰ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

παραλλήλων κυματοειδῶν χαράξεων, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ πλευραί των. Οἱ λέοντες δὲν εἶναι ἐνταῦθα πλαστικῶς δεδηλωμένοι ἀλλὰ ἐλαφρῶς ἔκτυποι καὶ γεωμετρικῶς ἐν ἑνὶ ἐπιπέδῳ ἀποδεδομένοι, κατὰ διακοσμητικὴν ὅλως τεχνοτροπίαν.

Εἰκ. 2. Λέοντες.

Ἐπὶ τῆς ἀπέναντι τῆς εἰκόνος 2 πλευρᾶς εἰκονίζεται ἐντὸς περιθωρίου ἓν καὶ μόνον ζῷον (εἰκ. 3) ἔχον κορμὸν μὲν καὶ ὀπίσθια ἄκρα λέοντος, κεφαλὴν δὲ καὶ ἐμπρόσθια ἄκρα πτηνοῦ καθὼς καὶ πτέρυγας· πρόκειται λοιπὸν ἐνταῦθα περὶ τῆς μικτῆς παραστάσεως γρυπὸς καὶ λέοντος (γρυπολέοντος) ἥτις τόσον συχνὰ ἀπαντᾷ εἰς τὴν βυζαντινὴν τέχνην. Ἡ τεχνοτροπία καὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ ἡ τῆς προηγουμένης ἤτοι ἡ ἐπιπεδόμορφος. Κατὰ διακοσμητικὴν δ᾽ ὅλως ἄδειαν τὰ μὲν πτίλα τοῦ λαιμοῦ ἀπεδόθησαν διὰ ῥόμβων, αἱ δὲ πλευραὶ διὰ παραλλήλων χαράξεων, καὶ οἱ μύες τῶν μηρῶν διὰ καρδιοσχήμων σχημάτων.

Εἰκ. 3. Γρυπολέων.

Τέλος ἐπὶ τῆς τετάρτης πλευρᾶς εἰκονίζεται συνθετωτέρα τις παράστασις κυνηγίου (εἰκ. 4). Δύο ἄνδρες μακρόλαιμοι ἐνδεδυμένοι βραχεῖς χιτῶνας μετὰ διακόσμων παρυφῶν καὶ περιπόδια καλύπτοντα καὶ τοὺς μηροὺς κατὰ τὸν τύπον τῶν εὐζωνικῶν «καλτσῶν» φέροντες δὲ καὶ ὑποδήματα δερμάτινα προσαρμοζόμενα ἐπὶ τῶν ποδῶν δι᾽ ἱμάντων εἰκονίζονται κατὰ κρόταφον, ὁ μὲν βλέπων πρὸς τ᾽ ἀριστερά, ὁ δὲ πρὸς τὰ δεξιά. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος κρατεῖ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἀσπίδα τριγωνικὴν καὶ δόρυ ἐπιτίθεται δὲ κατὰ ζῴου (λύκου;), ὁ δὲ δεξιὸς τοξεύει πρὸς τὰ δεξιά. Δύο δένδρα εἰκονιζόμενα ἑκατέρωθεν μεταξὺ τῶν κυνηγῶν καὶ τῶν ζῴων ὑποδηλοῦσι ὅτι ἡ σκηνὴ λαμβάνει χώραν ἐντὸς δάσους.

Ὡς πᾶσαι αἱ λοιπαὶ πλευραὶ οὕτω καὶ ἡ τελευταία αὕτη ἐξετελέσθη κατὰ τὸν αὐτὸν ἀφελῆ διακοσμητικὸν τρόπον, ὅστις ἐχρησιμοποιεῖτο κυρίως ὑπὸ τῆς

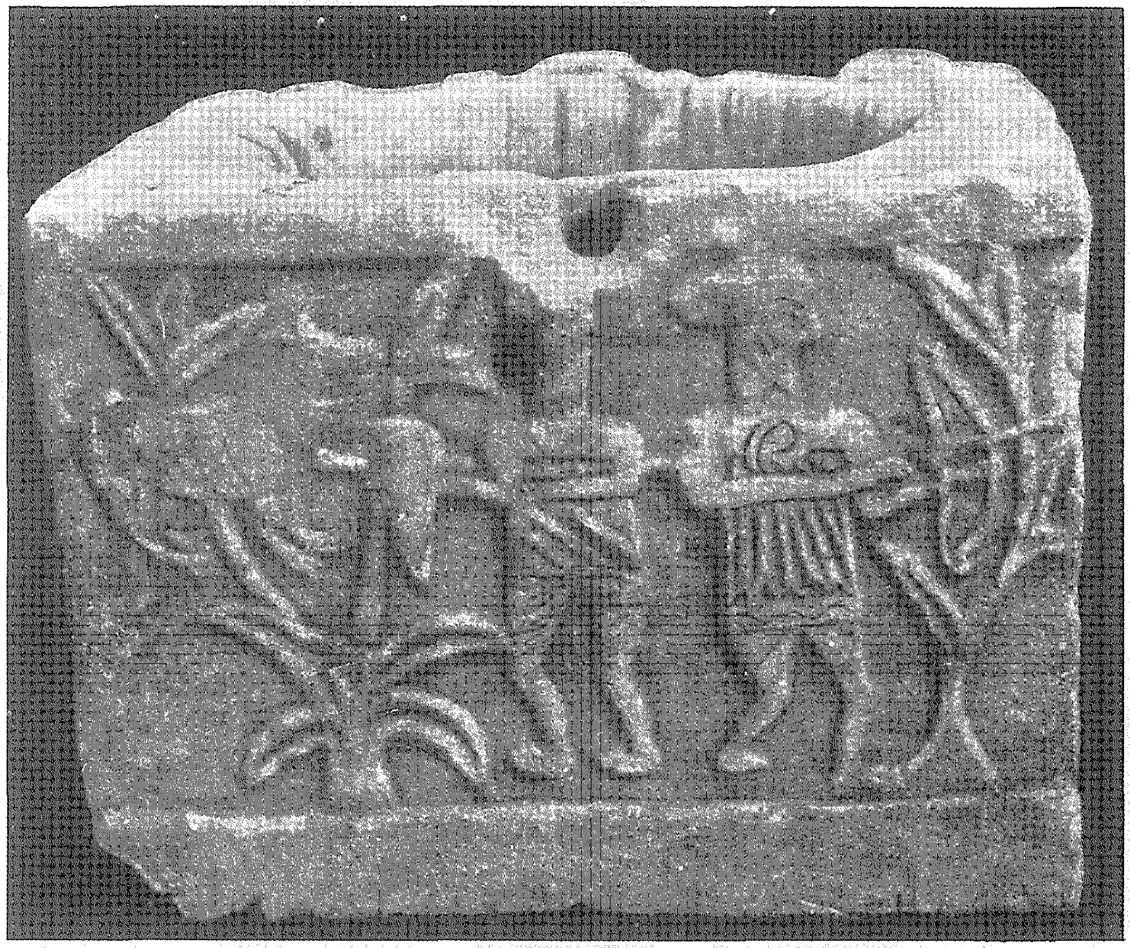

Εἰκ. 4. Σκηνὴ κυνηγίου.

λαϊκῆς τέχνης κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐν ᾧ ἡ μνημειώδης γλυπτικὴ λεπτολογοῦσα περισσότερον προτιμᾷ τὰ λοξὰ ἐπίπεδα καὶ τὰς σοφῶς πλεκομένας γραμμάς. Ὅμοιον πρὸς τὸ ἡμέτερον λαϊκῆς τέχνης ἀνάγλυφον εἶναι καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Traquair δημοσιευθὲν ἐκ Πλάτσας τῆς Μάνης [1] ἀνάγλυφον ἐπὶ κιονοκράνου, τὸ παριστῶν κυνήγιον ἄρκτου [2].

---

[1] British School Annual 1908 - 9 σελ. 203.

[2] Ὁμοιότης τεχνοτροπίας ὑπάρχει ἔν τινι μέτρῳ καὶ πρὸς τὸ ἀνάγλυφον τῆς Γεράνας καὶ τοῦ Πυγ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Προστομιαῖα τετράγωνα ἢ κυκλοτερῆ βυζαντινῶν χρόνων (7ου μέχρι 10ου αἰῶνος) ἀφθονοῦσι κυρίως ἐν Ἰταλίᾳ [1] ἰδίᾳ δ' ἐν Βενετίᾳ· εὑρέθησαν ὅμως καί τινα ἐν Ἀγγλίᾳ [2]. Ἐν Ἑλλάδι τὸ ἐνταῦθα δημοσιευόμενον εἶναι τὸ πρῶτον εὑρισκόμενον, καθόσον τοὐλάχιστον γνωρίζω.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν χρονολογίαν κατασκευῆς τοῦ προστομιαίου, αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν ἐκ τῶν παρεχομένων στοιχείων νὰ καθορισθῇ ἀσφαλῶς, κυμαίνεται ὅμως πάντως μεταξὺ τοῦ 12ου καὶ τοῦ 13ου μ. Χ. αἰῶνος. Πιθανῶς τὸ ἐξ Ἡρακλείου προστομιαῖον νὰ ἐξετελέσθη μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν ἑνετῶν ὑπὸ βυζαντινοῦ τεχνίτου μιμηθέντος καθ' ὑπόδειξιν τὰ ἑνετικὰ προστομιαῖα.

Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

μαίου τὸ ἐν τῷ Βυζαντ. Μουσείῳ Ἀθηνῶν νῦν ἀποκειμένῳ, οὗτινος εἰκόνα ὅρα παρὰ ***Bréhier*** Nouv. Arch. des Missions Scientif. Nouv. Ser. Πίν. VIII εἰκ. 15.

[1] ***Cattaneo*** L'architecture en Italie Venise 1890 εἰκ. 154, 155, 160 (Βενετίας), εἰκ. 85 καὶ 97 (Ρώμης).

[2] ***Rivoira*** Le origin idella architettura lombarda Milano 1908 εἰκὼν 423 (Canterbury), εἰκὼν 532 (Winchester).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ΦΡΑΓΚΙΚΗ ΣΦΡΑΓΙΣ ΕΚ ΔΑΦΝΙΟΥ

Κατὰ τὰς ἐν ἔτει 1926 γενομένας ἐργασίας στερεώσεως τῆς Μονῆς Δαφνίου ἀνευρέθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς ἀναστηλώσεως Μιχ. Ἀγγελικῆ ἐντὸς τῶν χωμάτων τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς καὶ παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ Καθολικοῦ μεταλλικὴ σφραγὶς διαμέτρου 0.033. Ἡ σφραγίς, ἧς φωτογραφίαν τοῦ θετικοῦ ἐκμαγείου παρέχει ἡ παρατιθεμένη εἰκών, φέρει ἐν τῷ μέσῳ τὴν παράστασιν χειρὸς ἐξερχομένης ἐκ πλατείας χειρίδος (φαρδομάνικο) κρατούσης δὲ ῥάβδον καταλήγουσαν, ὡς πολλαὶ ποιμενικαί, εἰς ἑλικοειδῆ λαβήν. Πρὸ τῆς χειρὸς εἰκονίζονται ὁ εἷς ὑπὸ τὸν ἄλλον δύο ἀστέρες. Ἡ περιγραφεῖσα παράστασις περιβάλλεται ὑπὸ λατινικῆς ἐπιγραφῆς ἐχούσης ὧδε:

Εἰκ. 1. Σφραγὶς Δαφνίου.

+ C. S'. ABBATIS D. FIRMITATE

Καὶ τὸ μὲν ἀρχικὸν C εἶναι βεβαίως σύντμησις τοῦ c(um), ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐν τέλει ἀφαιρετικὴ firmitate, τὸ δὲ δεύτερον γράμμα S' πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ ἀναγνωσθῇ s(ancti). Ὡς πρὸς δὲ τὸ πρὸ τοῦ firmitate D. τοῦτο εἶναι βεβαίως συνήθως συντομογραφία τοῦ domini, ἀλλ᾽ εἶναι πιθανώτερον ἐνταῦθα νὰ θεωρηθῇ ὡς σύντμησις τοῦ D(alphini) ἢ D(alphineti), δεδομένου ὅτι ἐπὶ φραγκοκρατίας τὸ Δαφνὶ ἐκαλεῖτο Dalphinum ἢ Dalphinetum [1].

Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπιγραφὴ ἀναγινώσκεται οὕτω:

† Cum sancti abbatis Dalphini firmitate ἤτοι
† Μὲ τὴν δύναμιν τοῦ ἁγίου ἡγουμένου Δαφνίου.

Πρόκειται λοιπὸν ἀναντιρρήτως περὶ τῆς βούλλας ἑνὸς ἐκ τῶν Φράγκων ἡγουμένων τῆς Μονῆς Δαφνίου (XIII ∼ XV αἰῶνος) ἄγνωστον ὅμως τίνος [2], ἀφ᾽ οὗ τὸ ὄνομα αὐτοῦ δὲν μνημονεύεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς σφραγῖδος.

Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

[1] Ὅρα τὰς παραλλαγὰς τοῦ ὀνόματος τοῦ Δαφνίου ἐπὶ Φραγκοκρατίας παρὰ G. Millet, Le monastère de Daphni σελ. 27 σημ. 1.

[2] Ὀνόματα Φράγκων ἡγουμένων τῆς Μ. Δαφνίου ὅρα παρὰ Millet ἔ. ἀ. σελ. 41.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

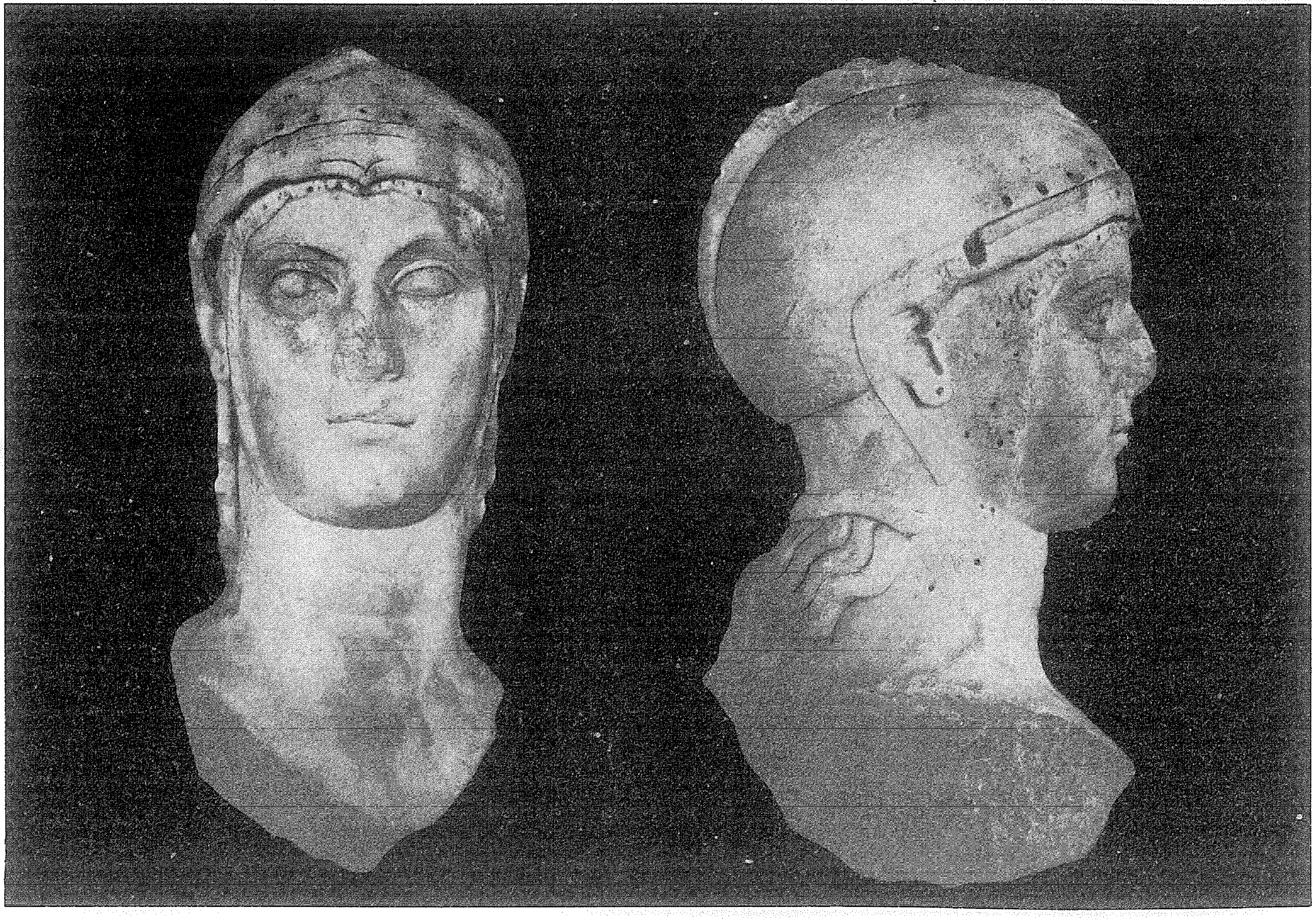

Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς Θεσσαλονίκης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ὁ ἔφηβος τοῦ Μαραθῶνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

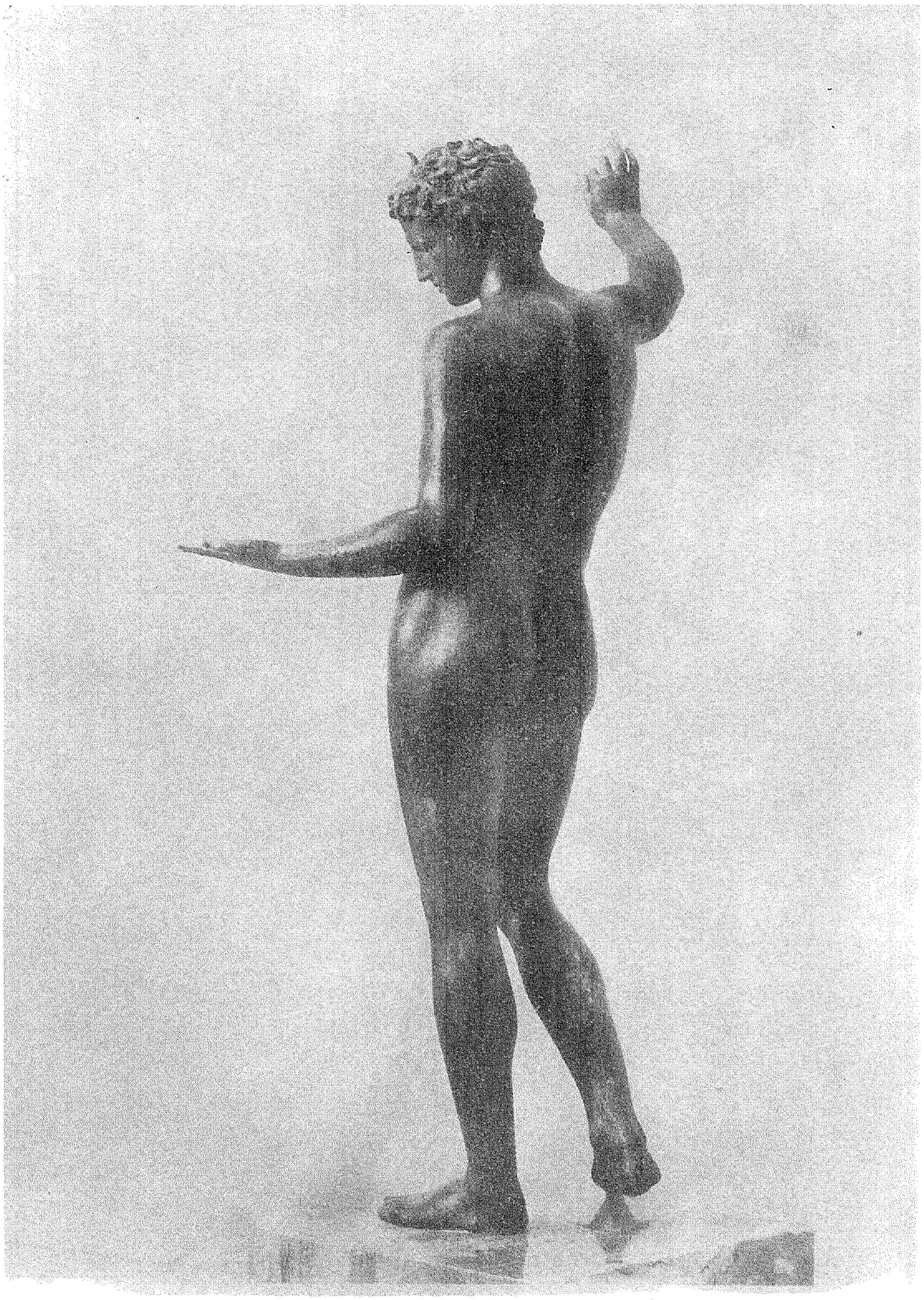

Ὁ ἔφηβος τοῦ Μαραθῶνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ὁ ἔφηβος τοῦ Μαραθῶνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ὁ ἔφηβος τοῦ Μαραθῶνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ ΤΟΥ 1922-25

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΕΚ ΤΗΣ 8ΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1922-25

ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ

Εἰς τὸ Παράρτημα τοῦ Ἀρχαιολ. Δελτίου 1920-1 σελ. 172 ὑπέδειξα δι᾽ ὀλίγων τὴν ἀνάγκην νὰ ἐξετασθῇ, ὡς ἁρμόζει, ἡ σημαντικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Αὐγούστου, ἣν εὗρεν ὁ κ. Φιλαδελφεὺς προσπάθειαν μεγαλυτέραν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποκατασταθῇ εἰς τὸ ἀκέραιον ἡ ἱστορικὴ ἐπιγραφή. Ἀλλ᾽ ὅμως οὔτε τότε οὔτε κατόπιν ηὐκαίρησα. Δι᾽ αὐτὸ ἀποφεύγων νέαν ἀναβολὴν περιορίζομαι νὰ ἐκθέσω ἐδῶ, ὅ,τι ἐκ τῶν ἤδη γνωστῶν λίθων ἠδυνήθην νὰ ἐννοήσω.

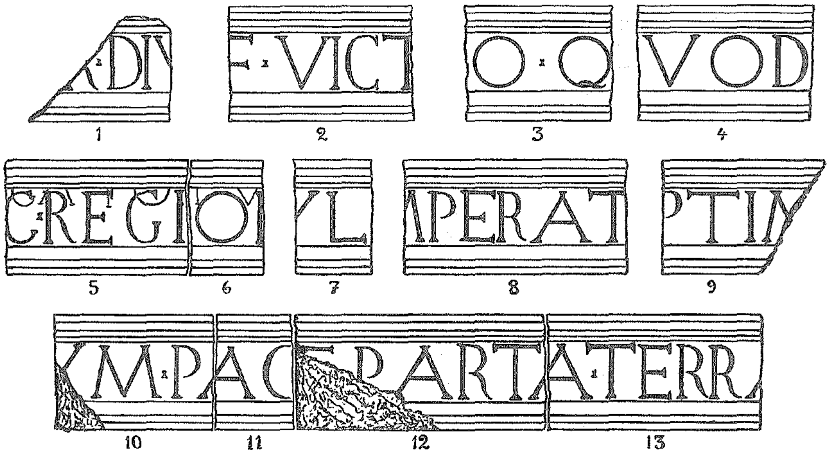

Εἰκ. 1. Ἐκ τῆς ἀφιερώσεως τοῦ Αὐγούστου.

φεὺς παρὰ τὴν Νικόπολιν [1]. Πρὸς τοῦτο τὸ θέρος τοῦ 1922 ἐξήτασα καὶ πάλιν τοὺς λίθους, εἰς τοὺς ὁποίους προσέθεσα τέσσαρας ἄλλους (τοὺς ὑπ᾽ ἀριθ. 1, 4, 7 καὶ 13 τῆς εἰκόνος) μὲ τὴν βοήθειαν ὀλίγων ἐργατῶν, οὓς φιλικῶς παρεχώρησεν ὁ αὐτὸς ἀνασκαφεὺς τῆς Νικοπόλεως. Τοῦτο κατωρθώθη μὲ ἐργασίαν ὀλίγων μόνον ὡρῶν, ἡ δὲ σχετικὴ ἐπιτυχία καὶ οἱ ἀκίνητοι λιθοσωροὶ ὑπεδείκνυον ἐπιμόνως ὅτι μὲ

Εἰς 13 τὸ ὅλον ἀνέρχονται οἱ ἐπὶ τοῦ παρόντος διαθέσιμοι λίθοι (εἰκ. 1) [1]. Οὗτοι κατάκεινται πάντες μετὰ πολλῶν ἄλλων ἀναμὶξ κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς μεγάλου κρηπιδώματος, ἐστραμμένου πρὸς ἀνατολάς, οὗ τὸ μὲν μῆκος εἶναι 62, τὸ δὲ πλάτος 45 μ. Οἱ λίθοι ἔχουν ὅλοι ὡρισμένον ὕψος, 0,61, καὶ κοσμοῦνται κάτω καὶ ἄνω μὲ διάφορον σειρὰν κυματίων

[1] Ἡ εἰς τὰ Πρακτικὰ τοῦ 1913, σελ. 85-91, δημοσίευσις τοῦ εὑρήματος εἶναι τόσον ἀνακριβὴς καὶ ἀντιεπιστημονική, ὥστε περιττεύει οἱοσδήποτε περὶ αὐτῆς λόγος.

[1] Ἡ εἰκὼν κατηρτίσθη σύμφωνα πρὸς τὰς μετρήσεις καὶ τὰ πρὸ τῶν λίθων σχεδιάσματά μου. Ταῦτα δὲν ὑστεροῦν ὡς πρὸς τὴν ἀναγκαίαν ἀκρίβειαν ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἀποδίδουν τὴν ἐξαίρετον λεπτότητα τῶν ἀρχαίων χαραγμάτων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

καὶ ταινιῶν. Πλὴν τούτου ἐνῷ ἡ κάτω στολισμένη ἐπιφάνεια ἔχει ὕψος 0,16, ἡ ἄνω μετρεῖ μόνον 0,15. Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ ἀφιερωματικὴ ἐπιγραφὴ εἶχε χαραχθῆ ἐπὶ ζώνης ὁμοίων λίθων, διηκούσης καθ' ὅλην τὴν νοτίαν μακρὰν πλευράν. Τῆς ζώνης ταύτης, ἧς ἡ θέσις τόσον μόνον εἶναι γνωστή, ὅτι τοὐλάχιστον ἦτο ὑπὲρ τὰς 4 διατηρουμένας σειρὰς λίθων, δὲν κατελάμβανεν ἡ ἐπιγραφὴ ὅλην τὴν ἔκτασιν. Διότι κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς πλευρᾶς παρετήρησα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους δύο ἀγράφους λίθους τοῦ αὐτοῦ σχήματος, ἡ δὲ ἀριθμητικὴ σειρὰ τῶν ἐνεπιγράφων δὲν ἀνταποκρίνεται μόνον πρὸς τὴν πιθανὴν ἀναπαράστασιν τοῦ κειμένου, ἀλλὰ περίπου καὶ πρὸς τὴν ἀπόστασιν, εἰς ἣν εὑρίσκεται ἕκαστος τούτων ἀπὸ τῆς ΝΔ γωνίας. Οὕτω π. χ. οἱ λίθοι 1 καὶ 2 κατάκεινται εἰς ἀπόστασιν 10 μ. ἀπὸ τῆς γωνίας, οἱ 10, 11, 12 καὶ 13 εἰς ἀπόστασιν 25 - 28 μ., ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἀναλόγως οἱ λοιποί. Ἐκ τούτων ἐξάγομεν: 1) ὅτι οἱ λίθοι μετὰ τὴν κατάπτωσιν δὲν ἀπεμακρύνθησαν πολὺ ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς των θέσεως (ἐκτὸς ἴσως μιᾶς περιπτώσεως), 2) ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἤρχιζε μετὰ κενὸν 6 - 8 μ. καὶ 3) ὅτι, ἂν ὡς εἶναι λογικὸν ὁ χαράκτης ἀπέβλεψεν εἰς τὴν συμμετρίαν, τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῆς ὅλης ἐπιγραφῆς πρέπει εἰς τὸ μέλλον νὰ ἀναζητηθῇ πρὸς τὰ δεξιὰ μετὰ τὸν λίθον 13.

Ἐπὶ τῆς εἰκόνος φαίνεται, ὅτι μερικοὶ ἐκ τῶν λίθων συνεσχετίσθησαν, ὡς π. χ. οἱ λίθοι 5 καὶ 6 ὡς καὶ 10 - 13. Διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν σχετικῶν μέσων ἡ συναρμογὴ ἔγινε μόνον γραφικῶς, σύμφωνα μὲ τὰς ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις τῆς γειτονίας τῶν ὀγκολίθων, τῆς φορᾶς τῶν χαρακτήρων καὶ τοῦ περιεχομένου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συνῆψα τὸ 1921 τοὺς 3 λίθους, 10, 11 καὶ 12, καὶ ἀνέγνωσα τὴν σημαντικὴν φράσιν pace parta. Τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ λίθου 12 μόνον ὡς E ἦτο δυνατὸν νὰ συμπληρωθῇ. Ἦτο φανερὸν ἐκ τούτων, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τῆς ἀναμενομένης εἰς τὸν τόπον ἀφιερώσεως τοῦ Αὐγούστου, ὅστις μετὰ τὴν νίκην τοῦ Ἀκτίου διεκήρυξεν ἀρκετὰ πομπωδῶς τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην παγκοσμίαν εἰρήνην. Ἡ φράσις ἐπεβεβαιώθη τὸ 1922, ὅτε ἀνατραπέντος τοῦ γειτονικοῦ λίθου ἀνεγνώσθη ἐπ' αὐτοῦ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ A καὶ τὸ προσδοκώμενον terra. Εἶναι αὐτόδηλον, ὅτι ἐπ' ἄλλων λίθων θὰ ἔχωμεν τὸ φυσικὸν συμπλήρωμα: marique.

Τὸ ἄλλο συγκρότημα, 5 + 6, ἐπετεύχθη κατὰ περίεργον ἀληθῶς τρόπον. Δὲν σημαίνει πολύ, ὅτι οἱ λίθοι εὑρέθησαν ἐγγύτατα ἀλλήλων, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον ἐπιγραφῆς παλαιοτέρας, ἀποξεσθείσης, συνάπτει ἀναμφισβητήτως τοὺς δύο λίθους. Ἐπὶ τοῦ πρώτου ἀναγινώσκονται ἀσφαλῶς GAIO, ἂν καὶ διατηροῦνται μόνον τὰ κατώτερα ἡμίση τῶν χαρακτήρων, ἐπὶ δὲ τοῦ δευτέρου IV, ὅπερ περαιτέρω πρέπει νὰ συμπληρωθῇ εἰς IVLIO. Εἶχεν ἄρα προηγηθῆ ἐπὶ τῆς ζώνης διάφορος ἀφιέρωσις, καθ' ἣν τὸ ὄνομα τοῦ νικητοῦ ἐφέρετο κατ' ἀφαιρετικὴν πτῶσιν. Ἀλλ' ἡ πρώτη αὕτη ἀφιέρωσις δι' ἄγνωστον λόγον ἀπήρεσεν. Παρηγγέλθη ἄλλη διατύπωσις, τὰ γράμματα ἔγιναν μεγάλα, ἐτάχθησαν εἰς μίαν σειρὰν καὶ τότε πρῶτον ἐχαράχθησαν αἱ διακοσμητικαὶ ταινίαι. Τὸ φαινόμενον εἶναι ἄξιον προσοχῆς. Διότι εἰς μέλλουσαν προσεκτικὴν ἐξέτασιν ὅλων τῶν λίθων πιθανὸν νὰ ἀναγνωσθῇ καὶ ἡ ἀποκρουσθεῖσα διατύπωσις. Ἐπὶ τοῦ παρόντος εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι οἱ λίθοι 5 καὶ 6 συνανήκουν καὶ ὅτι μετὰ λέξιν λήγουσαν εἰς C πρέπει νὰ ἀναγνώσωμεν: region . . .

Ἐπίσης συνανήκουν οἱ λίθοι 3 καὶ 4 διὰ τὸ quod, ἂν καὶ κατὰ παραδρομὴν ἐτέθησαν ἐπὶ τῆς εἰκόνος χωριστά. Μεταξὺ τοῦ 1ου καὶ τοῦ 2ου λείπει εἷς μόνον λίθος περιέχων τὸ πρὸς δεξιὰ ὑπόλοιπον τοῦ V, τὸ I καὶ τὴν κάθετον κεραίαν τοῦ F. Διότι εἶναι φανερὸν καὶ μόνον ἐκ τοῦ πρώτου λίθου, ὅπου ἔχομεν λέξιν τελειώνουσαν εἰς R, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ νικητοῦ τοῦ Ἀκτίου.

Κατὰ ταῦτα προτείνομεν τὴν ἀκόλουθον συμπλήρωσιν τῆς ἐπιγραφῆς:

Gaius Iulius Caesa]r Div[i] f., vict[or, Apollini Acti]o, quod [fecit hui]c, region[is ul[tori, i]mperat[ori o]ptim[o, templ]um, pace parta terra [marique...][1] Ἤτοι: Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ, θεοῦ υἱός, νικήσας, Ἀπόλλωνι Ἀκτίῳ ὅπερ κατεσκεύασεν αὐτῷ, τῆς χώρας τιμωρῷ, στρατηγῷ ἀρίστῳ, ἱερόν, εἰρήνης γενομένης κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν . . .

Apollini Actio. Ἂν καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ μόνον τὸ τελευταῖον γράμμα διετηρήθη ἐπὶ τοῦ λίθου 3, ὅμως ἡ συμπλήρωσις εἶναι ἱκανῶς βεβαία. Διότι εἶναι ἀδύνατον ὁ θεός, εἰς ὃν ἀφιερώνεται τὸ ἱερόν, νὰ μὴ εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν κατωτέρω ἀναφερόμενον **regionis ultorem**, ὅστις πρέπει συγχρόνως νὰ εἶναι καὶ optimus imperator τοῦ μεγάλου ἀγῶνος. Τίς δὲ ἀγνοεῖ, ὅτι ὁ Αὔγουστος ἐκ λόγων πρωτίστως πολιτικῆς προνοίας ἀπέδωκε τὴν νίκην του

[1] Μίαν ἄλλην συμπλήρωσιν της ἐπιγραφῆς κατεχώριοα εἰς τὴν Chronique τοῦ BCH, 1922, p. 515 τὴν οποίαν τώρα ἀνακαλῶ ὡς πολύπλοκον. — Ὡς πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἁπλουστέραν συμπλήρωσιν ἀμφιβάλλω μόνον ὡς πρὸς τὸ ul[tori. Διότι ἐπὶ τοῦ λίθου 7 ἂν καὶ ὑπάρχει χῶρος οὐδὲν φαίνεται ἴχνος τοῦ T. Προσθέτω ὅτι ἀντὶ τοῦ huic εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπῆρχε hic = ἐνταῦθα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

εἰς τὸν θεὸν τοῦ Ἀκτίου.; Ἀρκεῖ νὰ ὑπενθυμίσωμεν, ὅτι κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς ἀσπίδος τοῦ Αἰνείου, ὅπου πλὴν ἄλλων παριστάνεται ἀναχρονιστικῶς ἡ περίφημος ναυμαχία, ὁ Βιργίλιος ῥητῶς ἀποδίδει εἰς τὸν αὐτὸν θεὸν τὴν νίκην κατὰ τῶν βαρβάρων, ἐνῷ οἱ Ῥωμαῖοι ἀντίπαλοι φυσικὰ ἀποσιωπῶνται.

Aen. VIII, 704:

Actius haec cernens arcum tendebat Apollo.

Ἀλλ' ἔχομεν καὶ ῥητὰς καὶ σαφεῖς μαρτυρίας ἀναφερομένας εἰς τὸν τόπον τῆς ἐπιγραφῆς τῶν δοκιμωτέρων συγγραφέων. Οὕτω ὁ Στράβων, ὅστις κατὰ τὸ ἔτος 29 π. Χ. διῆλθε τοὐλάχιστον ἐκ Νικοπόλεως κατὰ τὸ γνωστὸν αὐτοῦ ταξείδιον διὰ τῶν Κυκλάδων καὶ Κορίνθου εἰς Ῥώμην, ἀναφέρει τὰ ἑξῆς σχετικὰ πρὸς τὸ ἐν λόγῳ ἱερόν, Ζ, 6: ***Ἡ μὲν οὖν Νικόπολις .... χώραν τε ἔχουσα πολλὴν καὶ τὸν ἐκ τῶν λαφύρων κόσμον, τό τε κατασκευασθὲν τέμενος ἐν τῷ προαστείῳ τὸ μὲν εἰς τὸν ἀγῶνα τὸν πεντετηρικὸν ἐν ἄλσει ἔχοντι γυμνάσιόν τε καὶ στάδιον τὸ δ' ἐν τῳ ὑπερκειμένῳ λόφῳ τοῦ Ἀπόλλωνος.*** Κατὰ ταῦτα τὸ ἐν τῷ προαστείῳ τέμενος διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, τὸ κάτω, ὅπερ περιλαμβάνει τὸ στάδιον κ.τ.λ. καὶ τὸ ὁποῖον ἄριστα γνωρίζομεν, διότι φαίνεται καὶ σήμερον βορείως τῆς πόλεως τὸ στάδιον, παρὰ τὸ μέγα θέατρον (ἀμνημόνευτον ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ὡς νεώτερον) καὶ τὸ ἄνω μέρος ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου λόφου, ὅπερ ῥητῶς ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ ἡμέτερον ἱερόν. Ἐξ ἄλλου ὁ καλύτερος ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν, τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τὰ ῥωμαϊκὰ πράγματα, ὁ Κάσσιος Δίων, εἰς ὃν ὀφείλομεν τὴν ἀρίστην περιγραφὴν τῆς ναυμαχίας καὶ τῶν σχετικῶν τόπων, ἀφοῦ προηγουμένως σαφέστατα περιέγραψε τὸν τόπον ἔνθα ἔστησε τὴν σκηνήν του ὁ Ὀκτάβιος, L, 12, ἀνταποκρινόμενον ἄριστα εἰς τὴν τοποθεσίαν τοῦ ἀποκαλυφθέντος κτίσματος (***ἐπὶ μετεώρου*** κ.τ.λ.) ἐπιφέρει βραδύτερον, ἐν LI, 3, τὴν πλέον ἐπιθυμητὴν περιγραφήν: ***τό τε χωρίον, ἐν ᾧ ἐσκήνησε, λίθοις τε τετραπέδοις ἐκρηπίδωσε καὶ τοῖς ἁλοῦσιν ἐμβόλοις ἐκόσμησεν, ἕδος τι τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπαίθριον ἱδρυσάμενος.*** Ἐνταῦθα τὸ ἕδος πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἄγαλμα, ἀλλὰ διὰ τούτου μανθάνομεν ἀναντιρρήτως εἰς τίνα ἐγένετο ἡ ἀφιέρωσις. Ὅταν λοιπὸν ἔχομεν δύο πολὺ ἰσχυρὰς μαρτυρίας, εἰς τὰς ὁποίας προστίθεται τρίτη διὰ τῆς ἄνω συμπληρώσεως τῆς ἐπιγραφῆς, μικρὰν νομίζω βαρύτητα δύναται νὰ ἔχῃ ἡ διάφορος μαρτυρία τοῦ Σουητωνίου, Aug. § 18: **locum castrorum, quibus fuerat usus, exornatum navalibus spoliis Neptuno et Marti consecravit.** Ὁ συγγραφεὺς τῶν βιογραφιῶν τῶν Καισάρων ἴσως νὰ ἐπλανήθη ἔκ τινος συμπληρωματικῆς ἀναγραφῆς, καθ' ἣν τὰ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος τοποθετηθέντα λάφυρα ἐκ τῶν πεζομαχιῶν καὶ κατ' ἐξοχὴν τὰ ἔμβολα τῶν ἐχθρικῶν πλοίων ἀφιερώνοντο εἰδικῶς εἰς τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὸν Ἄρην. Εἶναι πιθανὸν δηλ. ἡ ὅλη ἀφιέρωσις νὰ κατέληγεν ὡς ἑξῆς: spoliaque ab inimicis capta Neptuno et Marti consecravit.

Templum. Τὸ διατηρηθὲν um συνεπλήρωσα εἰς templum, ὄχι μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ναοῦ ἀλλὰ μὲ τὴν τοῦ ἱεροῦ, τοῦ τεμένους, ὡς ἀκριβῶς ὀνομάζει τὸ ἵδρυμα ὁ Στράβων ἀνωτέρω. Ὁ Δίων ὁμιλεῖ περὶ κρηπιδώματος μόνον. Ὁ αὐτὸς LI, 19, ἀναφέρει, ὅτι καὶ ἐν Ῥώμῃ ὁ Αὔγουστος ἐκόσμησε ***τὴν κρηπῖδα τοῦ Ἰουλιείου ἡρῴου*** κατὰ τὴν αὐτὴν εὐκαιρίαν μὲ τὰ ἔμβολα τῶν ἐχθρικῶν πλοίων. Εἶναι φυσικόν, ὅτι τὰ ἐπιδεικτικὰ ταῦτα τοῦ θριάμβου λάφυρα, δὲν ἐκρύπτοντο ὑπὸ στέγην. Ὅτι τὰ ἔμβολα ἦσαν τοποθετημένα ἐν ὑπαίθρῳ παρὰ τὴν Νικόπολιν εἰκονίζεται ζωηρῶς εἰς τὸ ὡραῖον ἐπίγραμμα τοῦ Φιλίππου, Anthol. Pal. VI, 236:

Ἔμβολα χαλκογένεια, φιλόπλοα τεύχεα νηῶν,
Ἀκτιακοῦ πολέμου κείμεθα μαρτύρια·
ἠνίδε σιμβλεύει κηρότροφα δῶρα μελισσῶν
ἑσμῷ βομβητῇ κυκλόσε βριθόμενα.
Καίσαρος εὐνομίης χρηστὴ χάρις· ὅπλα γὰρ ἐχθρῶν
καρποὺς εἰρήνης ἀντεδίδαξε τρέφειν.

Ἐκτὸς τούτων ἐπὶ τοῦ κρηπιδώματος ἀνέκειντο καὶ τὰ χαλκᾶ ἀγάλματα τοῦ Εὐτύχου καὶ τοῦ ὄνου αὐτοῦ, τοῦ Νίκωνος, τὰ ὁποῖα ἔστησε ἐκεῖ ὁ Καῖσαρ συμφώνως πρὸς τὸ παρὰ Πλουτάρχῳ ἀνέκδοτον (Ἀντων. 65. Πρβλ. καὶ Ζωναρᾶν, X, 30). Τὰ ἀνευρεθέντα ἄρα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη δὲν ἀνῆκον εἰς ναὸν καταλαμβάνοντα ὁλόκληρον τὸν χῶρον. Ἂν μετὰ τὸν Αὔγουστον οἱ Νικοπολῖται ἤ τις ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων ἔκτισεν ἐνταῦθα ναόν, οὗτος θὰ κατελάμβανε πάντως μέρος μόνον τῆς κρηπῖδος.

Pace parta terra marique. Αἱ λέξεις ἐκφράζουν τὸ μέγιστον καύχημα τοῦ Ὀκταβίου, ὅπερ οὐδέποτε ἐβαρύνετο νὰ τονίζῃ ὁ μέχρι πονηρίας φρόνιμος αὐτοκράτωρ. Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ τοῦ Δίωνος, II, 20, 4: «***Πλεῖστον δ' ὅμως ὑπὲρ πάντα τὰ ψηφισθέντα οἱ ὑπερήσθη, ὅτι τάς τε πύλας τὰς τοῦ Ἰανοῦ ὡς καὶ πάντων σφίσι τῶν πολέμων παντελῶς πεπαυμένων ἔκλεισαν***» κ.τ.λ. Ὁμοίως καὶ τὰ τοῦ Ἀππιανοῦ, Ἐμφυλ. Πολ. Ε, 130: «Ἐκ δὲ τῶν ἐψηφισμένων τιμῶν ἐδέχετο πομπὴν .... καὶ ἐν ἀγορᾷ ἐπὶ κίονος χρυσοῦς ἑστάναι .... περικειμένων τῷ κίονι ἐμβόλων. Καὶ ἕστηκεν ἡ εἰκὼν ἐπιγρα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

φὴν ἔχουσα ὅτι τὴν εἰρήνην ἐστασιασμένην ἐκ πολλοῦ ***συνέστησε κατά τε γην καὶ θάλασσαν»***. Καὶ ὁ ἴδιος Αὔγουστος εἰς τὰ περίφημα ἀπομνημονεύματά του τοῦ Ἀγκυρανοῦ μνημείου δὲν παρέλειψε νὰ τονίσῃ τὴν σημασίαν τοῦ φιλειρηνικοῦ κατορθώματός του. Πρβλ. Mommsen, Res gestae Aug., Cap. XIII, LXXXIV καὶ LXXXV. Ἐντεῦθεν παρέλαβον καὶ κατὰ παρεμφερῆ τρόπον διετύπωσαν τὸ πρᾶγμα οἱ Ῥωμαῖοι ἱστορικοί, ὡς ὁ Λίβιος (I, 19) ὁ Σουητώνιος (Aug. 22) καὶ ὁ Velleius Paterculus (II, 38). Εἶναι ἄξιον προσοχῆς, ὅτι ἐπὶ πασῶν τῶν μαρτυριῶν ἡ μνεία τῆς ἐπιτευχθείσης εἰρήνης συνάπτεται πρὸς τὴν ἐπακολουθήσασαν γνώμην τῆς συγκλήτου νὰ κλεισθῶσιν αἱ πύλαι τοῦ Ἰανοῦ. Εὔλογον εἶναι διὰ τοῦτο νὰ περιμένωμεν εἰς τὴν ἀποκαλυφθησομένην συνέχειαν τῆς ἀφιερώσεως καὶ εὐθὺς ἀμέσως τὴν ἀναγραφὴν τοῦ σχετικοῦ δόγματος τῆς συγκλήτου.

Ἐν τέλει ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τῆς ἀφιερώσεως σημειοῦμεν, ὅτι αὕτη προηγήθη τοῦ ἔτους 27 π. Χ. Διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ Ὀκτάβιος προσέλαβε καὶ τὸν τίτλον τοῦ Αὐγούστου, ὅστις δὲν ὑπάρχει ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς.

Εἰκ. 2. Ἀπελευθερωτικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος Ἡγεμόνης.

ΘΕΡΜΟΣ ΚΑΙ ΓΕΙΤΟΝΙΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

Τὸ θέρος τοῦ 1924 ἔγινε μικρὰ σκαφικὴ ἐργασία εἰς τὸ ἱερὸν καὶ ἐπερατώθη ἡ ἔρευνα τοῦ ὑπὸ τὸν μέγαν ἀρχαϊκὸν ναὸν παλαιοτέρου κτίσματος μὲ τὴν γνωστὴν ἐλλειψοειδῆ κιονοστοιχίαν. Τούτου δὲν εἶναι μόνον καμπύλος ὁ βόρειος τοῖχος ἀλλὰ καὶ αἱ μακραὶ πλευραὶ κυρτώνονται ἐλαφρῶς κατὰ 0,40 μ. (πρβλ. Ἀρχαιολ. Δελτίον, 1915, σελ. 244). Ἡ νοτία στενὴ πλευρὰ τῆς εἰσόδου ἐσχηματίζετο δι᾽ εὐθυγράμμου τοίχου ἀναχωροῦντος ἑκατέρωθεν καὶ διακοπτομένου κατὰ τὸ μέσον. Τὸ ἄνοιγμα ἐν τούτοις τῆς θύρας δὲν ἐβεβαιώθη. Ἐσημειώθησαν καὶ πάλιν χαρακτηριστικὰ ὄστρακα, ἀνήκοντα εἰς τὴν παλαιοτέραν καὶ τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ κτίσματος, Εἶναι κατὰ τὴν διακόσμησιν τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ προμυκηναϊκὰ γεωμετρικὰ ὄστρακα, ἐγχωρίου κατασκευῆς, ἀλλ᾽ ἔχουν τώρα τὴν λάμψιν τοῦ γανώματος καὶ οὕτω ἐλέγχονται ὡς μεταμυκηναϊκά. Πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως καὶ χάριν ἐξασφαλίσεως τῶν ὑπεράνω λειψάνων τοῦ ἀρχαϊκοῦ ναοῦ ἐπεχώσθησαν ἐν τέλει τὰ ἀνοιχθέντα χάσματα. Δι᾽ ἄλλης μικρᾶς ἐργασίας ἀπεκαλύφθη τὸ βόρειον ἄκρον τῆς παρὰ τὴν κρήνην μεγάλης στοᾶς. Εὑρέθη μέχρι μιᾶς σειρᾶς θεμελίων λίθων κατεστραμμένη. Παραπλεύρως ἠνοίχθησαν ἑπτὰ τάφοι, τοῦ α´ πιθανῶς π. Χ. αἰῶνος. Τὴν χρονολογίαν στηρίζουν συντρίμματα ἀγγείων ἀσφαλῶς συνανήκοντα. Τὸ εὕρημα βεβαιώνει τὴν ὁριστικὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ἱεροῦ μετὰ τὴν ἐν ἔτει 206 π Χ. δευτέραν ῥιζικὴν καταστροφήν του (Πολυβ. XI, 7, 2).

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἠδυνήθην νὰ ἀποπερατώσω τὴν ἀνάγνωσιν τῆς πρὸ πολλοῦ γνωστῆς ἐνεπιγράφου πλακός, τῆς ἐντειχισμένης εἰς τὸν νότιον τοῖχον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Νικολάου παρὰ τὴν γειτονικὴν Μόκισταν (IG, IX, 1, 413). Ἡ ἀνάγνωσις ἐδυσχεραίνετο διὰ τὴν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἀσύμφορον θέσιν καὶ τὰ ἀβαθῆ χαράγματα, ὥστε μόνον μετὰ μακρὰν προσπάθειαν καὶ κατὰ τὰς δυσευρέτους εὐκαιρίας τοῦ πλαγίου φωτισμοῦ ἔγινε δυνατὴ ἐν μέρει (εἰκ. 2). Ἡ πλὰξ μετρεῖ: 1,41×0,70. Ὑπὸ τὰς ἐπικεφαλίδας, μὲ μεγάλους εὐθυγράμμους χαρακτῆρας, ἀκολουθοῦν ἀπελευθερωτικαὶ ἐπιγραφαὶ μὲ μικρότερα στρογγύλα γράμματα τῶν μ. Χ. χρόνων, τοῦ Β΄ πιθανῶς αἰῶνος. Ἐκ τοῦ βεβαίου λειψάνου τοῦ Α ἐβεβαίωσα, ὅτι ἡ θεὰ ἐπωνομάζετο Ἁγεμόνα, ὡς ἐπεριμέναμεν, καὶ ὄχι Ἁγεμὼν ὡς ἐξεδόθη. Ἐν μεταγραφῇ ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ σχεδὸν τελείως ἀναγνωσθεῖσα ἐπιγραφὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἐπὶ δύ' ἀνδρῶν CN Π[οπ
λ]είου Ἀντωνίου, Πο[υλβί
ου Αἰλίου ὅ τε Ἀριστόδ[α
μος καὶ Νικίας οἱ Βίωνο[ς
ἐλευθ(έ)ραν ἐποίουν γυναῖκ[α
Σωτηρίχαν τὴν εἰδίαν δο[ύ
λην ὑπὸ Δία Ἥλιον, μηδενὶ μ[η
δὲν προσήκουσα(ν) κατὰ μηδέν[α
τρό]πον.

Τὰ δύο γράμματα μετὰ τὸ δύ' ἀνδρῶν ἀποτελοῦν συντομογραφίαν εἰς ἐμὲ τοὐλάχιστον δυσερμήνευτον. Δυνατὸν νὰ εἶναι, κατὰ λάθος πάντοτε, μεταφορὰ ἐκ τοῦ λατινικοῦ (CN = ΓΝ = Γναίου). Ἀλλὰ τότε θὰ ἔχωμεν καὶ ἄλλην δυσκολίαν τῶν δύο ὀνομάτων τοῦ γένους. Δήλωσις ἔτους ἀποκλείεται. Δι' αὐτὸ τὸ μονογράφημα ἢ θὰ εἶναι ἀντίστοιχον πρὸς τὸ λατινικὸν i. d. = (IIviri) iuri dicundo, δηλ. ἐπὶ δύ' ἀνδρῶν ἐ(ν) ν(όμοις), ὡς ἐπρότεινεν ὁ συνάδελφος κ. Πελεκίδης, ἢ πιθανὸν νὰ σημαίνῃ: ἐ(ν) Ν(ικοπόλει).

Τὸ σημαντικὸν εἶναι, ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Σωτηρίχας ὡς καὶ ἡ πρὸς τὰ ἀριστερά, ἡ ἀτελῶς ἀναγνωσθεῖσα, χρονολογεῖται διὰ τῶν δύ' ἀνδρῶν. Τὸ ὄνομα τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς τῶν duomviri ἀπαντᾷ σπανίως εἰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς. Ἐκ Τροιζῆνος γνωρίζομεν τὸν Γν. Κορνήλιον κ.τ.λ. ***δύ' ἀνδρῶν ἀντιστράτηγον ἐν Κορίνθῳ***, IG, IV, 795. Ἀκόμη ὁ τίτλος ἀναφέρεται εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Ὀλβάσας ἐν Μ. Ἀσίᾳ, ὡς βλέπω εἰς τὸ Λεξ. τοῦ Herwerden (παραπέμποντος εἰς τὸ Wiener Stud. XXIV, 288, εἰς ἐμὲ ἀπρόσιτον). Ἀλλ' εἶναι ἱκανῶς γνωστόν, ὅτι ἡ ὑπάτη ἀρχὴ τῶν ῥωμαϊκῶν ἀποικιῶν οἱ IIviri ἦσαν καὶ ἐπώνυμοι τοῦ ἔτους (Marquardt, Röm. Staatsverwaltung, I, 154, 12), μακρὰ δὲ σειρὰ νομισμάτων τῆς ῥωμαϊκῆς ἀποικίας τῆς Κορίνθου μὲ τὰς ἐπ' αὐτῶν λατινικὰς ἐπιγραφὰς βεβαιώνει τὸ αὐτὸ (ΔΕΝΑρχ., 1899, σ. 89 - 116). Ἀλλ' ἀναγραφὴ τῶν δύ' ἀνδρῶν ὡς ἐπωνύμων διὰ πρώτην φορὰν σημειώνεται εἰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς, καθόσον γνωρίζω. Βεβαίως τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι ἡ χρῆσις τοιούτων ἀναγραφῶν ἦτο ἐντελῶς ἐξαιρετική. Διότι πιστεύω, ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς ἐκ Θέρμου ἀπελευθερωτικῆς ἐπιγραφῆς, IG, IX, 1, 412, ἥτις καὶ κατὰ τὸν τύπον ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἀνωτέρω (ὑπὸ Δία Γῆν Ἥλιον κ.τ.λ.) ἡ χρονολογία ἐδίδετο διὰ τῶν δυάνδρων. Ὁ πρῶτος ἐκδότης αὐτῆς, ὁ Lolling ἐν ΑΜ. 1879, σ. 222 παρατηρεῖ, ὅτι ὑπεράνω τῆς δημοσιευομένης ἐπιγραφῆς, ὑπῆρχεν ἄλλη ἑπτάστιχος, ἧς ἡ πρώτη σειρὰ κατέληγεν εἰς: Μάρκου Νιγερίου, ὄνομα δυάνδρου, ὡς εἶναι εὔλογον τώρα νὰ δεχθῶμεν [1]. Ἀκόμη πιστεύω, ὅτι ὀρθῶς ἀνέγνωσεν ὁ Imhoof Blumer τὸ ἐπὶ νομισμάτων τῆς Σικυῶνος μονογράφημα δ(υ)α(νδρικοῦ) συνοδεῦον τό: ἐπὶ Γ. Ἰουλ. Πολυαίνου (Revue Suisse VI, 239) παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Münsterberg (Oester. Jahresh. 1915, Beiblatt 309).

Ζητεῖται τώρα εἰς τίνα ῥωμαϊκὴν ἀποικίαν ἀνῆκον οἱ δύανδροι τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἑπομένως ἡ περὶ τὸν Θέρμον χώρα. Ἡ Κόρινθος εἶναι πολὺ μακράν. Ἀντιθέτως αἱ Πάτραι, ὅπου ὁ Αὔγουστος ἐγκατέστησεν ἀποικίαν, εἰς ἣν ὑπήγαγε καὶ τοὺς Ὀζόλας Λοκροὺς (Παυσ. Χ, 38, 9) γειτονεύουν καὶ δὲν θὰ ἐδυσκολευόμεθα νὰ τὰς θεωρήσωμεν ὡς τὸ πολιτικὸν κέντρον τῶν Θερμίων ὡς καὶ ἄλλων Αἰτωλῶν, ἂν δὲν εἴχομεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παυσανίου, VII, 18, 8 καὶ Χ, 38, 4, καθ' ἣν μετ' ἄλλων χωρῶν καὶ ἡ Αἰτωλία συνεισέφερε καὶ ἠρημώθη χάριν τῆς Νικοπόλεως. Πραγματικῶς εἰς τὴν τελευταίαν ὑπῆρχεν αὐτόνομος πολιτεία (civitas libera) ἀλλὰ παρ' αὐτὴν φαίνεται ὅτι ἱδρύθη, ἐκεῖ που κατὰ τὴν σημερινὴν Πρέβεζαν, καὶ ἀποικία ῥωμαϊκὴ (Plin. IV, 5. Mart. VI, 651. Pomp. Mel. 113, 10).

Κατὰ τὸν τύπον ἡ ἀπελευθερωτικὴ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν ἐκείνων, αἵτινες εἶναι ἐν μέρει θρησκευτικαί, διὰ τὴν ἐπικεφαλίδα καὶ τὴν γενικὴν ἐπίκλησιν τοῦ Διὸς καὶ Ἡλίου, καὶ ἐν μέρει πολιτικαὶ (πρβλ. Inscr. Juridiques II, 289). Ἡ ἐπίκλησις τῶν θεοτήτων τούτων μετὰ τῆς Γῆς εἶναι συνήθης καὶ εἰς παλαιοτέρους χρόνους ὡς π. χ. εἰς συνθήκας (Sylloge^3, I, 360. 196, 39. 366, 8) ἀλλὰ καὶ εἰς νεωτέρους, ὡς ἐπὶ πολλῶν παπύρων (Mitteis-Wilcken, II, 1, 271).

---

[1] Ἡ σημειωθεῖσα ὁμοιότης ἐκτείνεται καὶ εἰς τὴν ἐπικεφαλίδα. Ὁ Lolling ἔ. ἀ. ἀναφέρει, ὅτι εἰς τὸ ἀνώτατον μέρος τῆς πλακὸς ὑπάρχουν μεγάλα γράμματα ΙΟΥΑ τὰ ὁποῖα συμπληρώνει εἰς Κοι]νοῦ Α[ἰτωλῶν. Θὰ ἐπροτίμων τὴν ἀνάγνωσιν: Ἀπόλλωνος Θερμ]ίου Ἀ[πόλλωνος Θερμίου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Ἡ διατύπωσις τέλος: ***μηδενὶ μηδὲν προσήκουσαν κατὰ μηδένα τρόπον*** ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἀπελευθερώσεις ἐκ Μαντινείας (Inscr. Jurid. II, 307, 41, 308, 42).

Πρωτότυπον εἶναι, καθόσον γνωρίζω, ἡ ἐπαναλαμβανομένη ὑπὲρ τὰς στήλας τῶν ἀπελευθερώσεων ἐπικεφαλίς. Ἡ Ἄρτεμις Ἡγεμόνη, εἰς ἣν ἀνῆκε τὸ παρὰ τὸν Θέρμον τοῦτο ἱερόν, ἦτο ἡ ἐγγυήτρια θεότης.

Ἐκ τοῦ χωρίου τῆς Κόνισκας, ἀπέχοντος περὶ τὰς 6 ὥρας ΒΑ τοῦ Θέρμου, ὁ Εὐθ. Μαρούκας παρουσίασε τὸ περυσινὸν ἔτος δύο πηλίνας κεφαλὰς καὶ δύο συντρίμματα χειρῶν καὶ σκέλους, τυχαῖα εὑρήματά του ἐξ ἀγροῦ παρὰ τὸ χωρίον κειμένου. Ἐκ τῶν δύο κεφαλῶν (εἰκ. 3) ἡ μεγαλυτέρα μετρεῖ μέγ. ὕψος .195 καὶ ἡ μικροτέρα .125. Ὁ προορισμός των δὲν εἶναι φανερός. Διότι ἂν μὲν ἀποβλέψωμεν εἰς τὰ συνευρεθέντα τεμάχια τῶν χειρῶν καὶ τοῦ σκέλους, ἀνήκοντα ἐπίσης εἰς τὴν τελευταίαν ἐποχὴν τοῦ ἀρχαϊσμοῦ

Εἰκ. 3. Πήλινα τῆς Κόνισκας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ὀφείλομεν νὰ ἀποδώσωμεν ταύτας εἰς ἀγάλματα πήλινα. Ἀλλ᾽ ἐὰν παρατηρήσωμεν τὴν λοξὴν διεύθυνσιν τοῦ αὐχένος, θὰ ἐνθυμηθῶμεν τότε. ὅτι αἱ κεφαλαὶ ἐνδεχόμενον νὰ ἐκόσμουν τὰ μέτωπα ἡγεμόνων κεραμίδων. Τὸ ζήτημα θὰ διαφωτίσῃ μόνον ἡ ἔρευνα τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως. Ἄλλως αἱ κεφαλαὶ εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσαι. Δὲν εἶναι γελοιογραφικαί. Εἰκονίζουν μᾶλλον δαιμονικὰ ὄντα καὶ ἐνθυμίζουν ζωηρῶς τὰ προσωπεῖα τῆς Σπαρτιατικῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος. Αἱ λεπτομέρειαι παρουσιάζουν ἱκανὴν ἀρχαϊκὴν αὐστηρότητα, ἂν καὶ διαφέρει ἡ τολμηρὰ παράστασις τῶν ὀφθαλμῶν μὲ τὰς βαθυτάτας κόγχας, τοὺς σχεδὸν κυλινδρικοὺς βολβοὺς καὶ τὰς τρυπημένας κόρας.

Ὄχι μακρὰν τῆς Κόνισκας εἶναι ἡ Ἀμπρακιά, ὁπόθεν προῆλθε τὸ ἀξιόλογον ἀγαλμάτιον τοῦ κεραυνοβόλου Διός, περὶ οὗ συντόμως ἐπραγματεύθην εἰς τὸ Παράρτ. τοῦ Ἀρχ. Δελτ. 1920-21 169[1]. Τὰ ἐκ τῶν δύο τόπων ἱερά, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εὑρίσκονται εἰς τὰς ἀγρίως ὀρεινὰς αὐτὰς ἐρημίας καὶ ἔμειναν οὕτω λησμονημένα ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, ὑπόσχονται πολλὰ εἰς τὸν μέλλοντα ἐξερευνητήν των. Ἐν τούτοις δὲν εἶναι ἴσως ἄσχετα τὰ ἱερὰ ταῦτα ἢ ἡ πέριξ χώρα πρὸς τὸ παρ᾽ Ἀθηναίῳ διασωθὲν ἀπόσπασμα τοῦ ἐξαιρέτου Αἰτωλοῦ συγγραφέως VII, 297α: ***Νίκανδρος ἐν πρώτῳ Αἰτωλικῶν τὴν μαντικήν φησιν Ἀπόλλωνα ὑπὸ Γλαύκου διδαχθῆναι· θηρῶντα δὲ περὶ τὴν Ὀρείην (ὄρος δὲ τοῦθ᾽ ὑπάρχειν ὑψηλὸν ἐν Αἰτωλίᾳ) λαγὼν θηρασαι κ.τ.λ.***

ΑΓΡΙΝΙΟΝ

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Bazin (Missions Scientif. II, 1, 314) ἡ ἀρχαία πόλις τοῦ Ἀγρινίου ἐτοποθετήθη ἐφ᾽ ἧς θέσεως, 20´ ΝΔ τοῦ χωρίου τῆς Σπολάϊτας, ὑπάρχει μικρὸν ἀρχαῖον τεῖχος (Woodhouse, Aetolia, 169 κ. ἑ.). Ὁ λόγος δὲ τῆς τοποθετήσεως ταύτης ἦτο ἡ μοναδικὴ τοπογραφικὴ ἔνδειξις τοῦ Πολυβίου, V, 7, 7: ***παρῄει*** (ὁ Φίλιππος) ***δ᾽ ἐκ μὲν εὐωνύμων ἀπολείπων Στράτον, Ἀγρίνιον, Θεστιεῖς*** κ.τ.λ., ἔνδειξις προσλαβοῦσα μεγαλυτέραν σημασίαν, ἀφότου ἐκτὸς τῆς πρὸ πολλοῦ γνωστῆς Στράτου ἐμάθομεν μετὰ βεβαιότητος καὶ τὴν θέσιν τῶν Θεστιέων ἐπὶ τῆς ἐπιβλητικῆς πυραμίδος τοῦ Βλοχοῦ. (Πρακτικὰ 1899, σελ. 63). Ἀλλ᾽ ὁ Καθηγητὴς F. Noack ἀπέκρουσε τὴν ταύτισιν ταύτην πρὸς τὰ ἐρείπια τῆς Σπολάϊτας ἀποβλέψας εἰς τὴν μικρότητα τοῦ τείχους, μὴ ὑπερβαίνοντος κατὰ πολὺ τὰ 4 στάδια καὶ μὴ ἀνταποκρινομένου εἰς τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀρχαίας πόλεως (Arch. Anz. 1916, 220, 3).

Τὴν σημασίαν τοῦ Ἀγρινίου μανθάνομεν πρὸ πάντων ἐκ τοῦ Διοδώρου. Ἐν XIX, 67, 4 δηλ. ἀναγινώσκομεν, ὅτι ὁ Κάσσανδρος στρατοπεδεύσας, τὸ 314 π. Χ., κατὰ τὸν παραπόταμον τοῦ Ἀχελῴου Καμπύλον (τὴν σημ. Μέγδοβαν) καὶ συγκαλέσας τοὺς φίλους του Ἀκαρνᾶνας εἰς κοινὴν σύσκεψιν συνεβούλευσε χάριν ἀσφαλείας ἀπὸ τῶν ἐπιφόβων ἀντιπάλων, τῶν Αἰτωλῶν, νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς ὀλίγα μεγάλα μεθοριακὰ φρούρια. Τὴν συμβουλὴν τοῦ Κασσάνδρου ἐπραγματοποίησαν ἀμέσως οἱ Ἀκαρνᾶνες καὶ οὕτω πλεῖστοι μὲν συνῳκίσθησαν εἰς τὴν μεγάλην Στράτον, οἱ ἐστερημένοι τῆς πατρίδος των ἀπὸ τοῦ 330 π. Χ. Οἰνιάδαι καὶ ἄλλοι εἰς τὴν Ἰθωρίαν (= τὸ μέγα τεῖχος τῆς Παλαιομάνινας) καὶ τέλος οἱ Δηριεῖς μὲ ἄλλους συνῆλθον εἰς τὸ Ἀγρίνιον (πρβλ. Ἀρχ. Δελτ. 1918, 113). Τὸ νὰ συνεξετάζεται λοιπὸν τὸ Ἀγρίνιον μὲ τὴν Στράτον καὶ τὴν Ἰθωρίαν σημαίνει, ὅτι ἡ πόλις εἶχεν ἀρκετὴν σπουδαιότητα καὶ πρὸ πάντων εὐρύχωρον φρούριον. Σημ. ὅτι ὡς φαίνεται ἐκ τῆς παρὰ Διοδ. XVIII, 38 τεταραγμένης κἄπως ἀφηγήσεως οἱ Ἀκαρνᾶνες ἐπιτυχόντες τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀπασχολήσεως τῶν Αἰτωλῶν εἰς Θεσσαλίαν διέβησαν τὸν Ἀχελῷον καὶ εἰς ἀντισήκωμα τῆς κατοχῆς τῶν Οἰνιαδῶν κατέλαβον τὸ Ἀγρίνιον (ἀπὸ τοῦ 321 π. Χ.). Ἄλλην ἔνδειξιν περὶ τοῦ μεγέθους τῆς πόλεως ἔχομεν ἐξ ἀνεκδότου ἐπιγραφῆς τοῦ Μουσείου τοῦ Θέρμου ἐκ Καλυδῶνος, καθ᾽ ἣν (ἀριθ. εὑρ. 34) ἀναφέρεται ὡς τὸ τρίτον στρατηγήσας τῶν Αἰτωλῶν Σάτυρος ὁ Ἀγρινιεύς. Προσέτι ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Θερμίου Ἀπόλλωνος προέρχεται καὶ βάθρον τῆς πόλεως τῶν Ἀγρινιέων ἀφιεροῦσης τὸν Ἀλέξανδρον τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλεξίωνος (ἀριθ. εὑρ. 108).

Εἶναι πρόδηλον, ὅτι δι᾽ ὅλα τὰ ἀνωτέρω ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν τὴν ἀρνητικὴν γνωμάτευσιν τοῦ Noack. Ἀλλὰ ποῦ ἦτο τότε τὸ εὐμέγεθες φρούριον, ἀφοῦ ἡ Σπολάϊτα ὡς ἀνεπαρκὴς ἔδει νὰ ἐγκαταλειφθῇ; Κατ᾽ Αὔγουστον τοῦ 1921 (Ἀρχ. Δελτ. 1920 - 21, Παράρτ. 170) ἀποβλέπων ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Βλοχοῦ πρὸς τὸν τετράωρον βορείως ἀπέχοντα μικρότερον ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον ἐπιβλητικὸν λόφον τοῦ Μαλεβροῦ ἢ

---

[1] Περὶ τοῦ ἀγαλματίου ἔγραψε καὶ ὁ κ. Χ. Καρούζος εἰς τὸ Ἀρχ. Δελτ. 1923, 93, 1. Ἀτυχῶς αἱ παρατηρήσεις του δεν προσέθεσαν τίποτε. Διότι μὲ τὴν σπουδὴν νὰ διδάξῃ νέα δῆθεν πράγματα παρερμήνευσε τὴν ἀρκετὰ σαφῶς ἐκτεθεῖσαν γνώμην μου, ἐδέχθη ἀναλογίας ἀπατηλὰς — αἱ παραπομπαί του εἰς Neugebauer, Ant. Bronzestat. 23, 27 καὶ 30 εἶναι ἀνακριβεῖς — καὶ πλὴν ἄλλων ἠθέλησε νὰ ἀγνοήσῃ τὴν στοιχειώδη εἴδησιν τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως τοποθετῶν τὴν Ἀμπρακιὰν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Μαυροβροῦ, ὅπου ἐγνώριζον κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Woodhouse, ὅτι ὑπῆρχεν ἀρχαῖον τεῖχος, ἐσκέφθην, ὅτι ἐκεῖ ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ὑπῆρχε τὸ ζητούμενον ἰσχυρὸν φρούριον, ὅπου οἱ Ἀκαρνᾶνες ἠδύναντο μετ' ἀσφαλείας νὰ ἐγκατασταθοῦν. Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν περιοδείαν καὶ ἐπιτόπιον ἐξέτασιν τοῦ συνοριακοῦ λίθου κατὰ τὸν Φοῦρνον τῆς Γριᾶς (ἰδὲ χάρτην εἰκ. 4), τοῦ τείχους τοῦ Μαυροβροῦ καὶ τῶν 1 ὥραν Α τοῦ Νέου Χωριοῦ, παρὰ τὸν Φοῦρνον τῆς Γριᾶς μικρὸν παρόδιον σπήλαιον, ὅπου τηρεῖται περίεργον λαϊκὸν ἔθιμον ὑπὸ τῶν διαβατῶν, ὑποχρεουμένων νὰ συνεισφέρουν «ἕνα ξυλάκι γιὰ νὰ πυρωθῇ ἡ γριά». Πρὸ τοῦ λίθου ἐβεβαιώθην, ὅτι τὸ γ' γράμμα τοῦ 4ου στίχου εἶναι Σ, δὲν ἀνέγνωσα δὲ μετὰ τὸ Ε τὸ Ω, ὅπως ὁ Σωτηριάδης (εἰκ. 5). Οὐδεὶς ἐκ τῶν προηγηθέντων ἐρευνητῶν ἐπεχείρησε νὰ ἑρμη-

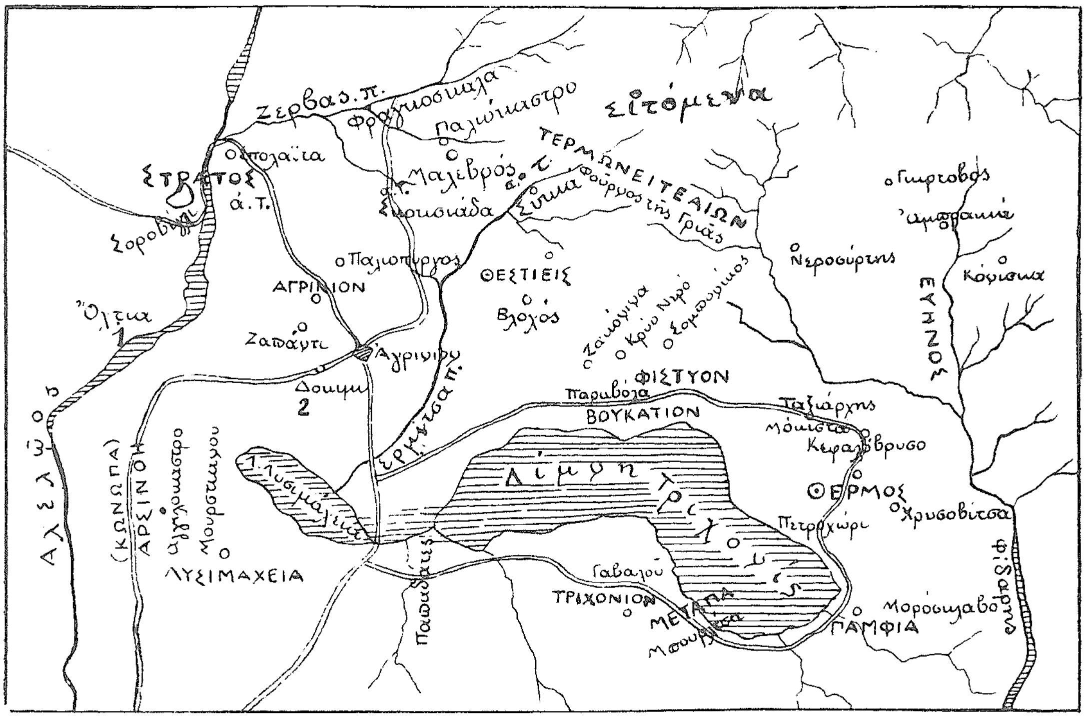

1 = τόπος ἐπιγράμματος. *Εἰκ. 4.* *2 = τόπος κεράμου Λυσιμαχέων.*

πέριξ τόπων ἐπείσθην, ὅτι ἡ βορείως τοῦ ῥύακος τῆς Ἑρμίτσας χώρα μὲ τὰ διάφορα μικρὰ ὀχυρώματα μέχρι τοὐλάχιστον τοῦ ποταμοῦ Ζέρβα ὑπεδεικνύετο νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν κυριότητα τῆς πόλεως τῶν Ἀγρινιέων.

Εἰς τὴν ἀνωτέρω γνώμην κατέληξα πρῶτον διότι εὗρα, ὅτι ἡ ἑρμηνεία τῆς συνοριακῆς ἐπιγραφῆς τοῦ συγγραφέως τῆς Aetolia ἦτο ἐσφαλμένη καὶ ἄτοπα τὰ ἐξ αὐτῆς τοπογραφικὰ συμπεράσματα. Τὴν ἐπιγραφὴν ἀντέγραψε πρῶτος ὁ Bazin (Miss. Scient. II, 1, 368, Nº 5) καὶ μετὰ τὸν Woodhouse (Aet. 180, πίν. 7) ὁ Σωτηριάδης (Πρακτ. 1899, σελ. 64). Ὁ μέγας ἀμμώδης λίθος (εἰκ. 5) 1.90×1,40 μ., εὑρίσκεται ἐγγύτατα τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τῆς Ἑρμίτσας, νεύσῃ τοὺς στίχους μὲ τὰ μικρότερα γράμματα. Ὑποθέτω, ὅτι ***δασστῆρες*** εἶναι οἱ ὁρίσαντες τὰ σύνορα, τοὺς τέρμονας, παρὰ τὸ δάσσασθαι, ὄνομα παρόμοιον πρὸς τοὺς γαοδίκας τῆς χαλκῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Θέρμου καὶ τοὺς ἀλλαχοῦ τερμονιξοῦντας (Sylloge³, 471). Εὔαρχος εἶναι ἕνας ἐκ τῶν δασστήρων τούτων. Ἀλλὰ μεταξὺ τίνων τόπων ἐχρησίμευεν ὁ λίθος ὡς σύνορον; Ὁ Woodhouse (Aetolia, 87, 180) ἀνέπτυξεν, ὅτι ὁ ῥύαξ τῆς Ἑρμίτσας ἦτο τὸ σύνορον μεταξὺ τῶν Εἰτεαίων κατοικούντων τὴν χώραν ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄχθης τοῦ ῥύακος καὶ τῶν Ἐοιτάνων νεμομένων τὴν ἄλλην καὶ ὅτι αἱ δύο αὗται φυλαὶ ἀπετέλουν τὸν λαὸν τῶν Θεστιέων Εἰς ταῦτα ἔχομεν νὰ ἀντιτάξωμεν, ὅτι, ἂν ὁ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ποταμὸς ἐχρησίμευεν ὡς σύνορον, ἦτο ἀρκετὰ περιττὸν νὰ χαραχθῇ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ τέρμονος τόσον ἐμφανῶς ἐπὶ τοῦ παροχθίου λίθου. Θὰ ἤρκει νὰ μνημονευθῇ ὁ ῥύαξ ἐπὶ τοῦ συμφωνητικοῦ, τοῦ φυλασσομένου εἰς τὸ οἱονδήποτε ἀρχεῖον τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν. Ἔπειτα ἂν οἱ Εἰτεαῖοι ἦσαν διάφοροι τῶν Ἐοιτάνων ἡ διατύπωσις θὰ ἦτο συμφώνως πρὸς τὰς γνωστὰς ἀναλογίας: ἢ τέρμων Εἰτ. **καὶ** Ἐοιτ., ἢ τέρμων Εἰτ. πρὸς Ἐοιτᾶνας, ἤ τι παρόμοιον. Διὰ τοῦτο δεχόμεθα, ὅτι ἐδῶ ἔχομεν ἓν μόνον

Εἰκ. 5. Ἡ κατὰ τὸν Φοῦρνον της Γριᾶς συνοριακὴ ἐπιγραφή.

ἐθνικόν, τοὺς Εἰτεαίους, οἵτινες ἦσαν ἐκ τῶν Ἐοιτάνων, ὀνόματος φυλῆς γενικωτέρου. Οἱ Εἰτεαῖοι Ἐοιτᾶνες ἐξετείνοντο ἀνατολικῶς τοῦ τέρμονος, δυτικῶς δὲ αὐτοῦ κύριοι τῆς χώρας ἦσαν βεβαίως οἱ Θεστιεῖς. Οὕτω διὰ τοῦ τέρμονος χωρίζεται, ὡς ἦτο ἀνάγκη, κατὰ ἓν τοὐλάχιστον σημεῖον ἡ κατὰ μῆκος τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης ἔκτασις καὶ τὴν Εἰτέαν, τὸ πιθανὸν ὄνομα τοῦ συνοικισμοῦ θὰ ἔχωμεν ἐκεῖ ὅπου παρὰ τὸ χωρίον Σιτόμενα παρετηρήθησαν ἱκανὰ λείψανα ἀρχαιότητος. Περὶ τῆς πρὸς βορρᾶν τοῦ ῥύακος χώρας τίποτε δὲν μᾶς λέγει ἡ ἐπιγραφή. Διατί νὰ ἀποδοθῇ εἰς τοὺς Θεσπιεῖς, ὡς θέλει ὁ Woodhouse, νὰ περιορισθῇ δὲ εἰς ἀσήμαντον ἔκτασιν ἡ πόλις τοῦ Ἀγρινίου;

Κἄτι ὅλως διαφορετικὸν ἀφηγοῦνται τὰ διατηρούμενα τειχίσματα. Εὐθὺς ὡς διαβῶμεν τὴν Ἐρμίτσαν κατὰ τὸ Νέο Χωριὸ θὰ συναντήσωμεν ἐρείπια καλοῦ μικροῦ τείχους, τοῦ ὁποίου διατηρεῖται εἰς μικρὸν ὕψος καὶ πύλη μετὰ πύργου. Δὲν μένει ἀμφιβολία, ὅτι τὸ τεῖχος τοῦτο τὸ προστατεῦον τὴν εἴσοδον εἰς τὰς πρὸς τὸν Μαλεβρὸν στενὰς κοιλάδας ἀνήκει εἰς κράτος διάφορον τῆς πόλεως τῶν Θεστιέων, κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν ὁποίων ἀκριβῶς ἦτο ἐκτὸς ἄλλων προωρισμένον. Εἰς τὸ αὐτὸ κράτος ἢ πόλιν, ὡς θὰ ἔλεγον οἱ παλαιοί, ἀνήκει καὶ μικρὸν τεῖχος, ὀρθογώνιον σχεδόν, 2 σταδίων περιμέτρου, παρατηρούμενον μεταξὺ τῶν οἰκιῶν τῆς Σκοτισιάδας (εἰκ. 6). Τρίτον τείχισμα πολὺ τῶν ἀνωτέρω ἰσχυρότερον διὰ τὴν θέσιν του, εἶναι τὸ παλιόκαστρο τοῦ Μαυροβροῦ. Τὸ βραχῶδες ὡραῖον βουνόν, ἐφ᾽ οὗ τὸ τεῖχος (Πόρτα), εἶναι ἀρκετὰ ὑψηλόν, ἀλλ᾽ ὅμως ἡ θέα δυτικῶς πρὸς τὴν εὔφορον πεδιάδα ἀποκρύπτεται ἐντελῶς διὰ τὰς ἔμπροσθεν ῥάχεις. Παρὰ ταῦτα οἱ κατοικοῦντες τοὺς ὀρεινούς, ἀξένους καὶ πτωχικοὺς τούτους τόπους, καταφεύγοντες ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης εἰς τὰ μνημονευθέντα μικρὰ φρούρια δὲν ἦσαν ἄσχετοι πρὸς τοὺς νεμομένους τὴν πεδιάδα. Τοῦτο ἐδιδάχθημεν παρὰ τοῦ Woodhouse, παρατηρήσαντος εὐφυῶς (ἔ. ἀ. 178) ὅτι ὁ ἀρχαῖος κατασκοπευτικὸς πύργος, ὁ διατηρούμενος 1 ὥραν βορείως τοῦ σημερινοῦ Ἀγρινίου ἐπὶ τοῦ βουνοῦ τῆς Παναγίας Βλαχέρνας, ἐχρησίμευεν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν σκοπὸν νὰ μανθάνουν οἱ ἔγκλειστοι τῶν βουνῶν ἀγρόται τί συμβαίνει κάτω εἰς τὴν πεδιάδα καὶ τἀνάπαλιν. Διότι μόνον ἀπὸ τοῦ πύργου τούτου φαίνεται τὸ κάστρο τοῦ Μαυροβροῦ.

Εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ κεντρικὸς κύριος συνοικισμὸς τῆς πόλεως θὰ ἦτο ἐπὶ τοῦ Μαυροβροῦ, συνέτεινε καὶ ἡ παρατήρησις, ὅτι ἐντὸς τῆς ἄλλως ἀγρίας καὶ ἀκατασκεύου ἀκροπόλεως ὑπῆρχε καὶ ναὸς δωρικὸς μετρίου μεγέθους ἐξ ἐγχωρίου ἀμμολίθου, ὡς ἠδυνήθην ἐκ τῶν ὀλίγων ἐμφανῶν μελῶν νὰ κρίνω τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος. Ἐντεῦθεν ὁ κ. Λουκόπουλος συνέλεξε καὶ μετέφερε εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Θέρμου εὐμέγεθες τεμάχιον χρωματιστῆς σίμης. Ἀλλ᾽ ὅμως τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Μαυροβρὸς ἀπέχει 5 τοὐλάχιστον ὥρας ἀπὸ τῆς σχετικῆς πεδιάδος πρὸς δυσμάς, ἦτο σχεδὸν ἀνυπέρβλητον ἐμπόδιον. Ἔδει ἄρα νὰ ἀναμένωμεν καλυτέραν λύσιν τοῦ ζητήματος καὶ τοῦτο ἐπετεύχθη κατ᾽ Ἀπρίλιον τοῦ 1925, ὅτε χάρις εἰς τὴν φιλοτιμίαν καὶ δραστηριότητα τοῦ φύλακος τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Μοσίου εὑρέθη μὲ βεβαιότητα ἡ θέσις τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Κατὰ τὸ 3ον χιλιόμετρον τῆς ἀπὸ τοῦ νεωτέρου Ἀγρινίου δημοσίας ὁδοῦ (πρβλ. χάρτην εἰκ. 3) ὁ Μόσιος ἠδυνήθη νὰ παρακολουθήσῃ τὸν ἐκτεταμένον περίβολον τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ὁ περιβαλλόμενος χῶρος εἶναι ἐλαφρῶς κοῖλος, ἀνυψούμενος ἠπίως πρὸς δυσμὰς καὶ ἀνατολάς, εἰς δὲ τὰ καλλιεργούμενα χωράφια οἱ λίθοι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

οὐδαμοῦ ὑπερέχουν τοῦ ἐδάφους. Ἀλλ' ὅμως ἡ γραμμὴ τοῦ τείχους ἰδίως ἐπὶ τῆς βορείας καὶ δυτικῆς πλευρᾶς εἶναι ἀναμφισβήτητος. Κατὰ ταῦτα ἡ ὅλη περιφέρεια εἶναι τοὐλάχιστον 12 σταδίων, περίπου ὡς ἡ τῆς Καλυδῶνος καθὰ ὑπελόγισεν αὐτὴν ὁ Noack (ἔ. ἀ. 221, 1). Πρὸς τούτοις ὁ περικλειόμενος χῶρος δὲν εἶναι ἄμοιρος κτισμάτων. Ὁ ἐξαίρετος φύλαξ παρετήρησε πολλοὺς εἰργασμένους λίθους, ἰδίως κατὰ τὰς ὄχθας τοῦ διαρρέοντος ῥυακίου καὶ πολυάριθμα ὄστρακα μὲ καλὸν ἀρχαῖον γάνωμα, κατέγραψε δὲ εἰς τὸ πλησίον χωρίον Ζαπάντι, τὸ ὁποῖον

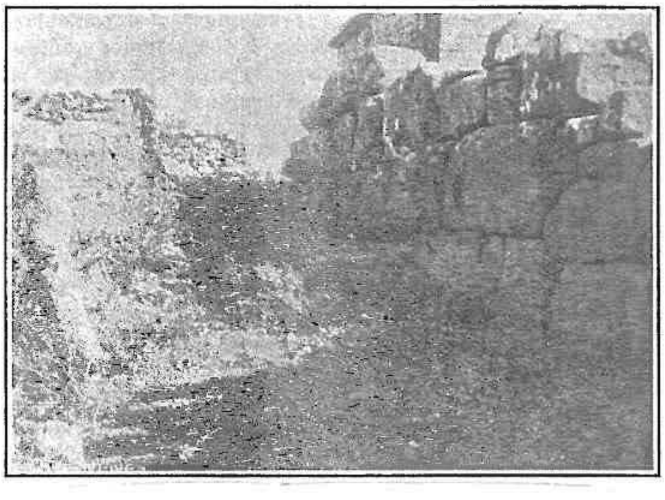

Εἰκ. 6. Ἐκ τοῦ τείχους τῆς Σκοτισιάδας.

ἐπὶ τουρκοκρατίας ἤκμαζε καὶ κατέστρεψε τὰ τελευταῖα τῆς ἀρχαιότητος ἀπομεινάρια, διαφόρους εἰργασμένους λίθους καὶ μάρμαρα. Ἐπιγραφικὸν σχετικὸν εὕρημα δὲν ἔγινε κανέν, ἀλλ' ὅταν ἔχωμεν τὴν θέσιν καὶ ἔκτασιν τοῦ τείχους δυνάμεθα ἀζημίως νὰ τὸ στερηθῶμεν. Εἶναι ἄξιον προσοχῆς, ὅτι ὁ Leake, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τίποτε περὶ ἀρχαίων ἰχνῶν, ἐτοποθέτησε ὄχι μακρὰν τοῦ Ζαπαντίου τὸ ἀρχαῖον Ἀγρίνιον (North. Greece, I, 156). Ἐννοοῦμεν δὲ τώρα καλύτερον ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ περιεχαράκωσαν τὴν πόλιν κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν προσωρινῶν κυρίων τοῦ Ἀγρινίου, Ἀκαρνάνων. Τὸ νὰ περικλείσουν διὰ πασσάλων τὴν ὁμαλὴν ἔκτασιν εἶναι εὐνόητον, ἐνῷ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα θὰ ἦτο ἄτοπον ἐπὶ τοῦ ἀγρίου βουνοῦ τοῦ Μαυροβροῦ. Ἰδοὺ ἡ σχετικὴ περιγραφὴ τοῦ Διοδώρου, χαρακτηριστικὴ τοῦ φοβεροῦ μίσους μεταξὺ τῶν δύο γειτονικῶν λαῶν, XIX, 68: ***Ἀπαλλαγέντες δὲ ἐκ της Αἰτωλίας του Κασσάνδρου συστραφέντες τῶν Αἰτωλῶν εἰς τρισχιλίους καὶ περιχαρακώσαντες Ἀγρίνιον ἐπολιόρκουν, τῶν δὲ κατοικούντων τὸ χωρίον ὁμολογίαν ποιησαμένων, ὥστε τὴν μὲν πόλιν παραδουναι της δ' ἀσφαλείας τυχόντας αὐτοὺς ἀπαλλαγηναι, οὗτοι μὲν πιστεύοντες ταῖς σπονδαῖς ἀπῄεσαν, οἱ δ' Αἰτωλοὶ παραβάντες τὰς συνθήκας καὶ καταδιώξαντες τοὺς οὐδὲν ἐλπίζοντας πείσεσθαι δεινὸν πλὴν ὀλίγων πάντας ἀπέσφαξαν.***

Εἶναι ὅλως φυσικόν, ὅτι ὁ κύριος συνοικισμὸς τῶν Ἀγρινιέων ἔκειτο κατὰ τὸ εὐφορώτερον μέρος τῆς περιοχῆς. Ἐν τούτοις ἡ μεγάλη πεδιὰς μέχρι τοῦ Ἀχελῴου καὶ τῆς λίμνης Λυσιμαχείας δὲν ἀνῆκεν ὁλόκληρος εἰς τὸ Ἀγρίνιον. Εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν βορείως τῆς λίμνης ἐξετείνοντο, ὡς φαίνεται, οἱ Λυσιμαχεῖς. Ὁ αὐτὸς φύλαξ Μόσιος εὗρεν εἰς θέσιν Τσιούλκα, ἡμίσειαν ὥραν δυτικῶς τοῦ Δοκιμίου (ἰδὲ χάρτην) μεταξὺ ὀγκολίθων καὶ συντριμμάτων πηλίνων καὶ τεμάχιον κεράμου ἐσφραγισμένον μὲ γράμματα ὑστέρων χρόνων: ***Λυσιμα[χέων].*** Ἄλλο δὲ εὕρημα τοῦ αὐτοῦ, περὶ οὗ κατωτέρω, παρέχει τὴν ἔνδειξιν, ὅτι οἱ Ἀρσινοεῖς ἐξηπλοῦντο βορείως τῆς παρὰ τὸ Ἀγγελόκαστρο πόλεως αὐτῶν μέχρι τῆς θέσεως, ὅπου τὸ σημερινὸν χωρίον Ὄχτια. Ὁ περιορισμὸς οὗτος τῆς χώρας τοῦ Ἀγρινίου ὑπὸ τῶν γειτόνων ἀντιστοιχεῖ ἄλλως πρὸς τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ θέσιν αὐτοῦ. Διότι ὅσον σημαντικὴ καὶ ἂν ὑπῆρχεν ἡ πόλις, ὡς ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ὅμως ὑπελείπετο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς Συμπολιτείας τοῦ Τριχονίου καὶ τῆς Ἀρσινόης, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τὰς γειτονικὰς πόλεις. Ἀπὸ τῶν πρὸς ἀνατολὰς Θεστιέων ἐχωρίζοντο διὰ τῆς Ἑρμίτσας, πρὸς βορρᾶν δὲ ἐκτὸς τοῦ Ἀχελῴου πιθανὸν σύνορον θὰ ἦτο ὁ παραπόταμος Ζέρβας, εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ ὁποίου κατὰ τὴν Φραγκόσκαλαν ὁ Woodhouse (σελ. 175) παρετήρησε καὶ ὑπερβολικὰ ἐθαύμασε τὰ ὑπολείμματα ἀρχαίου ναοῦ. Οὐχ ἧττον εἰς τὴν κυριότητα τῶν Ἀγρινιέων ὑπήγοντο, ὡς ἀνωτέρω ἐδείχθη, τὰ τειχίσματα τῆς Σπολάϊτας, τῆς Σκοτισιάδας, τοῦ Νέου Χωριοῦ καὶ τοῦ Μαυροβροῦ. Μάλιστα διὰ τῶν τριῶν τελευταίων φαίνεται ὅτι τὸ Ἀγρίνιον ἐξησφάλιζε τὴν αὐτοτέλειάν του παρὰ τὴν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἰσχυρὰν πόλιν τῶν Θεστιέων. Ἡ δὲ διάκρισις καὶ ἀντιπαράθεσις αὕτη τῶν δύο πόλεων ὑποδηλοῦται καὶ ἄλλοθεν. Διότι νομίζω, ὅτι πολὺ δικαίως ὁ Leake (North. Greece, I. 155) συνῆψε τὸν Πορθαονίδην Ἄγριον πρὸς τὸ Ἀγρίνιον, παραδίδεται δὲ πολλαχόθεν, ὅτι ὁ μυθικὸς οὗτος βασιλεὺς ἔδρασε κυρίως εἰς τὴν Καλυδῶνα, ἐνῷ ὁ Θέστιος καὶ οἱ Θεστιάδαι ἐβασίλευον εἰς τὴν ἀντίπαλον Πλευρῶνα (Στραβ. 462. Παυσ. II, 25, 2. Ἀπολλ. I, 8, 6).

ΑΡΣΙΝΟΗ

Πρὸ πολλοῦ ἡ θέσις τῆς πόλεως, τῆς πρότερον ὀνομαζομένης Κωνώπης, εἶναι γνωστὴ (Woodhouse, 209 κ. ἑ.). Εἰς τὰς παλαιοτέρας ἐπιγραφικὰς ἐνδείξεις ὁ Σωτηριάδης προσέθεσεν ἐκ Κακκαβαριᾶς παρὰ τὸ Ἀγγε..όκαστρον δύο συντρίμματα κεράμων, ἐσφραγισμένα: ΑΡΣΙ... δηλ. Ἀρσι[νοέων], φυλασσόμενα εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Θέρμου. Εἰς τὴν αὐτὴν συλλογὴν κατέθεσε πέρυσι καὶ ὁ κ. Ν. Κοτζιᾶς παρόμοιον ἐνεπίγραφον ὄστρακον, εὑρὼν τοῦτο καθ᾽ ἣν ἐνήργησε μικρὰν ἀνασκαφὴν κατὰ τὸν αὐτὸν τόπον. Εἰς τὴν παρὰ τὸ Ἀγγελόκαστρον μονὴν τοῦ Παντοκράτορος ὁ φιλάρχαιος Ἡγούμενος αὐτῆς συνέλεξεν ἐκ τῶν πέριξ μερικὰς ἐπιταφίας στήλας, ἐξ ὧν ἀξιόλογος εἶναι μία στολιζομένη διὰ λαμπροῦ ἀναγλύφου συμπλεκομένων κλάδων δρυὸς καὶ ἄλλη, ἀτυχῶς ἐλλιπής, κοσμουμένη δι᾽ ἀναγλύπτων Σειρήνων. Ἀλλὰ τὸ σημαντικώτερον εὕρημα εἶναι τὸ μνημονευθὲν ἐπίγραμμα, ὅπερ ἀνασυρθὲν πρὸ ἐτῶν ἐκ τῆς κοίτης αὐτῆς τοῦ Ἀχελῴου παρὰ τὰ Ὄχτια (πρβλ. χάρτην) μετεκομίσθη ὑπὸ τοῦ φύλακος Μοσίου εἰς τὸ ἐν Ἀγρινίῳ Γυμνάσιον. Εἰς τὸ ἐπίγραμμα ἐμμέσως ὑποδηλοῦται, ὅτι ἡ περιοχὴ τῶν Ἀρσινοέων ἐξετείνετο μέχρι τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως, τρεῖς ὥρας δηλ. βορείως τοῦ Ἀγγελοκάστρου.

Τὸ ἐπίγραμμα ἔχει χαραχθῆ εἰς τὸ κάτω μέρος πλακὸς ἐκ λευκοῦ λίθου, 0,31 σῳζομένου ὕψους, 0,23 πλάτους καὶ 0,07 πάχους (εἰκ. 7). Διὰ τὴν πρὸς τὰ ἄνω ἐλαφρὰν μείωσιν φαίνεται, ὅτι ἡ πλάξ, ὅτε ἦτο ἀκεραία, ἀπετέλει συνήθη ἐπιταφίαν στήλην. Τὸ παράδοξον, ὅτι τὸ ἐπίγραμμα ἐχαράχθη τόσον χαμηλὰ ἑρμηνεύεται ἂν ὑποτεθῇ ὅτι εἰς τὸν ὑπεράνω ἐλεύθερον χῶρον εἶχε καθηλωθῆ τὸ χάλκινον ἀνάγλυπτον ὁμοίωμα (ὁ τύπος), τὸ μνημονευόμενον ἐν τῷ ἐπιγράμματι. Ἀλλ᾽ ὅμως ἴχνη τῆς καθηλώσεως ἢ προσκολλήσεως τοῦ ἀναγλύφου δὲν διατηροῦνται ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας.

Ἡ διατήρησις τῶν γραμμάτων δὲν εἶναι τελεία ὡς βλέπει τις ἐπὶ τῆς εἰκόνος, ὅπου ἄλλως τὰ ἀσθενῆ χαράγματα διὰ τὴν σαφήνειαν ἐτονίσθησαν. Διὰ τοῦτο παρέστη ἀνάγκη πολλῶν συμπληρώσεων, εἰς τὰς ὁποίας συνέβαλε σημαντικῶς ὁ Καθηγητὴς κ. A. Wilhelm, μελετήσας τὰς σημειώσεις καὶ τὸ ἀντίγραφόν μου. Οὕτω ἡ ἀνάγνωσις τοῦ **φάτις** εἰς τὸν γ΄ στίχον, τοῦ **Ἀγέμου** εἰς τὸν δ΄ καὶ τοῦ **γέραρε δὲ** εἰς τὸν

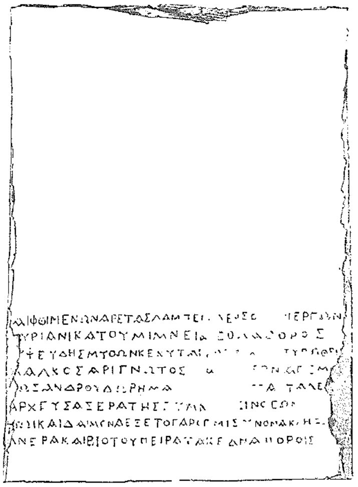

Εἰκ. 7. Ἐπίγραμμα εἰς Πανταλέωνα.

ε΄ ἀνήκουν ἐξολοκλήρου εἰς τὸν ἐπιφανῆ ἐπιγραφικόν.

Κ]αὶ φθιμένων ἀρετᾶς λάμπει [κλ]έος ὄ[ψεσι]ν ἔργων,
μ]υρί᾽ ἀνικάτου μίμνει ἄεθλα δορός·
ο]ὐ ψευδὴς μύθων κέχυται φ[άτις], ἀ[λλ]ὰ τυπωθεὶ[ς,
χαλκὸς ἀρίγνωτος· [Π]α[νταλ]έων Ἀγέμ[ου.]
Σ]ωσάνδρου δώρημα· [γέραρε δὲ] Πα[ν]ταλέ[ωνα
ἀρχεύσας ἐρατῆς γύμν[ης Ἀρ]σινοέων.
Τῷ καί, δαῖμον, ἄεξε, τὸ γὰρ [θέ]μις οὔνομα κλῄζ[ειν
ἀνέρα, καὶ βιότου πείρατα κεδνὰ πόροις.

Τὸ ὄψεσιν ἔργων τοῦ α΄ στίχου δὲν φαίνεται δόκιμον, ἀλλ᾽ ὅμως τὸ Ο καὶ Ν εἶναι βέβαια. Ἀγέμου ὡς ὑποκοριστικὸν ἀντὶ Ἀγεμάχου εἴκασεν ὁ κ. Wilhelm. Εἰς τὸν ε΄ στίχον ὁ αὐτὸς συμπληρώνει γυμνάδος = γυμνασιαρχίας. Ἀλλ᾽ ὅμως δι᾽ ὅλα τὰ γράμματα δὲν ὑπάρχει χῶρος, διὰ τοῦτο συνεπλήρωσα γύμνης. Εἶναι δυνατὸν ἐν τούτοις νὰ ἔχωμεν ἐδῶ τοπωνυμικόν, πρὸς ὃ θὰ προσηρμόζετο καλύτερον τὸ ἐρατῆς. Τὸ τοπωνυμικὸν ἀναφερόμενον εἰς κώμην τινὰ τῶν Ἀρσινοέων εἶναι δυνατὸν νὰ ἤρχιζε καὶ διὰ τοῦ Ε.

Ἐκ τῶν 8 στίχων τοῦ ἐπιγράμματος τὸ μὲν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

πρῶτον ἥμισυ ἀνήκει εἰς τὸν ἐγκωμιαζόμενον νεκρόν, οἱ δὲ λοιποὶ 4 εἰς τὸν δωρήσαντα Σώσανδρον. Φαίνεται, ὅτι Πανταλέων ὁ υἱὸς τοῦ Ἀγίμου πρέπει νὰ ἦτο σημαντικὴ προσωπικότης. Ἀλλὰ δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν παρὰ Πολυβίῳ (20, 9, 2 καὶ 28, 4, 9) Πανταλέοντα τὸν δράσαντα κατὰ τὸ α΄ ἥμισυ τοῦ Β΄ π. Χ. αἰῶνος διὰ τὴν σημαντικῶς νεωτέραν ἐποχὴν τοῦ ἐπιγράμματος. Διὰ τὸ Α καὶ τοὺς λοιποὺς χαρακτῆρας νομίζω, ὅτι τοὐλάχιστον πρέπει νὰ κατέλθωμεν εἰς τὸ τέλος τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος. Ἀνάλογον παράδειγμα, καθ᾽ ὃ ἐπὶ ἐπιταφίας στήλης ἀναφέρεται κάτω ὁ δωρήσας αὐτὴν συνέλεξα ἄλλοτε ἐκ τοῦ ἐπινείου τοῦ Θυρρείου (Ἀρχ. Δελτίον 1918, 183) [1].

Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ

Γ΄ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ (ΚΡΗΤΗΣ)

ΕΙΔΗΣΕΙΣ 1925 - 1926

Ἀφ᾽ ἧς ἐποχῆς ἀνέλαβον τὴν Γ΄ Ἀρχαιολογικὴν Περιφέρειαν πέρυσιν (Ἰούνιον τοῦ 1925), κατήρτισα ἰδιαίτερον βιβλίον ἐν ᾧ κρατῶ σημειώσεις διὰ πάσας τὰς τυχαίως ἀνακαλυπτομένας ἀρχαιότητας, ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ βιβλίου σημειῶ τὰς τοπωνυμίας κατ᾽ ἀλφαβητικὴν σειρὰν μετὰ παραμποπῆς εἰς τὴν σελίδα ὅπου περιγράφονται τὰ εὑρεθέντα ἀρχαῖα.

Ἐκ τοῦ βιβλίου ἐκείνου ἀποσπῶ τὰς κυριωτέρας εἰδήσεις:

Ἀρχάναις. Τὸ μεγαλύτερον καὶ πλουσιώτερον χωρίον τῆς Κρήτης, 15 χιλιόμ. πρὸς Ν. τοῦ Ἡρακλείου καὶ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Γιούχτα (ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις ἐταύτισε τὸ ὄνομα Γιούχτας πρὸς τὸ ***Ἰυτός,*** ἀναφερόμενον ἐν συνθήκῃ μεταξὺ Κνωσίων καὶ Τυλισίων ἐν τῷ τελευταίῳ τόμῳ τῆς Ἀθηνᾶς), ἐφ᾽ οὗ ὡς γνωστὸν ἐν τῇ ΜΜ ἤδη ἐποχῇ ὑπῆρχεν ἱερὸν (Evans Palace κλπ. 1, σελ. 151 ἑξ.). Ἐν τῷ χωρίῳ καὶ ἄλλοτε εὑρέθησαν Μινωικαὶ ἀρχαιότητες καὶ πέρυσιν (1925) χωρικὸς σκάπτων παρὰ τὸ ΒΑ. ἄκρον τοῦ χωρίου πρὸς ἀνέγερσιν οἰκίας ἀνεῦρε λείψανα σημαντικοῦ Μινωικοῦ οἰκοδομήματος, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἤδη διαλύσει ὅτε κατόπιν εἰδήσεως τῆς ἀστυνομίας μετέβην ἐπὶ τόπου. Πλεῖστοι μεγάλοι λίθοι εἶχον ἐξορυχθῆ, ὧν τινες πλακωτοὶ εἶχον μῆκος μέχρι 2 μέτρων. Εἷς ἐξ αὐτῶν ἔφερεν ἀβαθῶς κεχαραγμένον τὸ γνωστὸν τριαινοειδὲς σύμβολον. Ἐπὶ τόπου ἔκειντο ἔτι μερικὰ τεμάχια ἀρχιτεκτονικὰ (στρογγύλη βάσις κίονος ἐκ τιτανολίθου, τεμάχιον φαινόμενον ὡς τὸ ἥμισυ Δωρικοῦ κιονοκράνου, ἀλλ᾽ ἀμελῶς ἔχον πελεκημένον τὸν ἐχῖνον, ἐξ ἀσβεστολίθου κλπ.). Εὑρέθη ἔτι τριπτὴρ ἐκ ψαμμολίθου καὶ πληθὺς Υ.Μ. ὀστράκων καί τινα ἀκέραια ἄωτα κύπελλα συνηθέστατα τῆς Υ.Μ. ἐποχῆς. Πρόκειται λοιπὸν περὶ οἰκοδομήματος τῆς Ὑστερομινωικῆς ἐποχῆς, τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι ὑπάρχει συνέχεια ἐντὸς παρακειμένης ἀμπέλου.

Σταυράκια. Ἐπὶ τοῦ 8ου χιλιομέτρου τῆς ἀπὸ Ἡρακλείου εἰς Ἅγιον Μύρωνα ἀγούσης ὁδοῦ κατασκευάζεται διακλάδωσις πρὸς τὸ χωρίον Σταυράκια. Περὶ τὸ μέσον σημεῖον τῆς κατασκευαζομένης ὁδοῦ ἐπανειλημμένως εὑρέθησαν ὄστρακα καὶ ἀγγεῖα, ἐπανειλημμένως δὲ ἐπεσκέφθην τὸ μέρος λεπτομερῶς χάρις εἰς τὴν εὐγενῆ καλωσύνην τοῦ φίλου μηχανικοῦ κ. Ἰω. Χρυσικοπούλλου. Πρόκειται περὶ ΜΜ καὶ Υ.Μ ἀγγείων, ὧν μερικὰ ἄωτα κύπελλα εὑρέθησαν ἀκέραια. Οὐδὲν δ᾽ ὅμως ἴχνος οἰκίας ἢ τάφου παρατηρεῖται οὐδὲ λίθος κἂν καθ᾽ ὅλην τὴν εὐρεῖαν ἀργιλώδη ἔκτασιν, πρόκειται δὲ πιθανῶς περὶ κεραμεικοῦ τινος κλιβάνου, διότι τὸ χῶμα πέριξ εἶναι οὐχὶ ἀπρόσφορον, εὗρον δὲ καὶ πολλὰ τεμάχια λίθου ἰσχυρότατα κεκαυμένου, μέλανος, εὐθρύπτου καὶ μὲ μεγάλους πόρους ὡς σπόγγος. Εὑρέθη δὲ καὶ τεμάχιον δίσκου ἐξ ἐρυθρωποῦ ψαμμίτου, ὅστις τὴν μὲν μίαν ἐπιφάνειαν ἦτο ἐπίπεδος καὶ λεῖος, τὴν δ᾽ ἑτέραν ἀνώμαλος καὶ ἀκατέργαστος, ἔφερε δὲ λεπτὴν ὀπὴν 0,006 ἐν τῷ κέντρῳ. Προφανῶς διὰ ταύτης διήρχετο μεταλλικὴ λεπτὴ ῥάβδος. Οἱ γνωστοὶ Μινωικοὶ κεραμεικοὶ τροχοὶ ἔχουσιν ἐντελῶς διάφορον σχῆμα καὶ εἶναι πήλινοι (διότι περὶ τῶν μαρμαρίνων ὑπάρχει δικαία ἀμφιβολία μήπως ἦσαν τράπεζαι προσφορῶν Evans Palace I, σελ. 590, σημ.), στεροῦνται δ᾽ ὀπῆς ἐν τῷ κέντρῳ (Franchet, Recherches techniques κλπ. σ. 49 ἑξ. καὶ πίν. 1, extrait ἐκ Nouv archives des missions scientif· τόμ. 22 fasc. 15, 197). Τὸ παρὸν ἄρα τεμάχιον θὰ εἶχεν ἄλλην συγγενῆ τινα χρῆσιν.

Ἀγριανά. Ἡ τοποθεσία αὐτη κεῖται κατὰ τὸ 17ον ἢ 18ον χιλιόμετρον τῆς ἀπὸ Ἡρακλείου εἰς Χερσόνησον ὁδοῦ, παρὰ τὴν μεγάλην σιδηρᾶν «Γέφυραν τοῦ Ἀποσελέμη». Ἐκεῖ, ἐν ἀγρῷ τὸ

---

[1] Ἀργὰ κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν εἶδον μὲ εὐχάριστον ἔκπληξιν, ὅτι τὸ ἐπίγραμμα εἶχεν ἤδη ἐκδοθῇ εἰς τὸ λαμπρὸν βιβλίον τῶν κ.κ. F. Courby καὶ Ch. Picard Recherches Archeologiques à Stratos σελ. 110 κέ. εἰκ. 66 μὲ διαφορετικὰς σπουδαίας ἀναγνώσεις γενομένας ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ κ. E. Bourguet. Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι μετὰ τὴν ἐκ διαφόρων μερῶν ἰδιαιτέραν μελέτην τοῦ δυσκόλου κειμένου ὁ λίθος πρέπει ἐκ νέου ὰ ἐξετασθῇ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

πρῶτον ἐκχερσουμένῳ εὑρέθη πηλίνη λάρναξ Ὑστερομινωικὴ (εἰκ. 1) μετὰ ἓξ ὁριζοντίων λαβῶν, φέρουσα δ᾽ ἴχνη μέλανος χρώματος. Ἐντὸς αὐτῆς ὁ εὑρὼν χωρικὸς παρετήρησεν, ὡς λέγει, μόνον ὀστᾶ, πράγματι δ᾽ αἱ λάρνακες τῆς ἐποχῆς ταύτης συνήθως οὐδὲν περιέχουσι κτέρισμα.

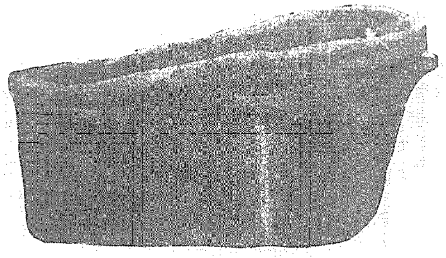

Εἰκ. 1. Πηλίνη ΥΜ λάρναξ ἐξ Ἀγριανῶν.

Εἶναι πιθανὸν ὅτι πρόκειται περὶ νεκροταφείου μετὰ πολλῶν λαρνάκων.

Ὀλίγον περαιτέρω, προχωροῦντες πρὸς τὴν Χερσόνησον εὑρίσκομεν τὸ βραχῶδες ὕψωμα παραλίου πόλεως, ἀπεκαλύφθη ἀνδριὰς εἰκονιστικός, Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀκέφαλος καὶ ἄπους, παριστῶν ἄνδρα περιεσφιγμένον ἐντὸς τοῦ ἱματίου.

Κατόπιν σχετικῶν ὑποδείξεών μου, κατετέθησαν ὑπὸ χωρικῶν εἰς τὸν Ἀστυνομικὸν σταθμὸν Χερσονήσου, ὥς με πληροφορεῖ ὁ ἐκεῖ σταθμάρχης, τέσσαρες μαρμάριναι κεφαλαί, μία «βυζαντινὴ» πλὰξ καί τινα νομίσματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶδον ἀκόμη.

Ἐκ Μεσαρᾶς. Εἰς τὰ Ν. παράλια τῆς Κρήτης εἰς τὸν λιμενίσκον τοῦ Λέντα (=λέοντα), ὅπου ὑπῆρχε τὸ Ρωμαϊκὸν Ἀσκληπιεῖον Λεβῆνος εὑρέθη ἐφέτος ἐντὸς τῆς ἄμμου τοῦ αἰγιαλοῦ τὸ κάτω ἥμισυ μαρμαρίνου ἀγαλματίου παιδὸς (εἰκ. 2α), καθημένου ἐπὶ λίθου. Εἶναι ἐκ τῶν συνήθων παιδικῶν μορφῶν τῶν εὑρισκομένων ἐν τοῖς ἀσκληπιείοις (Ἰανίσκων). Ἡ τοποθεσία αὕτη ἀνεσκάφη μετ᾽ ἐπιτυχοῦς ἀποτελέσματος ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν πρὸ 25ετίας περίπου, δυστυχῶς ὅμως καθυστερεῖ ἔτι ἡ δημοσίευσις (Ἴδε μίαν ἔκθεσιν 2 σελίδων ἐν Nuova antologia, fascicolo 1 Φεβρ. 1902 σελ. 13). Ἀπεκαλύφθη ὁ ναός, τὸ θησαυροφυλάκιον μετὰ καλῶς διατηρουμένου ψηφιδωτοῦ κλπ. Μία ἰαματικὴ πηγὴ ἧς σήμερον ἤρχισαν ἐκ νέου τὴν ἐκμετάλλευσιν, φαίνεται ἀσφαλῶς ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἱδρύσεως τοῦ Ἀσκληπιείου. Εἰς τὸ πλησιέστερον χωρίον Μιαμοῦ, ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Δημ. Μανιδάκη εὑρίσκετο ὁ πούς μετὰ τεμαχίου τῆς ῥάβδου καὶ τοῦ ἱεροῦ ὄφεως ἐκ μαρμαρίνου ἀγάλματος τοῦ Ἀσκληπιοῦ (εἰκ. 2β). Τὸ ἄγαλμα τοῦτο πρὸ 30 καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν εὑρεθὲν διετήρει λείψανα

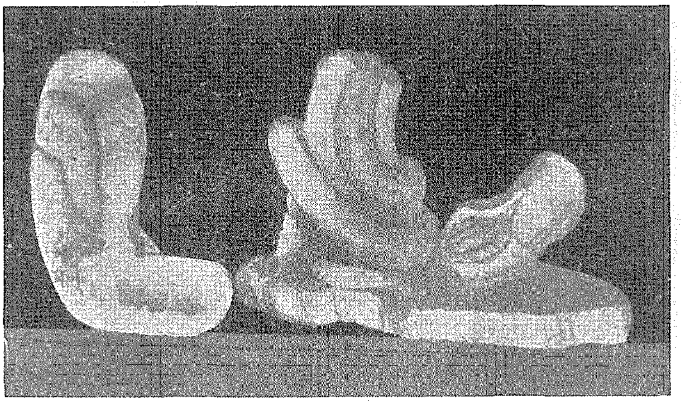

Εἰκ. 2. Τεμάχια μαρμαρίνων ἀγαλμάτων.

τοῦ ***Ἁγίου Ἰωάννου*** μεθ᾽ ὁμωνύμου ἐκκλησιδίου. Ἡ ἐκεῖθεν διερχομένη νέα ὁδὸς ἥτις νῦν κατασκευάζεται, ἀπεκάλυψε κτιστούς τινας διὰ πλίνθων Ρωμαϊκοὺς τάφους, εἷς δὲ τουλάχιστον παραμένει ἔτι ἄσκαπτος. Περιεῖχον ὑάλινα συνήθη δοχεῖα καὶ λύχνον μὲ ἔκτυπα κοσμήματα ἄριστα διατηρούμενον.

Ἐντὸς αὐτῆς τῆς Χερσονήσου (25ον χιλιόμετρον πρὸς Α. τοῦ Ἡρακλείου), πολίχνης κειμένης ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ὁμωνύμου ἀρχαίας

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἐπιχρυσώσεως δι' ὃ ἐθραύσθη ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἐπ' ἐλπίδι ὅτι περιέκλειε θησαυρόν. Ἀμφότερα τὰ μάρμαρα τῆς εἰκ. 2 μετεκομίσθησαν εἰς τὴν συλλογὴν Γόρτυνος.

Ἐκ Μεσαρᾶς προέρχονται (ἀπὸ τὰ πέριξ τοῦ Πλατάνου καὶ τῶν Ἀνωγείων) αἱ δύο Πρωτομινωικαὶ σφραγῖδες ἐκ στεατίτου τῆς εἰκ. 3, ἀρ. 1 καὶ 2: Ἡ ὑπ' ἀρ. 2, σχήματος κολούρου κώνου,

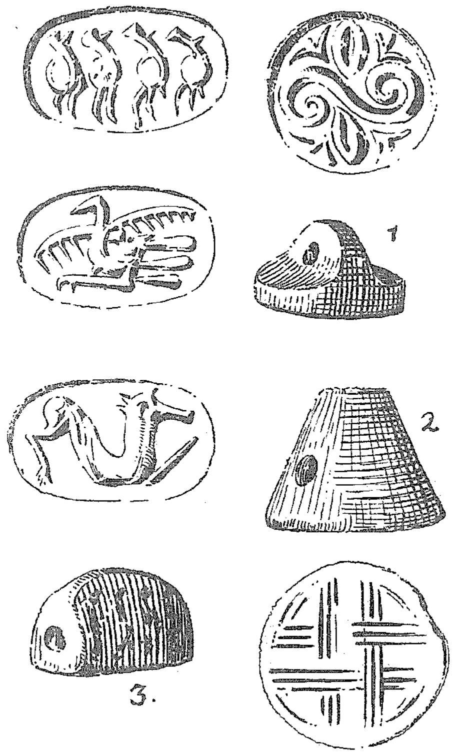

Εἰκ. 3. Λίθιναι σφραγῖδες. 1 - 2, ΠΜ ἐκ Μεσαρᾶς. 3 ΜΜ τρίεδρος ἐκ Μαλίων.

φέρει ἓν εἶδος πλέγματος, θέμα σύνηθες εἰς τὰς ΠΜ σφραγῖδας. Ἡ ὑπ' ἀρ. 1, ἥτις εἶναι κομβιόσχημος, ἀνήκουσα εἰς προκεχωρημένην φάσιν τῆς Πρωτομινωικῆς ΙΙΙ ἐποχῆς, φέρει, ἀντὶ τετραπλῆς σπείρας, ἥτις εἶναι σύνηθες φαινόμενον τῆς ΠΜ ΙΙΙ ἐποχῆς (πρβλ. λ. χ. Evans Palace 1, σελ. 113 εἰκ. 81b), διπλῆν τοιαύτην, καὶ φυλλοειδὲς συμπλήρωμα εἰς τὰς κοιλότητας τῆς σπείρας. Ἔτι δὲ περιεργότερα εἶναι τέσσαρα καλυκόσχημα κοσμήματα τὰ ὁποῖα φέρει, ὁμοιάζοντα πολὺ πρὸς τὰ ἐπὶ τοῦ ὡρίμου ΜΜ ΙΙ ἐποχῆς πίθου ἐκ Φαιστοῦ ἐν Monum. Ant. XIV πίν. IXб (κατὰ τὸ estratto) ἢ 35б (πρβλ. καὶ Palace, 1, εἰκ. 1926).

Ἡ τρίεδρος τέλος σφραγὶς 3, ἐκ λευκοφαίου στεατίτου, σχήματος πρισματικοῦ ἀνήκει εἰς τὰς πρώτας φάσεις τῆς ΜΜ ἐποχῆς καὶ εὑρέθη εἰς τὰ Μάλια. Ὁμοίαν κατὰ τὸ σχῆμα ἴδε ἐν Ξανθουδίδου Waulted Tombs, πίν. 4,528 ἐκ Κουμάσας. Αἱ γλυφαὶ παριστάνουν ἐν ἀγριμαῖον ζῷον, τέσσαρα πτηνὰ ἢ πτηνοειδῆ ὄντα βαδίζοντα ὄπισθεν ἀλλήλων καὶ ἓν ἱπτάμενον πτηνὸν κατὰ τεχνοτροπίαν κοινὴν οὐ μόνον ἐν Κρήτῃ ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς Κυκλάδας ἐπὶ ἀγγείων (Ἴδε λ. χ Dugas, la céramique des Cyclades, Paris 1925 σελ. 66, εἰκ. 36α).

Ἄπτερα. Ἐν ταξιδίῳ μου κατὰ τὴν δυτικὴν Κρήτην ἠδυνήθην νὰ ἀσφαλίσω ἐν Ἀπτέρᾳ δύο ἢ τρεῖς κολοβὰς ἐπιγραφάς, μαρμάρινον μέγα πόδα λέοντος προερχόμενον ἔκ τινος μνημείου (οὐχὶ ἀγάλματος), ὅστις μετεφέρθη ἐν τῇ Συλλογῇ Χανίων καί τινας Βυζαντινὰς ἀρχαιότητας. Ἐν Ἀπτέρᾳ εὑρίσκονται πάμπολλα νομίσματα καὶ δακτυλιόλιθοι κατ' ἔτος, ὧν τὸ ἐμπόριον δυστυχῶς δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἐμποδίζωμεν. Κατόπιν σχετικῶν ὁδηγιῶν ἃς εἶχα ἀφήσει εἰς τὰς σχετικὰς ἀρχὰς Χανίων καὶ τὸν ἐκεῖ δραστήριον ἐπιμελητὴν κ. Γέρ. Πιερρομπόνην κατέσχεν ἡ ἀστυνομία κατόπιν αἰτήσεως τοῦ τελευταίου ἓξ δακτυλιολίθους εἰς χεῖρας ἑνὸς χωρικοῦ τοῦ Καλαμίου (παρὰ τὴν Ἄπτεραν), εἰς χεῖρας δ' ἑτέρου «τέσσαρα ἀργυρᾶ νομίσματα, ὧν τὸ ἓν δίδραχμον καὶ τεσσαράκοντα ἑπτὰ χάλκινα τὰ πλεῖστα ἐν καλῇ καταστάσει». (Ἀναφορὰ ἐπιμελητοῦ 14 Ἰουνίου ἐ. ἔ.).

Ἐν Ἡρακλείῳ 22 Ἰουνίου 1926.

ΣΠΥΡ. Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΚΑΤΩ ΓΟΥΜΕΝΙΤΣΗ, ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ

Τὴν προσοχὴν τοῦ ταξειδεύοντος ἀπὸ Πατρῶν εἰς Καλάβρυτα διὰ τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ μόλις φθάσῃ εἰς τὸ 70ὸν χιλ. ἀποσπᾷ σειρὰ λόφων παλλεύκων συνεχομένων καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἐκτεινομένων μέχρι τοῦ 72οῦ χιλ. ἔξωθι δηλ. τοῦ χωρίου τῆς κάτω Γουμενίτσης τῶν Καλαβρύτων καὶ εἰς ἀπόστασιν δέκα λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπ' αὐτοῦ.

Ἡ σύστασις τῶν λόφων τούτων εἶναι ἐξ ἀσβεστοβριθοῦς ψαμμίτου λίθου (ἀσπρόγεια κατὰ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τὴν ἔκφρασιν τῶν χωρικῶν) λίαν μαλακοῦ καὶ εὐκόλως τριβομένου κατὰ συνέπειαν καταλληλοτάτου διὰ τὴν κατασκευὴν λαξευτῶν σπηλαιωδῶν τάφων ὡς συνείθιζον νὰ κατασκευάζωσιν αὐτοὺς οἱ ἄνθρωποι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν ἀρχαιολογικὴν αὐτὴν περιοχὴν κατέρχεται εἰς τὸ 72 χιλ.

Ὅταν τις σταθῇ εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν βλέπει σχεδὸν ὁλόκληρον τὸν ὁμαλώτατον δῆμον τῶν Λαπαθῶν, εἰς τὸ βάθος δὲ καὶ ἐγγύτατα τὸ χωρίον κάτω Γουμένιτσαν, ἄνωθι τοῦ ὁποίου πρὸς ἀνατολὰς ὑψοῦνται τὰ ὑψώματα Σκεπαστό, Κάκαβο καὶ Μαῦρο Κούτσουρο.

Πρὸς Βορρᾶν ὑψοῦται λόφος Παληομονάστηρο καλούμενος, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου ἀναφαί-

Εἰκ. 1. Εὑρήματα Μυκηναϊκῶν τάφων Γουμενίτσης.

τῆς δημοσίας ὁδοῦ εἰς τὴν θέσιν «Κουδουνόμυλος», καταβαίνει εἰς μίαν χαράδραν καὶ ἀνέρχεται εἶτα εἰς τοὺς ἐκεῖθεν λόφους καὶ εἰς δέκα λεπτῶν ἀπόστασιν φθάνει εἰς αὐτήν. Εἶναι μέγας λευκὸς λόφος, οὗτινος ἡ κορυφὴ ἔχει ἰσοπεδωθῇ πρὸ πολλοῦ χρόνου, ἵνα χρησιμοποιηθῇ εἰς παλαιοτέραν μὲν ἐποχὴν διὰ τὴν φύτευσιν ἀμπέλων εἶτα δὲ τῶν ἀμπέλων μὴ εὐδοκιμησασῶν, δι' ἁλώνια τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου μέχρι σήμερον.

νονται αἱ κορυφαὶ ἄλλου βουνοῦ «Ρακίτα» ὀνομαζομένου, ὄπισθεν τῆς ὁποίας διακρίνονται αἱ ὕψισται κορυφαὶ τοῦ Παναχαϊκοῦ ὄρους.

Πρὸς Δυσμὰς διακρίνει τις ὕψωμα καὶ δάσος καλούμενον «Κάνισκα», ἀριστερώτερον δὲ καὶ εἰς τὸ βάθος ἐξέχει μεγαλοπρεπὴς ἡ ὑψίστη κορυφὴ τοῦ Ἐρυμάνθου «Ἅγιος Ἠλίας» καλουμένη ἐκτεινομένου καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς Δύσεως.

Πρὸς Ν. ἐγγύτατα ὑπάρχει ὁ λόφος «Ἅγιοι Θεόδωροι» συνεχόμενος πρὸς τὸ χωρίον Σα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ραδῆ, ἀριστερώτερον ἐν συνεχείᾳ τὰ ὑψώματα Κοκορέτσα, Ἀετοφωληὰ καὶ Μπάρκα ὄπισθεν τῶν ὁποίων καὶ εἰς ἀπόστασιν ὥρας ἀπ' αὐτῶν ὑψοῦται λόφος, Κάστρον ὀνομαζόμενος, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει φρούριον Φραγκικόν, ἔτι δὲ ἀριστερώτερον ὁ λόφος Τοῦρλα, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου καὶ εἰς τὸ βάθος διακρίνεται ὁ λόφος τῆς Ἁγ. Λαύρας.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ αὕτη περιοχὴ περιβάλλεται πανταχόθεν ὑπὸ χαραδρῶν χωριζουσῶν τὰς ποικίλας λοφοσειράς, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὡς καὶ ἐντὸς τῶν χαραδρῶν ἀναβλύζουσι ἄφθονοι πηγαὶ ἀρίστων καὶ καθαρωτάτων ὑδάτων.

Οὕτω πρὸς Ν. ἐν ἀρχῇ ὀνομάζεται ἡ χαράδρα Κούβελος καὶ προχωροῦσα πρὸς ΝΔ. ἐν συνεχείᾳ συναντᾷ τὰς πηγὰς «Τρανὴν βρύσιν, Ράϊκο καὶ Πλῦτρες, Κρύαν βρύσιν, Κορρίταν, Κουδουνόμυλον, Λειβάδεια (πέντε - ἕξ βρῦσες)» καὶ τὰς θέσεις Γολέμος, Κορπὸς καὶ Κενεβέζα.

Ἕνεκα δ' ὅμως τῆς ἰσοπεδώσεως τῆς κορυφῆς αὐτοῦ καὶ διὰ φυσικοὺς λόγους καὶ διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν χωρικῶν, ὡς εἶπον, ἐλεπτύνθη τοσοῦτον ὁ οὐρανὸς τῶν τάφων τῆς ἀνωτάτης σειρᾶς, ὥστε κατέπεσεν οὗτος εἴς τινας τάφους, σχηματισθέντων οὕτω λάκκων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὀροπεδίου.

Εὗρον γέροντας τοῦ χωρίου ὑπὲρ τὰ ἐνενήκοντα ἔτη γεγονότας, οἵτινες καλῶς ἐνεθυμοῦντο τὴν ὕπαρξιν τῶν λάκκων τούτων λέγοντες συγχρόνως ὅτι ἐκεῖ κατέφευγον κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 21 οἱ Ἕλληνες, φεύγοντες τὴν δίωξιν τῶν Τούρκων καὶ ἐφύλαττον τὰ σπαθιά των.

Προφανῶς θὰ εἶχεν ἐρευνηθῇ εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν λάκκος τις καὶ θὰ ἦλθε εἰς φῶς Μυκηναϊκόν τι ξίφος.

Οἱ τάφοι οὗτοι εἶναι ἐκ τῶν γνωστῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐντὸς τοῦ βράχου λαξευτῶν θαλαμοειδῶν ἢ σπηλαιωδῶν μετὰ ἰδίου λαξευτοῦ

Εἰκ. 2. Εὑρήματα Μυκηναϊκῶν τάφων Γουμενίτσης.

δρόμου καὶ λαξευτῆς θυρίδος. Ἀνεῦρον κατὰ σειρὰν 10 τοιούτους τάφους. Τούτων ὁ εἷς εἶχε βυθισθῇ ἄνωθεν. Ἰδὼν δὲ τοῦ τάφου τούτου τὴν θυρίδα ἔσωθεν κεκλεισμένην κατενόησα τὴν διεύθυνσιν τῶν εἰσόδων καὶ ἀκολουθήσας αὐτὴν ἀνεῦρον εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν καὶ κατὰ σειρὰν 10 τάφων τοὺς δρόμους, οὓς κενώσας ἔφθασα μέχρι τῶν θυρίδων, δι' ὧν εἰσῆλθον εἰς τοὺς θαλάμους.

Πρὸς Α. τοῦ χωρίου εἶναι αἱ πηγαὶ Τουρλίδι, Κάκαβο, Βασιλικόβρυσι, Βρυσάρι (τὸ κάλλιστον τῶν ὑδάτων τῆς περιφερείας, ἀπέχον μόλις 1500 μέτρα τοῦ χωρίου) τὰ Χανδάκια, τὸ Κεραμιδάκι, τὰ Νεράγκαθα καὶ οἱ Βρυσοῦλες.

Κάτωθι τῆς θέσεως Παληομονάστηρο εἶναι ὁ κάτω μῦλος, ὀλίγον ἄνωθεν τοῦ ὁποίου ἔχει εὑρεθῇ μαρμαρίνη παραστὰς ἀπολήγουσα εἰς ἡμικίονα ἀνήκουσα εἰς οἰκοδόμημα πιθανώτατα ρωμαϊκῶν χρόνων.

Πρὸς Δ. τοῦ ὀροπεδίου τῶν ἀνασκαφῶν εἶναι ἕτερον ὕψωμα ὀνομαζόμενον Πόβλες ἐξ ἀσβεστοβριθοῦς ψαμμίτου λίθου χωριζόμενον ἀπὸ τὸν ἀγρὸν τοῦ χωρίου καὶ πρὸς τὴν ΜΑ. διεύθυνσιν τῶν ἀνασκαφῶν ἕτερον ὁμοίας συστάσεως λόφος «Πρινάκια» καλούμενος, ἐν ᾧ διέκρινα ἴχνη ὁμοίων λαξευτῶν τάφων, ὧν τὴν ἔρευναν ἀνέβαλον διὰ τὸ μέλλον.

ΟΙ ΤΑΦΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὀροπεδίου εἶναι λελαξευμένοι τάφοι.

Δύο ἐκ τῶν τάφων τούτων εἶχον μὲν τὰς θυρίδας ἀθίκτους, ἃς ἤνοιξα, ἀλλ' ἦσαν βυθισμένοι καταπεσόντος τοῦ θόλου αὐτῶν καὶ ἕνεκα τούτου ἦτο ἀδύνατος ἡ ἔρευνα αὐτῶν. Ἠρεύνησα ὅμως τοὺς λοιποὺς οἵτινες ἦσαν ὅλως ἀνέπαφοι. Οὐδὲν εἶχε διαταράξει ἐπὶ 30 αἰῶνας τὴν ἡσυχίαν τῶν νεκρῶν οὐδ' ὕδωρ εἶχε διεισδύσει εἰς αὐτούς, διότι οἱ σκελετοὶ τῶν νεκρῶν εὑρέθησαν ἐν τῇ θέσει ἐν ᾗ εἶχον τοποθετηθῇ ἀδιατάρακτοι καὶ πάντες εἰς θέσιν πλαγίως ὀκλάζοντος.

Τὸ μῆκος τῶν λελαξευμένων δρόμων τῶν τάφων ποικίλλει ἀπὸ τριῶν μέχρις 7 μέτρων ἐνῷ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τάφων ἦτο σχεδὸν τὸ αὐτὸ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἔχον διάμετρον ἀπὸ τριῶν μέχρι 4 ἢ 5 μέτρων καὶ ὕψος μέχρι 2 ἢ 3 εἰς τοὺς μεγαλυτέρους μέτρων ὥστε νὰ ἵσταταί τις ὄρθιος εἰς ὅλους τοὺς τάφους.

Αἱ θυρίδες εἶναι μικραὶ ἔχουσι ὕψος καὶ πάχος περίπου ἑνὸς μέτρου, πλάτος δὲ κατά τι ὀλιγώτερον ὥστε νὰ εἰσέρχεταί τις πρηνής.

Εὑρήματα εἰς ὅλους τοὺς τάφους ἦσαν σχετῶν ὁποίων σώζεται ἡμισεσηπὼς καὶ ὁ κοντὸς τοῦ δόρατος.

Χαλκαῖ λεπίδες μαχαιρίων.

Χαλκοῦς πέλεκυς.

Ἔτι δὲ

Σφονδύλια ἐκ ποικιλόχρου στεατίτου καὶ ἐξ ὀπτῆς γῆς.

Χάνδραι μικραὶ ἐκ πρασινοκ. ὑαλώδους μάζης.

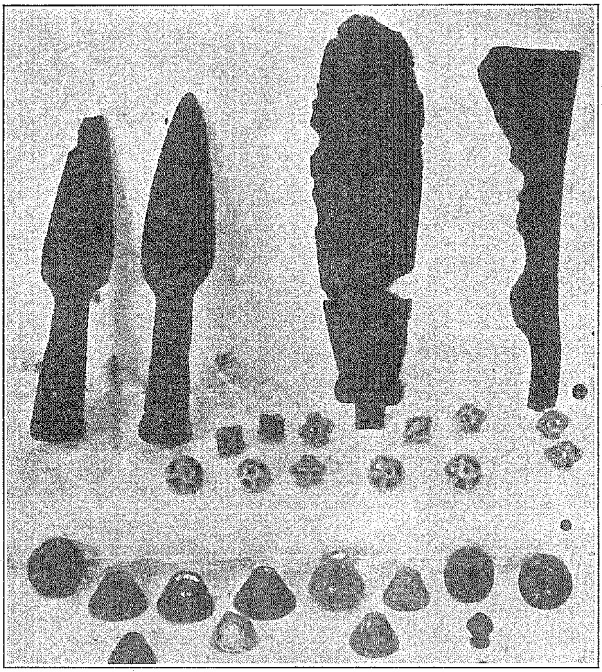

Εἰκ. 3. Εὑρήματα Μυκηναϊκῶν τάφων Γουμενίτσης.

δὸν τὰ αὐτά, μικρὰ δηλαδὴ ἀγγεῖα τῶν γνωστῶν Μυκηναϊκῶν τύπων ἤτοι:

Τρίωτα Λεβήτια.

» Κρατηρίσκοι.

Μόνωτα Κύπελλα.

Εἷς εὐμεγέθης ἀμφορεύς.

Τυφλόστομον ἀμφορείδιον μόνον ἕν.

Ἔτι δὲ

Δύο λίθινα διάτρητα ἐργαλεῖα ἐν σχήματι μᾶλλον μικροῦ πελέκεως.

Δύο αἰχμαὶ δοράτων χαλκαῖ ἐντὸς τῆς μιᾶς

Χάνδραι ἐξ ἀχάτου.

Κομβία ἀμφικωνοειδῆ διάτρητα καὶ τεμάχιον ὀψιανοῦ λίθου.

Πάντα ταῦτα ἐκομίσθησαν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν Πατρῶν.

Ἐπὶ τῶν ἀγγείων καίτοι δὲν ἐκαθαρίσθησαν εἰσέτι ἐπικρατοῦσιν τὰ γραμμικὰ κοσμήματα, κύκλοι, δικτυωτὰ τρίγωνα καὶ τὰ παρόμοια, ἀπαράλλακτα ὅπως εἰς τὰ κεφαλληνιακὰ ἀγγεῖα ὡς καὶ εἰς τὰ ἀγγεῖα τοῦ Λόπεσι καὶ τῆς Ἀγραπιδιᾶς τῶν Συχουενῶν καὶ τὰ τῆς νῦν Πύλου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Τὰ εὑρήματα ἑπομένως ταῦτα ἀνάγονται εἰς τὸ τέλος τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου (περὶ τὸ 1100 π. Χ.).

Ἴχνη Μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ ἢ ἀκροπόλεως δὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω καίτοι περιηγήθην τὰ σπουδαιότατα τῶν πέριξ μερῶν.

Λαμβάνοντες τοῦτο ὑπ᾿ ὄψιν ὡς καὶ τὸ ὕψος εἰς ὃ εὑρίσκεται τὸ Μυκηναϊκὸν αὐτὸ Νεκροταφεῖον (850 μέτρα περίπου ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης) δικαιούμεθα πιθανῶς νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι πρόκειται περὶ παραθεριζόντων κατοίκων νοτιωτέρων μερῶν.

Μετὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Λόπεσι καὶ τῆς Ἀγραπιδιᾶς τῆς Ἀχαΐας ἡ εὕρεσις καὶ αὐτοῦ τοῦ Νεκροταφείου τῆς κάτω Γουμενίτσης ἄγει πλέον εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς τῆς ἐποχῆς ταύτης τοὐλάχιστον ἦτο εὐρύτατα διαδεδομένος καθ᾿ ἅπασαν τὴν Δυτικὴν Πελοπόννησον καὶ δὴ ἐν Ἀχαΐᾳ, ὅπου ὑπῆρχε μέχρι σήμερον ἰδέα ὅτι δὲν θὰ εὑρίσκοντο ἴχνη αὐτοῦ.

Ἐλπίζω ὅτι προσεχῶς καὶ ἀλλαχοῦ θὰ ἀναγγείλω τὴν ἀνακάλυψιν ἑτέρου Μυκηναϊκοῦ Νεκροταφείου.

Ν. ΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ
Ἔφορος ἀρχαιοτήτων

ΝΕΑ ΠΡΟΣΚΤΗΜΑΤΑ ΕΘΝΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥ 1923 - 1925

Α. Ἐν τῇ ***Μυκηναϊκῇ Συλλογῇ*** κατετέθησαν τὰ ἑξῆς:

1) Εἴκοσι καὶ ἓν πήλινα ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων (εἰκ. 1 - 5) μυκηναϊκῆς ἐποχῆς εὑρεθέντα ἐν Παλαιοχωρίῳ τῆς Κυνουρίας (πλησίον τοῦ χωρίου Γλυππίας) ἐν τῷ κτήματι τοῦ Π. Συκώκη, ἀπέχον τετράωρον δυτικῶς τοῦ Λεωνιδίου, ἐντὸς σπηλαιωδῶν τάφων. (Ἀριθ. Εὑρετ. Συλλ. Μυκηνῶν 6262 - 6283).

Τὰ ἀγγεῖα εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον τῶν τελευταίων μυκηναϊκῶν χρόνων (L. H. III), ὀλίγα δὲ μόνον εἶναι παλαιότερα σύγχρονα πρὸς τὰ τοῦ ἀνακτορικοῦ ῥυθμοῦ (L. H. II).

Διὰ τὸ μόνωτον ποτήριον εἰκ 1, 6΄, ἰδὲ Korakou Fig. 52, 1 καὶ 4 (ὅπου παραστάσεις διπλῶν πελέκεων) καὶ τὰ συντρίμματα (L.H.I) σελ. 40, καὶ πρὸς τούτοις Fig. 63,5 (=L.H.II).

Διὰ τὸ ἀσπιδοειδὲς κόσμημα τοῦ ἀγγείου 6 τῆς εἰκ. 2 πρβλ. Korakou, Fig. 52,3 (ὅπου τὸ σύντριμμα εἶναι L. Hell. I).

Διὰ τὴν πυξίδα τῆς εἰκ. 2, γ πρβλ. Furtwängler - Löschke, Myk. Vasen Taf XXI, 153, ὅπου τὸ αὐτὸ ἐσχηματισμένον πολὺ περισσότερον κόσμημα παριστῶν θαλάσσιον βράχον.

2) Χαλκοῦν «Μινωϊκὸν» ἀγαλμάτιον τοῦ ὁποίου λείπει τὸ δεξιὸν σκέλος ἀπὸ τοῦ γόνατος καὶ ὁ ἀριστερὸς πούς. Μὲ τὸ δεξιὸν σκέλος, ὡς φαίνεται, ὀλίγον πρὸς τὰ ὀπίσω τεθειμένον ἵστατο ὄρθιον ἔχον τὸ σῶμα ἐνδεικτικῶς ὀλίγον τεταμένον, προτεῖνον τὸ στῆθος καὶ κάμπτον ἱκα-

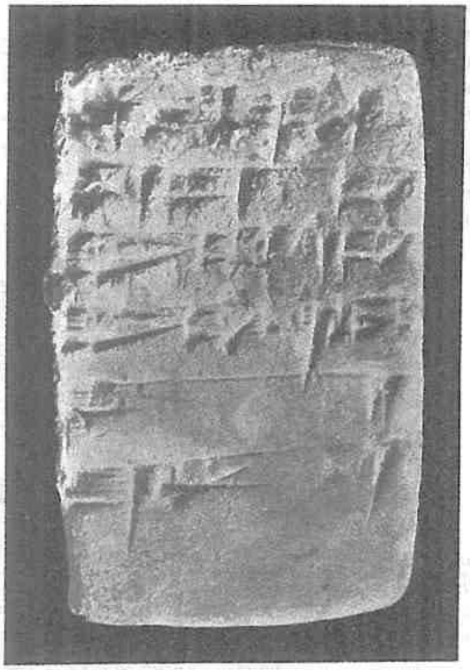

Εἰκ. 6. Πλινθὶς φέρουσα σφηνοειδῆ ἐπιγραφήν.

νῶς πρὸς τὰ ὀπίσω τὸ ἄνω τοῦ σώματος («λορδωμένον»). Τὸν ἀριστερὸν βραχίονα ἔχει καθειμένον, τὸν δὲ δεξιὸν κάμπτει κατὰ τὸν ἀγκῶνα καὶ φέρει τὴν πυγμὴν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποφράττῃ τούτους.

Ὁ σχηματισμὸς τοῦ σώματος εἶναι λεπτός, νευρώδης. Οἱ μύες, ἰδίᾳ τῶν βραχιόνων καὶ τοῦ στήθους τονίζονται ἰσχυρῶς· ἐγκοπαὶ βαθεῖαι ἐνιαχοῦ, ὑποδεικνύουσι τὰς πλευρὰς καὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς κοιλίας (ὄχι φυσικήν). Φέρει τὸ Κρητικὸν περίζωμα μὲ τὴν φαλλοθήκην, ἐν ᾗ ὁ φαλλὸς φαίνεται ὅτι ἐτηρεῖτο ὀρθός. Ἡ κεφαλὴ ἐντελῶς ᾠοειδής· μακροὶ λεπτοὶ πλόκαμοι (εἷς ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ μετώπου καὶ δύο ὄπισθεν τοῦ κρανίου) εἶναι σπειροειδῶς ἀνάγλυπτοι ἐπὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

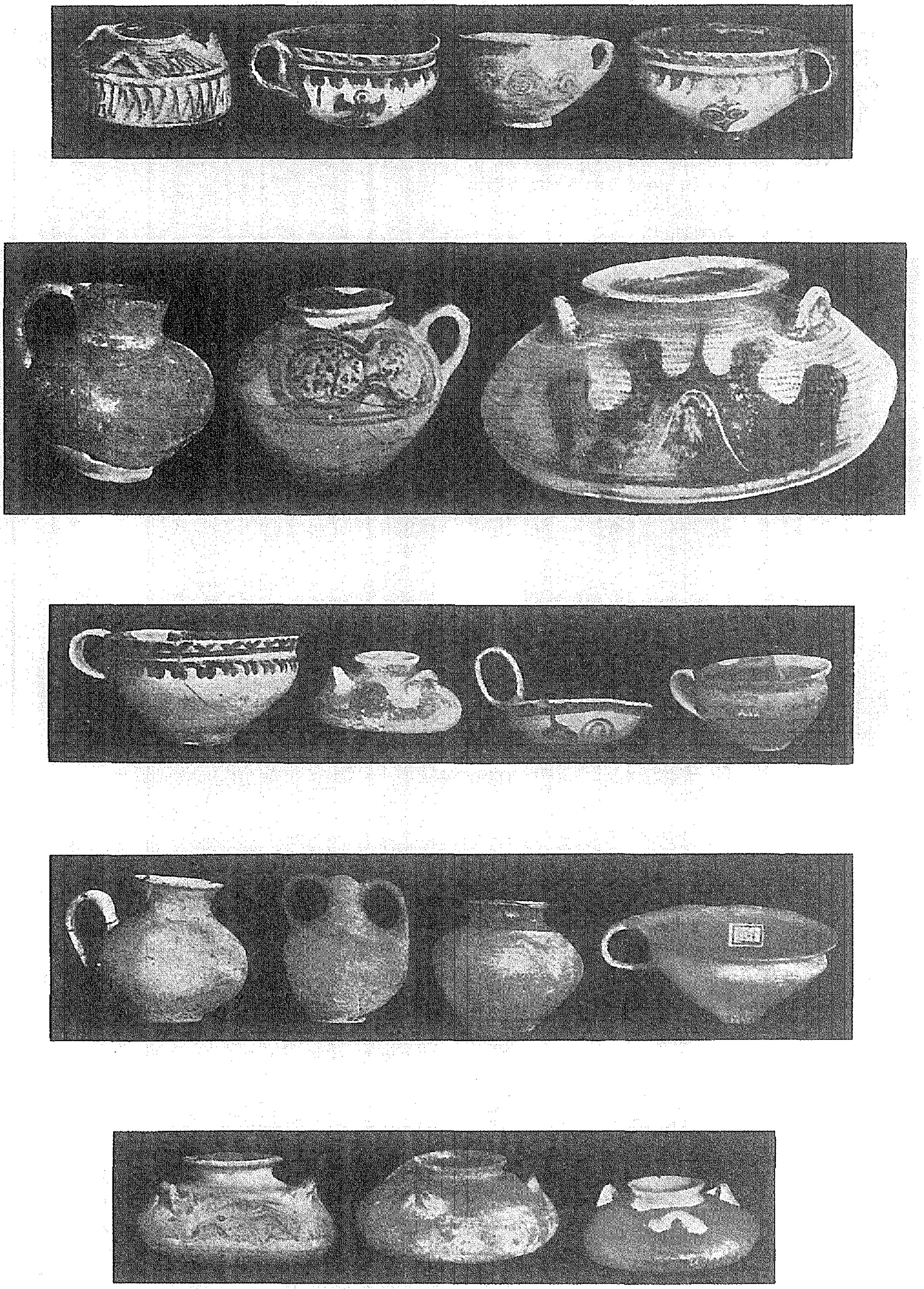

Εἰκ. 1 - 5. Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου. Μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα Κυνουρίας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τοῦ πλαγίου τοῦ κρανίου καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ νώτου. Ὕψος 0,23. Προέρχεται ἐξ ἀγορᾶς. Ἀριθ. Εὑρετ. Μουσείου 6284. (Δημοσιεύεται προσεχῶς ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδι).

3) Πήλινον πλινθίον, ἤτοι πινακίς: ὕψος 0 09, πλάτ. 0.06 καὶ πάχ. 0.02· φέρουσα ἀμφοτέρωθεν ἐγχάρακτον σφηνοειδῆ ἐπιγραφήν, εἰκ. 6. Εἶναι δὲ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη κατὰ τὸν καθηγητὴν κ. Unger πολὺ σπουδαία καθότι εἶναι αὐτὸς ὁ

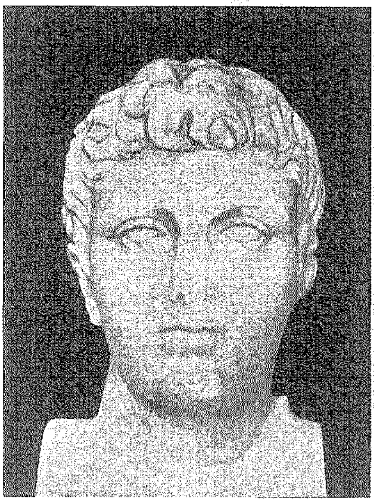

Εἰκ. 9. Ἐθν. Μουσείου Ἀθηνῶν ἀριθ. 3484.

θεμέλιος λίθος τοῦ ναοῦ Ἐανούα τῆς ἐν Οὐρὰκ θεᾶς Τσιχτὰρ τοῦ ὑπὸ Σὶν - Γκασὶδ βασιλέως τοῦ Οὐρὰκ καὶ Ἀναουνοὺμ περὶ τὰ 2100 π. Χ. ἀνοικοδομηθέντος.

Ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ Ἰωαννου Γιαντσούλου ἐκ Σμύρνης καὶ προέρχεται ἐκ Μεσοποταμίας. (Ἀριθ. Εὑρετ. Συλλογῆς Μυκηνῶν 6261).

Β. Ἐν τῇ ***Συλλογῇ τῶν Γλυπτῶν*** εἰσήχθησαν κατὰ τὴν τελευταίαν τριετίαν τὰ ἑξῆς ἀρχαῖα σημειούμενα διὰ τῶν ἀριθμῶν τοῦ Εὑρετηρίου.

Αἱ δημοσιευόμεναι κατωτέρω μαρμάριναι κεφαλαί, ἑλληνιστικῶν καὶ Ρωμαϊκῶν χρόνων εὑρέθησαν ᾠκοδομημέναι μετὰ πλείστων ἄλλων τεμαχίων ἐπιτυμβίων στηλῶν, ἐντὸς τοῦ τείχους τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως. Τὰ γλυπτὰ ταῦτα, δὲν ἔχουσι βεβαίως σχέσιν μὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (Ι 93) παραδιδόμενα περὶ ἐνοικοδομήσεως γλυπτῶν ἐξ ἀρχαίων μνημείων καὶ ἐπιτυμβίων στηλῶν εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους

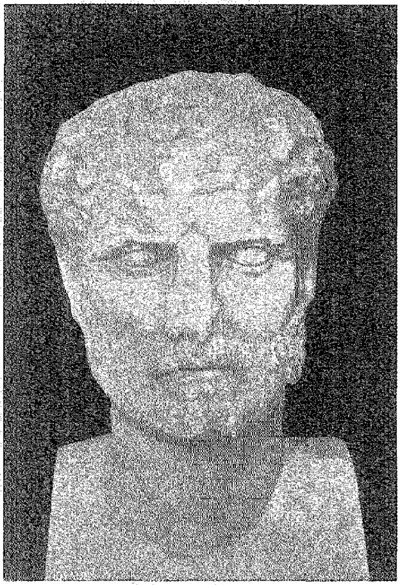

Εἰκ. 10. Ἐθν. Μουσείου Ἀθηνῶν ἀριθ. 3487.

ἀνεγερθὲν ἐν τάχει τεῖχος, ἀλλὰ προέρχονται πιθανῶς ἐκ μεταγενεστέρας ἐπισκευῆς τοῦ τείχους τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως γενομένης ἴσως μετὰ τὴν καταστροφὴν τούτου ὑπὸ Σύλλα.

Τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ τείχους εὑρέθη ἐν ὑπογείῳ οἰκίας τινος κειμένης ἐν ὁδῷ Ἐρυσίχθωνος πλησίον τοῦ Θησείου, ὅπερ ἡμεῖς ἐξηρευνήσαμεν διὰ σκαφῆς.

1) Κεφαλὴ νεανίου μετὰ τοῦ λαιμοῦ (ἀριθ. 3482 εἰκ. 7), μεγέθους ὀλίγον τι μείζονος τοῦ φυσικοῦ, καλῆς διατηρήσεως, πλὴν τοῦ ἄκρου τῆς ῥινός, μικρὸν ἀποκεκρουμένης. Προέρχεται ἐξ ἐπιτυμβίου μνημείου ὅλως προστύπου. Κλίνει πρὸς τὸν δεξιὸν ὦμον. Κόμη ἐκ βραχέων κανονικῶν βοστρύχων ἀποτελουμένη ἔχει ὁμοιό-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

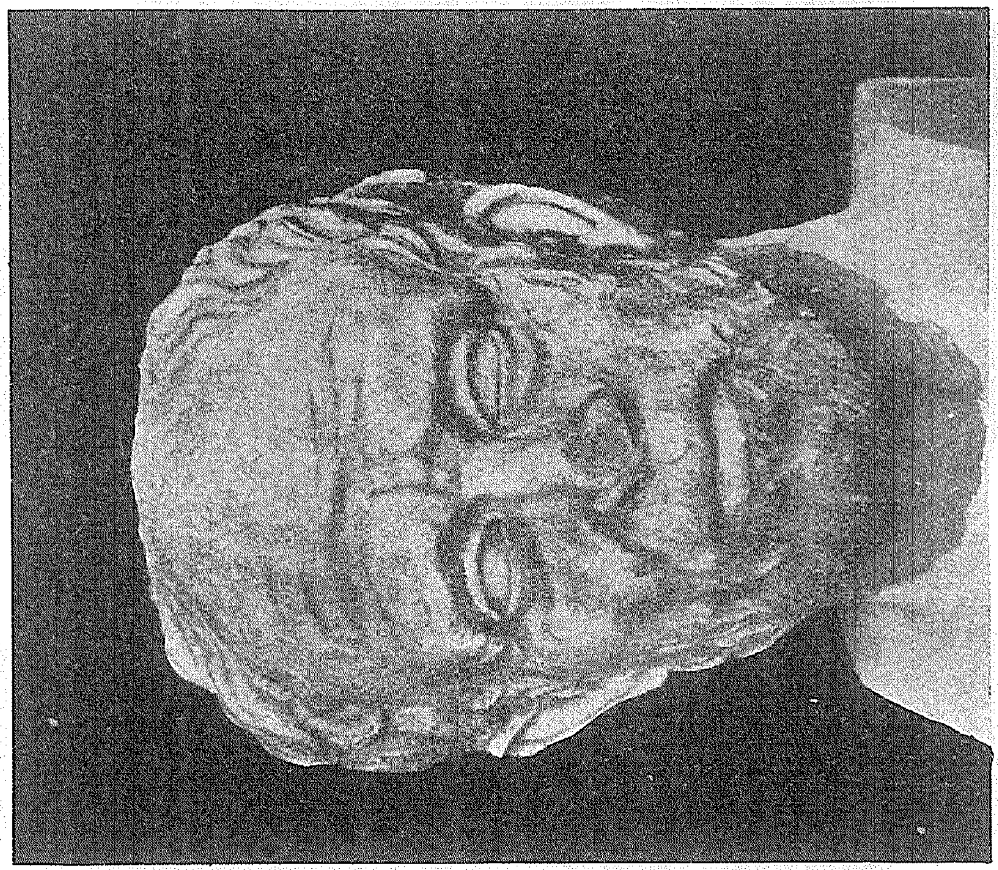

Εἰκ. 8. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἀριθ. 3483.

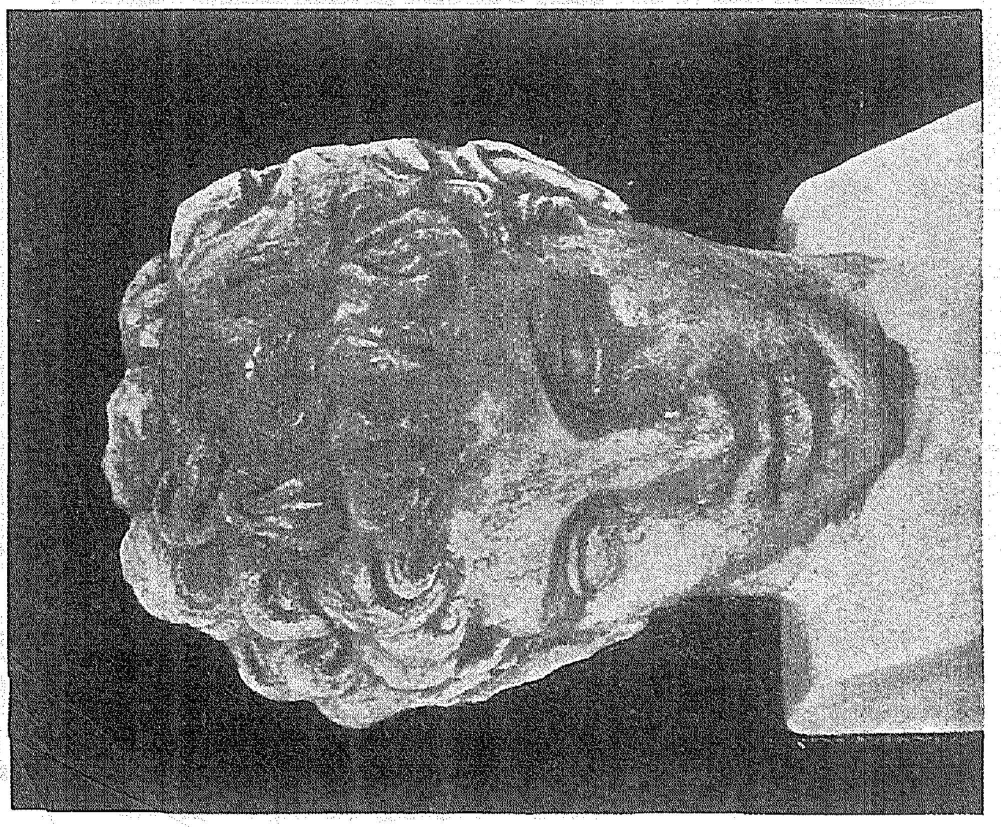

Εἰκ. 7. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἀριθ. 3482.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Εἰκ. 13. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἀριθ. 3490.

Εἰκ. 18. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (σελ. 28).

τητα πρὸς τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους. Ὕψος 0,30.

2) Κεφαλὴ ἀνδρὸς γενειαφόρου (ἀριθ. 3483 εἰκ. 7) μετὰ μέρους τοῦ λαιμοῦ, μεγέθους ὀλίγον τιμικροτέρου τοῦ φυσικοῦ. Σῴζεται καλῶς, πλὴν τοῦ ἄκρου τῆς ῥινὸς μικρὸν ἀποκεκρουμένης. Προέρχεται ἐξ ἐπιτυμβίου μνημείου, ἔχει μικρὰν ὁμοιότητα πρὸς τὴν κεφαλὴν τοῦ Δημοσθένους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

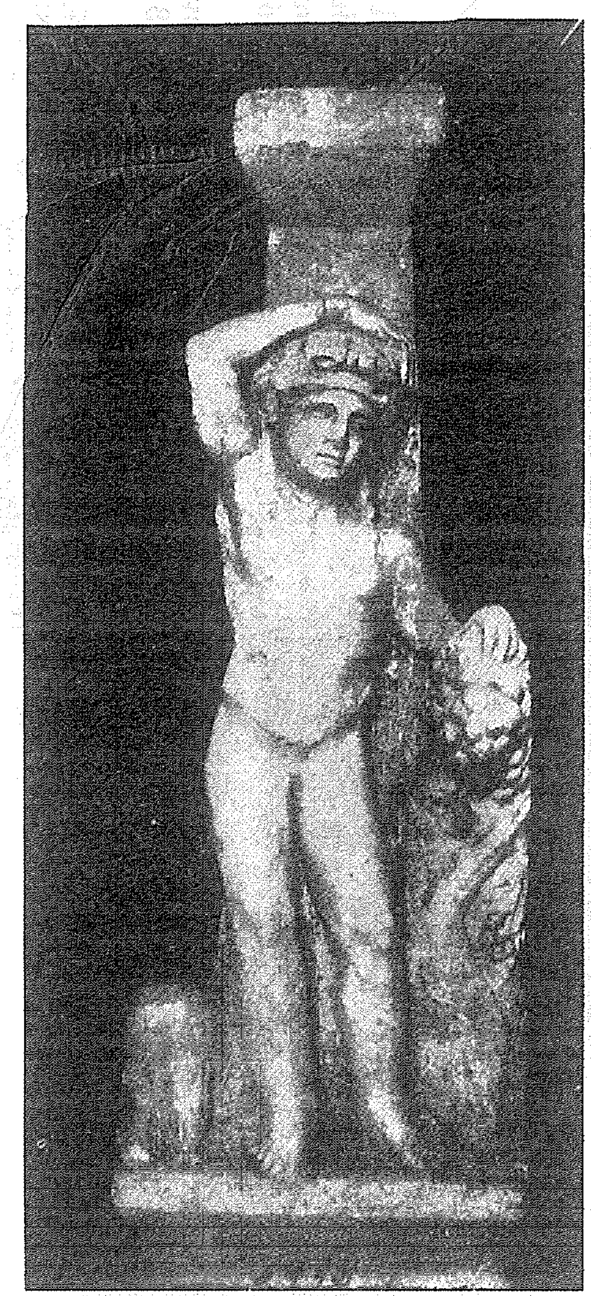

Εἰκ. 14. Ποὺς τραπέζης μὲ ἀνάγλυπτον Διόνυσον ἐκ Μεγάρων. Ἐθν. Μουσείου Ἀθηνῶν ἀρ. 3493.

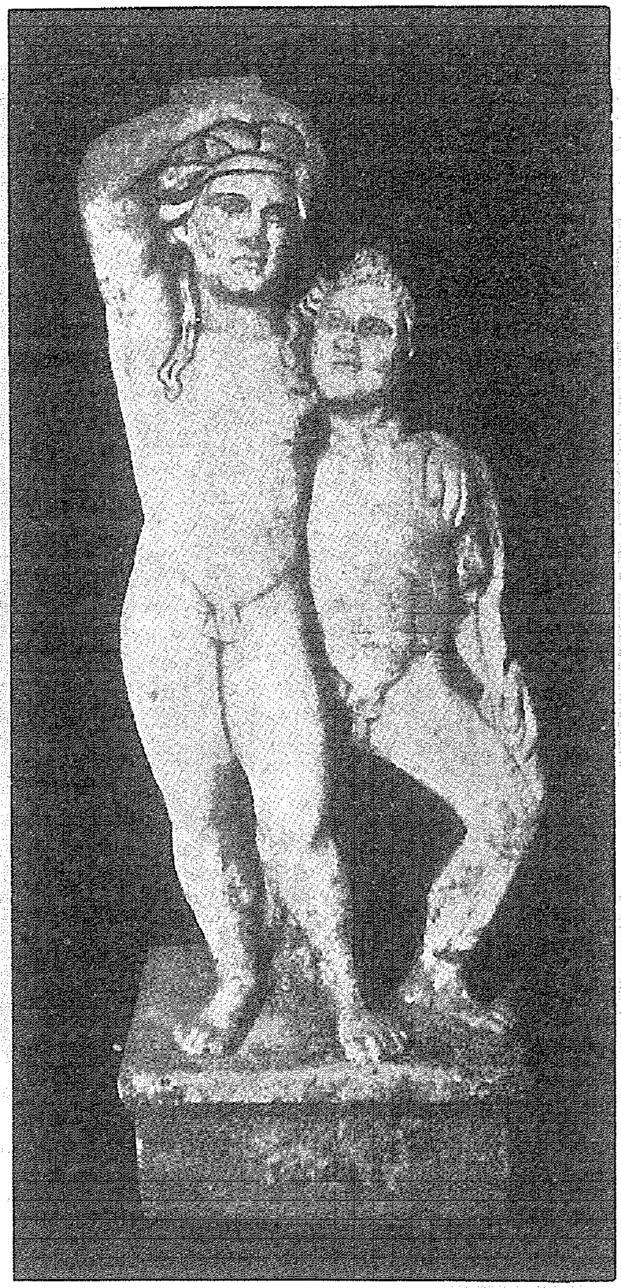

Εἰκ. 15. Διόνυσος καὶ Σάτυρος ἐκ ποδὸς τραπέζης ἐκ Μεγάρων.

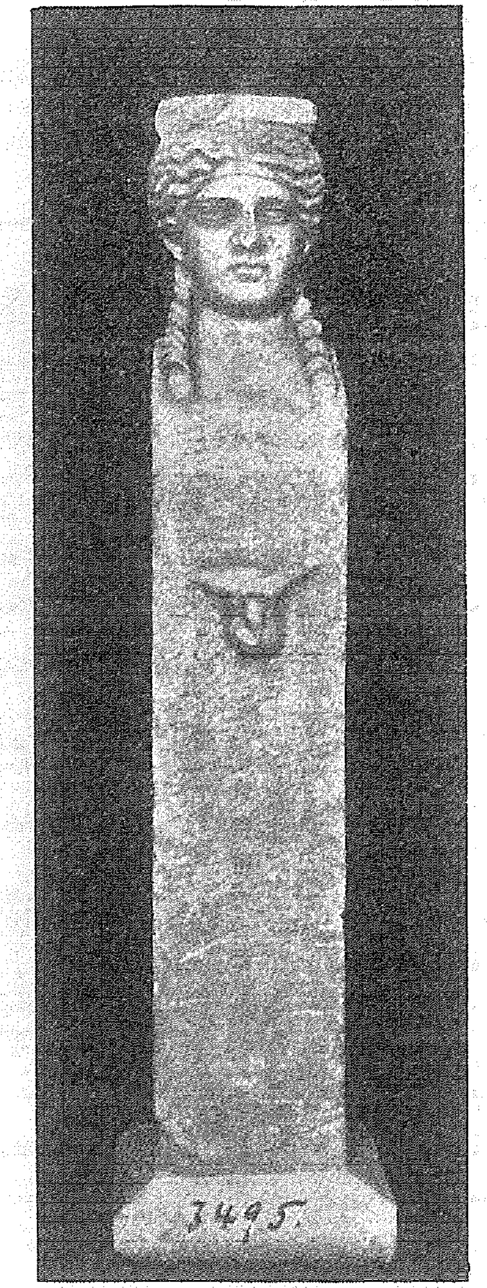

Εἰκ. 16. Στήλη Ἑρμαϊκὴ μὲ προτομὴν Διονύσου ἐκ Μεγάρων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

3) Κεφαλὴ νεανίου μετὰ μέρους τοῦ λαιμοῦ (ἀριθ. 3484 εἰκ. 9) ἐξ ἐπιτυμβίου μνημείου προερχομένη. Ὕψ. 0,22. Κόμη πλουσία ἐκ βοστρυχίων κυματοειδῶν ἀποτελουμένη· σώζεται καλῶς πλὴν τοῦ ἄκρου τῆς ῥινὸς ἀποκεκρουμένης. Παρίσταται ὡσεὶ τεθλιμμένος.

4) Κεφαλὴ εἰκονιστικὴ φυσικοῦ μεγέθους (ἀρ. 3487 εἰκ. 10) μετὰ τοῦ λαιμοῦ, ἀνδρὸς γενειαφόρου, ἐξ ἐπιτυμβίου μνημείου, λίαν ἐκτύπου αναγλύφου προερχομένου. Ῥὶς ἀποκεκρουμένη, ὡς καὶ μικρὸν κατὰ τὸ μέτωπον. Κόμη οὔλη ἐκ βοστρυχίων. Μέτωπον σύνοφρυ. Ὕψος 0,28.

5) Κεφαλὴ ἀνδρὸς γενειαφόρου φέροντος μύστακα (ἀριθ. 3488 εἰκ. 11, σελ. 29) μεγέθους $^1/_2$ τοῦ φυσικοῦ μετὰ μέρους τοῦ λαιμοῦ, ἐξ ἐπιτυμβίου προστύπου ἀναγλύφου προερχομένου. Κόμη ἐκ μικρῶν βοστρυχίων ὅλως ἀτημέλητος κατέρχεται ἐκ τοῦ μετώπου. Εἰκονίζεται κατ' ἐνώπιον. Διατήρησις καλή. Μέτωπον ἐρρυτιδωμένον. Ὕψος 0,18.

6) Κεφαλὴ μικρᾶς κόρης κατ' ἐνώπιον μετὰ μέρους τοῦ λαιμοῦ. Ἔφερεν ἱμάτιον ὅπερ ἐκάλυπτε τὸ ἄνω τῆς κεφαλῆς. Ἐπὶ τοῦ μετώπου κατήρχετο ἡ κόμη ἀτημέλητος. Ὕψ. 0,17 (ἀριθ. 3489 εἰκ. 12, σελ. 29).

7) Κεφαλὴ μικρᾶς κόρης ἐξ ἐπιτυμβίου προστύπου ἀναγλύφου (ἀριθ. 3490 εἰκ. 13). Κόμη περιέργως χωριζομένη κατὰ τὸ μέσον κατέρχεται κυματοειδὴς ἐπὶ τῶν κροτάφων. Ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τῆς κόμης σώζονται δύο ὀπαὶ διατηροῦσαι καὶ τὰς ἐκ σιδήρου περόνας δι' ὧν προσηλοῦτο κόσμημά τι. Ὀφθαλμοὶ πλαστικῶς δεδηλωμένοι. Χείλη παχέα ὡς τῶν αἰθιόπων. Ἴσως οὐχὶ ἑλληνική. Ὕψος 0,19.

Εἰκ. 20. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (σελ. 28).

8) Ψηφισματικὸν ἀνάγλυφον Ἀντιοχιδῶν (ἀρ. Εὑρετ. 3491). Πβλ. Ἀρχαιολ. Δελτίον 1923 σελ. 92 ἀριθ. 2 (Χ. Καροῦζος).

9) Ἀνάγλυφον ἐκ κορυφῆς ψηφίσματος (ἀρ. Εὑρετ. 3492). Ἀρχ. Δελτ. 1923 εἰκ. 3. Ἐκ τοῦ Ἡρακλείου τοῦ Κυνοσάργοις (Χ. Καροῦζος).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

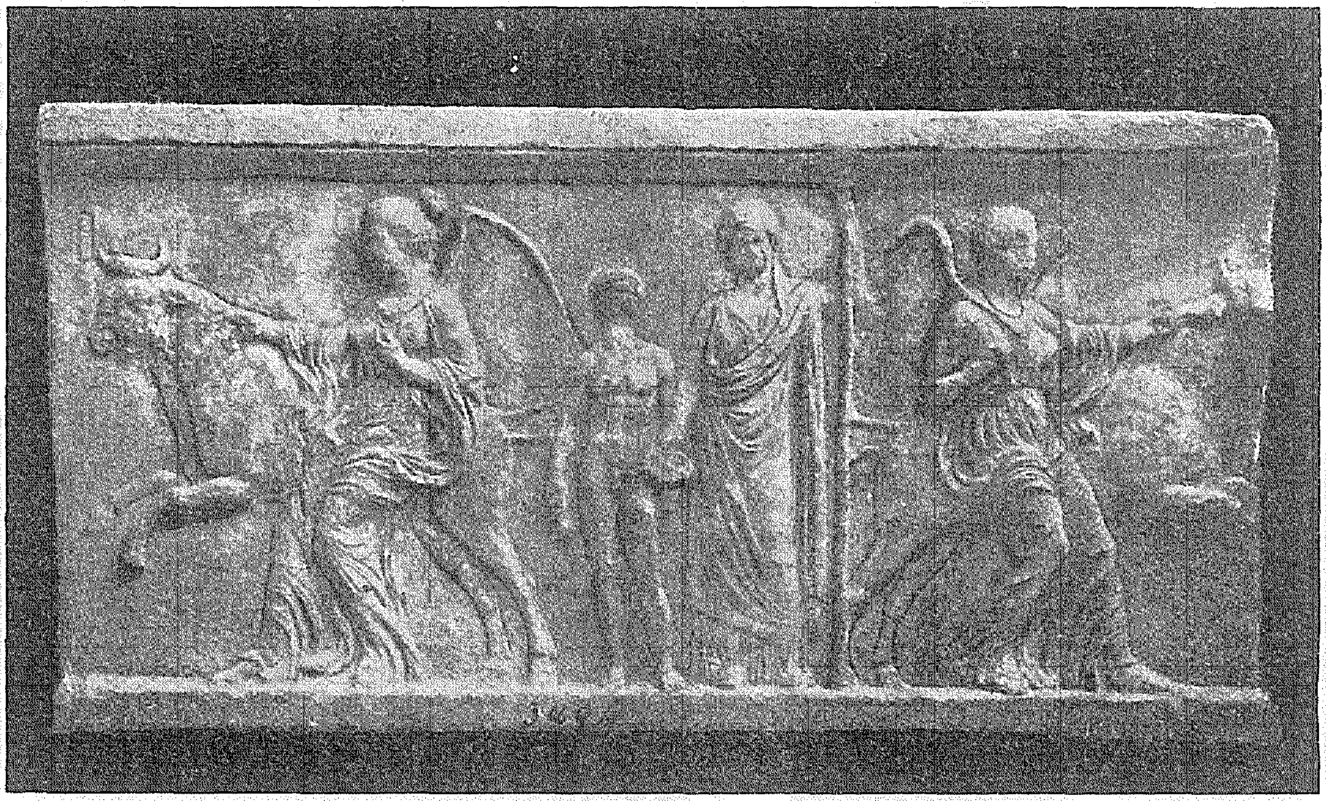

Εἰκ. 17. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.

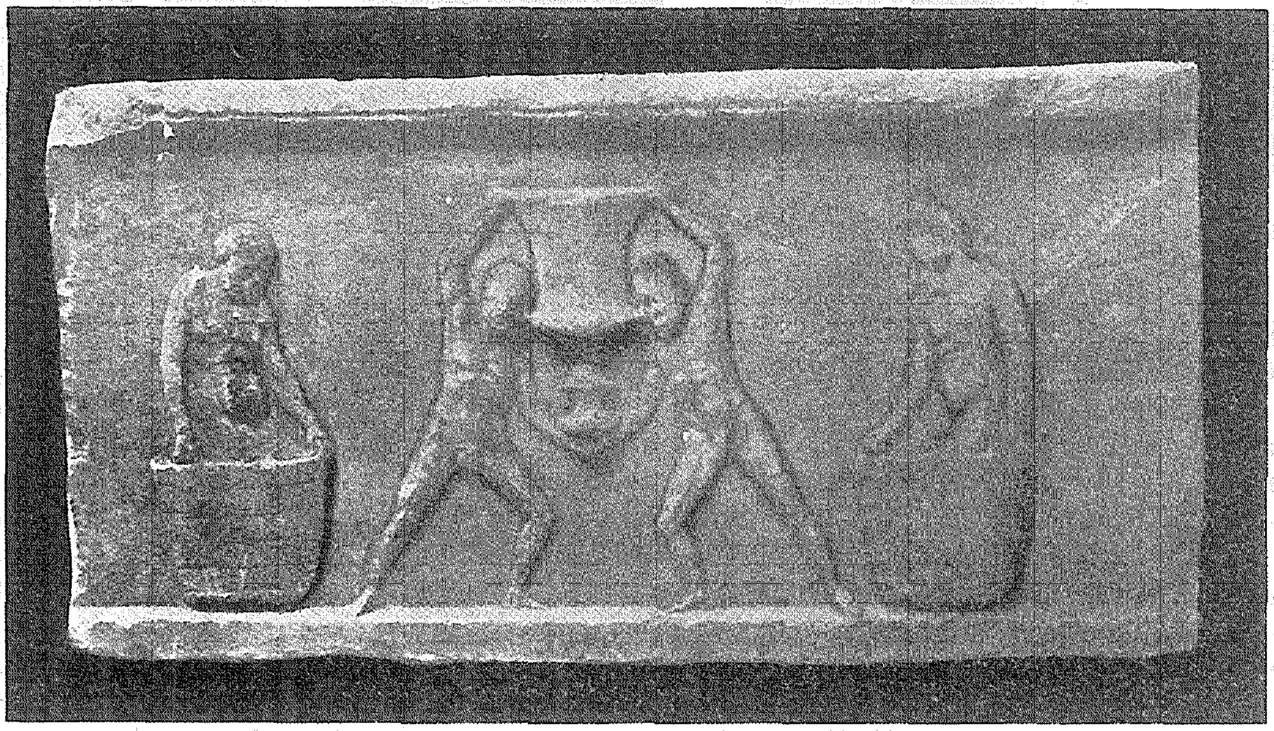

Εἰκ. 19. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

10) Ποὺς τραπέζης ἐπὶ ὑψηλοῦ τετραγώνου βάθρου ἱστάμενος εἰκ. 14. Παρίσταται ἀγαλμάτιον Διονύσου γυμνοῦ κατ᾽ ἐνώπιον στηριζομένου ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός, τὸν ἀριστερὸν ἔχοντος ἐν ἀναπαύσει. Τὴν δεξιὰν χεῖρα ἔχει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὡς ἐν ἀναπαύσει, τὴν δὲ ἀριστερὰν στηρίζει ἐπὶ τοῦ παρὰ τὸν ἀριστερὸν πόδα κειμένου κορμοῦ δένδρου περὶ ὃ ἑλίσσεται ἄμπελος μετὰ σταφυλῶν. Παρὰ τὸν δεξιὸν πόδα λεοντιδεύς, οὗ ἡ κεφαλὴ ἀποκεκρουμένη. Ὕψος 0,77 μετὰ τοῦ βάθρου 0,95. Εὑρέθη ἐν Μεγάροις ἐν κτήματι Μπερδελῆ (ἀριθ. Εὑρετ. Γλυπτῶν 3493).

11) Ποὺς τραπέζης ἐπὶ βάθρου οὗ προσερείδεται σύμπλεγμα Διονύσου καὶ Σατύρου, εἰκ. 15. Διόνυσος γυμνὸς κατ᾽ ἐνώπιον ἱστάμενος στηρίζων τὸ σῶμα ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός, τὸν δὲ ἀριστερὸν ἔχων χιαστὶ ὡς ἐν ἀναπαύσει. Τὴν δεξιὰν χεῖρα ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ἀνακεκλιμένην ὡς ἐν ἀναπαύσει, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς περιπτύσσει ἀπὸ τοῦ ὤμου Σάτυρον ἐπίσης γυμνὸν μὲ διεστηκότα τὰ σκέλη καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς καλαύροπα. Ὕψ. 0,65. Εὑρέθη ἐν Μεγάροις ἐν κτήματι Μπερδελῆ (ἀριθ. 3494).

12) Στήλη Ἑρμοῦ τῆς τετραγώνου ἐργασίας χρησιμεύουσα ὡς ποὺς τραπέζης ἐφ᾽ ἧς ἄνωθεν στρογγύλη κοιλότης ἐν ᾗ ἐτίθετο τὸ ἔμβολον τῆς ἐπικειμένης πλακός, εἰκ. 16. Εἰκονίζεται κεφαλὴ Διονύσου νεαροῦ ἀγενείου μετὰ κόμης καλῶς διευθετημένης. Ἑκατέρωθεν ἐπὶ τῶν ὤμων ἀνὰ εἷς βόστρυχος. Ὕψος 0,75 (ἀριθ. 3495).

13) Πλὰξ ἀνάγλυπτος ἐπιμήκης μετὰ στεφάνης ἄνω καὶ κάτω μήκ. 1,59, πλάτ. 0,81 (ἀριθ. 3496 εἰκ. 17). Κατὰ τὰς στενὰς πλευρὰς φέρει ἀναθύρωσιν δι᾽ ὧν συνείχετο μετ᾽ ἄλλων πλακῶν. Εἰκονίζεται θεότης γυναικεία ἱσταμένη ἐν ποδόρει ἱματίῳ μετὰ διπλοϊδίου κρατοῦσα διὰ τῆς ὑψωμένης ἀριστερᾶς σκῆπτρον, διὰ δὲ τῆς καθειμένης δεξιᾶς φιάλην ἣν προτείνει εἰς τὸν δεξιὰ αὐτῆς ἱστάμενον νεανίαν κρατοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς οἰνοχόην. Ἑκατέρωθεν τῶν δύο τούτων μορφῶν ἀνὰ μία Νίκη πτερυγοφόρος ἐν πλουσίῳ πτυχωτῷ ἱματίῳ, ὁδηγοῦσα πρὸς θυσίαν Ταῦρον. Τέχνη ἑλληνιστικῶν χρόνων. Εὑρέθη ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν ὁδὸν Ῥηγίλλης ἐν θεμελίοις οἰκίας Πανούτση μετὰ τῶν δύο ὑπ᾽ ἀριθ. 14 καὶ 15 ἀκολούθων ἀναγλύφων.

Εἰκ. 21. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.

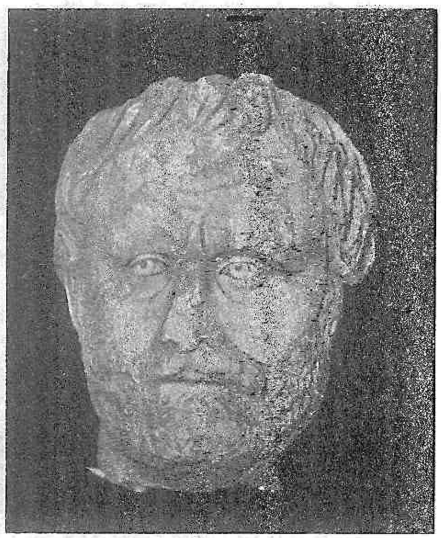

Εἰκ. 22. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἀριθ. 3514.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

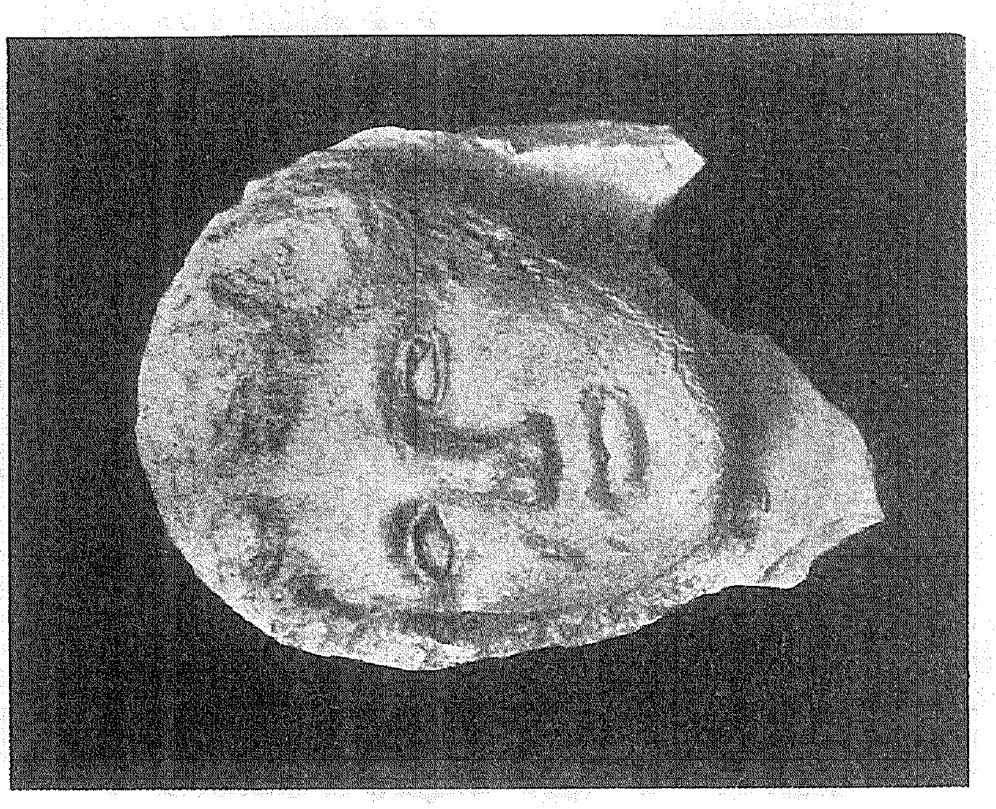

Εἰκ. 23. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἀριθ. 3515.

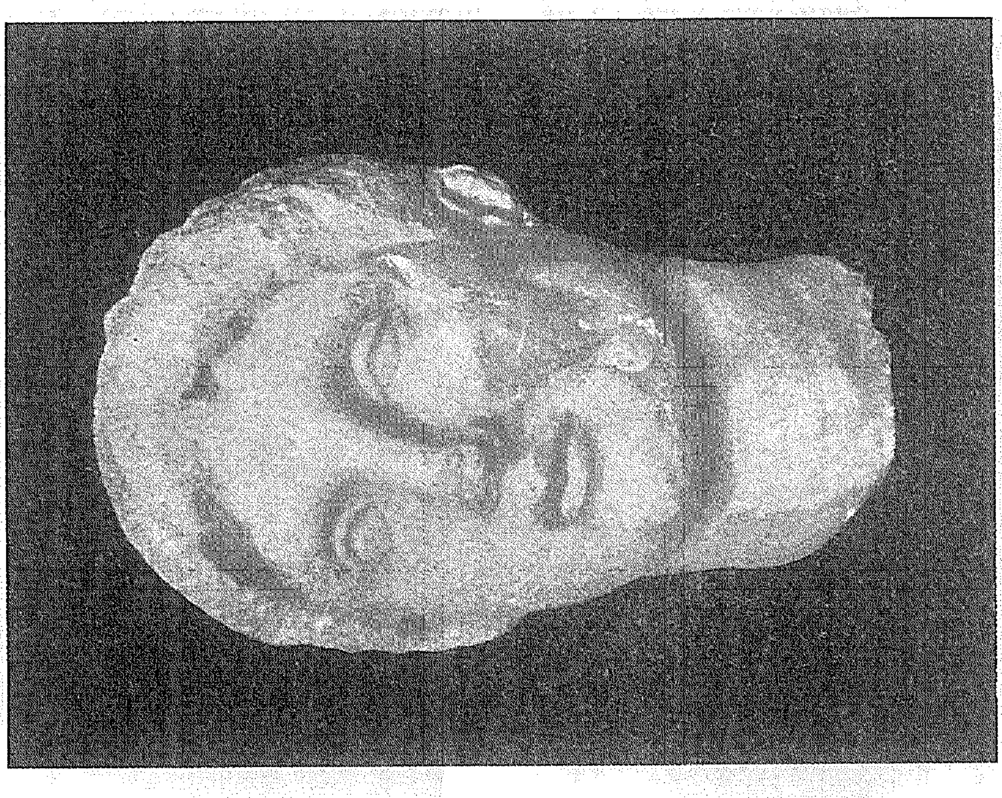

Εἰκ. 24. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἀριθ. 3516.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

14) Πλὰξ ὁμοία τῇ προηγουμένῃ (ἀρ. 3497 εἰκ. 18). Παρίσταται ἐν ἀναγλύφῳ κατὰ τὸ μέσον πάνθηρ πρὸς δεξιὰ τρέχων.

15) Πλὰξ ὁμοία ταῖς ἀνωτέρω (ἀριθ. 3498 εἰκ. 19). Εἰκονίζονται ἐν τῷ μέσῳ δύο Σάτυροι γυμνοὶ βαστάζοντες ἐν τῷ μέσῳ ἐπὶ τῶν ὤμων μέγαν κάνθαρον. Ἑκατέρωθεν τούτων δύο Σειληνοὶ ἐντὸς κοφίνων πατοῦντες σταφυλάς. Τέχνη ἑλληνιστικῶν χρόνων.

16) Μέγα ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον τῶν καλουμένων ναϊδιοσχήμων (ἐλλείπει τὸ ἐπιστύλιον καὶ

Εἰκ. 25. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.

αἱ παραστάδες). Εἰκονίζεται ἀριστερὰ γυνὴ ἐπὶ ἕδρας μετ' ἐρεισινώτου, καθημένη πρὸς δεξιὰ ἐν ποδήρει ἱματίῳ ἀχειριδώτῳ ἔχουσα τοὺς πόδας διεσταυρωμένους, ἐδεξιοῦτο τὸν πρὸ αὐτῆς ἱστάμενον ἄνδρα (τὸν σύζυγόν της). Ἐλλείπουσιν ἀμφότεραι αἱ χεῖρες. Εἰς τὸ βάθος εἰκονίζεται ἐν ταπεινῷ ἀναγλύφῳ νεᾶνις καὶ γέρων τεθλιμμένος ἐν προσωπικῇ ὁμοιότητι εἰκονιζόμενος, πάντως ὁ πατὴρ τῆς θανούσης. Ὕψ. 1,45, πλάτ. 1,55. — Ἀττικῆς - Μαρκόπουλον ἐν ἀγρῷ Ι. Χασιώτου (ἀριθ. 3505 εἰκ. 20, σελ. 24).

17) Μέγα ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον. Εἰκονίζεται νεανίας γυμνὸς πρὸς ἀριστερά, στηριζόμενος ἐπὶ κιονίσκου, ἐφ' οὗ ἔχει ἀποθέσει τὴν χλαμύδα του. Τὴν δεξιὰν χεῖρα ἔχει κεκαμμένην κατὰ τὸν ἀγκῶνα καὶ ὑψουμένην πρὸς τὴν κεφαλήν, τὴν δὲ ἀριστερὰν ἐπίσης κεκαμμένην κατὰ τὸ μέσον τοῦ σώματος κρατῶν τὸ ἄκρον τῆς χλαμύδος του. Λείπει ἡ κεφαλὴ (ἀριθμὸς 3506 εἰκ. 21). Πρὸ

Εἰκ. 26. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.
Ἀφροδίτη πρώην Hope.

αὐτοῦ ἵστατο μικρὸς παῖς προσφέρων τι διὰ τῆς ὑψουμένης ἀριστερᾶς. Παρὰ τοὺς πόδας τοῦ νεανίου κύων. Ὕψος 1,44, πλάτος 0,94. Εὑρέθη ἐν Μαραθῶνι ἐν κτήματι Γεωρ. Βενιζέλου.

18) Εἰκονιστικὴ κεφαλὴ ἀνδρὸς πωγωνοφόρου, μεγέθους μείζονος τοῦ φυσικοῦ φέρουσα καὶ μύστακα. Κόμη εἰς βοστρύχους κατέρχεται

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

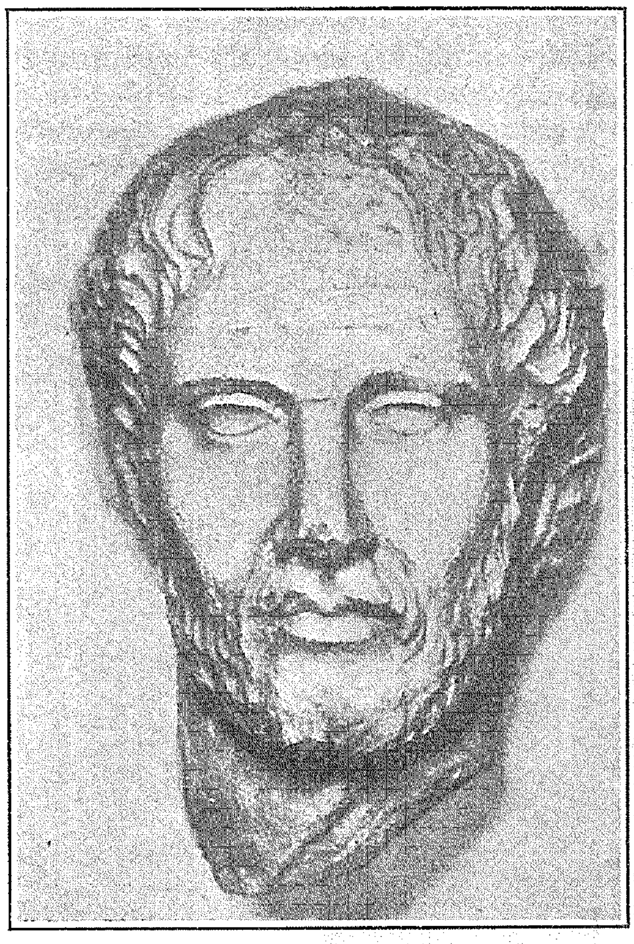

Εἰκ. 11. Ἐθν. Μουσείου Ἀθηνῶν ἀρ. 3488 σ. 24.

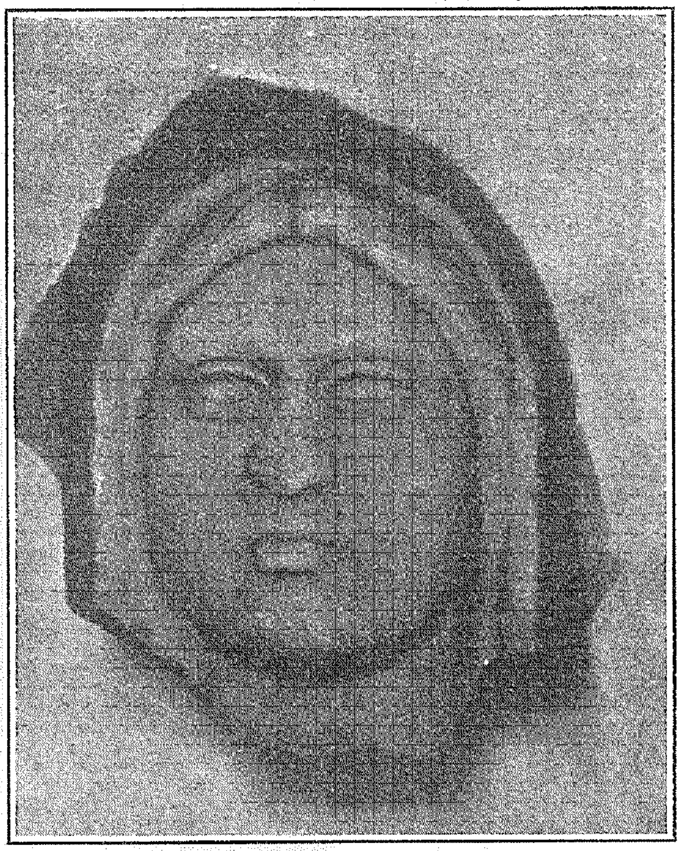

Εἰκ. 12. Ἐθν. Μουσείου Ἀθηνῶν ἀρ. 3489 σ. 24.

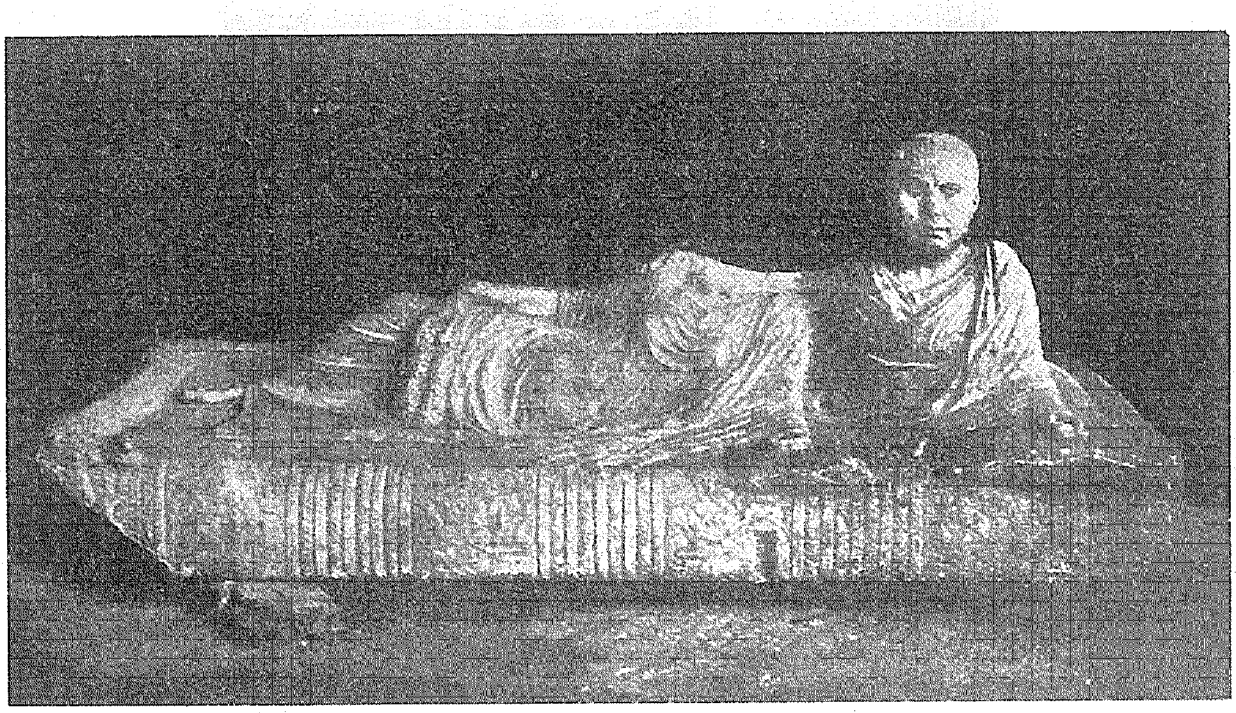

Εἰκ. 29. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν σελ. 32.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἐπὶ τῶν κροτάφων καὶ τοῦ μετώπου. Μέτωπον σύνοφρυ. Κόραι ὀφθαλμῶν πλαστικῶς δεδηλωμέναι. Ἔχει τὸ βλέμμα πρὸς δεξιὰ ἐστραμμένον. Ἔργον ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ὕψ. 0,34. Προέρχεται ἐκ κατασχέσεως (ἀριθ. 3514 εἰκ. 22 σελ. 26).

19) Κεφαλὴ γυναικὸς ἐξ ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου προερχομένη, μετὰ μέρους τοῦ λαιμοῦ καὶ τεμαχίου τοῦ μνημείου ἐξ οὗ ἀπεσπάσθη. Κόμη κατὰ τὸ μέσον διῃρημένη κατέρχεται κυματοειδῆς κατὰ τὰ πλάγια. Βλέμμα μεστὸν πάθους, σκοπάδειον. Διατήρησις καλή. Ὕψ. 0,25. Προέρχεται ἐκ κατασχέσεως (ἀρ. 3515 εἰκ. 23 σελ. 24).

20) Κεφαλὴ ὁμοία περίπου τῇ προηγουμένῃ ὑπ' ἀριθ. 3515 ἐξ ἐπιτυμβίου μνημείου ἀποσπασθεῖσα. Σώζεται καλῶς μετὰ τοῦ λαιμοῦ. Κόμη δεδεμένη ὑπὲρ τὸ μέτωπον σχηματίζει ὡσεὶ στεφάνην. Ῥὶς μικρὸν ἀποκεκρουμένη. Βλέμμα μεστὸν πάθους, σκοπάδειον. Ὕψ. 0,30 (ἀριθ. 3516 εἰκ. 24 σελ. 27).

21) Ἀγαλμάτιον γυμνῆς Ἀφροδίτης, τοῦ τύπου τῆς Κνιδίας. Ἔργον ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ὕψος 0,41. Λείπει ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ, ὁ δεξιὸς ὦμος μετὰ τοῦ βραχίονος καὶ ἡ ἄκρα ἀριστερὰ χείρ, ἥτις ἦν πρόσθετος. Καὶ τῶν ποδῶν ἐλλείπει ὁ δεξιὸς ἄκρος ἀπὸ τοῦ ἀστραγάλου, τοῦ δὲ ἀριστεροῦ ἐλλείπουσιν οἱ δάκτυλοι. Ἡ θεὰ ἵσταται ὀρθία στηριζομένη ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς κάμπτουσα τὸν ἀριστερὸν κατὰ τὸ γόνυ. Εὑρέθη ἐν Ἀθήναις ἐν τῇ ὁδῷ Ἀριστείδου (ἀριθ. 3521 εἰκ. 25).

22) Κορμὸς ἀγαλματίου Ἀφροδίτης γυμνῆς τοῦ τύπου τῆς Κνιδίας. Σώζεται τὸ ἀπὸ τοῦ ὀμφαλοῦ μέχρι τῶν γονάτων περίπου μέρος. Ἵστατο, ὡς φαίνεται, ὀρθία, στηριζομένη ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς κάμπτουσα μικρὸν τὸν δεξιόν. Ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ σώζεται ἄκρα ἀριστερὰ χεὶρ ἄλλης μορφῆς (Ἔρωτος;) κρατούσης κλάδον κισσοῦ, οὗ τὸ φύλλον καλύπτει τὸ αἰδοῖον τῆς θεᾶς. Ὕψος σωζόμενον 0,18. Ἐκομίσθη ἐκ Προύσσης ὑπὸ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Λάσκαρη (ἀριθ. Εὑρ. Γλυπτῶν 3523).

23) Ἀφροδίτη πρώην συλλογῆς λόρδου Hope (Reinach Rép.). Ἠγοράσθη ὑπὸ τοῦ ἐν Λονδίνῳ ὁμογενοῦς Μιχ. Ἐμπειρίκου ὑφ' οὗ καὶ

Εἰκ. 27. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἐδωρήθη εἰς τὸ Μουσεῖον (ἀριθ. 3524 εἰκ. 26).

24) Κεφαλὴ μικρὰ (Ἀφροδίτης;) μετὰ μέρους τοῦ λαιμοῦ (ἀρ. 3569 εἰκ. 27). Διατήρησις καλὴ σχετικῶς, πλὴν τοῦ ἄκρου τῆς ῥινὸς ἀποτετριμμένης. Ἡ κόμη διῃρημένη κατὰ τὸ μέσον κατέρχεται εἰς κυματοειδεῖς βοστρύχους ἐπὶ τῶν ὤτων, εἶναι δεδεμένη διὰ ταινίας ὑψηλὰ ἐπὶ τοῦ μετώπου. Οἱ ὀφθαλμοὶ πλήρεις ἡδυπαθείας οἷα χαρακτηρίζει τὴν θεάν. Ὕψος 0,18. Εὑρέθη ἐν Ἀθήναις.

25) Μέγα ἀνάγλυφον ἀναθηματικὸν μετὰ παραστάδων καὶ ἐπιστυλίου (λείπει ἡ ἀριστερὰ παραστὰς ὡς καὶ τὸ ἀποκρουσθὲν κάτω μέρος. Σώζεται κατ' ἐνώπιον ἡ θεὰ Δημήτηρ πεπλοφόρος, ὀρθία ἱσταμένη στρέφουσα τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐν ἱματίῳ ἀχειριδώτῳ πορπουμένῳ κατὰ τοὺς ὤμους πρὸ τοῦ στήθους. Δεξιὰ κατωτέρω παρίσταται ἡ θυγάτηρ αὐτῆς Περσεφόνη καθημένη πρὸς ἀριστερά, ἣν περιβάλλει ἡ μήτηρ αὐτῆς διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀπὸ τοῦ ὤμου. Δεξιὰ ἐπὶ τῆς παραστάδος σώζεται ἡ ἐπιγραφὴ Δ]ΗΜΗΤ[ΗΡ. Πρόσωπον Δήμητρος ἀποκεκρουμένον ὡς καὶ τὸ ὅλον ἀνάγλυφον ἀποτετριμμένον. Ὕψος σωζόμενον 1,15, πλάτ. 0,53. Ἔργον καλῶν χρόνων. Ἐργασία ἐπιμελής. Εὑρέθη ἐν Ἀθήναις συνοικία Παγκράτι χρησιμεῦον ὡς κάλυμμα τάφου μεταγενεστέρων χρόνων (ἀριθ. Εὑρ. Γλυπτῶν 3572). Δημοσιεύεται προσεχῶς ἐν Ἀρχαιολ. Δελτίῳ.

26) Ἐν τῇ Αἰθούσῃ τῆς Θέμιδος ἀνιδρύθη ἐπὶ βάθρου τὸ ἄλλοτε ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς τοῦ Μουσείου καὶ ἀπὸ ἐτῶν κατακείμενον εἰς δύο τεμάχια ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου κολοσσιαῖον ἀκέφαλον ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος Μουσηγέτου («Πατρῴου») τὸ εὑρεθὲν κατὰ τὸ 1917 ἐν ἀνασκαφαῖς τῆς Ἀρχαιολογ. Ἑταιρίας παρὰ τὴν Βασίλειον Στοὰν ἐν Ἀθήναις, ἀνατολικῶς κάτωθεν τοῦ καλουμένου Θησείου (πρβλ. εἰκ. ἐν ΑΔ σελ.). Τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἔργον πάντως ἐξόχου τεχνίτου τοῦ Δ΄ π. Χ. αἰῶνος (Εὐφράνορος;) καίπερ ἀκέφαλον καὶ ἀκρωτηριασμένον πολλαχοῦ πρόκειται προσεχῶς νὰ δημοσιευθῇ ἐκτενῶς καὶ λεπτομερῶς ὑπὸ τοῦ ἐνεργήσαντος τὰς ἀνασκαφὰς Γ. Οἰκονόμου διευθυντοῦ τοῦ Ἐθν. Νομισματικοῦ Μουσείου. Σωζόμενον ὕψος 2,65 (ἀριθ. 3573).

27) Μαρμάρινος κύων φυσικοῦ μεγέθους (ἀρ. 3574 εἰκ. 28) πάλαι ἐπὶ τάφου ἱδρυμένος. Παρί-

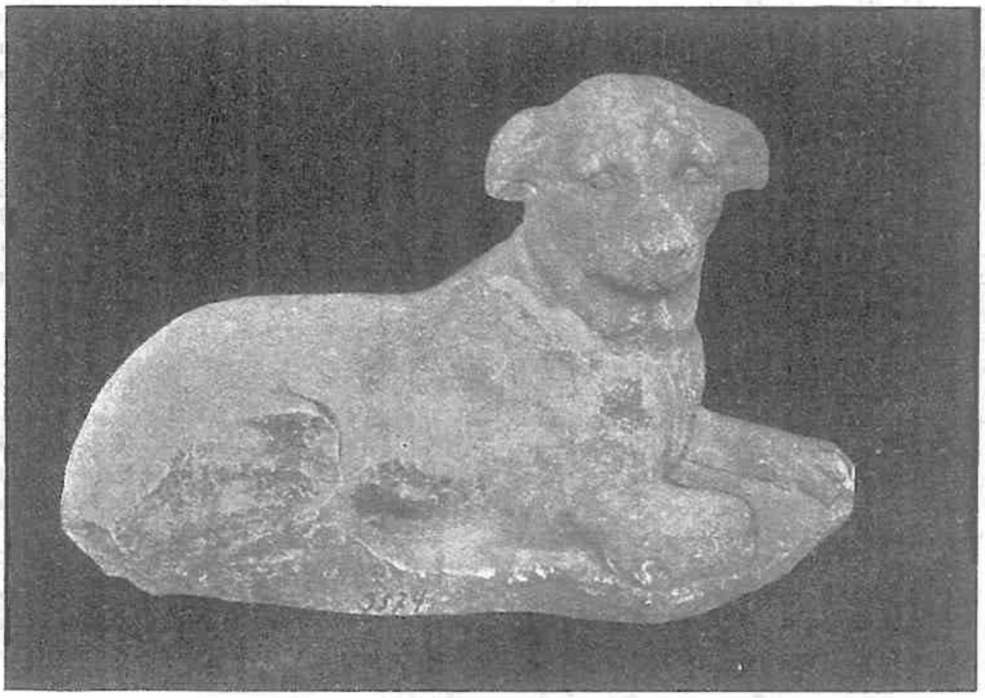

Εἰκ. 28. Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

σταται καθήμενος ἐπὶ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν μὲ τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην πρὸς τὰ δεξιά. Ἀποκεκρουμένος περὶ τὸν δεξιὸν ὀπίσθιον πόδα καὶ τὴν οὐράν. Μῆκ. 0,80, ὕψος μετὰ τῆς βάσεως 0,53. Ἐκ Πειραιῶς.

28) Ἀγαλμάτιον Σαράπιδος ἐπὶ θρόνου καθημένου κρατοῦντος διὰ τῆς δεξιᾶς κάνθαρον. Ὕψος 0,21. Εὑρέθη ἐν Μεγάροις.

29) Τεμάχιον βάσεως ἀναγλύπτου ἀρχαϊκῆς τέχνης μὲ δύο ὄψεις. Α΄) Ἡρακλῆς σύρων τὸν Κέρβερον. Β΄) Ἡρακλῆς ἐξηπλωμένος. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο ἐν τῇ Συλλογῇ Κορωπίου κείμενον παρετήρησε πρῶτος ὁ Dr Wrede καὶ ἀνεγνώρισεν αὐτὸ ὡς ἀνῆκον τῷ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ ὑπ' ἀριθ. καταλόγου Γλυπτῶν 42 εὑρισκόμενον ἀντίστοιχον τεμάχιον, ὅπερ ἐδημοσιεύθη ἐν Ath. Mittheilungen 1887 σελ. 118 πίν. III, ὑπὸ τοῦ Milchhofer (ἀριθ. 3579).

30) Σαρκοφάγος μαρμαρίνη τῶν καλουμένων Ἐτρουρικῶν μῆκ. 2,11, πλάτ. μετρ. (ἀριθ. 3580 εἰκ. 29, σελ. 29). Ἐπὶ τοῦ καλύμματος αὐτῆς σῴζονται κατὰ τὸν παρ' Ἐτρούσκοις τρόπον τὰ ἀγάλματα τῶν ταφέντων ἐν αὐτῇ νεκρῶν. Παρίστανται ἀνακεκλιμένοι ἐν προσωπικῇ ὁμοιότητι ἀνὴρ καὶ γυνὴ (ἧς ἐλλείπει ἡ κεφαλὴ ἀποκρουσθεῖσα) κρατοῦντες διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς ἀμφότεροι καρπὸν ῥοιᾶς, ὁ δὲ ἀνὴρ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς περιπτύσει ἀπὸ τοῦ ὤμου τὴν σύζυγόν του, ἡ δὲ γυνὴ κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς στεφάνην ἀνθέων. Ἐπὶ τῶν προσκεφαλαίων εἰκονίζεται ἐν ἀναγλύφῳ κυνήγιον ἐλάφων, κυνῶν, λέοντος καὶ ταύρου, κατὰ δὲ τὰ ἀκρωτήρια δελφῖνες καὶ κεφαλαὶ ἵππου καὶ λύκου.

Ὁ ἀνὴρ εἰκονίζεται μὲ γένεια ἐκ μικρῶν βοστρυχίων. Κόραι ὀφθαλμῶν πλαστικῶς δεδηλωμέναι. Ἔργον 2ου μ. Χ. αἰῶνος. Εὑρέθη ἔν τινι οἰκίᾳ κατὰ τὴν ὁδὸν Πανεπιστημίου παραπλεύρως οἰκίας Σερπιέρη, κατὰ τὴν ἀνόρυξιν βόθρου εἰς βάθος 2 ½ μέτρων (ἀριθ. Εὑρετ. Γλυπτῶν 3530). Ἡ σαρκοφάγος τοῦ εἴδους τούτου εἶναι ἡ τετάρτη τῶν μέχρι σήμερον γνωστῶν ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις εὑρεθεισῶν. Ὁμοία τοῦ εἴδους εὑρίσκεται ἐν Σπάρτῃ.

Εἰς τὴν ***συλλογὴν τῶν μικροτεχνημάτων*** εἰσήχθησαν τὰ ἑξῆς σημειούμενα διὰ τῶν ἀριθμῶν τοῦ εὑρετηρίου.

15016. Στέφανος χρυσοῦς ἔχων ἐπὶ ἐλάσματος προσηλωμένα φύλλα δρυὸς καὶ πέντε βαλάνους ὡς καὶ τετράγωνον ἔμβλημα ἐξ ἐλάσματος φέρον ἔκτυπον κεφαλὴν Μεδούσης.

15017. Μηνοειδὲς ἔλασμα φέρον ἔκτυπον κόσμημα ἰχθυακάνθης καὶ ἐξηρτημένα εἴκοσι χρυσᾶ φύλλα μυρσίνης. Κόσμημα στήθους.

15018. Ἄλυσις χρυσῆ λεπτὴ μετὰ ἅμματος Ἡρακλέους ἐξ ἐλάσματος χρυσοῦ μετ' ἐκτύπων κεφαλῶν μικρῶν Μεδούσης καὶ Σιληνοῦ. Μῆκος 0.31.

15019. Ζεῦγος ἐνωτίων ἐξ ἐλάσματος μετ' ἐκτύπων Νικῶν, ἐπὶ τῶν πτερύγων τῶν ὁποίων φέρεται μετάλλιον μετ' ἐκτύπου προτομῆς. Ὕψος 0.16.

15019 - 15022. Τέσσαρα χρυσᾶ μετάλλια βρακτιοειδῆ μετ' ἀποφύσεως πρὸς ἐξάρτησιν φέροντα ἔκτυπον τρισκελὲς (εἰκ. 30). Τὸ ἐν ἐκ τῶν δύο ἐλασμάτων συμπεπιεσμένον. Διαμ. 0.02.

Εἰκ. 30. Χρυσοῦν βρακτιοειδὲς μετ' ἐκτύπου τρισκελοῦς. Ἐθν. Μουσείου ἀριθ. 15019.

15023. Μεταλλιόσχημον χρυσοῦν ἔλασμα μετὰ κοκκίδων, γραμμῶν καὶ ἐν τῷ μέσῳ κεφαλῆς Μεδούσης. Δύο ἀποφύσεις ἐλασματοειδεῖς πρὸς σύνδεσιν. Διαμ. 0.03.

15024. Φύλλα χρυσᾶ διάφορα εἴκοσι ἑπτά.

15025. Ταινία χρυσῆ ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος μετ' ἐκτύπων κοσμημάτων κοκκιδωτῶν ἀποτελούντων κλάδους κισσοῦ μετὰ κορύμβων. Ἐν τῷ μέσῳ Ἡράκλειον ἅμμα ἐξ οὗ κρέμανται διὰ νήματος χρυσοῦ σύρματος καρπίσκοι κισσοῦ (;). Μῆκ. 0.54.

15026. Ταινία χρυσῆ μετ' ἐκτύπου δικτυωτοῦ κοσμήματος καὶ ἐν τῷ μέσῳ Ἡρακλείου ἅμματος. Κατὰ τὰ κράσπεδα κυμάτιον. Μῆκ. 0.34.

15027. Ὁμοία χρυσῆ μετ' ἐκτύπων ἑλίκων καὶ ἐν τῷ μέσῳ ὡσαύτως Ἡρακλείου ἅμματος ἐλλιπής. Μῆκ. 0.295.

15028. Ὁμοία ταινία χρυσῆ ἐλλιπὴς κατὰ τὸ ἕτερον τῶν ἄκρων. Μῆκ. 0.285.

15029. Ἡράκλειον ἅμμα χρυσοῦν ἀκέραιον, ἀποτελοῦν ποτε τὸ μέσον ὁμοίας ταῖς προηγουμέναις ταινίας. Μῆκ. 0.11.

15030. Ὁμοία ταινία χρυσῆ μετὰ γεωμετρικῆς διακοσμήσεως· ἐλλιπής. Μῆκ. 0.295.

15031. Ταινία χρυσῆ ἐκ πλειόνων τεμαχίων μετ' ἐκτύπου κοσμήματος ἰχθυακάνθης. Μῆκος 0.275.

15032. Ὁμοία τῇ προηγουμένῃ. Μῆκ. 0.24.

15033-15034. Δύο χρυσᾶ μεταλλιόσχημα ἐλάσματα μετ' ἐκτύπων προτομῶν Ἡλίου (εἰκ. 31). Διαμ. 0.06 - 0.053.

15035 - 15038. Τέσσαρα ὅμοια χρυσᾶ μικρότερα μετάλλια μετ' ἐκτύπων προτομῶν Ἡλίου. Διαμ. 0.047 - 0.05, 0.048 - 0.047.

15039 - 15041. Τρία χρυσᾶ μετάλλια μετ' ἐκτύπου προτομῆς Ἔρωτος. Διαμ. 0.025.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

15042. Ὁμοία μετὰ προτομῆς γυναικὸς φερούσης τὴν δεξιὰν πρὸ τοῦ στήθους δυσδιάγνωστον. Ἔλασμα ἐξαρτήσεως. Διαμ. 0.025.
15043. Τριάκοντα ἓξ δανακοειδῆ κοσμήματα φέροντα Πήγασον. Διαμ. 0.015.
15041. Τριάκοντα ἑπτὰ ὅμοια μεταλλίδια φέροντα προτομὴν Ἔρωτος ἀντωπήν. Διαμ. 0.015.

Εἰκ. 31. Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀριθ. 15033.

15045. Δύο δανάκαι χρυσαῖ μετὰ περιστερᾶς πετομένης πρὸς ἀριστερά.
15046. Σωλὴν χρυσοῦς ῥαβδωτὸς μῆκ. 0.055.
15047. Ζεῦγος ἐνωτίων χρυσῶν σωληνοειδῶν μετ᾽ ἐκτύπου λεοντοκεφαλῆς. Ἐλλιπῆ.
15048 Δακτύλιος στρεπτὸς ἐν σχήματι ὄφεως, ἐξ ἐλάσματος χρυσοῦ.
15049. Ὅμοιος μεγαλύτερος χρυσοῦς.
15050. Κρῖκος χρυσοῦς ἁπλοῦς.
15051. Δακτύλιος ἐξ ἐλάσματος μετὰ ἐλλειψοειδοῦς σφενδόνης, λεπτῆς ἐργασίας.
15052. Δακτύλιος χρυσοῦς μετὰ κλιμακοειδοῦς σφενδόνης ἄνευ λίθου (εἰκ. 32).

Εἰκ. 32. Ἐθν. Μουσείου.

15053. Δακτύλιος χρυσοῦς μέγας μετ᾽ ἐλλειψοειδοῦς σφενδόνης καὶ λίθου ἐρυθροῦ διαφανοῦς.
15054. Ὅμοιος μικρότερος χρυσοῦς, ἐλλιπὴς τὸν λίθον τῆς σφενδόνης.
15055. Δακτύλιος χρυσοῦς μέγας μετὰ ὑαλίνης γομώσεως τῆς σφενδόνης. Διαμ. σφενδόνης 0.05.
15056. Ὅμοιος χρυσοῦς ἄνευ λίθου, ἀτελής. Διαμετ. σφενδόνης 0.048.
15057. Βραχιόλιον χρυσοῦν ἐξ ἐλάσματος ὀφεοσχήμου.
15058. Ἄλλο ὅμοιον βραχιόνιον.
15059. Ἄλλο ὅμοιον βραχιόνιον.
15060. Ἄλλο ὅμοιον βραχιόνιον.
15061. Ἄλλο βραχιόνιον.
15062. Ἄλλο βραχιόνιον.
15063. Κόσμημα στήθους ἐκ πλακιδίων χρυσῶν μετ᾽ ἐκτύπων διπλῶν ῥόμβων καὶ ἐν τῇ μεσαίᾳ μετ᾽ ἐκτύπου μηνοειδοῦς κοσμήματος καὶ μετ᾽ ἐξαρτημάτων ἐξ ἁλυσιδίων καὶ στερεῶν θυσάνων. Ἐλλιπές. Εὑρέθη ἐν Σπάτᾳ (Ἀττικῆς) ἐκ γεωμετρικῶν τάφων ἀνασκαφέντων ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Α. Φιλαδελφέως ἐν κτήματι Α. Γέροντα τῷ 1921.
6256. Τρίμματα φύλλων χρυσῶν εὑρεθέντων εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας (Ἀνασκαφαὶ Ἀγγλικῆς Σχολῆς).
6224. Χρυσοῦν ἐπικάλυμμα ἐπίμηκες ὀστεΐνου ἴσως, ἐξαρτήματος μᾶλλον ἀμυγδαλοσχήμου, μετ᾽ ἐκτύπων κοσμημάτων. Ἐξ ὑδραγωγείου νοτίως δρόμου τάφου Κλυταιμνήστρας.

Χρυσᾶ. Τὰ ὑπ᾽ ἀριθ. 15008-15062 κατωτέρω περιγραφόμενα χρυσᾶ ἀντικείμενα εὑρεθέντα ἐν Κάτω Ἀχαΐᾳ ἐντὸς τάφου ἀνασκαφέντος ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Κυπαρίσση ἐν κτήματι Βασιλικῆς Πετροπούλου.
15008. Στέφανος χρυσοῦς συγκροτηθεὶς ἐκ πεντήκοντα ἑνὸς φύλλων δάφνης.
15009. Στέφανος χρυσοῦς συγκροτηθεὶς ἐκ τριάκοντα ἐννέα φύλλων δάφνης.
15010. Στέφανος χρυσοῦς συγκροτηθεὶς ἐκ τριάκοντα τριῶν φύλλων δάφνης.
15011. Στέφανος χρυσοῦς συγκροτηθεὶς ἐκ τριάκοντα ἑνὸς φύλλων δάφνης ἐχόντων ἀνὰ τρία μίσχον ἐκ συνεστραμμένου νηματοειδοῦς σύρματος.
15012. Κλάδος ἀπαρτισθεὶς ἐκ δακατριῶν

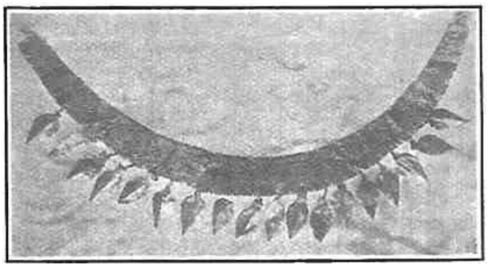

Εἰκ. 33. Ἐθνικοῦ Μουσείου.

χρυσῶν φύλλων λογχοειδῶν μετὰ μίσχων (εἰκ. 33).
15013. Κλάδος ἀπαρτισθεὶς ἐκ δέκα ἓξ χρυσῶν φύλλων ἐλαίας (;).
15014. Κλάδος χρυσοῦς ἐκ συνεστραμμένου ταινιοειδοῦς ἐλάσματος μετὰ εἰκοσιδύο φύλλων.
15015. Διάδημα ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος μετὰ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

περικεκομμένων φύλλων μυρσίνης καὶ μύρτων ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐλάσματος. Ἐν τῷ μέσῳ τετράγωνον ἔμβλημα μετὰ κεφαλῆς Μεδούσης. Φύλλα 31. Μύρτα 7, μῆκ. 0.405.

Τριάκοντα πέντε φύλλα χρυσᾶ παριστάνοντα ἴσως φύλλα κρίνου καὶ τριάκοντα ἑπτὰ τριγωνικὰ μικρότερα, ἐξ Ἀθηνῶν, παρὰ τὸ Ζυθοπωλεῖον Φὶξ (ἀριθ. Εὑρετ. Μουσείου 14997).

Ἀγυρα. Πυξὶς ἀργυρᾶ κυλινδρική, μετὰ πώματος ἐν ἀρίστῃ διατηρήσει. Διαμ. 0.15, ἐξ Ἀθηνῶν Ζυθοπωλεῖον Φὶξ (ἀριθ. Εὑρετ. Μουσείου 14998).

Πέντε ὑάλινα ἀγγεῖα σωληνοειδῆ μὲ εὐρεῖαν βάσιν περιφερῆ· ὕψος 0.14 - 0.16, ἐξ Ἀθηνῶν, ὁδὸς Θερμοπυλῶν ἀριθ. 76 ἐντὸς μαρμαρίνης σαρκοφάγου, ἐν οἰκοπέδῳ Ν. Ἀλεξάνδρου (ἀριθ. Εὑρετ. Μουσείου 14999).

Ἀγγεῖον ὑάλινον, μόνωτον, πρόχους, φέρουσα περὶ τὴν κοιλίαν γραπτὸν μαίανδρον μυκηναϊκόν, μετὰ λαβῆς στρεπτῆς. Ἑλληνιστικῶν χρόνων· ὕψ. 0.39. Δῶρον Β. Παπαναστασίου (ἀριθ. Εὑρετ. Μουσείου 15000).

Ὑάλινος κυανοῦς ἀμφορίσκος ἔχων κιτρίνας τὰς λαβάς, τὰ κράσπεδα τῶν χειλέων καὶ τὸν πόδα. Γραμμαὶ κίτριναι περὶ τῶν ὦμον καὶ περὶ τὴν κοιλίαν. Ἡ μεταξὺ τῶν ὤμων καὶ τὴν κοιλίαν ἐξόγκωσις ῥαβδωτὴ καὶ ἐπ' αὐτῆς σύνθετος ζηοτειδὴς ταινία ἐκ γραμμῶν ἐναλλασσομένων βαθέος ἀνοικτοῦ κυανοῦ καὶ κιτρίνου χρώματος. Ἐκ δωρεᾶς Κ. Κατσάνου. Εὑρέθη ἐν Ἄρτῃ (ἀριθ. Εὑρετ. Μουσείου 15001).

Πήλινα. Ἐν τῇ συλλογῇ τῶν πηλίνων ἀγγείων καὶ εἰδωλίων εἰσήχθησαν τὰ ἑξῆς:

Ὑδρία ἐρυθρομόρφου ῥυθμοῦ· συμπεπληρωμένη. Περὶ τὸ χεῖλος ἐξωτερικῶς φέρει κυμάτιον ᾠῶν. Κατὰ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ καὶ κατὰ τὴν κοιλίαν φέρει ἀνθεμίων ζώνην. Ἡ παράστασις εἶναι ἐλλιπής. Σῴζονται νῦν μορφαὶ ἑπτὰ ἀκέραιαι καὶ ἐλλιπεῖς. Κατὰ τὸ μέσον τῆς παραστάσεως ἀνὴρ ἐν χιτῶνι ποικίλῳ ὡπλισμένος κράνει καὶ ἀσπίδι καὶ ἔχων ἀπορρίψει παρὰ τοὺς πόδας τὸ γυμνὸν ξίφος ὁρμᾷ πρὸς γυναῖκα ἐν βιαίᾳ κινήσει εὑρισκομένην (Μενέλαος καὶ Ἑλένη;). Δεξιὰ τούτων βωμός, οὗ ἑκατέρωθεν δύο γυναικεῖαι μορφαί. Τὰ ἄλλα σῳζόμενα λείψανα εἶναι ἄνω μέρος ὁπλίτου ἐν κράνει, ἀσπίδι καὶ δόρατι, τὸ μέσον μορφῆς νεανίου φέροντος πέτασον ἐξηρτημένον ὄπισθεν τῆς κεφαλῆς. Ὕψος ὑδρίας 0,46. Εἰσήχθη ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀγορασθὲν παρὰ τοῦ ἀρχαιοπώλου Νοστράκη (ἀριθ. Συλλογῆς Ἀγγείων 14983).

Εἰδώλιον καθημένης μορφῆς, κρατούσης εἰς τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν γονάτων λέοντα. Παρίστησι τὴν Κυβέλην φέρουσαν ποδήρη χιτῶνα μὲ τὸ ἀπόπτυγμα. Ὕψ. 0,19. (Κατεσχέθη παρὰ τῷ ἀρχαιοπώλῃ Πολυχρονοπούλῳ) ἀριθ. Συλλογῆς 14988.

Ἀλάβαστον Πασιάδου. Εὑρέθη ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς ἐν Δελφοῖς. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Demangel ἐν Monum. Piot 1926. Ἀριθ. Εὑρετ. Μουσείου 15002.

Μέγας κωδωνοειδὴς ***κρατὴρ*** συγκεκολλημένος καὶ συμπεπληρωμένος διὰ γύψου. Περὶ τὸ χεῖλος κυμάτιον. Ἄνωθεν καὶ περὶ τὴν παράστασιν πλατὺς κλάδος δάφνης. Φέρει τὰς κάτωθι παραστάσεις.

1) Ἐπὶ ἕδρας μὲ ἐρεισίνωτον κάθηται ὁ ***Διόνυσος*** πρὸς ἀριστερά· φέρει ἱμάτιον ἐπὶ τοῦ κάτω σώματος· στεφάνη ἐξ ἀνθέων περὶ τὴν κεφαλήν· κόμη πίπτουσα εἰς βοστρύχους. Εἰς τὴν δεξιὰν στηρίζεται εἰς βακτηρίαν, τὴν ἄλλην δὲ ἐπακουμβᾷ ἐπὶ τοῦ ἐρεισινώτου. Ἀπέναντι αὐτοῦ γυνὴ ὀρθία (σῶμα $^3/_4$, κεφαλὴ πρὸς ἀριστερά· πέπλος μὲ μακρὺ ἀπόπτυγμα ἔχον μελανὴν παρυφήν, στέφανος φύλλων περὶ τὴν κεφαλήν), κρατεῖ εἰς τὴν δεξιὰν θύρσον. Ὄπισθεν ταύτης, ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εἶναι τύμπανον καὶ μεταξὺ τῶν δύο μορφῶν πετᾷ Ἔρως, πρὸς δεξιά, μὲ ἀνοικτὰς τὰς πτέρυγας, ὅστις εἰς τὴν ἀριστερὰν κρατεῖ ἱμάτιον καὶ χονδροειδῆ θύρσον. Ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἔρωτος διακρίνεται κιονόκρανον.

Ὄπισθεν τοῦ Διονύσου κάθηται ἄνω ἐπὶ ὑψώματος γυνὴ (σῶμα πρὸς δεξιά, κεφαλὴ ἀντιθέτως), ἥτις κρατεῖ εἰς τὴν δεξιὰν τύμπανον καὶ εἰς τὴν ἄλλην θύρσον.

Ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν εἶναι Σάτυρος (πρὸς δεξιὰ ἐλλείπει πρόσωπον καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ σώματος), κρατεῖ εἰς τὰς χεῖρας ἀγγεῖον. Δεξιώτερα ὄπισθεν τῶν δύο εἶναι ὁ Πάν, πρὸς ἀριστερὰ στηριζόμενος εἰς θύρσον καὶ ἔχων εἰς τὸν ἀριστερὸν βραχίονα νεβρίδα. Ἀριστερά, τῆς πρὸ τοῦ Διονύσου Μαινάδος εἶναι Σάτυρος γυμνός, ἄνευ οὐρᾶς, ἐστεφανωμένος, φέρων πρὸς τὸν Διόνυσον κρατῆρα. Ἄνωθεν τοῦ Σατύρου, ἐπὶ ὑψώματος, κάθηται ὁ Ἑρμῆς (σῶμα $^3/_4$ πρὸς ἀριστερά, κεφαλὴ ἀντιθέτως) φέρων πῖλον καὶ κρατῶν εἰς τὴν ἀριστερὰν κηρύκειον. Πρὸ τοῦ Ἑρμοῦ, ἀριστερώτερα, εἶναι Σάτυρος γυμνός, μὲ οὐράν, ἐστεφανωμένος, ὅστις προχωρεῖ δεξιά, στρέφων ὄπισθεν τὴν κεφαλήν. Κάτωθεν τῆς παραστάσεως εἶναι ἀνθέμια περιλαμβανόμενα ἐντὸς τριγώνων.

2) Σύμπλεγμα νεανίου γυμνοῦ, ἐσταφανωμένου, ἔχοντος εἰς τὴν ὠμοπλάτην ἱμάτιον καὶ κρατοῦντος θύρσον, καὶ γυναικὸς φερούσης πέπλον μὲ μακρὺ ἀπόπτυγμα, ἐχούσης ταινίαν περὶ τὴν κεφαλὴν καὶ κρατούσης εἰς τὴν δεξιὰν θύρ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

σον καὶ εἰς τὴν ἄλλην νεβρίδα καὶ τύμπανον.

Κάτωθεν τοῦ μέρους τούτου τοῦ ἀγγείου εἶναι κλάδος δάφνης. Πολὺ πρόχειρος ἐργασία τοῦ Δ´ αἰῶνος. Λευκὸν χρῶμα εἰς τὰ γυμνὰ τῶν γυναικῶν. — Πιθανῶς βοιωτικοῦ ἐργαστηρίου (ἀριθ. Εὑρετ. Μουσείου 15072).

Παῖς καθήμενος κατ᾽ ἐνώπιον, φέρων ἔνδυμα μὲ **κουκοῦλαν** ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἀφίνον γυμνὸν τὸ πρόσθιον σῶμα· ἔχει ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἀγκάλῃ χῆνα· ὕψος 0.14 Μικρᾶς Ἀσίας (ἀριθ. Εὑρετ. Μουσείου 15073).

Σκύφος ἐρυθρόμορφος ὑψηλὸς μὲ ἐλαφρῶς ἐξωγκωμένην κοιλίαν καὶ στενοτέραν τὴν βάσιν. Κάτωθεν ἑκατέρας τῶν ὁριζοντίων λαβῶν μέγα ἀνθέμιον. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως γυνὴ ἐν μακρῷ χιτῶνι μὲ διπλοΐδα καὶ ἠνεμωμένην τὴν κόμην βαίνουσα πρὸς δεξιά, στρέφει πρὸς ἀριστερὰ τὴν κεφαλήν, ὁπόθεν προσέρχεται Ἔρως, μέγας σχετικῶς, ὅλως γυμνός, κρατῶν ἐν τῇ προτεταμένῃ ἀριστερᾷ πινάκιον (;). Ἡ γυνὴ ἔχει τύμπανον ὑπὸ τὴν δεξιὰν χεῖρα. Ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄψεως ὁμοία γυνὴ καθημένη πρὸς δεξιὰ κρατεῖ ἐν τῇ ἀριστερᾷ ὄρθιον ὑπεροειδές τι (δᾷδα (;) θύρσον (;)) καὶ στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς Ἔρωτα προσκύπτοντα ἐξ ἀριστερῶν· πρὸ τῆς γυναικὸς εἶναι ἀνηρτημένον τύμπανον (;). Τέχνη ἀμελής· ὕψος 0.19. Προέρχεται ἐκ κατασχέσεως (ἀριθ. Εὑρετ. Μουσείου 15083).

Χαλκᾶ. Ἀγαλμάτιον εἰκονίζον τράγον μὲ γένειον. Ὕψος μετὰ τῶν κεράτων 0.10. Θεσσαλίας (ἀριθ. Εὑρετ. Μουσείου 14985).

Ἀγαλμάτιον εἰκονίζον ἄνδρα φέροντα ποδήρη χιτῶνα στενῶς συνεσφιγμένον κατὰ τὸν Αἰγυπτιακὸν τρόπον· εἰς τὴν δεξιὰν θὰ ἐκράτει ἴσως δόρυ, εἰς τὴν ἀριστερὰν ἄλλο ἀντικείμενον· ὕψος 0.10. Ἀλυζία Ἀκαρνανίας (ἀριθ. Εὑρετηρ. Μουσείου 14986).

Εἰδώλιον ἀνδρός, οὗ ἐλλείπουσιν αἱ χεῖρες. Στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς τ᾽ ἀριστερά· τὸ ἀριστερὸν σκέλος κεκαμμένον· ὕψος 0.09. Ἀλυζία Ἀκαρνανίας (ἀριθ. Εὑρ. Μουσείου 14987).

Ἀγαλμάτιον· παριστᾷ βοῦν βαδίζοντα· ὕψος 0.03. Ἐκ τοῦ Μεγάρου τῆς Λυκοσούρας (ἀριθ. Μουσείου 14989).

Εἰδώλιον ἀνδρὸς μὲ κεκαμμένον τὸ ἓν σκέλος, τὴν μίαν τῶν χειρῶν ἔχει παρὰ τὸν μηρόν, κρατοῦσαν ἀντικείμενόν τι, τὴν ἄλλην δὲ φέρει πρὸ τοῦ στήθους. Ἐκ τοῦ Μεγάρου τῆς Λυκοσούρας (ἀριθ. Μουσείου 14990).

Τρεῖς μικροὶ κρίκοι. Ἐκ τοῦ Μεγάρου τῆς Λυκοσούρας (ἀριθ. Μουσείου 14991).

Σιδηροῦς δακτύλιος μὲ σφενδόνην, ἐξ ἧς ἐλλείπει ὁ δακτυλιόλιθος. Ὁμοίας προελεύσεως ὡς ἀνωτέρω (ἀριθ. Μουσείου 14992).

Μικρὰ ὠτογλυφὶς χαλκῆ· μῆκ. 0.10. Ἐκ Λυκοσούρας (ἀριθ. Μουσείου 14993).

Κεφαλὴ βέλους χαλκῆ. Λυκοσούρας (ἀριθμὸς Μουσείου 14994).

Τρεῖς μικραὶ ψῆφοι ἐκ Λυκοσούρας (ἀριθ. Μουσείου 14995).

Ἀστράγαλος ἐξ ὑάλου. Λυκοσούρας (ἀριθμὸς Μουσείου 14996).

Χαλκοῦς κάπρος ἐν ἀρίστῃ διατηρήσει καὶ ἐξεργασίᾳ, ἐν σχήματι ἐφορμῶντος πρὸς δεξιά: ἀποκεκρουμένα μόνον τὰ ἄκρα τῶν νώτων. Ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ γλουτοῦ ἔγκοιλον τετράγωνον· μῆκ. 0.105. Ἀγνώστου προελεύσεως (ἀριθ. Μουσείου 15007).

Ἀγαλμάτιον χαλκοῦν Ἡρακλέους γενειῶντος γυμνοῦ στηριζομένου ἐπὶ φύλλου κρίνου διὰ τοῦ

Εἰκ. 34. Ἐθνικοῦ Μουσείου.

δεξιοῦ ποδὸς καὶ προτείνοντος ἐν ἀναπαύσει τὸν ἀριστερόν, ἀναπαύοντος δὲ τὴν δεξιὰν χεῖρα ὄπισθεν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ γλουτοῦ καὶ κρατοῦντος ἐν τῇ προτεταμένῃ ἀριστερᾷ μέρος τῆς λεοντῆς τῆς ὁποίας τὸ ὑπόλοιπον μέρος κρέμαται πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους, οἱονεὶ καλύπτον ἀφανὲς στήριγμα κορμοῦ (εἰκ. 34). Ὑστέρας τέχνης ἐξηρτημένον ἐκ τοῦ τύπου τοῦ Ἡρακλέους Farnese ὕψος 0.23. Ἐκ Προύσης. Ἐκομίσθη ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ε. Παρασκευαΐδου (ἀριθ. Εὑρετ. Μουσείου 15006).

Π. ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΤΩΝ ΒΡΑΣΤΙΝΩΝ ΚΑΛΥΒΙΩΝ

Ἡ Κάτω Πλανὰ ἢ μερικώτερον τὰ Βραστινὰ Καλύβια κεῖνται βορειοανατολικῶς μὲν τῆς Ὁρμύλιας (Ἀρχαίας Σερμίλης)[1] καὶ εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων περίπου ὡρῶν ἀπ' αὐτῆς, βορειοδυτικῶς δὲ καὶ εἰς ἀπόστασιν τριῶν ὡρῶν ἀπὸ

Εἰκ. 1. Προτομὴ κόρης ἐκ Βραστινῶν Καλυβιῶν.

τῶν ἐν τῷ Σιγγιτικῷ κόλπῳ Πυργαδικίων, περὶ ἃ τοποθετεῖται κοινῶς ἡ ἀρχαία Ἄσσα[2].

Ἡ καὶ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ὕπαρξις ἀρχαιοτήτων δὲν γνωρίζεται ἴσως διὰ πρώτην φοράν: ὡς πανταχοῦ σχεδὸν τῆς Χαλκιδικῆς, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τῆς Τουρκοκρατίας ἦσαν δεδιδαγμένοι οἱ χωρικοὶ νὰ ἀναζητῶσι καὶ νὰ συλῶσι τοὺς ἀρχαίους τάφους, καὶ ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ δὲ Μουσείῳ τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου διατείνονται ὅτι ἄλλοτε ἀπέστελλον ὅλα αὐτῶν τὰ εὑρήματα, δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπάρχωσιν διάφορα ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα τῶν Βραστινῶν Καλυβιῶν. Ἀλλὰ πολλὰ μετὰ βεβαιότητος ἐκεῖθεν προερχόμετα πρόκεινται ἡμῖν ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Συλλογῇ τῆς Θεσσαλονίκης ἐκ κατασχέσεως τοῦ 1913, ἐξ ὧν μόνων εὐκόλως θὰ εἰκάζετο ἡ ἐκεῖ που, βορείως τῆς Ἄσσης καὶ τῆς Σερμίλης, ὕπαρξις μιᾶς τρίτης ἀρχαίας πόλεως.

Ἐκ τῆς μικρᾶς ἀνασκαφῆς, τὴν ὁποίαν ἐνήργησα ἐν τῇ περιοχῇ τῶν Βραστινῶν Καλυβιῶν κατὰ τὸν παρελθόντα Ἰούλιον (1925) δαπάναις τῶν κυρίων Α. Καστοριάδου καὶ Γ. Συρίγου, διαπιστοῦται μᾶλλον συγκεκριμένως ἡ θέσις τοῦ νεκροταφείου τῆς ἀγνώστου ταύτης πόλεως: ἐκτείνεται παρὰ τὸν ἀρχαῖον τύμβον τὸν κοινῶς ὀνομαζόμενον Καστέλλι καὶ καταλαμβάνει τοὺς ἀγροὺς τοὺς ὑπὲρ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τῆς **Σμίξης** — ῥύακος χυνομένου εἰς τὸν παρὰ τὴν Ὁρμίλιαν ἐκβάλλοντα ὁμώνυμον ποταμὸν (Χαβρίαν;). Πρὸς τούτοις πλεῖστοι ἐντελῶς ὅμοιοι πρὸς τοὺς τοῦ ἄνω νεκροταφείου τάφοι εὑρίσκονται καὶ ἐν τῷ ἀγροτικῷ συνοικισμῷ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (Προδρόμου) κειμένῳ εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀνοτολικῶς.

Τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπεται νὰ κρίνωμεν ἐκ μόνων τῶν δοκιμῶν, εἰς τὰς ὁποίας περιωρίσθημεν, οὐδὲν παρέχει τὸ ἰδιαιτέρως ἄξιον λόγου: πρόκειται περὶ κοινῶν τοῦ Ε΄ κυρίως π. Χ. αἰῶνος τάφων, εὑρισκομένων εἰς βάθος σπανίως ὑπερβαῖνον τὸ ἓν μέτρον, κεκαλυμμένων διὰ μιᾶς ἢ περισσοτέρων πλακῶν κοινοῦ λίθου — συνήθως τοῦ κυανοῦ ψευδοοφίτου —, φερόντων δὲ σπανίως πλάκας καὶ κατὰ τὰς καθέτους αὐτῶν πλευράς. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἴσως ὅτι μεταξὺ αὐτῶν πλεονάζουσιν αἱ πυραί, ἐν αἷς σχεδὸν κατὰ κανόνα εὑρίσκεται καὶ ἀνὰ ἓν κοινὸν μετὰ εὐρέως στόματος καὶ σφαιρικῆς βάσεως ἀγγεῖον ἐν τεμαχίοις.

Τὰ ἐκ τῶν τάφων εὑρήματα ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

Α. Ἐκ πυρᾶς καθαρισθείσης ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ χωρικοῦ Στεργίου.

1. Προτομὴ κόρης μετὰ δύο ὀπῶν ἐξαρτήσεως ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ὕψος 0,245, πλάτ. 0,18. Ἐν τῇ δεξιᾷ κρατεῖ πτηνὸν πρὸς τὸ στῆθος, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς δυσδιάκριτόν τι. Περὶ τὸν λαιμὸν πλαστικῶς δεδηλωμένος ὅρμος. Εἰκ. 1.

2. Τεμάχια στλεγγίδος.

3. Δύο κοτύλαι ἐκ τῶν μετὰ ἰσχυρῶς ἀποκλί-

---

[1] Πρβλ. Χρυσοχόου, Ἡ Σερμίλη ἐν Φιλ. Συλλόγῳ Παρνασσῷ Ἐπετηρίδι. Ἔτ. Δ' σελ. 105.

[2] Ἡ Ἄσσα Ἡροδ. VII, 122 ἢ τὰ Ἄσσηρα, Θεοπόμπ. παρὰ Στεφάνω Βυζαντίῳ ἐν λ. ἢ ἡ Ἀσσηρῖτις χώρα. Ἀριστοτ. Ἱστ Ζῴ. III, 13. Πρβ. Leake, North Greece, III, 153 κ. ἑ. Derdevires du Dezart, Geogr. de la Maced. Δήμιτσα, Γεωγρ. Μακεδον. II, 434. Σχινᾶ, Ὁδοιπ. Σημ. 580. Oberhummer ἐν Pauly. Wissowa RE II, 1740. A. Struk, Makedon. Fahrten I Chalkidike σελ. 65.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

νοντος τοῦ χείλους, ἡ μεγαλυτέρα (ὕψος 0,245, διαμ. 0,15) μελαμβαφής.

Β. Ἐκ πυρᾶς τοῦ αὐτοῦ ἀγροῦ.

1. Μικρὸς σκῦφος (διαμ. 0,07) μετὰ μιᾶς λοξῶς ἐπὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου φερομένης λαβῆς, φαιὸς ἐκ τῆς καύσεως.

2. Προτομὴ κόρης. Ὕψος 0,14, πλάτ. 0,09.

3. Κύλιξ μελανόγραφος (ὕψος 0,095, διάμ. 0,14). Ἑκατέρωθεν τῶν λαβῶν μεταξὺ ἀνθεμίων ἀνὰ τρεῖς ἀσαφεῖς μορφαί.

4. Τρεῖς λεπτοὶ δακτύλιοι, ὧν ὁ εἷς ἀργυροῦς.

Εἰκ. 2. Κοτύλη μελαμβαφὴς Βραστινῶν Καλυβιῶν.

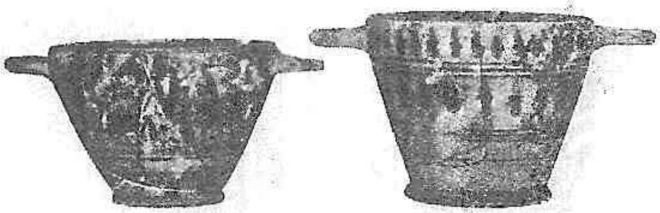

Εἰκ. 3. Μελαμβαφεῖς κοτύλαι Βραστινῶν Καλυβιῶν.

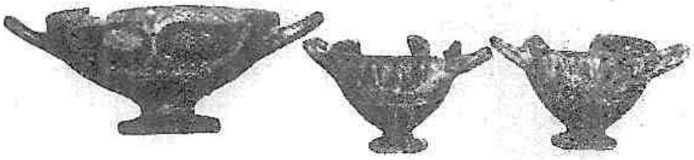

Εἰκ. 4. Κοτύλαι Βραστινῶν Καλυβιῶν.

2. Μελαμβαφὴς σκῦφος (διαμέτρ. 0,10) μετὰ μιᾶς ὁριζοντίας λαβῆς.

Γ. Ἐκ τάφου τοῦ αὐτοῦ ἀγροῦ.

1. Μεγάλη (ὕψος 0,175, διαμ. 0,22) κοτύλη μελανόγραφος. Περὶ τὸ χεῖλος δύο σειραὶ στιγμῶν καὶ ὑπ᾽ αὐτὰς ἐν πλατείᾳ ἐρυθρᾷ ζώνῃ σειρὰ ζώων (ἐλάφων καὶ κυνῶν ἐναλλάξ). Διάφοροι λεπτομέρειαι τῶν μορφῶν δηλοῦνται διὰ χαράξεως ἐπὶ τοῦ μέλανος. Εἰκ. 2.

5. Τεμάχιον σιδηροῦ ὅπλου κεκαμμένου.

Δ. Ἐκ τάφου καθαρισθέντος ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ χωρικοῦ Γ. Τσώτσου.

1. Δύο προτομαὶ κορῶν. Ὕψος 0,11.

2. Κοινὴ κοτύλη (ὕψ. 0,18, διαμ. 0,26). Ἐξωτερικῶς ἐρυθραὶ περιφερικαὶ γραμμαὶ καὶ ζῶναι φύλλων.

3. Κορινθιακὴ κοτύλη. Ὕψ. 0,11, διαμ. 0,13. Ἐξωτερικῶς περιφερικαὶ ζῶναι καλύκων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

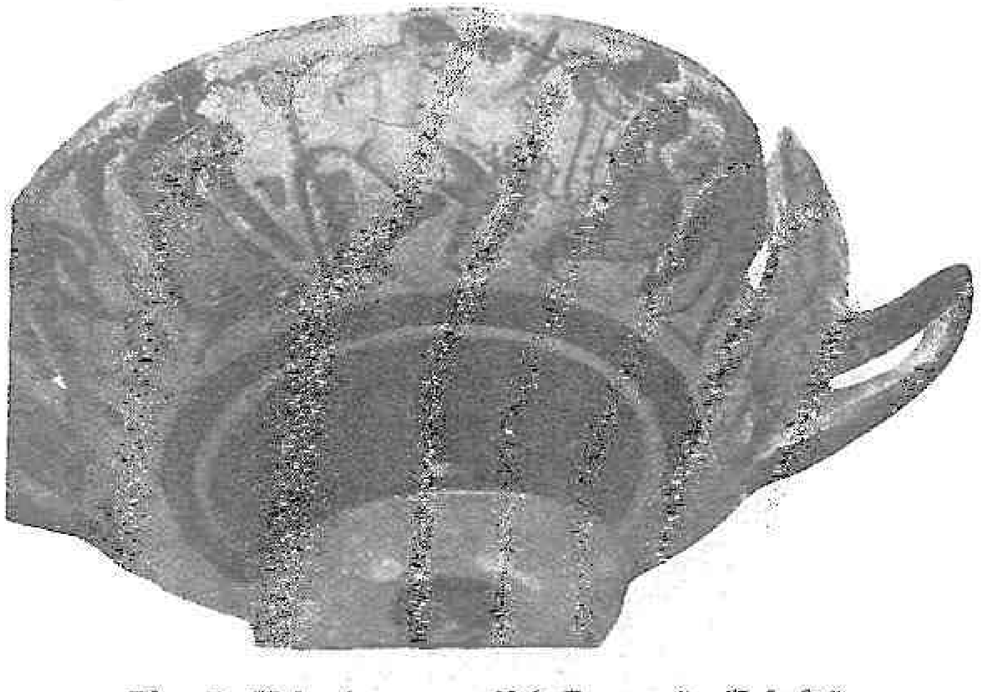

Εἰκ. 5. Μελανόμορφος κύλιξ Βραστινῶν Καλυβιῶν.

Εἰκ. 6α. Κύλιξ ἐρυθρόμ. Βραστινῶν Καλυβιῶν.

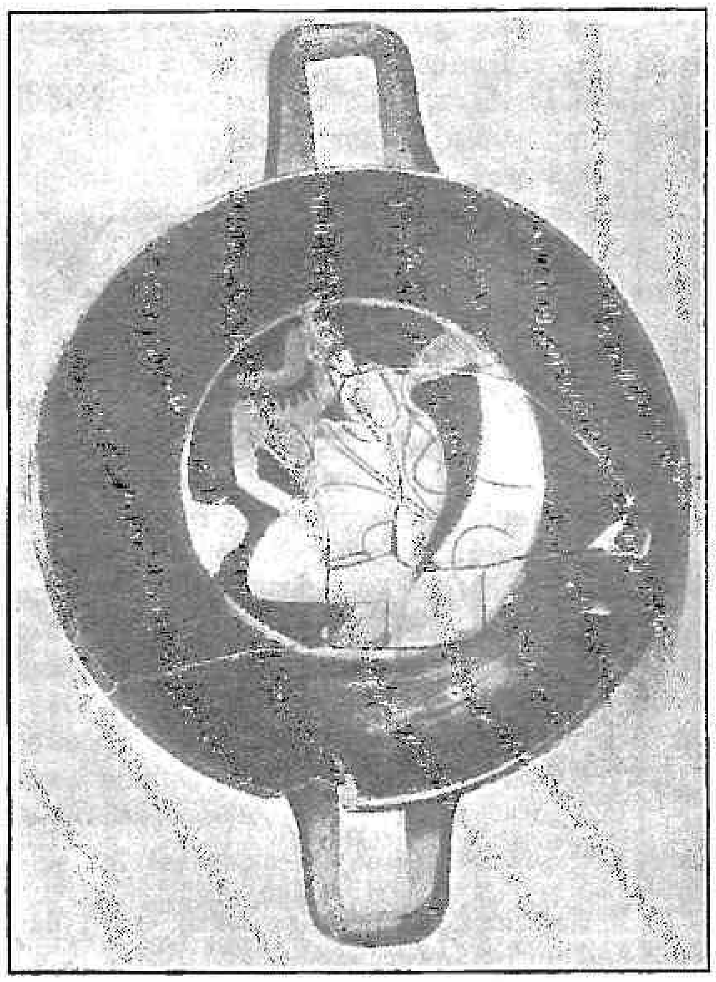

Εἰκ. 6β. Κύλιξ ἐρυθρόμορ. Βραστινῶν Καλυβιῶν.

4. Κορινθιακὴ κοτύλη. Ὕψ. 0,095, διαμ. 0,13. Μεταξὺ τῶν λαβῶν ἑκατέρωθεν ἀνὰ δύο ἀντιμετώπους Σειρῆνας καί τι μεταξὺ αὐτῶν δυσδιάκριτον.

5. Δύο μικραὶ κοτύλαι μετὰ κοσμήματος ἐπὶ τῆς κοιλίας. Εἰκ. 4, 6, γ.

6. Ἓξ μικραὶ μελαμβαφεῖς κύλικες ὑπὸ τὸν πόδα μιᾶς αὐτῶν μεταγενέστερον χάραγμα (graffito).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

7. Μικρὰ κύλιξ μετὰ περιφερικῆς ζώνης ἀνθεμίων. Ὕψος 0,085, διαμ. 0,155.

8. Μικρὰ κύλιξ. Ὕψος 0,07, διαμ. 0,135. Ἀμφοτέρωθεν μεταξὺ τῶν λαβῶν ὀφθαλμοί. Εἰκ. 4, α.

9. Μελανόγραφος κύλιξ. Ὕψος 0,08, διαμ. 0,195. Ἐσωτερικῶς Σιληνός, ἐξωτερικῶς ζώνη Σιληνῶν καὶ Νυμφῶν. Διάφοροι λεπτομέρειαι τῶν μορφῶν δεδηλωμέναι διὰ χαράξεως ἐπὶ τοῦ μέλανος. Εἰκ. 5.

10. Κοτύλη μελονόγραφος. Ὑψ. 0,105, διαμ.

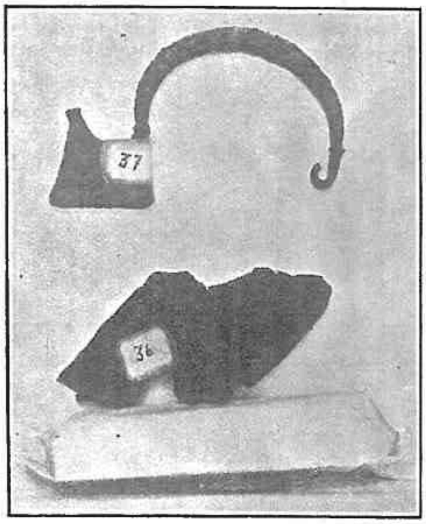

Εἰκ. 7. Ἐκ Βρυστινῶν Καβυβιῶν.

0,135. Ὑπὸ τὸ χεῖλος ζώνη γλαυκῶν. Αἱ λεπτομέρειαι τῶν μορφῶν καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 10.

11. Μελανόγραφος λήκυθος. Ὕψ. 0,2. Ἐπὶ τοῦ ὤμου ἀνθέμιον. Ἐπὶ τῆς κοιλίας ἅρμα μετὰ ἡνιόχου καὶ παραβάτου ἐν κινήσει, πρὸ αὐτοῦ δὲ θέων ὁπλίτης μετὰ ἀσπίδος, κράνους καὶ δόρατος. Αἱ λεπτομέρειαι δεδηλωμέναι διὰ χαράξεως ἐπὶ τοῦ μέλανος.

12. Δύο μικραὶ ἐρυθρόγραφοι κύλικες. (Ὕψ. 0,085. 0,07, διαμ. 0,017. 0,155), ἐσωτερικῶς φέρουσαι ἀμφότεραι ἀνὰ μίαν καθημένην μορφήν. Εἰκ. 6α καὶ 6β.

13. Λεπτὸς δακτύλιος ἐκ χαλκοῦ καὶ τεμάχια σιδηροῦ ὅπλου.

14. Χαλκῆ πόρπη μετὰ τοῦ ποδὸς αὐτῆς πεπλατυσμένου ἐν σχήματι ἀξίνης — τύπου δηλονότι ὑπενθυμίζοντός πως τὴν γεωμετρικὴν πόρπην (Daremberg - Saglio, Dictionn. des antigu. II, 1105,α. Pauly-Wissowa, R.E. Suppl. III σελ. 503,40) καὶ ἀπαντῶντος καὶ ἀλλαχοῦ ἐν Μακεδονίᾳ. Εἰκ. 7.

Ε. Ἐκ πυρᾶς τοῦ αὐτοῦ ἀγροῦ.

1. Τεμάχια σιδηροῦ ὅπλου.

2. Λεπτὸν ῥομβοειδὲς ἔλασμα ἀργύρου, διάτρητον κατὰ τὰ ἄκρα τῆς μακροτέρας διαγωνίου, μετὰ ἐμπιέστου διακοσμήσεως, πιθανῶς κόσμημα τοῦ μετώπου (στεφάνη). Πολλὰ ἐντελῶς ὅμοια τοῦ μετώπου κοσμήματα χρυσᾶ εὑ-

Εἰκ. 8. Ἐκ Βραστινῶν Καλυβιῶν.

ρέθησαν ἐν τάφοις τοῦ Ε΄ αἰῶνος τῆς Τούμπας Θεσσαλονίκης.

Ϛ. Ἐκ τάφου εὑρεθέντος ἐν ἄλλῳ ἀγρῷ τοῦ Γ. Τσώτσου.

1. Πυξίδιον μελαμβαφές.

2. Πολλαὶ διάτρητοι ψῆφοι ὅρμου.

Ζ. Ἐκ τάφου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου.

1. Πυξίδιον ἄνευ βαφῆς μετὰ πεπλατυσμένης τῆς βάσεως καὶ καθέτου τοιχώματος.

2. Κρῖκος μετὰ καρδιοσχήμου ἐξαρτήματος.

3. Ἀργυροῦς δακτύλιος μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΚΑΛΗ.

Ποία ἀρχαία πόλις πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ἐν τῇ περιοχῇ τῶν Βραστινῶν Καλυβιῶν ἢ ἂν πρόκειται περὶ μεσογείου τινὸς συνοικισμοῦ μιᾶς τῶν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου [1] μνημονευομένων πόλεων τοῦ Σιγγιτικοῦ κόλπου, δὲν εἶναι δυνατὸν ἐκ τῆς γενομένης ἐρεύνης νὰ ἐξακριβωθῇ. Καὶ

[1] VII, 122 «. . . κόλπου, ἐν τῷ Ἄσσα τε πόλις καὶ Πύλωρις καὶ Σίγγις καὶ Σάρτη οἴκηνται». Σημειωτέον ὅτι οὐδεμιας τῶν πόλεων τούτων ἡ θέσις εἶναι ἀσφαλῶς γνωστή. Πρβ. Δήμιτσα, Γεωγρ. Μακεδονίας σελ. 431 κ. ἑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

αἱ δύο δὲ ἐπιγραφαὶ αἱ εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ νεκροταφείου ἀπόστασιν ἐν τῷ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τῆς Σμίξης ἀγρῷ τοῦ Δ. Χαλκιᾶ εὑρεθεῖσαι, ὧν πρόχειρος ἀνάγνωσις παρέχεται ἐν τοῖς ἑξῆς, — καὶ αὗται ἐν ᾗ καταστάσει περιεσώθησαν οὐδὲν διδάσκουσι σχετικῶς:

1. Εἰκ. 8. Ἄνω τμῆμα μαρμαρίνης πλακός, ἀμφοτέρωθεν ἀποκεκρουσμένον. Ὕψ. 0,17. Μέγιστον πλάτ. 0,14. Μέγεθ. γραμ. 0,015. Ἐπ' αὐτοῦ:

. . . . αγαθει ουν . . . .
. . . . ος ιερευς Καλ̣ . . .
. . . M ;]ενεκλεω . . . .
. . . Στ]ρατωνος . . . .
. . . Ηρακ]λεωτου . . . .
. . . . . ιε . . .
. . . . . ος
. . . .

2. Εἰκ. 9. Λίθος, ὕψους 0,57, πλάτους 0,35, πάχους 0,12 ἀποκεκρουσμένος πρὸς μὲν τὰ δεξιὰ ἄνω μόνον, πρὸς δὲ τὰ ἀριστερὰ καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ ὕψος. Ἐπὶ ἐπιφανείας, ἄνευ ἐπιμελείας ὡμαλισμένης, συμβόλαια πράσεως. Μεγεθ. γραμ. 0,01. Χαρακτὴρ γραμμάτων τοῦ Δ´ αἰῶνος.

. . . σια ιερα̣ . . .
. . . φραντι . . . .
. . Αριστοτιμο . .
. . ως Δημητρι τηι
. . . υ̣χου ι̣ερον τι ο̣
. . . Ζωιλος Στρατω[νος
. . ς παρα Κλεωνος του
Πο]λεμωνος τον αγρον
. . εκ]εκτητο αυτος και απα . .
. . . Πολυδος επριατο παντα
. . . το χωριον ο επριατο παρα
Κα]λλιβουλης Ωσορρους
. . . ιδιωτων Λυσια τα προς
σεμβινν. παντα
τιμη .Y.BB XXXX μαρτυ-
ρες Διονυσιος Ξενω[νος
. . . ων Πολυδος του̣ Νοη . .
. . ιδωρου βεβαιωτης Νι .
υ̣ιος Κρασεος

Εἰκ. 9. Ἐκ Βραστινῶν Καλυβιῶν.

Σ. ΠΕΛΕΚΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ΙΒʹ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

1. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΛΕΣΒΩι

Πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ R. Koldewey ἀνεκάλυψεν ἐν Λέσβῳ καὶ ἐδημοσίευσε (Koldewey, Die antiken Baureste der Insel Lesbos Πίν. 16, 1 - 7) κιονόκρανον καὶ λείψανα βάσεως καὶ σπονδύλων κίονος, ὅπερ ὠνόμασεν «αἰολικόν». Τὸν ναόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνῆκον τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ταῦτα μέλη ἐνόμισε μετὰ τοῦ Lolling ὅτι εὗρε πρὸς δυσμὰς τοῦ χωρίου Κλομιδάδου (ὁ Κ. μεταγράφει τὸ ὄνομα ἐσφαλμένως Kolumdado) ἐπὶ τῆς θέσεως τῶν ἐρειπίων τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ταξιάρχου «στὴν Τρουλλωτὴ» καὶ ἀπέδωκεν αὐτὸν εἰς τὸν Ναπαῖον Ἀπόλλωνα (Στράβ. 9, 426. Koldewey, ἔνθ' ἀν. σελ. 44). Ἀπὸ τοῦ 1919 ἐπροσπάθησα ἐρευνῶν νὰ καθορίσω ἀκριβῶς τὴν θέσιν αὐτοῦ καὶ ν' ἀνασκάψω ταύτην. Οὕτω διὰ μικρᾶς δοκιμαστικῆς σκαφῆς ἐξηρεύνησα τὸν ῥηθέντα χῶρον, τῆς ὁποίας τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ὅτι οὐδὲν ἴχνος ἀρχαίου ναοῦ ὑπῆρχεν ἐκεῖ, τὸ δὲ ὑπὸ Koldewey ἀναφερόμενον ὅτι ὁ ναὸς ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ βράχου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀπ' εὐθείας ἢ μεσολαβούσης μαρμαρίνης πλακὸς ἔβαινον οἱ κίονες, δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς πραγματικότητος. Ὁ Ταξιάρχης ἱδρύθη ἀπ' εὐθείας ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, ἐπὶ τῆς ὁποίας οὐδὲν ἀρχαῖον κτίριον προϋπῆρχε. Τὰ σῳζόμενα ἐκεῖ ἀρχαῖα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἦσαν ἁπλοῦν οἰκοδομήσιμον ὑλικόν. Οὐδεμία δὲ ἄλλη ἔνδειξις παρέχει τὴν ὑπόνοιαν ἀρχαίου κτίσματος, οὐδὲ τεμάχιόν τι ἀρχαίου ἀγγείου κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω.

Εὐτυχῶς ἄλλαι παρατηρήσεις μὲ ἔπεισαν ἀλλαχοῦ νὰ στρέψω τὴν ἔρευναν. Μίαν ὥραν περίπου πρὸς δυσμὰς τοῦ χωρίου Ἁγ. Παρασκευῆς ἐν τῷ μετοχίῳ Κλοπεδῆς ἀνήκοντι εἰς τὴν μονὴν τοῦ Λειμῶνος ὁ φίλος πολιτευτὴς Λέσβου καὶ φιλάρχαιος κ. Ὀρέστης Κυπριανὸς παρετήρησεν εἰς τὴν θέσιν «Κεραμιδωτὴ» πληθὺν κεράμων, οἵτινες ἔδωκαν τὸ ὄνομα εἰς αὐτήν. Μαθὼν ἐξ ἀνακοινώσεως αὐτοῦ τὸ πρᾶγμα ἐπελήφθην ἐγκρίσει τοῦ Ὑπουργείου δοκιμαστικῶν ἐκεῖ ἀνασκαφῶν, τῶν ὁποίων παρέχω ἐνταῦθα σύντομον ἔκθεσιν μετὰ προχείρων σχεδιασμάτων ἐπιφυλασσόμενος βραδύτερον νὰ ἐρευνήσω λεπτομερέστερον τὴν θέσιν ταύτην.

Οὕτω ἀνευρέθησαν τὰ λείψανα μεγάλου ναοῦ, ἀλλὰ τοσοῦτον κατεστραμμένου, ὥστε εἶναι ἀδύνατος ἡ συμπλήρωσις τοῦ σχεδίου αὐτοῦ. Καὶ δὴ τῆς μὲν νοτίας μακρᾶς πλευρᾶς ἀπεκαλύφθη τὸ πλεῖστον μέρος τῶν θεμελίων, ὡς καὶ τῆς ἀνατολικῆς, ἀλλὰ τῆς δυτικῆς καὶ βορείας οὐδὲν μὲν ἴχνος ἀνεφάνη κατὰ δοκιμαστικὴν ἐπ' αὐτῶν τάφρον, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα χρήζει ἐπιμελεστέρας καὶ τελειοτέρας σκαφῆς ἐκεῖ. Ἐντὸς πάλιν μόνον ἐλάχιστον μέρος τοῦ ὀπισθοδόμου παρετηρήθη (Εἰκ. 1).

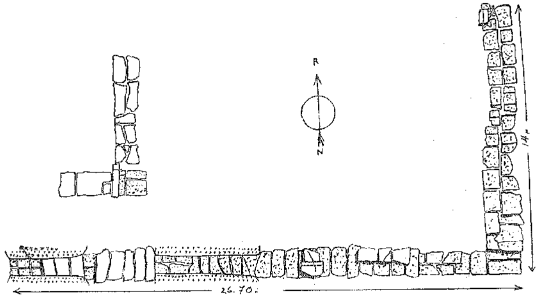

Εἰκ. 1. ΚΑΤΟΨΙΣ ΣΩΖΟΜΕΝΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΚΟΥ ΝΑΟΥ ΕΝ ΛΕΣΒΩΙ
Κλ 1:100

Τὰ θεμέλια ταῦτα εἶναι κατεσκευασμένα διὰ μεγάλων πλακῶν κοινοῦ ἐγχωρίου τραχύτου ἀκανονίστου σχήματος καὶ ὕψους 0,30 - 0,35 μ., αἵτινες εἶναι τοποθετημέναι οὕτως ὥστε μίαν μὲν σειρὰν ἀποτελοῦσι δύο πλάκες, τὴν δ' ἐπ' αὐτῶν μία ἔχουσα τὸ πλάτος καὶ τῶν δύο ὁμοῦ. Δι' οὐδενὸς μέσου συνδέονται καὶ εἰς τὴν νοτιανατολικὴν γωνίαν φθάνουσι μέχρις ἑπτὰ δόμων δηλ. εἰς βάθος 2.35 περίπου ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου σῳζομένου δόμου. Ἐννοεῖται ὅτι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

δὲν ὑπάρχουσι καθ' ὅλον τὸ μῆκος ἅπαντες οἱ δόμοι ἀφαιρεθέντες ἀλλαχοῦ ἄλλοι, τὸ δὲ ἔδαφος πρὸς ἀνατολὰς εἶναι χαμηλότερον. Τὸ ὅλον σῳζόμενον μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς εἶναι 26.50, τῆς δὲ ἀνατολικῆς 14 μέτρα.

Ἀλλ' ἡ ἐκ τῆς συλήσεως τῶν λίθων καὶ ἐκ τῆς ἐπανειλημμένης καλλιεργείας τοῦ λίαν εὐφόρου ἐδάφους καταστροφὴ εἶναι τοιαύτη, ὥστε οὐδεὶς ξεστὸς λίθος ἐκ τῶν βαθμίδων ἢ τοῦ στυλοβάτου ἐσώθη. Κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν εἰς τὸ βάθος τοῦ θεμελίου ὑπῆρχεν ἀνεστραμμένον ἀκέραιον σχεδὸν κιονόκρανον, ὀλίγον βεβλαμμένον κατὰ τὰς ἀκμάς, ὅμοιον ἐντελῶς πρὸς τὸ ὑπὸ Koldewey ἀπεικονισθὲν (Εἰκ. 2). Καὶ πέριξ ἐντὸς τῶν ἀγρῶν κατακεχωσμένα ἢ εἰς τὴν κατωφέρειαν κυλισθέντα παρετήρησα καὶ ἄλλα ὅμοια κιονόκρανα καὶ τεμάχια αὐτῶν, ἀποτελοῦντα ἐν ὅλῳ ἓξ τουλάχιστον κιονόκρανα ἐκτὸς τῶν ὑπὸ Koldewey μνημονευομένων.

Ὀλίγον κατωτέρω τῆς θέσεως ταύτης ὑπάρχει ἠρειπωμένον ἐρημοκκλήσιον τοῦ Ταξιάρχου ὑποκάτω μεγάλων δρυῶν. Τὴν ἁγίαν Τράπεζαν αὐτοῦ ἀποτελεῖ βάσις, ἥτις κεῖται ἀνεστραμμένη καὶ ἔχει τὰς αὐτὰς περίπου διαστάσεις πρὸς τὴν ὑπὸ Koldewey δημοσιευομένην μὲ τὰς διαφορὰς ὅτι ἡ ἐνταῦθα ἔχει κάτω διάμετρον 0,82 (Koldewey 0,852) καὶ ὅτι ὁ κορμὸς τοῦ κίονος λήγει κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν στρογγύλην ῥάβδον ἄνευ ἀποφυγῆς ὡς ἐν Koldewey ἔνθ' ἀν. Πίν. 16, 6-7. Εἰς τοὺς πέριξ τῆς ἀνασκαφῆς ἀγροὺς εὗρον καὶ ἄλλην βάσιν ὀλίγον ἄνω ἀποκεκρουμένην (Εἰκ. 3, Α). Ὕψος 0,56, κάτω διάμετρος 0,76. Αὕτη λήγει κάτω εἰς χαμηλὴν στρογγύλην ῥάβδον ἢ δακτύλιον, εἰς ὃν μεταβαίνει ὁ κορμὸς κατ' εὐθεῖαν ἐπίσης ἄνευ ἀποφυγῆς. Τὸ ὑπὸ τὸν δακτύλιον τοῦτον μέλος τῆς βάσεως, ὁ παχὺς τόρος, εἰκάζω ὅτι πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἐντὸς τῶν θεμελίων εὑρεθὲν τεμάχιον στρογγύλης πλακὸς ὕψος 0,16 (Εἰκ. 3, Β), ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι καὶ ἐκ δύο τεμαχίων ἠδύνατο ν' ἀποτελῆται ἡ βάσις.

Ἔξω τοῦ μνημονευθέντος ἐκκλησιδίου παρὰ τὴν δεξαμενὴν σῴζονται καὶ δύο ἀρράβδωτοι σφόνδυλοι διαμ. 0,66 καὶ 0,67.

Τὰ εὑρεθέντα κιονόκρανα κατ' οὐδὲν διαφέρουν τοῦ ὑπὸ Koldewey γνωστοῦ γενομένου. (Βλ. ὅμοιον ἐκ Μυτιλήνης, νῦν ἐν Κωνσταντινουπόλει, Mendel, Catalogue des sculptures des musées imperiaux Ottomans II σελ. 36 ἀριθ. 276). Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ὅμως εὑρέθη ἓν τεμάχιον ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου, ἀποτελούμενον ἐξ ἑνὸς προσκεφαλαίου μεταξὺ δύο δακτυλίων (Εἰκ. 4). Τοιοῦτον μέλος εὑρέθη καὶ ἐν Νεανδρίᾳ, ἀλλὰ μεγαλυτέρων διαστάσεων, ὥστε ὁ

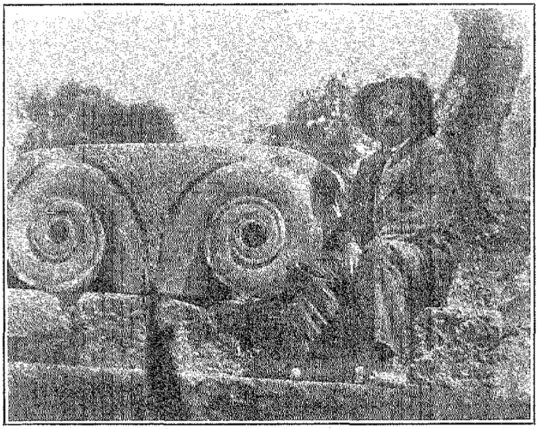

Εἰκ. 2. Αἰολικὸν κιονόκρανον Κλοπεδῆς Λέσβου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Koldewev νὰ σχηματίσῃ δι' αὐτοῦ ἴδιον κιονόκρανον (Koldewey, Neandria εἰκ. 61). Τὸ ἡμέτερον ὑποθέτω μᾶλλον ὅτι ἔκειτο ὑπὸ τὸ κιονόκρανον καὶ θὰ ἐσχημάτιζέ τι ἀνάλογον πρὸς τὸ ὑπὸ Koldewey συμπληρούμενον ἐκ Νεανσιν πρὸς τὴν ὀργανικὴν λιτότητα τοῦ δωρικοῦ ρυθμοῦ. Τὰ αἰολικὰ κιονόκρανα βλ. Dinsmoor, A. J. A. 1923 (27) σελ. 171 καὶ αὐτ. σημ. 3.

Εἰς τοὺς τοίχους τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Ταξιάρχου ὑπάρχουν ἐντετοιχίσμένοι καὶ οἱ λίθοι

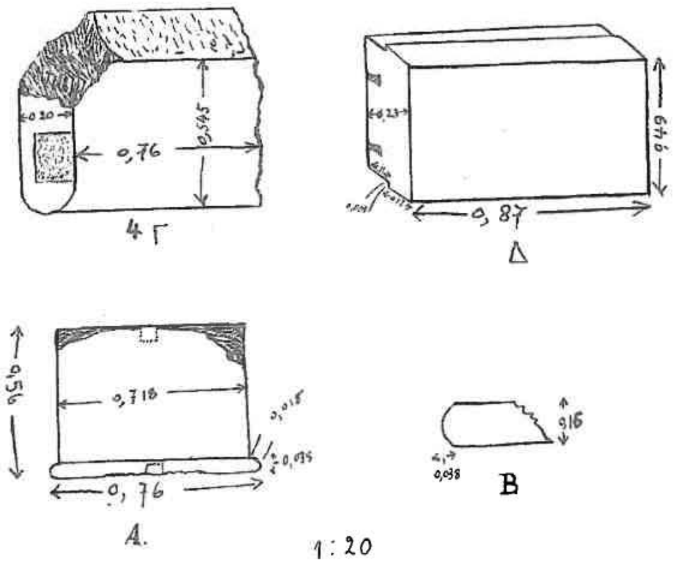

Εἰκ. 3. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀρχαϊκοῦ ναοῦ Κλοπεδῆς Λέσβου.

δρίας ἔνθ' ἀν. εἰκ. 60 ἄνευ τοῦ τμήματος μὲ τὰ κρεμάμενα φύλλα.

Ἐκ τούτου βλέπομεν ὅτι καὶ τὸ ἐκ Λέσβου αἰολικὸν κιονόκρανον δὲν εἶναι ἁπλοῦν, ἀλλὰ πολυμερὲς καὶ συγγενὲς ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς

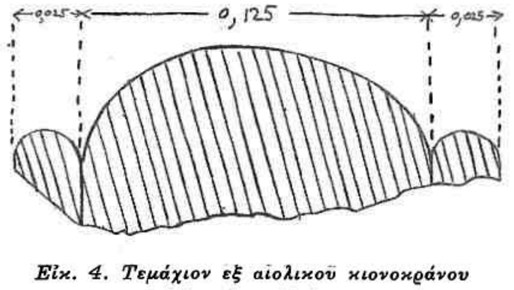

Εἰκ. 4. Τεμάχιον ἐξ αἰολικοῦ κιονοκράνου Κλοπεδῆς Λέσβου.

διακοσμήσεως πρὸς τὰ λοιπὰ αἰολικὰ ἐκ Νεανδρίας καὶ Λαρίσης. Πάντα ταῦτα διὰ τῆς πλουσίας αὐτῶν φυτικῆς διακοσμήσεως παρέχουσιν ἐμφανῆ τὴν ἀνατολικὴν ἐπίδρασιν καὶ δεικνύουσι δαψιλῆ διακοσμητικὴν διάθεσιν, ἥτις συσσωρεύει τοσαῦτα ποικίλα στοιχεῖα κατ' ἀντίθεΕἰκ. 3, Γ καὶ Δ ἀνήκοντες κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸν ναόν.

Τοῦ θριγκοῦ οὐδὲν εὑρέθη, διότι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οὗτος ἐκ ξύλου ὢν ἐφθάρη ὑπὸ τοῦ χρόνου. Μόνον τῶν κεράμων τῆς στέγης περισυνελέγησαν πλεῖστα τεμάχια. Τούτων ἄλλα μὲν εἶναι ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ μὲ γάνωμα στιλπνὸν καστανόν, καστανέρυθρον ἢ ἐρυθρὸν κατὰ ζώνας (σχεδὸν ἴσας πρὸς τὸ πάχος τοῦ χρωστῆρος) παχυτέρας ἢ ἀραιοτέρας ἐπιτεθειμένον, ἄλλα δὲ ἐκ φαιοῦ πηλοῦ μὲ μέλαν γάνωμα καὶ ἐλάχιστα ἐκ κιτρινολεύκου πηλοῦ μὲ ζωηρὸν ἐρυθρὸν γάνωμα. Καὶ οἱ στρωτῆρες καὶ οἱ καλυπτῆρες εἶναι συνήθους τύπου. Τὰς πλαγίας πλευρὰς ἐκόσμουν ἀκροκέραμοι, τῶν ὁποίων εὑρέθησαν τεμάχιά τινα καὶ μάλιστα δύο τύπων. Οἱ τοῦ πρώτου τύπου (ἓν μόνον τεμάχιον) εἶναι ἀνθεμωτοὶ ἀκροκέραμοι μετ' ἀνθεμίου ἐπὶ δύο ἑλίκων. Οἱ τοῦ δευτέρου εἶναι πάλιν ἀνθεμωτοὶ ἀκροκέραμοι κοσμούμενοι· ὅμως ὑπὸ ἀναγλύφων, τὰ ὁποῖα ἀπ' εὐθείας εἶναι ἐπιτεθειμένα ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ ριπιδοειδοῦς ἀνθεμίου χωρὶς νὰ χωρίζωνται ἀπ' αὐτοῦ διὰ περιθωρίου ἢ ταινίας τινός, ὡς συνήθως ἀλλαχοῦ. Τούτων ἐλάχι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

στα τεμάχια ἐσώθησαν. — Περιγράφω ἐνταῦθα τὰ κυριώτατα.

1. Τεμάχιον ἀκροκεράμου. Ἐρυθρὸς πηλός. Ὕψος 0,095. Σῴζει ἄνω δύο ὁριζοντίως διευθυνόμενα κυρτὰ φύλλα ἀνθεμίου, ὑποκάτω δ' αὐ-

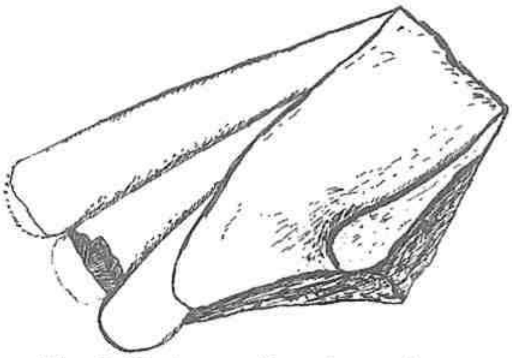

Εἰκ. 5. Τεμάχιον πηλίνου ἀκροκεράμου ἐκ Κλοπεδης Λέσβου.

τῶν φαίνεται ἡ κερασφόρος κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ καὶ μέρους τοῦ στήθους καὶ τῆς ράχεως ἐλάφου, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔχει ἐπιπέσει λέων κατασπαράσσων αὐτήν. Τοῦ λέοντος διακρίνεται ἡ κεφαλὴ ἀριστερόθεν τοῦ λαιμοῦ τῆς ἐλάφου καὶ

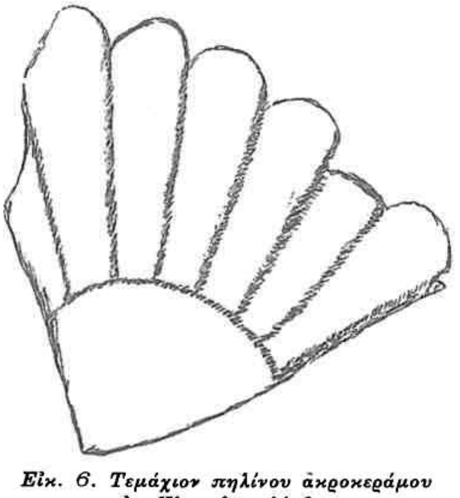

Εἰκ. 6. Τεμάχιον πηλίνου ἀκροκεράμου ἐκ Κλοπεδης Λέσβου.

οἱ ὄνυχες μετὰ τοῦ ποδός, ἐμπηγνυόμενοι ἐπὶ τῆς ράχεως τῆς ἐλάφου. Τὸ σύμπλεγμα εἶναι σύνηθες εἰς ἀρχαϊκὰς παραστάσεις.

2. Ἐρυθρὸς πηλός. Ὕψος 0,09. Εἰκονίζεται γοργόνειον, τοῦ ὁποίου ἐλλείπουσιν ἡ κάτω σιαγὼν καὶ τὰ ἑκατέρωθεν ἄκρα τοῦ προσώπου. Τὸ γοργόνειον ἐπὶ τῶν ἀκροκεράμων ἦτο τρόπον τινὰ ἀποτρόπαιον καὶ προφυλακτικὸν κατὰ τῶν βασκάνων ὀφθαλμῶν βλ. Robinson, A.J.A. 1923 (27) σελ. 3/4.

3. Εἰκ. 5. Τοῦ ἀνθεμίου σῴζονται τρία φύλλα καὶ πρὸ αὐτῶν ὁ δεξιὸς βραχίων μέχρι τοῦ ἀγκῶνος ἀνθρωπίνης μορφῆς.

4. Εἰκ. 6. Τεμάχιον ἀνθεμίου ἐξ ἀκροκεράμου, ὅστις φαίνεται ὅτι δὲν εἶχεν ἀνάγλυπτον παράστασιν.

Τοιαύτη διακόσμησις ἀκροκεράμων ἀπαντᾶ καὶ ἀλλαχοῦ κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν ὡς ἐπὶ στεγῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας, τῆς Ἐτρουρίας, τοῦ Θέρμου καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Πρβ. Koch, Die Dachterrakotten in Kampanien, D. van Buren, Archaic fictile revetments in Sicily and Magna Graecia πίν. XIV, τοῦ αὐτοῦ, Figurative Terra-cotta revetments in Etruria and Latium καὶ Greek fictile revetments on the archaic period, passim. Πρβ. καὶ Notizie degli Scavi, 1922 πίν. II (ἐκ τοῦ ἐν Veio ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος).

Ταῦτα εἶναι τὰ μόνα λείψανα τὰ περισωθέντα ἐκ τοῦ μεγάλου τούτου ναοῦ, οὗτινος ἡ λατρεία φαίνεται ὅτι ἐξηκολούθησε μέχρι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ὡς φαίνεται τοὐλάχιστον ἐκ τῶν εὑρεθέντων ὀστράκων ἀγγείων.

2· ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΚ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ

Ἡ τοπογραφία τῆς Μυτιλήνης εἶναι εἰσέτι ἐντελῶς σχεδὸν ἄγνωστος, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι ἕνεκα τῆς συνεχοῦς οἰκήσεως τῆς πόλεως καὶ τῶν μεγάλων ἐπιχώσεων κατεστράφησαν καὶ κατεκαλύφθησαν εἰς μέγα βάθος τὰ ἀρχαῖα κτίρια, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ἕνεκα τούτου οὐδεμία ἀρχαιολογικὴ ἀνασκαφὴ ἐπεχειρήθη μέχρι τοῦδε. Ἐκ τῶν ἑκάστοτε ἀνακαλυπτομένων ἐπιγραφῶν ἐλάχιστα καὶ οὐχὶ βέβαια δυνάμεθα νὰ ἀρυσθῶμεν, καθ' ὅσον αὗται εὑρίσκονται συνήθως οὐχὶ κατὰ χώραν. Ἐκτὸς τοῦ θεάτρου, τῶν τειχῶν, τοῦ βορείου λιμένος καὶ τῆς ρωμαϊκῆς νεκροπόλεως οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ τῶν ἄλλων οἰκοδομημάτων τῆς πόλεως καὶ δὴ περὶ τοῦ ἐπισημοτάτου ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τοῦ Ἀσκληπιείου, ὅπερ καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς ἀναφέρεται (Paton IG XII$_2$, 4, 15) Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται εὑρέθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Συμεὼν καὶ περὶ τὸ Σαρῆ Μπαμπᾶ.

Ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ καὶ εἰς βάθος περίπου 1,80 μ. εὑρέθη καὶ ἡ ἑξῆς ἐπιγραφὴ εἰς Ἀσκληπιόν. Ἀνασκαπτομένων θεμελίων ἐπὶ τῆς ὁδοῦ «Χατζηγιαννίκου Βρύση» διὰ τὸ κατάστημα Ἰγγλεζέλλη ἦλθεν εἰς φῶς ὀρθογώνιος βωμὸς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἐκ μελανοφαίου μαρμάρου, ἄνω ἀποκεκρουμένος, κάτω δὲ λήγων εἰς κῦμα λέσβιον ἀνεστραμμένον. Ὕψος 0,56, πλάτ. 0,265 (κατὰ τὸ μέσον) καὶ 0,31 (κατὰ τὴν βάσιν) καὶ πάχ. 0,265 - 0,31. Ὑψ. γραμμ. 0,027 (Εἰκ. 7). Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει:

Μᾶρκος Ὀρδιό
νιος Διογέν
ης ἀν(έ)θηκε
ν Ἀσκληπιῶ
εὐχήν.

Ὅθεν εἰς τὸν περὶ τὸ Σαρῆ Μπαμπᾶ χῶρον πρέπει νὰ ζητηθῇ τὸ Ἀσκληπιεῖον. Τὸ ὑπὸ Παπαγεωργίου (Unedierte Inschriften von

Εἰκ. 7. Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ἐκ Μυτιλήνης.

Mytilene σελ. 23) λεγόμενον ὅτι κατὰ γενικὴν γνώμην τὸ Ἀσκληπιεῖον ἔκειτο ἐπὶ τοῦ χώρου, ἐν τῷ ὁποίῳ νῦν ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Θεράποντος, οὐδαμοῦ στηρίζεται, τὰ δ' ἐκεῖ σῳζόμενα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα (Koldewey, Die antiken Baureste der Insel Lesbos σελ. 9) προερχόμενα ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων οἰκοδομημάτων φαίνεται ὅτι ἀλλαχόθεν δι' ἄγνωστον λόγον μετεκομίσθησαν ἐκεῖ καὶ τὰ βραδύτερον ἀποκαλυφθέντα ψηφιδωτὸν δάπεδον καὶ δύο μαρμάριναι πτέρυγες (Papageorgiu ἔνθ' ἀν. σελ. X) οὐδεμίαν ἔνδειξιν ναοῦ παρέχουσι.

Ἐξ ἐπιγραφῆς εὑρεθείσης εἰς μέγα βάθος ἐν τῇ σημερινῇ Μητροπόλει (Paton IG XII², 67) δύναταί τις ἴσως νὰ τοποθετήσῃ ἐκεῖ τὸ Βουλευτήριον. Ἡ πρὸς νότον δὲ τῆς Μητροπόλεως καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ θέσις ὀνομάζεται καὶ σήμερον «Κουμιδιά», ὅπερ σημαίνει τόπον φυκῶν, τούτων δὲ πολλὰ εὑρέθησαν καὶ ἐν τῷ φρέατι τῷ λεγομένῳ τῆς Κουμιδιᾶς, οὗτινος καὶ τὸ ὕδωρ εἶναι ὑφάλμυρον. Ἐκ τούτων εὔλογον εἶναι νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐκεῖθεν θὰ διήρχετο ὁ συνδέων τὸν ἀρχαῖον ἢ βόρειον λιμένα πρὸς τὸν σημερινὸν εὔριπος (Πρβ. καὶ Papageorgiu, ἔνθ' ἀν. σελ. 28).

Ἴσως τὸ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς Paton ἔνθ' ἀν. ἀριθ. 92 πιθανολογούμενον ἱερὸν Ἀρτέμιδος **Αἰθοπίας** (Πρβ. Bechtel, Aeolica σελ. 22) δυνάμεθα νὰ τοποθετήσωμεν εἰς τὸν τόπον τῆς εὑρέσεως αὐτῆς, ὅπου καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἐπιγραφαὶ καὶ βάθρα ἐνεπίγραφα εὑρέθησαν (Paton, 91, 92, 93, 88, 204, 222, 233, 257) καὶ κορμοὶ ἀγαλμάτων, ὧν πολλὰ σῴζονται νῦν ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Δικαστηρίων. Πάντα ταῦτα προέρχονται ἐκ τοῦ ἐν τῷ σημερινῷ Γυμναστηρίῳ τοῦ Ὀρφανοτροφείου ἀνασκαφέντος πρὸ πολλῶν ἐτῶν μεγάλου ἀρχαίου οἰκοδομήματος, τοῦ ὁποίου τὸ οἰκοδομήσιμον ὑλικὸν ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ὀθωμανικοῦ σχολείου (νῦν δικαστηρίου). Ἐγὼ αὐτὸς ἀνεῦρον αὐτόθι παρὰ τὴν ὁδὸν τῷ 1919 λείψανον μεγάλου τοίχου πάχ. 1,60 περίπου καὶ μήκους περὶ τὰ 20 μ. Οὗτος συνίστατο ἐκ δύο δόμων, ὧν ὁ μὲν κάτω ἐξ ἐρυθρίζοντος ἐγχωρίου λίθου, ὁ δὲ ἀνωτέρω ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν κατὰ τὴν πρόσοψιν καὶ ἐγχωρίων κατὰ τὴν πρὸς τὰ ἐντὸς ὄψιν. Ἐπὶ τοῦ τοίχου εὑρέθη καὶ ἰωνικὴ βάσις κίονος μετὰ πλίνθου. Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ τοίχου παρετήρησα καὶ λείψανα ψηφιδωτοῦ δαπέδου μετὰ γεωμετρικῶν πολυχρώμων κοσμημάτων. Ὑποθέτω ὅτι ὁ τοῖχος οὗτος θὰ ἐσχετίζετο πρὸς τὸ καταστραφὲν οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου εἶναι τὸ μόνον ἐκεῖ ἀπομεῖναν λείψανον.

Ἄλλο σημαντικὸν οἰκοδόμημα τῆς πόλεως θὰ ἦτο τὸ ἐν ἐπιγραφῇ IG XII², 51 (Πρβ. Papageorgiu ἔνθ' ἀν. σελ. 12 ἀριθ. 43) **Ποταμώνειον** (ἐκ συμπληρώσεως πιθανῆς τοῦ Παπαγεωργίου) καλούμενον. Ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτοῦ καὶ οὐχὶ τοῦ Ἀσκληπιείου, ὡς θέλει ὁ Fabricius (A. M. IX, 86. Πρβ. Cichorius Rom und Mytilene σελ. 23), θὰ ἦσαν ἀναγεγραμμένα τὰ ἔργα καὶ ἡμέραι τοῦ περιφήμου Μυτιληναίου ῥήτορος Ποτάμωνος. Ὁ Paton (ἔνθ' ἀν. σ. 13) ἤκασεν ὅτι θὰ ὑπῆρχεν ἴδιόν τι οἰκοδόμημα πρὸς τιμὴν τοῦ Ποτάμωνος ἱδρυθέν, οὗτινος οἱ τοῖχοι ἦσαν ἐπιγεγραμμένοι, ἐξ αὐτοῦ δὲ θὰ προέρχωνται οἱ σῳζόμενοι ἐνεπίγραφοι λίθοι (IG XII², ἀριθ. 28 - 57 τοὐλάχιστον). Ἐκ τοῦ βάθους δὲ ἐν τῷ ὁποίῳ εὑρέθησαν δύο τῶν λίθων τούτων (ἀριθ. 23 καὶ 24) δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν θὰ ὑψοῦτο τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο, ὅπερ δυνάμεθα νὰ ταὐτίσωμεν πρὸς τὸ Ποταμώνειον, καὶ δὴ εἰς τὰ μουσουλμανικὰ νεκροταφεῖα τοῦ βορείου λιμένος (Βλ. IG XII², Πίν. I). Ἐκεῖθεν διεσκορπί-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

σθησαν οἱ λίθοι αὐτοῦ, τῶν ὁποίων περὶ τοὺς ὀκτὼ ἦσαν ἢ εἶναι εἰσέτι ἐντετειχισμένοι ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ μεσαιωνικοῦ φρουρίου.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι οἱ μόνοι, καθόσον τοῦτο παρέσχε πλείστας ἄλλας ἐπιγραφάς. Ἐγὼ δ' αὐτὸς ἀνεῦρον καὶ τὴν ὑπὸ Paton ἀναφερομένην ἔνθα ἀνωτ. ἀριθ. 239, τὴνὁποίαν οὗτος δὲν ἐξέδωκεν

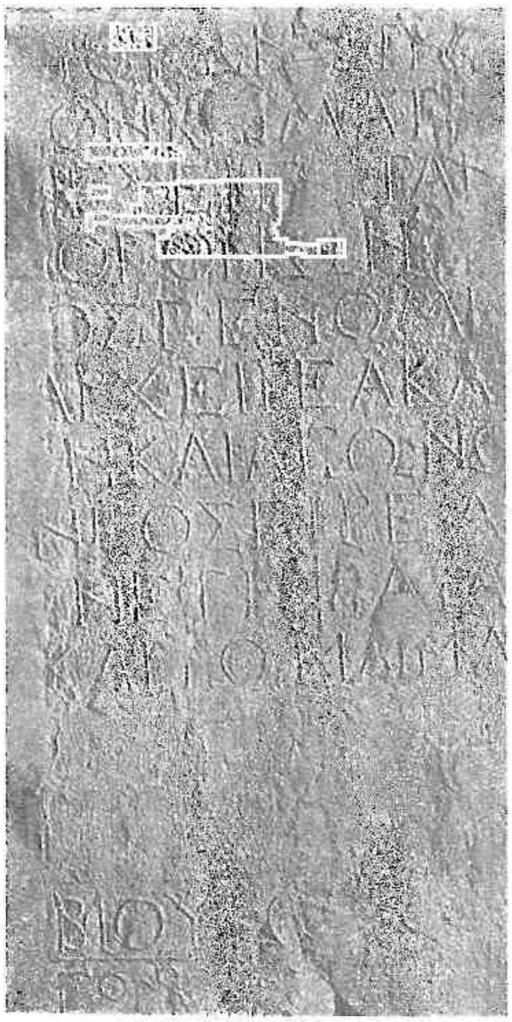

Εἰκ. 8. Ἐπιγραφὴ ἐκ Μυτιλήνης.

ὁλόκληρον παριδὼν τὰς ὀλίγον κατωτέρω ὑπαρχούσας δύο σειρὰς γραμμάτων (Εἰκ. 8) ὕψος 0,71 (Paton 0,50). Στίχ. 8 συμπληρωτέον μᾶλλον ***διὰ γέ]νεος εἷρεα*** καὶ οὐχὶ ***Γρύ]νεος*** (?) τοῦ Paton. Στίχ. 11: ... βίου ιω ... Στίχ. 12: τὸ β΄.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τοίχου περὶ τὰ 4,50 μ. ἀνατολικώτερον καὶ ὀλίγον ὑψηλότερον εἶναι ἐντετειχισμένος ὀρθογώνιος λίθος κυανοῦ μαρμάρου, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιφάνεια εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐφθαρμένη. Ὕψος 0,94, πλάτος 0,63, πάχος 0,32, ὕψος γραμμ. 0,052. Τώρα σώζονται μόνον ἐλάχιστα γράμματα τὰ ἑξῆς:

ΙΛ
ЄΙΟ
ΑΙϹ.Ι
ΡΟΧΟ

Ἐκ τοῦ μικροῦ δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν κατὰ τὴν ΝΑ. ἄκραν τῆς Μυτιληναϊκῆς χερσονήσου μεμονωμένου στρογγύλου πύργου, ὅστις ὠνομάζετο Καστράκι καὶ κατηδαφίσθη τῷ 1921 πρὸς ἀνέγερσιν ἐκεῖ Ἡρῴου τῶν πεσόντων ἐν τοῖς πολέμοις Λεσβίων, περισυνελέγη πλὰξ μαρμάρου ὑποκυάνου σῴζουσα μόνον μέρος τῆς ἀριστερᾶς ἀκμῆς ἀκέραιον (Εἰκ. 9). Ὕψος 0,59, πλάτ. 0,63, πάχ. 0,17, ὕψος γραμμ. 0,02. Φέρει ἐπιγραφὴν εἰς δύο στήλας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἀριστερὰ κατὰ τὸ κάτω μέρος εἶναι λίαν ἐξίτηλος ἀποτριβεῖσα. Ἡ πρώτη στήλη ἔχει εἴκοσι στίχους, οἵτινες λήγουσιν ἀνωμάλως ἔναντι τῆς ἀρχῆς τῶν στίχων τῆς δευτέρας στήλης, ἥτις ἔχει 21 στίχους καὶ εἶναι εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πρώτης (0,10 μ.). Τούτων ἠδυνήθην ν' ἀναγνώσω τὰ ἑξῆς:

Στήλη α΄	*Στήλη β΄*
. . . αι χισ .	φιλα . . .
. . . αυτῶν	τόπου . . . .
. . . τ]οῦ ρωμαίων	κείωι δέδ . . .
. . . π]εριπεπτω-	σομένους . . .
. . . α καὶ παν-	αντιμῆς φιλα . . .
. . . ιη τρος πρεσ-	αί σοι εδωκαν . . .
. . . πεφευγέναι	ταύτην τε τὴν . . .
. . . αὐτοκ]άτορας ἡμῶν	θρων δισχιλίω[ν . . .
κ]αὶ τῶν λοι-	γεσίας ἀρετῆς . . .
πῶν. . . . .]ιαγ.ασιμιπων	ωι δε δικαίῳ σ . . .
. . κωι βιωι καὶ	μὲν ἀκόντως σ . . .
. . . ιον Σύλλαν	οὐδένα δὲ . . . .
. . . σε καὶ τον	κράτωρ . . . .
. . . νο . οχε	τούτων . . .
. . . ονοιστε	γυναικὸς . . .
. . εραι τηι με-	προνομίαν κλε . . .
. . τιδιατο	καθὼς γ. αι . . . . . [συμ-
. . . ιλιησμενη	βουλίου γνώμη . . . .
. . . ιε . . λαυ-	οὕτως τε ὑμῶν . . .
αὐτῆς μητρὸς	καρπίζεσθαι
	καὶ περὶ τοῦ κ . . . .

Πρὸς τούτοις κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς πλατείας τῶν στρατώνων τοῦ φρουρίου ὑπάρχει ἐντετειχισμένη ἐπὶ προχείρως κατεσκευασμένου τοίχου στήλη ἐκ μαρμάρου ἔχουσα δεξιὰ ἐξέχον πλαίσιον. Ὕψος 0,78, πλάτ. 0,225, ὕψος γραμμ. 0,025 - 0,027 (Εἰκ. 10).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Εἰκ. 9. Ἐπιγραφὴ ἐκ Μιτυλήνης.

Αὐτο
κράτορι
Ἀδριανῶ
Καίσαρι
Ὀλυμπί-
ω σαώτηρι
χαριστή
ριον

Ὁ Ἀδριανὸς διὰ πολλῶν τιμητικῶν στηλῶν ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν Μυτιληναίων. Πρβ. IG XII_2, 183 ἑξ. Papageorgiu, Uned. Inschriften ἀριθ. 3, 15. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐχαράχθη μετὰ τὸ 129 μ. Χρ. ὅτε ὁ Ἀδριανὸς προσέλαβε τὴν προσωνυμίαν τοῦ Ὀλυμπίου.

Ἀλλὰ καὶ τυχαῖα εὑρήματα ἐπιγραφῶν ἐγένοντο ἐσχάτως πολλῶν νέων οἰκοδομῶν γενομένων καὶ κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ προσφυγικοῦ συνοικισμοῦ.

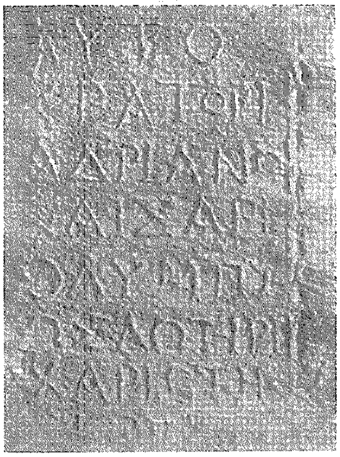

Εἰκ. 10. Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ἐκ Μυτιλήνης.

Οὕτω κατὰ τὴν Ν. νεκρόπολιν τῆς Μυτιλήνης ἀνασκαπτομένων θεμελίων τῆς οἰκίας Φωκ. Λαλέλλη ἐπὶ τῆς πρὸς Χάλικα ὁδοῦ ἀνευρέθησαν τάφοι ρωμαϊκῶν χρόνων ἔχοντες ἀσήμαντα κτερίσματα. Ἐξ αὐτῶν προέρχεται ἡ δευτέρα τῶν κάτω παρατιθεμένων ἐπιγραφῶν, ἐν ᾧ ἡ πρώτη ἐκ τῆς αὐτῆς μὲν θέσεως προέρχεται, ἀλλ᾽ ἀγνοῶ ἂν ἦτο ἐπὶ τάφου.

Αὕτη εἶναι μικρὰ πλὰξ κυανοῦ μαρμάρου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ἡμικυκλικὴ ἄνω, κάτω δὲ ἔχουσα μικροτάτην ἐσοχὴν μόλις διακρινομένην πρὸς στερέωσιν κάπου (Εἰκ. 11) ὕψ. 0,34, πλάτ. 0,17, πάχ. 0,04, ὕψος γραμμ. 0,01.

Ἀναξιδίκα Λυκεί-
νεα, γύνα δὲ Δαϊ-
θέμιδος Ζωήω (;)

Κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ τρίτου αἰῶνος π. Χρ.

Ἡ δὲ δευτέρα εἶναι ἀετωματώδης στήλη ἐξ ὑποκυάνου μαρμάρου ἔχουσα τὴν κορυφὴν τοῦ

Εἰκ. 11. Ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ ἐκ Μυτιλήνης.

ἀετώματος, τὸ δεξιὸν καὶ κάτω μέρος αὐτῆς ἀποκεκρουμένον. Ὕψος 0,20, πλάτ. 0,24, πάχ. 0,05, ὕψος γραμμ. 0,015.

Λάβας
Σωσιγένη.
ΛΑΒΑΣ
ΣΩΣΙΓΕΝΗ

Τελευταίων ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Ὀλίγον πλησιέστερον πρὸς τὴν πόλιν ὄπισθεν τῆς οἰκίας τῆς κ. Εἰρ. Ἀθανασιάδου εὑρέθη καὶ ἡ ἑξῆς ἐπιγραφὴ καὶ προσεφέρθη εὐ-

Εἰκ. 12. Ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ ἐκ Μυτιλήνης.

γενῶς εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν (Εἰκ. 12). Εἶναι στήλη φαιοῦ μαρμάρου κάτω ἀποκεκρουμένη καὶ ἄνω ἀπεστρογγυλωμένη, ὡς συνήθως. Ὕψος 0,19, πλάτ. 0,175, πάχ. 0,06, ὕψος γραμμ. 0,015.

Κλεὶς
Βακχείω.

Τοῦ τρίτου π. Χρ. αἰῶνος.

Ἀπεικονίζω ἐνταῦθα καί τινα νέα προσκτήματα τῆς συλλογῆς Μυτιλήνης, τῆς ὁποίας τὰ ἀντικείμενα μετακομισθέντα κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου ἐκ τῆς Νομαρχίας μετατραπείσης εἰς Ὀρφανοτροφεῖον ἔχουσιν ἀποθηκευθῆ προσωρινῶς ἔν τινι δωματίῳ τῆς αὐλῆς τοῦ Ὀρφανοτροφείου. Ἐκ τούτων τὰ δύο πρῶτα εὑρέθησαν κτιζομένου τοῦ κάτω τοῦ ἀρχαίου θεάτρου πέραν τοῦ «Τσινὰρ Τζαμὶ» προσφυγικοῦ συνοικισμοῦ.

Εἰκ. 13. Ἀνάγλυφον ἱεροῦ δείπνου λευκοῦ μαρμάρου, ὕψος 0,57, πλάτ. 0,42, πάχ. 0,17. Τὸ

Εἰκ. 13. Νεκρόδειπνον ἐκ Μιτυλήνης.

ἄνω μέρος δηλ. τὸ γεῖσον μετὰ τῶν ἐπικράνων τῶν παραστάδων εἶναι κανονικῶς ἀποτετμημένον ὡσεὶ ἦτο ἐξ ἰδιαιτέρου τεμαχίου ἐπιτεθειμένον.

Πρὸ τραπέζης εἶναι ἀνακεκλιμέναι ἐπὶ κλίνης τρεῖς μορφαί, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν μεσαία γυναικεία, αἱ δὲ ἑκατέρωθεν αὐτῆς γενειῶσαι ἀνδρικαί. Ἀριστερὰ κρατήρ. Τὸ ἀνάγλυφον παρέμεινεν ἡμιτελὲς πιθανῶς ἕνεκα τῆς ἐλαττωματικότητος τοῦ τεμαχίου τοῦ μαρμάρου, ὅπερ εὔθραστον ἔχει ποικίλας ρωγμάς. Ὅθεν μόνον μέρος τοῦ ἄνω σώματος εἶναι ἐπεξειργασμένον καὶ αἱ κεφαλαὶ κατὰ τὰς γενικὰς γραμμάς.

Εἰκ. 14. Ἐπιτύμβιος βωμὸς ἐν σχήματι σαρκοφάγου ἐκ φαιοῦ μαρμάρου. Μία τῶν κάτω γωνιῶν ἀποκεκρουμένη. Ὕψος 0,27, πλάτ. 0,44, πάχ. 0,30. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια ὀγκουμένη λήγει ἐν τῷ μέσῳ εἰς ὀμφαλωτὴν φιάλην, κατὰ τὰς γωνίας δὲ ἔχει ἀνθέμια. Αἱ τέσσαρες πλευραὶ κοσμοῦνται ὑπὸ ὀφιοειδοῦς ἀτμήτου γιρλάνδας

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

στηριζομένης κατὰ τὰς γωνίας εἰς κεφαλὰς κριῶν, περιβαλλούσης δὲ κατὰ τὸ μέσον ἑκάστης πλευρᾶς φιάλην ὀμφαλωτήν. Πρβ. Altmann, Architektur und Ornament der römischen Sarkophage σελ. 38.

Εἶναι ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἔχοντος ἀραιὰς φαιὰς φλέβας (ἐκ Προκοννήσου;). Ὕψος 0,40. Διάμ. βάσεως 0,35, ὕψος ἄβακος 0,09, πλάτ. ἄβακος 0,49. Κοσμεῖται κατὰ τὴν βάσιν ὑπὸ ἀστραγάλου, ὑπεράνω δὲ αὐτοῦ ἐκφύονται δύο ἐπάλληλοι σειραὶ φύλλων ἀκάνθου. Ἕκαστον φύλλον σύγκειται ἐκ τριῶν λοβῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μεσαῖος λήγει ἄνω εἰς ἀναρριπτόμενον ἄκρον.

Εἰκ. 14. Ἐπιτύμβιος βωμὸς ἐκ Μυτιλήνης.

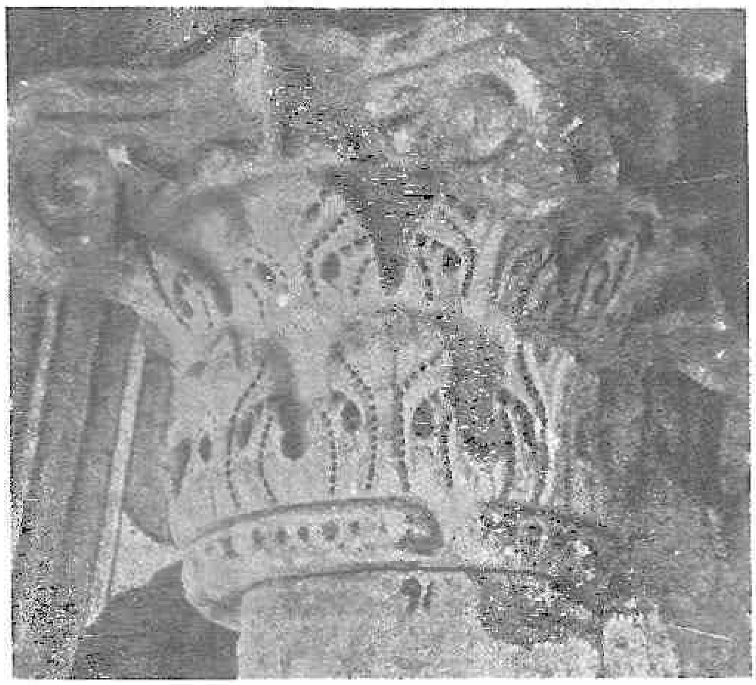

Εἰκ. 15. Παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον ἐκ Μυτιλήνης.

Εἰκ. 15. Ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Μυτιλήνης, ὑπάρχει τὸ ἀξιόλογον τοῦτο παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον ἀγνώστου προελεύσεως.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Οἱ λοβοὶ λήγουσιν εἰς αἰχμηροὺς ὀδόντας καὶ ἔχουσι τοὺς αὔλακας διὰ σειρᾶς ὀπῶν δεδηλωμένους. Αἱ τέσσαρες γωνίαι ὑπὸ τὸν ἄβακα συσπειροῦνται πρὸς τὰ κάτω εἰς ἕλικας, τὸ δὲ μέσον αὐτοῦ κοσμεῖ πτηνὸν ἱστάμενον ἐπὶ τῶν φύλλων τῶν περατούντων τὸν ἐλαφρῶς καμπυλούμενον πρὸς τὰ ἔξω κυλινδρικὸν κορμόν.

Τὴν ἐργασίαν του χαρακτηρίζει ἡ ἔλλειψις σχεδὸν τῆς πλαστικότητος, τὴν ὁποίαν ἀντικαθιστᾶ ἡ γραμμικὴ ἐπιπεδότης κινουμένη μόνον διὰ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ φωτὸς καὶ τῆς σκιᾶς, ὅπερ ἐπιδιώκεται διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ τρυπάνου γενομένων ὀπῶν. Τὸ κιονόκρανον εἶναι ἁπλοῦς τύπος Θεοδοσιανοῦ κιονοκράνου, ὅμοιον δὲ τοῦ Ε΄ αἰῶνος πρβ.Wulff, Beschreibung altchristlichen Bildwerke² III, 1 σελ. 53 ἀριθ. 159 (ἀντὶ ἀετοῦ ἔχει ἐν μέσῳ τοῦ ἄβακος προεξοχὴν σφαιρικήν). Περὶ πτηνῶν ἐπὶ κιονοκράνου πρβ. Bréhier, Etudes sur l'histoire de la sculpture byzantine σελ. 31 - 34, περὶ δὲ τοῦ Θεοδοσιανοῦ κιονοκράνου Laurent BCH. 1899 σ. 208 καὶ Weigand ἐν A. M. 1914 σ. 22 - 23

3. ΕΚ ΜΗΘΥΜΝΗΣ

Ἔν τινι δωματίῳ τοῦ Γραφείου τῆς κοινότητος Μηθύμνης ἐν Μολίβῳ συνεκέντρωσα ἀρχαῖά τινα διεσπαρμένα ἀνὰ τὴν πόλιν. Τούτων τὰ κυριώτατα εἶναι ψηφίσματα ἐκδοδομένα πλὴν

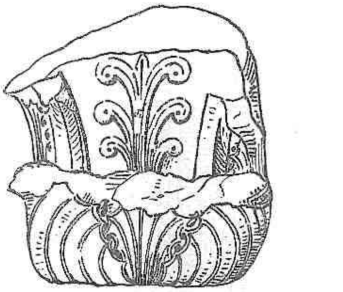

Εἰκ. 16. Ἐπίκρανον παραστάδος ἐκ Μηθύμνης.

ἑνὸς σχεδὸν ἐξιτήλου, τὰ δὲ λοιπὰ εἶναι ἐφθαρμένα ἀνάγλυφα ἱεροῦ δείπνου, νυμφῶν, βυζαντινὸν δικεφάλου ἀετοῦ, δύο μέτρα ὑγρῶν, παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον μὲ γλωσσοειδῆ φύλλα ἐν μέσῳ ἀκανθοειδῶν ἑκατέρωθεν αὐτῶν καὶ ἓν ἀξιόλογον ἑλληνιστικὸν ἐπίκρανον παραστάδος. Τοῦτο εἶναι ἐκ μαρμάρου, ἄνω ἀποκεκρουμένον (Εἰκ. 16) ὕψος 0,30, πλάτ. κατὰ τὴν βάσιν 0,265. Ἐκ τῆς βάσεως ἐκφύονται δύο εὔχυμα ἀκανθοειδῆ φύλλα περικλείοντα ἐν μέσῳ τρίτον. Ὑπεράνω αὐτῶν ἀναβαίνουσι δύο στελέχη καὶ εἰς τὰς γωνίας ἀνὰ ἓν ἀκανθοειδὲς φύλλον. Ἐν τῷ μέσῳ ὑψοῦται στέλεχος ἔχων ἑκατέρωθεν ἀνὰ τρεῖς καυλοὺς ἑλισσομένους κατὰ τὸ ἄκρον.

Ἐκ Μολίβου (Μηθύμνης) προέρχεται καὶ τὸ ἔναντι εἰκονιζόμενον (Εἰκ. 17) σταθμίον. Παρε-

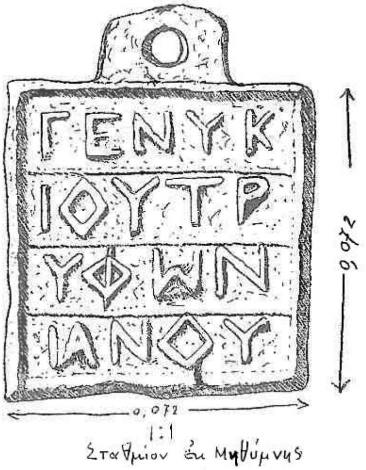

χωρήθη ὑπὸ τοῦ ἐκ Μολίβου κ. Ἡρακλέους Καζάζη εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν Μυτιλήνης. Εἶναι τετράγωνος πλὰξ ἐκ μολύβδου ἔχουσα ἄνω ἐξάρτημα διάτρητον. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως ἔχει ἓν ἐγκοίλῳ ἐδάφει μεταξὺ ὁριζοντίων γραμμῶν ἔκτυπον τὴν ἐπιγραφήν:

ΑΓΟΡ
ΑΝΟ
ΜΟΥ

ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὸ ὄνομα αὐτοῦ:

ΓΕΝΥΚ
ΙΟΥΤΡ
ΥΦΩΝ
ΙΑΝΟΥ

Ζυγίζει 466 γραμμάρια, τὸ βάρος μιᾶς μνᾶς ὡς καὶ ἡ ἐκ Χίου κατωτέρω εἰκονιζομένη *μνᾶ*.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Διὰ τοῦ μέτρου τούτου ὁ ἀγορανόμος Γενύκιος Τρυφωνιανὸς ἐξήλεγχε τὰ τῶν πωλητῶν ἰδιωτικὰ μέτρα βάρους. Περὶ ἀγορανόμων βλ. Liebenam, Städteverwaltung im römischen Kaiserreich σελ. 362.

Ὁμοιότατα σταθμία ὑπάρχουσιν ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις νομισματικῷ Μουσείῳ πρβ. Windebant, Metrologische Beiträge ἐν Hermes, 1912 σελ. 422 ἑξ. (πρβ. καὶ Pernice, Griechische und Römische Gewichte σελ. 189 ἀριθ. 750 ἐκ Μηθύμνης σταθμίον ἕλκον 121, 21 γρ.).

Μέτρον ἐπίσης βάρους εἶναι καὶ ἄλλη μολυβδίνη πλὰξ ἡ ἐν εἰκ. 18 εἰκονιζομένη, ἥτις πε-

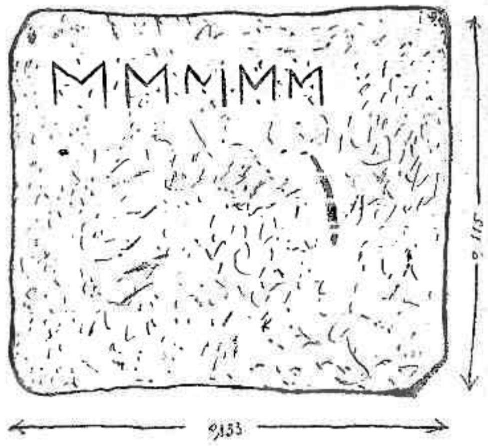

Εἰκ. 18. Σταθμίον ἐκ Λέσβου.

ριῆλθεν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν Μυτιλήνης ἐπιμελείᾳ τοῦ τέως φύλακος ἀρχαιοτήτων Μηθύμνης Γ. Χαβιαρίδου.

Παρὰ τὸ χωρίον Κλομιδάδο ὑπάρχει μικρὰ ἀκρόπολις, τῶν τειχῶν τῆς ὁποίας σῴζονται ἱκανὰ λείψανα. Τούτων τὴν ἔκτασιν καὶ περιγραφὴν θὰ παράσχω ἄλλοτε μετὰ ἀκριβεστέραν μελέτην αὐτῶν, ἀπεικονίζων νῦν μόνον μέρος τοῦ πολυγωνικοῦ τείχους ἐκ φωτογραφίας, ἣν παρεσκεύασεν ὁ ῥηθεὶς Γ. Χαβιαρίδης, ὅστις καί μοι ὑπέδειξε τὰ ἐρείπια ταῦτα (Εἰκ. 19). Ἐντὸς ἀγροῦ τῆς ἀκροπόλεως ταύτης εὑρέθη καὶ τὸ σταθμίον τοῦτο. Φέρει ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως ἐγχάρακτα πέντε Μ, ὅπερ δηλοῖ ὅτι ἰσοδυναμεῖ πρὸς πέντε μνᾶς, ἕλκει δὲ 2160 γραμμ.

Ἐνταῦθα τοῦ λόγου μνημονεύω καὶ σταθμίου τινὸς ἀποκειμένου νῦν ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Χίου. Εὑρέθη ἔν τινι ἀμπέλῳ τῆς Παναγίας Ἐρειθιανῆς (Εἰκ. 20). Τοῦτο εἶναι τετράγωνος πλὰξ ἐκ μολύβδου ἔχουσα ὠχροπρασίνην ἐπιφάνειαν (patina). Ὀπίσω ἔχει ἐντομὴν δι' ὀξέος ὀργάνου καὶ πολλαχοῦ μικρὰς ὀπάς. Ἐμπρὸς εἰκονίζεται ἐν ἀναγλύφῳ ἀμφορεύς,

Εἰκ. 19. Τμῆμα πολυγωνικοῦ τείχους παρὰ τὸν Κλομιδάδον Λέσβου.

ἀπαντῶν καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Χίου,

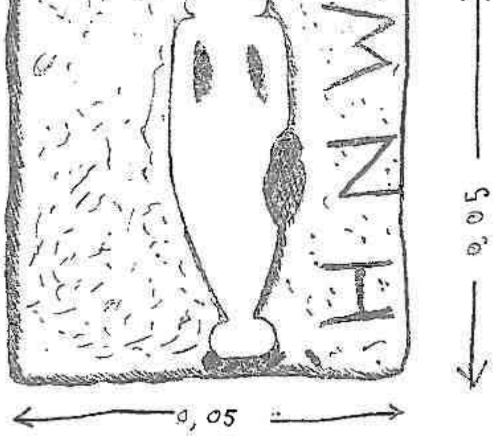

Εἰκ. 20. Σταθμίον ἐκ Χίου.

δεξιὰ δὲ αὐτοῦ καὶ καθέτως εἶναι κεχαραγμένα τὰ γράμματα Μ Ν Η. Εἶναι πιθανῶς τοῦ Γ'

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

αἰῶνος π. Χρ. καὶ ἕλκει 464 γραμμ. ὡς περίπου καὶ τὸ ἐκ Μηθύμνης σταθμίον ἀνωτέρω (Εἰκ. 17).

Ἐν Χίῳ ἔχουσιν εὑρεθῆ πολλάκις τοιαῦτα σταθμία καὶ δὴ εἰκονίζοντα σφίγγα, τὸν κυρίως τύπον τῶν νομισμάτων τῆς πόλεως· τούτων ἓν σῴζεται ἔτι ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Χίου· πρβ. Saglio - Daremberg, Dictionnaire Τόμ. III_2 σελ. 1909 εἰκ. 5038.

4. ΕΞ ΕΡΕΣΟΥ

Ἡ Ἐρεσὸς παρέχει συχνὰ ἐπιγραφικὰ κυρίως εὑρήματα, ὧν τὰ πλεῖστα ἔχουσι δημοσιευθῆ

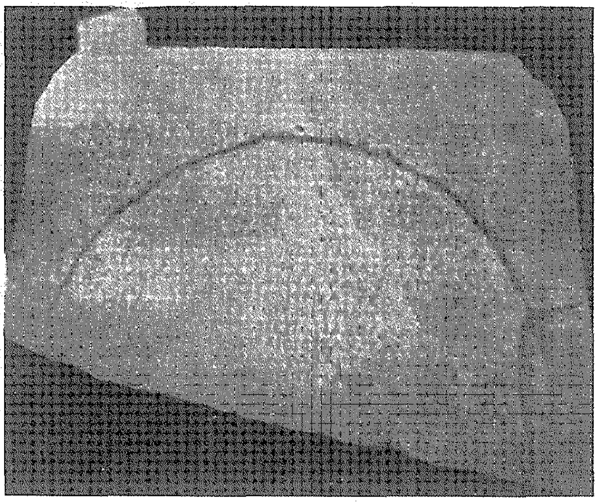

Εἰκ. 21. Ψήφισμα ἐξ Ἐρεσοῦ.

κατὰ καιροὺς ὑπὸ τοῦ κ. Ἐμμ. Δαυῒδ εἰς διαφόρους ἐγχωρίους τὸ πλεῖστον ἐφημερίδας. Τούτων ἓν ψήφισμα ἐδημοσιεύθη ὑπ᾿ αὐτοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν τῇ ἐφημερίδι Σάλπιγγι. Παρέχομεν αὐτῆς ἐνταῦθα μικρὰν φωτογραφίαν παραχωρηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ κ. Ἐμμ. Δαυῒδ καὶ τὸ κείμενον ἵνα γίνῃ εὐρύτερον γνωστὴ εἰς τοὺς ἀρχαιολογοῦντας κατ᾿ ἐμὴν ἀνάγνωσιν (Εἰκ. 21).

. . . . οἱ τεταγμένοι ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ
ἱερὰ καὶ ἀποστολήν· ἀποστεῖλαι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα
καὶ πρὸς τὸν δῆμον [τὸν] Ἐρεσίω[ν κα]ὶ ἀξιῶσαι αὐτὸν
ποιήσασθαι ἐπι[μέ]λειαν ὅπως οἱ ἄ[ρχ]οντες οἱ ἐπὶ [τούτω
τεταγμένοι [π]οιήσωνται τὴν ἀναγγε[λί]αν τῶν
στεφάνων ἀ[να]γγέλλοντες· ὁ δῆμος ὁ Παριαν[ῶν] [στεφανοῖ
τὸν δῆμον [τ]ὸν Ἐρεσίων ὅτι ἀπέστειλεν ἐπὶ τὴ[ν ἐ]γ- [δικασίαν
τῶν δικῶ[ν] ἄνδρας καλοὺς καὶ ἀγαθούς, ἀναγγεῖλ[αι] [δὲ αὐτοὺς
καὶ ὅτι ὁ δ[ῆ]μος ὁ Παριανῶν στεφανοῖ Βάκχιον [Ἑρμοδίκου, Ἀρχίαν
Εὐρυσιλάου, Ἀμφικλῆν Ἴσωνος καλῶς καὶ δικαίως
καὶ συμφερόντως δικάσαντας παρ᾿ αὐτῶι τὰς δίκας,
ἀξιῶσαι δὲ Ἐρεσίους καὶ ἵνα τὰ ἐψηφισμένα ὑπὸ τοῦ
δήμου ἀναγραφῆι εἰς στήλην καὶ τεθῆι παρ᾿ αὐτοῖς
ἐν τῶι ἀποδειχθέντι τόπωι ὑπὸ τοῦ δήμου.
Μενίτας Πενθίλω εἶπε περὶ ὧν ἀ βόλλα προεβόλ- [λ[ευ]σε
καὶ [οἱ] ἄρχοντες προτίθισι καὶ οἱ δικασταὶ οἱ ἀπο- [σταλέντες
εἰς Π]άριον τά τε γράμματα καὶ τὸ ψάφισμα ἀπέ- [δωκαν
ὃ ἐψαφ]ίσαντο Παριανοὶ περὶ τιμᾶν τῶ τε δάμω [καὶ τῶν
δικαστῶν]τῶν ἀποσταλέντων πρὸς αὔτοισι καὶ ἀξι-
ῶσαι . . . . . α]ὔτοισι καὶ τῶ δάμω ταῖς ἐψαφισμέναις
τίμαας . . . .]ον ὅπως ἀναγγέλλω[σι . . . . . .
. . . . ἀναγράφη εἰς στάλ]αν καὶ τέθ[η . . . . . .
. . . . ιτω λω . . . . . .

Στ. 15. Ὁ Δαυῒδ ἀναγινώσκει Μενίπας. Περὶ τῶν εἰς -ίτας ὀνομάτων, ἅτινα ἰδιάζουσιν εἰς τὴν Αἰολίδα, πρβ. Bechtel, Aeolica σελ. 22.

Σύγχρονα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρὸς τὸ ψήφισμα τοῦτο εἶναι καὶ ἄλλα δύο ψηφίσματα, ὧν τὸ μὲν ἐδημοσιεύθη πρὸ πολλοῦ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Δαυῒδ ἐν Νέᾳ Ἡμέρᾳ Τεργέστης 1905 ἀριθ. 1605 (2581) (πρβ. Bechtel, Aeolica σελ. 33-35), τὸ δὲ ἄλλο ἀνεκαλύφθη ἐσχάτως ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Ἐρεσοῦ ἐντετειχισμένον ἐπὶ μεταγενεστέρου τοίχου. Τοῦτο εἶναι ὀρθογώνιος στήλη μετ᾿ ἀετώματος, κάτω ἀποκεκρουμένη ἐκ λευκο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

φαίου μαρμάρου. Ὕψος 0,55, πλάτ. 0,375 ἄνω καὶ 0,39 κάτω, πάχ. 0,125, ὕψος γραμμ. 0,01. Τὰς πληροφορίας ταύτας ὡς καὶ τὸ δημοσιευόμενον ἔκτυπον μοὶ ἀπέστειλεν εὐγενῶς ὁ ἐπιμελητὴς τῶν ἀρχαιοτήτων Ἐρεσοῦ καθηγητὴς κ. Πλ. Κουτρέλλης (Εἰκ. 22).

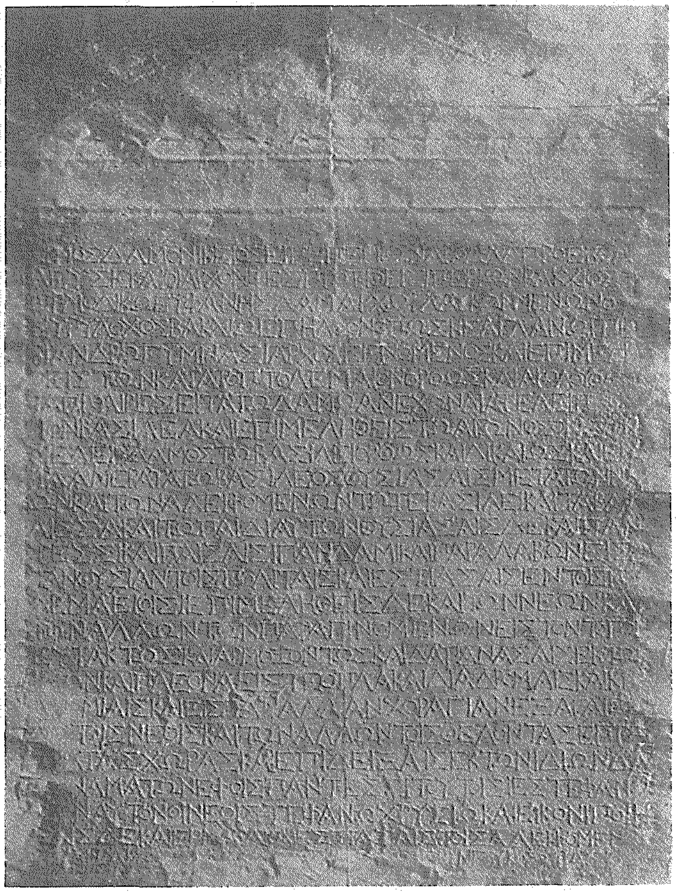

Εἰκ. 22. Ψήφισμα ἐξ Ἐρεσοῦ.

Ἕρμος Δαμονίκειος εἶπε περὶ ὧν ἀ βόλλα προεβόλλευσε καὶ οἱ ἄρχοντες προτίθεισι περὶ ὧν Βάκχιος Ἑρμοδίκω, Εὐφάνης Δαμάρχω, Γλαύκων Μένωνος, Εὐρύλοχος Βακχίω ἔπηλθον ὄπωςκε Ἀγλάνωρ Περιάνδρω γυμνασίαρχος γενόμενος καὶ ἐπιμελήθεις τῶν κατὰ τὸ Πτολέμαιον ὄρθως καὶ ἀκολούθ[ως τᾶ προαιρέσει τὰ τῶ δάμω ἀνέχων διατέλει πρὸς τὸν βασίλεα καὶ ἐπιμελήθεις τῶ ἄγωνος, ὂν τέλει δᾶμος τῶ βασίλει ὄρθως καὶ δικαίως καὶ ἐ]ν τᾶ ἀμέρα τᾶ τῶ βασίλεος θυσιάσαις μετὰ τῶν ν[έων καὶ τῶν ἀλειφομένων τῶ τε βασίλει καὶ τᾶ βασιλίσσα καὶ τῶ παῖδι αὔτων θυσιάσαις δὲ καὶ πάντεσσι καὶ παίσαισι πανδᾶμι καὶ παραλάβων εἰς τὰν θυσίαν τοὶς πολίταις καὶ ἐστιάσαις ἐν τοῖς Π[τολεμαείοισι, ἐπιμελήθεις δὲ καὶ τῶν νέων καὶ τῶν ἄλλων τῶν παραγινομένων εἰς τὸν τόπον εὐτάκτως καὶ ἀρμοζόντως καὶ δαπανάσαις ἐκ τῶν ἰ]δίων καὶ πλέονα εἴς τε ὅπλα καὶ διαδρόμαις καὶ κ. α . ομίαις καὶ εἰς τὰν ἄλλαν χορηγίαν, ἐξαγάγω[ν δὲ τοὶς νέοις καὶ τῶν ἄλλων τοὶς θέλοντας ἐπὶ τ . . α τᾶς χώρας καὶ ἐπιδείξαις ἐκ τῶν ἰδίων δαπα]ναμάτων, ἐφ' οἷς πάντεσσι τούτοισι ἐστεφάνωσα]ν αὔτον οἱ νέοι στεφάνω χρυσίω καὶ εἴκονι, ποιήσαις δὲ καὶ ερμ . α καὶ ἐστιάσαις τοῖς ἀλειφομέν[οις . . . . καὶ . . . . ων εὐκοσμία

Ἐν τῷ ψηφίσματι τούτῳ τιμᾶται ὁ Ἀγλάνωρ Περιάνδρου, ὅστις κατὰ τὴν περίοδον τῆς γυμνασιαρχίας αὐτοῦ ὄχι μόνον καλῶς ἀλλὰ καὶ λίαν ἐλευθερίως ἐξεπλήρωσε τὰ καθήκοντά του. Ἐξ αὐτοῦ μανθάνομεν ὅτι εἰς τὴν Ἐρεσὸν ὑπῆρχε Πτολεμαῖόν τι, ἴσως γυμνάσιον πρὸς τιμὴν τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου ἀνεγερθέν, εἰς ὃν καθ' ὡρισμένην ἡμέραν ἔθυον, ἴσως κατὰ τὰ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

«Πτολεμαείοια», ἅτινα θὰ ἦσαν ἀγῶνες, μολονότι ἀναφέρεται ἐν στίχ. 8 - 9 ἀγών, «ὃν τέλει δῆμος τῷ βασίλει». Ὑποθέτω ὅτι θὰ εἶχεν ἱδρυθῆ ἑορτή τις μεγάλη, τὰ «Πτολεμαείοια» τελούμενα εἰς σειρὰν ἡμερῶν, ἐκ τῶν ὁποίων μία ἦτο ὡρισμένη διὰ τὸν ἀγῶνα, ἄλλη διὰ τὴν θυσίαν κτλ. Πτολεμάεια (κατ' ἄλλον τύπον) εἶναι γνωστὰ ἐν Ἐρεσῷ καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς εὑρεθείσης ἐν Μιλήτῳ: Das Delphinion in Milet N° 152 στίχ. 77 καὶ 78 τοῦ δευτέρου π. Χρ. αἰῶνος. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ Πτολεμαῖος, εἰς ὃν ἀναφέρονται αἱ τιμαὶ αὗται εἶναι Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ (229 - 205), ὅστις ἀπέκτησεν υἱὸν νυμφευθεὶς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἀρσινόην τῷ 209. Οὗτος εἶναι ὁ παῖς, ὃν ἀναφέρει ἡ ἐπιγραφή, ἀνακηρυχθεὶς ἅμα τῇ γεννήσει σύντροφος τοῦ θρόνου (Βλ. Bouché - Leclerc, Histoire des Lagides I σελ. 321/22. Ἂν τοῦτο εἶναι ἀληθές, τότε ἡ ἐπιγραφὴ θὰ ἐχαράχθη εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν χρονολογίαν ταύτην.

Εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους θέτει τὴν ἐπιγραφὴν ὡς καὶ τὸ προηγούμενον ψήφισμα τῶν δικαστῶν ἡ ἐξέτασις τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων, ἂν καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ γράμματά τινα (τὸ α, τὸ μ καὶ τὸ σ) παρουσιάζουσι μορφὰς ἀρχαιοτέρας ἐνῷ τὸ π πάλιν ἔχει μορφὴν νεωτέραν (πρβ. Pistorius, Beiträge zur Geschichte von Lesbos σελ. 140). Ἐντεῦθεν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ ψήφισμα τῶν δικαστῶν εἶναι ὀλίγῳ ἀρχαιότερον τοῦ περὶ τοῦ Ἀγλάνορος ψηφίσματος.

Σημειωτέον ὅτι καὶ εἰς τὰ τρία ταῦτα ψηφίσματα ἀναφέρεται ὁ αὐτὸς Βάκχιος Ἑρμοδίκου, ὅστις εἰς τὰ δύο μὲν μετὰ δύο ἢ τριῶν ἄλλων πολιτῶν ἐπῆλθεν εἰς τὸν δῆμον, εἰς δὲ τὸ τρίτον ἀποστέλλεται ὡς δικαστὴς εἰς Πάριον· ὅθεν φαίνεται ὅτι κατὰ τὰ τέλη τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χρ. θὰ ἦτο ἐξέχουσά τις προσωπικότης ἐν Ἐρεσῷ.

Παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου ἀνεῦρον καὶ μικρὸν ἀνάγλυφον μαρμάρινον μετακομισθὲν ἐκεῖ ἐκ τοῦ φρουρίου (Εἰκ. 23). Ὕψος 0,32, πλάτ. 0,40, πάχ. 0,12. Ἄνω δεξιὰ λείψανα ἐπιγραφῆς . . ΘΣ. Εἰκονίζει ἔμπροσθεν ἱππέα πρὸς δεξιὰ μὲ ἀνεμιζομένην ὀπίσω χλαμύδα. Ὁ ἱππεὺς φορεῖ θώρακα καὶ ὑπ' αὐτὸν χιτῶνα, τοῦ ὁποίου φαίνονται ἔμπρὸς αἱ παράλληλοι καμπύλαι. Διὰ τῆς δεξιᾶς ἐκράτει δόρυ, τὸ ὁποῖον ἦτο πιθανώτατα γραπτόν. Τὸ ἄνω ἥμισυ τοῦ ἱππέως καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ ἵππου εἶναι κατ' ἐνώπιον, τὰ δὲ λοιπὰ πλαγίως εἰκονισμένα. Ὁ ἵππος πρὸς τούτοις ἔχει ἐλαστικότητά τινα καὶ εὐκαμψίαν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σχηματικὴν καὶ ξηρὰν ἀπόδοσιν τοῦ ἱππέως, τοῦ ὁποίου χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐν μέρει κατ' ἐνώπιον, ἐν μέρει πλαγία παράστασις. Τὸ ἰδιάζον τοῦτο

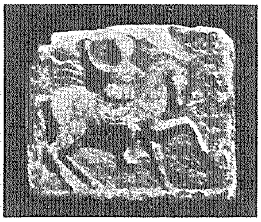

Εἰκ. 23. Ἀνάγλυφον ἐξ Ἐρεσοῦ.

καὶ ἡ σχηματικὴ καὶ ἐν ἐπιπέδῳ εἰκόνισις εἶναι χαρακτηριστικὴ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ἀρχαίας τέχνης τοῦ τετάρτου μ. Χρ. αἰῶνος, ὅτε νέα καλλιτεχνικὴ ἀντίληψις ἐπέβαλε νέα καὶ μάλιστα πρωτόγονα ἐκφραστικὰ μέσα παραστάσεως ἀπότοκα τῆς ὅλης κοινωνικῆς καὶ θρησκευτικῆς μάλιστα μεταβολῆς ἥτις εἶχεν ὡριμάσει εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τοῦ τετάρτου αἰῶνος. Βλ. πολλὰ ὅμοια ἀνάγλυφα ἐν Κωνσταντινουπόλει, Mendel, ἔνθ' ἀνωτ. σποράδην, μάλιστα III. Πρβ. ὅσα θαυμασίως παρετήρησε περὶ τοῦ ἀναγλύφου τῶν Κωνσταντινικῶν χρόνων ὁ Riegl ἐν Spätrömische Kunstindustrie σελ. 47 ἐξ. καὶ τὴν βραχεῖαν ἀλλὰ ἀρίστην διατύπωσιν τοῦ Rodenwalt ἐν R. M. 1921/22 σελ. 78. Περὶ τοῦ ἱππέως ἥρωος καὶ δὴ τοῦ Θρᾳκὸς λεγομένου ἱππέως βλ. Seure Rev. des Ét. anciennes 1912 σελ. 147 καὶ τελευταῖον Kazarow ἐν Pauly - Wissowa - Kroll, R E Suppl. III σελ. 1132.

ΔΗΜ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΜΟΛΥΚΡΕΙΩι ΤΗΣ ΑΙΤΩΛΙΑΣ

Ἡ στενὴ εἴσοδος τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἡ σχηματιζομένη πρὸς δυσμὰς διὰ τῆς συμπλησιάσεως τῆς ἀκτῆς τῆς Πελοποννήσου πρὸς τὴν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἀπετέλεσε πάντοτε σπουδαῖον στρατηγικὸν σημεῖον. Σήμερον ἀκόμη εἰς τὰς δύο γλώσσας, αἵτινες ἀντικρύζουσιν ἀλλήλας εἰς ἀπόστασιν δύο χιλιομέτρων, ὑψοῦνται ἀπειλητικὰ τὰ τόσον δράσαντα μεσαιωνικὰ καστέλλια τοῦ Μορέα (Ρίον) καὶ τῆς Ρούμελης (Ἀντίρριον), ἀναμφιβόλως ἐπὶ ἀρχαίων θεμελίων ἱδρυμένα.

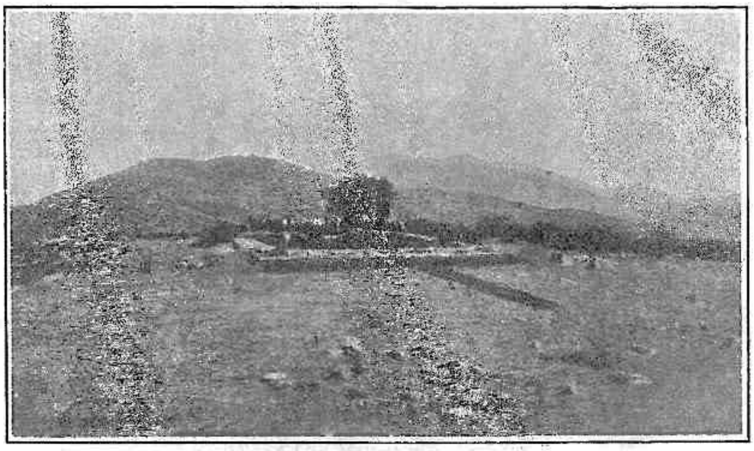

Εἰκ. 1. Ἄποψις τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ νότου.

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀμφότεραι αἱ ἄκραι ἐκαλοῦντο Ρίον, ἡ μὲν πρὸς νότον Ἀχαϊκόν [1], ἡ δὲ πρὸς βορρᾶν Αἰτωλικὸν [2] ἢ καὶ Μολυκρικόν [3]. Ὁ χαρακτηρισμὸς δ' ἀκριβῶς οὗτος τοῦ Ἀντιρρίου ὡς Μολυκρικοῦ, εἶναι δηλωτικὸς τῆς πρὸς αὐτὸ γειτνιάσεως τῆς πόλεως τοῦ Μολυκρείου, ἣν μνημονεύουσιν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς [4] καὶ ἥτις, κατὰ ταῦτα, ὤφειλε νὰ κεῖται, ὡς ὀρθότατα ἤκασεν ὁ ὀξυνούστατος Leake [5] «ἐπὶ τῶν ὕπερθεν τοῦ Ἀντιρρίου λόφων», οἵτινες μετὰ τῆς περιοχῆς τῆς δίωρον πρὸς ἀνατολὰς κειμένης Ναυπάκτου ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Μολύκρεια [1] ἢ Μολυκρία [2].

Τὴν εἰκασίαν τοῦ Leake ἐπεβεβαίωσαν αἱ ἔρευναι τοῦ Woodhouse, ὅστις πρῶτος ἀνεῦρε τὰ λείψανα τοῦ ἀρχαίου Μολυκρείου [3] ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς στενῆς καὶ ἐπιμήκους λοφοσειρᾶς, ἥτις δεσπόζουσα τῆς εἰσόδου τοῦ Κορινθιακοῦ κατατείνει εἰς τὸ Ἀντίρριον. Ἡ ταύτισις τῶν λειψάνων τούτων πρὸς τὰ τοῦ Μολυκρείου δὲν ἐγένετο δι' ἐπιγραφικοῦ τινος εὑρήματος, εἶναι ὅμως πιθανωτάτη ἐκ τῆς εὑρέσεως ναοῦ, ὅστις εἰς ἣν θέσιν εὑρίσκεται μόνον εἰς τὸν Ποσειδῶνα εἶναι φυσικὸν νὰ ἦτο ἀφιερωμένος. Τοῦ Ποσειδῶνος δ' ἀκριβῶς ναὸν ἀναφέρει ἐν Μολυκρείῳ ὁ Παυσανίας [4], παραδίδων μάλιστα καὶ τοῦτο ὅτι πρὸς τὸν θεὸν αὐτὸν ἠσέβησαν οἱ εἰς Μολύκριον ἐκ Ναυπάκτου καταφυγόντες φονεῖς τοῦ Ἡσιόδου υἱοὶ τοῦ Γανύκτορος, Κτίμενος καὶ Ἄντιφος δι' ὃ καὶ κατεδικάσθησαν ἐν Μολυκρείῳ. Καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπέναντι δ' ὑψώματος τοῦ Ἀχαϊκοῦ Ρίου ἀναφέρει ὁ αὐτὸς Παυσανίας [5], ὅτι ὑπῆρχε ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος.

Τὰ ὑπὸ τοῦ Woodhouse τὸ πρῶτον παρατηρηθέντα λείψανα κεῖνται εἰς ὕψος περίπου 500 μ. ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, τὴν δὲ θέσιν των σημειώνει εὐκρινῶς συστὰς δένδρων προβαλλο-

[1] *Θουκυδ.* II, 86.
[2] *Πολύβ.* V. 94.
[3] *Θουκυδ.* II, 86 Ρίον τὸ Μολυκρικόν. *Στράβ.* σελ. 336 Μολύκριον Ρίον *Στέφ. Βυζάντ.* Ρίον Μολυκρικόν.
[4] *Θουκυδ.* II, 84. III, 102 *Πλουτάρχ.* Συμπ. Ἑπτ. Σοφ. XIX *Πολυβ.* V, 94 *Παυσαν.* IX, 31, 6.
[5] Travels in the Morea II, 150.

[1] *Στράβ.* σελ. 427 *Σκύλλαξ* Περίπλ. 35.
[2] *Πολύβ.* V. 94 Παυσ. IX, 31, 6.
[3] Woodhouse Aetolia Oxford 1897 σελ. 324.
[4] IX, 31, 6 πβλ. καὶ *Θουκυδ.* II 84.
[5] X, 11, 5.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

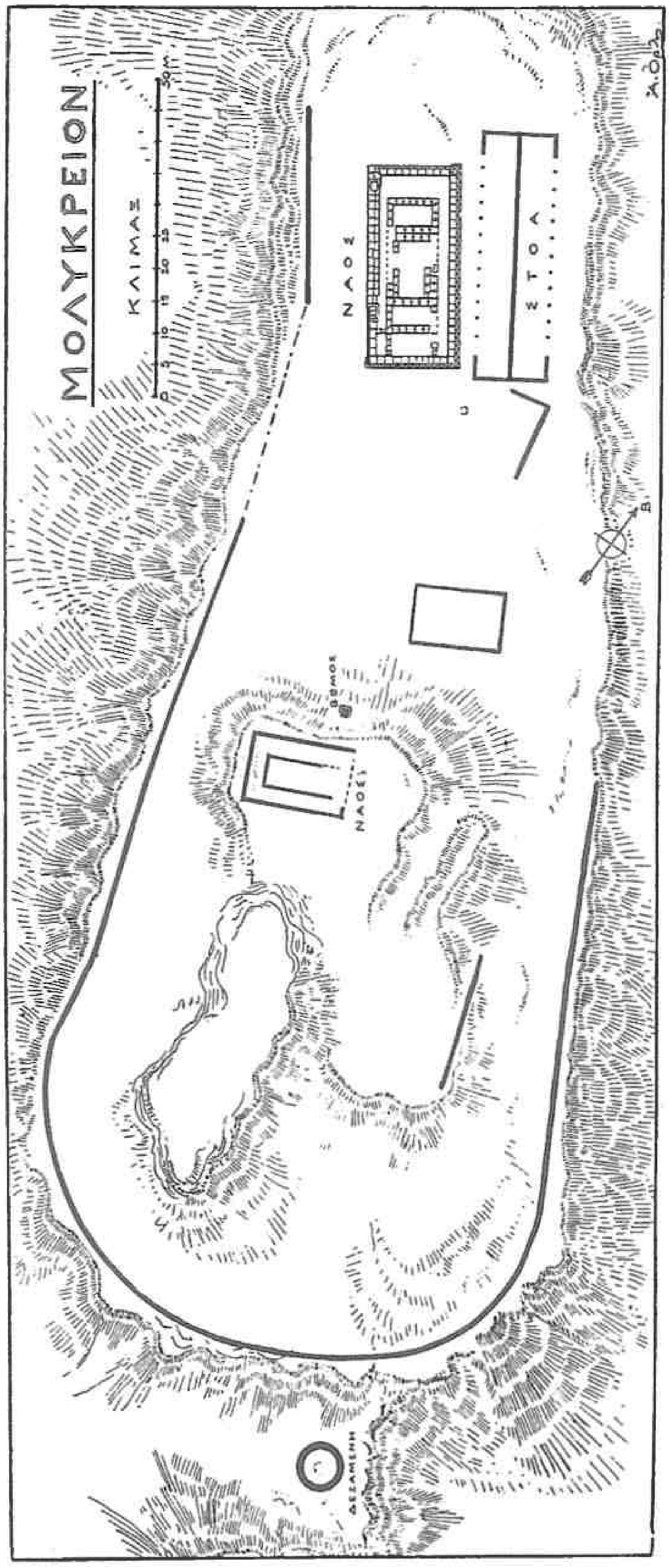

Εἰκ. 2. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Μολυκρείου.

μένων ζωηρῶς εἰς τὸν ὁρίζοντα, ὁρατῶν δὲ καὶ ἐκ τῆς ἔναντι ἀκτῆς τῆς Πελοποννήσου.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ἐπεσκέφθη ὁ Woodhouse τὸν ναὸν (1893) ἐπίχωσις καλύπτουσα τὰ σωζόμενα ἐδάφη κατασκευῆς τοῦ ἔκαμε τὸν ἐρευνητὴν τοῦτον νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὁ ναὸς ἵστατο ἐπὶ διβάθμου κρηπῖδος. Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην συνετάχθη καὶ ὁ τῷ 1915 ἐπισκεφθεὶς τὸν ναὸν τοῦ Μολυκρείου κ. Ρωμαῖος [1], ὅστις μάλιστα παραδόξως ἀνέγραψεν ὡς διαστάσεις τοῦ ναοῦ 16μ×35μ ἤτοι κατὰ πολὺ μεγαλυτέρας τῶν πραγματικῶν καὶ δὴ τῶν τῆς εὐθυντηρίας (14,37×31,45).

Διὰ σκαφικῆς ἐρεύνης, ἣν ἐνήργησα δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας κατὰ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου 1925 καθώρισα τὰς λεπτομερείας τῆς κρηπῖδος τοῦ ναοῦ ὡς καὶ τὰς τέως ἀοράτους ἐσωτερικὰς αὐτοῦ διαιρέσεις ἀνεῦρον δὲ καὶ λείψανά τινα τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῆς ἀνωδομῆς, περὶ ὧν θέλω κατωτέρω διαλάβει. Κατήρτισα δ' ἐπίσης καὶ τὸ συναπτόμενον ἐνταῦθα (εἰκ. 2) τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Μολυκρείου.

Ὡς βλέπει τις ἐν τῷ σχεδίῳ ἡ στενὴ καὶ ἐπιμήκης ἀκρόπολις ἐφ' ἧς εὕρηνται ὁ ναὸς καὶ ἄλλα δημόσια κτίρια τοῦ Μολυκρείου περιβάλλεται ὑπὸ συνεχοῦς τείχους, οὗτινος δύναταί τις νὰ παρακολουθήσῃ τὴν διαδρομὴν κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτῆς μέρος, ἀλλαχοῦ μὲν ἐν θεμελίῳ, ἀλλαχοῦ δὲ μέχρις ὕψους ἑνὸς καὶ ἡμίσεος μέτρου. Τὸ τεῖχος τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ σκληρῶν κανονικῶν τιτανολίθων μήκους 1.00 καὶ ὕψους 0.40 ἐκτισμένων κατ' ἀκανόνιστον ἰσοδομικὸν τρόπον. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι τὸ τεῖχος τοῦτο ἀποφεύγει κατ' ἀρχὴν τὰς ἀποτόμους γωνίας χρησιμοποιοῦν τὴν συνεχῆ καμπύλην, ἵνα μὴ κάμῃ χρῆσιν πύργων, ἀναμφιβόλως λόγῳ οἰκονομίας ὑλικοῦ

[1] Ἀρχαιολογ. Δελτίον 1916 Παράρτημα σελ. 46.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

καὶ ἐργασίας. Τὸ σχῆμα τῆς ὑπὸ τοῦ τείχους περικλειομένης ἐκτάσεως εἶναι ἐπίμηκες ὀρθογώνιον βαῖνον ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἔνθα καμπυλοῦται. Καὶ αἱ μὲν πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμὰς κλιτύες εἰς τὴν ὀφρῦν τῶν ὁποίων ἔχει κατασκευασθῆ τὸ τεῖχος εἶναι ἀρκούντως ἀπότομοι, ἐν ᾧ τοὐναντίον ὁμαλωτέραν ἔχουσι τὴν κλίσιν ἡ πρὸς νότον καὶ ἡ πρὸς βορρᾶν κλιτὺς ἐφ' ἧς φαίνεται, ὅτι εὑρίσκετο ἡ εἴσοδος τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀνερχομένων. Πράγματι δὲ λείψανα κτιρίων καὶ τάφων ἄφθονα παρατηροῦνται παρὰ τὴν βόρειον πρόσβασιν τῆς ἀκροπόλεως ὡς καὶ καθ' ὅλην τὴν διαδρομὴν τῆς ἀτραποῦ ἥτις ἄγει πρὸς τὸ γειτονικὸν μικρὸν χωρίον Βελβίναν.

Ὀλίγον ἔξωθεν τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως πρὸς νότον (εἰκ. 3) εὑρίσκεται μεγάλη κυκλικὴ δεξαμενὴ διαμέτρου 5.35 μ. ἐκτισμένη δι' εὐμεγέθων ἁδρῶς κατειργασμένων λίθων κατὰ τὸ «αἰγυπτιάζον» λεγόμενον σύστημα. Αἱ στρώσεις εἶναι ὁραταὶ μέχρι βάθους 3.00 μ. φαίνεται ὅμως ὅτι διῆκον πολὺ βαθύτερον. Κυκλικαὶ δεξαμεναὶ εἶναι συνήθεις ἐν Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ [1].

Τὸ ἐμβαδόν, ὅπερ περικλείει ὁ περίβολος τῆς ἀκροπόλεως διαιρεῖται εἰς δύο ἐπίπεδα: ἓν ὑψηλότερον (3 περίπου μέτρα) πρὸς νότον καὶ ἓν χαμηλότερον πρὸς βορρᾶν. Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου, ἔνθα ἡ συστὰς τῶν μακρόθεν φαινομένων δένδρων (εἰκ.13) εὑρίσκονται τὰ θεμέλια μεγάλου ὀρθογωνίου οἰκοδομήματος (11.00× 16.00 μ.) περιβάλλοντα, δίκην περιστάσεως, ἕτερον ὀρθογώνιον ἐσωτερικὸν στενῆς πλευρᾶς 5.00. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἐκτισμένον διὰ μικρῶν σχετικῶς λίθων καὶ δὴ ἀκανονίστων δυσκολεύομαι νὰ παραδεχθῶ ὡς ναόν, καίτοι ὁ προσανατολισμός του εἶναι κανονικὸς καὶ ὑπάρχει πρὸς δυσμὰς αὐτοῦ κατὰ τὴν κλιτὺν τοῦ σχηματιζομένου ἐνταῦθα λοφίσκου λίθινον κυβικὸν βάθρον μετὰ προθύσεως, ὅπερ εἶναι ἀναμφιβόλως βωμός. Τὸν σκοπὸν τοῦ κτιρίου θὰ διαλευκάνῃ πιθανῶς ἡ συνέχεια τῆς ἀνασκαφῆς αὐτοῦ, ἥτις ἀνεβλήθη ἐλλείψει χρημάτων.

Κατὰ τὸν πόδα ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ λοφίσκου καὶ πρὸς βορρᾶν τοῦ βωμοῦ ἀπεκαλύφθη ἐπὶ τοῦ χαμηλοτέρου ἐπιπέδου ἕτερον ὀρθογώνιον κτίσμα (εἰκ. 2) ἀγνώστου καὶ τοῦτο προορισμοῦ.

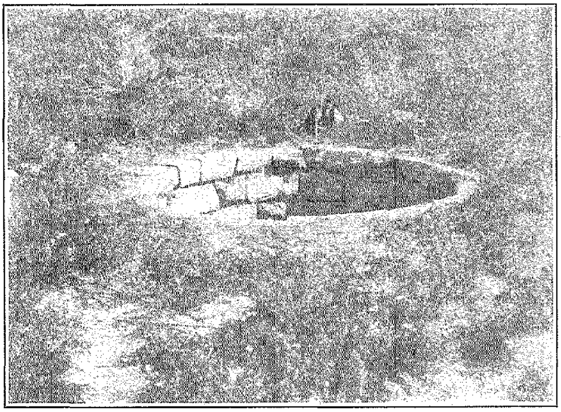

Εἰκ. 3. Ἡ κυκλικὴ δεξαμενή.

Ο ΝΑΟΣ

Πολὺ σπουδαιότερα κτίρια τῆς ἀκροπόλεως — ναὸς καὶ στοὰ — εὑρίσκονται εἰς τὸ χαμηλότερον, τὸ βορειοδυτικὸν ἐπίπεδον αὐτῆς καὶ δὴ εἰς τὸ ἄκρον τῆς περιοχῆς, οὕτως ὥστε νὰ σχη-

[1] Heuzey Le mont Olympe et l'Acarnanie σελ. 329. Leake Travels in Northern Greece I, 158.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ματίζεται πρὸ τοῦ ναοῦ ἡ ἀναγκαία πλατεῖα πρὸς τοποθέτησιν τῶν βωμῶν καὶ τῶν ἀναθημάτων.

Ὁ ναὸς ἔχει, ὡς συνήθως, τὸ σχῆμα ἐπιμήκους ὀρθογωνίου διευθυνομένου ὅμως οὐχὶ ἀκριβῶς πρὸς ἀνατολὰς ἀλλὰ μὲ ἰσχυρὰν ἀπόκλισιν πρὸς νότον. Διατηρεῖται σήμερον ἀκεραία σχεδὸν ἡ κρηπίς του κατεσκευασμένη ἐκ φαιοῦ ἀσβεστολίθου εἰλημμένου ἐκ τῶν πέριξ λατομείων.

Πρὶν ἢ ἀρχίσῃ ἡ ἀνασκαφὴ ἡ κρηπὶς ἦτο κεκαλυμμένη ὑπὸ ἐπιχώσεως τόσον ὥστε νὰ προβάλλωσι μόνον ἡ ἀνωτάτη βαθμὶς ἤτοι ὁ στυλοβάτης καὶ ὁ ἀμέσως ὑπὸ τοῦτον ἀναβασμός. Τόσον δὲ κανονικὴ ἦτο ἡ ἐπίχωσις αὕτη, ὥστε, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, ἠπάτησε καὶ τὸν Woodhouse τὸ 1893 καὶ τὸν κ. Ρωμαῖον τὸ 1915, θεωρήσαντας αὐτὴν ὡς δίβαθμον. Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς ἀπεδείχθη οὐ μόνον ὅτι ἡ κρηπὶς ἦτο τρίβαθμος ἀλλὰ καὶ ὅτι ἔβαινε ἐπὶ ὑψηλῆς (0.295) εὐθυντηρίας, ἥτις μάλιστα ἦτο καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁρατὴ κατὰ μέγα αὐτῆς μέρος, ὡς συνέβαινε καὶ εἰς τὸν ἐν Στράτῳ ναὸν τοῦ Διός, ἔνθα μάλιστα ἡ εὐθυντηρία ἀποτελεῖ καὶ ἰδίαν βαθμίδα, φέρουσα κάτωθεν καὶ ὑπευθυντηρίαν [1].

[1] *Α. Ὀρλάνδου* Ὁ ἐν Στράτῳ τῆς Ἀκαρνανίας ναὸς τοῦ Διὸς Ἀρχαιολ. Δελτίον 1923 σελ. 5 εἰκ. 2.

Αἱ διαστάσεις τοῦ ναοῦ κατὰ τὴν εὐθυντηρίαν εἶναι 14.37×31.45 μ. κατά τι δηλαδὴ μικρότεραι τῶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας (15.50×30.50) καὶ τῶν τοῦ «Θησείου» (15.41×33.47). Ἐκ τῶν τριῶν ἀναβαθμῶν τῆς κρηπῖδος ὁ ἀνώτατος εἶναι, ὡς συνήθως, διὰ λόγους ὀπτικούς, ὑψηλότερος τῶν λοιπῶν· διότι ἐν ᾧ οἱ δύο κάτω ἔχουσιν ὕψος καθαρὸν 0.26, ὁ στυλοβάτης ἔχει 0.296. Οἱ δύο κατώτεροι ἀναβαθμοὶ διατηροῦσιν εἰσέτι τὸ ἄπεργον αὐτῶν κατά τε τὴν ἄνω καὶ τὴν κατακόρυφον αὐτῶν παρειὰν (εἰκ. 5). Ἡ δὲ καθαρά των ἐπιφάνεια ἐμφανίζεται παρὰ τοὺς ἁρμούς, ἡ μὲν ὁριζοντία ἐπὶ ταινίας πλάτους 0.14± ἡ δὲ κατακόρυφος ἐπὶ ταινίας πλάτους 0.04. Ἐκ δὲ τῶν ἀπαρτιζόντων τὸν στυλοβάτην λίθων οἱ μὲν ***ὑποβατῆρες,*** ἤτοι ἐκεῖνοι ἐφ' ὧν ἔβαινον οἱ κίονες, φέρουσι μόνον παρὰ τοὺς προσιόντας ἁρμοὺς τὸ ἄπεργον ἐν στενῇ ταινίᾳ (0.025) ἔχοντες τὴν λοιπὴν ἐπιφάνειαν τελείως λείαν, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ διατηροῦσι ἄπεργον πάχους 0.03 - 0.04 καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν.

Καὶ οἱ τρεῖς ἀναβαθμοὶ τοῦ κρηπιδώματος φέρουσιν εἰς τὴν ρίζαν τῆς προσόψεώς των δύο ταινίας ἐγγεγλυμένας — ***ὑποτομάς*** — αἵτινες ρίπτουσιν ἐλαφρὰς ἀλλὰ πλήρεις ἐντυπώσεως σκιὰς τονιζούσας τὴν ὁριζοντιότητα τῆς κρηπῖδος. Ἡ δὲ λοιπὴ ἐμπροσθία ἐπιφάνεια τῶν ἀνα-

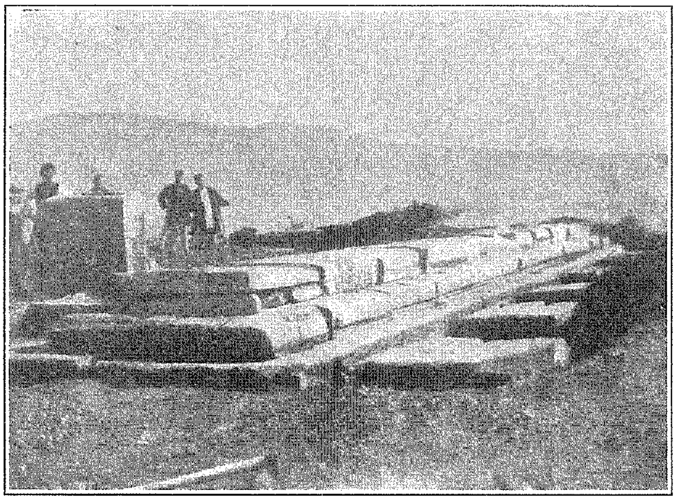

Εἰκ. 4. Ἀνατολικὴ ὄψις τῆς κρηπῖδος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

βαθμῶν, ἐτηρήθη, λόγῳ τοῦ ἀπέργου, ἀνώμαλος, πλαισιουμένη μόνον ὑπὸ στενῆς ταινίας (0.04) κατὰ τοὺς κατακορύφους ἁρμοὺς τῶν λίθων, ὥστε νὰ σχηματίζωνται πλαίσια διακοσμητικὰ (εἰκ. 5). Οἱ λίθοι τῆς κρηπῖδος φέροντες κατὰ τοὺς προσιόντας ἁρμοὺς τὴν πλατεῖαν ἀναθύρωσιν 0.12 εἶναι διατεταγμένοι, οὕτως ὥστε ἕκαστος ἀνιὼν (κατακόρυφος) ἁρμὸς νὰ διχο-

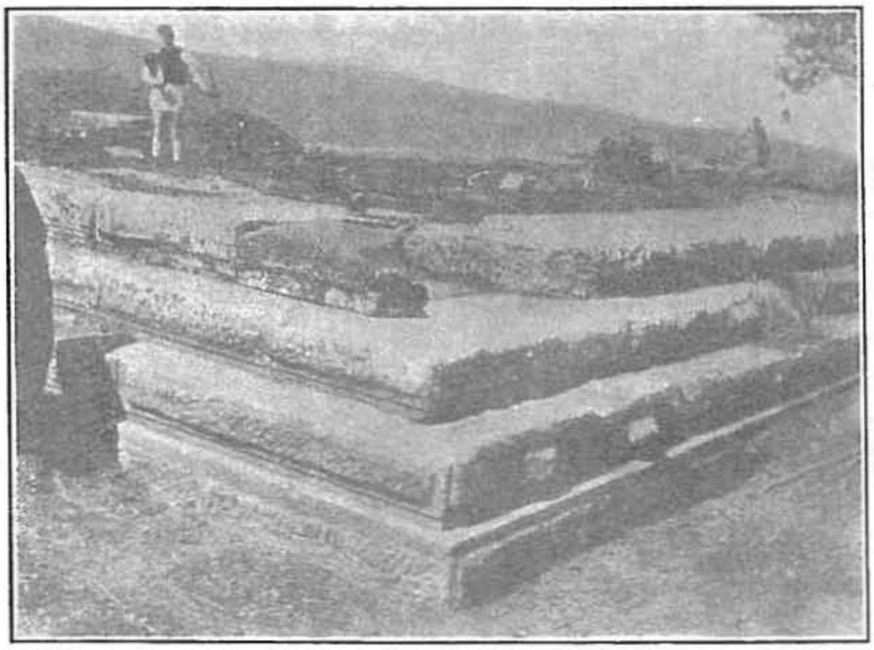

Εἰκ. 5. Ἡ βορειανατολικὴ γωνία της κρηπῖδος.

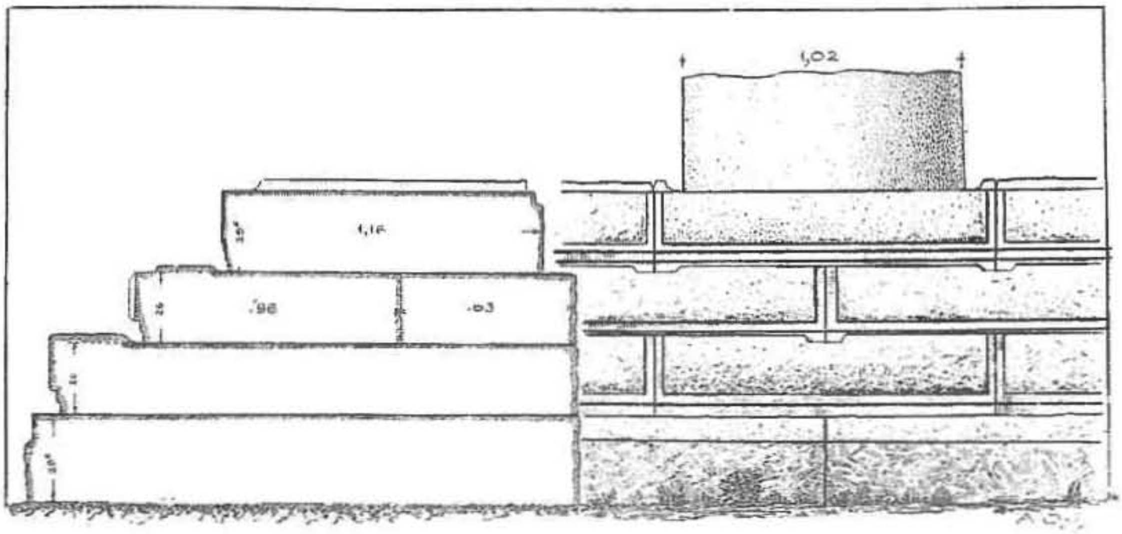

Εἰκ. 6. Λεπτομέρεια καὶ τομὴ τῆς κρηπῖδος τοῦ ναοῦ.

(Spiegel), ὡς συνηθίζετο εἰς τοὺς δωρικοὺς ναοὺς ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ. καὶ ἑξῆς.

Τεκτονικοὶ ἀγκῶνες εὕρηνται μόνον εἰς τοὺς γωνιαίους λίθους τοῦ κατωτάτου ἀναβαθμοῦ τομῇ τὸ μῆκος τοῦ ὑποκειμένου λίθου. Ἡ ἐναλλὰξ διάφορος λάξευσις τῶν λίθων τοῦ στυλοβάτου ὑποδηλοῖ, ὅτι τὸ σύστημα τῆς κατασκευῆς ἦτο τὸ διλιθικὸν καθ' ὃ δηλ. ἕκαστος κίων βαί-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

νει ἐξ ὁλοκλήρου ἐπὶ ἑνὸς λίθου τοῦ στυλοβάτου οὐχὶ δ' ἐπὶ ἁρμοῦ, μεταξὺ δὲ δύο κιόνων παρεμβάλλεται εἷς μόνος λίθος. Τὸ διλιθικὸν σύστημα ἦτο ἐν ἐφαρμογῇ ἀπὸ τοῦ 5ου ἤδη ἤτοι ἡ συνηθιζομένη κατὰ τὸν 5ον καὶ τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα ἀναλογία τοῦ $\frac{\alpha}{2\alpha+1}$.

Ἐκ τῶν κιόνων τοῦ ναοῦ ἀνεῦρον ἓν μὲν τε-

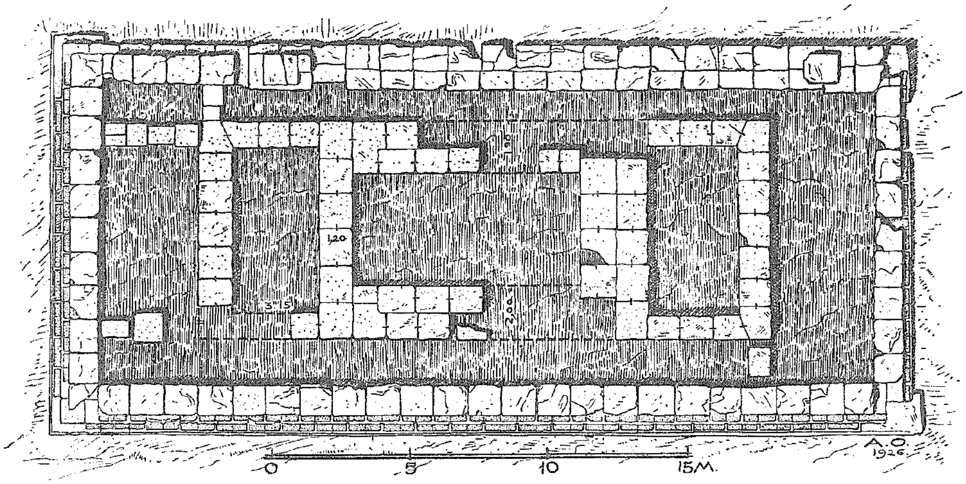

Εἰκ. 7. Κάτοψις τοῦ ναοῦ. — Σημερινὴ κατάστασις.

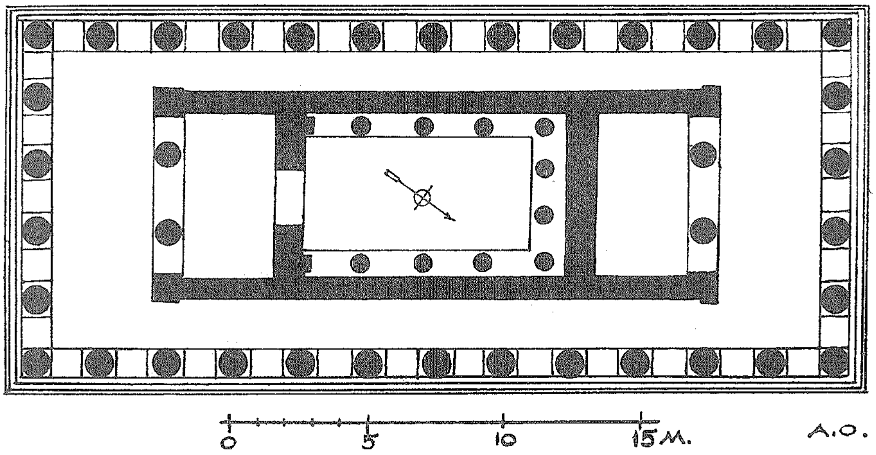

Εἰκ. 8. Ἀναπαράστασις τοῦ ναοῦ ἐν κατόψει.

αἰῶνος. Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ λοιπὸν τῶν μετὰ κατειργασμένης ἄνω ἐπιφανείας λίθων τῶν δύο πλευρῶν δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν κιόνων τοῦ ναοῦ, ὅστις ἦτο 6×13 μάχιον σφονδύλου διαμ. 1.02 ἀποκείμενον παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ, ἕτερον δὲ πάλιν κατὰ τὴν ΝΔ. κλιτῦν. Ἀμφότερα δεικνύουσι ταύτην τὴν περίεργον λεπτομέρειαν, ὅτι εἶναι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

μικροῦ ὕψους 0.25 καὶ φέρουσι κατὰ τὴν διάμετρον αὐτῶν ἀναθύρωσιν (εἰκ. 9), τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ, ὅτι οἱ σφόνδυλοι ἦσαν κατεσκευασμένοι ἐκ δύο τεμαχίων πιθανώτατα λόγῳ τῆς φύσεως τοῦ πετρώματος, εὐθρύπτου φαιοῦ ἀσβεστολίθου, μὴ ἐπιτρέποντος τὴν εἰς μεγαλυτέρους ὄγκους ἐξόρυξιν λίθων.

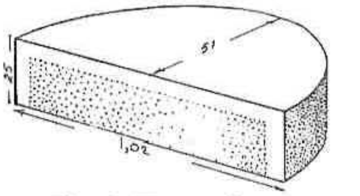

Εἰκ. 9. Ἡμισφόνδυλος.

Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν μερῶν τῆς ἀνωδομῆς τῆς περιστάσεως κατώρθωσα ν' ἀνεύρω μόνον μίαν γωνιαίαν τρίγλυφον, κυλισθεῖσαν εἰς τὴν βόρειον τοῦ ναοῦ κλιτῦν, ἣν καὶ μετέφερα εἰς τὸν ναὸν (εἰκ.). Τὸ πλάτος τῆς ἐν λόγῳ τριγλύφου εἶναι 0.455 τὸ δὲ ὕψος αὐτῆς 0.645. Αἱ γλυφαί της καταλήγουσιν ἄνω εἰς ἐλαφρὰν καμπύλην

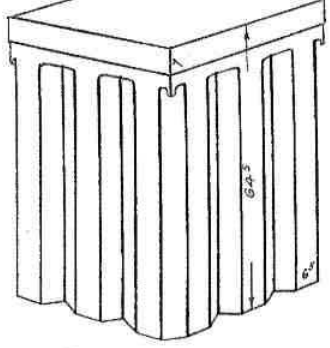

Εἰκ. 10 Γωνιαία τρίγλυφος.

προσεγγίζουσαν τὴν εὐθεῖαν κατὰ δὲ τὰς γωνίας φέρουσι τὴν χαρακτηριστικὴν γλωσσίδα. Λόγῳ τῆς σπάνιος ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῆς ἀνωδομῆς ἐκφράζω τὴν εἰκασίαν ὅτι, ὡς τόσοι μεγάλοι ναοὶ τῆς σήμερον, οὕτω καὶ ὁ ναὸς τοῦ Μολυκρείου, δυσαναλόγως μέγας πρὸς τὴν οἰκονομικὴν ἀντοχὴν τῶν Αἰτωλῶν, δὲν θὰ ἐπρόφθασε νὰ ἀχθῇ εἰς πέρας. Ἡ δ' εὑρεθεῖσα τρίγλυφος ἦτο πιθανῶς τὸ **παράδειγμα** πρὸς τὸ ὁποῖον θὰ κατεσκευάζοντο ἐν τῷ μέλλοντι αἱ λοιπαί.

Διὰ τῆς ἡμετέρας ἀνασκαφῆς ἀπεκαλύφθησαν καὶ αἱ τέως ἀόρατοι ἐσωτερικαὶ τοῦ ναοῦ διαιρέσεις ἤτοι τὰ θεμέλια τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ διατεταγμένου συμμετρικῶς πρὸς τὰς στενὰς πλευρὰς δηλ. μὲ ὀπισθόναον ἰσοπλατῆ πρὸς τὸν πρόναον. Ὡς δ' ἐκ τῶν εὑρεθέντων θεμελίων τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων συνάγεται τὸ περιστύλιον περιέβαλλε ναὸν διπλοῦν ἐν παραστάσι φέροντα πρόδομον καὶ ὀπισθόδομον πλάτους 3.25. Ὁ τοῖχος τοῦ σηκοῦ, ὁ φέρων τὴν θύραν, ὅστις συνήθως κατεσκευάζετο μετὰ μείζονος πάχους τῶν λοιπῶν [1] ἔχει ἐνταῦθα πάχος 1.20, ἤτοι εἶναι κατὰ 0.70∼0.80 στενώτερος τῶν τοίχων τῶν μακρῶν πλευρῶν καὶ τοῦ ὀπισθίου. Τοῦτο εἶναι δηλωτικόν, ὅτι τὰ ἐν λόγῳ θεμέλια τῶν τριῶν ἄλλων πλευρῶν ἐχρησίμευον διὰ νὰ φέρουν οὐ μόνον τοὺς τοίχους τῶν μακρῶν πλευρῶν ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικοὺς κίονας τεθειμένους πλησίον τῶν τριῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ ὡς συμβαίνει ἐν Ἐπιδαύρῳ [2] καὶ Τεγέᾳ [3].

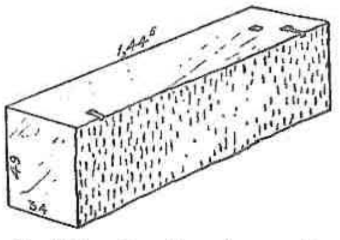

Εἰκ. 11. Λίθος ἐκ τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ.

Πλὴν δὲ τῶν θεμελίων τῶν εἰς τὸν σηκὸν ἀνηκόντων τοίχων εὑρέθησαν κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς περιστάσεως καὶ τὰ θεμέλια δύο τοίχων διηκόντων παραλλήλως πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ ναοῦ (εἰκ. 7) ἅτινα θὰ ἐχρησίμευον ἀναμφιβόλως πρὸς στήριξιν τοῦ στρώματος τοῦ πτεροῦ. Τὸ πρὸς νότον θεμέλιον ἀπετελεῖτο ἐκ ***πωρίνων μελῶν ἀρχαιοτέρου κτιρίου*** ἤτοι δύο σφονδύλων ἀρραβδώτων διαμέτρου 0.90 καὶ ὕψους 0.85 καὶ ἑνὸς τεμαχίου ἐπιστυλίου, οὗτινος τὴν τομὴν παρέχει ἡ εἰκὼν 12. Ἕτερον δὲ

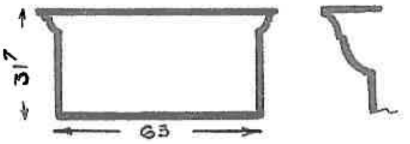

Εἰκ. 12. Πώρινον ἐπιστύλιον.

[1] Ἀρχαιολ. Δελτίον 1923 σελ. 30.

[2] ***Καββαδία*** Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ σελ. 132. **Defrasse - Lechat** Epidaure σελ. 164.

[3] **Dugas - Clemmencen** Le temple d'Athéna Aléa à Tegée.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

πάλιν ὁμοίου ἐπιστυλίου τεμάχιον εὑρέθη παρὰ τὸν τοῖχον τοῦ ὀπισθοδόμου. Ὡς βλέπει τις ἐν τῇ εἰκόνι τὸ ἐπιστύλιον ἀπαρτίζεται ἐκ μιᾶς δοκοῦ πάχους 0.63 καὶ ὕψους 0.317 στεφομένης ἄνω ὑπὸ κυματίων (αἰγυπτιάζοντος καὶ ἰωνικοῦ) ὕψους ἐν συνόλῳ 0.095. Τὸ μῆκος τοῦ κατὰ τὸν ὀπισθόδομον ἐπιστυλίου εἶναι 1.05, διατηρεῖ δὲ τὸ τεμάχιον τοῦτο κατὰ τὸν ἁρμὸν καὶ 0.13 πλατεῖαν ἀναθύρωσιν.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς λίθους τῆς κρηπῖδος, οἱ τῶν θεμελίων τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων ψεως. Αἱ διαστάσεις των ποικίλλουν ἀπὸ 0.68 × 0.90 μέχρι 1.28 × 1.43 τὸν προορισμόν των ὅμως ἀδυνατῶ νὰ ἐξηγήσω.

Ἀνασκαπτομένων τῶν χωμάτων, ἅτινα ἐκάλυπτον τὸ μεταξὺ στυλοβάτου καὶ τοίχων τοῦ σηκοῦ διάστημα ἀνευρίσκοντο πολλαχοῦ τεμάχια σκυροκονιάματος ἐξ ἀσβέστου καὶ ἐστρογγυλωμένων λιθαρίων. Τὰ τεμάχια ταῦτα φαίνεται ὅτι προέρχονται ἐκ τοῦ στρώματος τῆς περιστάσεως, ὅπερ χάριν οἰκονομίας προφανῶς, ἀντὶ νὰ κατασκευασθῇ λίθινον ἐξετελέσθη διὰ

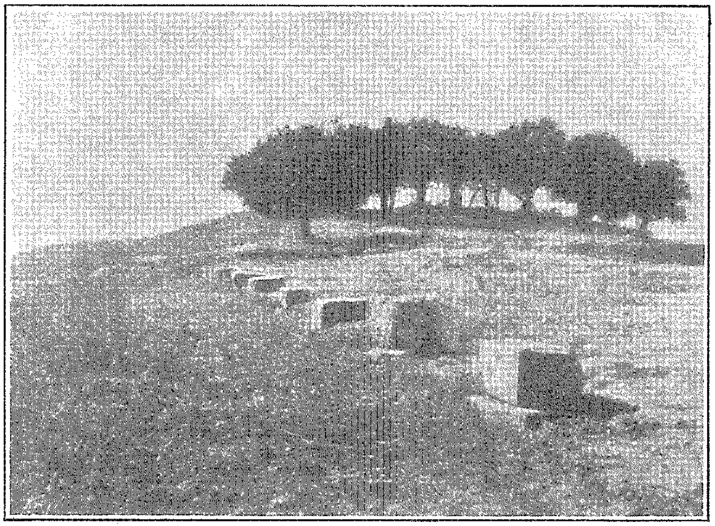

Εἰκ. 13. Τὰ βάθρα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς στοᾶς.

φέρουσι πάντες συνδέσμους σχήματος πεῖ, ὧν μάλιστα εἷς μεμολυβδοχοημένος διατηρεῖται εἰσέτι κατὰ χώραν, ἐν ᾧ τῶν λοιπῶν μόνον οἱ τόρμοι διαφαίνονται. Λίθοι τινες σωζόμενοι ἐν τῷ ἐσωτερικῷ μήκους 1.445, πάχους 0.34 καὶ ὕψους 0.49 (εἰκ. 11) δυνατὸν νὰ ἀνήκωσι εἰς τοὺς τοίχους τοῦ σηκοῦ. Εἶναι καὶ οὗτοι ἐκ τοῦ αὐτοῦ φαιοῦ ἀσβεστολίθου ἐξ οὗ ἡ κρηπὶς καὶ οἱ κίονες καὶ αἱ τρίγλυφοι φέρουσι δὲ καὶ συνδέσμους πειομόρφους. Δύο τοιοῦτοι λίθοι τιθέμενοι παραπλεύρως μᾶς δίδουσι πάχος 0.68 ὅσον δηλαδὴ περίπου συνηγάγομεν ἀνωτέρω ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ πάχος τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ.

Οὐ μόνον δ' ἐσωτερικῶς ἀλλὰ καὶ ἐξωτερικῶς τοῦ ναοῦ παρὰ τὴν εὐθυντηρίαν τῆς πλευρᾶς τῆς εἰσόδου εὑρέθησαν κακῶς ἐκτισμένα τετραγωνικὰ θεμέλια, ἓξ τὸν ἀριθμὸν κανονικῶς κατανεμημένα καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς προσόσκυροκονιάματος. Ἀνάλογον περίπτωσιν ἔχομεν ἐν τῷ ἐν Δελφοῖς ναῷ τῆς Προναίας Ἀθηνᾶς[1] καὶ ἐν τῷ γειτονικῷ ναῷ τῆς Λαφρίας Ἀρτέμιδος ἐν Καλυδῶνι.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν χρονολογίαν κατασκευῆς τοῦ ναοῦ ταύτην παρὰ τὴν κλασσικὴν ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κιόνων τῶν μακρῶν πλευρῶν πρὸς τὰς στενάς, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναγάγωμεν πέρα τοῦ 400 λόγῳ ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς παρουσίας τῶν ἐν σχήματι πεῖ συνδέσμων ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς διακοσμήσεως τῶν ἀναβαθμῶν τῆς κρηπῖδος, ἥτις εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς πρὸς τοὺς ἑλληνιστικοὺς μᾶλλον χρόνους ἢ τοὺς κλασσικοὺς γειτνιάσεως. Πρὸς τοιαύτην δὲ χρονολόγησιν συμφωνεῖ καὶ τὸ σχῆμα τῆς ἄνω ἀπολήξεως τῶν γλυφῶν τῆς εὑρεθείσης τριγλύφου.

[1] Demangel Fuilles de Delphes II 16.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ΣΤΟΑ

Πρὸς βορρᾶν τοῦ ναοῦ καὶ σχεδὸν προσκεκολλημένη εἰς τὴν μακρὰν αὐτοῦ πλευρὰν εὑρηται διπλῆ στοὰ (εἰκ. 2) βαίνουσα σχεδὸν παραλλήλως πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ ναοῦ. Ἡ στοὰ αὕτη ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς ἐπιμήκους διαμέσου τοίχου φέροντος κατὰ τὰ ἄκρα δύο ἐγκαρσίους καμπτομένους κατὰ τὰ ἄκρα κατ' ὀρθὰς γωνίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων σώζονται εἰσέτι τὰ βάθρα 11 στηριγμάτων (εἰκ. 13). Οἱ τοῖχοι εἶναι εὐτελῶς κατεσκευασμένοι μὲ πάχος 0.50 διατηροῦνται δ' αὐτῶν μόνον τὰ θεμέλια. Τὸ ὁλικὸν μῆκος τῆς στοᾶς εἶναι 38.80, τὸ δὲ πλάτος 11.40. Τὰ βάθρα τῶν στηριγμάτων τοποθετημένα κατὰ κανονικὰς ἀποστάσεις (2.55 μ.) εἶναι κανονικὰ ὀρθογώνια παραλληλεπίπεδα (εἰκ. 14) διαστάσεων

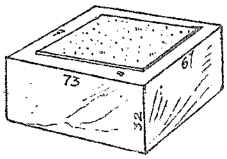

Εἰκ. 14. Βάθρον τῆς στοᾶς.

0.67×0.73 καὶ ὕψους τὰ μὲν τῆς πρὸς τὸν ναὸν πλευρᾶς 0.32 τὰ δὲ τῆς πρὸς τὴν Ναύπακτον 0.47 λόγῳ τῆς ἐλαφρᾶς κλίσεως, ἣν παρουσιάζει ἐνταῦθα τὸ ἔδαφος. Τινὰ δὲ τῶν πρὸς τὴν Ναύπακτον πλευρὰν στηριγμάτων φέρουσι κάτωθεν αὐτῶν καὶ πλατύτερα ὑπόβαθρα. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν βάθρων εἶναι τοποθετημένη κατὰ 0.70 χαμηλότερον τοῦ στυλοβάτου τοῦ ναοῦ. Τὰ βάθρα τῆς στοᾶς δὲν ὑπεστήριζον στρογγύλους κίονας ἀλλὰ πεσσοὺς τετραγώνους πλευρᾶς περίπου 0.60. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτῶν ἐπιφανείας λαξεύσεως τετραγώνου ἄβακος, καταλειφθέντος ἁδροτέρου, διότι ἐπ' αὐτοῦ θὰ ἔβαινεν ὁ πεσσός.

Τὸ μικρὸν πάχος τῶν τοίχων τῆς στοᾶς καὶ ἡ εὐτελὴς μᾶλλον κατασκευή των συνδυαζόμενα καὶ πρὸς τὴν προσκόλλησιν σχεδὸν τῆς στοᾶς πρὸς τὸν ναὸν μὲ ἄγουσι νὰ πιστεύσω, ὅτι ἡ στοὰ εἶχε προσωρινὸν χαρακτῆρα χρησιμεύουσα ὡς ἐργαστήριον τῶν λιθοξόων μέχρι τῆς περατώσεως τοῦ ναοῦ. Ἡ δὲ παραμονή της δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μία ἐπὶ πλέον ἔνδειξις, ὅτι ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος οὐδέποτε ἐπερατώθη, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη [1].

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρέθησαν καὶ δύο τεμάχια ἐπιγραφῶν. Ἡ μία τούτων εἶναι διατετρημένη ἐπὶ λεπτοτάτου φύλλου χαλκοῦ (διαστ. 0.055×0.055) εὑρέθη δὲ κατὰ τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ εἰς τὸ βάθος τῆς

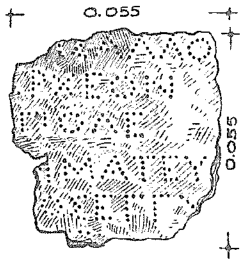

Εἰκ. 15. Χαλκῆ ἐπιγραφή.

εὐθυντηρίας. Τὰ γράμματα εἶναι τοῦ 4ου ἢ τοῦ 3ου τὸ πολὺ π. Χ. αἰῶνος. Πρόκειται πιθανῶς περὶ πωλητηρίου τινος ὡς ἐκ τῆς ἐν τέλει λέξεως ἐγγυητὴς εἰκάζω. Ἐλλείπει ὅμως δυστυχῶς οἱαδήποτε ἄλλη ἔνδειξις.

Ἡ ἐπιγραφή, ἧς πανομοιότυπον παρέχει ἡ εἰκὼν 15 ἔχει οὕτω:

. . . ι σ α λ λ ο
α] ρ χ ε ο ν
. . . π ο λ ε
γ ρ α] μ μ α τ ε υ . .
. . ο ς ε γ γ υ [η τ ῆ ς

Ἡ δευτέρα ἐπιγραφὴ εὕρηται κεχαραγμένη ἐπὶ λίθου λευκοῦ ἀποκειμένου ἀνέκαθεν ἐντὸς τοῦ σηκοῦ. Εἶναι δ' ὅμως ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τόσον ἐλαφρῶς κεχαραγμένη ὥστε διέλαθε τοὺς ἐρευνητὰς μέχρι τοῦδε. Ὁ λίθος ἀνήκει πιθανώτατα εἰς βάθρον ἀγάλματος ἢ ἀναθήματος, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας αὐτοῦ ὑπάρξεως κυκλοτεροῦς κοιλότητος ἀκτῖος 0.30 καὶ βάθους 0.048. Τὰ γράμματα ὕψους 0.06, εἶναι κεχαραγμένα εὐθὺς ὑπὸ τὸ ἄνω χεῖλος τοῦ λίθου, ἀπαρτίζουσι δὲ τὸ τέλος δύο λέξεων, ὧν ἡ δευτέρα πρέπει νὰ συμπληρωθῇ ὡς δοτικὴ τοῦ ὀνόμα-

Εἰκ. 16. Ἐπιγραφὴ ἀναθηματική.

[1] Ὅμοια παραδείγματα ἐργαστηρίων ἔχομεν ἐν Ὀλυμπίᾳ, τὸ τοῦ Φειδίου (Olympia Die Baudenkmäler πίν. 68) καὶ τὸ ἐν τῇ ἐξ Ἐπιδαύρου ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενον (**Καββαδίας:** Τὸ Ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ σελ. 46).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τος Ἀθηνᾶ. Πρόκειται λοιπὸν ἐνταῦθα περὶ ἀναθήματος γυναικός τινος ... σίας εἰς τὴν Ἀθη-

. . . . Σ Ι Α
Α Θ Α Ν Α Ι

νᾶν. Δὲν πρέπει ἐν τούτοις διὰ τὸ βάθρον τοῦτο νὰ θεωρήσωμεν ἀπαραιτήτως καὶ τὸν ναὸν ὡς ἀφιερωμένον εἰς τὴν Ἀθηνᾶν ἀλλ' ἁπλῶς καὶ της θεᾶς ταύτης λατρείαν νὰ συμπεράνωμεν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Μολυκρείου.

Τὰ γράμματα εἶναι τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος.

Τρίτην δέ τινα ἐπιγραφὴν ἀναγράφουσαν τὸ

Εἰκ. 17. Ἐπιγραφὴ ἐπὶ βράχου.

ὄνομα Ρωμαίου τινος προφανῶς, Βικτωρίνου, ἀνεῦρον κεχαραγμένην δι' ἀκανονίστων γραμμάτων ἐπὶ βράχου τῆς νοτιοδυτικῆς κλιτύος τοῦ ναοῦ. Πανομοιότυπον δ' αὐτῆς παρέχει ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν 17.

ΑΝ. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ.

1) ***Ὑπόγειος ναὸς τοῦ Πραγαμάτου.***

Ἐν τῇ ὁδῷ Βαλταδώρου, κειμένῃ κατὰ τὸ ἄνω μέρος τῆς ὁδοῦ Βενιζέλου, ἀνασκαπτομένων τῶν θεμελίων τῆς οἰκίας Γιωσὲφ Σαμουὲλ καὶ Γιακὼ Μωῒς Σαλτιὲλ ἀνευρέθη ὑπόγειον οἰκοδόμημα τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον εὑρίσκεται εἰς βάθος 4 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ὁδοῦ (Εἰκ. 1). Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐξ ἐπιμήκους στοᾶς καλυπτομένης ὑπὸ ἡμικυλινδρικοῦ θόλου καὶ βαινούσης ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Ἡ καμάρα αὕτη διακόπτεται κατὰ τὸ μέσον ὑπὸ ἄλλης ἐγκαρσίου στεγαζομένης ὑπὸ θόλου σχεδὸν ἐπιπέδου καὶ φερούσης κατὰ τὰς στενὰς αὐτῆς πλευρὰς τόξα, ἅτινα ἔχουσιν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους φραχθῇ. Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς μεγάλης στοᾶς διακρίνονται λείψανα ἡμικυλινδρικῆς ἀψῖδος κατὰ τὸ πλεῖστον νῦν κατεστραμμένης. Εἰς τὸν τοῖχον τὸν ἀποτελοῦντα τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς στοᾶς ταύτης ἀνοίγεται ἄλλη μικροτέρα στοά, ἥτις προχωρεῖ λοξῶς πρὸς τὸν ἄξονα της μεγάλης φθάνουσα εἰς μῆκος 2 μ., ὅπου καὶ διακόπτεται.

Τέλος παραλλήλως πρὸς τὴν μεγάλην στοὰν βαίνει στενὸς καὶ ἐπιμήκης διάδρομος τοῦ ὁποίου καὶ τὰ δύο ἄκρα εἶναι νῦν φραγμένα διὰ τοίχων καὶ χωμάτων. Ὁ διάδρομος οὗτος συγκοινωνεῖ πρὸς τὴν κυρίαν στοὰν διὰ δύο καμαρωτῶν ἀνοιγμάτων.

Ἡ κάθοδος εἰς τὸ ὑπόγειον γίνεται νῦν διὰ ἀνοίγματος εὑρισκομένου εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς μεγάλης στοᾶς· τοῦτο ὅμως φαίνεται, ὅτι ἀρχικῶς ἐχρησίμευεν ὡς φεγγίτης.

Ὅτι τὸ ὑπόγειον τοῦτο δὲν ἐκτίσθη ἀρχικῶς ὡς ἐκκλησία γίνεται φανερὸν καὶ ἀπὸ τὴν ὅλην αὐτοῦ διάταξιν καὶ ἀπὸ τὴν ἀνεύρεσιν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τῶν θεμελίων τῆς οἰκίας λειψάνων ῥωμαϊκοῦ λουτροῦ, τοῦ ὁποίου μέρος φαίνεται ὅτι ἀπετέλει καὶ τὸ ἐν λόγῳ ὑπόγειον κτίσμα.

Κατὰ τὴν μετατροπὴν τούτου εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν προσετέθη ἡ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἀψὶς καὶ οἱ τοῖχοι ἐκοσμήθησαν πρῶτον μὲν διὰ τοιχογραφιῶν καὶ κατόπιν διὰ ψηφιδωτῶν.

Τῆς διὰ τοιχογραφιῶν διακοσμήσεως διακρίνονται ἐλάχιστά τινα ἴχνη κάτω τοῦ ἐπιχρίσματος ἐφ' οὗ εἶναι προσκεκολλημέναι αἱ ψηφῖδες.

Περισσότερα εἶναι τὰ λείψανα τῆς διὰ ψηφιδωτῶν διακοσμήσεως ἀλλὰ καὶ ταῦτα λίαν δυσδιάκριτα. Τὸ ἐνταῦθα παρατιθέμενον σχεδίασμα κοσμήματος παρέχει ἰδέαν τινα τοῦ χαρακτῆρος τῆς διακοσμήσεως (Εἰκ. 2).

Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τοίχου τῆς ἐγκαρσίας καμάρας διεσώθη ὁμοίως διὰ ψηφίδων ἐσχηματισμένη ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφή. Ἐντὸς ἐπιμήκους ὀρθογωνίου πίνακος μετὰ λαβῶν (Tabella ansata) καὶ λευκῶν γραμμάτων ἐπὶ μέλανος ἐδάφους ἀναγινώσκεται: (Εἰκ. 3).

+ ΥΠΕΡ ΕΥΧΗϹ ϹΕΡ
ΓΙϐ ΠΡΑΓΑΜΑΤ(ου)

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην εἶχεν ἀναγνώσει καὶ ὁ Π. Παπαγεωργίου, ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 1888 εἶχεν ἀνακαλυφθῇ τὸ ὑπόγειον καταχωσθὲν καὶ πάλιν μετὰ ταῦτα καὶ χρησιμοποιηθὲν ὡς βόθρος τῶν ἀκαθάρτων ὑδάτων.

Ἡ ἀνάγνωσις ὅμως τοῦ Παπαγεωργίου, τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὸ ὄνομα καὶ ἐπίθετον τοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

κτίτορος, διότι τοῦτο μόνον ἀναφέρει, δὲν ἦτο ἀκριβὴς διότι εἶχεν ἀναγνώσει Γεωργίου Πραγαμᾶ μὴ παρατηρήσας τὸ γράμμα Τ καὶ τὴν ἐν τέλει συντομογραφίαν τοῦ ΟΥ (***Παπαγεωργίου*** ἐν ΒΖ Ι 1892, 482). Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τούτου ἀναφέρει τὸ ὄνομα ἐσφαλμένως καὶ ὁ ansata ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, θὰ ἠδύνατο νὰ **ὁρίσῃ** τὸν 5ον **αἰῶνα** ὡς τὸν χρόνον καθ' ὃν **περίπου** ἡ διακόσμησις αὕτη συνετελέσθη.

Ἡ ἐν τῇ ἀψῖδι παράστασις τῆς Δεήσεως, ἣν εἶδεν ὁ Παπαγεωργίου, ἀναγκάζει ἡμᾶς **νὰ** παραδεχθῶμεν, ὅτι **τῶν** ψηφιδωτῶν τούτων **ἐγένετο**

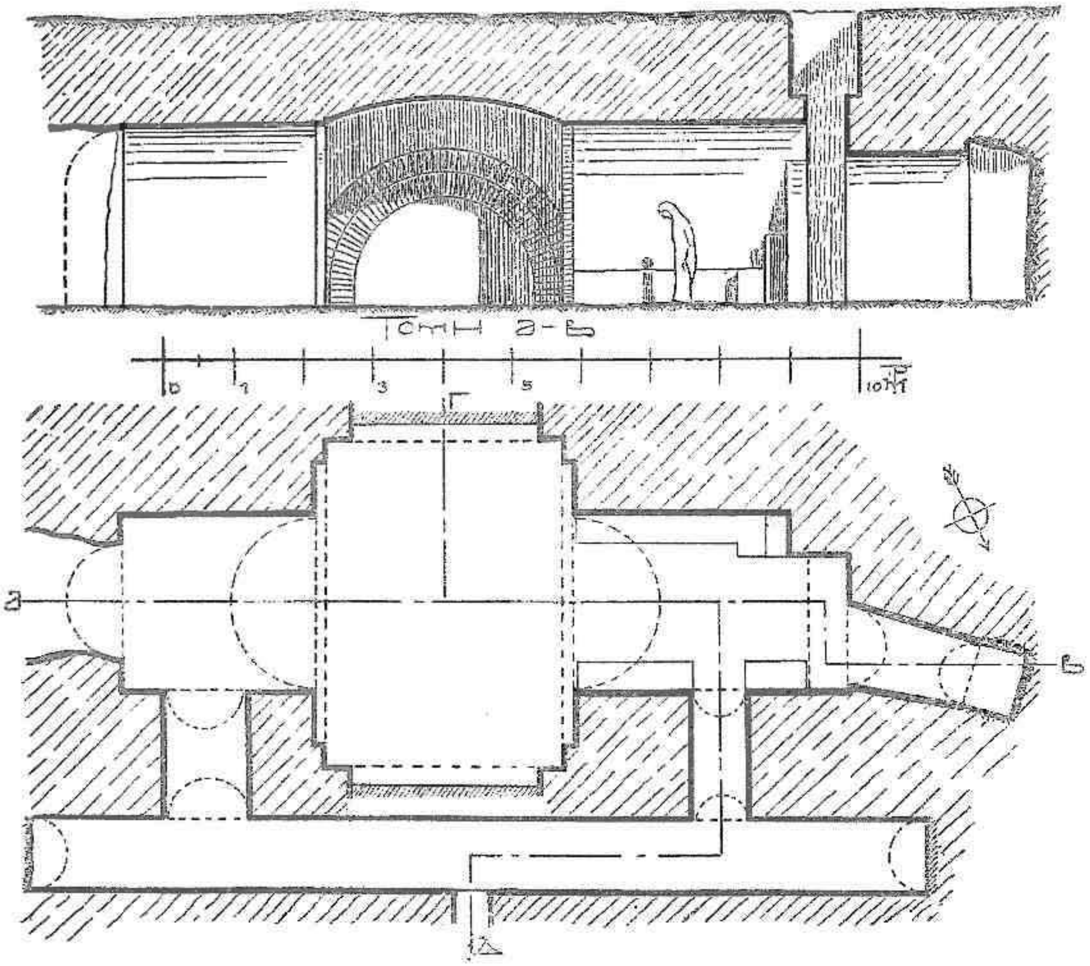

Εἰκ. 1. Κάτοψις καὶ τομὴ ὑπογείου ναοῦ.

Tafrali (Topographie de Thessalonique Paris 1913 182 **αριθ.** 14).

Κατὰ τὸ ἔτος 1888, ὅτε εἶδε τὸ **ὑπόγειον** ὁ Παπαγεωργίου, ἐσώζετο ἡ ἀψὶς **ἀκεραία φέρουσα** ψηφιδωτὴν παράστασιν τῆς Δεήσεως.

Ὡς πρὸς τὸν χρόνον **τῆς διὰ** ψηφιδωτῶν διακοσμήσεως τοῦ **κτίσματος** μόνον κατὰ προσέγγισιν θὰ ἠδύνατο **οὗτος** νὰ ὁρισθῇ. Ἂν λάβῃ τις πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἐντελῶς ἀρχαϊκὴν μορφὴν τοῦ κοσμήματος καὶ τὴν χρῆσιν τῆς tabella μερικὴ ἀνανέωσις κατὰ τοὺς μετὰ τὸν 10ον αἰῶνα χρόνους ἐξ ὧν θὰ προήρχετο καὶ ἡ παράστασις αὕτη καθ' ὅσον εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ **εἰκονογραφικὸν** θέμα τῆς Δεήσεως μόλις **ἀπὸ τοῦ 10ου** αἰῶνος ἐμφανίζεται εἰς τὴν **βυζαντινὴν τέχνην** (Πρβ. ***Dalton*** Byzantine art and archaeology Oxford 1911 666).

2) ***Βυζαντινοὶ τάφοι ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγ. Σοφίας.***

Ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγ. Σοφίας καὶ ὑπὸ τὸ δά-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

πεδον τοῦ δεξιὰ τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τετραγώνου διαμερίσματος (Πρβ. τὴν κάτοψιν τῆς Ἁγ. Σοφίας παρὰ ***Diehl - Le Tourneau - Saladin*** Monuments chretiens de Salonique Paris 1918 πίν. XXXV) ἀνευρέθησαν δύο τάφοι ὧν τὴν θέσιν καὶ τὰς διαστάσεις δεικνύει τὸ παρατιθέμενον διάγραμμα (Εἰκ. 4).

Οἱ τάφοι οὗτοι εἶναι κατεσκευασμένοι διὰ μαρμαρίνων πλακῶν σχεδὸν ἀκατεργάστων πλὴν μιᾶς ἐν τῷ τάφῳ Β, ἐφ᾽ ἧς διεσώθη τμῆμα ἀρχαίας ἐπιγραφῆς λίαν ἐφθαρμένης, ἔχουσι δὲ τοῦτο τὸ ἀσύνηθες, ὅτι αἱ πλάκες αἱ ἀποτελοῦσαι τὸν πυθμένα τοῦ τάφου δὲν εἶναι τοποθετημέναι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ μεταξὺ τούτου καὶ τῶν πλακῶν ἀφήνεται μικρὸς χῶρος. Αἱ πλάκες αὗται τῶν πυθμένων φέρουσιν ἐπίσης κατὰ διαστήματα ὀπάς. Τέλος ἡ πλὰξ τοῦ πυθμένος ἡ εὑρισκομένη εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ τάφου ἀνυψοῦται ὀλίγον ἐν εἴδει προσκεφαλαίου ὑπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ.

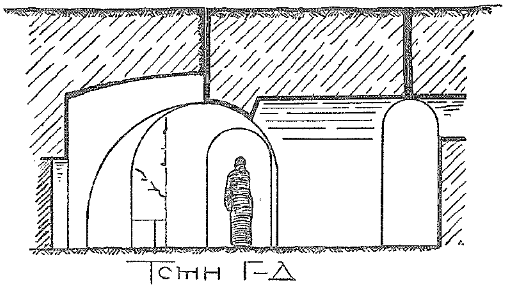

Εἰκ. 1α. Τομὴ ΓΔ ὑπογείου ναοῦ.

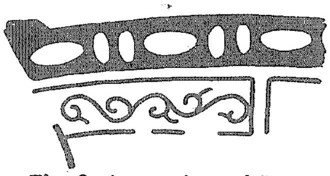

Εἰκ. 2. Διακοσμήσεως δεῖγμα.

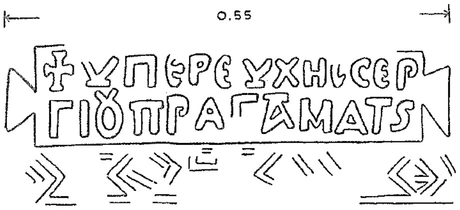

Εἰκ. 3. Ψηφιδωτὴ ἐπιγραφή.

Ὁ τάφος Α περιεῖχε μόνον ὀστᾶ ἐντὸς ὅμως τοῦ τάφου Β ὁ νεκρὸς ἦτο καλλίτερον διατηρημένος καὶ κατέστη δυνατὸν νὰ περισωθῶσι τεμάχια τινα τῶν ἐνδυμάτων αὐτοῦ. Ταῦτα ἀπετελοῦντο ἐκ τριῶν ὑφασμάτων. Ἐξ ἑνὸς λεπτοῦ πορφυροῦ μετὰ ἐνυφασμένων κοσμημάτων ἐκ χρυσοῦ, ἐξ ἑνὸς χονδροτέρου μετὰ κοσμημάτων ὁμοίως ἐκ χρυσοῦ πυκνοτέρων σχηματιζόντων κατὰ διαστήματα σταυροὺς καὶ τέλος ἐξ ἑνὸς τρίτου, πιθανῶς τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἐκ λεπτοῦ πορφυροῦ ὑφάσματος μετὰ κεντημάτων ἐκ χρυσοῦ σύρματος. Ἐκ τῶν διασωθέντων τεμαχίων τοῦ τελευταίου τούτου ὑφάσματος εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκατασταθῇ τὸ ἐπ᾽ αὐτοῦ κεντημένον κόσμημα ὡς δεικνύει τοῦτο τὸ παρατιθέμενον σχέδιον, ὅπου τὸ μέλαν χρῶμα ὑποδηλοῖ τὸ ἐκ πορφύρας ὕφασμα τὸ δὲ λευκὸν τὰ ἐκ χρυσοῦ κεντημένα κοσμήματα (Εἰκ. 5).

Εἰς τίνας ἀνῆκον οἱ τάφοι οὗτοι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν διότι αἱ ἐπ᾽ αὐτῶν πλάκες οὐδεμίαν φέρουσιν ἐπιγραφήν.

Εἶναι ἐντούτοις πολὺ πιθανὸν ὅτι οἱ ἐν λόγῳ τάφοι ἀνήκουσιν εἰς ἐξέχοντα πρόσωπα τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων.

3) ***Χριστιανικοὶ τάφοι.***

Ἐπισκευαζομένης τῆς ὁδοῦ Σπάρτης ἀνευρέθησαν κάτω τοῦ ὑποστρώματος αὐτῆς λείψανα τεσσάρων παραλλήλων τοίχων ὡς καὶ ἑπτὰ τάφοι κείμενοι μεταξὺ τῶν τοίχων τούτων (Εἰκ. 6).

Οἱ τάφοι οὗτοι ἀποτελοῦσι τρεῖς ὁμάδας οἱ δὲ εἰς τὴν αὐτὴν ὁμάδα ἀνήκοντες ἔχουσι κοινοὺς τοὺς μεσοτοίχους. Ἄνω στεγάζονται δι᾽ ἡμικυλινδρικῆς καμάρας πλινθοκτίστου ἐκ τοῦ αὐ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

τοῦ δὲ ὑλικοῦ εἶναι ἐκτισμένοι καὶ οἱ τοῖχοι αὐτῶν. Ὁ τάφος 6, ὃ καὶ μεγαλύτερος πάντων, ἔχει κατὰ τὴν μίαν τῶν γωνιῶν αὐτοῦ λιθίνην κλίμακα καθόδου ἐκ δύο βαθμίδων.

Τέλος ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν στενῶν πλευρῶν τοῦ τάφου 5 διεσώθη τοιχογραφία χαρακτῆρος λίαν ἀρχαϊκοῦ παριστῶσα ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους σταυρὸν ἐρυθρὸν μεταξὺ δύο συμμετρικῶν δένδρων μετ᾽ ἐρυθρῶν σφαιροειδῶν καρπῶν.

Ἐντὸς τῶν τάφων πλὴν ὀστῶν οὐδὲν ἄλλο ἀνευρέθη. Τὰ λείψανα τῶν τοίχων καὶ οἱ τάφοι φαίνεται, ὅτι ἀνήκουσιν εἰς παλαιοχριστιανικὸν οἰκοδόμημα τοῦ ὁποίου ἡ ἐξερεύνησις δὲν εἶναι πλέον δυνατὴ διότι τὸ μέγιστον αὐτοῦ μέρος κατεστράφη εἰς παλαιοτέρους χρόνους κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τῶν θεμελίων τῶν ἀμφοτέρωθεν οἰκιῶν.

Εἰκ. 5. Κόσμημα ὑφάσματος.

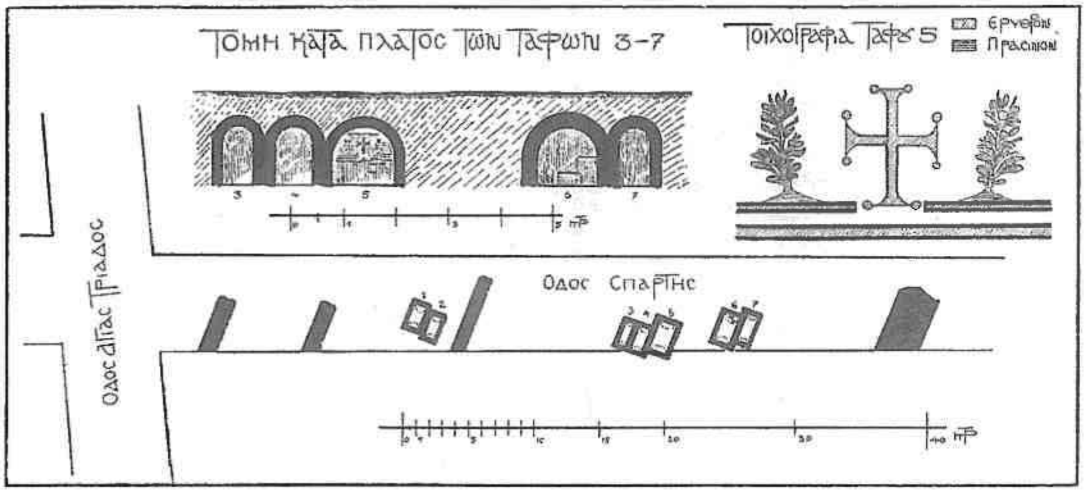

Εἰκ. 6. Τάφοι ὁδοῦ Σπάρτης.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΣΤΑΒΛΩΝ

Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος θέρους τοῦ 1926 ἤρχισεν ἐν Ἀθήναις ἡ ἐκσκαφὴ τοῦ μεγάλου οἰκοπέδου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ὁλόκληρον τετράγωνον καὶ περικλείεται ὑπὸ τῶν ὁδῶν Σταδίου, Βουκουρεστίου, Πανεπιστημίου καὶ Ἀμερικῆς.

Τὸ οἰκόπεδον τοῦτο περιελθὸν ἐσχάτως εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἀπομαχικοῦ ταμείου τοῦ κατὰ γῆν στρατοῦ, προωρίσθη δι᾽ ἀνέγερσιν μεγάλης οἰκοδομῆς, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἤρχισε τελουμένη ἡ ἐκσκαφὴ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας τοῦ παρελθόντος ἔτους.

Ἐγνωρίζομεν ἤδη ἐξ ἐργασιῶν ὁμοίας φύσεως γενομένων προσφάτως καὶ πρὸ πολλῶν ἐτῶν τὴν ἀρχαιολογικὴν σημασίαν τοῦ μέρους τούτου τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ διὰ τοῦτο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μετὰ μεγάλης προσοχῆς παρηκολουθήσαμεν τὴν αὐτόθι ἐξέλιξιν τῶν τελουμένων τεχνικῶν ἔργων ἀνατεθείσης τῆς ἐργασίας ταύτης ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου εἰς ἐμὲ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς δος Σέμνης Παπασπυρίδη, ἐπιμελητρίας τοῦ Κεντρικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.

Εἰκ. 1. Τὸ ἀνάγλυφον τῆς Καλίππης περὶ τὸ 400 π. Χ.

Ἤδη πρὸ τριάκοντα ἐτῶν περίπου, ὅτε ἐθεμελιοῦτο τὸ ἀπέναντι τῶν Βασιλικῶν Στάβλων Βασιλικὸν Ξενοδοχεῖον εἶχον εὑρεθῆ πολλοὶ καὶ πλούσιοι τάφοι μετὰ ποικιλίας εὑρημάτων, ὡς καὶ κατὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ Ἀγάλματος τοῦ Κολοκοτρώνη, εἶχεν ἀναφανῆ μέρος τοῦ Ἀδριανείου τείχους, τοῦ διὰ μέσου τῶν Βασιλικῶν Στάβλων διερχομένου.

Τὸ τεῖχος τοῦτο ἀνεφάνη καὶ πρὸ τριῶν ἐτῶν, ὅτε ἐθεμελιοῦτο τὸ ἐν τῇ ὁδῷ Βουκουρεστίου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ὀπίσθιον μέγα τμῆμα τοῦ Ξενοδοχείου τῆς Μεγαλης Βρεττανίας καὶ παρ᾽ αὐτὸ ἱκανοὶ τάφοι μετὰ προσοχῆς ἐρευνηθέντες τότε καὶ σχεδιασθέντες μετὰ τοῦ τείχους.

Τὸ τεῖχος τοῦτο συνηντήσαμεν καὶ κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τῶν Βασιλικῶν Στάβλων, τὸ ὁποῖον κατερχόμενον ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Κανάρη, διήρχετο διὰ τοῦ ἄνω Ξενοδοχείου, εἰσήρχετο εἰς τὸ οἰκόπεδον τῶν Βασιλικῶν Στάβλων σχεδὸν εἰς τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ Βουκουρεστίου καὶ ἐξήρχετο εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς κατὰ τὴν ὁδὸν Σταδίου πλευρᾶς τοῦ οἰκοπέδου, ἐξακολουθοῦν τὴν πορείαν αὐτοῦ διὰ τῆς ὁδοῦ Σταδίου, διὰ τοῦ Ἀγάλματος τοῦ Κολοκοτρώνη, μέχρι τοῦ σημείου, ὅπου ἥπτετο τοῦ κλασικοῦ τείχους τοῦ ἀρχαίου ἄστεως, ἐν τῇ θέσει ὅπου σήμερον εὑρίσκονται τὰ ὀπίσθια τῆς Βουλῆς περίπου.

Εἰκ. 2. Ἡ ἀκεραία λευκὴ λήκυθος.

Εἰκ. 3. Ἄλλη ὄψις τῆς λευκῆς ληκύθου.

Τὸ τεῖχος τοῦτο οἰκοδομηθὲν ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ σκοπὸν εἶχεν, ὅπως περικλείσῃ ἐντὸς ἰδίου τείχους τὴν ἐκτὸς τῶν τειχῶν τοῦ ἀρχαίου ἄστεως ἀναπτυχθεῖσαν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἰδίᾳ τὴν Ρωμαϊκὴν συνοικίαν, ἥτις κατελάμβανε κυρίως τὸν πέραν τῆς Πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ χῶρον τοῦ Ζαπείου καὶ τοῦ Βασιλικοῦ κήπου.

Εἰς τὸ σημεῖον δὲ τῶν Βασιλικῶν Στάβλων τὸ τεῖχος τοῦτο συνήντησε ἀρχαῖον νεκροταφεῖον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖον διέσχισε καὶ ἐν μέρει καταπλάκωσε, διότι καὶ ὑπὸ τὸ τεῖχος εὕρομεν μεγάλους μαρμαρίνους τάφους. Τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο ἤρχιζεν ἀπὸ τὴν ὁδὸν Βουλῆς, ὁπόθεν διήρχετο τὸ ἀρχαῖον τεῖχος καὶ ἐξετείνετο πρὸς τὴν ὁδὸν Πανεπιστημίου, οὕτως ὥστε πάντες μὲν οἱ τάφοι ἦσαν ἐκτὸς τῶν τειχῶν τοῦ ἀρχαίου ἄστεως, ἐντὸς δὲ καὶ ἐκτὸς τοῦ κατόπιν διὰ μέσου τοῦ νεκροταφείου διελθόντος Ἀδριανείου τείχους.

Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ μετὰ τὴν οἰκοδομίαν τοῦ Ἀδριανείου τείχους ἐξηκολούθησαν νὰ θάπτωσι τοὺς νεκρούς των οἱ ἀρ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

χαῖοι, διότι ἦλθον εἰς φῶς τάφοι καὶ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων. Ὡσαύτως δὲ καὶ Ρωμαϊκὸν ὑδραγωγεῖον ἀνεφάνη ἐνδεδυμένον διὰ πηλίνων πλακῶν ὡς καὶ πλεῖστα φρέατα ἔχοντα πλεῖστον ὕδωρ ἔτι καὶ νῦν. Ἕνεκα τούτου ἡ ἀνασκαφὴ τῶν Βασιλικῶν Στάβλων παρουσιάζει τοῦτο τὸ ἐξαιρετικόν, ὅτι ἤγαγεν εἰς φῶς εὑρήματα παντοῖα ὅλων τῶν ἐποχῶν ἀπὸ 6ου ρὰς τῆς ὁποίας συνηντήσαμεν λαξευτὰ διαμερίσματα χρησιμοποιηθέντα διὰ ταφὴν νεκρῶν ἢ διὰ καῦσιν αὐτῶν καὶ θυσίας. Βραδύτερον δ' ὅμως φαίνεται ὅτι ἐγένετο τῆς χαράδρας αὐτῆς τεχνικὴ μᾶλλον ἐπίχωσις ἢ ἰσοπέδωσις διὰ στρώματος ἐκ μικρῶν λίθων, ἐκτὸς ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι τοῦ διὰ τῆς χαράδρας αὐτῆς ρέοντος ὕδατος σταματήσαντος διά τινα λόγον ὡς

Εἰκ. 4. Ἐρυθρόμορφος Πελίκη ἀρίστης διατηρήσεως.

αἰῶνος π. Χ. μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ἑξῆς.

Ἡ ἐκσκαφὴ τοῦ χώματος ἔφθασεν κατὰ τὸ πλεῖστον μὲν εἰς βάθος 4 - 5 μέτρων, ἐνιαχοῦ δ' ὅμως καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὸ μέρος τῆς γωνίας τῶν ὁδῶν Ἀμερικῆς καὶ Σταδίου ὑπερέβη τὰ 7 - 8 μέτρα, διότι τὸ ἔδαφος εἶχε μεγάλην κλίσιν πρὸς τὴν διεύθυνσιν ταύτην κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ σημεῖον τῆς ὁδοῦ Βουκουρεστίου, ὅπου ἡ βραχώδης ὑπώρεια τοῦ Λυκαβηττοῦ ἦτο πολὺ ἀβαθεστέρα.

Οὕτω ὅσον τὸ ἔδαφος ἀπεμακρύνετο τῆς ὁδοῦ Βουκουρεστίου πρὸς τὴν ὁδὸν Ἀμερικῆς τοσοῦτον καθίστατο βαθύτερον, σχηματιζομένης ἐν τῇ ἀρχαιότητι μεγάλης χαράδρας, εἰς τὰς πλευ- λ. χ. δι' ἀποφράξεως τοῦ ροῦ, συνεσωρεύθησαν μόνα των ἐκεῖ καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἔκτασιν τῆς χαράδρας τὰ στρώματα τῶν λιθαρίων, τὰ ὁποῖα ἐκεῖ συνηντήσαμεν.

Ἅπασα ἡ ἔκτασις τοῦ ἐπὶ τοῦ οὕτω διαμορφωθέντος ἐδάφους νεκροταφείου ἦτο διῃρημένη δι' ἐσωτερικῶν περιβόλων εἰς διάφορα τμήματα, ἀνήκοντα εἰς οἰκογενείας ἢ γένη, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὑρέθησαν ποικιλίαι τάφων καὶ ταφῶν.

Τάφοι ἐκ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν εὑρέθησαν πλεῖστοι ἐν ἀρίστῃ καταστάσει, τὸ μὲν ἀνέπαφοι τὸ δὲ καὶ συλημένοι, ἰδίᾳ ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους συνήντησαν οἱ κατασκευασταὶ τοῦ Ἀδριανείου τείχους, ὡς καὶ τάφοι πλεῖστοι ἐκ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

πωρίνων πλακῶν, ἐντὸς ἑνὸς ἐκ τῶν ὁποίων εὑρέθη καὶ ἡ ἄριστα διατηρουμένη λευκὴ Λήκυθος.

Τάφοι ὡσαύτως πολλοὶ ἐκ πηλίνων πλακῶν μεγάλοι εὑρέθησαν ὡς καὶ πλεῖσται μικραὶ πήλιναι κίσται διὰ ταφὴν νηπίων ἢ παίδων ἐντὸς

Εἰκ. 5. Μελανόμορφος πηλίνη λουτροφόρος.

τῶν ὁποίων εὑρέθη πληθὺς πολυειδῶν μικρῶν ἀγγείων· ἔτι δὲ πλεῖστοι πήλινοι αἰχμηροὶ ἀμφορεῖς ἁπλοῖ καὶ ἄνευ χρωμάτων ὡς ὀστεοδόχοι χρησιμοποιούμενοι ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκτὸς ὀστῶν οὐδὲν ἕτερον κτέρισμα εὕρομεν.

Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ νεκροταφείου καὶ ἐντὸς πάντων τῶν ἰδιαιτέρων περιβόλων εὑρέθησαν καὶ λάκκοι λαξευτοὶ εἰς τὸν βράχον, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶχον λάβει χώραν καύσεις νεκρῶν ἢ θυσίαι, μὲ πληθὺν ἀγγείων καὶ ὀστῶν κεκαυμένων.

Ἐπίσης εὑρέθησαν πήλιναι καὶ μαρμάριναι ὀστεοδόχοι ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπῆρχε τὸ τὰ λείψανα τῶν ὀστῶν περιέχον χαλκοῦν ἀγγεῖον.

Μαρμάριναι ἐπιτύμβιαι στῆλαι ἐνεπίγραφοι ἦλθον ἐπίσης εἰς φῶς ὡς ἡ τοῦ Ἀρχετίμου ἢ

Εἰκ. 6. Ἐνεπίγραφος στήλη ἐπιτυμβία.
«Ἀρχέτιμος Θάσιος ὅμηρος Στρατίου παις».

κιονίσκοι ὡς καὶ μία μόνον γραπτὴ μαρμαρίνη στήλη, μόλις διατηρουμένης τῆς ἐπ' αὐτῆς ἐγχρώμου παραστάσεως.

Ὡσαύτως μαρμάρινα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα ὡς τὸ τῆς Καλίππης ὡς καὶ μαρμάριναι λουτροφόροι μετὰ τῶν συνήθων ἐπὶ τῆς κοιλίας αὐτῶν γλυπτῶν παραστάσεων καὶ ἐνεπίγραφοι ἀπεκαλύφθησαν ὡς καὶ ἄλλαι, αἵτινες ἔφερον μόνον γλυπτὰς Σφῖγγας ἢ κοσμήματα.

Μεταξὺ τῶν πρώτων χρονολογικῶς εὑρημάτων εἶναι καὶ δύο γυναικεῖα ἐπιτύμβια ἀγάλ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

ματα, ὧν τὸ ἓν ἀκέραιον μετὰ τῆς κεφαλῆς, τοῦ γνωστοῦ τύπου τῶν Ἡρακλείων καλουμένων ἀγαλμάτων, τὰ ὁποῖα ἀντίγραφα ὄντα παλαιο-

Εἰκ. 7. Ἀκέραιον ἐπιτύμβιον ἄγαλμα Γυναικὸς τῶν καλουμένων Ἡρακλείων ἀγαλμάτων.

τέρου ἔργου τοῦ 4ου αἰῶνος εὑρέθησαν πολλαχοῦ ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Ὀλυμπίᾳ, καὶ ἤδη ἐν Ἀθήναις, ἀναγόμενα πιθανώτατα εἰς τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Εἰς μεγίστην ποσότητα εἶναι τὰ εὑρεθέντα ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν τάφων ἀγγεῖα, τινὰ τῶν ὁποίων ἀρίστης διατηρήσεως καὶ τέχνης ὡς αἱ ἐρυθρόμορφοι Πελίκαι, ἡ ἀκεραία λευκὴ Λήκυθος καὶ αἱ πήλιναι μελανόμορφοι λουτροφόροι μετὰ σπουδαίων παραστάσεων ὡς καὶ τεράστιος Λέβης ἢ Κρατὴρ ἐρυθρόμορφος μετὰ παραστάσεων ἀρίστης τέχνης, τοῦ ὁποίου τεμάχια ἀρκετὰ ἀνεύρομεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μὲν βάθους ἀλλ' εἰς διαφόρους θέσεις ἱκανῶς ἀπεχούσας ἀλλήλων. Φαίνεται ὅτι μετὰ τελεσθείσας σπονδὰς ἢ χοὰς ἐκ τοῦ κρατῆρος τούτου, οἱ ἀρχαῖοι ἔθραυσαν αὐτὸν καὶ τὰ τεμάχια αὐτοῦ ἐσκόρπισαν τῇδε κἀκεῖσε καὶ εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν.

Τὸ εἶδος ἐν γένει τῶν εὑρεθέντων ἀγγείων κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην εἶναι ποικίλον καὶ διδακτικώτατον.

Μέγιστος δ' ὅμως εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν τεθραυσμένων εἰς μικρὰ τεμάχια ἀγγείων, λευκῶν Ληκύθων, μελανομόρφων λουτροφόρων, παντοίων ἄλλων ὑδριῶν, ἀμφορέων, πυξίδων, ληκυθίων, λεβήτων κ.λ. μετὰ σπουδαιοτάτων παραστάσεων, τῶν ὁποίων ἡ συγκόλλησις καὶ ἡ πλήρης τακτοποίησις θὰ ἀπαιτήσῃ ἱκανὸν χρόνον.

Ἀτυχῶς ἡ ἀσθένεια καὶ εἶτα ὁ ἐπελθὼν θάνατος τοῦ ἀρίστου ἀρχιτεχνίτου συγκολλητοῦ τῶν Μουσείων τοῦ Κράτους Κλαυδιανοῦ καὶ ἡ δυσχερὴς ἀναπλήρωσις τοῦ ἐκ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐπελθόντος κενοῦ εἰς τὴν τεχνικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κράτους, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπιβράδυνσιν τοῦ ἔργου τῆς συγκολλήσεως καὶ τοῦ καθαρισμοῦ τῶν εὑρημάτων, ἀνατεθέντος ἤδη αὐτοῦ εἰς ἕτερον προσωπικόν.

Μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τῆς τεχνικῆς αὐτῆς ἐργασίας, ὅτε θέλει ἐπακολουθήσει ὑφ' ἡμῶν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς δεσποινίδος Σέμνης Παπασπυρίδη λεπτομερὴς δημοσίευσις τῆς ἀνασκαφῆς τῶν Βασιλικῶν Στάβλων, προβαίνομεν εἰς τὴν σύντομον ταύτην περὶ τῶν ἀνασκαφῶν εἴδησιν.

Ν. ΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ
Ἔφορος ἀρχαιοτήτων Ἀθηνῶν κ.λ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212

Τιμὴ ἑκάστου τόμου τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου μετὰ τοῦ Παραρτήματος . . . . . . δραχμαὶ 250.

Ἐν Ἀθήναις, Τυπογραφεῖον «Ἑστία» — 448.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 21:42:01 EEST - 167.114.118.212